

Sbírka praktických spisů bohoslovných.

Dílo XII.

Pastorální medicína

se zvláštním zřetelem na

zdravotnictví.

Za spolupracovníctví odborných lékařů

upravil

Jan Kř. Pauly.

Praha-Smíchov.

Tiskem Aloisa Wiesnera v Praze, knihtiskaře České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění a c. k. české vysoké školy technické. — V komisi J. Kotíka, knihkupce na Smíchově.

SBÍRKA PRAKTICKÝCH SPISŮ BOHOSLOVNÝCH.

S POVOLENÍM

ORDINARIATU V PRAZE, LITOMĚŘICÍCH A Č. BUDĚJOVICÍCH

POŘÁDÁ

JAN PAULY.

DÍLO XII.

PASTORÁLNÍ MEDICINA

SE ZVLÁŠTNÍM ZŘETELEM NA

ZDRAVOTNICTVÍ.

V PRAZE.

TISKEM ALOISA WIESNERA V PRAZE, KNIHTISKAŘE ČESKÉ AKADEMIE
CÍSAŘA FRANTIŠKA JOSEFA PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ A C. K. ČES.
VYSOKÉ ŠKOLY TECHNICKÉ.

PASTORÁLNÍ MEDICINA

SE ZVLÁŠTNÍM ZŘETELEM NA

ZDRAVOTNICTVÍ.

ZA SPOLUPRACOVNICTVÍ ODBORNÝCH LÉKAŘŮ

UPRAVIL

JAN PAULY.

VEŠKERÁ PRÁVA VYHRAŽENA.

V PRAZE.

V KOMISI JANA KOTÍKA, KNIHKUPCE NA SMÍCHOVĚ.

ÚVOD.

Pojem a obor pastorální mediciny.

Pastorální medicína jest pomocná věda praktického bohosloví. Předmětem jejím jsou vztahy přirozeného života těla lidského k mravnímu a nadpřirozenému řádu.

2. Tělo lidské a duše člověka úzce jsou spojeny a žijí trojí život: vegetativní, sensitivní a rozumový, jenž řízen jest jediným principem: duší lidskou. Tělo má vliv na duši a duše na tělo a mravní zákon platí pro obě. Mravní zákon, který má svoji platnost pro činnost duše, musí míti platnost v jistém směru i pro činnost těla, neboť duše tělem v určitých případech mravní zákon realizuje. A poněvadž tělo má podíl nemalý na spáse duše, přísluší i tělu jisté účastenství na věčném životě jejím, jehož se mu má dostati z mrtvých vstáním a oslavením na jedné nebo věčným trestem na druhé straně.

3. Jako lékař nesmí při svém povolání pustiti ze zřetele těsný svazek mezi tělem a duší, tak i kněz, má-li jeho činnost býti dokonalá, nesmí při svém povolání zapomínati na poměr těla a duše. Účelem lékaře jest sice pečovati o zdraví těla; poněvadž však zdraví duše

má určitý vliv na zdraví těla, musí i duši se zaměstnávat i a s jejími zákony počítati; účelem kněze jest pečovati o zdraví duše; poněvadž však zdraví duše při mnohém závisí od zdraví těla, nesmí ani kněz těla ze zřetele pouštěti.

4. Existuje tedy jistý obor, kde otázky bohosloví a medicíny se stýkají a vzájemně se doplňují a otázky ty tvoří předmět pastorální medicíny.

Jest tedy pastorální medicína věda o poměru tělesné přirozenosti člověka k mravnímu a nadpřirozenému řádu, o povinnostech kněze a lékaře, z tohoto poměru vyplývajících.

5. Pro kněze tvoří pastorální medicína souhrn oněch anatomicko-psychologických a pathologicko-therapeutických zjevů, jichž znalosti jest mu třeba k vykonávání jeho úřadu.

Zabývati se těmito zjevy *ex professo* patří v obor lékaře. Kněz se jimi má zabývati jen *per accidens*, pokud pro řádné vykonávání jeho úřadu znalost jejich potřebnou se jeví.

Literatura.

1. První počátky monografických prací v obor pastorální medicíny spadajících jeví se na počátku sedmnáctého století. Větší pozornosti těšila se pastorální medicína teprve v době nejnovější. Hlavní práce, jež nutno uvést, jsou tyto:

2. Cangiamila: *Embryologia sacra sive de officio sacerdotum medicorum et aliorum circa aeternam parvulorum in utero existentium salutem libri 4*; Panormi 1758.

Britzger: *Pastoralmedicin*, 3 vyd. 1859. Řezno.

Machar: *Pastoralmedicin*, 1860. Augsburg.

Vering: *Pastoralmedicin*, 1835. Münster.

Debreyne: *Essai sur la théologie morale considérée dans ses rapports avec la physiologie et la médecine*, 5 éd. Paris 1865.

Olfers: *Pastoralmedicin — die Naturwissenschaft auf dem Gebiete der kathol. Moral und Pastoral*. Freiburg 1863.

Stöhr: *Handbuch der Pastoralmedicin mit besonderer Berücksichtigung der Hygiene*. Páté vydání. Freiburg 1900.

Marx: Pastoralmedicin. Paderborn 1894.

Capellmann: Pastoralmedicin. Desáté vydání.
Cáchy 1895.

Dr. Antonelli Jos.: Medicina pastoralis. Řezno-
Pustet 1905.

Část I.

Přehled nauky o těle lidském.

Základní pojmy.

1. Tělo lidské sestává z různých částí, jichž duše užívá k životu vyživovacímu, smyslovému a duševnímu.

Každá část těla sestává ze zvláštních tělisek, které nazýváme buňkou. Každá buňka se skládá: 1. z blány buněčné, 2. z látky skoro tekuté zvané protoplasma, 3. z malého těliska v protoplasmě zvané nucleus čili jádro, 4. z jednoho neb více malých jader obsažených v jádru hlavním (nucleoli).

2. Nejhlavnější část buňky jest protoplasma. Pokrm i nápoj, kterého člověk používá, obrací se k zachování protoplasmatu, vše, co člověk ze sebe vylučuje, má složení protoplasmatu. Životem se protoplasma stravuje, pokrmem obnovuje.

3. Živá buňka vyznačuje se dvojitým úkonem vyživovacím a rozmnožovacím. Vyživovací úkon činí ji schopnou k činnosti, rozmnožovací úkon působí rozmnožení tělesné hmoty. Způsob, jakým se děje výživa buněk, jest dosud dosti temný; rozmnožování se děje ponenáhlým dělením ve dvě.

4. Buňky mají různou úlohu a dle toho různá jest i jejich forma. Dle způsobu, jakým buňky mezi sebou souvisí a dle různé úlohy, již mají, rozeznávají se tato vaziva buněk:

a) v a z i v o e p i t h e l i a r e (poblánice) pokrývající volný povrch celého těla a sliznic jako nos, hltan, vnitřnosti a duté orgány vnitřní (srdce, žíly);

b) v a z i v o s p o j n é, které spojuje různé anatomické elementy a působí pružnost a zaokrouhlenost na př. kosti, tuku a p.;

c) v a z i v o s v a l o v é, které působí stahování a roztahování svalů, jehož spojení svaly — maso — tvoří;

d) v a z i v o n e r v o v é, které tvoří mozek, míchu, nervy, tudíž celý system nervový, od něhož závisí pohyb těla a smyslové úkony;

e) k r e v, která vyvozuje organickou činnost a vyživuje celý organismus.

5. Tělo lidské sestává 1. z hlavy, 2. z trupu, 3. z končetin.

Hlava má mozek, mozeček; v hlavě jsou oči, nos, ústa a uši.

V hrudníku jsou dvě poloviny plic, z nichž vybíhají bronchie, které se pojí v chřtánu, jenž jde středem krku a k dýchání slouží; uprostřed plic leží srdce.

Krkem prochází hltan do žaludku, za nímž začínají střeva, která končí konečníkem. Na pravé straně leží v těle játra, která vylučují látku k zažívání potřebnou zvanou žluč, na levé straně jest slezina, jejíž úkol dosud málo známý jest; v zadu položeny jsou ledviny, které vylučují moč, jenž stéká močovody do močového měchýře.

V obratlích položena jest mícha.

Končetiny jsou horní: ruce a dolní: nohy.

Fysiologické funkce člověka jsou funkce výživné, reprodukční a animální; prvé dvě se zovou vegetativní, třetí tvoří život animální.

6. *A n a t o m i e* jest věda, která jedná o složení, formě a vztazích různých částí těla.

F y s i o l o g i e zabývá se způsobem, kterým jednotlivé orgány fungují a pátrá po oněch podmínkách, které jsou nutny k žádoucímu fungování orgánů tělesných.

P a t h o l o g i e zabývá se poznáváním oněch stavů, které příčiny nemocí a nemoci samy v těle působí.

E t i o l o g i e jest studium příčin nemocí.

T e r a p i e udává léky a prostředky, jimiž lze příčiny nemocí potlačit a zdraví obnoviti.

H y g i e n a označuje prostředky, které zkušenost a fysiologie doporučuje, a jimiž lze zdraví uchovati.

I.

Organy a úkony vyživující.

A.

Ústrojí zaživací.

Ústrojí zaživací tvoří jícen, žaludek, střeva, játra.

1. **Jícen** jest válcovitý útvar, který podél pateře dutinou hrudní probíhá a otvorem jícnovým ve bránici do žaludku přechází. Má četné žlázy slizní, které odměšují hlen do jícnu. Jícnem prochází potrava, která v ústech byla sežvýkána, do žaludku.

2. **Žaludek** jest vakovitě rozšířený oddíl roury zaživací, který tvoří vak hruškovitý. Ze žaludku vychází tenké střevo. Mezi tenkým střevem a žaludkem jest tlustý kruhovitý sval zvaný vrátník. Žaludek se skládá ze sliznice, v níž rourkovité žlázy šťávy zaživací vyměšují, a z vrstev hladkého svalstva, jež pohyb roury zaživací t. zv. pohyb peristaltický působí. Tento pohyb jest červovitý od vchodu k východu žaludkovému směřující.

3. **Tenké střevo** tvoří rouru 3—5krát delší těla lidského. Uloženo jest v četných záhybech v dutině břišní. Uvnitř potaženo jest sliznicí, která vylučuje

četné šťávy, jež zažitý pokrm změni v kapalinu mlékovitou, z níž výživné látky přecházejí do krve. Na zevnějšku jest střevo kryto pobřišnicí. Počátek tenkého střeva zve se dvanácterníkem, do něhož ústí žlučovod jaterní a mikter: slinivky břišní.

4. S l i n i v k a b ř i š n í leží za žaludkem mezi dvanácterníkem a slezinou. Vylučuje šťávu podobnou jako sliny.

Tenké střevo vykonává pohyby červovité, které počínají u vrátníku. Vnitřní plocha střeva jest sametově červená a obsahuje četné klky a žlásky, které vnikají do vnitř střeva. V klku uloženy jsou střebavky, které vstřebávají z potravy živné látky, v okruží spojují se v silnější cevy mizní a tyto zase v mizovod hrudní, který jest roura asi prst silná, jež vtřebané záživné látky pod levou klíční kostí do žíly podklíčkové vlévá, čímž výživné látky dostanou se do krve.

5. Z tenkého střeva vstupují zbytky potravy do s t ř e v a t l u s t é h o, kde se zažívání končí. Přečhod z tenkého střeva do tlustého tvoří s t ř e v o s l e p é, které má přívěsek červovitý. Tlusté střevo končí v konečníku.

6. J á t r a jsou největší žlaznatý ústroj tělesný. Jsou uložena v dutině břišní přímo pod bránicí. Mají dvě podélné rýhy, jež uprostřed jsou spojeny ryhou příčnou, kterouž vstupuje do jater tepna jaterní a žíla vrátnice. V pravé rýze jest měchýřek žlučový. Barva jater jest temnohnědá a celý jejich povrch se skládá z velké řady malých ostrůvků. Hlavní účel jater jest tvořiti žluč; než mimo to mají játra velmi vynikající podíl na celkových funkcích životních, neboť vyrábí se tu glykogen, jež v době hladovění těla stává se prvním zdrojem obživy tělesné. Zdá se, že i v játrách povstává

močovina a že i krevní těliska propadají tu změnám regeneračním.

7. *S l e z i n a* jest ústrojí velmi měkké a krevnaté, barvy a velikosti měnivé, má tvar elipsy a uložena jest v dutině břišní v levo mezi žaludkem a branicí. Výkony její dosud jsou nejasny; než jest velmi pravděpodobným, že se v ní tvoří krvinky.

P o h r u d n i c e jsou dva vaky z blány utvořené, které vyplňují prostoru hrudní. Do těchto vaků vchlípeny jsou plíce.

P o b ř i š n i c e jest serosní blána, která povleká vnitřní povrch stěn břišních a skoro všechny útroby břišní i pánevní.

P o k r m y a p o c h o d z a ž í v a c í.

Dříve nežli pojednáme o zažívání samém, dlužno se zmíniti o pokrmech.

1. Slovem *p o k r m*, v širším slova významu, rozumíme všechny substance pevné neb tekuté, které vhodnými modifikacemi stávají se schopnými k částečné assimilaci protoplasmatu buněk.

2. Dle schopnosti vyživovací rozeznávají se pokrmy výživnější a méně výživné. Výživnější jsou ty, které složeny jsou z bílkoviny a které tím se stávají podobnými složení protoplasmatu. Sem patří maso, vejce, mléko, zrní pšenice a j. Pokrmy méně výživné méně výživy poskytují, ale přece k výživě jsou nutné; jsou to tuky, olej, cukr, brambory a j.

Dle původu rozeznávají se pokrmy živočišné (maso, vejce, máslo, sádlo, lůj, mléko a j.), rostlinné (ovoce, rostliny, zelenina, brambory a j.) a minerální (voda, obyčejná sůl).

2. Všechny pokrmy, aby byly schopny tělo vyživovati, musí prodělati trávením celou řadu změn.

Pochod zaživací obsahuje tyto úkony: *a)* rozmělnění v ústech, *b)* proniknutí pokrmu slinou, *c)* polknutí, *d)* trávení v žaludku, *e)* trávení ve střevech, *f)* vstřebání, *g)* vyměšování.

a) Rozmělnění pokrmu vykonává se zuby. Dospělý člověk má 32 zubů. U kořenu každého zubu jsou vény a arterie, které do zubu přivádějí krev, čímž jej vyživují a nerv, kterým zub cítí.

b) Při rozmělnění pokrmu v ústech vniká do jídla slina, která se v dutině ústní vylučuje ze šesti slinných žláz. Slina působí na pokrm chemicky svým složením a přeměňuje škrob v cukr; mimo to působí slina zvlhčení sousta a činí je schopným polknutí.

c) Sousto slinou upravené a zuby rozmělněné přichází polknutím skrze jícn do žaludku.

d) Jakmile vstoupil pokrm do žaludku, nastane trávení způsobené žaludeční šťávou. Žaludek vylučuje šťávu žaludeční, která obsahuje volnou kyselinu solnou a organický kvas pepsin. Působením obou těchto látek přeměňují se požitá bílkoviny v látky bílkovité ve vodě úplně rozpustné, v tak zvané peptony, které jsou schopny k výživě těla; tuky mění se v tekuté oleje vlivem teploty žaludeční; látky rostlinné se trou následkem peristaltických pohybů tekutin a teplotou žaludeční. Takto utvořený obsah žaludeční nabývá vzhledu šedivé kaše a zve se latinským výrazem chymus. Tento pochod v žaludku trvá 2 až 3 i více hodin.

e) Chymus vstupuje do střev, kde mísí se se šťávou mikteru a žluči.

Mikter (pancreas) jest žláza tvaru podlouhlého, položená na příč přes zadní stěnu břišní přímo za

žaludkem. Výměšek této žlázy jest pro trávení velice důležitý. Šťáva mikteru účinkuje na všechny druhy výživných látek; mění škrob, pokud vlivem slin ještě nebyl změněn, v cukr, přetvořuje bílkoviny v peptony, ba více, rozkládá je v leucin a tysorin; působí na tuk a dělí jej v glycerin a volné kyseliny tukové, jichž objevení při alkalické reakci působí roztržení kapek tuku potravou požitého ve velmi jemné krůpěje, které pak buňkami sliznice zaživací se pohlcují.

Žluč tvoří se v jatrech a vlévá se do tenkého střeva; obsahuje vedle obyčejných solí, hleny a pod. dvě charakteristické součástky: žlučové kyseliny a žlučové barvivo. Zdá se, že nejhlavnější vliv žluči záleží v antiseptickém účinku t. j. v obmezování hniloby požitých látek ve střevě, neboť obsah střeva jest velmi náchylný k hnilobě, jakmile se k němu šťáva mikteru přimísí. Žluč má dále vliv na roztržení a zmydlovatění tuku, nabádá pohyb střeva, smáčejíc stěnu střev působí, že tukové krůpěje snáze k ní přilínají.

Po skončené úpravě požitých látek ve střevách vytvoří se bílá tekutina jako mléko složená z mnohých součástek, která tvoří vlastní výživu těla a která se vstřebává a odvádí do krve, již výživu celého těla provede.

g) Všechny pokrmy zažité však nemění se v látky výživné, nýbrž zůstávají ještě mnohé látky výživy schopné nespracovány, které s ostatními látkami výživy neschopnými sbírají se v tlustém střevě a vyměšují se z těla ven.

B.

S r d c e, c e v y a o b ě h k r v e.

1. Oběhem krve rozumíme procházení krve celým tělem. Orgány, které oběh krve provádějí a jemu slouží, jsou srdce, tepny, vlasečnice a žíly.

2. **K r e v** jest nejdůležitější šťavou lidského těla, která veškerému tělu živné látky donáší a z něho rozkladné látky odvádí. Proto choroba krve jest vlastně choroba celého těla. Čerstvá krev jest neprůhledná, barvy šarlatové až třešnové. Vpustíme-li do ochlazeného skleněného válce více krve, objeví se nám po 1—2 hodinách tři krevní vrstvy: Nejspodnější jest temně červená, střední šedá, horní nažloutlá, která zaujímá asi polovici sloupce a nazývá se krevní plasma, které se skládá z fibrinu a krevní sýrovatiny. Spodní vrstva se skládá z malých kulatých červenavých buníček, které se zovou krvinkami. Prostřední vrstva se skládá též z buníček, které jsou bezbarvé a nazývají se bílymi krevními tělisky. Zdravý člověk má krve třináctý díl váhy celého těla.

3. **S r d c e** jest dutý, svalnatý nástroj, který udržuje po celý život stálý proud krve a šťav výživných pravidelným pohybem.

Srdce leží v levé polovině hrudní dutiny mezi plicemi; jest obaleno zvláštní tenkou blanou, která se zve osrdce nebo osrdečník. Na povrchu srdce jest brázda podélní a příčná; prvá dělí srdce na pravou a levou polovici, druhá na část horní a dolní. Vnitřní srdce rozděleno jest dvěma příčkami ve 4 dutiny: horní dutiny zvou se pravá a levá síň srdce, dolejší pravá a levá komora. Z pravé komory vede tepna plicní, z levé srdečnice. Do pravé síně ústí dutá žíla horní a dolní a do levé čtyry žíly plicní. V příční stěně, která dělí síň a komoru, jsou dva otvory; jeden spojuje síň a komoru, druhým z komory vychází silná ceva krevní.

4. **T e p n y** jsou žíly, jimiž se rozvádí krev do různých ústrojů těla. Vycházejí ze dvou kmenů: z tepny plicní, která vede krev z pravé komory do plic a ze

srdečnice, která rozvádí krev z levé komory do celého těla.

Tyto tepny se stále rozvětvují, až končí drobnými žilkami zvanými vlásečnice. Stěny vlásečnic jsou velice jemné; jimi se přivádějí látky výživné ústrojům. Dále pak pronikají do tkaniv buněčných, z nichž látky nepotřebné vnikají do vlásečnic.

Pletivo vlásečnic přechází znenáhla v silnější cévy, které vedou krev zpět k srdci; cévy ty nazývají se žilami.

4. Srdce jest tak uzpůsobeno, že, stahují-li se stěny komor, roztahují se stěny síní. Pohyby tyto mají svůj pramen v uzlině nervové, která jest uložena v přepážce srdeční. U mladších a starších lidí stahuje se srdce vícekrát, 90—140krát; u dospělých 60—80krát. V otvoru, kterým síň s komorou souvisí, jsou umístěny chlopně. Stáhne-li se komora, tu následkem tlaku krve cípy chlopní se ohnou a uzavrou otvor mezi síní a komorou; výsledek toho jest, že krev vytlačená nemůže zpět. Aby však chlopně nemohly býti vtlačeny dovnitř síně, jsou připevněny špičky cípů chlopňových svalovými vlákny ku stěně komor.

5. Oběh krve děje se takto: Stáhnutím komory srdeční vytlačí se krev z levé komory do srdečnice, která ji rozvádí do tepen, jež stále se dělí, až tvoří vlásečnice. Vlasečnicemi poskytuje se ústrojům látek výživných a nepotřebné, resp. opotřebované látky se jimi z těla svádějí do krve. Krev takto znečištěná a ztrátou kyslíku do modra zabarvená nastupuje cestu k srdci oběma dutýma žilama do pravé síně a odtud do pravé komory. Z pravé komory tlačí se krev stahováním srdce do tepny plicní, která ji přivádí do plic. V plicích se krev znova okyslíčí; tu ztrácí krev větší část kyseliny uhličité, kterou z ústrojů

přijala a již my promísenou vodními parami vydechujeme. Krev nabude jasné, živé, červené barvy a vrací se čtyřmi žilami plicními do levé síně, z níž vtéká do levé komory, odkudž oběh znova počíná.

C.

Ústrojí dýchací a dýchání.

Ústrojí dýchací dělí se ve vzduchovody a plíce. Vzduchovody tvoří nos, dutina nosní, ústní, chřtán a průdušnice.

1. N o s jest zevní a vnitřní. Vnitřní nos rozpadá se na několik oddělení. Vzduch, který vdechujeme, musí býti pro plíce upraven; značný úkol připadá tu nosu. Vzduch jest příliš studený, suchý, znečištěný. Kdyby takto vnikal do vnitř, způsobil by mnohé nepříjemnosti a choroby. Proto musí býti upraven. Vzduch se v nose hřeje, poněvadž přichází tu ve styk se sliznicí krevnatou a tudíž značně teplou. Vzduch se dále v nose zvlhčí, ježto sliznice vyměšuje stále hlenovitý výměšek, který přichází do vdechnutého vzduchu. Vzduch se nosem čistí od prachu a mikrobů. Již na nosních chloupkách mnoho prachu zůstává. Výměšek dutiny nosní jest způsobilý vniklé bakterie buď úplně ničiti nebo vývin jejich zameziti a jich jedovatost zničiti; mimo to buňky lymfatické na povrch sliznice se vyštěhovavší vniklé bakterie pohlčují.

2. P r ů d u š n i c e jest 9—11·5 *cm* dlouhá a ze 17—20 chrupavkovitých kroužků složená; souvisí se chřtánem, který též jest složen z několika chrupavkovitých desek.

3. U třetího obratle hrudního dělí se průdušnice na dvě průdušky, které se stále stromkově dělí, až nej-

menší z nich končí v měchýřky a sklípky plicní, které opředeny jsou cevami, vlasečnicemi, tepny a žil.

Plíce se dělí ve dvě polovice, v pravou a levou. Pravá má tři laloky a levá dva.

4. Život člověka podmíněn jest dýcháním, které spočívá ve vdechování kyslíku a ve vydechování kyseliny uhličité. Když člověk vzdechne, zdvihnou se žebra pomocí svalů mezižeberních a bránice, tím se prostor hrudní zvětší a vzduch vnikne do plic. Při vydechnutí děje se opak. Do krve vnikne kyslík a kyselina uhličitá se vydechuje. Zdravý člověk v minutě vydechne asi 16krát.

D.

Ústrojí vyměšovací.

V těle lidském jsou zvláštní orgány, které jednak tvoří, jednak vylučují určité látky. Tyto látky jsou jednak tělu velice škodlivy, jako na př. moč, jednak jsou mu potřebny, jako slina, žaludeční šťáva a j.

Sem patří především *a)* pot, *b)* tuk kůže, *c)* moč.

1. *P o t* vylučují potní žlázy kůži. Tato produkce potu na různých místech jest rozmanitá; na př. na tvářích jest větší nežli na dlani. Pot obsahuje 977—995 č. vody v 1000 částích, dále jsou tam stopy močoviny, bílkoviny, neutrální tuky, stopy chloru, síranů a fosforečnanů. Porů, z nichž se pot vylučuje, jest na dospělém člověku asi 2 a půl milionu. Člověk vylučuje pot při zvýšené teplotě: v létě, při práci, při suchém a horkém vzduchu. Víno a zvláštní nápoje jej množí. Vyměšování potu jest velmi prospěšné zdraví člověka, neboť v době letní zmenšuje teplotu těla, v nemocích zvláště nakažlivých mrtví nakažlivinu.

2. T u k k o ž n í, který se nachází v potu, objevuje se nejvíce na místech chloupky porostlých a potírá kůži a chloupky kožní, aby neschly.

3. M o č vylučuje z těla všechny elementy škodlivé a neúčinné, které činností buněk v těle se tvoří. Močové ústrojí sestává z ledvin, močovodů, močového měchýře a močové roury.

Ledviny jsou dvě a leží v dutině břišní po obou stranách páteře. Z ledvin sbírají moč močovody, které ji svádějí do močového měchýře, jenž močovou rourou moč vylučuje.

Moč skládá se z vody a z množství rozmanitých solí. Moč člověka zdravého jest jasná, světle neb temně žluté barvy, zapáchá zvláštním způsobem a má zvláštní hořkoslanou chuť. V nemocech mění moč hojně své vlastnosti, vyskytují se v ní také cizí, pathologické látky a proto pro rozpoznání nemoci jest velmi důležitou. Objevování většího quanta bílkoviny nebo cukru v moči jest známkou nebezpečné choroby.

E.

T ě l e s n á t e p l o t a.

1. Teplota těla lidského kolísá mezi 36·5—37·5 a bývá v ranních hodinách nejnižší a večer nejvyšší. Též požití pokrmů mají vliv na její výši; po požití studených pokrmů a nápojů teplota klesá, po teplých stoupá. Teplota okolí nemá vlivu na teplotu člověka,, neboť jest stejná v tropech jako v polárních krajích. Zevnější stav teploty má vliv na člověka jen potud, pokud není náležitě oděn. Nejnižší stupeň teploty tělesné, který člověk snese, když jest mrazu vystaven, jest —18°, což jest smrtelné. V horkém ovzduší zachovává člověk normální teplotu, pokud stačí jeho prostředky,

jimiž proti zvýšení teploty těla se brání, jako pot, zrychlené dýchání, překrvení kůže. Nestačí-li tyto prostředky, pak stoupne teplota těla a při 43° nastane smrt.

2. Zdroj tepla těla lidského působí v těle kyslík oxidací. Tepelný zdroj reguluje kůže, dýchání a různé výměšky.

3. Kůže stále uchází z těla teplo; krev, která k povrchu těla cirkuluje, se ochlazuje, pot k vypařování potřebuje též teplo, které tělu odjímá.

4. Dech zmenšuje též teplo těla, jednak tím, že přivádí do těla chladnější vzduch a jednak také tím, že voda plasmatu vlásečnic tepla má zapotřebí.

5. Výměšky tělesné rovněž zmenšují teplotu těla, ježto odvádějí z těla teplé látky.

II.

Úkony života animálního.

Úkony života animálního jsou ony úkony, jimiž dosahuje určitých vztahů se zevnějším světem a obsahují: 1. pohyb těla s místa na místo, 2. hlas, 3. smysly.

I.

Pohyb.

Aby tělo s místa na místo se pohybovati mohlo, má zapotřebí: *A*) kostí, *B*) svalů, *C*) nervů. Nerv dává popud, který hne svalem a tyto uvádějí v pohyb kosti.

A.

K o s t r a č l o v ě k a.

Kostra lidská se skládá z kostí hlavy, trupu a končetin.

1. Hlava jest složena z 22 kostí, které, vyjímaje dolní čelist všechny spolu souvisí. Osm z nich tvoří lebku (schránu mozku) a 14 tvoří obličej.

Kosti, které tvoří lebku jsou ploché, a mezi sebou

švy spojené; jsou 2 kosti spánkové a temenní, kost záhlavní, klínová, čelní a síťová.

Kosti obličejové tvoří ochranu pro oči, ústa a ústrojí čichové a jsou dvě hčrní čelisti, dvě slzní, dvě nosní a j.

V čelistech jest 32 zubů: 4 velké řezáky, 4 malé řezáky, 4 špičáky, 8 malých a 12 velkých stoliček.

2. T r u p sestává z obratlů, kosti hrudní a žeber. Nejvyšší obratel, na němž otáčí se hlava, zve se atlas; mimo tento, má krk ještě 6 obratlů; dále jest 12 obratlů hrudních a 5 bederních. Mezi jednotlivými obratly jsou chrustavky, které působí pružnost a pohyblivost obratlů.

Kost hrudní, spojená s chrustavkovým zakončením z horních žeber, jest na přední ploše hrudního koše proti páteři.

Žeber, které běží mezi obratly a kostí hrudní, jest 12 párů.

3. K o n č e t i n y jsou horní a dolní. Horní končetiny sestávají z kosti klíční, která tvoří spojku mezi lopatkou a kostí hrudní, z lopatky, kosti ramenní, jejíž dolejší konec tvoří se dvěma kostmi předloketními kloub loketní; kosti loketní jsou spojeny s kostmi ruky, které sestávají z kostí zápěstních, jichž jest 8 ve dvou řadách, z 5 kostí záprstních a z kostí prstů; palec má 2 a ostatní prsty 3 články.

Dolní končetiny tvoří kosti kyčelní, stehenní, kosti bércevé a chodidla.

Kosti kyčelní jsou 2; spojují se s kostí křížovou, která jest pokračování páteře, s níž tvoří pánev. Ke kostem těm přiléhá kost sedací a stydká. Do pánve jsou zakloubeny 2 silné kosti stehenní, s nimiž jsou spojeny dvě kosti bércevé: lýtková a holení, které tvoří kloub kolení, v němž uloženo jest iablko. Na konci kostí

bercových spočívá zanártí se 7 kostmi, z nichž největší sluje kost patní a k nim druží se 5 kostí přednártních, s nimiž pojí se kosti prstů, z nichž každý sestává ze 3 a palec ze 2 článků.

B.

O s v a l e c h.

1. Svaly jsou podmínkou pohybu. Na rozkaz naší vůle se působením nervů buď stahují neb roztahují; na koncích jsou opatřeny šlachami, jimiž upínají se na kosti. Jen málo svalů souvisí s kůží, ostatní skoro všechny jsou upevněny na kostech.

2. V celém těle lidském jest asi 524 svalů a to na hlavě 8, v obličei 80, na krku 40, na prsou 80, na břichu 32, na zádech 72, v cbou rukou 42, a v obou nohou 54.

3. Svaly vykonávají velikou práci, proto také mnoho živných látek spotřebují a upotřebených vyměšují. Aby tuto úlohu plniti mohly, jsou účelně protkány celým systemem cév mizních, žil a tepen, které výživné látky přivádějí a vyloučené látky odvádějí.

2.

Lidský hlas.

1. Orgánem lidského hlasu jest ústroj hlasový který se skládá především z podstatné části, jež zvuk tvoří; jest to hltan, nádržka vzduchová (plíce), roury vzduch přivádějící (průdušnice) a průvody, jimiž vzduch prochází na venek (hltan, ústa a průvody nosní). Dutina hrtanová jeví zúženiny, které povstávají vyčníváním dvou párů jazýčků zvukových do dutiny hrtanové; jsou to dva vazy hlasivkové, horní a dolní, které s každé

strany uzavírají dutinu zvanou komorou. Dolní štěrbinu zve se hlasivka.

2. U člověka každý pár vazů tvoří tak zvaný rejstřík hlasu, který působí hlas hrudní či prsní anebo hlavový či falsetový. Vzduch chvěje se následkem vibrace vazů; jestliže vaz otokem sesílí, stane se hlas hrubým. Jestliže hrtan násilným způsobem jest udržen v poloze co možno nejhlubší, má hlas největší objem, jest však temný. Jestliže hrtan přijde až po úzinu hltanu, odchází zvuk přímo rozevřenými ústy, jest jasný a ostrý.

3. Síla hlasu závisí na síle, kterou proud vzduchu z plic do průdušnice bývá vypuzen. Zdravé plíce jsou tedy jednou z hlavních podmínek síly hlasu.

4. Modulace hlasu závisí na pružnosti složitého svalstva hrtanového, které dovede hrtanové vazy buď více neb méně napnouti, tenčími neb mohutnějšími učiniti; dále závisí na tom, zdali vaz celý, neb v koncích, neb toliko ve střední části své se chvěje.

Dutina hrudní a hltanová tvoří prostoru resonanční, plíce a průdušnice nádržku zvukovou.

4. Hlasu jest knězi zvláště třeba; jest hlas jeden z nejhlavnějších činitelů povolání kněžského, neboť ať kněz káže nebo koná sv. obřady, ať zpovídá nebo ve škole vyučuje, potřebuje stále hlasu. Čím hlas kněze jest sympatičtější, zvučnějším, silnějším, tím působení jeho jest blahodárnějším.

Čistý, lahodný a zvučný hlas jest známkou zdraví, jako zase hlas chraplavý a drsný bývá známkou různých chorob.

Čistý a zvučný hlas jest především darem přirozenosti, ale přijde také mnoho na to, jak si kdo hlas pěstuje a šetří.

5. Hlas ohrožují všechny nemoci dýchadel rýmou počínaje a tuberkulemi konče. Hlasu škodí alkohol, silné kouření, požívání příliš horkých neb příliš studených pokrmů, nastuzení, přílišné namahání hlasu a zvláště výstřednosti pohlavní, ježto tyto připravují nervy o nejvýživnější látky. Hlas ohrožují choroby srdce, které působí překrvení hrtanu a tím chraptivost, choroby ledvin působí náhlý otok hlasivek, tuberkulosa jest velikým nepřítelem hlasu, syphilis působí hlas gramofonový, choroby nervové jsou s to hlas vážně poškoditi.

Velmi zhoubně působí na hlas úzké límce, které staví krev v hlavě a tudíž i v ústrojí hlasovém. Na hlas dobře působí vyplachování úst před spaním a ráno při mytí. Nejlepším prostředkem jest čistá odražená voda do níž možno přimísiti několik kapek lihu, v němž bylo rozpuštěno trochu salolu neb trochu wiesbadenské soli.

3.

Smysly.

Vztahy mezi tělem lidským a zevnějšími objekty určují smysly: *A* hmat, *B* chuť, *C* čich, *D* sluch, *E* zrak.

Prvé tři zvou se smysly nedokonalé, ježto k jich funkci jest třeba bezprostřední dotek smyslu s předmětem; druhé dva smysly zvou se dokonalé, ježto funkce jejich není závislá od této procedury.

A.

H m a t.

i. Hmat jest schopnost těla lidského přijímati pocity tlaku a tepla, která uložena jest v kůži lidské

a v okraji sliznic. Podráždění mechanické neb thermické dráždí koncečky nervů a tím působí ve vědomí našem určité pocity.

2. Hmat jest nejostřejší na prstech a na rtech, nejtupější na kosti hrudní a na kříži.

Pocit hmatu uvědomuje naše vědomí nejen o tlaku samém, o stupni teploty, nýbrž také i o místě, na kterém podráždění se stalo.

Pocit tlaku učí nás znáti podobu a jakost vnějších předmětů a my říkáme o předmětech, že jsou hladké, drsné, ostré, tupé, tvrdé, měkké, kulaté a hranaté.

Pocit tepla tvoří rozdíly mezi předměty studenými, chladnými, teplými, vřelými.

Hlubší útroby a tkaně mají též cítící nervy, avšak cit hmatu jest tu nedokonalý.

Než jak u tlaku tak u tepla jsou určité meze, jichž přestoupení působí bolestivě jako nemírný tlak neb nemírná temperatura.

B.

C h u ť.

1. Sídlem chuti jest jazyk a měkké patro, v nichž uložena jsou chuťová vlákna; k jazyku přivádí chuťová vlákna větev nervu lícního; k měkkému patru nerv jazykohltanový.

2. Jsou čtyry druhy chutě: sladká, hořká, slaná a kyselá. Zdali pro každou jednotlivou chuť jsou zvláštní vlákna chuťová, nelze říci.

Doba k pojmutí chutě není u všech látek stejná, nýbrž jest rozdílná. Nejrychleji vnímáme chuť slanou.

3. Pocit chutě může někdy stoupati, jako bývá u lidí hysterických a neurastenických, někdy klesati následkem různých chorob. Poruchu může vyvolati

seslabení neb i zánik vší chutě neb jen některé; takové poruchy může zaviniti onemocnění nervu trojklanného, lícního, silný povlak jazyka, onemocnění středního ucha, ztráta čichu a p.

C.

Č i c h.

Zdrojem čichu jsou nervy čichové.

Nervy čichové se rozvětvují ve sliznici zadní části dutiny nosní, v dolní části rozvětvují se citlivá vlákna nervu trojklanného.

2. Aby nerv čichový účinkoval, jest třeba, aby molekule látky na čich působící vnikly do vzduchu, s proudem vzduchu vstoupily do dutiny nosní a tak přišly ve styk s vlhkou sliznicí nosní, v níž umístěny jsou konečky nervů čichových.

3. Když jest sliznice v normálním stavu, čicháme nejlépe, jestliže jest příliš vlhká nebo jestliže vylučuje příliš mnoho slizu, jest čich horší. Zajímavo jest, že čím civilisovanější národ, tím více tupějším bývá jeho čich na př. divoši mají jemnější čich nežli běloši.

Nechceme-li čichati, stačí na chvíli zastaviti dech; chceme-li silněji čichati, jest nutno silnější proud vzduchu nosem pustiti.

D.

S l u c h.

1. Nástrojem sluchu jest ucho. Ucho dělíme na 3 části: vnější, střední a vnitřní.

1. Vnější ucho se skládá z boltce chrustavkovitého, který jest různě prohýbán, aby co možno nejvíce vln

zvukových zachytil a ze zvukovodu, který vlny vzduchové z boltce uvádí do ucha středního. Stěny zvukovodu jsou opatřeny koží, v níž jsou četné žlázy, které vyměšují ušní maz. Na vnitřním konci zvukovodu nalézá se bubínek, t. j. blána bělavá, pružná a do vnitř vydutá.

2. Střední ucho se skládá z dutiny bubínkové, z roury Eustachovy, která ústí v dutině hltanové a ze 3 malých kůstek sluchových: kladívka, kovadlinky a třmínku.

3. Vnitřní ucho čili bludiště jest umístěno v pevné kosti skalní; dělí se na přední, t. j. větší dutinu v kosti, která na zad přechází v hlemýždě a v před ve tři více než polokruhové vzájemně kolmo na sobě stojící obloukovité kanálky. Bludiště jest system dutin a kanálků naplněných čirou tekutinou, v jichž blánitých stěnách na určitých místech rozvětvuje se sluchový nerv. Nejdůležitějším jest hlemýžď; jest to rourka s $2\frac{1}{2}$ závitů rozdělená po celé své délce šroubovitě zatočenou lištou, která vychází z vnitřní strany rourky. Uvnitř v ní jsou tři chodby. V chodbě hlemýžďové umístěn jest vlastní aparát pro přejímání vzduchu, tak zvaný orgán Cortiův, který sestává z malých buněk a jest pro sluch tím čím klaviatura pro piano. Blánu základní, na které orgán Cortiův spočívá, lze si mysliti rozdělenou na příč na veliké množství proužků, z nichž každý naladěn jest na určitý ton tak, že vniklý ton podráždí jen určitou část blány a určitou část orgánu Cortiova, dotyčnému tonu vlastní. Na hrotu hlemýždě jsou vlákna pro nejhlubší tony, odtud pak pro vyšší postupně do vnitř závitků.

Kanálky obloukové jsou orgánem smyslu prostoro-
vého a rovnováhy; jakou úlohu vykonává předsíň, není posud jasno.

4. Pochod slyšení jest tento: Zvukem rozechvěné vlny narážejí na boltec, odtud se sbírají a vnikají zvukovodem k bláně, jejíž vlnění působí. Tím přicházejí v pohyb ušní kůstky a zvuky přicházejí do ucha vnitřního a do bludiště, kde uvádějí se v pohyb nervy zvuku přiměřené. Nerv pak zvuk pojímá a uvádí jej do mozku a odtud do duše — člověk slyší.

5. Zakončující ústroji nervu sluchového jest s to pojmouti veliké množství různých tvarů pohybu a každý z nich jako zvláštní pocit sluchový na vědomí přivést. Proto jest sluch na dojmy nejbohatší smysl a dojmy ty jsou hlavně dvojího druhu: předně dojmy z nepravidelného střídání pohybu vzduchu jako na př. pohyb kola, skřek ptáka a p. a za druhé dojmy způsobené pravidelnými pohyby vzduchu. Opakuje-li se tento pohyb alespoň 30krát za sekundu, povstává ton. Čím vícekrát tento pohyb se opakuje, tím vyšší jest ton.

E.

Z r a k.

1. Ústrojem zraku jest oko. Oko leží v očnici v dutině chráněné kostmi lebečními a vrstvou tuku. Pohyb oka podporuje vrstva tuku a řídí šest očních svalů.

Proti škodlivým vlivům chrání oko dvě víčka, která opatřena jsou chloupky, na nichž usazuje se prach.

Oko jest složeno z několika blan. Nejzevnější blána jest bělima, jejíž úkolem jest odrážeti se strany dopadající světlo. K ní z předu druží se poněkud více vyklenutá rohovka. Na vnitřní ploše bělimy rozprostírá se cévnatka, která výživné látky oku přivádí; jest černým pigmentem opatřena. K cévnatce přiléhá třetí blána sítnice, zvláštními na světlo citlivými buňkami

opatřená, kde tyčinky a čípky souvisí řetězem zvláštních nervových útvarů s nervovými vlákny, které dohromady se sbírají a z oka vzadu vycházejíce do mozku vcházejí.

Vnitřek oka jest rozdělen čočkou na dva oddíly. Čočka jest do vnitř oka více vypouklá a na zevnější straně méně vypouklá. Jest to těleso průhledné naplněné hmotou rosolovitou a na povrchu obložené úplně průhlednou blankou: pouzdrém čočky. Před čočkou jest zvláštní blána, zvaná duhovka, která udává barvu oka, a v jejímž středu před čočkou jest štěrbiná: panenka (pupilla) zvaná, kterou vniká světlo do oka. Pupilla se dle potřeby roztahuje neb stahuje dle toho, mnoho-li oko světla k vidění potřebuje. Pohyby tyto umožňují svalová vlákna duhovky (kruhový sval).

Prostor před čočkou naplňuje čirá tekutina zvaná voda oční, prostor za čočkou naplněn jest průsvitnou, polotekutou massou.

Oko chrání slzové ústrojí, které mrkáním jablko oční stále zavlažuje. U každého oka jsou dvě žlázy slzní a kanálky slzní, které odvádějí slzy do dutiny nosní.

Aby oko vidělo, postaví si je svaly vždy tak, aby nazíraný předmět objevil se v oku na místě nejcitlivějším.

2. Pochod vidění děje se takto: Paprsky předmětu vnikají pupillou do čočky, v níž se lámou tak, že na sítnici utvoří obrázek. V každém oku utvoří se jeden obrázek. Ty pojmají nervy oční a přivádějí jej do mozku, jímž duše vidí jediný předmět.

III.

Ústrojí nervové a jeho úkony.

Abyste orgány těla lidského náležitě svou úlohu plniti mohly, musí býti řízeny nervy.

Ústrojí nervové tvoří: 1. mozek, 2. mícha, 3. nervy.

I.

Mozek.

Mozkem vyrozumívá se celá nervová massa v hlavě; skládá se *a)* z velikého mozku, *b)* malého mozku, *c)* z prodloužené míchy.

Veliký mozek uložen jest v předním a horním dílu dutiny lebeční a jest rozdělen podélnou brázdou na pravou a levou polovici. Jest obložen 3 blanami: omozečnicí, pavučnicí a podlebicí. Povrch vykazuje četné zářezy a závity. Mozek vynikajících lidí bývá těžší než-li lidí prostředních a vykazuje též více závitů. Vlastní duševní život vázán jest na šedou kůru mozku.

Mozeček skládá se ze dvou polokoulí, spojených užším pruhem nervové hmoty, který se nazývá červ. Povrch obou polokoulí i červu zaujímá šedá kůra. Co jest účelem malého mozku, nelze dosud určitě říci; má

se však za to, že slouží k zachování rovnováhy těla a pohybů.

Mícha prodloužená jest kužel nervové hmoty spojující míchu s mostem Varolovým a tudy s mozkiem a s mozečkem; jest v ní nervové ústrojí pro vyvolání a upravování pohybů dýchacích, jehož porušení zastavuje dýchání a působí smrt; dále jest v ní ústředí pro polykání, pro ústrojí pohybu srdce a oběh krve, nervy jater, tedy ústrojí, jichž jest třeba k životu vegetativnímu.

2.

Mícha.

Mícha uložena jest v obratlích; skládá se z bílé a šedé hmoty. Činnost bílé hmoty záleží výhradně ve vedení popudů z obvodu těla k mozku. Šedá hmota jest nervovým ústředím pro tvoření reflexů, to jest převedení popudů z citlivých drah nervových na dráhy hybné; tuto jest sídlo pohybu vyprazdňování měchýře močového, konečníku, erekce, ejakulace.

3.

Nervy.

Nerv jest provazcovitý ústroj těla, jehož úkol jest týž jako elektrického drátu při elektřině. Nervy buď převádějí popudy z ústředí nervového k periferii anebo od periferie, z kůže ze sliznic, z čidel a pod. k ústředí nervovému rozmanitá podráždění. Dělí se na 3 skupiny:

Nervy s m y s l o v é, které pojmají zvuk, světlo, čich a chuť.

Nervy citlivé, které zprostředkují různé pocity buď ze zevnějšku na tělo nebo v těle samém povstávají. Tyto nervy sdělují pocity ihned mozku, kdež se s nimi dále pracuje.

Nervy hybné, které z mozku sdělují rozkazy vůle svalům a je k pohybům povzbuzují.

IV

Udržování člověka.

Pokolení lidské se udržuje rozplozováním: manželským spojením muže a ženy. Tělo ženy a muže není totožné, nýbrž různí se a podstatný rozdíl jest v genitaliích.

A. R o z p l o z o v a c í ú s t r o j í m u ž e se skládá *a)* z varlat, *b)* nadvarlete, *c)* chamovodů, *d)* z měchýřků semenných, *e)* ejakulačních kanálek, *f)* z prostaty, *g)* tělisek Cowperových, *h)* z pyje.

Varle jest složené z kanálek dosti tlustých ve vejčité těleso svinutých; obal tvoří velice tuhá blána vazivová. Společný vývod kanálek tvoří na varleti určitou vyvýšeninu, která se zve nadvarletem. Kanálky varlete jsou vyplněny vrstvami buněk. Tu vyvíjí se lidské semeno a to tak, že jednotlivé kanálky nejsou současně v činnosti, nýbrž se střídají.

Lidské semeno mužské — sperma — jest látka tekutá, poněkud zhuštělá; sestává v 1000 dílech ze 900 dílů vody; ostatní tvoří zvláštní látka organická. Pozoruje-li se sperma mikroskopem, lze v něm spatřiti malá těliska, která se pohybují a která se zvou spermatozoa neb nemaspermata. Každé sestává z malé hlavičky a ocásku, který působí pohyb. Dříve se mělo

za to, že jsou to živočichové, nyní však má se za to, že jsou to buňky. Jejich pohyb jest dosti rychlý; trvá několik hodin i po smrti muže, a v ústrojí ženy po několik dní. Mimo nemaspermata jsou ještě jiné látky v semeni, ale podstatnou látkou jsou nemaspermata; není-li jich v semeni muže nebo jsou-li pohybu neschopná, jest muž neplodný.

Varlata jsou umístěna v šourku, který sestává z dvojího povlaku; vrchní tvoří obyčejná kůže, spodní jest utvořen ze svalovitých vláken, které šourek roztažují neb svrašťují.

Sperma ve varlatech vytvořené vstupuje do nadvarlat, kde se sbírá a mísí s tekutinou, načež stoupá do chamovodů, rourek to, které semeno tekutinou ještě více zřeďují a do měchýřků semenných ukládají. Semenné měchýřky jsou dva podlouhlé váčky umístěné pod močovým měchýřem. Semeno tuto zůstává tak dlouho, dokud není vypuzeno. Vypuzené semeno vstupuje dále k ústí žlázy předstojné, jež jest ústroj jako kaštan veliký, který přilehá k rouře močové těsně pod měchýřem močovým. Obsahuje hojně žlaz, jichž výměšek se přiměšuje do semene. Po každé straně cíbelu umístěny jsou žlázy Cowperovy, které jsou veliké asi jako hrách a ústí do roury močové. Mezi semeníky a prostatou jsou uloženy kanálky ejakulační, které semeno ze semeníku vyvrhují. Vyvržené semeno přichází do roury močové, která umístěna jest v pyji. Pyj sestává ze dvou podélných houbovitých svalů, které jsou schopny přijmouti do sebe značnou část krve a tím se zvětšiti a ztvrdnouti. Mezi nimi leží močová trubice. Pyj končí žaludem, jež kryje předkožka (praeputium). Žalud na kořenu vylučuje tuk a zvláštní sliz smegma zvaný. Nahromadí-li se smegma nadbytně ve vaku předkožky, nastává přimísením se

moči a vznikajícími rozklady podráždění, které ku hnisání, oděrkám a vředům vede a balanitidou se jzove. Smegma mimo to dráždí pohlavní ústrojí a proto nutno jest častější omývání.

Žlázy Cowperovy vylučují sliz do močové trubice, čímž působí, že semeno ji snáze probíhá a nezůstává vězeti na jejích stěnách. Při erekci vylučují tyto žlázy určitý sliz z močové trubice vycházející. Úkaz ten nazývají bohoslovci distillací.

Při ejakulaci semene jest močový měchýř úplně uzavřen, aby semeno s močem se nemísilo, ježto toto v moči hned zmírání.

Ústrojí pohlavní dospívá ve svém vývinu mezi 13. a 16. rokem a známkou jeho dospělosti jest tvoření semene. Dospělost pohlavní jeví se zvětšením ústrojí pohlavního, vzrůstem chloupků kryjících části stydké, vousem a hlasem silným. Jakmile ústrojí pohlavní začalo semeno vyráběti, neustává jeho činnost a trvá až do pozdního stáří po celý život. Kleštěnci, jimž byla varlata odňata, jsou sice neschopni oploditi, ale ad copulam sunt habiles e t smysl smyslnosti u nich trvá dále a ukájí se výtokem slizu.

B. R o z p l o z o v a c í ú s t r o j í ž e n y tvoří
1. vaječníky, 2. vejcovody, 3. lůno neb matečník, 4. pochva, 5. vulva, 6. prsa.

Vaječníky jsou dvě žlázy, umístěné nad mateč-
níkem s obou stran. Čím jest u muže varle, tím jest u ženy vaječník, jehož úkolem jest utvořiti vajíčko, které spojeno se semenem mužským dává původ novému člověku. Uvnitř vaječnicků jsou měchýřky Graafovy, z nichž každý má v sobě vajíčko. Vajíčko jest buňka, která má skvrnu germinální, kde mísí se mužské nemasperma s vajíčkem. Vytvořené vajíčko přechází z vaječnicku do vejcovodu a odtud do mateč-

níku. Vejcovod jest rourka as 10—12 *cm* dlouhá. Matečník jest místo, kde oplozené vajíčko dále se vyvíjí; na dolejší konci má malý otvor, který prostředkuje spojení pochvy s matečníkem. Otvorem tím vniká mužské semeno do matečníku. Pochva má tvar cylindru a slouží k pojmání pyje při koitu. Panna má v pochvě hymen (panenskou blánu), který při prvním koitu se protrhá. Protrhnutí panenské blány nemusí býti vždy známkou porušení panenství, neboť ta může býti protržena i první menstruací, bělotokem, jízdou na koni, skokem a p. Vulvu tvoří velké pysky, v nichž ukryty jsou malé pysky, dále tak zvaný clitoris, jenž jest sídlem vlného pocitu ženy a ústí trubice močové. V pochvě jsou umístěny žlázy Bartoliniho, které vylučují sliz a to při prudkém koitu nejvíce právě v té době, když muž trpí ejakulací semene.

C. Když měchýřky Graafovy vyloučí vajíčko, nahromadí se do matečníku mnoho krve, čímž tento značně zduří. Spojí-li se vajíčko na své cestě se semenem mužským, nastane oplození, jinak vyjde s krví ven a tvoří tak zvanou *m e n s t r u a c i : č i š t ě n í*. Prvá menstruace se objeví, když dívka pohlavně dospěje; v našich krajinách se tak stává kolem 13—16. roku. V teplých krajích bývá dříve, ve studených a na horách později. Menstruace po té se opakuje vždy v 28 dnech a obyčejně končí mezi 45—50. rokem. Než menstruace může přijíti mnohem dříve a i v pozdějším věku se jeviti. Zastaví-li se menstruace násilně (koupel studená v době menstruace), může krev si prorazit cestu nosem, plícemi, vnitřnostmi, prsoma, močovou rourou. V době těhotenství a kojení menstruace obyčejně přestává, ne však vždy. V době menstruace bývají ženy velmi citlivé, dráždivé, někdy objevuje se skleslost a tesknost, celková únava a náklonnost k různým

podezřením. Při první menstruaci dívky rodičů nervosních a dívky hysterické roní silně slzy, trpí značnými potížemi v hrdle a ve vnitřnostech, někdy docela objevuje se delirium, manie vražedná, snaha oheň založiti, upadají v hallucinace mystických vidění, v nichž vidí anděly a slyší jejich zpěvy. V době, kdy menstruace u žen již přestává, upadají v melancholii, jsou velmi dráždivé a citlivé a jeví náklonnost k mnohým pohlavním zločinům. Proto potřebují v té době zvláštní pozornosti a šetrnosti. Vše to jest nemálo důležité pro zpovědníka dívek, u nichž menstruace počíná a u žen, u nichž končí, aby mohl posouditi správně jejich duševní stav, neboť ženy i dívky v době té stísněny jsou zvláštní duševní depresí a proto častěji ve sv. zpovědi hledají útechy.

D. Původ nové bytosti lidské dává o p l o z e n í, t. j. přenesení semene mužského do rodidel ženy a spojení nemaspermatu muže s vajíčkem ženy. Při prvním aktu za značného rozčilení stahují se u muže semenné měchýřky, z nichž svaly ejakulační prudce vrhají sperma mužovo do pochvy ženy. V tomtéž čase nejspodnější část uteru sestupuje poněkud u ženy níže a svým otvorem čerpá sperma. Ve spermatu jsou pohyblivá nemaspermata a proto vstupují do rodidel ženy výš a výše, přicházejí z uteru až do vejcovodů, ba i do vaječnicků. Setká-li se nemasperma na své dráze se zralým vajíčkem ženy, přiblíží se vajíčko svým výčnělkem ku hlavičce nemaspermatu, načež hlavička do výčnělku vnikne a utvoří ve vajíčku prohlubeninu. Tak smísí se substance vajíčka se substancí nemaspermatu, jehož ocásek časem odpadá a tím jest dán první počátek nové bytosti lidské, která v útrobach matky se vyvíjí až do devátého měsíce, načež jako zralý plod z těla matky vychází. K oplození stačí

jediné nemasperma mužovo, které jest mnohem menší nežli slabounká špendlíková hlavička. Jestliže nemaspermata na své dráze setkají se se dvěma neb třemi zralými vajíčky ženy a oplodí-li všechny, povstávají dvojčata neb trojčata. Místo, kde vlastně se oplození stane, není dostatečně dosud určeno, toliko s jistotou možno tvrditi, že akt ten se stává buď ve vejcovodu neb vaječnicku, a to v době, kdy zralé vajíčko vyloučeno jsouc z měchýřku Graafova koná cestu z vaječnicku, vejcovodem k uteru. Tento pohyb ženského vajíčka trvá 12—14 dní a dle Dr. Landois až i tři neděle. Poněvadž i nemasperma mužovo, které sice na vzduchu hned zmírá, avšak v rodidlech ženy dlouho až 14 dní živo zůstává a oplozovací schopnost podržuje, není možno více zastávati dvě stará mínění totiž, že oplození se stává jen při souloži a že jsou určité doby, kdy žena oplozena býti nemůže, t. zv. fakultativní sterilitu: Dle toho, co uvedeno, jest jisto, že oplození může se státi též za několik dní po souloži a za druhé jest jisto, že žena může býti oplozena v každou dobu, kdy s mužem obcuje a že domnění, jako by žena nemohla obtěžkati v době 15 dní po menstruaci až k menstruaci příští, jak tvrdí ve své pastorální medicíně i Dr. Capellmann a různé morálky, není dle dnešního stavu vědy více pravdivým.

E. O t á z k a p o h l a v í p l o d u jest dosud věci nerozřešenou a vládnou tudý nejrozmanitější domněnky. Tak Hippokrates a Anaxagoras již tvrdili, že pohlaví plodu praeexistuje již v semeni a že z vaječnicku pravého přicházejí vajíčka mužská a z levého ženská; Aristoteles tvrdil, že jedno varle vyrábí semeno ženské a druhé mužské. Soudili tak z toho, že, ač u ženy by stačil jediný vaječník, má přece dva a u muže, ač by postačilo jedno varle, přece že jsou 2. Než zjištěno, že

jak mužem, který jen jedno varle měl, i ženou, kde jediný vaječník byl, zplozeny byly dítky obého pohlaví. Jiní domnívají se, že tu převládá síla plodivá, která ovšem není totožná s tloušťkou člověka; jestliže jest u ženy větší, rodí se děvčata, jestliže jest u muže větší, bývají hoši. Jiní tvrdí, že osoby flegmatické mívají více děvčat, osoby sankvinické více hochů, osoby špatněji živené a svízely životními stíženě mívají více hochů, osoby lepších poměrů a dobře živené více děvčat; Thury (1863) odvozuje pohlaví od zralosti ženského vajíčka a tvrdí: jestliže jest vajíčko zralejší, rodívá se hoch, jestliže jest méně zralejší, dívka; Mestinier tvrdil, že žena jeden měsíc vylučuje vajíčka mužská, druhý ženská, tak že, narodí-li se těmže rodičům v lichých měsících hoch, narodí se pravděpodobně v sudých měsících děvče. Schenk tvrdí, že žena, která v době, kdy živena byla sobě zvyklou stravou, rodí děvčata, když 3 měsíce před početím zachovává dietu, t. j. požívá jen masitých pokrmů jako osoby stíženě cukrovkou, pravděpodobně porodí hochá. Než to vše jsou holé domněnky a jistota žádná.

F. D o b u o ž i v e n í p l o d u dle starých názorů též již nelze hájiti. Dříve se totiž věřilo, že duše vstupuje v tělo až po určité době po oplození, když tělo bylo dostatečně jako orgán duše vytvořeno; dnes má se všeobecně za to, že v tom okamžiku, kdy vajíčko ženské pronikne nemasperma muže a kdy stane se oplození, že duše Bohem stvořená hned s plodem jest spojena; takže úmyslné zmaření plodu v jakémkoli stadiu jest těžkým hříchem a vraždou člověka.

Část II.

Lidské letory.

1. Znalost duševního stavu člověka jest pro zdárné působení kněze nevyhnutelna; neboť není možno se všemi lidmi stejně dle určité šablony jednati, nýbrž dlužno jednání zařídit dle duševního stavu individua. Čím lépe to kdo dovede, tím větších úspěchů v životě vůbec a ve svém povolání se dodělá.

2. Kněz přichází velmi mnoho s lidem do styku ve škole, v kanceláři farním, ve zpovědi, při poučování snoubenců a p.; proto výsledek jeho činnosti bude tím požehnanější, čím jeho jednání bude individualnější. Avšak individualní zacházení s lidmi závisí mnoho od znalosti duševních stavů člověka. V obledu tom nemalou roli hrají lidské letory

3. Co jest letora? Abychom si tuto otázku mohli zodpovědět, dlužno několik slov předeslati. Tělo lidské sestává z různých orgánů a jejich systemů, z nichž každý má svůj úkol; všechny pak směřují k zachování zdraví a rozvinutí činnosti duševní a tělesné. Jsou-li všechny orgány zdravé a náležitě-li fungují, jest člověk úplně zdrav a tělesně i duševně čilý; jestliže však se jeví u nich nějaký defekt neb exces, pak zavinuje po-

ruchy fyziologické a při určitém stupni různé nemoci i smrt. Převaha činnosti nějakého orgánu neb systému tělesného působí různé složení tělesné čili lidské temperamenty — letory.

4. Tato převaha má nejen následky fyzické, pokud se těla týče, nýbrž i duševní pro úzkou spojitost orgánů tělesných s činností duševní.

Příčiny lidských letor jsou jednak vrozené, jednak získané. Letory často dědí po rodičích děti. Značný vliv na vývin letor má způsob života, klima, povaha pokrmů a nápojů, špatná výchova, špatné příklady, neovládání vášní, špatná četba, určité druhy povolání, sociální seskupení lidstva atd.

5. Ve starších dobách dělily se letory dle pojmenování Galena na čtyry a to byla letora sanguinická, cholericická, melanchonická a flegmatická. V dnešních dobách nelze však na těchto principech stavěti, ježto moderní nazírání jest v tomto ohledu zcela jiné.

Temperamentem nebo letorou rozumí se souhrn takových fyzických stavů člověka, které u něho zavíňují nějakou anomálii v činnosti tělesné i duševní a které tvoří v člověku abnormální stav. Orgány a jejich systémy všechny úplně normálně vytvořené nemá snad žádný člověk, a proto úplně normální stav tělesný a duševní jest více méně idealem člověka, jehož realnost v životě se snad ani nevyskytuje. Z toho také plyne poznání, že každý člověk má svůj zvláštní stav tělesný i duševní a tudíž i svou letoru.

Než přes to u některých lidí vynikají zvláště určité stavy, tak že možno mluvit o jakémsi rozdělení letor. Jakési východisko tvořiti může nanejvýš systém nervový a složení krve, ježto všechny orgány systémem nervovým jsou řízeny a krví vyživovány.

Na systému nervovém založena jest letora *a)* nervosní, *b)* erotická, *c)* cholerická, *d)* melancholická.

Na systému krevním zakládá se povaha *a)* sanguinická, *b)* flegmatická.

Letory čisté jsou více méně zvláštností; častěji bývají pomíseny. Velmi nesnadno bývá určiti hranici, kde letora končí a kde již choroba se jeví.

A.

Letora nervosní.

1. Letora tato má svůj základ v převaze systému nervového nad ostatními orgány.

Lidé touto letorou se vyznačující nevydrží mnoho práce tělesné a hned se unaví. Jejich fantasie jest živá, citlivost příliš vyvinutá, nesnesou potíží při práci a když se potíže jeví, hned práce zanechají. Baží stále po novotách a když něčeho dosáhnou, hned se toho nabaží. Křivdy a urážky je nesmírně rozčilují. Duše jejich touží po lásce, která v zášť se mění, nenalézá-li ohlasu. Pohlavní hnutí bývá značné. Jejich citlivost všude naráží a nedůtklivost mnoho nepříjemností a nepřátel působí. Osoby takové bývají podezřívavé, nepokojné a vůči jiným i někdy ukrutné. Někdy svou citlivostí upadnou do tolika nesnází a potíží, že se stávají trudnomyslnými a končí sebevraždou.

2. Lidé touto letorou se vyznačující bývají příliš živí, hubení, štíhlí, pohybliví, vlasy mívají černé neb načernalé, vous hustý, oči neklidné, žily průsvitné, řeč jejich jest rychlá, pohyby příliš živé.

3. Letora tato jest v našich dobách vlivem různých okolností životních příliš častá, takže sotva mezi několika tisíci lidí se nalezne jeden, který by system nervový měl úplně normální a nervově zatížen nebyl.

Jednati s takovou osobou jest nejlépe klidně, vážně, ale důsledně a neustupně.

4. Aby letora nenabývala rázu příliš excessivního anebo docela chorobného, doporučují se časté lázně studené neb vlažné, častý pohyb na volném vzduchu, chůze, mírná práce, vystříhati se dráždivých pokrmů a nápojů. Velmi dobře působí rozumně vedená vodol léčba.

Po stránce duševní doporučuje se častá modlitba, ale krátká; varovati se rozčilující četby, podobných zábav, her (šach) a p.

B.

Letora erotická.

1. Ústrojí pohlavní silně vyvinuté a značnou silou produktivní se vyznačující působí letoru erotickou, která svádí individuum k různým a častým pohlavním pokleskům. Letora tato buď může býti po rodičích vrozená, způsobená různými příčinami tělesnými buď vnitřními neb zevnitřními, nebo z příčin psychických vzniklá.

2. Známky, dle nichž se tato letora poznává, jsou velmi sporé a nejisté. Uvádí se štíhlá postava, hubené tělo, silný černý vous, oko chlípné, dolejší pysk příliš tlustý, hlas silný a zvučný.

3. Letora, tato jestliže se náležitě neovládá, vede k smutným koncům. Mládež svádí k onanii a sodomii, olupuje ji o všecken vzlet, působí depressivně na její duši, zaviňuje různé pohlavní hříchy a poklesky, vyvolává různé pohlavní nákazy se všemi jejich osudnými následky, zaviňuje podrážděnost mysli, nervosu, trudomyslnost a bývá nezřídka příčinou tuberkulosy a epilepsie. U osob v manželství žijících vede tato letora

k různým excessům pohlavním, bývá příčinou nevěry manželské, pohlavní nákazy muže i ženy, slabostí a neduživostí dětí, zaviňuje rozvody a celé řady neštěstí v manželství.

4. Proto nutno takovou letoru co nejvíce ovládati a varovati se lascivní četby, erotických obrazů, pohledů, svůdných osob a přátel, samoty, příliš teplého lůžka, rozčilujících pokrmů a nápojů zvláště před spaním. Doporučuje se pohyb, mírný sport, častá procházka, tělocvik, tělesná práce, z rána po procitnutí záhy lůžko opustiti a studenou vodou se mýti. Po stránce náboženské střelné modlitby v pokušení, častá sv. zpověď a sv. přijímání, stálý zpovědník a vedení ku zbožnosti.

C.

Letora cholericcká.

1. Letora cholericcká má svůj podklad v útvaru jaterním. Cholerik jest povahou nejlepší; jest nadaný, rychlým a správným úsudkem obdařený, snadno vše chápe, lehce se učí; duch jeho jest vytrvalý, rozhodný a pevný, pravý opak člověka nervosního. Charakteristickou známkou jeho jest touha po slávě, obdivu, chce vyniknouti a při tom jeví značnou hněvivost. Jest obávaným člověkem, poněvadž ve své snaze vyniknouti přímo drtí všechny překážky, které se mu v cestu staví. Mysl jeho je silná, nepoddajná, obrazotvornost bohatá, dříve než co začne, důkladně uváží, se svými plány se tají a dovedně si připravuje cestu a prostředky ve vši tajnosti. Když jest plán připravený, vyjde s ním na veřejnost a bezohledně se vši energií a houževnatostí přímo úžasnou jde za ním, odstraňuje překážky někdy přímo ukrutným způsobem, až cíle dosáhne.

2. Cholerik vyniká vlastnostmi, které masám imponují a jejich lásku mu získávají. Je nemálo popudlivý ku mstě a k ukrutnosti náchylný. Žádostivost tělesná jest u nich dosti značná, jsou schopni nemalých obětí pro osobu milovanou, ale žádají od ní uznání a opětování lásky; nedostává-li se jim toho, zanevrou na osobu tu záštím nesmiřitelným, objeví se u nich snaha po pomstě, kterou provedou až do krajností a ukrutnosti. Snaha po reformaci poměrů jest u nich silná a mocná, úmysly jejich bývají vznešené a plné ideálů, jsou v jednání neohrožení a ochotni mnoho obětovati. Jsou to výteční přátelé, ale hrozní nepřátelé. Lidé této letory řídí obyčejně běh světa a určují směr národů. S takovými lidmi býti pokud možno za dobré, nebo přes noc stávají se z nejlepších přátel nejhroznějšími nepřáteli, kteří jsou s to obět vyhlednutou zničiti na dobro. Lidé tito provedli v dějinách nejzáslužnější a nejtěžší věci, ale také největší zločiny. Proto jsou to lidé vždy velice obávaní na jedné a velice slavení a milovaní na druhé straně. Veliká láska jest u nich na jedné a hrozná nenávist a zášť na druhé váze a měří osobám, s nimiž ve styk vejdou. dle toho, kterou váhu u nich jejich jednání skloní. Cholerickou povahou vyznačoval se Pyrrhus, Hannibal, Sulla, Alexander Veliký, Caesar, Cromwell, Napoleon, sv. Pavel, Řehoř VII. a mnozí sv. mučedníci.

3. Jestliže s cholerickou povahou náležitě se zachází, možno z ní vypěstovati člověka společnosti velice prospěšného; naproti tomu nepřiměřené zacházení s touto povahou vypěstuje si velikého mstitele a velmi nebezpečného nepřítele, který na svou obět číhá a leta po ní pase, až ji zničí.

Teplejší krajiny bývají na tyto letory chudší, za to v chladnějších krajinách jsou četnější.

4. Znamky, dle nichž se tato povaha nejjistěji poznává, bývá přísný, pronikavý pohled, oči živé, zářivé, chůze pevná a jistá. Cholerik záhy vlasy ztrácí a touží po vyniknutí a slávě; bývá hněvivý, houževnatý, energický, vypočítavý a opatrný, plný nadšení a lásky na jedné, hněvu a msty na druhé straně.

D.

Letora melancholická.

1. Melancholik jest samotář, lidem a společnosti se vyhybá; jest nesdílný a nedůvěřivý. Podléhá silným vášním, jež však umí v sobě utajovati a nedá jim na venek propuknouti, až nalezne vhodné příležitosti, aby s tím větší silou pak vybuchl. Jest mlčelivý, podezřívavý, k přetvařování velmi náchylný. Melanthonici bývají nezřídka učenými a vynikajícími řečníky, kteří lid uchvátí. Vše posuzují a do všeho si stěžují. Když si něco předsevzali, buď proti autoritě nebo proti zákonu, použijí všech zbraní a všech prostředků, aby cíle dosáhli. Než přes to trdomyslnost je pronásleduje stále, jsou nespokojeni a zádučiví a mnohdy sebevraždou končí.

2. Melancholik má oko nepokojné, smutné, vpadlé, vlas obyčejně černý, jeho pohyby jsou zdlouhavé a mdlé. Duše jeho zaměstnává se chmurnými myšlenkami, jimiž sobě vnitřní pokoj stále ruší a cizím jsou na obtíž.

Touto povahou vyznačoval se Tiberius, Rousseau, Tasso a různí tvrdošijní haeretikové.

3. Jednání s takovými lidmi bývá dosti nesnadné a těžké; dosíci od nich něčeho bývá s potížemi spojeno, učiní-li něco, nikdy to kruh jejich průměrnosti nepřesahuje a k něčemu neobyčejnějšímu skoro nikdy se neod-

hodlají. Melancholik se obyčejně rád a často modlí, ale velmi často se z něho stává skrupulant. Melancholik bývá velmi nepříjemným představeným pro svou podezřívavost, tvrdošijnost a ztuhlost; nepříjemný společník pro svou mrzutou náladu a přetváření; jest to lakomý a žárlivý sobec, který zná jen sebe a pro jiné nemá citu ani uznání.

E.

Letora sankvinistická.

1. Sankvinik vyznačuje se plnokrevností; má mohutná prsa, hluboký dech, tep pravidelný a silný, tvář červenou i vlas mívá kaštanový, postavu vysokou, hezky urostlou, oko hbité, pohled veselý a milý. Jeho zjev mu zjednává lásku lidí a jejich sympathie.

2. Sankvinik bývá dobrák; vybuchne, ale za chvíli o ničem neví; dlouho se hněvat na někoho nevydrží. K lidem jest laskavý, dobročinný a rád pomáhá, kde může. Nervy jeho jsou dráždivé, snadno bývá podrážděn, ale brzo zase nabude klidu. Jeho obrazotvornost jest značná, plodná a živá; paměť má velmi dobrou. Jest však nestálý, houževnaté práci se vyhýbá; rád bývá se vším hned hotov. Proto se mu často nedostává důkladnosti. Jeho povaha není pro dlouhé meditace ani pro mrtvení těla. Zdrženlivost nemá rád, posty nerad zachovává a pohlavní vášni rád a silně hoví. Jest vášnivý; rád má hony, zábavy a různá veselí. Rád budí sensaci a rád se strojí. Radost ani žalost dlouho u něho netrvá. V chování jest velmi milý, způsobný, pozorný a velmi vděčný.

3. Sankvinik bývá nepřítelem křesťanského mrtvení, askese a kajicnosti; on rád užívá a má rád veselí. Poněvadž krev, která skoro v nadbytečném

množství v nich koluje, větší činnost různých jejich orgánů vyvinuje a tím vášně budí, dráždí více nežli u jiných lidí, musí míti na zřeteli kněz tyto okolnosti a nemůže hned mnoho od takových poenitentů žádati; nýbrž musí postupovati volně krok za krokem. Jednání s takovými lidmi musí býti tiché a mírné, sice jinak vybuchnou a nepříjemnosti způsobí.

Někdy se stává, že lidé sanguinické povahy hoví tělocviku a různým sportům, takže k silnému krevnímu systému přidruží se i silný system svalový, čímž vzniká *l e t o r a a t h l e t i c k á*.

Lidé tohoto druhu mívají malou hlavu s malým čelem, silná ramena, dlouhý krk, silné a vyvinuté svaly, tvrdou kůži a silná paže. V životě více spoléhají na sílu nežli na rozum. Intelligence jejich bývá slabá, rádi mnoho mluví, rádi se přou i perou, mnoho jí i pijí.

F.

Letora flegmatická.

I. Flegmatik vyznačuje se nečinností a lenivostí. Tvář jeho bývá bílá neb slabě narůžovělá, jsou tlustí, oko modré, mdlé, vlas bělavý, slabý vous, který pozdě vyrůstá, dech zdlouhavý, trávení pomalé; zdlouhavě a klátivě chodí; rádi dlouho spí. Intelligence jejich je slabá, fantasie mdlá, všeho si málo všímají a žádných pohnutek k nějakému vynikajícímu činu nepocítují. Jsou spokojeni s tím, co mají. Nesnadno upadnou v hněv a když přece se dají strhnouti, hned zase hledí vše napravit. Jsou to lidé hodní, kteří nechají vše na starých kolejích, ale pro životní boje málo schopní. Jsou dobří, laskaví, zdvořilí, málomluvní, uhlazení, milosrdní, hádky a nepřátelství se jim protíví, v úsudku jsou rozšafní a klidní; neznají lsti, pohlavně bývají

slabí; nikdy se mnoho nerozčilí, rádi dobře jedí a mnoho kouří. Jsou velmi bojácní a bývá dosti těžkou úlohou k něčemu je přiměti. U letory této zvláště velmi často a zhusta vyskytuje se masturbace, čehož dlužno dbáti v mladých letech.

Jinak ale jsou to lidé sami sebou spokojení a šťastní, kteří velmi trpělivě nesou trampoty vezdejšího života.

Část III.

Zdravotnictví kněze v soukromém životě.

A. Byt.

1. Příbytek má býti v první řadě suchý; proto musí býti o to postaráno, aby základy domu byly pro vodu neprostupnými a aby voda nevnikala z půdy do zdí. Proto mají býti základy položeny $\frac{1}{2}$ —1 m nad spodní vodou a půda má býti suchá. Stavivo základů nesmí propouštěti vodu.

2. Kde fara trpí vlhkostí, jest rádně provésti spodní drainaž, t. j. kolem dokola fary vykope se průkop, do něhož vloží se trubky hliněné, obsypou se kolem dokola pískem a voda se svede k odpadu. Tímto způsobem se nejlépe vlhkost odvede. Nedobře by však bylo kolem dokola fary vykopati průkop a strouhou touto vytvořenou a otevřenou vodu odváděti; voda by tím více vnikala do zdiva a v zimě, kdy napadne do ní sníh, který pak taje, by budově jen více uškodila. Proto musí býti k řádnému vysušení budovy spodní zasypaná drainaž.

3. Byt má býti náležitě osvětlen a tak stavěn, aby pokud možno ranní slunce v něj vnikalo. Rozměry oken se mají rovnati $\frac{1}{5}$ rozměru podlahy.

4. V příbytku nutno udržovati přiměřenou teplotu as 13—16° R. Menší nebo větší teplota bývá na závadu.

5. V každém příbytku má býti postaráno o ventilaci. Dospělý člověk spotřebuje 50—100 m^3 vzduchu za hodinu. I když okna a dvěře jsou uzavřeny, vymění se vzduch dvakrát až třikrát za hodinu. Než přes to dlužno častěji otvírati dvěře i okna; nejlépe se příbytek provětrá ráno, když kněz mši sv. slouží a kdy se pokoje uklízejí a to nejen v létě nýbrž i v zimě. K dokonalému větrání dlužno utvořiti průvan t j. otevřítí okna i dvěře. Větrání se namnoze v zimě u nás málo péče věnuje z obavy, že teplo unikne. To jest omyl. Neboť pokoj dobře provětraný mnohem dříve vytopíme než-li pokoj neprovětraný a zkaženým vzduchem naplněný.

6. Stěny pokoje pokrývati tapetami nelze doporučiti, poněvadž se za nimi ukládají různé řady škodlivých látek i živočichů; docela již se nedoporučuje natřítí stěny pokoje fermežovou neb lakovou barvou, ježto tímto způsobem se stanou stěny neprodyšnými a zamezují přístup vzduchu. Lepší než malba jest obyčejné vybílění bytu, které se má každoročně opakovati; docílí se tím jasnosti a světla v příbytku a mimo to i řádného očištění stěn a desinfekce.

7. Zařízení má býti jednoduché; v pokoji přeplněném ztěžka se dýchá, mimo to nalézá v něm prach hojně místa. Jsou-li koberce, mají se častěji klepati; lépe než látkové koberce doporučuje se linoleum. Okna nemají se zakrývati hustými záclonami, které by bránily přístupu světla. Záclony mají býti řídké, bílé, nejlépe krajkové.

Alespoň jednou za týden dlužno podlahu dobře umýti, koberce proklepati, okna očistiti a prach náležitě setřítí.

B. Oděv.

1. Účelem oděvu jest chrániti tělo a udržovati jemu přiměřenou teplotu. Jako nepřiměřený chlad tak i nepřiměřené teplo jest tělu škodlivé. Povšechným pravidlem jest, že každý oděv, ve kterém při chůzi pocítujeme větší teplo a docela-li se potíme, jest škodlivým.

2. Pro člověka, který žádnou trvalou tělesnou práci nekoná, jest nejpríjemnějším prádlo lněné (Jägrovky). Pro kněze, který chodí do přespolních škol, zaopatřovat do vesnic, hodí se nejlépe prádlo trikotové (jemné prádlo bavlněné). Nikdy se však nedoporučuje nositi přes prádlo trikotové ještě plátěnou košili, nebo nositi mimo košili ještě všelijaké kazajky — trika — pásy a podobné. Takové věci škodí vždy a neprospívají nikdy. Košile má býti kolem krku i u rukávů náležitě volná, nikdy těsná, poněvadž by bránila volnému oběhu krve. Totéž dlužno říci o podvlékačkách; jest chybou, pakliže kolem pasu jsou příliš utaženy aneb v nohou příliš tkaničkami zataženy.

3. Na noc se velmi doporučuje obléci alespoň noční košili a denní rozprostříti, aby se vysušila. Vkládati noční košili přes den do peřin jest chybou. Košile noční má po celý den viseti na vzduchu.

Co se týče záměny prádla, tu platí zásada: čím častěji se tato koná, tím lépe, ale alespoň dvakrát za týden.

4. Ostatní oděv náš má býti vzdušný, volný, nikdy těsný. V oděvu nevzdušném rychle umdléváme.

Správný oblek musí zabraňovati hromadění potu, který se má stále volně odpařovati. Klerika jest po stránce hygienické nejlepším oděvem a také i v domácím vystupování nejdůstojnějším.

Šaty dlužno občas dobře proklepati, vyčistiti a na slunci vysušiti.

Nositi soli deo kněžím, kteří mají dosti vlasů, se nijak nedoporučuje; neboť zamezuje výpary z hlavy a tím i vypadávání vlasů. Holovlasým pánům ovšem neškodí.

5. Kolárky mají býti volné. Kolárky těsné oběh krve jen ztěžují a jsou z mnohých příčin nezdravé.

Místo šlí užívati řemen není dobré; řemen kolem těla utažený není nikdy zdraví na prospěch.

6. Obuv má býti volná a elastická. Těsná obuv tvoří kuří oka a jest i jinak nezdravá. Též tvrdá kůže není pro dobrou obuv na místě.

Sedíme-li v zimě ve zpovědnici nebo při jízdě do přespolních míst, zvláště jestliže jest vůz otevřený, jest záhodno opatřiti se ponožníkem, po případě cestovním kožichem.

C. **Potrava.**

1. Tělo lidské se stále obnovuje; opotřebované látky z něho odcházejí a musí býti jinými nahrazovány. Aby tento pochod byl možný, musí býti člověk vyživován potravou. Toho, co člověk potřebuje k udržení svých sil, jest poměrně málo a nejsme daleko od pravdy, když tvrdíme, že lidé obyčejně více jí a častěji ještě více pijí, než jest třeba. Tím jen zbytečně si škodí na zdraví a zkracují svůj věk. Nestřídmost jest velikou nepřítelkyní života a proto již staří říkali, jez do polo-

syta, pij do polopita a vyjdou ti na plno léta. Člověk má vstávati od stolu ne s pocitem plnosti žaludku, nýbrž má býti ještě při chuti, neboť teprve asi za půl hodiny po jídle se mu ukáže, zda-li jedl střídmě nebo nestřídmě.

2. Potřebné látky výživné dělí se ve 4 skupiny a to: 1. bílkoviny, které požíváme hlavně v mase, vejcích, v mléce, sýru, luštěninách; 2. tuky (sádlo, máslo); 3. uhlohydráty (mouka, cukr); 4. soli, které jsou obsaženy ve všech potravinách; mimo to se ke všem pokrmům sůl ještě přidává. Konečně nutno připomenouti vodu, která též ve všech potravinách jest obsažena.

Při těžké práci stoupá spotřeba látek bezdusíkatých oproti dusíkatým (bílkovinám), proto lidé těžkou prací zaměstnaní více uhlohydrátů a tuků spotřebují.

Nemá-li povstati odpor k jídlům, musí býti prováděna v potravě náležitá změna. Pud po rozmanitosti potravy není žádným mlsem, nýbrž přirozenou nutností k tomu cíli, aby tělu se dostalo, čeho potřebuje.

Proto vegetarianismus dlužno se stanoviska zdraví tak dobře zavrhnouti jako stálé požívání masa. V našem pásmu pak mají uhlohydráty — mouka, cukr, brambory, zeleniny — tvořiti převážnou část naší potravy.

Co se výživnosti týče, stojí na prvním místě maso.

3. Z masa upravuje se u nás p o l é v k a. Čistá polévka masová nemá mnoho výživných látek, těch se jí teprve dostává různými přimíšeninami, jako jest rýže, krupky, kousky sekaného masa, vejce, nudle a p. Vedle polívky masové upravují se celé řady různých polívek zadělávaných, které skorem všechny mají vedle výživného účinku výsledky povzbuzující.

4. M a s o. Se stanoviska lučebního jest složení masa ssavců, ptáků i ryb stejné: všechno se skládá

z bílkoviny, vody a solí. Maso nedospělých zvířat jest méně stravné, též maso příliš starých zvířat, jednak proto, že jest bohato na šlachovinu a pojivo jednak proto, že i pevnější pouzdra vláken kladou při trávení větší odpor míze žaludeční. Proto nejlepší jest maso zvířat dospívajících a dorostlých. Maso ze zvířat dospívajících jest stravnější a proto hodí se dobře rekonvalescentům. Sem patří maso z kuřete, jehněte, kůzlete, telete atd. Ze zvířat dospělých jest nejstravnější maso skopové, pak hovězí a konečně vepřové. Ze zvěřiny jest maso srnčí daleko stravnější nežli jelení neb dančí; kuře a koroptev jest ztravnější nežli kachna, husa nebo bažant. Maso bílé rybí (pstruh, kapr, štika) se ztraví nejsnáze, ale jest nejméně výživné; tučné maso z úhoře jest velice živné, ale těžce ztravitelné. Méně ztravné i výživné jsou mozek, ledviny, osrdí, játra, dršťky, vůbec všechny vnitřnosti.

Maso vařené jest velmi ztravné, nebo poskytuje žaludku více hmot tekutých a přímo vstřebatelných nežli maso jinak připravené. Naproti tomu maso pečené jest nejchutnější. Dušením ztrácí maso velmi mnoho na své výživnosti. Podobně se děje i s masem nakládaným. Lepší výživu poskytuje maso uzené.

5. Po mase jsou nejvýživnější mléko, vejce, sýry, luštěniny. Mléko jest nejdůležitější látka výživná, neboť obsahuje veškeré látky k zachování života potřebné. Nejchutnější jest mléko kravské, které však máme pít jenom svařené, poněvadž mnoho krav jest stíženo tuberkulosou. Též vejce jest velice výživné; vejce požívati syrové se však nedoporučuje, ježto jest těžce ztravitelné. Sýry i luštěniny jsou sice velmi výživné, ale patří na ně dobrý žaludek.

6. Mouka, zelenina, brambory, ovoce a pod. jsou bohaté na uhlohydráty, které samy o sobě nestačí na

výživu těla a proto jednak se jich užívá k živnějším pokrmům jako příkrmu anebo se mísí s jinými látkami, aby byly živnější.

7. Nápoje užívají se k nahrazení vody v těle. Nedostatek vody v těle jeví se pocitem žízně.

Pitná voda jest nejlepším a nejztravnějším nápojem. Má býti čirá a nezkalená a když stojí delší dobu v nádobě, nemá se tvořiti ssedlina. Nemá míti chuti ani zápachu a má obsahovati jisté množství kyseliny uhličité, která právě ji činí příjemnou v chuti. Její teplota nemá býti nižší nežli 5° C. a ne vyšší nežli 15° C. Chová-li voda mnoho organických látek, působí průjmy a mnohdy i jiná vážná onemocnění. Vodu každou možno píti beze strachu, když se byla alespoň půl hodiny vařila. Kde není dobré a spolehlivé vody pitné, tam doporučuje se píti vody minerální: kyselka.

8. Nejlahodnějším nápojem líhovým jest dobré a pravé víno; než bohužel se tu mnoho hřešívá a jako víno prodává se mnohdy nápoj, který révu ani neviděl. Víno staré má více alkoholu nežli mladší. Vůně vína závislá jest na etheru ve víně obsaženém. Mírné požívání vína zejména druhů lehčích jest neškodné a vzhledem k zdraví není rozdíl mezi bílým a červeným vínem, toliko víno červené, které obsahuje tannin, staví. Těžká vína (Malaga, Marsalla, Sherry) hodí se více k účelům lékařským.

9. Pivo má býti jiskrné, čisté a jasné, s pěknou pěnou, která houževnatě drží. Pivo, užívá-li se ho mírně, podporuje trávení a využitkování potravy a vzbuzuje chuť k jídlu. Česká piva zejména plzeňské, smíchovské a třeboňské požívají nejlepší pověsti.

10. Lih v mírné dávce oživuje oběh krevní i dech, proto po obědě neb po večeři možno sklenku piva neb vína doporučiti, větší dávky a nestřídmé pití má vždy

zhoubný vliv na trávení. Koňak trávení zdržuje. Na práci svalovou má líh špatný vliv a proto na chůzi se nemáme posilňovati ani pivem ani vínem, tím méně jinými lihovinami. Mylné jest mínění, že přílišné pití lihovin sílí; člověk ovšem nabývá více tuku — tloustne — ale to mu není na prospěch. Jestliže po větším množství lihoviny jest člověk čerstvější, jest to omyl. Lihoviny nutí jen tělesné výkony k rychlejší práci, ale síly nedodají nikdy, naopak brzo nastane oslabnutí a malátnost. Lihovina jest tělu tím, čím koni bič; pobídne, ale síly nedodá.

11. Mírné požívání kávy jest neškodné. Nálev as z 15 g zrn urychlí tep, způsobí pocit tepla a podráždí mírně nervový system, zvětší množství moče. Nemírné pití černé kávy a silná káva působí zhoubně. O čaji platí totéž co o kávě. Nejlépe jest pít čaj beze vsí přísady a bez cukru. Dávati do čaje rum neb koňak jest zavržitelný zvyk, neboť tím běře se mu právě jemná aromatická chuť.

D. Práce, pohyb, spánek.

1. Jako pták k letu, tak člověk k práci se rodí. Člověk, který málo pracuje, škodí si na zdraví, člověk, který své síly přepíná, také zdraví svému neprospívá. Kněz svědomitý v našich dobách zajisté nemá času k zahálce; neboť volá na něho práce se všech stran. Modlitba brevíře, meditace, školy, úřadování, příprava na kázání, studium, spolkový život a p. poskytují knězi pěknou variaci v práci. Mírná práce a to práce, jejíž kvalita se mění, ducha jen vzpruží a posílí. Zbytečného přepínání se máme vyvarovati a když ozve se únava, máme si odpočinouti. Práce, která únavu překonává,

škodí; duch odpočinkem posílený pracuje rychle, snadno a lehce, duch zmalátnělý pracuje zdlouhavě, povrchně a z těžka.

2. Kněz, jakkoli z valné většiny jest odkázán na práci duševní, tož přece nemá zanedbávati péči o tělo a práci tělesnou úplně pomíjeti. Kdo šetří časem k procházce, ten hřeší na svém zdraví. Procházka má býti každodenní a to za každého počasí. Má se konati tak, aby krev přišla náležitě do proudu. Procházka loudavá unavuje. Při procházce máme pokud to možno voliti rovinu střídavě s vrchem, lépe jíti za město do polí, do lesů nežli choditi městem.

3. Konati práce v zahradě velmi se doporučuje, též hra na kulečnicku nebo v kuželky posílí, pobaví a vyruší z klidu. Při této hře mile působí napjetí, radost z výhry, zklamání a p. Též domácí tělocvik činkami, ohýbání svalů ručních a pohyby celého těla, krčení svalů a natahování, točení rukou a p. jsou nemálo tělu na prospěch. Nejlepší čas k domácímu tělocviku jest před polednem anebo pozdě po poledni, nikdy však nemáme tělocvik provozovati hned po jídle.

4. Po práci a vyčerpání sil ozývá se potřeba spánku. Když člověk bdí jest — v plné činnosti život rozumový, sensitivní, méně vegetativní. Těmito pochody vyčerpávají se v těle síly a hromadí se v něm různé škodliviny, pod jichž nátlakem tělo malátní. Ozývá-li se spánek, dává tělo signal, že se má od práce ustat. Přemahati spánek, seděti dlouho do noci při práci škodí tělu a přivádí k nervose. Když člověk usne zatemní se život rozumový a částečně i sensitivní a tu duše obrátí všechnu svoji energii na život vegetativní, škodliviny z těla vyloučí, zjedná rovnováhu a tak člověk posílněn vstává z lůžka.

Chceme-li klidně spáti varujme se rozčilení a namahavé práce přímo před spaním. Seděti dlouho do noci se nedoporučuje.

E. Přehled zásad životosprávy.

1. V arcidiecesi frýburské vedlo se v posledních 50 let nekrologium kněží, dle něhož možno bylo stanoviti průměrné stáří kněží na 61 rok; pokud srovnáváme tato data se stavy jinými, shledáváme, že průměrné stáří u rolníků a myslivců bývá nejvyšší (as 69 let), stav kněží přichází hned po nich na druhém místě. Poskytuje tedy povolání kněží poměrně dobré vyhlídky na prodloužení života.

Délka života závisí od mnoha činitelů, z nichž hlavní roli mají přidělena rodiče dítěte a způsob života.

2. Nejlepším základem pro dlouhý život jsou úplně zdravé, vyvinuté rodiče, kteří s pravou něžností a vřelou láskou jsou si oddáni. Čas dospělosti nedá se tak u všech povšechně ustanoviti, ale za normálních poměrů bývá u ženy v našich krajinách po 25. roce a u muže kolem 28. roku nejlepším časem, kdy ve sňatek vstupovati se má. Předčasné vdavky nepůsobí ani na zdraví ženy ani na zdraví dětí blahodárně. Jakkoli muž dává prvý vznik plodu, tož přece od tělesné konstrukce matky mnohem více závisí a proto, kdo měl zdravou, silnou matku, ten si vznesl do života dobrý základ.

Rodiče nějakou nemocí zatížení sdělují svým dětem zárodky nemoci, které tu dříve, tam později v nemoc propuknou, organismus oslabují a různým nemocem přístupnější činí.

Děti od rodičů nějakými zárodky či lépe řečeno dispozicí zatížené vzdorují mnohem méně různým nemocím nežli děti z rodičů úplně zdravých a proto musí býti na sebe ostražitější a ve své životosprávě přísnější.

2. Co se tkne způsobu života, tu především dbáti těchto zásad:

Člověk má míti dostatek s v ě t l a; byty tmavé, kam slunce nevniká, nejsou zdravé. Staré jest přísloví: kam nechodí slunce, tam chodí lékař.

4. Též člověku jest třeba určité množství t e p l a; teplota v pokoji přiměřená jest 16° R. Přejchody z velikého tepla do veliké zimy nemají se díti rychle, ježto jsou zdraví na ujmu. Když jest člověku větší teplo, než jest třeba, zazvoní si tělo jedním signálem a tím jest pot; jestliže jest mu větší zima, zvoní tělo druhým signálem, pocitem nepříjemného chladu. V jednom i v druhém případě jest určena člověku direktiva, jíž má dbáti.

5. V z d u c h má býti v pokoji čistý. Denně při úklidu větrati pokoje zvláště průvanem jest věcí všeho doporučení hodnou. V ložnicích, kde tolik života strávíme, máme zvláště pečovati o čistotu vzduchu. Kouřiti večer v místnostech a pak v nich bez provětrání uložiti se na lůžko, jest velikou chybou. Též jest na škodu zdraví, pakliže někdo ve své ložnici přechovává květiny.

6. Svědomité péče se má dostati ústrojí zaživacímu. Žaludek dobrý jest nezbytným požadavkem dlouhého věku. Nejlepším prostředkem pro udržení zdravého žaludku jest přiměřená strava a střídmost. Kolikrát za den se má jísti, nemohu říci, ale tolik jest jisto, že má člověk jen tehdy jísti, když má hlad a že nemá vstávati od stolu s žaludkem přeplněným, t. j. s po-

citem plnosti žaludku. Dobré jest tu pravidlo: když tě nejlépe chutná, přestaň. Lidem slabšího žaludku se nedoporučuje jísti příliš mnoho najednou, lépe častěji a méně, aby žaludek potravu zmohl. Strava pro slabší žaludek má býti vydatnější, t. j. taková, která při lehké stravitelnosti dává větší výživu (maso), věci těžce stravitelné pro slabý žaludek se nehodí, ježto mu jen potíže působí. Objevuje-li se říhání po požití potravě, jest to známkou, že stala se nějaká chyba a to buď v množství potravu, v rychlém polykání nebo v těžkosti pokrmu. Moučná jídla s kvasnicemi též slabému žaludku nejsou nijak na prospěch. Jísti se má s klidem, pomalu a potravu náležitě rozkousati. Čísti mezi jídlem se nedoporučuje, poněvadž tím dělají se překážky ústrojí zaživacímu. Hned po jídle se nemá ani duševně ani tělesně těžce pracovati, ježto pochod zaživací tím trpí.

7. Co se tkne n á p o j ů, tu dlužno říci, že nejlepším a nejzdravějším nápojem jest zdravá voda pitná. Požívání alkoholických nápojů jako piva, vína, likérů, pokud se děje nemírně, zdraví nedodá a možno zcela dobře bez jakékoli ujmy na zdraví se jich vystříhati. Kdo v sobě necítí dosti síly k tomu, aby se přemohl, nechť omezí se v požitku na míru nejmenší. Sklenka dobrého piva nebo vína po obědě nebo po večeri neškodí. Zbytečné pití ze zvyku škodí vždy; poněvadž pijanu bez potřeby účelem není tu zahnati žízeň, nýbrž hověti škodlivému zvyku. Člověk pití oddaný podryvá si své zdraví, vyvolává v pozdějších letech různé nemoci ve svém těle a mimo to jeho organismus dráždidlům zvyklý mnohem hůře se léčí nežli člověka, který lihovin nepije. Upadne-li alkoholik do nemoci, bývá jeho nemoc mnohem těžší a léčení mnohem více vzdoruje nežli u člověka normálního.

Za alkoholika počítají toho, kdo pije denně více nežli litr piva.

Kdo se vystříhá pití likérů vůbec, učiní nejlépe; kdo tu a tam malou dávku požije, zdraví si neporuší. Mnozí pijí po obědě černou kávu; účinek její je ten, že vhání žaludkový obsah ještě nestrávený a řádně nepřipravený do střev. Žaludku se sice polehčí, ale mnohem jemnějším orgánům — střevům — je práce při pochodu zaživacím jen stíží. Kdo si tomuto zvyku nechce odvyknouti, nechť pro ukojení svého chtíče pije kávu alespoň hodně slabou. V době ranní požívati kávy žitné a ječné jest dobré a zdravé, komu jest požívání kávy zrníčkové pochoutkou naprosto nepostrádatelnou, nechť toho dbá, aby ji hodně mísil s mlékem.

8. Z u b ů m věnuje se obyčejně málo péče, ač jim připadá velmi důležitý úkol. Scházejí-li zuby, potrava se špatně rozmělnuje v ústech a tím trpí jen žaludek a střeva. Mimo to tím trpí obličej na své kráse a hlas na své ceně. Kotlavé zuby působí často bolení hlavy, nepříjemné a velmi bolestné pocity bolestí zubních a šíří nepříjemný zápach; proto kotlavých zubů nemáme v ústech trpěti a to tím spíše, ježto ostatní zdravé zuby se od nich nakazí. Po jídle si máme zuby dobře vyčistiti, ústa vypláchnouti, ráno zvláště silnějším kartáčkem zuby vymýti a to nejen, jak obyčejně se děje, přední, nýbrž i zadní zevnitř i uvnitř. Objeví-li se kazy, dbejme toho, aby byl kaz řádně vyčistěn a zub vyplombován. Jestliže kaz jest v počátku, zub snadno se vyplombuje, plomba dobře drží a není to tak bolestné. Jestliže se kaz dostane až na nerv, jest plombování těžší a bolestnější, ježto se musí nerv umrtviti, vytahati, případně není vůbec ani možno zub vyplombovati a musí se vytrhnouti. Vy-sazení scházejících zubů možno jen doporučiti.

9. Další péče vztahuje se na ústrojí dýchací. Dobře vyvinutá prsa a zdravé plíce jsou druhou podmínkou dlouhého života; jejich známkou jest široký, klenutý hrudník, zvučný jasný hlas, nepatrné kašláni a schopnost utajiti delší dobu dech. Pro ústrojí dýchací jest velice vhodný prostředek posilující zdravý vzduch; dále se tu doporučuje vstoupání po mírném svahu na procházce, omývání studenou vodou hrudníku a hrdla spojené se silnějším třením před spaním na noc a ráno. Dýchatí máme nosem, ježto zvláště v době zimní se tímto pochodem vzduchu skrz nos vzduch ohřívá a tím nebezpečí nastydnutí zamezuje. Krk příliš ukryvati, docela šalou obalovati, prsa v zimě do kolika kazajek zapínati jest dýchacímu ústrojí škodlivé. Čím více otužíme ústrojí dýchací, tím lépe pro jeho zdraví.

10. Má-li člověk vysokého stáří dosíci, jest třeba jistého klidu a to zvláště srdečního. U toho, jemuž srdce rychleji pracuje, děje se obnova součástí rychleji, ale prudký oběh krve nepřipouští, aby součástky z krve náležitě přešly do tkáně. Zdravé a dobře fungující srdce jest podmínkou zdraví. Všechny jedy, mezi nimi čaj, káva a kouření mají zhoubný vliv na srdce a proto lidé srdeční chorobou stížení mají se jich tím více varovati.

11. Naše století mnoho trpí moderní nemocí nervosou. Nervosa jest chorobou nervů a vystupuje někdy zvláště v povážlivých formách. Pochází od duševního přepínání, zvláště od namáhavé noční práce lidí i ve dne dosti zaměstnaných, když se tím potřebný spánek zkracuje, od přílišných a delší dobu trvajících starostí a úzkostí, dále ji působí často nemírné užívání pudu pohlavního, zvláště zatvrzelá sebeprzeň a p. Převalná většina nervosy má svůj původ v dědičném

zatížení od rodičů. Hlavním profylaktickým pravidlem jest tu péče o zachování zdraví s y s t e m u n e r v o - v é h o, které musí tím více dbáti lidé dědičně zatížení a tím k nervose náchylní. Tělocvik, řádná životospráva, pohlavní zdrženlivost, vystříhání se nemírného pití lihovin a kouření, přiměřené rozdělení a střídání práce, péče o přiměřený spánek, denní omývání hrudníku studenou vodou, časté koupele, masáž, přiměřený pohyb těla na čistém vzduchu, lázně, cestování a každoroční dovolená jsou nejlepšími prostředky k udržení zdravého systému nervového.

12. Člověk klidného t e m p e r a m e n t u dožije se většího stáří nežli člověk vášnivý. Jistý stupeň flegmatickosti bez přílišných starostí o budoucí věci, dobrá mysl, spokojená nálada jsou dobrými strážci vysokého věku. Člověk úzkostlivý, který si všechno příliš připouští, vášnivý a prudký, který se vášním svým v plné míře oddává, zkracuje si život.

13. Kandidát vysokého věku bývá obyčejně postavy úměrné, přiměřeně veliké, ne příliš vysoké ani malé; je prostředně veliký a mírně zavalitý. Žáda jeho jsou klenutá, krk není dlouhý, prsní koš dobře vyvinutý, hlas silný, dech může dlouho zatajiti bez obtíží, smysly jeho jsou dobré ne přecitlivělé, žaludek tráví dobře, chuť k jídlu znamenitá, jí zvolna a nepije mnoho, má denní pravidelnou stolici. Je veselý, rád mluví, je soucitný, přístupný radosti, lásce a naději, uzavřený nenávisti, závisti a zlosti; jeho naruživosti nejsou ani prudké ani trvalé. Rád pracuje, přemýšlí, je optimistou, miluje přírodu a domácí štěstí, není příliš ctižadostivý, a nepřipouští si příliš starosti.

Část IV.

Zdravotnictví na posvátných místech.

A. Zdravotnictví v kostele.

Jestliže hygiena činí určité požadavky na byty soukromé, musí tím větší požadavky činiti na místnosti veřejné, mezi něž náleží v první řadě kostely.

1. Při stavbě nového kostela dlužno nemalý zřetel míti k volbě příhodného místa. Mezi jinými požadavky hlásí se tu o své právo vhodný pozemek, který má býti suchý. Vlhký pozemek kazí zdivo, vylučuje vlhkost do kostela, kazí oltáře, zhoubně působí na celé zařízení kostela, kazí vzduch a šíří v něm nezdravotu. Při stavbách kostelů záleží velmi mnoho na základech, které mají býti tak vybudovány, aby jimi žádná vlhkost do zdiva vnikati nemohla. Kostel, při němž toho dbáno nebylo, podléhá brzo zkáze a požaduje stále nové a nové opravy.

2. Kolem kostela nechť jest, pokud to jen poněkud možno, větší prostranství, na němž vysází se sad. Sad kolem kostela doporučuje stanovisko estetické, mimo to sad brání tomu, aby všelijaké rušivé živly, které bohoslužbě jsou na závadu (povozy a p.) pobožnost ne-

rušily. Stromy sázeti blízko kolem kostelních zdí se nedoporučuje, poněvadž jednak vlhkostí svojí zdivo poškozují, jednak když zmohutní, přístupu světla do kostela brání.

3. Kde starý kostel na vlhké půdě stojí, tam se má o to pečovati, aby vlhký pozemek byl odvodněn. To se může velmi snadno státi tím způsobem, že se kolem kostela zařídí jednak náležitý odpad vody z okapu, aby voda kolem základů se nekupila a rybníčky netvořila, jednak položí se do země trativody, které vodu ze spod odvádějí. Kolem dokola střechy má býti zavedený žlábek, z něhož voda se odvádí. Kde není, tam teče voda z okapu po zdi, které vlhnou, špiní se a malta opadá. Takový kostel musí se pak často bíti a nově omítati. Náklad na důkladné svedení vody vždy se vyplatí a mnohých výdajů patronátu i osadníkům ušetří.

4. Co se týče slohu kostelů, ten ovšem závisí od různých činitelů a okolností, ale vždy se má k tomu hleděti, aby volen byl sloh takový, by kostel mohl býti držán v náležité čistotě a pořádku bez velikých potíží. Tomu jest však na překážku sloh příliš složitý, jehož formy jsou příliš kombinované a čištění nesnadno přístupné. V tom ohledu sluší dáti přednost slohu basilikovému, románskému, před gotickým.

5. V každém kostele má býti dobře postaráno o větrání a to jednak z ohledu na zdraví věřících, jednak z ohledu na zachovávání vnitřního zařízení kostela. Dechem zkažený vzduch působí velmi rušivě na barvy obrazů, soch a p. proto má býti z kostela odstraňován. Větrání dveřmi mnoho nepomáhá, jelikož těžký vzduch usazuje se dole a z kostela velice pomalu uniká. Nejlépe jest větrati hořejšími částěmi kostela, jako jsou okna. V Německu jsou skoro všude okna zařizena na větrání.

Kde nejsou okna zařizena na větrání, tam snadno toho lze docílití vsazením několika pohyblivých tabul, které by se snadno ze zdola daly otvírati a zavírati. Kdykoli kostel větráme, hledme to tak učiniti, abychom utvořili průvan, neboť tímto způsobem se větrá rychle a důkladně. V takových kostelích, kde se koná v týž den více pobožností, má se pokaždé kostel po pobožnosti řádně vyvětrati.

6. V našich dobách zavládl v mnohých kostelích zlozvyk staviti celé řady svící za zemřelé a tyto při všech bohoslužbách rozsvěcovati. Rozsvěcovati svíce za zemřelé jest zajisté chvály hodné, avšak těžké, veliké svíce, které se k tomu používají, jsou dělány nejvíce ze zemní smůly, která nesmírně čadí. Kouř touto svící vyvinovaný škodí malbě zdiva, oltářů, obrazů, kazí roucha, špiní prádlo, lavice, zpovědnice a t. d. Proto nejlépe by bylo takové svíce z kostelů odstraniti. Kde to není možno, nechť se užívá svící stearinových.

V mnohých kostelích vystavují se nádherné katefalky, kolem nichž jest rozestavena celá řada svící podobné jakosti, jako výše praveno. I tu by mohl farář žádati, aby se užívalo svící stearinových.

U oltáře mají hořeti čisté voskovice alespoň v takovém množství, jak je liturgické předpisy nařizují. Ty svíce, kterých se z větší části dnes v kostelích užívá, jsou ceresinové, smolné, které vosku včelího ani neviděly. Nedovolují-li majetkové poměry, aby na oltáři se užívalo čistých voskovic vůbec, nechť alespoň jsou čisté voskovice v tom počtu, v jakém je předpisují rubriky, ostatní svíce, kterých se užívá jen k osvětlení oltáře, mohou býti stearinové.

Veliký podíl na kostelním čoudu připadá kostelním svíčkovým babám; někde to kolem stojanu, kde svíčková bába svítí, vyhlíží jako u ohniště, a celé proudy

čoudu se odtud valí, jakoby tam smolnice hořely. V této příčině jest dobře, když duchovní správce občas vykoná inspekci a stojan, pokud to jde, v předsíni kostela umístiti dovolí.

7. Čím více v kostele věcí nastaveno a rozvěšeno, tím více má prach a v něm tkvící bacilly místa ku svému zhoubnému řádění. Některé kostely vyhlížejí jako učiněná skladiště. Kde jaký kus místa na zdi prázdný, tam visí nějaký obrázek, oltáře a oltáříky jsou přeplněny baldachýny, lampičkami, papírovými květinami, různými „šturci“, reliquiáři a pod. Kdo co přinese, všechno se do kostela přijme, a vždy se pro to někde nějaké místo vyhledá, tak že to v takovém kostele vyhlíží jako ve skladišti nějakého starožitníka. Je toho moc, kostelník nemá času, aby vše čistil a proto raději to nechá všechno ve spoustách prachu.

Kostel všelikými zbytečnostmi přeplněný uráží posvátnost místa, ukazuje na chabý cit estetický rectora ecclesiae, znemožňuje řádné čišťení a jest pařeníštěm všeliké nezdravoty.

8. Výzdoba kostela a celé jeho zařízení má býti jednoduché, ale vytříbené a pokud jen to poněkud možno umělecké. V kostele má vše budit zbožnou náladu svojí harmonií, svým umístěním a svým vkusem. Raději méně věcí, ale pěkných a cenných, nežli mnoho věcí, ceny chatrné anebo žádné. Při přijímání různých darů pro kostel, má býti farář opatrný; má se o to starati, aby tam přišly věci slohu kostela odpovídající anebo když kostel slohu ani nemá, aby to byly věci nějaké ceny. Bez povolení faráře, nemá nikdo nic do kostela staviti, ani kostelník něco přijímati. Když se věc osadníkům náležitě vysvětlí a rozmluví, zajisté to nahlédnou a nebude z toho žádných mrzutostí.

9. Nečistota a zdraví jsou pojmy, které se vylučují. Proto svatou povinností každého faráře jest, aby pečoval o čistotu kostela. Jaký pán, takový krám, praví naše přísloví, a zcela správně říci možno: Pořádný farář, má pořádek v kostele a nečistý, neuspořádaný kostel jest vždy špatným svědectvím pro faráře. Výmluvy: není na to peněz, neplatí. To dokazuje skutečnost, kde někdy kostel nemá ani krejcaru jmění, ale proto že má pořádku a čistoty dbalého faráře, jest přece čistý a celý jako z cukru. Dobrá vůle a přísný dohled tu mnoho zmůže.

9. Zvláštní péči vyžadují svíce oltářní. Na oltáři mají býti alespoň voskovice, které více jak z polovice mají býti z čistého včelího vosku, jak nejnověji kongregace ritu rozhodla. Farář nechť nekupuje svící ceresinových a p., které velice čadí a lejou. Na laciné svíčky se nikdy nic neušetří, poněvadž sotva polovice jí shoří a ostatní se rozkape a rozleje. Dobrá voskovice hoří pěkným, tichým světlem, nečadí a neleje. Mnohý kostelník má málo krasocitu při upevňování svící na svícen a upevní je tak, že každá jde na jinou stranu. Následek toho pak jest, že svíce kape, leje a potřísňuje svícny, sochy, oltáře, mensy, paramenty, kalich a t. d. Svíčka, která zpříma stojí a na žádnou stranu se nekloní, málo kape. Nechť tedy farář na to přísně dbá, aby svíce vždy pravidelně a kolmo na svícnu byly upevněny. Mnohý kostelník mívá zvykem, že při rozsvěcování každou svíčku ze svícnu sejme, napálí a pak ji postaví. Totéž dělá při shasínání. Následek toho jest, že pak svíce jsou na oltáři všelijak křivě upevněny, kapou a lejou až běda. Mimo to svíce tak nepravidelně rozestavené a křivé dělají velice špatný dojem na toho, kdo na oltář se dívá. Svíčky řádně a kolmo na svícny postaviti, není tak lehkým, jak by se zdálo. Dá to dosti práce. Proto svíce

by se měly na oltáři řádně upravit. Když se za nové vyměňují a nemá se jimi hrouti, až zase dohoří. Následkem toho jest dlužno rozsvěcovati rozžehadlem líhovým, které se dostane od zhotovitelů kostelního náčiní, a které jest tak upraveno, že druhým koncem svíce zhasíná. Rozsvěceti tenkými svíčkami a odpadky svící se nijak nedoporučuje, poněvadž se tím zakape celý oltář.

Dopadne-li přece tu a tam svíčková kapka na oltář, nesmí se tam trpěti, nýbrž nechť naléhá farář na to, aby se to záhy vyčistilo. Někde kapky ze svící a prach na oltáři tvoří celé pláсты. Jak smutné to svědectví faráři, který trpí takovou nečistotu na místě, kam Syn Boží denně sestupuje!

10. Zvláštní pozornosti kněze zasluhuje věčná lampa a jiné olejové lampičky v kostele. Nezřídka se stává, že je kostelník přelege olejem, následkem toho pak lampičky kapou a znečišťují podlahu. Věčná lampa se mnohde čistí jednou za rok. Olej a prach smísí se v kaši, pokryje stěny lampy i lampu samu. V té příčině by se doporučovalo, aby pro každou věčnou lampu byly pořízeny dvě skleněné lampičky; stojí to několik krejcarů. Tímto způsobem by se dalo věčné světlo uchovati a lampa by se mohla častěji očistiti.

11. Nemalé péče farářovy zasluhují kropenky. Na mnohých místech nečistí kropenky kostelník celý čas, jen vždy tu a tam trochu vody do nich přijele. Považme, co prachu do nich napadá, co lidí to mnohdy dosti povážlivými chorobami stížených si v nich své ruce oplachne. Co tedy jest v takové vodě miasmů a nakažliviny. Proto jest záhodno, kropenky často a dobře vyčistiti a louhem nebo kamencem rozpuštěným vymýti. Lidi ruce své v kropenkách smáčejí a vlhkými prsty ústa křížem znamenají. Jak snadné jest tu uhnati

si povážlivou nakažlivou nemoc zvláště ve větších městech, kde souchotiny a syfilis tak jsou rozšířeny. Nejlépe ze stanoviska hygienického by se doporučovaly kroupky zdravotní, z nichž po stisknutí kapka vody ukápne na prsty.

12. V kostelích se nyní dosti často užívá koberců, alespoň u oltářů. Koberce ty by se měly častěji čistiti. My bychom dali přednost linoleu, kde méně prach se zdržuje. Na zimu pokrývá se kostel někde prkny a pod ně nasypou se piliny, aby to při chůzi nedunělo. Piliny tyto, které od podzimu do jara v kostele pod prkny leží, jsou pravým pařeníštěm nákazy a různého hmyzu. Mimo to prkna při chůzi v pravém slova smyslu bubnují a bohoslužbu ruší. Proto lépe jest místo prken užiti kokosových koberců.

13. Čištění kostela věnuje se z valné většiny celkem málo péče. V našich dobách věnuje se mnoho pozornosti hygieně míst veřejných, ale na kostely se při tom zapomíná. Jak mnoho se v tomto ohledu hřeší jednak nedbalostí, jednak nedostatkem hmotných prostředků! Na mnohých místech se prachu v kostele po celý týden ruká lidská ani nedotkne. V sobotu přijde kostelník, pokropí podlahu vodou a pak začne zametání. Voda smísí se na podlaze s prachem v bláto, které kostelník po podlaze v dlouhých čmouhách rozmete. Za chvíli voda vyschne a starý prach na podlaze zůstane. Značná část prachu vznese se do výše a usadí se na oltářích, na obrazech, na sochách a jiném kostelním nářadí, kde vlhký vzduch se s ním mísí a tak mnohdy těžce provedenou renovací a s velikými starostmi zakoupené věci kostelní ničí. Kdy pak dostane se tento prach, který mnohdy v celé vrstvy se usadí, dolů? Někde jen tehdy, když se bílí nebo když se kostel renovuje, někde pamatuje již celé dlouhé řady let, takže patří jaksi k inventáři

kostela. Kterak si tu počínati, aby čistota zachována byla?

Předně dlužno kostel zametati mokkými pilinami, tedy nikdy pouze pokropením podlahy anebo docela na sucho. Mokré piliny pojmu do sebe prach, prach se pak do výšky nezdvihá, neusazuje se na kostelním nářadí, nýbrž dostane se snadno ven z kostela.

14. Každý chrám měl by se alespoň jednou za rok důkladně vyprášiti, očistiti a umýti. Prostředky technické k tomu potřebné již nejsou dnes tolik nepřístupné, jako tomu bylo kdysi. Věc by ovšem žádala jakéhosi nákladu, avšak kostel mnohý by pak byl po důkladném očistění, jako by byl zrenovován a nebylo by třeba mnohdy dosti značných restauračních nákladů. Jak by oltáře vynikly, kterak by sochy vystoupily, jak by malba obrazů vyrazila! Nebylo by na mnohých místech třeba nového barvení a zlacení soch a p., stačilo by tu trochu teplé vody a mýdla. Kde jest záduší bohatší, tam by věc nedělala mnoho potíží, náklad na čišění kostela věnovaný několikrát by se záduší vyplatil a mnohých a to dosti značných výdajů by ušetřil. Kde však nemá záduší jmění, tam přičinlivý farář by snadno sehnal potřebných peněz od osadníků. Jen trochu dobré vůle a práce by bylo třeba.

Ošklivý a u nás dosti rozšířený zlovyk plivati na zem by se neměl nikde trpěti a farář by měl přísně proti tomu zakročovati, aby tento zlovyk nadobro z našich chrámů vymizel. Než těžce proti tomu bojovati, kde lid sám nedobrý příklad vidí u kněze. Člověk by tomu ani nevěřil, že jest to možno, aby akademicky vzdělaný kněz při oltáři na zemi neb na stranu si odplivoval, a přece se tak děje. Sami jsme jednou viděli, kterak farář konaje pobožnost křížové cesty v lodi plivl stranou mezi lidi, takže tito s odporem se rozestupovali. Plivati máme do

šátku a lid má býti k tomu naváděn již ve škole. Ba nebyli bychom ani pro to, aby se v kostele umístňovala plivátka pilinami naplněná, poněvadž plivátka tato bývají učiněným pařeníštěm různých bacillů a hmyzu a mimo to se často plvá vedle plivátka a ne do plivátka. Proti plivání v kostele přísně vystupovati jest povinností každého kněze a několik tabulek v kostele a zvláště na dveřích u vchodu umístěných mělo by lidu na pamět uváděti jednak slušnost a úctu k domu Božímu, jednak hygienickou povinnost.

B. Zdravotnictví v sakristii.

Sakristie našich kostelů a to od katedrály až k nejposlednějšímu kostelíku na vesnici bývají po stránce zdravotnické velice zanedbávány.

1. Bývá v nich obyčejně málo světla; okénka bývají po většině malá, zamřížovaná, do zdi zadělaná a tím k otvírání nezpůsobilá. Mimo to tato okénka nebývají mnohdy myta po celé desíletí; deštěm rozmazaný prach lpí na nich celá léta. Následek toho jest nedostatek světla a vlhkost.

Kostely naše jsou po větším díle stavěny z kamene a tudíž samy o sobě již dosti vlhké, sakristii bývá vykázán obyčejně nějaký kout. Jsou-li okna do zdi připevněná, není možno sakristii větrati. Dechem zvlhlý vzduch kostelní vniká do sakristie, tam stále se udržuje a zhoubně působí jak na zdraví tak i na uschované tam předměty. Studenný, mrazivý a vlhký vzduch činí z mnohých sakristií učiněné hrobky. Kam ruka sáhne, tam cítí odpornou mazlavou vlhkost a to nejen v zimě, nýbrž i v létě.

2. Kněz mnohdy všecek jsa upocen, vrací se ze školy, ze zaopatřování, z pohřbu neb z průvodu a vstoupí

do sakristie, kde vdychuje vlhký, chladný vzduch jako v lednici. Že to není nijak na prospěch jeho zdraví, dá se snadno vysvětliti. Ubohý kostelník, který denně musí několik hodin v takovéto sakristii ztráviti! Reuma, různé katarhy a podobné nemoci bývají jeho údělem.

3. Paramenty a prádlo trpí tímto vzduchem velice. Jsou nasáklé zapáchající plesnivinou, kterou jest kněz obklopen po celou dobu bohoslužby. Též kovové náčiní jako monstrance, kalichy, kaditelnice, a p. trpí takovým vzduchem velice.

4. Vzhledem k tomu doporučuje se pečovati všemožným způsobem o to, aby vzduch v sakristii byl čerstvý a suchý. Kde jest to jen poněkud možno, nechť zřízeno jest alespoň jedno okno na otvírání; při větrání doporučuje se otevřít okno a dvéře proti sobě, aby vlhký vzduch snáze vyšel. Podlaha, pokud lze, budiž dřevěná a náležitě v čistotě chovaná! V každé sakristii se má topiti v zimní době, to vyžaduje zdraví kněze i kostelního personálu a kostelní paramenty a prádlo. Též bude záhodno za teplých dnů vynésti všechno prádlo, paramenty i knihy a nechat vše na slunci řádně vyschnouti.

5. Vlhkost vzduchu v sakristii též zhoubně působí na hostie. Proto v takových sakristiích, kde jest vlhko, nemají se hostie přechovávat. Vlhkost působí a podporuje tvoření různých mikrobů na partikulích, které oko lidské ani nepozoruje. Hostie nejlépe uchováme v zavřených skleněných nádobách.

6. Žádný farář nemá trpěti nečistotu v sakristii. V sakristii má býti vše čisto a v náležitém pořádku chováno. Jak smutně to vyhlíží v tomto ohledu v mnohých sakristiích. Tu lze pozorovati veliké skvrny způsobené rozlitym olejem, který s prachem se smísil, tam zase jest rozházené uhlí a kolem plno prachu z něho, na skříních

a pod skříněmi a na římsách leží celé kupy prachu, v němž tvoří se pařeníště mikrobů, zdi jsou pokryté houbou a sanytrem, ze skříní vane plesnivý puch a t. d. Taková sakristie dává špatné vysvědčení duchovnímu správci. To vše nemá kněz trpěti a jeho svatou povinností jest, postarati se o nápravu; při dobré vůli nebude to nic těžkého a nesnadného. Sakristie jest předsíni domu Božího, má velikou důležitost hygienickou; proto má farář náležitě se o to postarati, aby v ní byl všestranný pořádek.

C Zdravotnictví na hřbitově.

1. V novější době ozývají se čím dále tím více hlasy pro spalování mrtvol a proti pohřbívání do země uvádějí se celé řady důvodů. Důvody ty jsou všechny liché, spalování jest v odporu s křesťanským duchem a lidským citem a hygiena učí, že pohřbívání na hřbitovech náležitě založených není spojeno se žádným nebezpečenstvím pro veřejné zdravotnictví.

2. Hřbitov má býti náležitě založen. Rozhodovati o tom, zdali jest místo pro pohřebiště způsobilé, nepřináležejí místní obci, nýbrž okr. hejtmanství. (Nález c. k. spr. soudu ze dne 24. června 1903 č. 7054.)

Místo pro hřbitov určené musí míti do hloubky 2 metry půdu příhodnou. Nejlepší jest půda vápenitá, písčitá a křemenitá, půda jílovitá, humusová a rašelinovitá jest nepříhodná. Jestliže jest půda hřbitova vlhká a přesycená, nastává v ní zmydlení. Místo má míti polohu slunnou a takovou, aby větry zaháněly výpary od obydlí. Má míti přiměřenou vzdálenost od obydlí a nesmí být vydáno záplavám ani proudu svrchních vod.

3. Plocha pro vyrostlou osobu čítá se na $4\cdot27\text{ m}^2$ na sto zemřelých připadá 46 do 10 let. Přepážka mezi

hroby čítá se na 60 *cm*. Potřebnou plochu na hřbitov některé osady můžeme vypočísti takto: Průměrný počet každý rok zemřelých násobíme čtyřnásobnou délkou období a připojíme plochu na cesty potřebnou, která se čítá na $\frac{1}{8}$ plochy veškeré.

4. Hloubka hrobu pro dospělého čítá se i s rovem na 2 m. Dle dekretu dvorní kanceláře ze dne 29. ledna roku 1768 nemá býti v Rakousku žádná mrtvola vykopána před 10 lety od pohřbu. Má-li býti hrob dříve otevřen, jest tu třeba svolení hejtmanství, které má o daném svolení vyrozuměti dotyčného faráře. (Min. naříz. 3. května 1874 ř. z. č. 56.) Otevřítí hrob před 10 lety a na rakev uloženou položití druhou není dovoleno. Toto vše by mohlo býti dovoleno jen tehdy, když by první rakev tak do hrobu uložena byla, že by na druhou ještě vrstva půdy i rov v to počítaje mohla býti do výšky 2 *m* zasypána.

5. Rozklad mrtvoly počíná se pomocí bakterií a plísní, zvířeny a květeny hrobní. Rok po pohřbu nena-
lezneme ani v hrobě ani v rakvi plísně. Nakažlivé bakterie úplně vyhynou; bacily tyfu zhynou za 3 neděle, tuberkulosy za 4 měsíce. Fauna hrobů skládá se z kukel vosů a brouků. Kořeny stromů vnikají do hloubky hrobů a zachycují rozklady.

6. Společné hroby jsou zdravotním zlořádem, poněvadž se v nich hniloba zdržuje, země hnilobnými látkami přesycuje a podnět dává k závadám zdravotním.

7. Hrobky vyzděné mají býti neprodyšně uzavřené, musí býti nejméně 2 metry hluboké, řádnou ventilací a isolační vrstvou na omítce opatřené. V suchém, chladném vzduchu nastává vysušení mrtvoly a pozvolná oxydace. Otevírá-li se hrobka, musí se nechati řádně provětrati. Vstupovati do hrobky hned po otevření jest zdraví nebezpečno.

8. Při mnohých hřbitovech jsou zřízeny kostnice. Jsou-li dobře založeny, nelze se stanoviska zdravotnického ničeho proti nim namítati. Se stanoviska náboženského působí otevření velké kostnice mohutným dojmem rozjímání a proto lze kostnice doporučovati. Kde není kostnice zřízena, doporučí se, aby hrobař při otevření hrobu všechny kosti sebral a když je hrob úplně vykopán, v místě, kde hlava leží, hlubší prostor vykopal, tam kosti vložil a zemí přikryl. Ponechati kosti rozházené mezi hlinou, aby lidé kolem při pohřbu stojící mohli na ně šlapati, není ani slušné, ani s citem náboženským se nesrovnává.

9. Zdobiti hroby květinami, síti na rovy trávu, sázeti na hřbitově stromy se doporučuje, ježto kořeny pohlcují rozkladné látky mrtvolné a tím setlívání více umožňují. Poněvadž má býti na hřbitově vzdušno a slunečno, není dobře sázeti stromy příliš hustě; jinak by se udržovala na hřbitově vlhkost, která hřbitovu není nijak na prospěch.

Hřbitov má býti upraven a cestami rozdělen. Pro hrobky se doporučují nejlépe místa kolem zdí, ostatní místo může být rozděleno cestami tak, že mezi dvěma řadami hrobů jest utvořena menší pěšinka.

Aby byl na hřbitově udržen náležitý pořádek, doporučuje se postarati se o náležitý hřbitovní řád, který hejtmanstvím a konsistoří má býti schválen, na hřbitově, na farním a patronátním úřadě vyvěšen.

D. Umrličí komory.

1. Dle dekretu dvorní kanceláře ze dne 7. března r. 1771 mají býti zřízeny při hřbitovech umrlčí komory. Umrličí komoru stavěti přináleží obci na své útraty, neboť se tu jedná o záležitost zdravotně-policejní.

2. Do umrlčí komory musí býti mrtvola dána, když tak ze zdravotních ohledů lékař nařídí. Jestliže však mrtvola může býti dobře izolována v příbytku (v pokoji) není nutno mrtvolu dáti do umrlčí komory, třeba se jednalo o nakažlivou nemoc. Taková jest praxe v Praze, kde se do umrlčí komory dávají jen mrtvoly osob nakažlivou nemocí zemřelých, když by mrtvola musila býti ponechána v pokoji, v němž jiní bydlí. Dávati mrtvoly šmahem do umrlčí komory není žádný lékař oprávněn, ježto takové nařízení žádné neexistuje. Kde tedy není přeplněný byt a kde může mrtvola býti izolována ve vlastním pokoji, tam z pravidla převezení mrtvoly do umrlčí komory se nenařizuje.

3. Komora má býti tak zařízena, aby mrtvola mohla býti pozorována, neboť nejsou vzácné případy, kdy za mrtvého pokládán byl jen zdánlivě mrtvý a později k sobě přišel. Za tím účelem jest dobře mrtvole na prst navléknouti kroužek spojený se zvoncem do hrobníkova bytu. Mrtvolu hned po úmrtí pevně zarakviti a do umrlčí komory dodati jest nezákonné, ježto žádná mrtvola před uplynutím 48 hodin po smrti nemá býti pohřbena. Účel této lhůty jest ohled na možné oživení a předejítí, aby se nikdo nepohřbil za živa jako zdánlivě mrtvý. Jestliže se hned mrtvola po úmrtí dá do rakve a víko zatluče, pak účel, proč by 48 hodin tělo mělo býti po smrti ještě nepohřbeno, tím se úplně ruší.

4. V umrlčí komoře má býti postaráno o náležitou desinfekci, do jejíž manipulace má býti hrobník náležitě zasvěcen. Než bohužel přemnohý hrobník dosud ani neví, co desinfekce jest a aby ji prováděl, to vůbec ani mysliti se nedá. Předně mu nikdo na desinfekci nic nedá, za druhé se o to nikdo nestará a za třetí hrobník ničeho k tomu nemá. Nařízení jest sice v tomto ohledu mnoho, ale nic se skoro neplní. Bude však dobře, když

místní kněz na to nakročí, aby alespoň v letních teplých dnech, kdy rozklad mrtvoly jde značně rychle ku předu, se užívalo chlorového vápna a karboly v umrlčí komoře. Toho opatření jest třeba zvláště v těch místech, kde jsou nemocnice a kde častěji mrtvoly v umrlčí kapli se přechovávají.

5. Nezřídka se koná z nedostatku jiných místností pitva v umrlčí komoře. Že i tu bude třeba zvláštní bdělosti, aby se náležitá čistota zachovala, jest věc jasná.

6. Umrlčí komora má býti vždy v náležité čistotě držána. To vyžaduje již křesťanské stanovisko k úctě těl zemřelých. Nechávatí umrlčí komory stále otevřené, aby tam mohl jíti kdo chce a kdy chce, učiniti z nich skladiště starých věnců a podobných krámů a pak tam uchovávatí mrtvoly, to zajisté svědčí o malé pietě k zemřelým.

7. Někde na vesnicích, kde není umrlčí komory, dávají těla zemřelých do kapličky. To není v pořádku a žádný farář by to neměl trpěti; neboť kaple zřízena byla k něčemu jinému, než aby nahrazovala umrlčí komoru. Buď má býti kaplí anebo umrlčí komorou, ale obojí funkci míti nemůže. To jest v úplném rozporu s liturgickými předpisy. Tím ovšem není řečeno, že by mrtvola nesměla býti vnesena do takové kaple neb do kostela. To jest nejen možno, nýbrž i církev si to přeje. Ale to úplně postačí, když mrtvola asi hodinu před pohřbem vnese se do kaple.

Část V.

Přikázání Boží a medicína.

A.

Prvé přikázání Boží:

*Já jsem Hospodin Bůh Tvůj .
nebuďeš míti bohů jiných mimo mně.*

Proti prvému přikázání Božímu čelí *s p i r i t i s m u s* a s ním souvisí i *h y p n o t i s m u s*. Poněvač látka obou těchto předmětů jest nemálo choulostivá a co do nazírání od úsudku povolaných autorit nemálo závislá, nepodáváme tu vlastního zpracování této látky, nýbrž uvádíme to, co na slovo vzatý odborník-kněz prof. Dr. Jos. Antonelli ve svém díle „*Medicina Pastoralis in usum confessoriorum*“, vyd. r. 1905 v Římě o těchto předmětech na str. 146 a násl. píše. Knize té dostalo se nejvyšší approbace církevní a proto mínění tam uvedená možno knězi beze všech obav přijmouti.

I.

O spiritismu.

1. Od několika let se rozšířila praxe volati duchy a duše zemřelých tak, že vznikla z toho sekta, či jinak

řečeno nové náboženství, jehož přívrženci jsou roztroušeni po celém světě a jichž počet se páčí na 20,000.000. I v našich krajinách jest nynější dobou praxe tato tak rozšířena a rozvětvena, že není téměř ani místočka, kde by jí nebylo. Co však jest ještě horšího, že bývá od mnoha lidí považována za pouhou hru. Zkušenost, které jsme nabyli ze spiritistických shromáždění, odbývaných k volání duchů, dokázala však zřejmě, že mívá spiritismus ty nejhorší následky jak pro duši, tak i pro tělo, v první řadě ztrátu víry. Pročež o věci té pojednáme blíže.

2. Volati, citovati duchy jest již starým zvykem; dokladem toho jsou mnohá místa z písma sv. jak starého, tak nového zákona, na př. Lev XX., 6, 7; I. Reg. XXVIII., 7—25 et XXIX., 7, 9; VI. Reg. XXI., 6; Is. XIX., 3; Act. Apost. VIII., 9; XIII., 6 et ss.; XIX., 13 et ss.; XVI., 16—18; ze světských spisovatelů o tom svědčí na př. Virgilius (En. I., 6), Cicero (Tusc. I., 16), Plinius (Hist. nat. XXX., 6), Svetonius (Vita Augusti XXXI.), Erodotos (Hist. V., 92), Plutarch (Vita Cimon.), a ze světců na př. Lactantius, Hilarius, Eusebius a Tertullian ve své Apologii (c. XXIII.). Ve středověku bylo volání duchů nejvíce rozšířeno, jak tomu svědčí vrstevníci této doby. Missionáři však a mnozí cestovatelé tvrdí, že jest praxe tato rozšířena mezi všemi národy, zvláště však mezi pohany a těmi, kteří víru svoji zavrhli, od katolické víry odpadli. Než, za času francouzských zmatků, kdy bylo popíráno vše, co jest mimo viditelnou přírodu, dle filosofických zásad tehdejší doby, byla popřena i možnost obcovati s duchy, jakož i jejich existence; tím se stalo, že nebylo té doby o spiritismu téměř ani řeči. Než, roku 1847, vznikla opět v Americe praxe obcovati s duchy, když slyšela rodina Foxova v obci

Hydesvillu, náležející k sektě protestantů, po několik dní zřetelně zvuky, o kterých se zdálo, že vycházejí ze stěn světnic a z jiných částí domu; zvuky tyto klidné obyvatele domu nejprve značně poděsily, později však, ježto nikomu neuškodily, si lidé na ně zvykli. Avšak mimo zvuky a šumot se různé předměty v domě sem tam pohybovaly buď při úplně zavřených světnicích neb u přítomnosti rodiny, která vše to bedlivě pozorovala, avšak neviděla ničeho, co by toho bylo příčinou. Vše to mělo za následek, že se rodina Foxova počala dotazovati, je-li to duch, který toho jest příčinou a obdržela v odpověď, že to způsobuje duch. Než, bylo častěji namítáno, že řečený zjev lze pozorovati toliko v nepřítomnosti dcery Foxovy, jménem Kateřiny; i vznikla hned domněnka, že dělá ducha Kateřina sama nebo že k tomu nějak přispívá.

Jak bylo jedenkrát se souhlasem mnoha osob zjištěno obcování s duchy, rostla stále více touha poznati budoucí věci tohoto a onoho života. Při četných schůzkách u Foxe, u přítomnosti velkého davu osob, které Fox pozval, rychle se ukázal účinek duchů, a výsledek toho byl mezi jiným rozvod nejstarší dcery Foxovy s jejím mužem Fishem a uzavření nového sňatku s Brownem.

3. Od té doby se bleskem rozšířila praxe, volati duchy, po celé Americe a Evropě; častějším opakováním byl nalezen praktický způsob, kterak lze porozuměti odpovědím duchů úderem, jichž různý počet odpovídal jednotlivým písmenům abecedy; úderem tyto bylo lze pozorovati, aniž by bylo viděti jejich příčinu, na desce, jejíž podstavec se zvedal a klesal a narážel na zem. Při jednotlivých shromážděních bylo vždy zpozorováno, že se některé zjevy jevily jen jistým různým přítomným osobám, jako v domě Foxově; to

bylo příčinou, že byly nazývány osoby tyto *m e d i e m*, ježto prostřednictvím jich duchové byli činnými. Podotknouti však sluší, že medií není nevyhnutelně třeba. Shromáždění bývala odbývána nejprve jen v noci a za tmy; nyní se však odbývají buď v noci nebo ve dne a za jakéhokoli světla, na př. při elektrickém, magnesiovém, plynovém osvětlení atd.

4. Dle způsobu, jak se za naší doby spiritismus jevil a vyvinul, dlužno rozeznávat několik druhů, kteréž jsou: 1. *s p i r i t i s m u s h y p t o l o g i c k ý s m e d i e m i h y p t o l o g i c k ý m i*, kde byly odpovědi dávány údery; 2. *s p i r i t i s m u s g r a p h o l o g i c k ý, s m e d i e m i g r a p h o l o g i c k ý m i*, kde byly odpovědi naznačovány písmem; 3. *s p i r i t i s m u s n a l é h a j í c í s e s v ý m i m e d i e m i*, kde duch nalehá na medium a jeho prostřednictvím jako s nástrojem zachází; 4. *s p i r i t i s m u s v i d i t e l n ý s v i d i t e l n ý m i m e d i e m i*, ježto ve shromáždění vidí media duchy a způsobují, že je i přítomní vidí; 5. *s p i r i t i s m u s z m a t e r i a l i s o v a n ý s m e d i e m i z m a t e r i a l i s o v a n ý m i*, kde prostřednictvím media diváci duchy netoliko na vlastní oči vidí, nýbrž se jich i dotýkají, fysicky je zkoušejí, slyší je mluvit, vidí procházeti se, je slyšeti různé hudební nástroje i takové, které ani neexistují a pozorovati různé fysické vidiny atd. Tento poslední způsob se jmenuje i *o b r o z e n í m*, ježto dle učení o spiritismu se má za to, že duchové teprve obdrží tělo a budou žít, jak tomu jest u lidí. Tyto druhy spiritismu přicházejí v praxi nejčastěji.

5. Dle povahy medií rozeznáváme více druhů, které se řídí dle jejich výkonů, jako na př. media vyznačující se úderem, kterýmiž dávají duchové své odpovědi údery, media pohybující, pohybují-li se totiž

v jich přítomnosti různé předměty v domě; media přenosná, převádí-li se totiž předměty a osoby z jednoho místa na druhé; media různých zjevů, vidí-li předměty, třebaš i celé daleké krajiny, jak se náhle objeví ve shromáždění; media uzdravující, která hojí nemoce; media zmaterialisovaná, objeví-li se jim duchové v podobě lidské, totiž jako praví lidé; media v moci duchů, kteří je týrají a trýzní, je pobízejí k ohavnostem a neřestem atd.

6. Nynější doby bývá dána odpověď buď údery, jak jsme se o tom již zmínili, nebo na desce tak zvané „tabula divinatoria“ či psychographica. Tato sestává z přístroje na způsob aneroidu nebo hodin, na jehož kraji jsou napsány písmeny abecedy a uprostřed jest pohyblivá ručička; když učiní někdo ve shromáždění nějaký dotaz, ručička se pohne a zůstane státi u různých písmen, která se zaznamenávají; písmenky ty dají žádanou odpověď. Nejčastěji však bývá dána odpověď, která jest přímo napsaná.

7. Spiritistické shromáždění se odbývá tak, že sedí více osob kolem stolu nebo nějaké desky, na které mají položeny ruce a zlehka se jí dotýkají; nazývá se to „učiniti řetěz“. Po té se nějakou dobu čeká až se stůl počne pohybovati nebo až je slyšeti údery. Když se tak stane, přítomní se otazují a dostávají odpovědi způsobem, o kterém jsme se již zmínili.

8. Jistá, nepochybná fakta o spiritistických schůzích jsou asi tato:

1. Dostávají se odpovědi údery na desku nebo přímým písmem, ač se v tomto případě neobjevuje ruka, která by psala; je-li při tom medium, může ono odpovědi psáti.

2. Když se řetěz přeruší, pohybují se předměty, které jsou na místě shromáždění, (stůl se hýbe, po-

zdvihuje se až nad hlavy přítomných, aniž by jím byl kdo dotčen.) Nebyl-li řetěz přerušen, stůl se jich dotýká. Předměty se stěn padají a které jsou v místnosti, se v nesouladu pohybují, sem a tam bývají pohazovány a zmítány a vydávají při tom zvláštní šumot; za krátkou dobu se vše vrací v předešlý pořádek.

3. Někdy se vyzvedne i lavice nebo stůl, kde medium sedí, a sice až do stropu, buď pomalu nebo rychle, při čemž hlava nebo celé tělo media vydává zářící paprsky; v tom případě může medium i oknem ven, které je-li zavřeno, samo sebou se otevře. Vše to se děje u přítomnosti shromáždění, aniž by bylo viděti nějakou příčinu pohybu.

4. Před pohybem, o kterém jsme se zmínili, lze pravidelně pozorovati střídání velikosti media, kteréž se jeví někdy mnohem větší, někdy mnohem menší a sice tak, že přítomní mohou toto střídání zřetelně pozorovati a prozkoumati.

5. V době shromáždění se objeví v světnici více plamenů, které se pohybují, nebo vícebarevná světla; někdy září i světnice jasným světlem, které svítí buď stále nebo v přestávkách.

6. Velmi často se odhalí různé lidské údy nebo jejich části, jako nohy, hlava, ruce; ruce se jich dotýkají ne vždy slušně.

7. Ústy media možno býti slyšeti mnoho dlouhých vět buď v jazyku starém neb moderním; vše může medium co nejrychleji napsati nebo pisátko samo píše před shromážděnými na listu papíru buď rozbaleném nebo složeném nebo i někde v úkrytu; ruku, která řídí pisátko, nevidí nikdo; když jest písmo ukončeno, spadne pisátko na papír nebo na stůl; vše to se děje i bez pisátka.

8. Někdy se stává; píše-li nějaký spiritista mimo shromáždění na př. dopis, pojednou není více schopen pokračovati a puzen jakousi tajemnou silou, počne psáti, co mu nikdy před tím ani na mysl nepřišlo a není ani v nejmenší souvislosti s předcházejícím dopisem. Touž dobou pocituje jiný spiritista totéž a když později přirovnávají dopisy, zpozorují, že se navzájem doplňují.

9. Volá-li se ve shromáždění některá osoba, která již zemřela, je ihned slyšeti její hlas a zřetelně se liší od těch, kteří ji poznali; pozorovati lze všechny zvláštnosti mluvy, které měla osoba tato i za živa. Odříkává-li nebo chce-li odříkávati někdo v době shromáždění krátké modlitby, počne se častěji volaný duch rouhati. Odpovědi, které dává, jsou smíseny pravdivé s klamnými, dobré se špatnými. Nežřídka jsou i odpovědi ohavné, nestoudné a neslušné. Zdá se, že vycházejí hlasy, které jest slyšeti, ze stěn, z podlahy nebo ze stropu místnosti.

10. V přítomné době se zjevují duchy nejčastěji viditelným způsobem; někdy se zjeví ihned v podobě lidské, jindy bežou na sebe u přítomnosti shromážděných ponenáhlu lidskou podobu; někdy jsou nehybné, jindy pohyblivé, chodí, mluví s přítomnými, píší, zpívají atd.

Nejobyčejnější ze všech těchto případů jest spiritismus, který se nazývá z t ě l e s n ě n í duchů, kde má duch lidské tělo, živé, úplně vyvinuté, a ve všem jedná jako by byl skutečně živým člověkem. Takovýto ztělesněný duch se objeví v širokém a dlouhém šatu a často jest obklíčen i světelnou září a mívá i křídla; častěji se nezjevuje ve shromáždění v určité podobě, totiž ztělesněn, nýbrž většinou na způsob malého oblaku nebo mlhy, po většině voskové barvy, a po-

nenáhlu se mění v tělo; někdy duch ihned zmizí zavřenými okny nebo dveřmi. V tom případě objímají a líbají duchové přítomné a tito objímají a líbají zase duchy. Tvary rukou, nohou a tváře vtiskují do sádry, vosku, stearinu atd. S mediem se procházejí a dávají se ofotografovati. Když se duchové zjevují, leží medium pohříženo ve hluboký spánek, často se křečovitě zmítá a trpí největší bolesti.

9. Ježto jest spiritismus nynější doby tak velice rozšířen a tvoří v některých krajinách i zvláštní náboženskou sektu, jak jsme se o tom již zmínili, jest pochopitelné, že má tato sekta své zvláštní učení a zvláštní dogmata, o kterých má za to, že je obdržela od duchů, kteří se v jednotlivých shromážděních zjevili. Nejdůležitější části tohoto učení, z nichž lze snadno poznati povahu a přirozenost duchů, o kterých mluvíme, jsou asi tyto: Každé medium má zvláštního strážného ducha, který tímto mediem dává na jevo své výkony. Z těchto duchů jsou někteří dobří, někteří však zlí, zvrhlí, nestoudní a ohavní. Úkolem jejich jest poučovati lidi o pravdách, o posmrtném životě a vysvětlovati a zdokonalovati učení Kristovo; Kristus bývá považován někdy pouhým člověkem, někdy i Bohem. Bůh jest sice dobrý, milosrdný, nezměnitelný, avšak nespravedlivý, ježto odplácí stejným dílem dobrým i zlým, ježto jsou i ti, kteří častěji zhřešili a zase se obrátili, uznáni hodnými věčné blaženosti; Bůh tvoří stále duchy, kteří jsou vysíláni do různých světů. Duše lidská jest stvořena s jakýmsi břemenem, které ji stále provází, toto není ani celé tělesné, ani celé duchovní, nazývá se nadduševní; když tělo zemře, stává se duše stělesněnou, viditelnou, a lidé posud žijící se jí mohou dotýkati; Bůh, látka a duch tvoří veškerou trojici, která jest počátkem vši bytosti;

démonů není; peklo netrvá věčně; očiště vůbec není; svátosti svaté církve se popírají; manželství není nerozlučitelné leč zákonem lidským, který se může měniti; lidé nepocházejí od Adama a Evy; učení katolické klame lidi a jest nepravé; všecka náboženská vyznání, mimo katolického, jsou dobrá; člověk se má řídit jen dle svého vlastního svědomí; nenávisť k Bohu jest hlavní věcí učení tohoto; doporučuje a rozšiřuje pantheismus a materialismus (od samých spiritistů!); připouští mnohoženství; ve schůzích hájí ohavnosti, které se tam dějí.

Jak jest zřejmo, odporuje učení spiritistické ve všem pravdám církve katolické, jako světlo temnotám, a hledí je úplně vyvrátiti.

10. Spiritistická shromáždění bývají odbývána velmi zhusta i v rodinách katolických, hlavně při úmrtí rodičů, synů, otce, chotě atd.; a zvláště matky to jsou, které, dojaty byvše smrtí některého ze svých milých, volají jeho duši, s ní rozmlouvají, dotazují se jí na posmrtný život, a hledají tak potěchu. A duše se nevolají toliko ve schůzích spiritistických, nýbrž je mohou volati i jednotlivé osoby samy ve své světnici a s nimi hovořiti.

11. Každé shromáždění spiritistické jest spojeno s jakousi obavou, strachem a hrůzou zvláště pro ty, kteří mají slabé nervy, nebo mají silnou obrazotvornost nebo jsou osoby hysterické, jak tomu jest zvláště u žen. Tím se přivozuje mnoho fysických a mravních poklesků a vad. Dostavuje se zvláště ztráta paměti, sobeckost, prudké bolení hlavy, srdeční vady, neurasthenia, ochabování tělesných sil, paralýse a častěji i náhlá smrt. Vrchol všeho spiritismu jest však ztráta víry, zvrhlé srdce a ztráta všeho studu.

12. Budiž ještě podotknuto, že otáčení stolu jest vždy přede hrou nebo řádným příznakem, že jest duch přítomen.

13. Jakého druhu jsou duchové, kteří se účastní takovýchto shromáždění a vykonávají věci, o kterých jsme se již předem zmínili, můžeme snadno pochopiti; jsou to jen ďáblové neb andělé, kteří byli odsouzeni ku věčnému zavržení, kteří Boha nejvýše nenávidí, jakož i všecky, kteří Boha vzývají a jemu se klaní. Chceme však poznati z účinku příčinu, jací jiní duchové mohou býti původci takového zla, leč ďáblové, kteří si osobují pocty, které přísluší toliko Bohu? Duše, které jsou již obdařeny blažeností, se rozhodně nemohou účastniti na věcech, které čelí proti Bohu, u kterého již na věky jsou a nemohou učiti něčemu, co na celé čáře odporuje zjevenému učení církve svaté; ani zavržené duše nemohou býti ve styku se živými, alespoň ne pravidelně; totéž platí i o duších v očištění; neboť zjevili-li se duše v očištění, mají, jak tomu zkušenost nasvědčuje, zcela jinou povahu a velmi zhusta se zjevily jen, by prosily za přímluvu; dostane-li se jim jí, více nepřijdou, leč aby se svým dobrodincům poděkovaly. Ostatně spiritismus zavrhuje písmo sv., výroky papežů a ústní podání církve svaté. V písmě svatém se zavrhuje výslovně volání duchů a ve Starém Zákoně se praví, že Bůh zavrhuje a trestá smrtí toho, kdo takové věci rozšiřuje. Israelským, kteří měli již brzy vkročiti do zaslíbené země, dal Bůh tato přikázání: „Když vejdeš do země, kterou Hospodin Bůh tvůj dá tobě, vystříhej se, abys nenásledoval ohavností těch národův; aniž bude nalezen u tebe, kdožby očišťoval syna svého, nebo dceru, veda je skrze oheň, anebí kdožby se tázal hadačův a šetřil snův a štěbetán ptačího aniž buď u tebe kouzelník, ani zaklinač, ani

kdo, jenž by se radil s věštcí neb hadači, aneb od mrtvých vyptával se na pravdu. Nebo všechny tyto věci v ohavnosti má Hospodin, a pro takové hříchy zahladí je, za tvého přechodu.“ (Deuter. XVIII., 9—12). — „Člověk, kterýž by se obrátil k čarodějníkům a hadačům, a smilnil by s nimi, postavím tvář svou proti němu a vyhladím jej z prostředku lidu jeho.“ (Levit. XX., 6.) „Muž neb žena, kteříž by měli ducha čarodějného neb hadacího, ať smrtí umrou; kamením uházejí je; krev jejich budiž na ně.“ (Levit. XX., 27.)

Církev svatá zapovídala již vždy učení spiritistické a zavrhlá je na mnoha konsiliích, zvláště na pátém Lateránském; v církevním právu stihne dokonce i exkommunikace „ferendae sententiae“ ty, kdož se proti tomu prohřeší. Taktéž svatí Otcové zavrhovali častokráte již ty, kteří byli ve styku s démony; tak učinil na př. papež Jan XXII. v bulle „Super illius specula“ (r. 1326), Lev X. „Honestum petentium votis“ (r. 1521), Hadrian VI. „Dudum“ (r. 1522), Innocenc VIII. „Summi desiderantes“ (r. 1484), Sixtus V., Const. „Caeli et terrae“ (r. 1585) a Řehoř XV., Const. „Omnipotentis“ (r. 1623). Jan XXII. píše takto: „S bolestí jsme zpozorovali, že jest velmi mnoho křesťanů jen dle jména, kteří, odvrátivše se od prvního a pravého světla pravdy, přidrželi se slepě bludu, tak že i od démonů žádají odpovědi a je přijímají“ atd. A i v novější době, posvátná kongregace S. O. byvši otázána na nějaké případy somnambulismu, odpověděla: „Volati duše zemřelých, na různé věci se jich dotazovati, věci neznámé chtějí odhaliti a jiné podobné věci konati jest jedním nedovoleným a heretickým, jakož i pohoršením dobrých mravů.“ (Litt. encycl. 4. Aug. 1856.)

14. Ze všeho toho jest zřejmo, že opětne oživení spiritismu v novější době jest zlo, které přivozuje těžký hřích, ježto čelí proti Bohu a božskému řádu, což jest ohavností před Bohem. Těžce zhřeší netoliko ti, kteří shromáždění spiritistická odbývají, nýbrž i ti, kdož se jich účastní, „přispívají-li k tomu buď penězi či jinak, nebo dávají-li značné pohoršení.“ Rovněž těžkým hříchem jest požadovati na mediu, by volalo duchy a o různých věcech se s nimi radilo. Byl-li však dle Genicota někdo takovýmto schůzkám přítomen jen někdy ze zvědavosti, nesouhlasí-li s nimi a jejich zásadami, nedává-li při tom pohoršení a není-li nebezpečností, že se přidruží k této spiritistické sektě, zhřeší toliko lehce. Jak mnoho nebezpečností jest však spojeno se schůzkami spiritistickými třeba jen pro ty, kteří jim jsou pouze přítomni; co zažijí strachu, hrůzy a podráždění nervů, zvláště ženy a dívky, při tom ta zvědavost, která se stále stupňuje, poznati stav zemřelých a život posmrtný.

15. Podotknuto budiž ještě, že jsou knihy, které učí o spiritismu nebo jej doporučují, zapovězeny konstitucí Lya XIII. „Officiorum et munerum“. Práví se tam totiž: „Jest zapovězeno vydávati, čísti neb kupovati knihy, které jednají o kouzlech, čarách, předpovídání věcí budoucích, volání duchů, a pod. a nauku tuto rozšiřují.“

16. Konečně jest i povědomo, že byli ti, kteří hájili bludy sekty spiritistické a veřejně je hlásali, jakož i ti, kteří jim přikládali víry, bludy tyto přijímali a s nimi souhlasili, jakož i kdož přišel s nimi jakýmkoli způsobem ve styk, odsouzení a propadli exkommunikaci latae sententiae, dle ustanovení papeže Pia IX. v Constit. „Apostolicae Sedis.“

17. Ježto tedy způsobuje spiritismus tolik zla na duši i na těle a snadno pomate mysl, srdce a dobré mravy, což má konečně za následek ztrátu víry, jest povinností zpovědníků a všech, kteří mají na jiné velký vliv, hlavně představených, by stále napomínali a připomínali na velká nebezpečství, která ze spiritismu pocházejí a aby vinníky takovéto co nejprísněji posuzovali. Nechť jim vštípí a hledí dokázati, že příčinou spiritismu jest jen ďábel, který jakožto otec lži a vrah duší od počátku, po ničem jiném netouží tak velice, než aby našel, koho by uchvátil. Byť se i zdálo, že vyvolává spiritismus zbožnost a pokoru a že se jej mohou účastniti i duše zbožné, nesmíme mu uvěřiti, ježto, aby tím snáze zničil a svedl, „mění se satan v anděla světla.“ Chtěl-li by kdo omlouvati volání duchů tím, že chce něco zvědět o životě posmrtném a polepšiti se, tomu budiž podotknuto, že vše potřebné k naší spáse ustanovil Ježíš Kristus, odevzdav a svěřiv učení své církvi svaté, kterou když uposlechneme a budeme jí věrně následovati, dojista dojdeme spásy a budiž mu na mysl uvedeno místo ze sv. evangelia, kde se jedná o Lazarovi v nebi a o boháči v pekle: „Tedy prosím tebe, otče (pravil boháč), abys ho (Lazara) poslal do domu otce mého. Neboť mám pět bratrův, ať jim svědčí, aby také oni do tohoto místa muk nepřišli. — I řekl jemu Abraham: Majít Mojžíše a Proroky; těch ať poslouchají. — A on řekl: Nic otče Abrahame, ale kdyby kdo z mrtvých k nim přišel, budou pokání činiti. — I řekl jemu: Jestliže Mojžíše a Proroků neposlouchají, ani, byť kdo z mrtvých vstal, uvěří.“ (Luk. XVI., 27—31.)

II.

O hypnotismu.

1. Jak důležitě, tak i neskadno jest pojednati o hypnotismu, jednak proto, že obsahuje mnoho, co ještě není vyzkoumáno, jednak proto, že si jednotlivé domněnky i mínění, kteréž z hypnotismu pochází, odporují konečně proto, že úzce souvisí s částečným nervovým ústrojím. Vše to vyžaduje nemalé znalosti a námahy, aby se poznalo, co lze souditi o tom, je-li hypnotismus dovolen a za jakých okolností. Mnoho pozoruhodného a podivuhodného se vyrozumívá slovem hypnotismus. Jest však jen část dokonale vysvětlena z toho, co přichází stále v nemocnicích a poskytuje mnoha lékařům předmět k jich zvláštnímu studiu, kteří užívají hypnotismu při léčení různých nemocí, nebo aby se ustanovilo, co jest jistým v této otázce. Jest zde i mnoho jiného též podivuhodného, z čehož mnohé, ač se nedalo doposud přirozeným způsobem tak snadno vysvětliti, přece jest považováno za možné a přirozené a později to bude dojistě vysvětleno; o něčem se však zdá, že to převyšuje všechny přirozené síly. Ježto však těchto jevů lékařsky nebývá užíváno, nebudeme se o nich více šířiti a stačí jen tato poznámka.

2. Hypnotismus můžeme definovati takto: „jest to spánek či stav spánku podobný, při kterém jsou duševní schopnosti hypnotisovaného v moci hypnotisujícího, kterého úplně poslouchá, a sice suggescí.“ Jak jest zřejmo, vylučujeme touto definicí vše, co může hypnotisovaný činiti bez suggestce, jako věci budoucí předvídati, rozeznati diagnosu nemoci člověka dlouho nemocného, viděti a popsati předměty, které se nalézají v nějakém místě, které jest hypnotiso-

vanému úplně neznámé, atd.; vše to se vymyká z praxe nemocniční, a zdá se, že to převyšuje přirozené síly a vyžaduje, by bylo vysvětleno nějakou rozumnou duchovní příčinou.

3. Bychom seznali správně podstatu hypnotismu, vysvětlíme nejlépe jen jisté příhody, které nám podali a denně podávají medikové v nemocnicích, kteří se tímto studiem zvláště bedlivě zaměstnávají.

Hypnotického spánku může býti různým způsobem docíleno.:

1. Nařídí se, by ten, kdo má býti hypnotisován, několik okamžiků upřeně se díval do očí hypnotisujícího; silou, která k tomu jest vynaložena, ochabnou ponenáhlu oční nervy a v mozku nastane jakýsi zmatek, hypnotisovaný počne vydávati nejprve hluboké vzdechy, po té mu klesají oční víčka, z očí tekou slzy, víčka se více stahují, až se úplně zavřou; člověk takový jest již hypnotisován. Tímto způsobem se však nedocílí vždycky kýženého výsledku.

2. Před očima se umístí nějaký jasný předmět, vzdálený jen několik centimetrů, a přikáže se, by ten, kdo má býti hypnotisován, se na něj upřeně díval; nebo dá se před oči skleněný hranol, který má více lesklých ploch, na které padají paprsky slunečné nebo vůbec světelné; na hranol tento se upřeně dívá ten, kdo má býti hypnotisován; za několik okamžiků se dostaví účinek, oči strnou a hypnotismu jest docíleno. Předmět, na který se má dívati, nemusí býti lesklý, postačí i každý jiný; tak bylo pozorováno, že byla jistá dívka vždy hypnotisována, dívala-li se upřeně na svoji vlastní práci a mnoho hysterických žen upadlo již do mdlob, dívaly-li se na sebe do zrcadla; mnohdy se stává, že upadne v hypnotický spánek

i ten, kdo se dívá upřeně na své vlastní prsty nebo komu svítí světlo příliš ve tvář a pod.

3. Hypnotický spánek může býti přivozen i sluchem a to spíše než zrakem; tak u někoho stačí i pomalé a jednotvárné tikání hodin; rovněž nemůže-li kdo usnouti a začne počítati od jednotky, počítá pak hlasem tichým a plačtivým, nebo jako matky uspávají děti, zpívajíce jim potichu jednotvárné písničky. Někdy se dostaví hypnotismus, vzkřikne-li nebo houkne-li někdo z nenadání. Známy jest příběh, který vypravují lékaři Borneille a Regnard o jisté nemocné ženě, které, když zavzněl hudební nástroj, podobný bubínku, tak zvaný tam-tam, nástroj ten vypadl hned z rukou a žena padla hned do mdlob.

4. Hypnotický spánek může býti přivozen i drážděním, totiž slabším či silnějším tlačáním svalových pásem (zoniae), t. zv. hypnogenae. Tato pásma jsou na některých částech vnějšího těla, jsou zvláště citlivá a mají tu vlastnost, že když jsou drážděna, přivozují ihned spánek hypnotický nebo způsobují jisté změny v různých stupních umělé smrti (hypnosis); vyskytují se velmi zhusta zvláště u osob hysterických; pásma tato nejsou viditelná, ježto při nich neshledáváme při kolování krve nic abnormálního, velmi lehce je však nalezneme hmatem. Jsou v těle velmi často symmetrická a jejich počet jest velmi různý.

5. Častěji však docílíme stavu hypnotického suggestí. Jest známo, že se vůle jeví i při spánku a sice tak, že různý duševní stav může spánek uspíšiti či zdržeti. Způsob suggestce spočívá podstatně v tom, že se osobě, která má býti hypnotisována, přísně a důrazně nařídí, aby spala. Jestliže osoba, která má býti hypnotisována, před tím ještě nikdy hypnotisována nebyla, připraví se její duševní stav na spánek

tím, že se osoba tato hledí přemluvíti, že jest spánek nutný a hledí se docílití toho, by ideou spánku byla proniknuta její mysl a odvrátila svoji pozornost ode všech různých předmětů, které by mohly její pozornost na sebe obracet. Když jest dotyčná osoba o nutnosti spánku přemluvena, ponenáhu usíná. Této metody užíval hlavně doktor Bernheim, který mezi jiným říkával svým nemocným: „Hleď na mne a nemysli na nic jiného, než na spánek. Již pociťuješ, jak ti víčka pod svojí tíhou klesají, jak oči pracují a v nejbližším okamžiku usneš.“ A skutečně zavírají mnozí oči a hned usínají. Nebo jiným zase pravím: „Oči se ti již zavírají, nemůžeš je již ani řádně otevřít; pociťuješ zemdlenost v jednotlivých údech, nevidíš již nic jiného, dostavuješ se spánek“ a velitelským hlasem přidám: „spi!“ A často vede slovo to ke kýženému cíli; nemocný zavře oči a usne. Týž doktor přivádí někdy spánek tím, že suggeruje tomu, koho chce hypnotisovati, všechny příznaky, které předcházejí spánek nebo jej provázejí a praví mu na př.: „pohledni na tohoto mladíka, nyní usíná; oči se mu zavírají, nemůže je více pozdvihnouti . . . nyní nemůžeš ani ty oči svých otevřít, jest ti to rozhodně nemožno, spánek přemáhá tvé celé tělo, zdvihám tvoji ruku, nemůžeš ji více nechat klesnouti, nemůžeš ramenem více hýbat.“ Na pokusy tyto se velmi zhusta spánek dostavil. Budiž ještě podotknuto, že jest způsob suggestce velice rozmanitý; může se naříditi, by dotyčná osoba něco činila, co jest ve spojení se spánkem; tak se může na př. říci: „počítej až do šesti a když k šesti přijdeš, přepadne tě spánek,“ nebo „až to či ono učiníš, usneš“ atd. Může býti též docíleno toho, by ten, kdo má býti hypnotisován, v ustanovenou hodinu usnul; a skutečně v řečenou hodinu se stává neklidným, zanechává počaté dílo

a usíná. Byl-li někdo již několikrát hypnotisován, u toho bývá docíleno spánku teprve po delší době a sice tím, přikáže-li se mu, by spal. Jak jest ze všeho toho, co bylo řečeno, zřejmo, jest suggesce nejhlavnější a nejbezpečnější methodou hypnotismu.

6. I přirozený spánek může býti proměněn v hypnotický, co se již několikrát podařilo a čeho bývá používáno též lékaři. Doktor Bernheim líčí podobný případ takto: „Před nedávnem jsem našel v nemocnici, kam docházívám, jednu nemocnou ženu, která právě spala a kterou jsem před tím nikdy nehypnotisoval. Dotknuv se zlehka její ruky, pravil jsem k ní: „neprobouzej se, a spi; hleď jen, abys spala; nemůžeš se probuditi.“ Za dvě minuty jsem pozdvihnul její ruce, které byly ztrnulé. Odešel jsem od ní a pravil, že se za tři minuty probudí. Za chvíli po jejím probuzení, které se stalo v ustanovenou dobu, jsem s ní počal hovořiti; nepamatovala se na nic. Hle, přirozený spánek, který se proměnil v hypnotický.“ Tytéž pokusy konal i Noizet; dotýká se lehce prsty čela nebo místa, kde jest žaludek osob, které byly pohříženy ve hluboký, přirozený spánek, a po chvíli se jich dotazuje, dostával častěji odpovědi; to bylo známkou, že se tím proměnil spánek přirozený ve spánek hypnotický. Nedosti na tom; může se proměnit i spánek umělým způsobem docílený, ve spánek hypnotický. Jest povědomo, že se může docílit spánku a ztráty pocitu chloroformem. Zkušeností bylo dokázáno hlavně lékaři Abdonem Sancherem a Herrezo-em, že může býti docíleno suggesce i u spícího spánkem uměle docíleným, tak že lékař pravil: „předchozím chloroformováním a suggescí ve spánku může býti vždy docíleno spánku hypnotického, i když se dotyčná osoba proti tomu vědomky či nevědomky brání.“

Shrnujíce vše dohromady, přicházíme k tomu poznání, že vzniká spánek různými prostředky, z nichž některé působí na nervy periferické, dráždíce je, jiné účinkují jen výhradně na smysly a obrazotvornost, jiné zase jen na obrazotvornost, jiné konečně mění spánek přirozený ve spánek hypnotický; dle toho jsou účinky prvního druhu čistě somatické či tělesné, druhého psychosomatické či psycho-tělesné, třetího druhu čistě psychické a poslední mohou býti pojmenovány spánkem přirozeným či anestetickým.

4. Vyloživše metodu spánku hypnotického, pojednáme ještě o jeho příznacích. Nejprve dlužno podotknouti, že všeobecné příznaky se u všech hypnotisovaných osob nejeví; jak zkušenost učí, jsou tyto i u téže osoby různé. Spící může míti oči otevřené či zavřené; oči mohou míti přirozenou polohu či může býti zřítelnice skryta pod hořeními víčky; dotyčná osoba může spáti stoje či sedě; kolování krve může býti rychlejší, jakož i dýchání, při čemž se mění tvář a vyvstává pot; spánek může býti klidný nebo neklidný, nebo nemusí být při něm ničeho z toho, o čem jsme se zmínili.

5. Při hypnotickém spánku se jeví tři stupně či fáse a sice: 1. lethargie či stav lethargický, 2. katalepse či stav kataleptický a 3. somnambulismus či stav somnambulický.

Prvý stupeň (lethargie) se pozná dle těchto příznaků: hypnotisovaný má hlavu skloněnou, oči zavřené, údy úplně bezvládné; nic neslyší, nic nepozoruje, nic necítí; můžeme ho bodati do rukou, nohou nebo do jiných částí těla a necítí žádné bolesti; můžeme mu co nejsilněji křičeti do uší, aniž by co slyšel a jevil známky, že to pozoruje; jest v úplném bezvědomí či anesthesii; tím způsobem a v tom stavu

bylo možno již častokráte vykonati i ty nejtěžší operace chirurgické se šťastným výsledkem; lethargie odlučuje hypnotisovaného ode všeho a tento se zdá jako mrtvý; lethargie zbavuje úplně vědomí a činnosti mozkové. Výkony životní však neustávají: hypnotisovaný dýchá, krev v jeho žilách koluje, a jiné výkony tělesné u něho lze pozorovati. Co však jest nejdůležitějším, lze pozorovati zvláštnost na svalech, které jsou ve spojení s míchou, která se stává citelnou a které odpovídají různé pohyby svalů; tlačí-li se nebo dráždí-li se jisté nervy, stahují se ihned svaly, ke kterým tato nervová vlákna jdou. Tedy ztráta pocitu, bezvědomí a ztráta činnosti mozkové jsou nejobyčejnější příznaky lethargie.

Druhý stupeň či stav kataleptický poznáme zvláště dle těchto známek: hypnotisovaný může částečně ohýbati a pohybovati údy, čímž mu může na nějakou chvíli ten, kdo ho hypnotisuje, dáti různou polohu těla, i velice unavující, aniž by hypnotisovaný co pozoroval, co při normálním stavu by nebylo ani možno; ztrácí vědomí, dýchá slabě, jen poněkud vidí a slyší, svaly na celém těle se stahují a stvrdnou jako dřevo; hypnotisovaný sleduje všudy hypnotisujícího nebo zrcadlo; má otevřené oči, a jeho pohled ukazuje, že činí mechanicky to, k čemu jest veden. Učiní-li se jeho údem nějaký pohyb, pokračuje v něm až zemdlí a ustane. Zvláštní při tom jest, že se jednotlivá ústrojí přizpůsobují výkonům hypnotisovaného, tak na př. přivedeme-li ho k tomu, by si klekl, sepne i ruce k modlitbě a tvář jeho nabude vzezření člověka modlícího se, co se může stupňovati až k extasi; zavřeme-li mu pěstě a pozvedneme-li ruce jeho, stáhne se jeho tvář ke hněvu; a tak měníce polohu jeho těla, můžeme toho docíliti, že se změní i jeho tvář dle toho, v jaké poloze jsou jednotlivé části těla.

Třetí druh hypnotismu jest stav somnambulický, při němž ztrácejí někdy kůže a svaly pocit a někdy stačí jen zcela nepatrné dotknutí kůže a svaly se počnou pohybovati. Stav somnambulický se pozná zvláště na suggestcích, kterým hypnotisovaný může býti podroben.

Sluší ještě podotknouti, že tyto druhy hypnotismu se nejeví vždy pravidelně, jak jsme se o tom byli zmínili, nýbrž že hypnotismus počíná tím či oním způsobem.

6. Když se spánek hypnotický dostaví, lze pozorovati mnohé různé zjevy, z nichž promluvíme toliko o těch, které se týkají našeho pozorování a které jsou tyto: 1. absolutní relace, kterou zachovává hypnotisovaný s hypnotisujícím, kterému všechno věří a poslouchá ho ve všem a jiné přítomné osoby ani nevidí, neslyší a vůbec nepozoruje; 2. hallucinace; 3. illuse; 4. suggestce v ustanovenou dobu; 5. dvojitost osobnosti či sebevědomí; 6. poranění s krvácením.

7. 1. Že hypnotisovaný zachovává s hypnotisujícím jisté vztahy, jest zjevem všeobecným, který můžeme pozorovati vždy. Všecky zjevy, které v takovémto spánku přicházejí, vznikají z různých suggestcí, které hypnotisující přivozuje hypnotisovanému, který všemu věří a poslouchá ho.

8. 2. Hallucinace jsou částečným příznakem hypnotisovaného, čímž suggestcí přivozenou hypnotisujícím hypnotisovaný vidí, co ani není a nevidí, co skutečně jest; hallucinace prvního druhu se zovou pozitivní, druhého druhu negativní. Tak na př. stačí hypnotisovanému říci, že jest před ním opice, pes, rostliny, stromy a cokoli jiného a zmíněné něco popsati; bude hned tvrditi, že opici, psa, bylinu, strom atd. skutečně vidí; slova hypnotisujícího přivozují v jeho

mozku obrazy odpovídající řečeným předmětům a s obrazem i mnoho jiného, co s předměty těmito jest ve spojení; skutečně popíše sám různé pchyby opice, její velikost, barvu, způsob, jak různé věci nápodobí, jak leze na stromy atd.; totéž platí i o ostatních zvířatech; při rostlinách mluví o jejich barvě, o listech, o květech, a má za to, že cítí i jejich vůni či zápach atd.; řekne-li se mu, že jest na blízku pes, který mu může něco udělati, tvrdí sám, že psa vidí a ukazuje ho hned jiným; celé jeho tělo se chystá k obraně, co nejbezpečněji se přibližuje, na domnělého psa doráží, až jej zažene. Řekne-li se mu, že jest přítomen jeho nepřítel, který mu chce uškoditi a vštípí-li se mu slova nenávisti a pomsty proti tomuto, celá jeho osobnost ukáže známky prudkého hněvu; a dá-li se mu do ruky na př. kousek tuhého papíru a řekne se mu, že to jest dýka, kterou může prokláti svého nepřítele a vybídne-li se k jeho zavraždění, vrhne se hned na tohoto domnělého nepřítele, až mu vrazí několikrátě tuto domnělou dýku do jeho těla; po tomto činu zemdlí, mnohdy mu vystane i pot a když se probudí, nemůže se na nic více upamatovati.

Podobně tomu jest i u hallucinace negativní; řekne-li se hypnotisovanému, že nějaká osoba, která jest skutečně přítomna, na onom místě již není, tedy pro něho také neexistuje; nevidí ani neslyší ji; mluví-li takováto osoba k němu, nedostane odpovědi, dotkne-li se ho, necítí to, mává-li mu před očima rukou, nepozoruje to; vezme-li na sebe dotyčná osoba plášť, a chodí-li před hypnotisovaným, zdá se tomuto, že se plášť pohybuje sám a diví se tomu velice, nevida nikoho, kdo by pláštěm pohyboval.

9. 3. Illuse nastává, zaměňuje-li někdo nějaký předmět za jiný nebo vidí-li na něm vlastnosti, kterých

ani nemá. Illuse přicházejí často při bdění, ve spánku a při mnohých nemocech. Řekne-li se hypnotisovanému, že jest deska, která se mu ukáže, pes, vidí v ní psa; řekne-li se mu, že to jest strom nebo člověk, vidí v ní strom nebo člověka; namluví-li se mu, že jest voda, která se mu podá, víno, považuje ji za víno a řekne-li se mu, že jest nějaký červený předmět bílý, jest přesvědčen, že jest skutečně bílý.

10. 4. Suggeste v ustanovenou dobu přicházejí tehdy, stanoví-li hypnotisující hypnotisovanému, by něco konal neb opomenul vykonati teprve za několik hodin nebo dní; když se hypnotisovaný probudí, neví velmi často o ničem; nadejde-li však ustanovená hodina nebo určitý den, suggeste počne na něho účinkovati a přivede jej zase v předešlý jeho stav, jako byl v době suggeste či somnambulismu. Tak na př. suggeruje-li se hypnotisovanému, by si za deset hodin nebo dní došel k lékaři N., který mu chce něco odevzdati, když se probudí, často se na nic více nepamatuje; když však nadejde ustanovená hodina nebo den, nastane suggeste, a s ní i stav somnambulismu.

Dle povahy suggeste může nastatati u hypnotisovaného všeobecný zmatek smyslů. Podá-li se mu nádoba naplněná vodou a řekne-li se mu, že to jest příjemný nápoj, na př. káva, limonáda, dobré víno atd., pije a jest přesvědčen, že jest to skutečně řečený nápoj; podá-li se mu odporný a protivný nápoj, na př. nápoj připravený z minerální soli, a řekne-li se mu, že to jest velmi dobrá čokoláda, dychtivě pije a pochutnává si na něm; dá-li se mu trpké, plané jablko a suggeruje-li se mu, že to jest sladké jablko, jí je s chutí a přisvědčuje, že jest velmi dobré a sladké.

Dá-li se blíže nosu hypnotisovaného nádoba obsahující na př. čpavek a suggeruje-li se mu, že to

jest nádoba naplněná příjemnou voňavkou, dychtivě k nádobě voní a ukazuje svoji radost a poprosí i, bychom mu nakapali tekutiny té na šátek, ježto to rád cítí; podáme-li mu nádobu s obyčejnou vodou a řekneme-li mu, že voda ta zapáchá a jest odporná, přivoniv k ní, ihned ji odstrčí a řekne, že příliš zapáchá a ukáže též ihned všechny počátky ošklivosti.

Řekneme-li hypnotisovanému, že jde po ulici řada vojska s líbeznou vojenskou hudbou a že v hudbě některý nástroj zvláště vyniká, a některé nástroje hudební mu popíšeme, slyší hned sám hudbu a řekneme-li mu, že vůbec žádné hudby není, že nikdo ničeho neslyší, tvrdí, že on slyší hudbu a jednotlivé zvuky a diví se, že ostatní ničeho neslyší. Za nějaký čas se hypnotisovanému suggeruje, že hudba přestala; přestane hned též hallucinace a neslyší ničeho více. Zkrátka hypnotismem mohou býti všechny smysly zmateny.

Ze všeho, co bylo o hypnotismu řečeno, jest zřejmo, že hypnotisovaný poslouchá ve všem pokynů hypnotisujícího a od jeho vůle jest závislý. Podotknouti však dlužno, že si někdy hypnotisovaný zachová vlastní vůli a není náchylný k suggesti, ba že brojí proti ní. Stává se to hlavně tehdy, není-li spánek hluboký.

11. 5. Co se tkne, jak se říká, dvojitosti osobnosti či sebevědomí, přichází případ tento tehdy, suggeruje-li se hypnotisovanému, že jest na. př. vojákem, knězem, lékařem, starcem, mladíkem a pod.; tuto suggesti považuje za skutečnost a své jednání, pohyby těla, hlas a celou svoji osobnost změní tak, jak to vyžaduje idea suggeste.

12. 6. Co se konečně tkne poranění s krvácením, přichází to zřídka a toliko u jistých osob. Zranění s krvácením nebo bez něho přichází tehdy, poručí-li.

se důrazně hypnotisovanému, by se na jisté části těla udeřil; jest to spojeno často s bolestí nemocného; krvácení záleží v několika kapkách krve, které se objeví na kůži, která následkem toho i zrudne.

13. Zjevy, o kterých jsme se doposud zmínili, jsou jisté a byly již patrné, neboť je lze pozorovati denně v nemocnicích, toliko poslední případ se jen zřídka kdy udál.

14. Ježto hypnotický spánek, jak jest zřejmo, člověka fysicky i duševně zmoří, jest otázka, jak se k němu dlužno chovati. Jest jisto, že jest spánek takovýto škodlivý a má za následek hlavně paralysi, katalepsi, někdy i delirium, náchylnost k hypnotismu nebo somnambulismu i z nepatrné příčiny, ztrátu a zeslabení paměti, bolení hlavy, těžkomyslnost, všeobecnou zemdlenost, hysterii, choroby nervové, citlivost, ztrátu zraku, amnesii (ztrátu paměti), melancholii atd. Dlužno však podotknouti, že všechny tyto choroby nyní po řádném užívání metody a vědecké praxe málokdy přicházejí.

15. Přes všechny tyto nemoci si hypnotismus dobyl a denně dobývá skvělého vítězství v některých velmi těžkých nemocích jak fysických tak morálních, které se jinak hojiti nemohly. Hypnotismem byli vyléčeni již mnozí, kteří trpěli paralysí údů, hemiplegií, různým způsobem manie, hysterií, hystero-epilepsií, chorobami nervovými, neurasthenií, choleroou, tetanem, nespalostí, impotencí v příčině morální, neuralgií, chorobami míchy, rheumatismem, různými nemocemi psychopathickými, jako na př. agoraphobií (strach, hrůza, duševní stísněnost o samotě), morphinomanií, alkoholismem, náchylností ke krádeži (kleptomanie), náklonností k mansturbaci a jiným zločinům proti přírodě a mnoha jinými nemocemi.

16. Takový jest stav hypnotismu se stanoviska vědeckého, krátce vyložen co se tkne metody i výsledku.

17. Pátráme-li po povaze a příčině hypnotismu, dojdeme ku dvojímu mínění, ze kterého hájí prvé mínění náhled, že jest hypnotismus proti přirozenosti a původu ďábelského a druhé mínění tvrdí, že není proti přirozenosti, ani původu ďábelského.

18. Důvody pro první mínění jsou:

1. Hypnotismus jest chorobou nebo chorobným stavem dle všech lékařů; každá choroba však musí míti nějakou příčinu a vyžaduje diagnosy, prognosy a léčení; příčinou hypnotismu může býti něco, co přechází od hypnotisujícího na osobu, která má býti hypnotisována, nebo obrazotvornost hypnotisovaného; pevně však nemůžeme připustiti, ježto jsou mnohdy hypnotisovaní sami toho příčinou, že upadnou ve spánek hypnotický; rovněž druhé připustiti nemůžeme, ježto hypnotisovaní nemají mnohdy žádných představ. Řádné prostředky hypnotismu neodpovídají jeho výsledkům. Hypnotismus nemá tedy žádnou přirozenou příčinu. Ani příznaky, které hypnotický spánek provázejí, nejsou přirozené, ježto se hned objeví a hned zase zmizí dle libovůle hypnotisujícího. Může býti přirozeným to, při čem se jednotlivé velice důležité a závažné známky hned objeví a hned zase zaniknou, dle daného pokynu? Nepadá tu na váhu ani sugesce; neboť k výkonům fysickým, které se vyskytují při spánku hypnotickém, jest třeba příčiny fysické, ježto příčina morální, jeho sugesce nestačí, a to tím spíše, ježto hypnotisovaný poslouchá toliko hypnotisujícího a nikoli okolních osob. A hallucinace a sugesce, které se jeví po hypnotisování, jakož i krvácení, jak bychom to mohli vysvětliti způsobem přirozeným? Tedy při hypnosi, která jest nemocí, nepřichází nic pravidelného

co se týče příčiny a diagnosy, jako u ostatních nemocí. Nemoc tato vzniká z příčiny, která není ani fysickou ani fysiologickou; vymyká se tedy fyziologii a přirozenosti.

2. Hypnotismus jest dle úsudku lékařů zdraví škodlivý; a proto jej stát i věda zavrhuje; jest dále nemorální, ježto není dovoleno zúmyslně ztrácti vlastní morální svobodu a vědomí, ježto jest člověk takový indifferentním k dobru a zlu. Hypnotický spánek nesmí býti přirovnán k uspání chloroformem, kteráž jest vždy až na nejnnutnější případy nedovoleno, ačkoli není při něm nemocný schopen různých zločinů jako při spánku hypnotickém suggestí. Hypnotismus jest i proti veřejné společnosti a bezpečnosti, poněvadž může býti příčinou mnoha lstí a zločinů. Velice škodlivým jest i mladíkům a děvčatům, ježto bývají hypnotické schůzky odbývány v soukromých domech, kde se nalézají společně osoby obého pohlaví a různého věku. Ježto nemůže býti tedy původu přirozeného a jest příčinou tolika zla, vysvítá z toho, že jest ďábelského původu; hypnotismus jest tedy částí spiritismu, jehož příčina a původce jest ďábel.

3. Tato these se dokazuje z učení církve svaté, která zavrhuje hypnotismus, prohlašujíc: „Užívání prostředků čistě fysických ku docílení výsledků nadpřirozených jest jen nedovolený a heretický klam.“

19. Naproti tomu stanoví platné důvody opačné mínění.

Proti prvnímu tvrzení. Že jest hypnotický spánek nemoc, proti tomu tvrdí protivníci, že to není všeobecné mínění lékařů, kteří se zvlášť zabývají studiem hypnotismu; neboť, ačkoli považují mnozí hypnotický spánek nemocí, mnoho jiných to zase popírá, jako na př. doktor Ladame; proslulí lékaři popírají, že jest

hypnotický spánek nemocí, jako na př. Bernheim výslovně praví, „že se umělý spánek, přivozený sugescí, nikterak neliší od spánku přirozeného“, nebo dr. Liebeault, který praví: „dva spánky (totiž přirozený a hypnotický) jsou ve všem stejné,“ a dr. Forel, který tvrdí: „příbuznost spánku hypnotického a přirozeného nemůžeme popíratí“ Dle výroků všech lékařů můžeme směle tvrditi, že hypnotický spánek není žádnou nemocí.

20. Ježto se tedy spánek hypnotický neliší od spánku přirozeného a působí totéž, následuje z toho, že mohou tytéž prostředky přivoditi obojí spánek a umělý spánek že se sám sebou ponenáhlu promění ve spánek přirozený a spánek přirozený, že se může změnit slovy a jednoduchými doteky ve spánek hypnotický. Dále, jak se může spánek hypnotický nazývati nemocí, když může býti hned přivozen a hned zase zmizí, jakož i jeho příznaky, co se při žádné nemoci přece nestává? Dále se stává, že se hypnotismu užívá při léčení různých nemocí; jak by mohl hypnotický spánek, kdyby byl skutečně nemocí, hojiti nemoce a dodávati sil? Spánek umělý i přirozený přivozují tytéž okolnosti, totiž úmysl usnouti, souhlas vůle ke spánku, uklidnění smyslů, obrácení mysle k témuž cíli, totiž chtítí usnouti. Při spánku hypnotickém chybí přirozená potřeba spánku a nastupuje vládu rozkaz, který bývá často dán, by dotyčná osoba usnula, a který slouží často jen k tomu, by byla pozornost k spánku zvětšena. Taková jest povaha obojího spánku, jak tomu denní zkušenost učí.

21. Nesmíme též tvrditi, že dlužno hledati příčinu hypnotického spánku mimo přirozenost. Kdybychom i připustili, že jest hypnotický spánek nemocí, odkud

pochází? Příznaky hypnotického spánku mají velikou podobu s příznaky hysterickými.

22. Nemůžeme ani tvrditi, že jest k výkonům fysickým ve svalech ve stavu hypnotickém třeba i fysické příčiny, když morální příčina, jako sugesce, k tomu nestačí; důvod ten jest klamný; neboť fysická příčina nepřivozuje toliko různé změny fysiologické v ústrojí tělesném, nýbrž může přivoditi i často a sice někdy i velmi prudce, příčina morální největší rozruchu těla. Neboť na př. leknutí, pohnutí mysli, strach před nějakým nebezpečenstvím, byť i smyšleným, mohou přivoditi velkou rozruchu těla, ba i velké nebezpečenství života, různé těžké nemoce. Denní zkušenost nás o tom přesvědčuje. Sugescce jest příčina morální takového druhu; není divu, že má podobný účinek. Není ani třeba, by se smyslová ústrojí fysicky měnila nebo by se utvořila fysická qualita smýšlení. Stačí, by se ústrojí přizpůsobila řádnou obrazotvorností. Ostatně jest i známo, že jest silné, nenadálé leknutí, neočekávaná zpráva o nějaké radosti nebo bolest příčinou, že se dotyčná osoba začervená nebo že zbledne, že jí srdce bije rychleji nebo pomaleji, a že ze všeho toho i raní někdy člověka mrtvice a že následuje smrt. A to vše působí příčina čistě morální.

23. Ježto však hypnotisovaný poslouchá toliko toho, kdo ho hypnotisuje, jej toliko slyší a toliko s ním jest ve spojení, ač, kdyby byla sugesce přirozenou příčinou, by měla míti tytéž účinky, kdyby i někdo jiný suggeroval, odpovídají na to odpůrci: „Jest pravda, že má sugesce, jako přirozená příčina, své účinky, a sice pro toho, kdo suggeruje, zachovávají-li se toliko tytéž podmínky; změní-li se však podmínky, jest zřejmo, že nemůže míti žádného výsledku; a to se stává tehdy, mění-li se podmínky.

Dle okolností vchází hypnotisující ve spojení s hypnotisovaným přivozeným spánkem a absolutní mocí, kterou má hypnotický spánek ve své vůli a v organismu; následkem toho může hypnotisovaný slyšeti a uposlechnouti jen toho, kdo ho hypnotisuje. By mohl někdo jiný pracovati s týmž výsledkem, jest třeba, by byl v témž stavu, to jest by byl ve spojení s tím, koho hypnotisuje. Jest však tomu pravý opak; podíváme se tomu tedy, nedosáhne-li někdo jiný žádného výsledku? Různý stav způsobuje i různé výsledky.

24. Hallucinace, které při hypnotickém spánku se dostavují, nepůsobí žádných obtíží. U lidí hypnotických a somnambulických nepřichází nic obyčejněji a častěji, než hallucinace. Ježto mají všichni tací lidé mysl svoji zaujatou různými vážnými myšlenkami, nesledují ničeho jiného, a neuvažují o ničem jiném, než o idej, kterou jsou zaujati; následkem toho okolo stojících nepozorují, nic neslyší, těm, kteří je pozdraví, neodvětlí, překážkám, které se vyskytnou, se mechanicky vyhnou; v takovém stavu pro ně neexistuje nic jiného než idee, které zaujímají jejich mysl a vše jiné vylučují. Zdali nebyli takovými Archimedes, Ampère a lékař Robertus de Hamilton, d' Aberdeen? Neposkytují nám lidé somnambuličtí denně doklady pozitivní i negativní hallucinace? Nemusíme tedy doznati, že jest celé toto dílo dílem ďábelským ježto ve spánku hypnotickém přichází vše, co jest jen umělým somnambulismem?

25. Co se týče suggestí, které následují po hypnotisování, dlužno podotknouti, že vše to, co suggesti přivozuje, hledati dlužno v naší psychologické činnosti ve stavu bdění a že to tedy nevyžaduje žádné nadpřirozené příčiny. Suggeste, totiž jak správně po-

dotýká Mèric a jak jest i patrnò, „vyžaduje trojí věc, totiž suggestci, její zachování či setrvání v mozku hypnotisovaného a konečně její uplatnění v ustanovenou dobu“. Následkem toho 1. hypnotisovaný přijímá suggestci tímž způsobem, jak by ji i přijal, kdyby bděl; 2. chová suggestci v paměti tímž způsobem, jak by i choval daný mu rozkaz, kdyby bděl; uchování suggestce v paměti jest podobným příznakem jako zjev, pamatovati si i po leta nějaký obraz, a tímž způsobem se vysvětluje; a 3. v ustanovenou dobu se suggestce uplatní tímž způsobem, jako kdyby hypnotisovaný bděl. Neobsahuje tedy suggestce ničeho, co by bylo mimo přírodu.

26. Co se konečně týče krvácení, praví odpůrci, že není nic nepřirozeného; neboť moderní fyziologové je vysvětlují dostatečně obrazotvorností, která bývá značně zvětšena umělým spánkem, a která může přivoditi krvácení některé části těla.

27. Proti druhému důvodu uvádějí odpůrci jiné důvody. Zvláště se namítá: hypnotismus škodí zdraví a byl za zdraví škodlivý prohlášen i od různých universit a států. A také právem. Avšak university a stát nezapověděly nikdy, aby bylo hypnotismu užíváno lékaři, by lépe poznali a léčili různé nemoce; zapověděly toliko použití a zneužívání laiky, v divadlech, jakož i na jiných veřejných místech; hypnotismus může totiž míti dobré nebo špatné následky; užívá-li se ho dobře a soustavně dle jistých pravidel, od osob zkušených, může býti velice užitečný a prospěšný; užívá-li se ho však špatně a osobami nezkušenými, může přivoditi mnoho zla. Jest tomu podobně jako s jedem, kterého užívá-li se nebezpečně a bez jistých pravidel, může přivoditi i smrt a užívá-li se ho dle návodu lékařova, přispěje k uzdravení.

28. Pádnejší důvod uvádějí přívrženci řečené myšlenky tím, že člověka, který má býti hypnotisován, není dovoleno zbaviti svobodné vůle a vlastního vědomí, čím se stává, že se člověk indifferentní kloní k dobrému i zlému. Odpůrci jejich jim však na to odpovídají, že při hypnotickém spánku člověk nebývá zbaven svobodné vůle a vědomí, nýbrž toliko jejich použití na nějaký čas. Pročež, není-li absolutně a nikdy dovoleno zbaviti někoho, byť i na krátký čas, svobodné vůle a vědomí, nutně z toho vysvítá, že není nikdy pod žádnou podmínkou ani dovoleno někoho chloroformovati. Tato zásada však padá při závažných případech a dbá-li se při tom řádného dozoru a potřebných pravidel. Jest tedy i hypnotismus dovolen při závažných případech a za řádného a nutného dozoru; z toho tedy vysvítá, že nemůžeme říci, že by bylo užívání hypnotického spánku nedovolené nebo že by to bylo něco nemorálního.

29. Jiný důvod, kterým se dokazuje, že jest hypnotismus nedovolen, jest ten, že hypnotisovaného může býti použito ke každému zločinu, který se mu suggeruje; a kdo by nenahlédl, praví přívrženci tohoto tvrzení, že jest hypnotismus nedovolen? Tento důvod však ničeho nedokazuje; neboť není vše, co jest spojeno s nebezpečenstvím, samo sebou nedovoleným; bylo by tomu tak, kdybychom se nemohli nebezpečností uvarovati. Při hypnotickém spánku lze se však uvarovati všeho nebezpečství, na co již i lékaři pomysleli; neboť doktor Beaunis praví výslovně: „Jest třeba pravidla, od kterého se nesmí nikdo odchylovati, totiž by se užilo hypnotického spánku jen u přítomnosti třetí osoby, buď rodičů, manžela nebo manželky, otce atd., co chrání zároveň hypnotisujícího i hypnotisovaného.“

30. Rovněž nesprávným jest tvrditi, že jest hypnotismus proti občanské společnosti a proti rodině; neboť, použije-li se ho řádně a počestně od osob zkušených v nejnutnějších případech, nepřivozuje žádné škody ani společnosti lidské ani rodině. Ostatně „není ničeho, čeho by lidská zloba nezneužila, když zneužívá i samé dobroty Božské.“

31. Že by konečně byl hypnotismus nebezpečným pro mravy mládeže, toho není třeba dbáti; neboť hypnotismu bývá používáno toliko osobami zkušenými a opatrně a nikoli osobami nezkušenými a sice buď pro zábavu, ke hře nebo za nějakým špatným účelem. A nebezpečství, která v takových případech vznikají, nelze přičítati hypnotismu, nýbrž tomu, kdo ho nesprávně užívá.

32. Především tyto vývody, můžeme říci, co lze tvrditi o zavržení magnetismu v aktech S. O. Tam se totiž praví, že není dovoleno používati prostředků čistě fysických ku dosažení výsledků nadpřirozených, by mohly býti fysicky vysvětleny. Jak bychom mohli nazvati výsledky hypnotismu, o kterých jsme posud jednali, čistě nadpřirozenými, kdyby vycházely ze zákonů přirozených fyziologických a psychologických?

33. Bychom seznali podstatu hypnotismu, slyšme, co praví sv. Tomáš: „Úsudek o dobrotě některé věci se netvoří dle jednotlivostí, nýbrž dle celku věci samé.“

Dlužno tedy zde poznamenati: 1. Dle denní zkušenosti jest patrné, že použitím hypnotismu byla většina nemocných zase uzdravena, často i při těch nejtěžších nemocech, aniž by byli doznali nějaké fysické nebo morální škody; vyskytla-li se nějaká nehoda nebo byli někdo při hypnotisování poškozeni, nelze příčinu toho hledati v hypnotismu samém, nýbrž v jeho — zneužívání. 2. Při hypnotisování dlužno se obrátiti vždy

toliko na lékaře zkušené, učené a počestné, kteří se hypnotickým studiem zvláště zabývali, vedeni jsouce jen láskou a touhou po vědě a uzdravení bližních.

34. Otažme se nyní, co jest podstatou hypnosy. Dle mínění lékařů Bernheima, Déjeriny a Forela není spánek podstatnou věcí při hypnotismu, ježto se často dostavila suggestce beze spánku. Co jest tedy při hypnotismu podstatným, není-li to spánek? Hypnosa jest jakýsi stav smyslů, nervové soustavy, přirozený a samovolný, nebo přivozený buď uměle a dobrovolně či maně a nevolky, čím se stává nějaká osoba různou měrou podrobena suggestci, tak totiž, že si obrazně představuje, co se jí slovy suggeruje. Jak zřejmo, jest zde činna obrazotvornost, posudek, paměť atd.; děje se tak buď přirozenými vlohami dotyčné osoby, buď dědičností nebo způsobem, o kterém jsme se svrchu zmínili; hypnotisovaný směřuje k tomu, k čemu ho obrazotvornost vede; tak na př. řekne-li se mu: „hle květina, utrhni si ji,“ vidí ihned v mysli květinu a trhá ji. Obraz se vytvoří slovy a slova uvedou ve spojení hypnotisujícího s hypnotisovaným a povzbuzují nepřímo jeho vůli, jakož jsou obrazy, které jsou takto přivozeny, samovolné či bezděčné. Jedině Bůh může povzbuzovati přímo lidskou vůli. Z toho následuje, že toliko dvě věci tvoří podstatu hypnotismu, totiž možnost suggestce a suggestce sama; v tom se shodují všichni učené lékaři.

35. Jest dále otázka, je-li dovoleno hypnotisovati a dáti se hypnotisovati. Dle učení sv. Tomáše nejsou všechny skutky dobré nebo špatné, co se týče jejich mravnosti, neboť některé mohou býti též indifferentní. Mravně dobrý jest ten skutek, který odpovídá jednání rozumu; naproti tomu mravně špatný jest ten skutek, který neodpovídá jednání rozumu a konečně takový,

o kterém rozum nestanoví ničeho, který nemá s mravností co činiti, skutek takový jest indifferentní. Rozum nestanoví ničeho co se týče hypnotismu; ani Bůh, ani rozum lidský nepřikazuje, by někdo hypnotisoval nebo se dal hypnotisovati. Tedy hypnotisovati někoho nebo se dáti hypnotisovati nejsou výkony, které by mohly býti jmenovány dobrými; mohou však býti špatnými neb indifferentními.

[36. Hypnotismus uvádí člověka ve zvláštní stav psycho-fysiologický, ve kterém považuje hypnotisovaný za pravdu to, co se mu suggeruje. Jednoduché vyřknutí slova k někomu, není pro tohoto samo sebou ani skutkem dobrým ani špatným; skutek dobrý či špatný bývá teprve přivozen účelem a okolnostmi. Není tedy suggestce skutkem špatným? Pokud hypnotisovaný se domnívá, že něco vidí, že trhá květiny, že cítí vůni a pod., není to skutkem špatným; neboť hypnotisovaný spí a ve snu se i nám podobné věci přiházejí, toliko s tím rozdílem, že při přirozeném spánku sen se dostavuje sám z vlastní suggestce, kdežto při umělém spánku jest následkem slov, která vytvářejí v mozku obrazy, které se vztahují na dotyčná slova. Všecko to jest výsledek čilé fantasmie, nikoli však následkem pomatenosti. Rozum o všem tom nepraví ničeho jiného, než o obyčejném spánku; chybí tedy specifická mravnost.

37. Zvětšení fantasmie u hypnotisovaného nehraje žádné úlohy, ježto to jest mimo přirozenost; neboť stává se to každodenně, i nám samým, v různých poměrech životních, při bujné fantasmii; byť i to nebylo pro člověka stavem přirozeným, není to přece proti přirozenosti. A tak tomu jest i při hypnotismu a to tím spíše, ježto zde pracuje hlavně fantasmie. Musíme tedy tvrditi, že suggestce není proti přirozenosti.

38. Co však dlužno souditi o ztrátě vědomí při hypnose? Není to skutkem špatným? Chvilková ztráta vědomí a svobodné vůle nemůže býti něčím špatným, ježto člověk nemůže používatí rozumu a vědomí svého tak, jako anděl. A člověk ztrácí častokráte vědomí, aniž by přestal žíti. Není tedy ztráta vědomí a svobodné vůle při hypnotismu žádným skutkem špatným.

39. Více nesnáze působí hypnotisovaný sám, který podléhá vůli hypnotisujícího, co se zdá býti proti důstojnosti lidské. To však se nestává vždycky, jak tomu zkušenost dosvědčuje; neboť často se již stalo, že mnohé osoby vzdorovaly co nejvíce suggesci, která se jejich vědomí vštěpovala. Přihlédneme-li však k věci blíže, neshledáme velkého rozdílu mezi spánkem přirozeným a hypnotickým. Ten, kdo spí spánkem přirozeným, má jen se sebou co činiti; při spánku přirozeném hypnotisujícím přechází idea hypnotisujícího na osobu hypnotisovanou a hypnotisujícímu jest možno použití obrazotvornosti dotyčné osoby, jí přivoditi sny a řídití její jednání dle své vůle.

40. Jak bylo již častěji pozorováno, podléhala osoba, která spala spánkem přirozeným, různým okolnostem při výkonech srdce, útroh a hlavně žaludku a jater. Dle polohy těla při spánku se dostavují sny veselé nebo smutné, hrůzné a divoké, čímž se stává, že se spící směje, že ze spánku mluví, že sebou pohybuje, ba že i někdy vstane a prochází se. Též různé zvuky, vůně květin, které jsou v ložnici, štípnutí hmyzu a všelicos jiného bývá příčinou, že vznikají ve fantasmii různé obrazy, které jsou příčinou různého duševního pohnutí a činů jinak neobvyklých. Z toho následuje, že jest osoba, která spí spánkem přirozeným, podrobena různým okolnostem a svému ústrojí. Někdy se i stává, že někdo, kdo na spícího mluví a lehce se dotýká na př.

jeho ruky, dostává od tohoto odpověď, jak tomu jest častěji v nemocnicích; totéž činí někdy i matky, které mluví se svými spícími dětmi, které ve spánku odpovídají, pijí, podá-li se jim nápoj k ústům; když se však probudí, ničeho o tom nevědí. V takových případech se dostavuje stav hypnotismu, totiž obcování se spící osobou. Z toho následuje, že člověk od přirozenosti nemůže vždy a všude ovládati svoji obrazovnost a své činy. Musíme tedy doznati a ze všeho vyplývá, že hypnotismus, který jest důsledkem okamžité moci hypnotisujícího, není proti právu lidské přirozenosti a následkem toho ani sám sebou nedovolen.

41. Co se týče nebezpečství pro zdraví a nepřístojností, které vyplývají z používání hypnotismu, dlužno podotknouti, že jest možno, dle tvrzení lékařů Bernheima, Grasseta, Forela a mnoha jiných, se takovémuto nebezpečství uvarovati, bývá-li hypnotismu použito jen zkušenými a počestnými lékaři a u přítomnosti spolehlivých osob, jak se to také obyčejně děje. Dále dlužno ještě připomenouti, že jest nebezpečství při hypnose mnohem menší než při užívání chloroformu, ježto hypnosou se dá snadno ovládati, kdežto při použití chloroformu to často není možno.

42. Z toho, co jsme doposud pravili, jest zřejmo, že dobrovolný hypnotismus není sám sebou skutkem špatným, nýbrž indifferentním. Skutkem špatným by byl tehdy, kdyby byl někdo hypnotisován proti vlastní vůli, kdyby spícímu spánkem přirozeným někdo sugeroval něco takového, co by dotyčná osoba, kdyby bděla, zavrhovala, nebo co by bylo proti zákonům přirozeným, Božským nebo církevním, kdyby hypnotisující byl k výkonu tomuto neschopným nebo kdyby se hypnotismu užívalo v ohledu pro'i mravopočest-

nosti, nebo kdyby konečně někdo požadoval, by byl hypnotisován zcela bezúčelně a beze vší příčiny, ježto k tomu nemá nikdo práva.

43. Jelikož jsou někteří toho mínění, že jest hypnotismus sám sebou něčím špatným, pátrejme, je-li tomu skutečně tak, nejsou-li některé případy, ve kterých by byl skutečně něčím špatným. Dle učení svatého Tomáše a jiných theologů přestávají býti některá přikázání a nařízení závaznými, když odporuje jejich přesné zachování úmyslu zákonodárce, který vrcholí v tom, by se nedělo nic mimo řád, schopnosti a proti rozumu, nebo když toho vyžaduje nutnost, na př. sebeochrana při výpadu útočníka nebo skutek, který přirozené právo připouští. Z toho plyne, že při chorobách, které se v nemocnicích každodenně vyskytují, jest hypnosa mnohem prospěšnější, než okamžitá ztráta vědomí i se svými neblahými důsledky. Musíme tedy připustiti, že jest hypnotismus někdy, byť i byl skutkem špatným, dovolen.

44. To vše však platí tehdy, není-li hypnotismus původu ďábelského; neboť, je-li původu ďábelského, není nikdy dovoleno s ďáblem obcovati a býti s ním ve styku. Bychom poznali, je-li hypnotismus takového původu, uvažujeme o zásadách psychologických svatého Tomáše a některých učených katolických autorů.

45. Člověk se skládá ze dvou dílů, z nichž jeden jest hmotný a tělesný, druhý duševní; i má vlastnosti tělesné, které čelí hmotě, a vlastnosti duševní, které nemají se hmotou ničeho společného. Vlastnosti tělesné jsou výronem vědy přírodní, vlastnosti či schopnost duševní vyplývají z psychologie. Schopnosti tyto nejsou všechny stejné ani co se týče původu nebo příznaků hypnotismu. Ze schopností těchto, které za-

ujímají přední místo, jsou hlavně ty, které nazývá svatý Tomáš smysly vnitřními (*sensus interiores*). Mezi těmito jest prvním t. zv. *sensus communis* či *sensorium commune*, to jest smysl, který soustřeďuje všecku vnímavost.

Druhým vnitřním smyslem jest obrazotvornost, která jest důsledkem „části pocitů smyslových“ a „výronem podobnosti tělesných předmětů i nepřítomných.“ Touto obrazotvorností si můžeme představovati tak mnohé z uplynulého života, ježto obrazotvornost podržuje dlouho obrazy předmětů, které smysly vnímala.

Třetím vnitřním smyslem jest paměť, která se dostavuje dle sv. Tomáše a blahoslaveného Alberta Velikého tehdy, „když se přesně upamatujeme na to, co jsme již dříve před tím viděli, slyšeli a čemu jsme se učili.“

Čtvrtým smyslem jest t. zv. *aestimativa*, totiž schopnost, jíž prakticky soudíme o věcech užitečných, škodlivých a poznáme, k čemu se různé věci hodí. Sv. Tomáš učí výslovně, že mohou býti ze schopností duševních některé činnými, a jiné nečinnými a některá schopnost že může býti mnohem větší než jiná a naopak; příčiny toho mohou býti v nás nebo mimo nás. Tak bývá někdy bolest veliká, avšak odvrátíme-li od ní pozornost, ani jí nepozorujeme.

46. Analyticky dle toho můžeme si uvést na mysl i některé důležitější schopnosti a sice nejprve obrazotvornost, a pátrati po příčinách, by se objevily příznaky v ústrojí. Jest mnoho příčin, které to způsobují; nejprve to jest vůle. Chce-li si kdo na mysl uvést něco z minulosti, stačí, rozpomene-li se jen na část toho a hned se upamatuje na ostatní, co se vztahuje k dotyčné udalosti. Jinak tomu jest ve případech, kde

jest podkladem asociace paměti a to dle sv. Tomáše: 1. podoba; vzpomínka a obraz Sokrata přivozuje vzpomínku a obraz Platona, který se mu moudrostí podobá; 2. protivy; myslíme-li si na Hektora, přijde nám hned na mysl i Achilles; 3. příbuzenstvo; obraz otce nás upomíná na podobu syna. Ovšem že při tom hraje fantasie někdy velikou úlohu.

47. P. Coconnier pátrá, co nám jest známo o spánku. Fysiologové stanovili mnoho hypotheses, by si vysvětlili příčinu spánku, ze kterýchžto hypotheses se nám však žádná zcela nezamlouvá. Psychologové však o spánku správně soudili, mezi nimi hlavně Aristoteles a sv. Tomáš. Spánek nepřerušuje nejprve veškeru činnost tělesnou; výkony životné, vegetativní neustávají. Spánkem se neruší ani vždy činnost smyslů a Aristoteles praví výslovně, „že spící slyší někdy, co se kolem něho mluví, kokrhání kohouta, neb štěkot psa, vidí světlo, cítí vůni, cítí doteky“; „slyší otázky, které mu jsou dány a odpovídá na ně.“ Vše to potvrzuje každodenní zkušenost a výzkumy lékařů Bernarda, Mossa a Tarchanoffa. Budiž však výslovně podotknuto, že to jsou jen jednotlivé případy, které se vztahují jen na některé osoby. Ostatně ve spánku jsou v činnosti i obrazotvornost, paměť, a spící cítí i nejslabší doteky a zdají se mu býti mnohdy silnými. I nervy a svaly jsou v činnosti. Tak bylo již častěji lze pozorovati, že byli pocestní přemoženi spánkem a v cestě své přece pokračovali, ba že i někteří v tomto stavu na dané jim otázky odpovídali. Rozum a svobodná vůle nepřestávají býti též zcela činnými. Konečně dlužno připomenouti, že jest dobře známo, že se mnozí lidé probouzejí v hodinu, kterou si před spaním byli sami ustanovili; to přichází zvláště u osob, které opatrují nemocné, u matek, které kojí děti, u osob,

které jsou zaměstnány u dráhy, u vojska, a u všech osob, které z některého důležitého důvodu se chtějí v určitou hodinu probuditi.

48. To vše předeslav P. Coconnier o lidské psychologii a o spánku, počíná vysvětlovati hypnotismus. Když se docílí nejprve hypnotického spánku přímo, nebo přivodí jej ze spánku přirozeného, řekne na př. hypnotisovanému: „máš před sebou krásnou růži, která příjemně voní, držíš v ruku pěkného ptáka, kterého máš rád, poslyš, jde cestou vojsko s hrající hudbou, jsi vojákem, máš vojenské nadání, velíš vojsku, napij se tohoto dobrého vína (jest to však voda) atd. Vše to se dotyčné osobě suggeruje, když se jí byly dříve popsaly jednotlivé výkony, které by povzbudily fantasi. Hypnotisovaný tyto výkony vidí a doteky cítí, jako by se to dělo skutečně. Jak to dlužno vysvětliti? Hypnotisovaný, který slyší, co se mu řekne, představí si k tomu i odpovídající předměty, jako ten, kdo něco čte; kdo čte, aniž by spal, nahlédne snadno rozumem a smysly, že to není skutečnost; hypnotisovaný však, který se nalezá ve spánku a má rozum a smysly více méně zatemněny, nerozeznává skutečnost a co slyší, o tom myslí, že to jest skutečnost. Hypnotisovaný jest člověkem, který spí spánkem umělým či somnambulistickým. Jak jest zřejmo, hypnotisující nepůsobí na vůli, nýbrž na obrazotvornost, přivozuje příznaky toho, co hypnotisovanému suggeruje.

49. Suggestuje-li se však hypnotisovanému, že nemůže rukou nebo jiným údem pohnouti a ani slova pronésti, avšak může-li to, zdá se býti vysvětlení tím těžší. Dlužno si však uvést na mysl, že smysly hypnotisovaného postrádají řádného souladu a činnosti, která jest v nesouvislosti, a rozum jest též více méně obme-

zený a lze seznati stav fyziologický potřebný ku pronesení vlastní vůle či slov. Tak tomu učí Aristoteles, sv. Albertus Vel. a sv. Tomáš. Sv. Tomáš učí, že jest to, co z vlastní vůle dalo první podnět, dobrem aktuálním, jak se to jeví při obrazotvornosti. Dle učení toho se vyžaduje trojího k pohnutí vlastní vůle: 1. aby tato pohnutka se jevila zobrazením; neboť nemůžeme ničeho chtít, co by nebylo alespoň zobrazeno; 2. aby pohnutka tato byla dobrá; vůle nemůže směřovati leč k dobrému, alespoň pod jistou úvahou; 3. aby bylo dobro aktuálním, totiž skutečným nebo možným; vůle totiž nemůže chtít, leč dobro možné. Poskytne-li tedy obrazotvornost vůli dobro, kterého nelze dosíci, vůle nikdy nebude panovati nad výkony údů. Totéž platí i při přenášení slov, ježto jest i pronášení slov něčím zcela dobrovolným. Co se týče slov, učí sv. Tomáš, že může býti slovo vzato trojím způsobem: nejprve označuje slovo ústy pronesené, dále může označovati myšlenku, která vznikla z ducha a konečně obraz, který značí slovo pronesené. A dle toho musíme tvrditi, že vůle ničeho nevnucuje, leč pronesení oněch slov, kterých obraz jest v obrazotvornosti a která jsou buď vhodná či možná.

50. Dle toho si nyní snadno vysvětlíme příznaky u hypnotismu. Při suggescích, kdy hypnotisovaný nemůže hýbati údy ani pronésti slova, jest dvojí toliko, totiž obraz pohybu, který se vzbudí slovy a něco dobrého co skutek předchází; třetí podmínka však, že by tohoto dobra mohlo býti dosaženo, chybí. Hypnotisovaný nemůže tedy poznati pravdu pro hypnosu, jeho vůle nemůže uvést jeho ústrojí v činnost, od čeho závisí i činnost údů a pronášení slov. Jak patrně, jest tomu tak, jak bylo dříve vysvětleno.

51. Týmž způsobem se vysvětluje, řekne-li se

hypnotisovanému, že hypnotisujícího nevidí a jeho přítomnost nepozoruje, byť i u něho byl a rukou jeho se dotýkal. Dokázáno jest že somnambulisté i za jasného světla různé předměty nepozorují, že jejich zřítelnice jest nevnímavá, jak tvrdí doktor Maury; je-li hypnotisovaný somnambulista, nesmíme se diviti, nevidí-li hypnotisujícího, byť i stál před ním a obraz jeho se vytvořil na zřítelnici. Stává se tedy, že vidí hypnotisovaný očima svýma obraz hypnotisujícího a cítí i dotknutí se jeho ruky, avšak ničeho o tom neví, zůstává při tom nevnímavým, ježto chybí intence, a vůle se neuplatňuje v ústrojí, leč by rozum neb obrazotvornost jevila možné dobro. Dobro se však u hypnotisovaného jeví následkem suggesce jen jako nemožné, ježto nemůže rozumem a svými smysly, které jsou takřka spoutány, poznati pravý stav věci a pravdu. Nesmíme se tomu ani diviti, že hypnotisovaný hypnotisujícího ani neslyší, ani nevidí; neboť při hypnotismu jest silnější ideou, která při spánku zůstává, idea hypnotisujícího, následkem níž s tímto obcuje a pozornost veškeru obrací na něho; to mu však překáží, by pozoroval něco jiného než to, co se mu suggeruje. Pročež, jak jsme pravili, hypnotisujícího nevidí.

52. Přívrženci myšlenky, že jest hypnotismus původu ďábelského, kladou důležitou váhu na fakt, který při hypnose přichází a kterého používají k odůvodnění původu mimo přirozenost. Fakt tento jest následující. Dívá-li se někdo upřeně na čtverec červeně obarvený na bílé půdě tak dlouho, až zřítelnice jeho zemdlí a odstraní-li se náhle červený čtverec, uvidí zároveň čtverec zelený a bílý; totéž se děje u hypnotisovaného, když se mu ssugerují barvy, který vidí totéž, jako by viděl skutečný barevný předmět. Tvrdí totiž, že kdyby nemohla příčina obraznosti (sugesce) přivoditi sku-

tečné výsledky a kdyby se barva, kterou hypnotisovaný vidí, nejevila jako příčina, leč čtverec suggerovaný, nezbyvá nic jiného, než že musíme říci, že fakt takovýto nemá přirozené příčiny. P. Coconnier k tomu přiměřeně odpovídá psychologicky a fyziologicky. Nejprve jest třeba, bychom znali existenci a vlastnosti, které mají obrazy periferické subjektivní. Trpí-li někdo, bdí-li nebo spí-li, hallucinacemi, ví, že tyto vznikají v mozku; někdy se však stává, že se jeví obrazy neb přeludy na části periferické nervových smyslů, obrazy takové se jmenují periferické subjektivní. Jest dojista povědomo každému, že takovéto obrazy vskutku existují; stává se totiž často, že má někdo ve spaní sen a probudiv se nenadále ze spánku, vidí po nějakou dobu přelud i otevřenýma očima; případ takovýto jest přeludem mozkovým, který se stává periferickým. Někdy se i stává, že může někdo libovolně využítovati těchto obrazů periferických subjektivních, jak to činil doktor Meyer; stačí při tom, aby zavřenýma očima si něco mocně ve své obrazotvornosti představil; po té, když oči otevře, upozorňuje, že vidí obraz ten dále. Psychologicky nám zjev tento vysvětlují Aristoteles, sv. Tomáš a Albertus Vel., kterým bylo vše to již dostatečně povědomo, a sv. Albertus nás o tom přesněji poučuje. Když se dostanou obrazy, vytvořené smysly, do našich smyslů vnitřních, nezůstanou bez poruchy, nýbrž z rozličných příčin mohou přijati nový útvar, mohou býti pěknější, vespolek se spojovati a poskytovat různé obrazy. Všecky tyto obrazy vznikají opačně, totiž od ústrojí vnitřních ke smyslům periferickým. Důvod toho jest ten, že vnitřní ústrojí smyslová jsou spojena nervy s ústrojími smyslovými vnějšími a nerv, který vede z částí vnitřních do ústrojí, pokračuje ještě dále. Důsledkem tvrzení toho, které

jest zkušeností dokázáno, jest, že smysly vnější, kterým se zdají obrazy býti skutečnými předměty, je vnímají dle své přirozenosti, totiž oči jako vidiny, uši jako zvuk atd., jakoby odpovídaly skutečným předmětům. Bude tedy snadný důkaz věci. Neboť byl-li hypnotisovanému obraz mocně vštípen, vnikne obraz červeného čtverce od nervu smyslového až ku zřítelnici, kterou mocně podráždí; toto mocné podráždění má za následek zeslabení očí. Ukáže-li se hypnotisovanému z nenadání bílý papír, nevidí pro silné vštípení si barvy červené barvu bílou, nýbrž barvu zelenou a bílou zároveň. Vše to jest následkem změny zřítelnice, nechť to již vychází od nervu smyslového či jest příčinou vlivu vnějšího od předmětů samých. Ostatně toto učení Aristotelovo, sv. Tomáše a Alberta Vel. a všech scholastiků jest dotvrzeno moderní fysiologií; neboť nervy jak hybné tak smyslové mají tytéž vlastnosti, a proto samy sebou mohou býti indifferentně činnými.

53. Po ukončení předmětu tohoto zbývá nám pojednati ještě o krvácení. Zde dlužno zvláště připomenouti, že jest při tom nejdůležitější mravní vliv na tělo, jak to denní zkušenost dokazuje. Jak známo, má obraznost tolik fysických výplodů, které se zdají býti přímo nemožnými; má veliký vliv na srdce a zrychluje nebo zeslabuje jeho pohyby, vhání krev do tváře nebo ji z ní vyhání, způsobuje pocity horka a mrazu, oškli-vost, vyvstávání potu, sešedivění vlasů, přivozuje nebo zahání nemoce, vzpružuje nebo zeslabuje sílu nervů, jest často příčinou krvácení mozku nebo srdce, ba i smrti, způsobuje choroby vleklé, stálé, jako hypochondrii atd. Jest známo i několik případů, o kterých pojednali doktor Tuke a jiní odborníci, ve kterých byla obraznost, která byla mocně vzbuzena strachem, hrůzou, bázni a pod. příčinou krvácení. Vliv tento

obrazotvornosti na tělo plně poznali psychologové a sv. Tomáš to považuje za velice důležitý zjev; praví totiž: „z toho, že duch něco zobrazuje, co má na něho veliký vliv, následuje někdy změna tělesná buď ve prospěch zdraví či k nemoci, i bez činnosti ústrojí tělesného, které jest příčinou choroby nebo zdraví“; na jiném místě praví: „tělo se mění mimo zákony přirozené, hlavně jakousi ustálenou obrazotvorností, kterou tělo shoří žárlivostí neb hněvem, nebo se promění v zimu a led“. Jest dojista dostatečně povědomo, jakou moc a sílu má fantasie na změnu těla. Toto předslavše, můžeme ještě popírat, že by neměla silná obrazotvornost vlivu na tělo a že by nemohla přivoditi krvácení? Suarez, pojednávaje o Ježíši Kristu, který se v zahradě Getsemanské krví potil, praví: „tvrdím, že se Kristus Pán bez zvláštního zázraku potil krví, následkem vnitřních útrap a smrtelného zápasu, který trpěl“. Týmž fysickým a přirozeným způsobem to vysvětlují i Maldonatus a Caietanus. Calmet jest toho mínění, že se Ježíš Kristus krví potil způsobem přirozeným a praví: „všeobecná domněnka učí, že se Ježíš Kristus potil krví způsobem sice přirozeným, že však pot vyvstal mocněji a hojněji, než se obyčejně stává“ a dodává: „vyskytuje se mnoho případů, ve kterých se lidé z nenadálého a náhlého strachu potí krví“. Totéž tvrdí i Benedikt XIV., který praví ve svém díle „De Servorum Dei beatificatione et Beatorum canonizatione“ lib. IV., part. 2, c. 26, 7, které jest velice důležité a jehož užívají kongregace ve případech, kde se jedná o krvavých slzách, které roní služebníci Boží, jakož i o jejich krvavém potu, že jest mnoho takových příkladů, aniž by se stal nějaký zázrak, jak to dotvrzuje i Calmet, kterého sám cituje a podotýká, že jsou známy i jiné případy, kde se různé osoby potily

krví netoliko následkem tělesné choroby, nýbrž i hrůzou a ze strachu před trestem; tyto případy, praví, „nezvratně dokazují, že příčinou krvavého potu, jakož i krvavých slzí není toliko choroba tělesná, nýbrž i zármutek a bol duševní“. To připouští i Benedikt XIV. a tvrdí, že to nemusí býti žádný zázrak, potil-li se i Božský Spasitel Ježíš Kristus krví, nýbrž že se tak stalo následkem duševních útrap, „jako se mohou i jiní lidé přirozeným způsobem následkem velikého utrpení krví potiti a roniti krvavé slzy“. Stává-li se to i v životě svatých, nesmí to býti považováno za zázrak. Můžeme tedy směle tvrditi, že nemusí býti krvavý pot, který přichází i při hypnose a jest výronem bujné fantasmie následkem živých představ a suggestí původu ďábelského a že nepřevyšuje přirozenou sílu obrazotvornosti. Ostatně jest z psychologie známo, že jest duše podstatnou částí těla a že není, jak praví sv. Albertus, „v živém těle ničeho, co by nepodléhalo nějak duševní činnosti“. Mohou-li míti tedy rozum a vůle, které jsou schopnostmi psychickými, vliv na tělo a je různě měniti, tím spíše tomu může býti tak u obrazotvornosti, jakožto schopnosti ústrojní, která může mocněji působiti na tělo a přivoditi různé změny, jak tvrdí i sv. Tomáš.

54. Jak nás psychologie a fyziologie učených mužů učí, můžeme tvrditi, že příznaky hypnotismu, o kterých jsme svrchu pojednali, jsou takové, že nemají žádného vlivu na činnost ústrojí, ani činnost duševní u člověka, a proto může býti někdy dovoleno používati hypnotismu při léčení různých chorob.

55. Ježto zbavuje hypnotismus člověka více méně vědomí a svobody, a ježto může, když jej nezkušené osoby špatně použijí, přivoditi mnoho zla, jsou důležitá některá pravidla jak se strany nemocného, tak

se strany lékařovy; jich povědomost prospěje dojísta velice zpovědníkům. Pravidla tato jsou:

1. Že nemůže býti choroba, která se má léčiti hypnotismem, jinak léčena, nebo že jest to choroba taková, při které lze hypnosou očekávati lepších výsledků.

2. Že ten, kdo má býti hypnotisován, o léčení hypnosou sám žádá a, proti tomu ničeho nenamítá.

3. Že jest hypnotisující v oboru tom zkušeným lékařem, počestným, že na něm nelpí žádného špatného podezření, a že použije k hypnose prostředků dovolených.

4. Že jsou suggesce způsobu počestného a odpovídají povaze nemoci.

5. Že se použije hypnosy a sugescí u přítomnosti spolehlivé osoby a zachovají všechna pravidla počestnosti a mravnosti.

B.

Páté přikázání: „*Nezabiješ*“.

I.

Procuratio abortus.

1. Spojením semena mužského s vajíčkem ženy tempore coitus povstává oplodnění. Oplodněné vajíčko se v lůně ženy vyvinuje a tvoří embryo, plod, který dozrává 40. týdnem a stává se jako vyvinutý člověk schopným života mimo lůno matky. V tu dobu nastává porod a donošené dítě přichází na svět.

Předčasné přerušení života plodu v lůně matky a vypuzení plodu z lůna nazývá se abortus.

Abortus může nastati samovolně z příčiny čistě přirozené a tehdy nazývá se abortus naturalis anebo jest uměle přivoděn a pak zve se abortus artificialis.

2. **A b o r t u s p ř i r o z e n ý** beze vší mechanické nebo dynamické součinnosti způsobený bývá následkem nemocí rodičů. Tento abortus s morálkou do styku nepřichází ne sice vždy de antecedenti vždy však de consequenti. Příčinou častou v tomto směru jest nemoc syphilis.

3. **A b o r t u s a r t i f i c i a l i s.** Umělé vyhnání plodu může nastati buď proti vůli matky (abortus spontaneus) anebo s vůlí matky (abortus intentus).

A b o r t u s s p o n t a n e u s bývá následkem křečí, tance, zdvihání těžkých předmětů, velikého strachu neb radosti, vůbec následkem příčin buď fysických nebo morálních, které prudké pohnutí mysli způsobují a tím stávají se pramenem stahování svalů lůna mateřského.

A b o r t u s i n t e n t u s děje se za vědomí matky buď od ní samotné nebo od druhé osoby a předpokládá vždy úmysl plod zničit. Vyhnání plodu tímto způsobem může býti způsobeno vniterním používáním léků anebo dynamickou příčinou (zdviháním těžkých předmětů, úderem do těla) nebo příčinou mechanickou (propíchnutím blány) anebo horkými sedacemi lázněmi.

4. *A b o r t u s m e d i c i n a l i s*, lékařem způsobený jest operace z vážných příčin provedená.

Sem patří:

1. *C r a n i o t o m i a*, kde se provrtá hlava a vyjme se mozek. Toho způsobu užívá se tehdy, když hlava jest příliš veliká a otvor matčin nestačí. Kdyby se tohoto způsobu neužilo, zemře matka i dítě.

2. *C e p h a l o t r i p s i a*, t. j. stlačení hlavy, pokud vůbec jest možno. Tuto operaci předchází často craniotomia.

3. *C e p h a l o t o m i a*, t. j. rozdělení hlavy dítěte ve dvě části.

4. *S p h e n o t r i p s i a*, t. j. provrtání hlavy na více místech.

5. *E m b r y u l c i a*, t. j. oddělení hlavy od trupu.

6. *E v i s c e r a t i o*, t. j. vyjmutí vnitřností: žaludku, plic a srdce.

7. *S y m p h y s e o t o m i a*, t. j. rozříznutí místa, kde dvě kosti matky se od sebe oddělí, aby získán byl větší otvor.

8. *Partus caesareus* císařský řez, t. j. rozříznutí lůna matky.

V prvních šesti případech jest zničení plodu, v druhých dvou případech se plod zachová, ale život matky jest ohrožen.

5. Sv. Tomáš Aq. (*Quaest. de anima*) učil, že plod přijímá duši koncem svého vývoje v těle matčině. Učení to však uznáno za nesprávné, ježto početím jest položen základ k úplnému člověku a Bůh v tom okamžiku, kdy početí nastává, duši tvoří a s plodem od počátku jeho hned ji spojuje.

Dle této zásady jest duše hned od počátku početí v plodu člověka a po stránce morální a právní jest svévolné zničení plodu v každé fási jeho vývinu bez ohledu na dobu stáří skutkem nedovoleným, hříšným a po světském zákonu trestným. Jest to vražda.

6. Svévolné zničení plodu jest trestným po zákoně světském, neboť trestní zákonník náš stanoví: § 144. „Žena, která úmyslně nějaký čin podniká, kterým se vyhnání jejího plodu způsobí, anebo její porod takovým způsobem za následek má, že dítě mrtvé na svět přichází, stává se vinnou zločinu.“ —

Každá porodní baba, která zničení nebo vyhnání plodu, podvržení nebo proměnu dítěte sama způsobí, anebo při takovém trestném činu jako spoluvinná neb účastná působí jakož i ta, která jí příslušnou povinnost při podezření zločinu nebo přečinu udání úřadu učiniti proneská, propadá přísnosti trestního zákona. (Min. nařízení ze dne 4. června 1881 č. 54. ř. z. č. 5.)

§ 145. Stal-li se pokus vyhnání plodu, avšak neměl-li výsledku, má býti vyměřen žalář od šesti měsíců až do jednoho roku; měl-li výsledku, má to býti potrestáno těžkým žalářem od jednoho až do pěti let.

§ 146. Tímž trestem a to zotřeným má býti potrestán otec zničeného dítěte, jestliže na zločinu vinu nese.

§ 147. Tohoto zločinu stává se vinným též ten, kdo z jakéhokoli úmyslu proti vědomí a vůli matky, vyhnání jejího plodu způsobí anebo způsobiti se snaží.

§ 148. Takovýto zločinec má býti potrestán těžkým žalářem mezi jedním a pěti léty a jestliže zároveň matce tímto zločinem na životě nebezpečenství se stalo anebo škoda na zdraví způsobena byla, má býti potrestán mezi pěti a desíti lety.

P o z n. Trestní zákonník nebéře žádný ohled na stáří plodu.

7. Pokud se týče svědomí, stanoví morálka tyto principy:

1. Svévolné zničení plodu lidského jest těžkým hříchem proti pátému přikázání, které nařizuje: Nezabiješ. Jest to vražda.

2. *Nunquam licet directe procurare abortum*, třeba by se předpokládalo, že plod není oživený. Důvod: Jestliže jest oživený, jest to ve vlastním slova významu vražda; není-li oživeným, jest to homicidium anticipatum, poněvadž plod neoživený řídí se přirozeností svou k utvoření člověka. (Cf. S. Alphonsus n. 394. — Lacroix n. 823.)

3. *Licet aliquando indirecte procurare abortum*, lépe řečeno, dopustiti poskytnutí prostředků plodu škodlivých, matce v těžké nemoci však užitečných, začínají-li se tyto podmínky: *a)* jedná-li se o nemoc smrtelnou; *b)* jestliže prostředky plodu škodlivé slouží samy sebou přímo a bezprostředně k ozdravení matky; *c)* jestliže poskytnutí těchto prostředků nezamezuje udělení křtu, ježto duševnímu životu plodu dlužno dáti

přednost před časným životem matky. (Cf. S. Alphonsus ibid. — Lacroix n. 826).

Dle toho v praxi má se věc takto:

A b o r t u s přirozený jest bez viny, ač někdy způsoben bývá nemocemi hříchem získanými (*syphilis*).

A b o r t u s mrtvého plodu jest nejen dovolený, nýbrž i nutný.

A b o r t u s *s p o n t a n e u s* nějakou fysickou neb dynamickou příčinou proti vůli matky způsobený, jest bez viny. *Ubi deest voluntas, deest peccatum.*

A b o r t u s *i n t e n t u s* jest vždy těžkým hříchem.

A b o r t u s *m e d i c i n a l i s*, pokud nemá známek, které se vyžadují *ad abortum indirecte admittendum*, jest též těžkým hříchem a tudíž nedovoleným.

Tuto dlužno ještě poznamenati:

a) Všechny operace lékařské, které nejsou na ujmu života ani matce ani dítěti, jsou nejen dovoleny, nýbrž i přípustny.

b) Všechny operace embryotomické, t. j. takové, které se podnikají za tím účelem, aby matka byla při životě zachována a plod aby přímo byl usmrcen, nejsou dovoleny.

c) Urychlení plodu není samo o sobě nedovoleným, jen když se způsobí ze spravedlivé příčiny, v tom čase a způsobu, kdy *ex ordinarie contingentibus* o život matky i plodu jest postaráno (děti sedmiměsíční), t. j. když se způsobí v době, když plod jest schopný žiti mimo lůno matky.

d) Jestliže matce v těžké nemoci zůstavené nějaký prostředek se dá, jímž nebezpečnost od ní přímo se odstraňuje a *abortus* nepřimo následuje, jest skutek nedovolený.

e) Jestliže prostředek m u s í s e poskytnouti k zachování života matky, jest to dovoleno, neboť následuje-li abortus, stává se per accidens.

f) Jestliže nebezpečností abortu jest vzdálené a prostředek třeba ne nutný, přece velice užitečný jak pro život matky, jest prostředek dovoleným, neboť prudentis est non amittere optimum ob periculum leve.

g) Jestliže jest matka ve smrtelné nemoci anebo stálým zvracením trápena, čehož může býti zbavena jen abortem, není abortus dovolený, quia non sunt facienda mala ut eveniant bona.

Avšak medikové přicházejí ku rozporu často s morálkou. U nich platí zásada zachování života časného a to především více u matky než u dítěte, v bohosloví platí zásada zachovati život duševní i za cenu života matky.

Vzniká tu praktická otázka: Jak se má zachovati zpovědník, když matka, která se má operaci podrobiti pod následkem zničení plodu, se táže o radu. Moralisté odpovídají: Má se jí říci otevřeně pravda dle zásad morálky, jestliže lze důvodně souditi, že se jí řídití bude. Jinak dlužno dáti vyhýbavou odpověď a připustiti malum materiale.

8. Zbývá ještě zmíniti se o císařském řezu. Dříve pokládala se operace tato za operaci téměř smrtelnou, avšak dnes díky chirurgickým úspěchům není tomu tak. Dříve ze 100 matek zůstalo na živu 53, kdežto nyní ze 200 matek zůstává na živu 150—170. Mimo to se životem matky často jest zachráněn i život dítěte. Naproti tomu při kraniotomii vždy se utratí život dítěte a pro matku jest operace tato zrovna tak nebezpečná, jako císařský řez. Kraniotomie jest dle dekretu kongregace ze dne 21. května 1884 nedovolenou. Jestliže tedy objeví se při porodu případ, že nutno jest voliti mezi kraniotomií

a císařským řezem, nemůže lékař sáhnouti ke kraniotomii a nechce-li matka podrobiti se císařskému řezu, pak nezbývá lékaři jiné cesty, nežli na smrt dítěte ba i matky, když tato dovolenými prostředky odvrátiti se nedá, se připraviti a pak na zachování života podniknouti to, co mravní zásady a umění lékařské připouštějí.

II.

Užívání morfia.

1. V lékařství užívá se často morfia, jako léku bolesti tišícího a uspávajícího, morfium bolesti však neodstraňuje, toliko mírní, neboť když z těla se dostane, povstávají bolesti na novo.

2. Morfium jest jed, kterého možno jen za řízení lékaře používati v případech nutných. Dětem a starcům jest dosti nebezpečné, u jiných osob doporučiti dlužno největší opatrnost. Smrtná dávka pro dospělého člověka obnáší 0·4 g.

3. Prudká otrava ohlašuje se hučením v uších a mžitkami v očích, obličej zčervená a pot vystoupí na těle. Vědomí se ponenáhlu kalí, za vrhnutí pak ztrácí a přichází hluboká spavost; dech jest nepravidelný, chraptavý, tep slabounký, zornice velice ztažena, kůže studená. Pak nastává smrt ochrnutím dechu.

4. Z protijedů nejvydatnějším jest tannin, není-li ho po ruce, tedy černá káva. Vázne-li dech, musí se zavésti umělé dýchání, které se musí po několik hodin udržovati, studené končetiny se musí zahřívati, na hlavu dávají se studené obklady a na prsa hořčičné náplasti.

5. Opium v mírné dávce požití zmírňuje bolesti, působí jakýsi stav rozkoše a štěstí, v němž člověk rázem zapomíná na přestálé trampoty a svízele, vše vidí v růžové náladě, tak, že se mu zdá, že se najednou ocitl

v nějakém ráji. Teplota těla se zvyšuje, srdce rychleji bije, lehce se dýchá, tvář zčervená a stává se veselou, oči září a člověka zmocňuje se jakási radost; duch stává se čilým jako těla zbaveným, myšlenky se rojí a mluva stává se živou.

6. Pro tyto vlastnosti užívalo se opia již v nejstarších dobách zvláště v Orientě, kde se opium kouří a pije a to ve značných dávkách. U nás užívá se ho obyčejně v lékařství. Často se však stává, že jej lékaři nadužívají a nemocní častěji žádají. Zvláště mnozí užívají ho často v nemocnicích při nemocných, kteří velikými bolestmi trpí a proto svým nepokojem jiným jsou na obtíž. V lepších kruzích se užívá opia čím dále tím více; zvláště užívají ho literáti, učenci, politikové, advokáti, jednak aby své rozčilení utišili, jednak aby jakéhosi nadšení nabyli. Ženy lepších kruhů, které přílišné citlivosti nervů propadají, též často berou útočiště k opiu.

7. Ony dobré následky opia, o nichž jsme se výše zmínili, dostavují se však jen tehdy, když z užívání opia nepovstal habitus. Opium jest svůdné a láká k nadužití a tím právě stává se vrahem lidského zdraví. Kdo užívá opia způsobem nepříslušným, otupuje paměť, seslabuje rozum i vůli, působí impotenci; cit pro mravnost se otupuje čím dál tím více a člověk takový propadá mravní zkáze svou nesmírnou hněvivostí, velikou náklonností k pohlavním výstřednostem a zločinům. V duši jeho rodí se trapné hallucinace a illuse. Později ztrácí plodnost, upadá v prudké bolení hlavy a nespavost, ruce i jazyk se třesou a řeč jest trhaná. Teplota těla se zvyšuje a působí horečku. Děti matek morfiu oddaných umírají často hned po porodu.

Kdo užívání morfia zvykl, když pak delší dobu ho nepožije, upadá v trapný duševní stav, v nepokoj, srdce

nepravidelně bije, krev žene se do hlavy, jeví se pot, zvracení a průjemy.

Vyléčení musí se dítí ponenáhlym odvykáním opia, až přestane se zúplna.

8. Člověk opiu oddaný, má-li býti vyléčen, musí býti zbaven úplně svobody. Neboť jakmile se to nestane, při nejbližší příležitosti opium si zaopatří a požije. Osoba taková musí býti pilně doma střežena, ba zavřena anebo i dána musí býti do ústavu pro choromyslné. Za přísného dozoru lze se za několik neděl nadíti vyléčení.

9. Habituelní užívání opia jest vlastně sebevraždou, ponenáhlym krokem, ale jistě k cíli jdoucím. Proto nastá vají tu knězi povinnosti.

Kněz, který zpozoruje člověka, jenž užíváním opia ve zkázu se vrhá, učiní, seč bude, aby dotyčného na škodlivé následky a na zkázu, v niž se vrhá, upozornil; rodičům a opatrovníkům těchto nešťastných obětí bude raditi, aby dítě své neb svěřence svého dali do nějakého ústavu pod přísnou dohlídku, kde by dotyčný na čas zbaven byl svobody a upozorní na to, že jiné cesty k záchraně těchto nešťastných obětí není; neboť ponechá-li se doma, jistě propadne zkáze.

III.

Výživa novorozených dětí.

1. Tou dobou, když matka dala vznik ve svých útrobách bytosti nové, ztrácí menstruaci, ježto krev její obrací se k vývinu plodu. Jakmile dítě přišlo na svět, objevuje se u matky mléko. Matka v prvních okamžicích, kdy tato změna s ní se děje, upadá v mírnou horečku, která však za několik hodin se ztrácí, načež mléko mateřské pravidelně se tvoří. První mléko matky má tu vlastnost, kterou právě přirozenost novorozeněte

žádá. Hltan dítě, jakož i vnitřnosti jeho za života dítěte v lůně matčině naplněny jsou látkami, které dlužno rozpustiti a odstraniti. Tuto schopnost mléko matčino obsahuje vedle své slabší výživnosti ve dvou neb třech prvních dnech. Po dvou až třech dnech dostává mléko matčino svůj normální stav a jest nejlepším prostředkem vyživovacím pro dítě.

2. Kojení má trvati alespoň 12 měsíců, jestliže žádná překážka vážná v cestu se nestaví. Dítě zdravým mlékem vlastní matky náležitý čas odkojené, do stává do svého vínku ten nejdražší dar záruku zdraví, řádného vývinu a vzrůstu.

3. Mléko lidské jest ve svém chemickém složení ze všech mlék nejdokonalejším a tudíž ku výživě dítěte nejlepším.

Mléko má tyto součástky:	lidské	kravské	a kozí
voda.	7·09	87·41	86·91
kasein	.0·63	2·01	2·87
bílkovina1·31	0·75	1·19
tuky	...3·90	3·66	4·09
cukr6·04	4·92	4·45
solí.	..0·49	0·70	0·86

Mléko lidské má nejméně kaseinu a nejvíce cukru a to právě jest výživě dítěte nejlepší.

4. Každá matka povinna po právu přírody své dítěte kojiti. Tak žádá právo, prospěch její i dítěte. Od této povinnosti ji může zbaviti jen vážná příčina.

Příroda uzpůsobila matku tak, že jest svému dítěti, jemuž život dala, schopna svým mlékem tak dlouho výživu potřebnou poskytovat, jak dlouho toho zdravotní stav dítěte žádá. To jest pravidlem, ostatní jest anomalií.

Aby matka tuto povinnost, kterou jí příroda ukládá plnila, to žádá její vlastní zájem. Matka, která tak nečiní, vysazuje se nebezpečenství. Prsa, která nemohou kojením dítěte mléko vylučovati, velice působí na lůno mateřské, které porodem bez tak příliš utrpělo a disponují je k těžkým a vážným nemocem.

Matka, která své dítě bez vážné příčiny nekojí, prohřešuje se na své vlastní krvi; neboť dítě odkojené jinou osobou jest svou přirozeností taková jen polovičným dítětem své matky.

5. Matka, která bez vážné příčiny a toliko z pouhé marnivosti dítěte své nekojí, prohřešuje se proti přírodě, proti svému zdraví a proti svému dítěti. Proto rozumný muž nemá býti své manželce v tomto ohledu snadno povůli. Žádná móda, žádné nepřirozené zvyky nemají ho svést k povolnosti. Dobrý vzor tu dal císař německý Vilém II., který na tom stál, aby jeho choť proti všem modám a zvykům vznešených rodin své děti kojila.

6. Stav matky kojící má značný vliv na zdraví, život i vývin dítěte. Proto matka alespoň v čase, kdy dítě právě kojí, má zachovati duševní klid. Má se varovati přílišného zármutku, hněvu, náhlého uleknutí, náhlé radosti a kojiti jen tehdy, když duch se utišil. Má požívat pokrmů snadno ztravitelných a výživných a varovati se pokrmů kyselých, silné kávy, lépe kávu nepít žádnou, nápojů líhových. Nezachovávání této diety mstí se na dítěti a působí u něho různé nemoci i smrt.

7. Není-li matka zdráva anebo není-li schopna dítěte své kojiti, jest nejen dovoleno, aby dítěte kojeno bylo jinou osobou, nýbrž jest to nutno. Trpí-li matka souchoťtinami, těžkými chorobami žaludečnými, jestliže jest nakažena příjící, jestliže jest příliš nervosní, trpí-li značnými ztrátami krve, jestliže brzo po porodu znova otě-

hotněla, trpí-li chorobami prsů a p., to vše jest vážnou příčinou, aby dívka sama nekojila.

8. Jestliže dle úsudku lékaře jest nutno dáti kojiti jinou osobou, pak velí potřeba všestrannou opatrnost ve volbě kojné, která má býti úplně zdráva a mravná. Nikde se nemá dítko svěřiti kojné, kterou lékař neprohlédl. Není dobře bráti kojnou takovou, od jejíhož porodu 3—4 měsíce neuplynuly. Nedbání těchto zásad velice se mstí jak na zdraví tak i na povaze kojenců.

9. Nemůže-li matka sama kojiti ani kojnou si zapatřiti, pak nutno dítko umělým způsobem vyživovati, a to nejlépe mlékem kravským, lépe však užiti jest mléka kozího, které jest zdravější, ježto kráva více podléhá nemocem a proto často pochybné mléko mívá. Mléko má býti rozředěno pro větší množství kaseinu a oslazeno, ježto mléko mateřské jest na cukr nejbohatší. Mimo to dlužno zachovati všestrannou čistotu, ježto zkysalé mléko působí dítku katarrrhy a smrt.

IV.

Operace s nebezpečenstvím života spojené.

1. Operace s nebezpečenstvím života spojené vykonávají se k odvrácení hrozícího nebezpečství životu anebo k odstranění velmi vážného zla.

2. Upadne-li člověk do nemoci, z níž mu hrozí smrt a jestliže jest pravdě podobno anebo alespoň možnost dána, že operací, s níž nebezpečství smrti jest spojeno, smrti se ubrání, jest taková operace dovolena. Neboť člověk takový jest nucen voliti buď mezi jistou smrtí, neodhodlá-li se k operaci anebo mezi operací, jíž život dává se v sázku, tedy mezi dvěma přirozenými zly, z nichž volí to menší.

3. Operace taková jest dovolena i tehdy, když hrozí nebezpečnoství prostředecné, vzdálenější. Neboť odkladem operace zla přibývá, nebezpečnoství života stává se větším, tělo více slábne a čím dále tím více se stává neschopnějším nepříznivým vlivům operace odporovati a následkem toho jest i výsledek operace čím dále tím pochybnějším.

4. Pokud se však týče operace s nebezpečím života spojené, když se jedná o odstranění velmi vážného zla avšak nikoli takového, které by smrtí hrozilo, má se věc poněkud jinak.

Žádá-li v takovém případě nemocný sám za operaci, tvrdí Dr. Capellmann (Pastoral-Medicin, X. vyd., str. 26.), že jest dovoleno lékaři operaci podniknouti, když nemocný jest o stavu věci náležitě poučen a když důvodně souditi se dá, že operace šťastně dopadne.

Zdali však v tomto případě jest dovoleno nemocnému operaci žádati, na to Capellmann neodpovídá.

V takovýchto případech u lékaře bude padati na váhu tělesná síla a konstrukce nemocného a vyhlídka na šťastný průběh operace a dle toho se pak rozhodne.

5. Na otázku, zdali nemocný může býti nucen, aby se podrobil operaci životu nebezpečné jednak proto, aby se při životě zachoval, jednak proto, aby se zbavil těžkého zla, odpovídá Gury (Tract. d. V. praecept. 391. 3.): „Non teneris vitae servandae causa pati amputationem cruris sive brachii aut incisionem ventris ad extrahendum calculum,“ a dále praví: „Non tenetur quis servare vitam remediis extraordinariis, quaeque maximum dolorem afferant; non datur enim obligatio servandae vitae, nisi mediis ordinariis, quae magna non adducunt incommoda. neque dolores valde acerbos causant.“

Dle toho kladou moralisti váhu hlavní na bolesti při operaci a po operaci a uvádějí je jako příčinu osvobozující. Než postupem času učinila medicína od těch dob, kdy moralisti tuto zásadu vyřkli, značné pokroky a způsobila, že nemocný při operaci, když jest narkotisován, bolestí necítí a bolesti po operaci již nejsou tak veliké. Dále padají na váhu také ty okolnosti, že ztráta ruky neb nohy dá se nahraditi z valné části údem umělým. Dle toho bylo by nutno dle vymoženosti nynější medicíny starý názor moralistů poopravit.

6. Pomíjejíce různé operace následkem úrazů, nemocí pohlavních, při rakovině, sněti, různých nádorech a pod., obracíme zřetel k nejzávažnější operaci, k tak zvanému císařskému řezu. Jestliže jest při porodu situace taková, že pomnutí císařského řezu mělo by za následek usmrcení dítěte a jeho vyjmutí, což vždy jest s nebezpečenstvím života matky spojeno anebo, že by se k usmrcení dítěte nepřikročilo, ani císařský řez neprovedl, což by nutně ku smrti matky i dítěte vedlo a byl-li by stav matky i dítěte takový, že by důvodně souditi se dalo, že císařský řez jak matku tak i dítěte při životě zachová, pak jest Dr. Capellmann (Pastoral-Medizin, X. vyd., str. 30.) toho názoru, že matka jest povinna císařský řez připustiti. Neboť usmrtiti dítěte za cenu života matky není dovoleno, a když matka nepřipustí císařský řez, vydává dítěte jisté smrti v šanc a život její jest buď kraniotomií velice ohrožen aneb pomnutím kraniotomie i císařského řezu jde jisté záhubě vstříc. Kraniotomie dovolena není a proto, má-li se dítěte i matce život zachrániti, jeví se císařský řez k tomu jedinou cestou.

V.

Sebevražda.

1. Bůh jest pánem života lidského; Bůh jej člověku dal a proto jen Bůh má právo jej člověku vzíti. Kdo si bere život sám sobě v plné přičetnosti, sahá na právo Boží, těžce se provinuje proti pátému přikázání Božímu a proto ho církev trestá odřeknutím křesťanského pohřbu.

Pastorální bohosloví stanoví tyto principy:

a) když se zjistí, že sebevražda byla spáchána v plné přičetnosti, odepírá církev církevní pohřeb vůbec;

b) když se zjistí, že sebevražda spáchána byla v bezpříčetném stavu, lze povolit slavný pohřeb;

c) zůstane-li věc nerozřešena, pak možno povolit tichý církevní pohřeb.

2. Jest více než jisto, že k činu, k němuž se samovrah odhodlává, jest třeba mnoho a zvláštního stavu duše. Každému člověku jest vrozen nejsilnější pud sebezachování, když však se člověk odhodlá přes všechnu přirozenou sílu, která jej žene život svůj zachovati, na život svůj si sáhnouti, pak v duši jeho se stalo jistě něco neobyčejného a zvláštního. Poněvadž není tak snadnou věcí se všemi okolnostmi vnitřními i zevnitřními u sebevraha se seznámiti, vychází na jevo, jak nesnadný jest úkol určit sebevraždu přičetnou a nepřičetnou. A proto známky, které se v tomto směru uvádějí, nejsou zcela spolehlivé.

3. Dá-li se u sebevraha zjistiti, že byl postižen značnou ztrátou jmění, cti, existence, že se dožil velikého zklamání, že vedl pustý život a pod., tu nelze-li dokázati, že věci ty měly za následek těžké psychické poruchy, pak by bylo možno mluvit o sebevraždě přičetné.

Tyto věci samy o sobě, ač působí veliké pohnutí myslí a duševní depressi, přece netvoří nepřekonatelný pud k sebevraždě, ježto pevná víra a důvěra v Boha jest s to takové hnutí duše překonati.

4. Jestliže však příčiny výše uvedené stihly člověka chorobně zatíženého, pak jsou s to rozum tolik rozrušiti, že není schopen odporu a proto samovražda povstává způsobem nepřičetným. Takovou basí se vyznačují osoby duševně zatížené, epileptikové, hypochondři, osoby hysterické, melancholické, hallucinacím a viděním oddané, osoby příliš citlivé a nervosní, náboženským blouzněním stížené, osoby z rodin, v nichž samovraždy se udály, osoby těžkými poruchami nervového systému stížené, byť i dlouhá léta před činem poruchy ty se staly, těhotenství a šestinedělí, těžké, prudké, chronické, tělesné onemocnění jako horečka, zápal plic, kloubový reumatismus, syfilis, tuberkulosa, srdeční vada a j.

5. Jsou však případy, že se zdá, že člověk duševně i tělesně na první pohled úplně zdravý skončí beze vší příčiny sebevraždou. Tu jest dvojí možnost: Buď důvod a motiv sebevraždy jest tak skrytý, že jej není možno vypátrati a spočívá v duševní neznámé chorobě anebo vůbec není důvodu žádného. Avšak v jednom i v druhém případě jedná se o sebevraždu nepřičetnou, neboť jestliže jest duševní stav chorobný, pak rozum není schopen odporu, jestliže však někdo dopustil se sebevraždy beze vší vážné příčiny, tu nutno míti za to, že rozum jeho byl okamžiku činu zakalen a tudíž nepřičetný.

6. Odepření křesťanského pohřbu má býti trestem pro sebevraha, avšak jest vlastně též trestem pro pozůstalé. Pozůstalí příbuzní stížení hroznou katastrofou tonou v leknutí a v nezměrné bolesti, která stupňuje se až ku zděšení. Ztráta člena rodiny neb příbuzenstva jest

pro ně těžkou neočekávanou ranou, která hluboce ryje v srdcích jejich a která provázena jest ke všemu hanbou a nyní k tomu ke všemu má přistoupiti ještě odepření pohřbu. Jest to tedy veliké odiosum a proto strictissimae interpretationis. Platí-li kde, jest to zajisté zde: milosrdni budme, abychom milosrdenství došli.

Rozsouditi příčetnost aneb nepřičetnost samovraždy jest skoro ve všech případech pochybných věcí velice těžkou a nesnadnou pro lékaře, tím nesnadnější pro kněze. Proto se pro praxi doporučuje, aby si kněz vyžádal motivované lékařské vysvědčení a dle něho se pak zařídil.

VI.

Hysterické osoby.

1. Hysterie jest onemocnění nervové soustavy, které se projevuje chorobnými příznaky v obvodu všech možných nervů obvodových i nervstva ústředního.

2. Hysterie objevuje se u osob ve věku dospělejším, ač jsou známy případy i u dětí. U žen bývá častější nežli u mužů. V pozdějším věku značně ochabuje.

3. Nejčastější příčiny jsou: veliké pohnutí myslí, veliký zármutek, uleknutí, strach, nešťastná láska a p. zvláště u lidí nervů schoulostivělých a nemocných. Nemocím ženských genitálií též příčina hysterie se připisuje. Hysterie působí nakažlivě stykem osob hysterických.

4. Hysterie jest dvojí: konvulsivní a obyčejná.

Při hysterii konvulsivní trpí lidé křečemi; takoví lidé sebou šhubají, kroucí a svíjí se; nemocní upadají často v lethargii, náměsícnictví, katalepsii a p. Tento druh hysterie jest u nás vzácnější.

5. Hysterie obyčejná jest zjevem hustějším.

V tomto směru lze pozorovati rozmanité obrny, stažení svalů, porušení dýchání, výkonů zaživacích, smyslů, ústrojí močového atd. Tyto věci trvají někdy chvíli, někdy léta.

6. Hysterický člověk jest zpravidla exaltovaný, rád budí sensaci a pozornost, simuluje, vymýšlí různé přetvářky, jest schopen skutků podvodných, nečestných a trpívá hallucinacemi.

Nejvýznačnější a trvalou známkou jest nadobytá impresionabilita (dojemnost), která se jeví tím, že věci, které u jiné osoby působí jen dojem nepatrným anebo docela žádným, u hysterického člověka mohou zaviniti porušení funkcí nervových a to duševních i tělesných. To, co obyčejného člověka poleká, rozhněvá, rozlícití, u hysterika může způsobiti i na delší čas zakalení vědomí, v němž nepoznává svého okolí, šalebně chápe situaci, podléhá illusím a hallucinacím. Obyčejná vášeň může u hysterika způsobiti necitelnost, nevidomost, ztrátu čichu, chuti, způsobiti ochromení údu i celého těla, ztrátu hlasu a oněmění.

Pro co hysterická osoba před chvílí horovala, po čem vřele toužila, to stává se jí za krátko lhostejným, ba protiví se jí to plnou měrou. To platí o citech náboženských, rodinných, společenských, o mravu a vkusu. Osoby ty vyznamenávají se nápadnou bezcharakterností a nedůsledností. Výstřední ateista stává se přes noc bigotním modlářem. Koho dnes zahrnovaly přízní, zítra pronásledují krutou nenávisť. U některých se rodí perversní záliba na tom, co jest špatným a hnusným. K osobám, k nimž by měly jeviti úctu, oddanost a vděčnost, chovají se nepřátelsky. Mnozí nacházejí zálibu na bolesti cizí ba na své, konají zlo, i když z toho žádného prospěchu nemají. Chtějí býti pokládány za mučedlníky. Jsou bezohledně sobecké. Poněvadž rádi

budí úžas a seršaci, odhodlávají se mnozí k činům hrdiným, ale hned jsou schopni největšího bídáctví. Jsou prohnání, utrhační a mstiví.

7. Tato nemoc stihá nejen jednotlivce, nýbrž může zachvátiti epidemicky celé rodiny i celé společnosti. Takový případ vypravuje trappista, kněz a doktor medicíny Dr. Debreyne (*Essai sur la théologie morale* pag. 561) o voršilkách v Lyonu: „Před několika lety byli jsme tázáni o radu vzhledem ke společnosti panen řeholních. Tyto jeptišky byly jedna po druhé zachváceny jakousi nervovou chorobou. Tvrdily, že slyší na chodbách před ložnicemi v noci hrozné výkřiky, vytí rozmanitých zvířat, lkající hlasy a p., vichřici, dešť a bouři za nejkrásnějšího počasí. Po celé noci trpěly záchvaty, jež podobají se hysterickým křečím. Mocně svými údy pohybující, činily veliké skoky. Opakovaly výkřiky a vytí, jež, jak tvrdily, v předešlých dnech slyšely, mísily v ně vzdychání, pláč a smích. Bylo na nich viděti, jak zaujímají často nejobtížnější, kromobyčejné a proti zákonu o rovnováze čelící postavení. Pojednou vyskočily do výše, což by zdravý jsouce, učiniti nemohly. Tak ku př. přemrštily se jedním skokem přes zeď klášterní, lezly po zdi vzhůru s obratností šplhavců. Vylezly vzhůru po zdích a visely jako přibité. Někdy dostavilo se chování zvláštní, a podivínského, nebo objevily se u nich všelike možné výstřednosti, rozčilení a p.“

8. Mnohý hysterik jest nemocný a to někdy po celá léta má ochrnuté údy a po náhlém affektu (leknutí a p.) okamžitě se uzdraví.

Jest tedy hysterie nemocí nervovou, která celou psychickou osobnost člověka mění, schopnost pojímací zaměňuje, vůli otupuje, samostatnost v každém směru ruší, rozmaru a nedobrovolnosti cele bránu otevírá.

9. Co se týče poměru hysterických osob ku knězi, učiní kněz nejlépe, když všemožně se jim vyhne, neboť obcování kněze s nimi jest velice nebezpečné a může duchovnímu mnoho nepříjemností a mrzutostí způsobiti.

Jestliže přece hysterické osobě nelze se vyhnouti (na př. ve zpovědi) doporučuje se zacházeti s nimi co nejkratčeji, jejich rozmary úplně ignorovati, různým zjevením nevěřiti, vůbec co nejkratčeji a nejrozhodněji si vésti.

VII.

Alkoholismus.

1. V posledních čtyřiceti letech povstal zdraví lidskému zvláště a společnosti vůbec nebezpečný nepřítel v náruživém pití alkoholických nápojů.

2. Alkoholické nápoje jsou pivo, víno, likéry a kořalka. Pivo jest na alkohol méně bohaté; obyčejná naše piva obsahují 3—5% alkoholu, těžká piva anglická, bavorská, porter až 10%. Pivo také dává množství výživných látek jako škrob, cukr, dextrin. Avšak Knapp vypočetl, že 1 kg vysušeného chleba chová těchto výživných látek více než 14 hl piva. Není to tedy s těmi bájemi o výživnosti piva tak veliké. Pivo je nápoj a nic víc, který se pije obyčejně proto, poněvadž se v hostinci nemůže na prázdno seděti, dosti často za účelem povznesení duševní nálady, poměrně zřídka k vůli uhasení žízně, nikdy však k ukojení hladu a děje-li se tak přece, jest to mylný názor. Pivo dosti často se kazí přiměšováním škodlivých látek. Známo jest, že si mnohý pivovar hradí drahý chmel muším dřívím (quassií), hořkým jetelem, jedlovými výhonky atd., jimiž se jednak hořč, jednak pryskyřice chmelová na-

hraňuje, že místo drahého a vysoko zdaněného sladu přidává glycerin a m. j., že se pivo kráší umělými barvivy; to vše není ještě nejhorší. Což když nesvědomitý sládek sáhne ke skutečným jedům, přidává kyselinu pikrovou, blín, tisovou chvoj, čemeřici? Jsou to sice případy vzácné, ale přece zjištěné. Způsobuje-li pivo čerstvě čepované, v mírné dávce požitá u zdravých lidí bolení hlavy, indisposice, bušení srdce, obtíže zažívací a průjmy, obsahuje jistě některou škodlivou látku. Zdravé pivo v mírných dávkách po jídle požitá — sklenice po obědě, sklenice po večeři — neškodí, naopak prospívá a podporuje trávení. Nikdy se nemá pít pivo na prázdný žaludek. Pít piva ráno, 2—3 i více sklenic po obědě a po večeři jest rozhodně škodlivé. Nemírné požívání piva působí ztučnění srdce, zkornatění cév a mrtvici.

3. Víno jest nejlahodnějším nápojem líhovým. Hlavní součástíou dobrého vína jest alkohol aethylový. Obyčejná vína obsahují ho až 10% volumových, těžká jižní až 20%. Avšak připomenouti dlužno, že víno v obchodech přicházející, bývá často porušováno škodlivými látkami. Mírné pití vína zdraví jest neškodné, naopak prospívá, nemírné pití vede k alkoholismu se všemi jeho škodlivými následky.

4. Kořalka obsahuje volumových percent líhu 45 až 50%, koňak 65%, rum 51%, absynth 60%, benedik-tinka 52%, whisky 50·3%, vodka 50%, švédský punč 26·3%.

Pokud se týče otravné dávky, jsou zjištěny tyto případy: Dítě šestiměsíční zemřelo po 2 lžících kořalky, dorostlý člověk po 500 g, jistá dáma po $\frac{3}{4}$ litru koňaku, jiný po 60 g absynthu. Smrt následuje někdy hned, jindy po 12 hodinách až po několika dnech. Úplná opilost počíná bezvědomím a ochrnutím všeho svalstva;

obličej smrtelně bledý, čelist svislá, oči vybouleny, tep malý a nepravidelný, těžký dech. Zmodrání rtů, úplná skleslost, rozšíření zornic, křeče a smrt. Kojenci kojení opilou matkou onemocní křečemi.

Co se tkne následků alkoholismu, líčí je velmi případně Dr. Novotný ve svém spisku „O alkoholismu“, kde praví:

5. „První a bezprostřední účinek se projeví v ústrojí zažívacím, především na sliznici žaludku, v podobě mírného podráždění, jímž se činnost stěn žaludečních povzbudí, vylučování trávicích šťáv zvýší chuť k jídlu a vzpruží. Toť dobře známo v kruzích, kde nepřiměřený způsob života, trvalé sezení nebo povalečná činnost mají v zápětí poruchy trávení; sklenka cognaku nebo jiné silné lihoviny před počátkem oběda sloužívá tu za obvyklé dráždidlo zleněné činnosti zaživací a působí spolehlivě — aspoň v počátku. Později selhává, i nezbyvá, než dávku přiměřeně zvyšovati, jako u každého umělého dráždidla, jemuž tělo uvyká. Dostaví se kulhavé následky. Zdravé ústrojí si nežadá žádných dráždidel, dokonce ne líhových, která vždy jen na krátko a nedokonale nahradí rozumnou životosprávu. Kde té není, tam nastává neúprosně úpadek. Postupně nutno dávky zvyšovati, a ty mají pak na zažívání účinek zhoubnější, zejména bylo-li použito soustředěnějších lihovin.

Sliznice žaludku se zanítí a prudký katar i silné vrhnutí bývá přímým následkem každé výstřednosti takové. Opětuje-li se, upadne sliznice v trvalý zánětlivý stav, zduří ve způsobu polypů, nastane příznak ranního vrhnutí pijáků, a stálý pocit žízně svádí k novému pití. Chuti k jídlu ubývá, síly klesají.

Stálé dráždění sliznice líhem vede nezřídka ku

vředu žaludečnímu, a jak zkušenosti ukázaly, též nemalé procento rakovin žaludečních je tím zaviněno.

Ke katarálnímu stavu žaludku vždy druží se i katar střevní s úpornými průjmy.

Konečný výsledek poruch zažívacích ústrojí projeví se v játrech, jež u každého alkoholika podlehly tukové zvrhlosti, a přechasto zaujaty bývají i zánětem, jemuž piják po delších útrapách podléhá.

6. K chorobám dýchacího ústrojí mají pijáci velikou náchylnost. Známý jsou u nich neodbytné katary průdušek, vyvolané i udržované chorobným stavem srdce a cév a také nepravidelnou životosprávou.

Alkoholikové mívají hrubý, chraptivý hlas následkem stálého dráždění sliznice hrtanu, jež udržuje ve vleku neustálý katar v krku.

Ty a jiné příčiny usnadňují zánět plic, který mívá zvláště osudný průběh, tak že jsme uvykli u alkoholiků předpovídati při zánětu plic nepříznivý konec.

Otázkou posud nerozhodnutou je, zda je alkoholismus i ve přímé souvislosti s metlou moderní společnosti — s tuberkulosou. Zkušení lékaři váhají připojiti se k učení J. Clarka, jenž na základě četných případů prohlašuje, že tuberkulosa se ponejvíce vyvíjí následkem nemírného pití. Jisto však je, že osoby trpící trvalými katary průdušek neb občasnými záněty plic, osoby zeslabené poruchami výživy a nemocemi, tvoří hlavní kontingent souchotinářů; není-li tedy alkoholismus s tuberkulosou v souvislosti přímé, je zde zcela zřejmá souvislost nepřímá. Zkušenost učí, že na alkoholismus umírá bezmála tolik lidí, co na tuberkulosu. Dlužno však při tom uvážit, že úmrtnost touto dvojicí zhoubných chorob se v jistém rozsahu kryje, tak totiž, že veliké procento lidí tuberkulosních způsobilo si chorobu plicní právě pitím, jak bylo již s hora vylíčeno, a že tedy každá

akce, která potlačuje kořaleční mor, zároveň směřuje proti šíření se tuberkulosy, a programy obojí akce v tomto smyslu se kryjí.

A uvážíme-li dále, že alkoholismus i tuberkulóza mají to společné, že činí celé šiky občanů společensky planým, neschopným břemenem, jež ochuzuje a vyjídá obce, zemi i stát, nedávajíc za udržování své existence žádné náhrady, leč bídnu, neschopnou, zatíženou generaci, porozumíme, že pole, na němž toto dvojí býlí pučí, musí se státi dostaveríčkem trojspoľku: hygienika, lékaře a národního hospodáře, a že dílo tohoto trojspoľku bude požehnanější, poněvadž se bude bojovati zbraní budoucnosti — lidumilností a láskou.

7. Ještě hůř než plíce jsou na tom ledviny. Ty jsou, jak známo, určeny k tomu, aby z krve vylučovaly jednak přebytečné tekutiny, jednak i zbytky strávených látek, zejména močoviny, které již svůj úkol v těle dovršily, a nyní na nejvyšší možnou míru okysličený z těla se odstraniti musí, nemají-li jako jedy působiti. Vylučování jich z krve děje se v oné lučební dílně ledvin, v níž jest dnem i nocí tisíce a tisíce drobnohledných křivulí v činnosti. Věrně a bez únavy konají ledviny tento svůj před důležitý úkol, odstraňujíce z krve látky nebezpečné, jedovaté. Přestanou-li pracovati, běda tělu! Jediný den postačí, aby nastala nahromaděním těchto jedů v krvi smrtelná otrava za nejhroznějších příznaků.

A hle, tento důležitý ústroj není proti všem látkám v krvi kolujícím stejně obrněn.

Známe mnoho jedů, které vniknuvše do krve, způsobují poruchy ledvin, a v první řadě dlužno jmenovati alkohol. Týž snadno do krve přechází, snadno i do ledvin vniká. Ledviny pracují k jeho odstranění z těla, seč je jich životní síla, obětujícíce svému úkolu i součásti svého ústrojí, takže dle sdělení Chodounského lze na-

lézti po každé nemírnosti v pití lihovin moč promísenu cylindroidy, součástmi to ústrojí ledvinného. — Stálým drážděním udržuje se v ledvinách překrvení, a konečně, trvá-li dráždidlo měsíce i léta, vyvíjí se zánět. Ten probíhá u alkoholíka pozvolna, jedna částička ústrojí po druhé tvrdne, svraštuje se, stává se funkce neschopnou, a brzy nestačí ústrojí procezuující, ledviny, odstraňovati přebytečnou tekutinu z krve — nastávají otoky; brzy i látky jedovaté, produkty rozkladu živočišného, přesytí krev, i nastanou příznaky otravy, bolesti hlavy, vrhnutí.

To není ještě vše! Pozvolnou otravou trpí i srdce, jež zbytní a přestává pravidelně pracovati; poruchy oběhu krevního přivodí pak ochuravění jater, plic. I zánět sítnice a úplné oslepnutí může se dostaviti vlivem této choroby ledvinné, kterou obecně nazýváme Brightická nemoc.

To vše způsobuje alkohol, ten potměšilý jed, a ještě více! Došlo-li k těmto koncům, dochází i k horším. Ve hrozných křečích, nad něž hroznějších neznáme, v deliriích a konečně v tupém bezvědomí hyne zubožený alkoholik, jemuž jednoho dne vypověděly ledviny službu. Třikrát jsem měl ve své praxi příležitost zříti tento obraz, a třikrát jsem se hrázou chvěl!

Zánět ledvin je pro alkoholismus tou měrou významný, že jsou badatelé (Christison), kteří $\frac{4}{5}$ všech Brightických nemocí kladou na vrub lihovin. Ovšem že nezacházejí všichni, kdož lihovinou tělo své otravují, touto nemocí, ba nelze toho ani o většině jich říci, poněvadž jich mnoho hyne nemocemi jinými, namnoze dřív, než zánět ledvin může proběhnouti. Též tvrdí někteří badatelé, že pouhá otrava líhem nestačí, aby zánět ledvin vznikl, že musí přistoupiti i jiné škodliviny, zejména poruchy výživy, zeslabení organismu, nepravi-

delná životospráva, nachlazení. — Buďsi! Ani o tyto podněty není u alkoholiků nouze.

8. Zhoubný vliv alkoholu sledovali jsme posud u všech ústrojů. Tu je přirozeno, že nescházejí ani ústroje pohlavní. Žlázy tyto propadají již dosti brzy alkoholické zvrhlosti tou měrou, že opilci bývají neplodni již v letech rozkvětu lidského života. Skoro šťastnou bychom chtěli nazvati tuto okolnost, kterou příroda účelně zabraňuje plození nešťastné, již v prvním stupni zatížené generace. Vrátime se k této předůležité okolnosti později. Konečně budiž jen letmo vzpomenu hrozné úmrtnosti alkoholiků v dobách epidemií, i úmrtnosti jich při všech chorobách nahodilých, zejména při úrazech, která dvěma momenty jest podporována: jednak zeslabeným organismem, jenž není s to nemoci odpor klásti, jednak i nesprávnou a nepořádnou životosprávou, jež nemoc zhoršuje.

9. Tím zevrubněji jest povšimnouti si ústrojů nervových a smyslové i duševní sféry opilců.

Změny v mozku, míše i nervech vyplývají z otravného vlivu líhu, jenž k nervové tkani projevuje zvláštní přitažlivost, takže vyjma játra není ústroje, který by byl u opilců více líhem prosáknut, než mozek. Čím horší je lihovina, čím více těžkých olejů chová, tím zhoubnější účinek. Právě tyto vysoce jedovaté druhy líhu bramborového, melasového i dřevěného, vyvolávají ty ošklivé a hnusné projevy u opilců v kořalnách. Není pochyby, že odpovídají vždy skutečným změnám chorobným v nervové tkani, o nichž však si přesných úsudků posud činiti nemůžeme. U degenerovaného alkoholika nalézáme při pitvě mozku někdy změny nad očekávání nepatrné, jindy opět zcela jiné, než jsme očekávali. Není zde místa, otázku tu probírat, oceňovati výsledky klinického pozorování, a poměr jich ku

pitevním výsledkům, divné chemické experimenty a ještě divnější pokusy na zvířatech. Celý fundus, na němž založen lékařský pojem alkoholismu, spočívá v rukou praktika lékaře. Jenom ten, kdo v lidu žije, komu přáno sledovati po léta jedno a totéž individuum sžíravou vášní zmítané, ceniti mravní i hmotný jeho úpadek i projevy hasnoucí jeho individuality, trpěti s jeho utrpením, churavého i umírajícího léčiti, těšiti a — pozorovati, komu je zároveň dáno, zřítí marný ten boj lepší stránky duše proti kleté nástraze sociální, komu dán spolu fond vzdělání a kritiky, dosti vřelosti a lásky k lidu, tedy v první řadě praktický lékař ustanoven jest k luštění problému vděčného, ale těžkého: aby objasnil pojem a obsah alkoholismu, hledal jeho kořeny, cenil jeho význam. Nezměrná škoda, že mnohá schopná ruka váhá sáhnouti k dílu!

Z chorobných změn, které v nervstvu nalézáme, není pro alkoholismus ani jediná charakteristická, neboť tytéž nálezy zjištěny i jinde, najmě po otravě fosforem, arsenem, olovem, jakož i — prý — co stálý zjev u kuřáků opia; opět drastický doklad, kam slušelo řaditi alkohol!

Ve blanách mozkových převládají změny na stěnách cev krevních ve způsobu tukové zvrhlosti stěn, ztvrdnutí tepen, zkornatění jich, pukání stěn a výlevů krevních. Rozsáhlé změny na cévách přivodí opět poruchy výživy ve blanách mozkových, jevící se ve způsobu vazivového jich ztluštění, a tvoření se zvláštních rudých povlaků, které u pijáků ze zvyku zejména na temeni takměř bez výjimky lze při pitvě nalézti ve způsobu čočkovitých i větších nárůstků, které, když dosahují tak mohutné tloušťky, že způsobují tlak na tkáň mozkovou, vyvolávají příznaky porušení intelligence, otupení schopností, ohromné bolesti hlavy, ko-

nečně křeče, jež dosahují někdy až k záchvatům epileptickým, nebo ku jednostranným obrnám těla.

Stejnými chorobnými změnami trpí i cévy krevní, které z povrchu mozku do nitra jeho tkaně vnikají. Zkornatělé jich stěny nedovedou klásti odpor tlaku krevnímu, vychlipují se na venek, a při nahodilém návalu krve k mozku pukne některá z nich, načež krev se vylije do tkaně okolní. Toť podstata záchvatu mrtvice, která jest pijákům ze zvyku stálým předmětem obav a úzkostí, a přečasto i příčinou náhlé smrti. Obviňuje se zejména nemírné pití piva.

Přistupujeme k léčení změn ve tkani nervové, povstávajících vlivem otravy líhové. Nejprve povšimněme si oněch změn hmatných, načež věnujeme pozornost chorobným stavům, jimž pitevní podklad zjistiti se posud nezdařilo.

Mozek a mícha bývají u alkoholika obrazem spousty. Jest to zvláštnost líhu, že volí si za působiště své právě nejjemnější a nejdůležitější ústrojí lidského těla. Mozek, ten tajuplný sklad vznešených ideí, původce a podmaňitel všeho duševního žití, ústroj, jenž činí člověka tou vznešenou bytostí, které hmotná příroda dána za podnož, ten prvý nese pokutu za vinu zhoubné vášně. Po něm nervy, nejjemnější to ústroje těla, jež všecky popudy do ústředí mozkových přenášejí, ta něžná vlákna, která v hustých sítích veškerá ústrojí prostupují a činnost jich řídí, přicházejí v druhé řadě v plen. Ústrojí toto tak je v těle chráněno, že do jeho tkaně nesnadno škodliviny pronikají. Pouze líh, jenž má chemickou molekulu menší všech jiných látek, je s to, aby pronikal blanami živočišnými, a prostupuje stěnami cev krevních i pavučinovitou blanou mozkovou do nitra nervové tkaně. V pravdě již od prvých dob svých studií, ta-kořka neuvědoměle, kdykoli jsem viděl nemocného nebo

umírajícího alkoholika, nemohl jsem se při vší vrozené útrpnosti ubrániti dojmu, jako bych zíral vybitými okny ve vypálený palác, v jehož nitru, kdysi nádherném, viděti jen opryskané a začazené balvany, hrubými svory spojené. Vše jemné a vznešené zmařeno!

Za přímý účinek líhové otravy dlužno považovati pokračující obrnu, nemoc to, která dnes takměř největší kontingent nešťastníků doústavů choromyslných dodává, nezhojitelná choroba zralého věku mužného. Jako příčina její obviňují se dvě škodliviny: nepřiměřená duševní životospráva a alkohol. U chudších tříd, kde obojí tyto vlivy stejnou měrou na muže i ženy působí, postihuje stejnou měrou obě pohlaví. Ne tak u zámožných, kde velká část hmo'ných starostí odpadá. Tam přichází právě účinek alkoholismu ku platnosti vedle jiné choroby: příjice; a tam je také pokračující obrna takměř výhradně privilegiem mužů.

Nelze nám tu líčit všecky, i vzácnější mozkové a nervové choroby, jež mají svůj původ buď ve přímém vlivu pijáctví, nebo vznikají dědičně z alkoholismu rodičů. Nesmím minouti zde vliv lihovin na nervy obvodové.

Zánět nervů jest pro alkoholika osudný. Odpočívaje na loži — což při hasnoucí životní energii nejraději činí, — cítí bolesti, kdekoli pokožka na tělo tlačí, ba mnohdy i pouhý tlak pokryvky vyvolává pocity nesnesitelné. Naopak, chůze, ba mnohdy každý pohyb spojen jest s velikou námahou, poněvadž se pozvolna dostavují obrny ve svalech napínacích, a nemocní chodí přihnuti, s koleny pokleslými, jakoby v olověných botách. Později druží se i úbyt svalstva, patrný zejména na končetinách, a slabost spojená s pocitem těžké nemoci. Když pak i nervy, které oběhu krevnímu vládnou, jsou zánětem zaujaty, nastává bušení srdce, otoky a pří-

znaky porušené výživy kůže: známé to rudé vyrážky, puchýře a vředy, jakož i rudě violové zbarvení kůže (na nose), která nabude vzhledu lesklého, chorobného.

Kde neodolaly svalohybné i cevohybné nervy, kde i svazečky nervů citivých za své berou zánětem a zvrhlostí, kterak by mohlo odolati jemnější nervstvo čidel? Oko, tento mikrokosmos v lidském těle, trpí nejprve záněty sítnice, duhovky i cevnatky, zvrhlost a úbyť nervu zrakového brzy zbaví nemocného bývalé ostrosti zrakové, přivodí slabozrakost, až úplné oslepnutí. Staly se i takové případy, kde alkoholik polekán jsa ubýváním zraku, zřekl se pití — příliš pozdě, než aby mohl zhoubný zánět k oslepnutí vedoucí zastaviti!

Vidíme již, jak trudná je situace pijáka, zánětem nervů zachváceného. Přimysleme si pocity svědění a pálení na těle, dojmy, jako by končetiny odumíraly, dále necitlivost chodidel, která má za následek klopýtání a vrávorání, takže ubohý i ve stavu střízlivém činí dojem opilého; přimysleme si duševní sklíčenost, pocit studu a opovrženosti, vědomí marnosti všeho boje proti neviditelnému démonu, i strachu před blížícím se koncem, konečně i roje hmotných starostí, o něž nebývá zle, jen s hlubokou soustrastí možno hleděti na běh toho života otráveného, vlekoucího se bez naděje a útěchy. Neučiní-li jiná nemoc rychlejší konec životu, dochází ku trapnému odumírání obrnou svalstva dýchacího — udušením!

Snad se bude zdáti mnohému toto líčení zúmýslna příšerným, ale ručím za jeho pravdivost, poněvadž jsem takovéto a podobné příznaky sám mnohokrát pozoroval. Budtež jen uváženy všeobecně známé zkušenosti, že nervové nemoci patří k nejhroznějším, neboť nemocného nejčastěji k sebevraždě dohánějí. Alkoholiku však jest i toto dobrodiní sebezničení v nesnesitelných útra-

pách přečasto odepřeno, neboť nestačí mu k tomu duševní energie. A když přece statistika tvrdí, že pijáctví patří ku nejčastějším příčinám sebevraždy, zvláště v mužném věku, uvěříme, že děsné jsou asi útrapy, hluboká asi duševní rozervanost a zoufalost takového člověka tělesně i duševně zničeného, veškeré energie zbaveného, jenž přece, vida nezbytí, sahá k tomuto poslednímu prostředku.

10. Vylíčivše v povšechných rysech chorobné stavy v nervové soustavě pijákově, obraťme svou pozornost do jeho duševního nitra a povšimněme si nejprve účinků, jaké má na duševní sféru prudká otrava líhem. Již tato, byť jen na čas, změni radikálně celou povahu, a předem již můžeme říci, že změna tato se děje v neprospěch ušlechtlejší stránky duše. V tomto poměru, v jakém opojení stoupá, ochrnuje činnost mozkových ústředí, počínaje od nejvyššího. Nejprve ustává činnost ústředí lidských, jichž projevy jsou ozdobou člověka; po nich přicházejí na řadu ústředí živočišná, pudy, vášně; konečně i ta ochrnou, a co zbude, jest mozková činnost vegetativní, pouhé živoření těla. Ve stavu opilosti přestává býti člověk pánem své vůle, a nedovede více ovládati své pudy a posouditi důsledky svých činů. I nejpevnější charakter jest v opojení schopen činů nezákonných. Beerova statistika mluví jasně, a postačí povšimnouti si jen některých dat z obsažných kriminalistických výpisků předsedy soudu Saughenesy-ho. Dle těchto spácháno bývá 46 proc. vražd, 63 proc. zabití, 68 proc. loupeží, 47 proc. paličství, 60 proc. smilství v opilosti. Uvažujme dále, co drahého času vezme za své, co majetku a zdraví se promrhá, co se něžných, přátelských svazků rozerve, co nadějných charakterů zahyne v nesmyslných pitkách!

11. Z opětovaných pitek pochází pak nejhorší ne-

šťěstí: návyk nepořádnému životu a lihovinám, z něhož vykvétá po čase jedovaté býlí, chronický alkoholismus.

Vyšší ona ústředí podléhají konečně otravnému vlivu lihovin navždy, a co v povaze zbývá, jsou jen ony nízké zvířecí pudy a náruživosti. Charakter klesá a znetvoří se k nepoznání, mužné slovo pozbude ceny, a povaha, v níž všechna energie potřena, ztrácí schopnosti ku ráznému činu, vyžaduje-li sebe menšího sebezapření. — Nejslabší dojem, jenž jako vánek dotkne se zdravého ducha, vzbudí u chronického alkoholika svrchované rozčilení, nebo naladí jej elegicky až k pláči. Ušlechtilá hnutí duše, která člověka teprve lidsky myslící a cítící bytostí činí, jeví se znetvořená a zkari-kovaná, nebo jsou docela potlačena. Za příklad uvádím pohlavní lásku, pud, který právě u člověka zušlechtěn a vypěstěn byl ve vyšší cit tou měrou, že stal se podkladem lásky manželské a rodinné. Vše, co odvěké vlivy v tomto směru vypěstily krásného, co přirozeným výběrem se u člověka zjemnilo a vytríbilo, vše zříme u opilce potlačeno; co zbývá, jest pouhý holý, odpor-ným cynismem hnusně přibarvený zvířecí pud, jenž nezaslouží jména lásky, v němž marně hledáme stop té něžné vábivosti, pouze člověku vlastní. Dokladů, jichž má každý lékař hojně po ruce, na tomto místě uváděti nelze; není však o ně nouze v oné nejbohatší praxi každého myslícího člověka, kterou zoveme společenský život.“

12. Děti alkoholiků bývají stíženy hluchostí, hluchoněmostí, slepotou, an omaliemi zubů, nemocemi nervů, neurastenií, epilepsií a šílenstvím, bývají pohlavními výstředníky a nakloněny k různým druhům neřestí i zločinů.

13. V rodinách působí alkoholismus učiněné spousty: Chudobu, sváry, surové nakládání s dětmi a manželkou,

zpronevěru manželskou a p. Z nadějných synů činí zničené existence a z matky učiněný vyvrhel lidské společnosti.

14. Alkohol jest hrozným nepřítelem lidského zdraví, rodin a blaha společnosti a příčinou zkázy celých existencí. Jest to nejhroznější hřích proti V. přikázání Božímu a vrah jednotlivců, rodin i celých národů.

15. Z toho vyplývá povinnost kněze, aby podstatu alkoholismu znal a všemožným způsobem své svěřené před zkázou jeho varoval. To se stane rozšiřováním vhodných spisů. Z české literatury doporučuje se zvláště zmíněný spisek Dr. Novotného „O alkoholismu“ vydaný v Praze u Topiče. Opatrný pastoralista neopomene nikdy vhodné příležitosti při kázáních, při katechismu, při křesťanském cvičení poukázati na zhoubný vliv alkoholismu. Jest v tom veliký a důležitý kus pastorační práce.

C.

Šesté přikázání: „*Nesesmilníš!*“

I.

Význam a následky hříchů proti čistotě.

1. Hřích proti šestému přikázání tvořily povždy u lidstva hlavní kořen nepravosti: Pud pohlavní jest veliké síly u lidí zdravých a proto ovládnutí jeho vyžaduje veliké síly mravní u každého jednotlivce, neboť žádný jiný hřích neláká člověka tou měrou jako tento, a proto proti žádnému přikázání Božímu se tolik nehřeší jako proti tomuto.

2. Hřích tento ohrožuje velice mravní život každého jednotlivce a chová mnoho nebezpečství i pro zdraví těla. A v tom spočívá společný bod bohosloví a medicíny. On nešetří žádného stáří a napadá děti, jinochy, dívky, muže, ženy, starce i stařeny. On neuhne se žádnému stavu, ať si je člověk svobodným, ženatým nebo ovdovělým; on zanechává spousty jak mezi chudinou, tak mezi boháči, jak mezi nevzdělanci, tak mezi inteligencí. Jest to hřích universální, před nímž není jist žádný věk, žádný stav, neboť i osoby, které po léta svatě žily, dovedl strhnouti ve svou propast.

3. Hřích tento má na svědomí četné zničené existence mladých lidí s celou řadou z toho vyvinutých nepravostí a zločinů. Hřích tento podryl život milionů

lidí již v mládí a uvrhl je předčasně v hrob. Hřích tento zničil manželské štěstí přčetných rodin, uvrhl je do bídy a hanby. Hřích tento zplodil celé řady nešťastných bytostí, které vlekou se životem jako živé mrtvoly a při tom až do své smrti pykají za hříchy svých rodičů. Kdo by dovedl vylíčiti a vypočísti všechny spousty duševní i tělesné, soukromé i sociální, kterými tento hřích podryl celý svět od jeho počátků až po naše časy, ten podal by nejhroznější obraz lidské bídy, která jen stihnouti může pokolení lidské.

4. Této hrozné metle člověčenstva čeliti mohou nejvíce jen lékař a kněz a to ještě více snad kněz nežli lékař. Poněvadž kněz začasť v tomto svém úkolu musí nejenom pohybovati se na poli mravním, nýbrž i na poli fyziologickém, jest třeba, aby hříchy ty znal nejen po stránce morální, nýbrž i zdravotní, medicínální.

5. Věci, o nichž se tuto rozhovoříme, jsou po stránce morální nemálo choulostivé a proto budeme užívati dle potřeby jazyka méně osobám nepovolaným přístupného — latiny. Říditi se budeme výborným spisem kněze Dr. Jos. Antonelli-ho *Medicina Pastoralis in usum confessoriorum* vydaného v Římě 1905 u Pusteta, na nějž tuto pro případ hlubšího studia poukazujeme. Spis ten jest zajisté směrodatný a spolehlivý, ježto se mu dostalo nejvyšší approbace.

II.

Příčiny hříchů pohlavních.

Příčiny hříchů pohlavních mohou býti dvojí: zevnitřní a vnitřní. Zevnitřní jsou ty, které existují mimo individuum, vnitřní, které leží v jeho bytosti.

A. K příčinám zevnitřním patří:

1. Taneční zábavy, a to zvláště, kde různé pohlaví přichází ve velmi blízký styk. Vzájemný horký dech, obejmutí, tisknutí rukou, svůdná a dráždivá úprava šatů, větší požívání alkoholických nápojů mezi tancem, to vše jsou věci, které smyslnost dráždí. I slušný tanec má u mladých lidí do sebe dosti nebezpečnosti. Při mnohých tancích, tak zvaných „muzikách“ popouští se často uzda smyslnosti na celé čáře; různá vzdálení z taneční místnosti do temné noci a noční provázení tanečnic od tanečníků končívají často smutnými následky.

2. Divadla. Divadlo má ušlechtilé bavití a vzdělávati. Než tento směr čím dále tím více s jeviště mizí a na jeho místo nastupuje frivolnost, kde se líčí živými barvami smyslnost, nevěra manželská, různé zálety a p., které působí jen dráždivě a rušivě na ústrojí pohlavní.

3. Neslušné obrazy. Celá řada různých obrazů, které smyslnost dráždí, rozvěšena jest po různých galeriích, vystavena ve výkladních skříních, dále sem patří necudné pohlednice, obrázky v časopisech a p. V novinách anoncují se různé pikantní obrazy a fotografie a p.

4. Špatná četba. Celá řada pikantních knih jest vyložena za výkladními skříněmi knihkupeckými a v novinách pod různými lákavými tituly anoncována. Tato morová četba bohužel čím dále tím více se šíří a zatlačuje četbu ušlechtilou.

5. Vykríčené domy, kde páchají se nepravosti nejen mezi různým, nýbrž i mezi týmž pohlavím.

6. Nedostatečné byty, kde rodiče i děti

v jednom pokoji spí a tak zvané ratejny, kde více rodin pohromadě bydlí.

7. S p o l e č n é s p a n í dětí v téže posteli tvoří první počátek hříchů proti čistotě u dětí.

8. R ů z n é ú s t a v y pro výchovu dětí, kde jedno zkažené dítě celý ústav může pokaziti.

9. Š p a t n ý p ř í k l a d. Někdy vychovatelé a učitelé dětí zneužívají a je kazí, jak časté doklady ze soudní síně svědčí.

10. D l o u h á c h v í l e a n e z a m ě s t n a n o s t zvláště po obědě, kdy močový měchýř se naplní a na rodidla tlakem působí, kdy tělo novou potravou jest posíleno. Pozdní ležení na lůžku za doby ranní, kdy tělo spánkem jest posíleno, povalování na pohovce zvláště při ležení na znaku, kdy mícha se zahřívá a ústrojí pohlavní dráždí.

11. S a m o t a jest zvláštní podporovatelkou hříchů těchto. Proto samota zvláště v komunitách se nesmí trpěti a ti, kteří ji hledají, mají býti pokládáni za podezřelé. Nedoporučuje se proto děti zavíratí z trestu o samotě bez dohledu. Pasáci na pastvě, trestníci v separacích propadají velmi často hříchům proti čistotě.

12. P o ž í v á n í alkoholických nápojů zvláště punše, silného čaje, kávy, působí pohlavní dráždění. Též jídla příliš kořeněná a slaná a silná mají tentýž výsledek. Před spaním není dobře požívati takových nápojů a pokrmů. Večeře má býti slabší a alespoň 3 hodiny před spaním požitá.

13. J a r n í a l e t n í p o č a s í působí dráždivěji na ústrojí pohlavní nežli doba podzimní a zimní. Statistické tabulky ukazují, že nejvíce porodů a zločinů pohlavních pochází z doby jarní, kdy i síla plodivá v člověku silněji se ozývá a z doby letní, kdy horkem

jest povzbuzována. V této době doporučuje se zvláště častý pohyb a lázně.

14. *Neproozřetelné otázky zpovědníka* bývají mnohdy příčinou, že se poenitent přiučí, o čem posud nevěděl. Neprozřetelné jsou otázky: jakým způsobem hřích byl spáchán, zdali rukou nebo něčím jiným a p., neboť species jest táž. Zpovědník se má varovati, aby neupadl v curiositatem. Nechť opatrně začne myšlenkou, pak přejde k řečem a potom ke skutkům: Spáchal-li hřích sám, či s jiným, s osobou svobodnou, s vdanou a p.

15. *Jiné příčiny* jsou: dlouhé sezení, ležení na znak, příliš těsný šat, u žen šití šicím strojem, nedostatečný dozor na snoubence a mimo to i celé řady jiných příčin.

B. Příčiny vnitřní.

1. *Zanedbání čistoty údů pohlavních.* Jak u muže, tak u ženy vylučují rodidla různé výpotky, které, když zůstanou nevyčištěny, dráždí ku hříchům nečistoty. Proto dlužno údy častěji omývati vodou chladnou, přičemž však dlužno se míti velmi na pozoru, aby toto omývání nestalo se příčinou hříchu.

Zadržený moč tlačí na ústrojí pohlavní a svádí ke hřichu. Proto nepouštění dítek v čas zvláště ve škole na záchod mívá zhoubné následky.

2. *Červíky v konečníku,* které často u dívek přecházejí do pochvy a tím dráždění působí.

3. *Nymhomania* jest chorobný nervosní stav ústrojí pohlavního u žen, který je svádí k různým hříchům pohlavním v takové míře, že všecken cit a slušnost u nich ustupuje. Jest to stále podráždění rodidel,

které povstává ex abrupta copula nimis excitata quando libido non expleta fuit, ex masturbatione et similibus.

4. *Priapismus*, t. j. stálá erekce, která jest též bolestivá. Jest to stav chorobný. Bývá často údělem po nezdrženlivých rodičích, následkem zápalu varlete, chorob pohlavních a p.

5. *Paralysis dementium progressiva*. Její první známky jsou pomatení mysli, slabost paměti, veliká citlivost, bolení hlavy, pomatenost řeči i písma. Stížený touto nemocí dopouští se ukájení pudu pohlavního často nejhnusnějším a nejdivočejším způsobem.

6. *Epilepsia* působí též chorobný stav u ústrojí pohlavního.

7. *Hysterie*. Mezi příčiny, které hysterii působiti mohou, dlužno uvést: Věk u dívek mezi 15—25. rokem, pohodlný a nečinný život; čtení napínavých knih zamilovaného obsahu, dědičnost, časté porody, dlouhé kojení, příliš časté menstruace, neurasthenie, samoprznění, příliš časté vášnivé výbuchy, náhlý strach neb radost.

8. *Konstituce těla*. Lidé ohnivé povahy jsou mnohem více ku hříchům proti čistotě nakloněni, nežli lidé povahy klidné.

Kněz, který má býti lékařem po stránce mravní, má znáti příčiny tuto uvedené, aby náležitě dovedl poraditi a případně na lékaře poukázati.

III:

Satisfactis venerea solitaria seu masturbatio.

1. *Nomine masturbationis intelligitur expletio libidinis, quae haberi potest cum emissionem seminis praeter finem generationis quod fit in viris post pubertatem,*

vel cum distillatione mucus praesertim prostatae et uretrae quod fit in eunuchis aut cum emissione mucus vulvovaginalis uti in mulieribus.

2. Masturbatio semper est peccatum grave.

Samoprznění škodí nemálo po stránce tělesné i duševní. Vyskytuje se v mládí, v mužném i starém věku. U muže škodí velice, provádí-li se ve stoje, neboť zhoubně působí na nohy a může i paralysi způsobiti.

3. V dětském věku porušuje vzrůst a vývin dítky, působí noční pot, bolení hlavy, žaludeční dyspepsii, zácpu, bolestné močení, oslabuje zrak, sluch, působí krvácení z nosu a disponuje k různým nemocem tělo seslabené. V jinošském věku působí mimo to seslabení paměti, oslabuje chuť k práci a ke studiu, touhu po věcech vznešených, působí lhostejnost, úplnou zmalátnělost, nechť k manželství. Mnohdy krvácení moče, zápal varlat ba i úplnou jejich atrofii má za následek; hlas se velice seslabuje a bývá nejasný, chraplavý, nepravidelný, disponuje k reumatismu, srdečním vadám, chorobám plicním. Působí nespavost, melancholii, stálé erekce, a může způsobiti i takovou podrážděnost, že mladík při pouhém pohledu na ženu semeno své vylévá.

3. Zhoubné následky má u mužů, u nichž působí často paralysi, tabes dorsalis, hypochondrii. U starců vyvolává tyto zhoubné následky ještě ve větší míře. U žen mívá tato neřest ještě smutnější následky než u mužů. Dívky této neřesti oddané trpí bledničkou, velikou podrážděností nervů, nepravidelností menstruace, zakrněním prsou, křečemi, zácpou, poruchami plicními, všeobecnou slabostí, hlasem slabým a churavým, hypochondrií, třesením údů, dýchavičností, ba i epilepsií.

4. Jako prostředky proti této neřesti se doporučuje častá chůze až do zemdlení, tělocvik, studené lázně, práce a stálé zaměstnání, omývání studenou vodou, varovati se zbytečného prodlévání na lůžku v době ranní, požívání příliš kořeněných a slaných jídel, požívání alkoholických nápojů zvláště před spaním, mohou se dále doporučiti knihy, které o zhoubném vlivu této neřesti jednájí, varovati se šatů, které v ústrojí pohlavním tísní a zvláště hned každou myšlenku necudnou potlačovati, odvrácením mysli a střelnými modlitbami. Častá sv. zpověď a sv. přijímání.

IV.

Onanismus conjugalis.

Onanismus conjugalis est impedimentum generationis cum frustratione virilis seminis. Est peccatum grave quia: 1. adversatur fini praecipuo et essentiali matrimonii, qui est procreatio prolis; 2. quia Deus hoc graviter punit uti constat ex loco Genesis; 3. quia est laceratio utendi matrimonio destructiva humanae societatis.

1. Modi sunt varii et characteristicon hujus peccati est, *a)* coitus conjugalis *b)* frustratio seminis.

2. Příčiny této neřesti obyčejně bývají ukájení vášně, aby počet dětí z bázně před vychováním a obstaráním se nemnožil, aby rodinné statky se příliš nedělily pro dětské podíly, bázeň, aby z nemocných rodičů nemocné děti se nerodily, někdy pohodlí ženy, která se zdráhá těhotenství a j.

Používání kondomu není naprosto zárukou pro zabránění oplození, neboť kondom může se snadno protrhnouti anebo semeno nějakým jiným způsobem vniknouti může snadno do rodidel. Že se tak stává, o tom

podal důkaz Dr. Debreyne, který ve svém spisu uvádí jisté manžely, kteří přes to, že kondomu užívali, osm synů zplodili a v jiném případě sedm dětí tímto způsobem na svět přišlo. Děti takto zplozené bývají slabé, škrofulosní, někdy mrzáci a monstra. Mimo to, poněvadž muž myslí, že všeliké opatrnosti použil a že oplození bylo nemožné, a když jeho žena přes to počala, viní ji z cizoložství.

4. Onanismus škodí velice na zdraví, jak muži, tak ženě, ježto touha není náležitě ukojena. Z toho u ženy zvláště při častém opětování povstávají vředy rodidel, rakovina, různé katarhy, bělotok, nepravidelnosti menstruace ba často i mrtvice u osob starších; ženu svádí často tato věc k nevěře manželské.

5. Onanismus bývá více ze strany muže než ženy. Pakliže zbožná žena všemožné nasadí, aby svého muže od této neřesti odvrátila, muž však nijak si říci nedá, ba ženě své proto, že mu nechce býti po vůli, těžce ubližuje a ji týrá a jestliže jest vážné nebezpečství, že bude prodajné osoby vyhledávati, jest žena bez viny, pakliže s naprostým opovržením a odepřením souhlasu v passivitě muži svému se propůjčí. Tak tvrdí Dr. Antonelli v citovaném spisu na základě mínění bohoslovců.

V.

De sodomia et bestialitate.

a) S o d o m i a est duplex: Perfecta et imperfecta.

1. Sodomia perfecta est concubitus personarum ejusdem sexus; mulieris cum muliere, vel viri cum viro.

2. Sodomia imperfecta est congressus cum debito sexu viri cum femina attamen extra vas naturale.

3. *Sodomia est peccatum grave*, poněvadž těžce uráží zákon přírody i zákon boží.

4. Hřích sodomský páše se dosti často v ústavech pro dívky a hochy, v konviktech a p., proto třeba jest náležitého dozoru při spaní a náležitého opatření, aby jednotlivé postele od sebe odděleny byly.

5. Tu zvláště jest se zmíniti o zlořádu, kdy dospělejší hoši nebo dívky spolu na jedné posteli spí. Každý otec, který svého hochu na studie dává, má o to dbáti, aby jeho syn s jiným studentem na téže posteli nespal, nýbrž aby každý své lůžko měl. Totéž platí o mistrech, kteří více učenníků a tovaryšů zaměstnávají. Sbory professorské a zvláště katecheta mají toho dbáti a v tom ohledu občas inspekci po bytech studentů mají vykonati. Též živnostenské úřady mají této věci náležitý zřetel věnovati.

6. Prostopášnosti v tomto směru mládeží páchané, mají velice zhoubný vliv na tělesné i duševní zdraví mládeže a proto zpovědník opatrně sice, avšak rozhodně bude na to nastupovati, aby této neřesti přítrž učinil.

Sodomia imperfecta páše se nejen mezi svobodnými, nýbrž i mezi vdanými a ženatými osobami způsoby nejrozmanitějšími, o nichž tuto pomlčíme. Zpovědník mívá tu těžký kus práce, ale musí vše vynaložiti, aby osoby k této neřesti nakloněné odvrátil od tohoto zla, které tolik se přírodě protiví a tak neblahé následky v poruše zdraví těla i duše působí.

b) *Bestialitas est congressus cum bestia et est peccatum gravius, quam sodomia, quia hic neque debitum vas neque sexus, sed neque debitum genus servatur.*

Zvířata, jichž tu bývá zneužito, bývají ovce, kozy, psi, kočky a j.

Neřeš tato páše se obyčejně na pastvách a to dosti často od hochů, kteří ani dosah zločinu toho neznají. Proto při zpovědi jejich dlužno býti opatrným, aby hřích tento nezůstal utajeným, ale zároveň dovedným, aby se něčemu nepřiučili, co jim posud v tomto ohledu tajným bylo.

Dále se s tímto hříchem shledáváme u osob ženských, zvláště starších a svobodných, které zvykly rozmařilému životu.

Zákon občanský stanoví jak na hřích sodomie, tak na hřích bestiality přísné tresty

VI.

Pollutio.

1. *Pollutio est effusio seminis, quae fit absque voluntate saltem hic et nunc. Locum potest habere solum in viris sanis pubertate adeptis et accidit vario tempore immo et bis in hebdomade, quod dependet a robusto caractere viri. Viri robustiores saepius quam viri minus robusti ea configuntur.*

Est duplex: activa seu nocturna, quae plerumque noctu evenit; passiva seu diurna quae die accidit.

2. *Ut pollutio fiat, necesse est, ut aliqua causa physica vel psychica in centra erectionis et jaculationis ita agat, ut sequatur spasmica contractio vesicularum, ita ut ex iis semen expellatur. Jaculatio seminis representat statum maximae excitationis nerveae et suspensio jaculationis jamjam irrupturae absque gravi incommodo et periculo gravis perturbationis nerveae fieri non potest. Suspensio jaculationis jamjam irrupturae efficit*

magnam perturbationem sanitatis; praesertim si saepe fit. —

3. Viris sanis et perfecta valetudine gaudentibus pollutio multum confert ad sanitatem; pollutione secuta, leves et acriores se sentiunt, appetitus laboris ac studii crescit e contra si pollutio non sequitur, quali anomali statu corporis afficiuntur, laborant dolore capitis et difficultate studiis vacandi.

4. Viris autem debilitatis et infirmis pollutio nocet, nam hisce melius est, ut semen in iis remaneat. Semen enim, si non emitatur, resorbetur et novum robur in organismo confert. Sicuti viris robustis et omnino sanis, semen quod non emittatur, gravamina efficit, quia eorum corpus bene nutritum, robustum novo robore ex semine non indiget, nam nutritiva media in abundantia habet, ita viri debiles, qui inopiam nutritivorum mediorum habent, pollutione ea magis amittunt et propterea iis nocet.

Hisce praemissis adducimus sequentia principia:

5. P o l l u t i o a c t i v a s i v e n o c t u r n a occurrit in omnibus viris, praesertim in iis, qui castam vitam degunt. In quantum est pollutio mere physiologica, id est sola natura, ad evacuanda organa per semen, quod in abundantia iis inest, causata non est noxia immo valetudini utilis.

Talis pollutio fit plerumque noctu et somniis eroticis excitatur.

Quoad principium morale dicit S. Alphonsus: „Non tenetur quis (modo tamen absit periculum consensus in voluptate, nec voluntarie promoveat) impedire pollutionem sponte sua evenientem aut jam coeptam v. gr. in somno, reprimere, sed potest sanitatis causa sinere ut natura se exoneret, expedire munire se

cruce et sine alio attactu, quietis manibus rogare Deum ne permittat lapsum in delectationem.“

„Quando pollutio incipit in somno et emissio contingit in vigilia semiplena, tunc si homo aliquam experitur delectationem non plene deliberatam, non peccat quidam nisi venialiter, ut bene notant S. Anton. Nov., Salm., et Conc.“

6. Praeter hanc sic dictam naturalem pollutionem est adhuc alia scilicet, quae causata est ex quadam activitate diurna: i. e. si vir die aliquid agit, quod generativa organa excitat, absque intentione pollutionem procurandi, quae tamen noctu uti sequella actionis die peractae evenit et quae alias naturali modo non eveniret.

De hac re valent sequentia principia juxta S. Alphons. Lib. IV. n. 481 et 482:

Si — quis, facturus rem aliquam necessariam vel licitam, et honestam, praevidet inde naturaliter secuturam pollutionem, quam tamen ille nullo modo velit, nec intendat: tunc modo absit periculum consensus in delectationem, non tenetur abstinere a tali actione, quia prosequenti suum jus non imputatur effectus per accidens et praeter intentionem secutus. Hinc non obstante periculo pollutionis licet audire confessiones mulierum, studere casibus conscientiae, tangere se ex necessitate, feminas caute et cum necessitate alloqui, osculari, amplecti juxta morem patriae, si alioquin incivilis esset. Quod si tamen periculum esset consentiendi in delectationem (quod colligitur inde, si saepius simili occasione mortaliter sit lapsus), a causa illa, quantumvis licita, abstinendum esset.“

Si pollutio praevideatur ex re licita, otiosa vel minus necessaria et haec sit causa propinqua ac natura sua ad venerem ordinata, ut sunt actus luxuriosi, tactus, aspectus, lectio, auditio, locutio turpis mortale est ab

illa non abstinere, quia in eam consentiens moraliter in effectum consentire censetur. Quod si res illa est causa tantum remota, per accidens tantum ad pollutionem concurrans, qualis est verbi gratia esus aut potus calidum, equitatio, confabulatio inutilis, crapula, ebrietas etiam mortalis (modo pollutionem non intendas et absit periculum venerei consensus) secuta pollutio non est mortale, quia in talem rem consentiens non ideo velle censetur effectum.

7. *Pollutio passiva seu diurna.* Fit tempore vigiliae, plerumque die, ordinarie absque erectione, sine venereis desideriis, absque voluntate, saepe viro inscio aliquando cum incommodo immo et cum doloribus in genitalibus et partibus vicinis afficiendo. Talis pollutio plerumque causam habet in nimia debilitatione causata per nimiam repetitionem actuum venereorum ast causata potest etiam esse haemorrhoidis, vermiculis intestinalibus in recto intestino et aliis.

Pollutio talis, nisi cito auxilium afferatur, mortem brevi adducit.

Homines tali malo onerati habent voluntatem valde debilitatam, cogitationes tristes, quae non raro eos in desperationem immo in suicidium impulerunt. Quapropter in confessionali suavi modo sunt tractandi et curae medicinali tradendi. Media spiritualia rite cum mediis medicinalibus ad consilium periti medici adhibita possunt hoc malum ab istis infelicibus hominibus avertere.

VII.

Coelibat.

1. Církev římsko-katolická ukládá všem, kteří vyšší svěcení přijali, přísný závazek coelibatu čili bezženství.

Nikdo, kdo vyšší svěcení přijal, nesmí uzavřít manželství (Conc. Later. I can. 21 et II. can. 7. — Tridentinum sess. 24. De sacram matrim. c. 9.); kdo by přes tento zákaz přece manželství uzavřít chtěl, jest jeho manželství neplatné a mimo to má za následek i irregularitu.

2. První koncil later. byl r. 1123 a druhý 1139; závazek coelibatu má však svůj původ v dobách mnohem starších, avšak přísně se neprováděl. Oba tuto uvedené koncily zavádějí svým ustanovením ne věc samu, ale přísnější praksi, která nebyla spojena bez obtíží. Všeobecné a ostré provedení celibatu a to za nemalého odporu jak kněží, tak i laiků vykonal papež Řehoř VII. (1073—1086). Od těchto dob se coelibat v církvi katol. přísně ukládal.

3. Coelibat přikazuje vlastně per se toliko bezženství; poněvač ukájení pohlavního pudu extra matrimonium není vůbec dovoleno, ukládá povinnost coelibatu naprostou zdrženlivost a zachování naprosté čistoty v každém ohledu.

4. Poněvač pud sebezachování a tudíž i snaha sebe sama zachovati v potomcích, jest nejsilnějším pudem člověka, jest závazek coelibatu jedním z nejtěžších a proto měl a má coelibat vždy dosti četné nepřátele a protivníky, kteří proti němu uvádějí různé námitky.

5. Mnozí z protivníků coelibatu dovolávají se rádi kardinála Aeney. Sylv. Piccolominiho, pozdějšího papeže Pia II., který na koncilu basilejském pravil: „Forte peius non esset, ut multi sacerdotum matrimonium inirent; multi in sacerdotio conjugati possent salvari, dum in sterili presbyteratu perduntur.“

6. Jiní dovolávají se slov jiného účastníka téhož koncilu arcibiskupa Mikuláše Tudeschiho, který pravil: „Ecclesiam tamquam bonum medicum gerere se debere, qui videns medicinam infirmo obnoxiam esse, eam

committit, aliud „recipe“ praescribens. Continentiae lex febrim libidinis auget et mortem parit. Et Ecclesia eam febricantibus propinare perseverat? Ego credo pro animarum salute optimum fore statutum, ut si aliqui se continere velint et magis mereri eorum arbitrio relinquuntur, iis vero, qui se contineri non possunt, nuptias inire liceat.“

7. Proti coelibatu se namítá dále ta okolnost, že předmět jeho závazku není žádné zlo per se, které nikdy a za žádných okolností nemůže býti dovoleno, jako na př. jest lež. Byť by i celý svět lhal a tím hřešil, nebyly by všechny tyto hříchy důvodem pro to, aby lež dovolenou se stala. Jinak věc jest u coelibatu. Manželský svazek není nic zlého, ba naopak jest svátostí, zákaz manželství jest zákazem použití přirozeného práva. Coelibat byl ustanoven k tomu konci, aby kněze k dokonalosti a svatosti povznášel a jest oprávněn potud, pokud alespoň u většiny cíl ten dosažen bývá; než staletá zkušenost učí, že coelibat mnohem víc duší do zkázy uvrhne, nežli jich ku svatosti přivede a v ní udrží, přemnohým stává se tento závazek pramenem zkázy a zavržení, kteří jinak řádnými kněžími by byli, zkrátka coelibat má mnohem víc ovoce zla nežli dobra, proto jeví se býti škodlivým a nemá býti ukládán.

Nepřátelé coelibatu dále namítají: Jako důvod pro coelibat se uvádí ta okolnost, že by ženatí kněží nekonali svých povinností vůči nemocným a ve zpovědnici jako kněží svobodní. Než praxe tento důvod vyvrací neboť kněžstvo runované církve, které jest ženaté, vykonává své povinnosti vzorně. Týž důvod, ba ještě větší, by byl pro coelibat lékařů a přec ženatý lékař, který má ženu i děti, vyznačuje se vůči nemocným mnohem jemnějším citem a větší ochotou, nežli lékař starý mládenec.

I námitka nepotismu, který prý by mezi kněžstvem

kvetl, kdyby coelibátu nebylo, padá dnes, kdy jsou poměry takové, že nepotismus se nedá prováděti. Nelze-li nepotismus prováděti ve stavu úřednickém, učitelském, tím méně by byl možným mezi ženatým duchovenstvem. Ani námitka, že ordinandi úplně sami a svobodně se při přijímání svěcení vzdávají práv na stav manželský, neobstojí před analysou, neboť jestliže se hoši od mládí v různých soukromých gymnasiích vychovávají s tím úmyslem, aby kněžími se stali a jestliže se jim za tím účelem ani vysvědčení nedá, a i kdyby jej dostali, státní platnosti nemá, pak i tu není možno mluvití přec o žádné svobodě. Neboť takový mladík vida, že pro světské povolání nemá žádné průpravy, jest nucen v kněžství vstoupiti. A co se tkne té svobody před svěcením mladých mužů sotva 23—24 let starých, u těch a v tom věku není ještě pohlavní život tak vyvinut, aby věděl, jak veliký závazek coelibátem na sebe bere. To poznání teprve by mohl oceniti tak ve 30 letech, kdy vospěl v muže s plnou silou a energií a kdy pud sebezachování a touha po potomstvu ve spořádaném manželském spoluzití v něm se ozvala plnou vervou. Ale takový nezkušený mladík nemá ani pojem o tom, co věnoval závazkem coelibátu.

Výsledek všech úvah a nájezdů nepřátel coelibátu jest ten, že coelibat nucený nelze žádným rozumným důvodem hájiti a že zkušenost z církevních poměrů odpozorovaná nezvratně dává celé řady důkazů, že nucený coelibát církvi mnohem více škod přináší než prospěchů, že tudíž se jeví tento závazek od církve sice dobře míněným, avšak praxí prokázán u závazkem škodlivým, který sice dle intencí církve má dokonalost množiti, ve skutečnosti však jen hříchy v kněžství množí a tím i mravnosti lidu škodí a takový zákon, jako každý škodlivý, má býti vůbec odstraněn.

8. Tím jsme asi vyčerpali hlavní námitky, které se proti coelibatu ozývají. Nehodláme jich vyvracet bod po bodu, ježto kdo se přesvědčiti nechce dáti, marná všechna práce bývá; toliko pravíme:

a) Souditi o tom, zdali coelibát více škody církvi přináší, nežli prospěchu, jest jedině správa církve kompetentní. Té svěřil Bůh otěže vlády a ona bude jednou za to Bohu odpovídati, zdali následkem nuceného coelibátu přišlo více duší ke zkáze než ke spáse.

b) Zachování coelibátu dle souhlasného úsudku lékařů ani života nezkracuje, ani zdraví neškodí. *Nam semen virile si per voluptatem veneream non effunditur a corpore ipso resorbetur et propter chemicam suam compositionem, quia valde utilia et corpori necessaria continet, novam vitam, novum robur organismo corporis affert, ita semen absorptum quam maxime confert ad sanitatem corporis servandae, auget energiam vitalem, roborat voluntatem et acriorem facit mentem. Si autem corpus validum et bene nutritum non indiget semine virili ad se reficiendum, expellit semen in nocturna pollutione, sponte vi naturali et sine peccato.*

3. Z toho jest též vidno, že zachování coelibatu jest možným; ovšem mnoho tu přijde na povahu. Prudší povaha a náchylnější musí větší boje podstoupiti nežli povaha slabá a klidná — ale coelibat zachovati při pevné vůli, při svědomitém užívání duchovních prostředků z milosti Boží jest vždy a u každého normálního muže možné.

9. Co se tkne názoru, že muži není možno žiti ve zdrženlivosti, a že i sami lékaři radívají docela i k mimomanželskému obcování, uvádím tu výrok Dr. Ziemanna, lékaře v Londýně, který řekl: „Lékař, který radí k mimomanželskému styku pohlavnímu, dopouští se infamního zločinu. Právě tak mohl by radit ke krádeži

a k vraždě, neboť svádění nevinných a podporování padlých v jejich zpustlém životě je stejným zločinem“.

Prof. Dr. Krafft-Ebing v jednom ze svých pojednání o chorobách nervových a duševních ostře se staví proti názorů laiků i lékařů, jakoby takové choroby bylo někdy nutno léčiti prostitucí nebo manželstvím. Příznává, že v životě duševním i tělesném pohlavní pud jest mocným faktorem, ale dokazuje, že u mužů normálně založených zdrženlivost pohlavní není na závadu ani zdraví tělesnému ani duševnímu.

Věhlasný gynaekolog prof. Hegar praví: „Bez potavy člověku nelze existovati, kdežto při pohlavní zdrženlivosti možno mu velikého stáří se dožítí. Mravnost byla vždy pokládána jakožto prostředek k docílení vyšších schopností duševních i tělesných. — Atleti starověku musili se zříkati styků pohlavních, bojovníci připravovali se k válce zdrženlivostí. Totéž žádají i dnes mnohá sportovní sdružení na svých členech.“

Část VI.

Zdravotnictví a příkázání církevní.

Svěcení neděle a svátků.

1. První příkázání církevní nařizuje svěcení neděl a svátků, v nichž zakazuje všechnu těžkou práci služebnou, jako jest práce polní, řemeslná, tovární, nádenická a t. d. Jak daleko tento závazek jde, kdy a jak osvobozuje, o tom jedná mravověda a tudíž nespadá věc ta v náš obor. My o tomto příkázání jednati máme jen potud, pokud souvisí se zdravotnictvím.

2. Člověk se skládá z těla a z duše, a proto musí obému náležitou péči věnovati. Práce všedního dne, kdy člověk koná své zaměstnání a práci životním povoláním uloženou, vyčerpává síly duše i těla. Den ze dne by člověk dlouho pracovati nevydržel, brzo by své tělesné a duševní síly vyčerpал a tím životní podmínky ztrácel. Proto jest třeba člověku odpočinku nejen nočního, který den ze dne se opakuje, nýbrž jest třeba, aby člověk v práci některý den v týdnu vysadil. Odpočinek řádně ztrávený nahromadí nové síly tělu i duši a člověk takto posílený pouští se do práce s větší chutí, s energií a také s lepším výsledkem. Po odpočinku do-

staví se zvláštní náklonnost k práci, radost z ní, práce se lépe daří, jest dokonalejší a plodnější.

3. Člověk vůbec a věřící křesťan zvláště má pamatovati také na potřebu duševní. Zdraví duše má vždy blahodárný vliv na zdraví těla. O potřeby duševní má pracovati člověk též, musí tedy k tomu míti čas, a toho se mu má dostati v odpočinku od povinné denní práce.

Na tyto zdravotnické zásady pamatuje církev ve svém prvním přikázání, v němž nařizuje zasvěcené svátky světiti.

4. Aby však odpočinek přikázaný přinášel své ovoce, jest třeba, aby náležitým, zdravím těla i duše přiměřeným způsobem byl využit. Než bohužel pozorování praktického života nás poučuje, že odpočinku nedělního a svátečního se zneužívá na škodu zdraví i duše.

5. Jedním z velikých nešvarů jest každonedělní pořádání tanečních zábav zvláště ve větších městech. Sem schází se mladý lid, ubíjí peníze, zdraví, čest a to mnohdy až do hodin ranních, kdy nevyspalý, vysílený, v nejhorší náladě odchází v pondělí do práce. Následky toho jsou nemálo škodlivé. Tělo místo aby v den odpočinku načerpalo nových sil, bývá připraveno nestřídmým pitím, nemírným kouřením a pohlavními hříchy o ten zbytek své síly, který mu po celotýdenní námaze ještě zůstal a tak s chabými silami, s vysíleným tělem počíná pondělní práci a pracuje po celý týden až do neděle, kdy se opakuje tento děj znova. Často po celý týden šetří, a nutné posily stravou si nepřeje, jen aby v neděli mohl více užívat, nebo dluhy dělá, které ho potom tísní, tělo i duši ubíjí.

6. Statistika dokazuje, že v pondělí se stane nejvíce úrazů v továrnách a dílnách. Proč? Poněvač dělníci v noci z neděle na pondělí hoví rozkošnickému ži-

votu buď málo nebo docela nic nespí, do práce nevy-spalí přicházejí, při práci potom podřimují nebo jinak sosláblostí nedostatečný pozor dávají a tak k různým úrazům při stroji přicházejí.

7. Někteří lidé mívají ve zvyku po výplatě sobotní celou noc prohýřiti, v neděli dopoledne prospati, pak zase jdou po radovánkách, aby do pondělka do rána ještě utratili a v rozkoších promarnili ještě ten zbytek mzdy sobotní.

Jiní propadají zlozvyku, že jdou v neděli do hostinců, kaváren, koncertů a p., kde v kouři a při pivě v dusné atmosféře sedí, pijí a karty hrají od hodin poledních až do pozdní noci. Tomu říkají zotavení.

8. Proti těmto nešvarům musí býti bojováno nejen ze stanoviska náboženského, nýbrž i ze stanoviska lékařského: neboť takovýto „odpočinek nedělní“ jest příčinou systematického vysilování lidstva, s tím spojených nemocí a úplné degenerace.

9. Církev svým nařízením o svěcení svátečních a nedělních dní koná nejen své poslání náboženské, nýbrž i po stránce zdravotní o lid se stará. Dle jejího úmyslu má křesťan v ten den mysl více než jindy obracet k Bohu, má se povznášeti ze života vezdejšího do idealů náboženských, má obcovati mši sv., slyšeti slovo Boží, které ho těší v jeho svízelných a trampotách životních, nové naděje do života vlévá, celé řadě různých cností učí a p., to vše má blahodárný vliv na duši, její spokojenost a vnitřní klid, což velmi působí na zdraví těla. Slušnou zábavu ve dnech svátečních církev nezakazuje. Takovým zábavám, které duši povznášejí a tělo posilují, církev přeje, ale staví se tak dobře jako předpisy zdravotní proti excesům v zábavě, v nichž duch se ubíjí a tělu se škodí.

10. Kněz vyučuje ve školách, na kazatelně, na křesťanských cvičeních může s velikým prospěchem užívati pohnutek ze zdravotnictví, pokud se svěcení svátečních dnů týče. S prospěchem může poukazovati na škody zdraví ohrožující, které vznikají těžkou prací, jež se stále ze dne na den, ani svátek ani neděli nevyjímaje, opakuje. Mnoho dobrých argumentů poskytuje rozebrání zhýralého života, který zvláště v pracujících třídách ve dny nedělní se vede a ukázati, jakou zkázu zdraví přináší takový život. O zdraví se více méně každý bojí a proto pohnutky zdravotnické tvoří mocnou oporu pohnutkám nadpřirozeným. Poukázati, jak náležitě a ve smyslu církve ztrávené neděle blahodárně působí na zdraví duše i těla, nemine se jistě s dobrým výsledkem.

11. Zdravotní zájem lidstva vyžaduje, aby stát všemožným způsobem napomáhal k nedělnímu klidu. V Anglii, v Americe, ve Švédsku a jinde jest proveden přísný nedělní klid, tak že i hostince jen na krátkou dobu v poledne a večer se otvírají, aby se mohli lidi jen naobědvati a navečeřeti. Tento přísný nedělní klid prospívá velice po stránce zdravotní i mravní všemu obyvatelstvu, zamezuje hýřivost, pijáctví, muže udržuje v rodině, rodinu nutí ku prospěšnému a zdraví nutnému způsobu využití dne nedělního, podporuje šetrnost, množí zbožnost a mravnost v rodinách. Co jest možným jinde, může být i u nás a proto v první řadě kněžstvo má se přičiňovati o to, pokud jeho sociální vliv sahá, aby u nás byl uzákoněn přísný všeobecný nedělní klid.

A. Návštěva kostela.

1. Církev přikazuje, aby katolický křesťan byl přítomen v neděli a ve svátek mši sv. Oproti tomu

stanoví moralisti zásadu: *Excusat a Missa audienda quaevis causa mediocriter gravis, seu quae involvit notabile incommodum vel damnum in bonis animae vel corporis proprii vel proximi.* Těch příčin jest celá řada, my ovšem tuto se jimi budeme zabývati jen potud, pokud souvisejí se zdravotnictvím.

2. Aby povinnosti slyšeti mši sv. učiněno bylo žádost, jest třeba, aby věřící celou mši sv. slyšel. Tichá mše sv. vyžaduje 25—30 minut. Doba tato jest dosti dlouhou, aby za určitých podmínek mohla se státi zdraví lidskému nebezpečnou.

Chceme-li se stanoviska zdravotnictví jednati o osvobozující příčině vzhledem k slyšení mše sv. v neděli a ve svátek, tu musíme obrátiti zřetel svůj hlavně ke dvěma činitelům a těmi jsou *a)* kostel, *b)* osoby.

3. Co tkne se kostela, tu doznati musíme, že jsou mnohé a mnohé kostely, v nichž delší pobyt ze stanoviska zdravotnického jest na pováženou, a to zvláště v určitých dobách ročních.

4. Mnohé kostely jsou špatně založené, z kamene stavěné, tak že jejich stěny jsou jako houby, které všechnu vlhkost do sebe ze země ssaji. Po vkročení do takového kostela zvláště za doby zimní, kdy po několika-denním mrazu nastane obleva, projede studená zima člověku i úplně zdravému a jinak otužilému až do kostí, takže celý se otřese, a kdyby delší dobu se tam zdržel, užene si při nejmenším řádnou rýmu nebo i dosti nebezpečnou chřipku. Jestliže pobyt v takovém kostele zdravému a otužilému člověku jest na pováženou, tím více opatrnosti dbáti třeba při osobách chorých, rekonvalescentech, ženách a dětech.

5. O ventilaci bývá skoro ve většině našich kostelů špatně postaráno a proto v kostelích zvláště za doby letního parna a ve dnech, kdy kostel bývá lidem pře-

plněn, jako tomu jest o dnech velikých svátků, církevních slavností a poutí, bývá atmosféra v mnohém kostele nemálo nepříjemnou a pro slabší lidi mnohdy i nesnesitelnou.

6. Příčinou toho bývá obyčejně značné množství lidí, jichž dech vzduch nemálo znečistí. Někdy se stane, že lidé do kostela jdoucí cestou zmoknou a v kostele po té teplem šat se zapaří, následkem čehož tvoří se nepříjemné výpary. Někde zvláště o svátečních dnech si ženy mažou vlasy různými mastnotami, pak v horku se v kostele potí, při čemž jejich zapařené vlasy velmi odporným čichem atmosféru vzduchu naplňují. Mnohé osoby mívají své šaty načichnuty značně plísní. V mnohých kostelích hořívá příliš mnoho světél, které čadí; bývají tam rozestaveny četné velké svíce za zemřelé, které hoří jako pochodně; na četných místech stává stojan svíčkové báby, kde kolem do kola hoří celá řada svíčiček a čmoud ze stojanu jako kouř z komína po kostele se valí. K tomu ke všemu přistupuje vůně kadidla a ta nejrůznější směsice osobního čichu, které mnohé osoby ze sebe vydávají. Z toho ze všeho vidno, že vzduch kostelní bývá značně znečištěný a že na mnohých místech vyžaduje nemalé otužilosti zdravotní od osob v něm se zdržujících.

7. Dále tu na váhu padá, že člověk v kostele přítomný bývá obklíčen přečetnými lidmi, jichž přítomnost na něho někdy působí dosti nepříznivě ba i odporně, že dýchá vzduch značně znečištěný, že buď většinou nepohnutě delší dobu stojí neb klečí, kterážto poloha těla vždy unavuje, že v létě v horku a v potu v kostele trpí, v zimě na studené kamenné podlaze skoro bez pohnutí stojí, že v zimě oděn jest těžkým šatem a p.

Tyto a podobné vlivy nezřídka působí nepříznivě na orgány dýchací a zaviňují špatné dýchání, závratě, mdloby, různé nervosní záchvaty, nepřímým způsobem působí různé nachlazeniny ba i zápalý.

8. Kněz má o to dbáti, aby podobné škodlivé vlivy v kostele, které činí návštěvu chrámu potížnou, se buď úplně odstranily anebo když to není možno, alespoň co nejvíce omezily. Kde kostel jest vlhký, tam dlužno péči o to míti, aby náležitou úpravou po stránce stavitelské zjednána byla náprava.

9. Též o náležitou ventilaci se má kněz postarati. Jakým způsobem si tu počínati, o tom byla řeč již na jiném místě. Též bude záhodno, aby kostel v době parna a letního horka byl na 1 až 2 hodiny úplně zotvírán. Suchý, teplý vzduch jej dobře vysuší. Když po několikadenním parnu se ochladí a dešť se dostaví, tu za chvíli se kostel neprovětraný naplní horkým vzduchem, takže kněz i věřící za malou chvíli jsou v něm úplně zpoceni. Tu se doporučí kostel úplně zotvírati, aby temperatura kostela a venkova se promísila a horký vzduch z kostela byl vypuzen.

Když po silných mrazech nastane obleva, zůstane vzduch v kostele mrazivý, venku jest teplý; vstoupení do takového kostela působí velmi nepříznivě na ústrojí dýchací, do něhož vzduch kostelní přímo řeže. Tu jest záhodno též náležitým provětráním způsobiti oteplení vzduchu v kostele.

V našich kostelích se vůbec bohužel v zimě netopí a ještě velmi mnoho vody uplyne, nežli k této vymoženosti dospějeme.

10. V mnohých kostelích kladou se na zimu na podlahu prkna; způsob tento nelze doporučovati, poněvadž chůze po těchto prknách velice lomozí a při bohoslužbě jak kněze, tak věřící nemálo ruší. Nejlépe

jest na zimu pokryti podlahu kobercem kokosovým, když není možno pokryti celý kostel, alespoň tu část, kde děti se shromažďují.

11. Kněz má dále dbáti na to, aby v sobotu anebo den před svátkem pod večer se kostel nečistil. Čistí-li se kostel v sobotu pod večer, obyčejně nevyschne do druhého dne, kdy lid k nedělním službám Božím se shromažďuje, takže po celou dobu bohoslužeb v mokřém kostele meškati musí.

Jak kněz pečovati má o to, aby čmoud svíček atmosféry kostelní nekazil, o tom již na jiném místě bylo pojednáno.

12. Kdy a kde může nastati se stanoviska zdravotnictví možnost osvobození od návštěvy kostela vzhledem k poměru chrámu a vzhledem ku zdravotnímu stavu osoby, to nelze říci všeobecně, nýbrž to dlužno ustanoviti od případu ku případu na radu lékaře timoratae conscientiae, na radu zpovědníka nebo kněze vůbec. Tu rozhodují místní poměry v kostele, roční doba, tělesný stav dotyčné osoby a často i jiné ještě okolnosti, jako vzdálenost kostela a p. Vzhledem k tomu nelze nějakého všeobecného pravidla ustanoviti a dlužno tu dle různých okolností aplikovati zásadu, že zákon přirozený (zachování zdraví) předchází zákonu církevnímu, který věřící zavazuje o dnech nedělních a svátečních mši sv. obcovati.

K vůli snažší aplikaci tohoto principu, zmíníme se o některých případech zevrubněji.

13. Co se tkne dětí, tu nutno doznati že jejich ústrojí zaslouží zvláštního zřetele, avšak okolnosti jsou tu tak různé a tolik rozdílné, že není možno nějakých pravidel pro všechny stanoviti, a tak nezbyvá nic jiného, nežli věc ponechati úsudku kněze při každém jednotlivém případě. Dítě, které jest otužilé a zdravé,

zimě, mrazu i horku zvyklé, nepotřebuje tolik ohledů, naproti tomu děti nerozumně vychované, které po většině se v pokoji zdržují, před každým vánkem větru pečlivě se chrání, ven v zimě zřídka se pouští, budou pro svou schoulostivělost potřebovati více ohledů. Děti vesnické jsou otužilejší než děti městské a tyto více nežli velkoměstské. Co dítě vesnické vydrží, to nevydrží dítě z lepší rodiny z města: co pro jedno dítě jest věcí úplně neškodnou, to může býti zdraví jiného dítěte značně na pováženou. Tedy věc jest velice relativní.

Na některých místech v zimě osvobozují se děti úplně od návštěvy kostela. Věc ta nezdá se nám býti v pořádku a to proto, že nijak vážnými důvody nedá se odůvodniti. Připouštíme, že někdy, zvláště když se objeví veliké mrazy, možno děti od návštěvy kostela osvoboditi, když není kaple vytopená a když by děti ve studeném kostele na dlažbě kamenné státi musily. Avšak není příčiny ku všeobecné dispensi od návštěvy mše sv. tam, kde děti jsou přítomny mši sv. ve vytopené kapli školní.

14. Co se tkne nemocných, praví Gury (Tom. I. pag. 346): *Excusantur aegroti, infirmi, convalescentes, quibus nocet foras prodire.*

Nemocní, kteří vázání jsou na lůžko, nemohou *propter impotentiam physicam* býti přítomní mši sv.

I ti nemocní, kteří na lůžko poutání nejsou, nejsou povinni jíti v neděli neb ve svátek do kostela, pakliže lékař neuzná to za vhodné.

Zásady: když může nemocný vycházeti ven, že může také do kostela přijíti, nelze použiti. Neboť jsou mnozí nemocní, kteří velmi dobře snesou vzduch zdravý a čistý, avšak nesnesou vzduchu kostelního.

Osoby nervosně zatížené, zvláště osoby hysterické i hypochondrické přechasto upadají v kostele do mdlob anebo závrať dostávají. Taková osoba třeba dobře vydrží v divadle, v koncertu a to v atmosféře dosti nepřijemné, avšak v kostele nevydrží. Tu nutno osoby takové k tomu míti, aby se přec znova a znova pokusily o návštěvu chrámu, raditi jim zvláště ty mše, kdy nejméně lidí jest přítomno.

15. Zvláštní pozornosti zasluhují v tomto ohledu ženy. Žena tempore menstruationis, gestationis et lactationis jest zvláště velice citlivou a při návštěvě kostela vlhkého neb v době zimní může snadno si ublížiti. Záleží tu opět mnoho na konstrukci a tělesné otužiloosti. Žena z lidu zvyklá útrapám těžké práce a strádání vydrží zajisté mnohem více nežli dáma ze salonu.

Co se tkne těhotenství, bývá žena zvláště citlivá v prvých a posledních měsících této periody; zvláště nohy jsou choulostivy a nutno je před nastydnutím dobře teplem ochraňovati. K návštěvě kostela nemá voliti hodiny příliš časně ani předpolední, kdy vzduch bývá nejvíce zkažen, nemá choditi do kostela se žaludkem prázdným ani zase hned po jídle, nemá dlouho klečeti ani státi, nýbrž více seděti a častěji posici měniti. Kdyby všechny tyto prostředky nepomáhaly a pocit mdloby a p. záchvaty by se dostavovaly, pak nezbude nic jiného, nežli ženu takovou od návštěvy kostela ad tempus necēs ariū osvoboditi, neboť jde tu nejen o její zdraví, nýbrž o zdraví dítěte. Připomínáme však, že ty případy, kdy by žena byla po celý čas svého těhotenství zachváčena při návštěvě kostela takovými záchvaty, jsou velmi řídké.

B. Zachování postů.

1. Prikázání toto bývalo dříve mnohem přísnější nežli jest nyní. V dnešních dobách propůjčovány bývají biskupům fakulty, dle nichž mají právo půst zmírniti. Na základě toho každý biskup před počtím postní doby vydává postní mandát pro svoji diecesi, v němž jest nařízení postní zevrubně vysvětleno. V arcidiecesi pražské ustanovuje postní řád toto:

I.

Půst od církev nařízený jest trojí a to: 1. půst zdržlivosti, 2. půst ujmy a 3. půst zdržlivosti a zároveň ujmy. Dle toho rozeznává postní zákon církevní dny zdrženlivosti, dny ujmy a dny zdrženlivosti a zároveň újmy.

1. O dnech zdržlivosti zapovídá se požívati masitých pokrmů věřícím, kteří sedmý rok věku svého již dovršili.

2. O dnech ujmy zapovídá se vícekráté než jednou za den do syta se najísti věřícím, kteří dvacátý prvý rok věku svého již dovršili a šedesátý rok ještě nedokonali.

3. O dnech zdržlivosti a zároveň ujmy zapovídá se požívati masitých pokrmů a vícekráté než jednou za den do syta se najísti věřícím, kteří dvacátý prvý rok věku svého již dovršili a šedesátý rok ještě nedokonali. — Věřícím od sedmého do dvacátého prvého roku dovršeného a po dokonaném šedesátém roce věku o těchto dnech zapovídá se toliko požívati masitých pokrmů.

O všech dnech ujmy — bez rozdílu, jsou-li to dnové pouhé ujmy nebo dnové zdržlivosti a zároveň ujmy — dovoluje se tedy k snídání něco málo požití, při

hlavním jídle úplně se nasytiti a mimo to ještě jednou pro občerstvení ne však do úplného nasycení něco pojísti. O dnech pouhé újmy jest i při tomto jídle pro občerstvení dovoleno požívatí masitých pokrmů.

O všech dnech ujmy jakož i o nedělích čtyřicetidenního postu zakazuje se při témž jídle požívatí pokrmů masitých i postních zároveň. Postními pokrmy míní se tu ryby a jiná zvířata, jichž vůbec za postní pokrmy se užívá, jako raci, ústřice, hlemýždi a těm podobná.

II.

Se zřetelem k tomuto všeobecnému nařízení a vysvětlení jest v tomto roce zachovávatí následující postní řád:

P á t k y celého roku jsou toliko dny zdržlivosti (pátky čtyřicetidenního postu, kvatembrové a adventní jsou zároveň také dny ujmy).

V e č t y ř i c e t i d e n n í m p o s t u jsou všechny pátky, středa popeleční, středa kvatembrová, zelený čtvrtek a bílá sobota dny zdržlivosti a zároveň ujmy; o nedělích není ani zdržlivosti ani ujmy; ostatní dnové jsou toliko dny ujmy.

V e č t y ř e c h t ý d n e c h k v a t e m b r u (suchých dnů) jsou středy a pátky dny zdržlivosti a zároveň ujmy, soboty však toliko dny ujmy.

S v a t v e č e r y (vigilie) hodů Božího Svato-dušního, hodů Božího vánočního jsou dny zdržlivosti a zároveň ujmy; naproti tomu jsou svatvečery svátků sv. apoštolů Petra a Pavla (28. června), Nanebevzetí Panny Marie (14. srpna) a Všech Svatých (31. října) pouze dny ujmy.

V d o b ě a d v e n t n í jsou pátky dny zdržli-

vosti a zároveň ujmy, středy však toliko dny ujmy, vyjma středu, na niž připadá půst kvatemburu, kdy zakázáno jest požívati masitých pokrmů.

III.

O dalším zmírnění tohoto postního řádu ustanovujeme takto:

1. Cestující, churaví, chudí a ti, kdo těžkou práci konají, smějí o dnech ujmy i vícekrát za den do syta se najísti.

2. Dělníci v továrnách a v dolech, cestující, když v hostincích jedí, jakož i všichni ti, kdo nemajíce vlastní domácnosti nuceni jsou v hostincích se stravovati, smějí — vyjímaje kněze — o všech dnech zdržlivosti, vyjma popeleční středu, tři poslední dny svatého týdne a svatvečery Svatodušní, vánoční (24. prosince) pokrmů masitých požívati.

Železniční zřízenci vlak doprovázející, cestující drahou, kteří jsou odkázáni jísti v nádražních restauracích, dále ti, kdo se léčí v lázních a jiných místech léčebných, jakož i jejich rodiny a kdo je doprovázejí, smějí o všech dnech zdržlivosti, vyjma jediný veliký pátek, masitých pokrmů požívati.

Kdo pro velkou chudobu požívati musejí, čeho dostanou, anebo kdo žijí v rodině, kde se postní pokrmy nepředkládají, smějí o všech dnech zdržlivosti masitých pokrmů požívati, mají však hleděti, by alespoň na veliký pátek se jich zdrželi.

3. Kde připadá výroční trh na den zdržlivosti, jest v místě tom (ne však v přifařených obcích) dovoleno toho dne masitých pokrmů požívati.

Zdržuje-li se kdo v diecési cizí, povinen jest spravovati se postním řádem tam platným, příslušníci

c. a k. vojska stálého postním řádem nejdůst. polního apoštolského vikariatu, příslušníci c. k. zeměbrany a c. k. četnictva pak svým vlastním postním řádem, který se jim s kazatelny ohlásí.

4. Mimo to dovoluji všeobecně, aby o dnech zdržlivosti — bez rozdílu, jsou-li to dnové pouhé zdržlivosti nebo dnové zdržlivosti a zároveň ujmy — pokrmy na místě máslem připravovaly se též kterýmkoli sádlem či tukem zvířecím, nikoli však odvarem masitým nebo drobty masitými.

5. Všichni duchovní správcové a zpovědníci jsou i v tomto roce zplnomocnění ještě větších zmírnění na kratší dobu povolovati; k nim ať se věřící též v případech pochybných o radu obrátí. Dispense na celý rok nebo ještě delší dobu udíletí jest mně zůstaveno.

3. Jak z uvedeného vidno, jest ustanovení postní značně mírné a může býti snadno zachováváno, neboť těm, kteří se postiti nemohou anebo nesmí, se nic neukládá, ti, kteří jsou vázáni půst zachovávat, mohou tak beze všech obav o své zdraví učiniti.

4. Proti postu se nyní mnoho hřeší a půst málo se zachovává. Příčiny, které se proti postu uvádějí, postrádají obyčejně všeho podkladu, neboť ty příčiny, které samy sebou nebo ve spojení s dispensí osvobozují, odstraňují všechny rozumné důvody a příčiny, které per se anebo dispensí odstraněny býti nemohou, nemají žádné váhy a bývají to obyčejně holé výmluvy.

5. Toho, co tělo ku své nutné vyživě potřebuje, jest velmi málo, v našich dobách se jí mnohem více, nežli potřeba těla káže, pokrmy a nápoje požívají se více pro chut než-li pro potřebu. Čím méně člověk pracuje, tím méně jídla spotřebuje. Bohužel v životě bývá pravý opak, čím méně kdo pracovati musí, tím více finančních prostředků má a tím více nemírnosti

v jídle i pití se oddává, kdežto čím více kdo pracuje; jako řemeslníci a dělníci, s tím chudší stravou často spokojiti se musí.

6. Půst, tak jak jej církev přikazuje, zdraví neškodí, naopak zdraví podporuje. Není nic tolik škodlivého jako stálé a nepořádné jedení po celý den. Má-li žaludek dobře trávit, musí si odpočinouti; on musí vše ztráviti a po nějaký čas prázdný býti, aby nových sil nastřádal a dosti žaludeční šťávy vyvinul. Po takovém odpočinku pracuje žaludek mnohem dokonaleji. Z toho vidno, že půst přiměřený od lidí normálních a za normálních okolností zachovávaný zdraví prospívá. Že půst neškodí zdraví, toho nám uvádí život světců celé řady; neboť ačkoli přísný půst zachovávali, přes to dlouhého věku se dočkali a pevnému zdraví se těšili.

Pokud církevní půst jest zachováván od lidí normálních za normálních okolností, nelze proti němu se stanoviska zdravotnického ničeho namítati, ba možno jej i doporučovati jako prostředek zdraví sloužící.

7. Jinak však věc se má tam, kde půst by zdraví škodil. Zachovávat zdraví jest zákon přirozený, zachovávat půst jest zákon církevní. Známa pak jest zásada moralistů, že zákon přirozený předchází.

Příčiny, které per se osvobozují od zachovávaní postu ujmy, mohou se zakládati na nemožnosti fysické nebo mravní.

1. N e m o ž n o s t í f y s i c k o u t. j. takovou, kde scházejí přirozené síly půst zachovávat, se vyznačují osoby nemocné a zvláště rekonvalescenti, kteří po přestálé nemoci se zotavují a tudíž náležité výživy pro nabytí nových sil tělesných potřebují. Sem náleží dále ženy těhotné, jichž zdraví i vývin dítěte by byl půstem nemálo ohrožen, dále sem dlužno zařaditi ženy kojící, které potřebují náležité výživy; konečně jsou to

osoby, které musí jísti, kdy co dostanou, tedy osoby chudobné a na stravování určitého směru odkázané.

2. N e m o ž n o s t í m r a v n í se vyznačují osoby takové, které sice by mohly předeepsaný půst zachovávat ale nikoli bez značnější škody. Komu působí zachovávání ujmy značné bolení hlavy, tak že ho mnohdy i neschopným ku práci činí, ten nemusí ujmu zachovávat. Do 21 let tělo lidské potřebuje zvláštního ohledu, ježto příliš se vyvíjí, proto kdo nedovršil 21. rok věku svého, není postem vázán. Mužové po 60. roce, ženy však již po 50. roce ochabují v silách svých; proto církevní zákon bere k tomu přiměřený zřetel. Dále dlužno zmíniti se o ženách v době menstruace, kdy celé ústrojí ženy nemálo jest zachváčeno a oslabeno. Též ženy, jimž mužové posty zakazují a jimž by ze zachovávání postu nemalé mrzutosti povstávaly.

8. Mimo tuto dvě uvedené příčiny od postu osvobozující jsou ještě jiné dvě a to:

a) P r á c e. Práce, která od zachovávání ujmy osvobozuje, musí býti taková, že ji nelze konati bez značné únavy: sem patří všechny těžké práce ruční jako polní, kovářská, kolářská, truhlářská, zámečnická a vůbec všechny podobné práce, k jichž provozování jest třeba zvláštní energie těla. Z toho důvodu jsou osvobozeny od ujmy služebné osoby, když vysilující práce konají. Též obtížnější cestování koňmo nebo ve voze osvobozuje. Však nejen práce tělesná, nýbrž i duševní, pokud jest vysilující a pokud určitou dobu se koná, osvobozuje od zachování ujmy. Tak osvobození jsou studující, kteří se ke zkouškám připravují, kazatelé, kteří se na kázání připravují neb je konají, učitelové, zpovědníci a vůbec všichni ti, kteří musí vysilující duševní práci konati a jimž zachovávání

ujmy škodu na zdraví by přinášelo, nebo jejich povolání znemožňovalo.

b) *L á s k a*. Konečně osvobozují od zachování ujmy namahající skutky tělesného i duševního milosrdenství, jako na př. jest vysilující obsluha nemocných, zaopatřování s delší cestou spojené a p.

D i s p e n s. Kde jsou příčiny od postu osvobozující samozřejmě, tam není třeba dispense, kde však není příčiny tak vyložené ale nicméně vážnějšího rázu, tam záhodno jest všechnu pochybnost odstraniti dispensí. Od postu může dispensovati nejen papež a biskup, nýbrž i farář a zpovědníci.

9. *Z á p o v ě ě m a s i t ý c h p o k r m ů*. Mnozí navykli si na požívání masitých pokrmů tolik, že myslí, že vůbec bez nich nemohou býti; a tito lidé obyčejně nejvíce námitek proti postu mívají. Maso jest sice nejvýživnější, avšak naprosto potřebným prostředkem výživy lidské není. To jest klam. Jsou mnozí lidé, kteří po celé týdny ba i měsíce masa nepožili a přece jsou zdraví a silni. Tedy se stanoviska tohoto nelze nic vážného proti záповědi požívání masitých pokrmů v určité dny namítati a to zvláště u nás ne, kde látky v mase obsažené možno jinými postními jídly snadno nahraditi. Tedy žádná i sebe těžší práce není dostatečným důvodem z tohoto postu se vyzouvatí. Zde toliko mohou padati na váhu toliko tyto okolnosti:

a) *n e m o c*, kdy nemocný těžkou chorobou jsa stížen, vůbec stravy nepřijímá, anebo málo jí přijímá, takže musí býti vyživován stravou masitou;

b) *r e k o n v a l e s c e n c e*, kdy pro zeslabené ústrojí musí se podávati strava lehce stravitelná, tudíž masitá;

c) *churavost*, kdy nemocní léčí se v lázních a musí zachovávat dietu, která postní jídla obyčejně vylučuje;

d) *oslabené ústrojí zaživací*, které těžších postních jídel nesnese, po nich potíže má neb docela je zvrací.

c) Potíže, pokrmy postní dostati jak tomu na cestách, při stravování v hostincích, stravování v rodinách, kde vůbec postní pokrmy se nevaří a p.

Než skoro na všechny tyto případy pamatuje uvedený postní mandát a dispense pro ně uvádí.

Kdo však má žaludek buď stářím, buď chorobou tak oslabený, že by mu požívání postních pokrmů na zdraví škodilo, pak nechť optá se lékaře avšak *timoratae conscientiae*, a úsudek jeho pro jistotu nechť sdělí svému zpovědníkovi a od něho *ad cautelam si dispens* vyžádá.

10. Zajímavou stať o zdravotním významu postu napsal Dr. Wiesner, kde praví:

Velmi rozšířeným jest názor, že hojné jídlo činí člověka silným a zdravým. Na tvrzení tom jest pouze tolik pravdy, že ten, kdo hojně potravu požívá, může rozhodně také projevit více fysické síly, nežli člověk, požívající nuzné stravy; jest totiž ohromný rozdíl v tom, projevuje-li člověk fysickou sílu, v potravě poskytnutou, v podobě tepla či v podobě pohybu.

U toho, kdo bohatě se živě zvykl si hověti v pohodlí, nepracovati, projeví se fysická síla, poskytnutá potravou, v podobě tepla; tělo však potřebuje tolik tepla, kolik ho třeba k udržení teploty tělesné na 37° C, nadbytek vypouští do okolí, oč je postaráno cévami kožními a žlazami potními: cévy kožní se roztáhnou (kůže je červená, teplá), nastane hojnější přívál teplé krve k povrchu tělesnému, kde se ochlazuje; zároveň začnou žlázy potní více pracovati, kůže se zarosí potem, jehož odpa-

řováním se stává ochlazování na povrchu těla tím značnější. Nejen nepotřebný tuk sám, nýbrž i jedna část nepotřebné bílkoviny a uhlohydrátu promění se v těle v tuk, který se ukládá v těle jako zásoby síly pro možné zlé časy příští; zásoba tuku stává se člověku časem obtížnou, člověk zleniv tělesně i duševně, a tudíž nikdy se nestane silným ani zdravým, neboť neobyčejné tloustnutí stává se chorobou, jejíž nejlepším lékem jest přeměna fysické síly lučební, uložené v tuku, v teplo a pohyb, k čemu jest nejvhodnějším čilý pohyb na studeném vzduchu.

Kdo však si zvykne sílu, poskytnutou v jídle, projevovati z většiny v podobě pohybu, práce svalové, čili kdo zvyká si pravidelně přemáhati všeliký odpor, ten se ovšem stane silným, to jest prací svou zmocňuje se svého okolí a užívá ho ke svému prospěchu. Ústrojnost (organismus) takového člověka naučí se sílu fysickou, která se jí poskytuje třeba i v nuznější potravě, projevovati v podobě užitečného pohybu a nedopouští, aby se měnila v neprospěšné nadbytečné teplo, oč se stará opět kůže, jejíž cévy se stáhnou (kůže jest bledá, chladná, suchá, poněvadž i žlázy potní uskrovní práci svou,) k povrchu přichází málo krve a tudíž je také ztráta tepla do okolí umenšena.

Nečiní tedy hojná potrava člověka silným, nýbrž naopak: kdo chce býti silným, musí si zvykati čili cvičiti se stálým přemaháním odporu, musí ústrojnost svou naváděti k tomu, aby dovedla fysickou sílu poskytovanou v potravě užiti co nejprospěšněji v podobě pohybu a omeziti zbytečný projev tepla. Tomu přivykne člověk jen tehdy, dostane-li jen málo potravy dle důležitého zákona přírodního, že ústrojnost rozvinuje a sesiluje své schopnosti, doráží-li na ni protivenství. Dle toho zákona všechny schopnosti tělesné i duševní zdokonalují

se cvikem, prací čili přemaháním odporu. Takovým protivenstvím jest i občasný hlad čili půst; hladem nutí se ústrojnost poskytovanou pak potravu nejvíce využítkovati a z ní nabyté síly fysické co nejprospěšněji upotřebiti; hladem stává se tělo pevnějším (neobsahuje tolik vody a tuku) a navyká si pak menšímu množství potravy: tací lidé jsou pružnější, čilejší a silnější, nežli jiní.

Chorobné tloustnutí není jediným nemilým následkem hojného jídla. Požívání hojného množství potravy, zejména takové, ve které převládá bílkovina v podobě masa, považují za dnešní doby lékaři za příčinu celé řady nemocí vlekých.

Při takovýchto nemocech běží o jakousi otravu těla (buněk tělesných) látkami; které se tvoří rozkladem nadbytečné bílkoviny (masa) v těle.

K rozkladovým látkám bílkoviny masové patří v první řadě kyselina močová, která sice jest zcela normálním produktem rozkladu bílkoviny a masa v malém množství tělu neškodí, ale jakmile se při hojném požívání masa tvoří a hromadí v těle ve značnějším množství, stává se příčinou choroby, nazývané dna (podagra) a velmi rozšířeně u lidí bohatě hoďujících. Dr. Haig tvrdí dokonce, že mnohé chorobné změny téměř všech tkání tělesných a většina stížností denního života lidí dobře situovaných jest podmíněna nebo se zhoršuje hojným požíváním potravy masité, obsahující nukleiny, ze kterých se tvoří právě kyselina močová.

K jiným rozkladovým produktům bílkoviny (masa) patří látky, které se za normálních poměrů z bílkoviny buď vůbec netvoří, nebo jen ve množství velmi nepatrném a neškodném. Požívá-li se totiž jen malé, k udržení zdraví nutné množství bílkoviny, zážije se tato. Požívá-li se však velice objemné množství bílkoviny, tu nepře-

mění a nevstřebá se všechna bílkovina, nýbrž velká část její rozkládá se ve střevě v různé látky hnilobné, které se pak vstřebávají ze střeva do krve, působíce pak různé změny chorobné v těle; někteří učenci považují dokonce působení těchto hnilobných látek v těle za příčinu přirozené smrti. Tvoření se látek hnilobných z bílkovin podporují hnilobné bakterie, které se vyskytují ve střevě ve značném množství právě u lidí, živících se hojně masem.

Působením takových vstřebovaných a v krvi kroužících rozkladových produktů bílkovin trpí v první řadě játra a ledviny, pak i orgány, kde se tvoří součásti krevní (slezina, dřev kostní) a posléze i svaly a nervy.

Dr. Porter tvrdí, že zánět jater (ztvrdnutí jater) nezavinuje ani tak alkohol sám, jako spíše hojné požívání bílkovin, spojené s pitím nápojů alkoholických. Na souvislost mezi hojným požíváním masa a zánětem ledvin poukazuje dr. Sondern. Důležitý význam mají poruchy zažívací, zaviněné nadměrným požíváním potravy masité (hniloba střevní, zácpa, ochabnutí zažívadla a pod.), u celé řady chorob čírových a duševních. Tak považuje dr. Albu nadměrné požívání bílkoviny (stoupající spotřebu masa) za jednu z hlavních příčin zvýšené dráždivosti čírové či nervosy naší doby. Dr. Hill vykládá, že různé choroby duševní, zejména rázu melancholického, vznikají působením vstřebovaných abnormních produktů zažívání bílkovin. Dr. Brunon, Brower a Schnitzer líčí souvislost padoucnice s příliš hojným požíváním bílkovin. K podobnému úsudku přichází dr. Hammond v příčině zánětů čírových (neuritid) a dr. Schröder v příčině funkcionálních neuros. Také chudokrevnost jest podmíněna ve velkém počtu případů účinkem jedovatých látek, vznikajících ve střevě při hnilobném rozkladu bílkovin. Dr. Weber a

Bäumler spatřují příčinu kornatění tepen (arteriosklerosy) v nadměrném požívání bílkovin.

Zmínky zasluhují pokusy, které konal dr. Campbell v Americe. Badatel tento krmil krysy různým způsobem (potravou masitou, smíšenou, rostlinnou) a shledal, že čistě masitá potrava působila u krys na rodidlech změny, které měly za následek neplodnost. Na základě těchto pokusů soudí pak dr. Campbell, že příčinou klesajícího počtu porodů ve Spojených Státech amerických a mezi majetnými stavy všech zemí jest v neposlední řadě nadměrné požívání masa.

Je-li tedy nadměrné požívání potravy masité (bílkovité) skutečně příčinou celé řady vleklých nemocí, musí se nemoci ty vyléčiti neb aspoň co nejvíce zlepšiti, když nemocným takovým podáváme potravu, ve které jest množství bílkovin omezeno na nejmenší míru. Toho dosahují skutečně lékaři tím, že předepisují nemocným podle potřeby výživu (diaetu) čistě mléčnou, vegetariánskou nebo doporučují hojné požívání ovoce (hroznů vinných, jahod, jablek atd.).

Při takových způsobech výživy čili diaetách běží o jakýsi půst a není divno, že tak mnozí lidé, kteří hlavní slasť života spatřují v naplněném žaludku, bojí se léčení nemocničního právě pro diaety tam důsledně prováděné a že jim diaeta znamená tolik, jako hlad. Při požívání potravy, ve které jest množství bílkoviny značně zmenšeno, nastávají v chorém těle podobné změny, jaké byly zjištěny u zvířat a lidí hladovicích. Nejprve se spotřebuje bílkovina, která netvoří součást protoplasmatu buněk tělesných, nýbrž krouží v těle, pak se roztaví tuk, v těle po případě hojně nahromaděný a k životu nepotřebný, ano škodlivý. Následkem toho ulehčuje se práce žaludku a střevům, játrům a ledvinám, srdci a svalům i celé soustavě čivové. Celá veliká řada stesků životních,

o nichž bylo v předu uvedeno, že jsou následkem hojného požívání bílkoviny (masa), ponenáhu mizí. S očištěním těla od produktů rozkladu a hniloby bílkovin stoupá chuť k jídlu a dostavuje se zvýšený pocit síly a štěstí, který bohatě odměňuje člověka, dříve zdrceného tíhou neužitečných nebo škodlivých látek v těle nahromaděných. Člověku skutečně se vede při omezeném požívání bílkoviny lépe a jest schopnějším ku práci tělesné i duševní.

Ze stručného výkladu podaného vysvítá, jak důležitý význam ve výživě člověka zdravého i nemocného má občasný půst a jak rozumným hlavně pro lidi majetné jest třetí přikázání církevní, které zní: „ustanovené posty zachovávat“.

C. Závazek nejméně jednou za rok se zpovídati.

1. Čtvrté přikázání církevní prikazuje, aby věřící nejméně jednou za rok sv. zpověď vykonali.

Bylo již několikráte poukázáno k tomu, že zdraví duše má nemalý vliv na zdraví těla. Ve zpovědi se jedná o zdraví duše a proto má zpověď i ze stanoviska medicinnálního svůj význam.

2. Vášně lidské, které náležitě nejsou na uzdě držány, plodí celou řadu hříchů i škod na zdraví. Považme, jakou spoustu nemocí způsobuje prohřešování se proti pudu pohlavnímu: slabost, vysílení, nervosu, melancholii, zápalý ledvin, u žen krvotoky, gonorrhoeu, syphilis, tuberkulosu a celé řady jiných nemocí. Jak zhoubně působí na zdraví nestřídmost v jídlu a pití, zvláště alkoholismus! Hněv, nepřátelství, falešné svědectví, msta, lenost, závist, falešná přísaha, krádež, pomluva tyto a celé řady jiných hříchů působí velmi

nepříznivě na stav duševní a tím i na organismus tělesný, čímž způsobují mnohé a vážné choroby.

3. Podmínkou zdravého těla jest zdravá duše. Však jednou z nejhlavnějších podmínek zdraví duše jest její vnitřní harmonie, její soulad, který není plodem ani bohatství, ani slávy, ani vysokých úřadů a moci, nýbrž jest výronem cnostného a mravního života.

5. Avšak účelem zpovědi jest odvykati hříchům, přiváděti z cest hříšných v cesty cnosti, vésti k životu cnostnému a mravnímu a proto zpověď působí blahodárně i na zdraví těla.

Proto nařizuje-li církev věřícím, aby alespoň jednou za rok se zpovídali, mají býti tohoto příkazu poslušni nejen ze stanoviska náboženského, nýbrž i zdravotnického, neboť plněním tohoto příkazu prospívají nejen duši, nýbrž i tělesnému zdraví.

6. Jako lékař jsa povolán k nemocnému, vyšetřuje, ptá se po tom a po onom, a pak předpisuje lék, směřující k ozdravení těla, tak i kněz ve zpovědi pátrá po příčinách chorob duševních a dává pacientovi naučení, jak chovati se má, aby z těchto chorob vyvázl a příště do nich neupadl. Již tím, že poenitent s tajným hříchem svým se svěruje knězi, jenž jest vázán přísným tajemstvím zpovědním, značně si ulehčuje, neboť duše lidská nemalou útěchu nachází v tom, že jiným se svěruje. Svěření tajemství duše ani tomu nejvěrnějšímu příteli však neposkytuje tolik záruk k mlčenlivosti, jako zpověď.

Vědomí, že po náležitě lítosti a pevném předsevzetí Bůh provinění hříchem spáchané odpouští, jest pro duši nemálo blaživé a potěšující. Duše po řádné zpovědi cítí se volnou, šťastnou, lehkou a tento její blahý stav nemálo blahodárně působí na zdraví těla.

Každý moudrý lékař, který léčí tělo, nikdy nezapomíná na stavy duševní, jelikož jejich vlivy mají buď

špatný nebo dobrý vliv na pochod léčivý. Dobré léčení proto musí míti na zřeteli nejen hygienu těla, nýbrž i duše, jelikož tímto způsobem lze jistěji a snáze zdraví dosíci. Lázeňské léčení, kde s léčením těla též léčení duše se spojuje, proto mívá tak dobré výsledky.

Jestliže tedy zpověď blahodárně působí v ohledu tělesném na osoby zdravé, tím blahodárněji musí působiti na osoby nemocné. A proto vykonati řádnou zpověď nejen jednou za rok, nýbrž i vícekrát do roka. možno se stanoviska zdravotnického co nejvřeleji doporučiti. Než pravím zpověď řádnou, t. j. zpověď, na niž se poenitent řádně připravil, již nábožně a svědomžitě vykonal, a kde dotyčný kněz také svoji úlohu náležite vyplnil. Zpověď, která nebyla tak vykonána, málo prospěje duši a tím méně tělu.

Část VII.

Svátosti.

A. Křest.

1. Udílení křtu sv. za normálních poměrů spadá mimo náš obor; proto možno tuto jednati toliko o nepravidelnostech quoad objectum baptismi.

Dříve než přikročíme k věci samé, bude záhodno připomenouti hlavní věci o křtu sv.

Materia remota svátosti křtu jest: aqua naturalis et liquida, materia proxima est ablutio, quae fit per immersionem, per infusionem vel aspersionem juxta consuetudinem diversarum Ecclesiarum.

Forma jest: Ego te baptizo in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Kdo slova ta vyslovuje, musí zároveň též vodu líti a při tom tutéž intenci míti, jakou má církev sv. Aby jeden vodu lil, druhý slova vyslovoval, to není přípustným a takový křest by byl neplatným.

Minister baptismi in casu necessitatis může býti každý, ba otec i matka mohou takový křest udělit v případě, že nikdo jiný není po ruce. V našich případech to obyčejně bude lékař nebo porodní babička.

2. Co tkne se vlastní věci našeho pojednání, to jest

udělení křtu sv. v případech abnormálních, tu rozeznáváme tři případy:

a) *Křest dítěte in utero matris adhuc degentis et in pericuculo mortis versantis.*

b) *Baptizismus ovarum abortivorum.*

c) *Baptizismus monstrorum.*

Rituale Romanum praví: *Nemo in utero matris clausus baptizari debet.* Tedy křtíti matku, aby tím bylo pokřtěno dítě, není dovoleno. Též není dovoleno, vodu líti na blánu nejsvrchnější, která slove *caduca* a která plod zahaluje a to proto ne, poněvaž blána tato nepatří k plodu, *non est originis foetalis sed uterinae*; dvě další blány pak ku plodu náleží a zovou se *chorion* a *amnion* a proto voda na ně při křtu líti se může.

Jestliže jest porod těžký, ale pravidelný, t. j. si *infans emisit caput* a jestliže jest se co obávati, že dítě zemře dříve, než na svět přijde, nutno křtíti a vodou politi hlavu. Křest takto udělený, nemusí se opakovati, když dítě na svět úplně přijde.

Jestliže jest porod těžký a nepravidelný, t. j. objeví-li se jiná část těla dříve nežli hlava a lze se obávati, že děcko zemře dříve, než se narodí, může býti pokřtěno na tom údu, který vyniká; avšak tu má se křest opakovati, když dítě přece živé se narodilo a to s podmínkou: *Si non es baptizatus, ego te baptizo.*

Baptizismus uterinus confertur in vaginam in quam introducitur sypho plenus aqua. Tento křest může prováděti toliko lékař nebo porodní babička a má býti vykonán, když jeví se při porodu těžké potíže buď ze strany matky nebo plodu a když jest vážná obava, že plod nepřijde na svět živý, o čemž jen lékař souditi může. Tyto případy bývají, když hrozí nebezpečnoství *asphyxie*, když objevují se silné krvotoky, které ohrožují život matky;

když protrhne se uterus nebo vagina, když předčasně odtrhne se placenta, když objeví se křeče u matky, při hydrocephalu, když propter nimiam angustiam pelvis maternae lze se obávati skonu dítěte, při císařském řezu, když matka zemřela in praegnationibus ectopicis seu extrauterinis.

ad b) De ovis abortivis. Potrat může se státi v každé době těhotenství z různých příčin, z nichž uvádíme různé nemoci matky, různé anomalie rodidel, blan, trvalé zvracení, prudké pohyby matky, umělý potrat.

Každé embryo a to hned začátkem svého početí má duši. A proto jestliže jest živé, má býti pokřtěno. Nejspolehlivější známkou života jest, když srdce třeba velice nepatrně tluče. Srdce znatelné objevuje se před třetí nedělí po početí. Další známkou života jsou pohyby plodu, každý plod v prvních měsících svého vývinu již žije, leč by byl shnilým, což prozrazuje odporný zápach. Nelze-li zjistiti život ani smrt plodu, má se užiti v takové pochybnosti křtu podmíněčného: Si vivis . .

Jestliže plod vyjde s blanami, nesmí se křtiti ani podmíněčně na první blánu, jelikož tato není plodem, nýbrž dlužno první blánu odhrnouti a vnořením do vody křest uděliti. Capellmann dává tuto radu: „ut baptismum per immersionem conferant et ita quidem ut in vel sub aqua velamenta disrumpant, hisque disruptis, statim formam baptismi pronuntient: si vivis ego . . . Apprehende igitur utriusque manus police et indice aliquam velamenti plicaturam atque ita disrumpe, ut materia ovi effluat, hoc est, ut aqua baptismalis integram ovi materiam bene alluat. Quod si ita fit etiam vitabitur accedentis aeris appulsus in embryonem, quam nonnul adeo timent.

ad c) D e m o n s t r i s. Dnes na základě nejnovějších studií možno stanoviti zásadu: Quidquid generatur

a muliere, homo est. A proto Antonelli (Medicina pastoralis Vol. II. pag. 11.) praví: „Patet, quod editur a muliere, quamcumque formam externam prae se ferat, esse baptizandum; an vero absolute vel conditionate, in singulis casibus judicandum est, dummodo non agatur de casibus, in quibus certo constet non esse hominem, sed ex. gr. molas, vel quod emissum fuit esse mortuum.“

Dříve totiž byl v medicíně spor o tom, zdali ex concubitu hominis cum animalibus jest možný plod. Někteří to připouštěli, jiní popírali. Dnes však jest tato otázka jasně a nepochybně negativně zodpověděna.

Vzhledem ku dřívějšímu stadiu této otázky praví Rituale Romanum: „In monstris vero baptizandis, si casus eveniat, magna cautio adhibenda est, de quo si opus fuerit „ordinarius loci vel alii periti consulatur nisi mortis periculum immineat“ (n. 18).

„Monstrum quod humanam speciem non prae se ferat baptizari non debet; de quo si dubium fuerit, baptizetur sub hac conditione: Si tu es homo, ego te baptizo . .“ (n. 19.).

„Illud vero, de quo dubium est, unane aut plures sint personae, non baptizetur, donec id discernatur; discerni autem potest si habeat unum vel plura capita, unum vel plura pectora; tunc enim totidem erunt corda et animae, hominesque distincti, et eo casu, singuli seorsim sunt baptizandi, unicuique dicendo: Ego te baptizo . . Si vero periculum mortis immineat, tempusque non suppetit, ut singuli separati baptizentur, poterit minister singulorum capitibus aquam infundens, omnes simul baptizare dicendo: Ego vos baptizo in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Quam tamen formam in iis solum et in aliis similibus mortis periculis ad plures simul baptizandos et ubi tempus non patitur

ut singuli separatim baptizentur, alias numquam licet adhibere.“ (n. 20.).

„Quando vero non est certum in monstro esse duas personas ut quia duo capita et duo pectora non habet distincta, tunc debet primum unus absolute baptizari et postea alter sub conditione hoc modo: Si non es baptizatus ego te baptizo in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti“ (n. 21.).

3. Na konci zmíniti se dlužno o domácím křtu. Rituale Romanum praví: „An licet urgente necessitate ubique baptizare nihil impediat, tam proprius Baptismi administrandi locus est Ecclesia, in qua sit Fons Baptismalis vel certe Baptisterium prope Ecclesiam. Itaque necessitate excepta, in privatis locis nemo baptizari debet nisi forte sint Regum aut magnorum Principum filii, id ipsis ida deposcentibus, dummodo id fiat in eorum Capellis seu Oratoriis et in aqua baptismali de more benedicta.“

Biskup nesmí dovoliti domácí křest *excepto casu necessitatis*; Benedictus XIV. inst. eccl. 98.

Casus necessitatis charakterisuje Dr. Capellmann ze stanoviska medicínálního takto: „Když jest vážná obava, že by dítko upadlo do těžkého nebezpečství, kdyby se do kostela doneslo. Též dlužno za dostatečnou příčinu pokládati akutní nemoc, leč by se předvíдалo, že dítko brzo se pozdraví.“

4. Co se tkne hygienického stanoviska při křtu, dlužno ještě připomenouti toto: Novorozeně, které ke křtu sv. do kostela se přináší, jest velice náhlé a může si snadno nějakou nemoc přivoditi. Proto jest třeba opatrnosti. Kdykoli se udílí křest sv. v době zimní za silných mrazů anebo, což ještě jest horší, za třesuté zimy, dlužno vždy křestní vodu poněkud ohřáti. Voda

ledová může snadno dítěti škoditi. Vody nemá se liti mnoho. Stačí vodu liti slaboučkým proudem.

Když dítě z předu i v záhlaví maže se sv. olejem, musí býti rozhaleno. Že v době silné zimy jest to věci nemálo choulostivou, jest jasno. Proto nechť kněz tento úkon vykoná sice důstojně, avšak rychle.

U nás jest málo kostelů nebo křtitelních kaplí, které by se vytápěly. Proto jest na pováženu, nechati dlouhou dobu dítě v kostele na sv. křest čekati za doby tuhé zimy. Tím povážlivější jest to pro matku dítěte, která po porodu bývá velice citlivá a choulostivá. Tomu nejlépe lze odpomoci tím, když se pro udílení sv. křtu ustanoví určité hodiny, které, jak z jedné tak z druhé strany se přesně dodrží. Tím vyvarováno bude dlouhému čekání.

B. Svátost oltářní.

1. Všechny farní chrámy mají právo v tabernaklu chovati nejsv. Svátost oltářní. Svátostánky bývají u nás dvojího druhu: otáčivé a s dvířkami. Poslednější jsou ze stanoviska hygienického praktičtější, poněvač dvířka přiléhají, následkem čehož nemůže dovnitř tolik vnikati prach a vlhkost.

Poněvač v kostelích vždy značný počet lidí se shromažďuje, bývá skoro v každém kostele dosti dechových výparů, které působí vlhkost a v kamenných kostelích začasť i plíseň. Vlhkost i plíseň ohrožuje často i Sanctissimum, a proto jest povinností duchovního správce, aby pečoval o včasnou renovaci. Koncil provinc. praž. z r. 1860 Lit. V., cap. VIII. sice nařizuje, aby Eucharistie byla obnovována dvakrát za měsíc, než dekret A. S. R. C. ze dne 5. dubna 1572 stanoví, aby Eucharistie se obnovovala každých osm dní. Prakticky

se věc řídí dle různých okolností, které mohou i častější obnovování ukládati, neboť v mnohých kostelích vlhkých již po 3—4 dnech jest cítiti stuchlinu z partikulí, čemuž dlužno všemožným způsobem předejítí.

Zdravotnické stanovisko radí a církevní předpis předpisuje, aby se staré partikule nemísily s novými, neboť takovým způsobem by mohly býti partikule staré po dlouhé doby náhodně uchovávány. Proto způsob, dle něhož se mnozí řídí, totiž že do ciboria napřed uloží partikule nově konsekrované a na ně vloží partikule staré, nelze nijak schvalovati. Při podávání partikule z vršku vnikají hloub a hlouběji mezi ostatní a mohlo by se snadno státi, že některé partikule padnou až ke dnu a tak by se tato věc mohla opakovati několikráte. Proto jest záhodno staré partikule buď při téže mši sv. věřícím podati anebo není-li to možno, jest nutno, kněz je konsumoval.

Co se tkne přípravy partikulí, i tu by bylo záhodno, aby kněz pilně dohlížel, by se nepoužívalo mouky stuchlé, což na venku jest velmi snadno a aby partikule pro konsekraci připravené, chovány byly vždy na místě suchém. Mouka na pečení hostií běře se na venkově od kupců, jichž krámky bývají dosti vlhké a ku konsekrování běrou se hostie, které obyčejně bývají uschovány ve vlhké sakristii.

2. Když kněz partikule lidem podává, stává se velmi často, že jeho prsty zavadí o jazyk kommunikanta, čímž slinou se navlhčí. Kdykoli se tak stane, pak ihned má kněz očistiti prst o purifikatorium, které při ciboriu s sebou nosí, aby snad možnou nákazu z úst jednoho nepřenesl na druhého, neboť tímto způsobem by se mohla přenáseti nákaza druhu nejrozmanitějšího.

3. Ve příčině kommunikantů dlužno rozeznávati

mezi zdravými a nemocnými. Úkolem naším jest zabývati se poslednějšími.

Aby katol. křesťan velebnou svátost hodně přijal, jest mimo duševní schopnosti též zapotřebí schopnosti tělesné.

Schopnost duševní vyžaduje na přijímatelem, aby tento nebeský pokrm od pokrmu obecného rozeznával tak, aby jej s náležitou pobožností a uctivostí přijímati mohl. Vzhledem k tomu nemohou velebnou svátost přijímati:

a) malé děti, které posud nenabyly rozumu,

b) blbí od narození, kteří užívání rozumu nikdy neměli;

c) hluchoněmí, kteří nebyli nikdy vyučováni, takže nemohou míti aktuální víry a poznati, co tato svátost jest;

d) pomatení, šílení a třešticí, kteří do toho stavu upadli před užíváním rozumu, když lucida intervalla nemají. Kteří však do tohoto stavu upadli po užívání rozumu, mohou i v tomto stavu přijímati, když se nalézají v nebezpečství smrti, pak-li za zdravého rozumu tuto svátost znali, k ní uctivě se chovali a když nebezpečství všeho zneuctění jest vyloučeno.

Schopnost fysická vyžaduje, aby přijímatel mohl partikuli v ústech podržeti a polknouti.

Zde nutno se o dvojím zmíni. Předně jest to tak zvaný vomitus matutinus. Silní alkoholické z rána obyčejně zvracívají. jakmile něco požijí. Jest to následek chronického katarrhu žaludečního, způsobeného nemírným požíváním alkoholických nápojů. Osoby touto nemocí stížené možno připustiti ku sv. přijímání teprve tehdy, až vomitus se objevil, nebo jinak by mohly hostii sotva požitou zvrátiti.

Ranním zvracením trpívají též v prvních měsících ženy těhotné. Zvracení objevuje se v prvních třech až čtyřech měsících a pak přestává. V tu dobu ženy těhotné se budou musiti sv. přijímání zřici.

Různé nemoci bývají provázeny zvracením. Jestliže kněz jest volán k takovému nemocnému, který zvrací, bude nucen učiniti zkoušku. Podáme nemocnému lžici vody neb vína a když ji nemocný polkl a v žaludku podržel, může se mu po chvíli podati hostie. Při opačném výsledku sanctissimum nepodává.

Co se tkne přípravy, vyžaduje se jejunium naturale, lačnost od půlnoci. Lačnost spočívá v tom, že přijímající nesmí ničeho in forma cibi vel potus přijmouti. Jejunium naturale neruší pozření zbytků pokrmů mezi zuby, pokud se děje samovolně, polknutí několika kapek vody při vyplakování úst, pokud se tak stalo proti vůli, kouření, šňupání.

¶ Při přijímání u nemocných nutno rozeznávati: Osoby, které jsou těžce nemocny, přijímají Tělo Páně in forma viatici, nejsou vázány zachovati jejunium naturale, naproti tomu osoby nemocné, které nepřijímají in forma viatici, jsou vázány zachovati půst.

Kněži i laici mohou dostati dispens a jejunio naturali, jestliže jest důležitá a vážná příčina. Dispens uděluje papež na žádost biskupem doporučenou a lékařským vysvědčením doloženou. Takové dispense mohou obdržeti kněži, kterých zvláště jest v duchovní správě třeba, když zachovávání postu přináší jim grave incommodum.

C. Sv. Zpověď.

Pastorální věda má zvláštní pojednání o přípravě zpovědníkově duševní; než v úřadě tom též dlužno dbáti tělesných schopností a potřeb a zdravotních ohledů.

1. Zpovědnice jest místo, kde kněz velmi mnoho hodin trávívá a to při vykonávání úřadu velice obtížného. Proto nemá býti zpovědnice taková, aby knězi jeho těžký úřad ještě více ztěžovala, to jest úzká, neprakticky zařízená, nepohodlná pro kněze i pro lidi. jak ve většině případů tomu bývá. Sedadlo ve zpovědnici má býti široké a pohodlné, aby kněz mohl se bez obtíží skloniti při slyšení zpovědi na pravo neb na levo a nemusil seděti ve zpovědnici celý skroucený a shrbený. Prostora pro nohy má býti dostatečně veliká, ne úzká, neboť když kněz v takové úzké zpovědnici delší dobu seděti musí, má nohy, jako by je zpřelámal. Též klekátka pro lidi mají býti praktická. Někde jest klekátko příliš úzké, někde příliš skloněné, tak že klečeti na něm jest buď holou nemožností nebo hotovou torturou. Klekátko má býti asi 30 cm. široké a nemá míti větší sklon jak 2 cm.; jinak jest nepohodlné.

2. Mnoho záleží také na tom, kde zpovědnice stojí; často bývá postavena u dveří, odkud stále táhne studený proud vzduchu na kněze, jindy stojí zase ve vlhkém koutě, jindy má zase jiné nepohodlné a zdraví škodlivé umístění. Povinností faráře jest umístiti zpovědnici tak, aby pobyt kněze v ní jeho zdraví neohrožoval.

3. Při zpovědi bývá velmi nepříjemným zápach z úst. Příčina tohoto zjevu může býti různá. Často zápach ten zaviňují zkažené zuby, jindy jest to nános zubního kamene, který sám nepříjemně zapáchá a tím i dech kazí, jindy jsou to zbytky potravy mezi zuby a dásněmi, jindy příčinou zápachu bývá angina, jindy zase bývá následkem dlouhého žaludečního katarrhu; u suchotinářů zaviňuje zápach z úst rozpadávající se tkaň plicní. Též u silných kuřáků objevuje se často dosti nepříjemný zápach z úst, rovněž i u alkoholiků nemírnému pití lihovin oddaných atd. Vzhledem k tomu se doporučí

svědomitá čistota dutiny ústní. Kotlavé zuby mají býti vyčistěny a vyplombovány, zubní kámen má si dáti každý kněz občas odstraniti; ráno doporučuje se důkladné očištění zubů kartáčkem a vypláchnutí úst vodou, do níž bylo dáno několik kapek v líhu rozpuštěné máty peprné. Touto zubní vodou, kterou si může každý sám snadno připravit, doporučuje se vyplachovati ústa po každém jídle. Jestliže však vězí příčina zápachu v žaludku a p., jest nejlépe poraditi se s lékařem, který účelnými prostředky příčinu tu odstraní. Nedbati zápachu z úst a zanedbávati náležitou čistotu dutiny ústní jest zvláště od kněze vždy velikou nešetrností a nemalým nezpůsobem. Neboť zápach z úst jest vždy velmi nepříjemným a tím nepříjemnějším ve zpovědi.

4. Nemalé pozornosti zaslouží mřížka u zpovědnice, neboť lid často se jí ústy dotýká a různou nákazu snadno přenéstí může; proto má býti mřížka vždy v náležité čistotě a zvláště se doporučí často mřížku přetřítí neb nakropiti slabým roztokem kyseliny karbolové.

5. Mnozí kněži dávají poučení ve zpovědnici příliš dlouhé, což za následek mívá spěch v řeči. Zpovědník, který příliš rychle mluví, brzo se unaví a pak se mu stane slyšení dalších zpovědí buď velice těžkým nebo docela nemožným. Proto nechť zpovědník mluví pomalu. Non multum sed multa. Krátce ale jadrně a od srdce k srdci působí mnohem lépe, než dlouhé, únavné povídání, které často jadrnosti postrádá.

6. Nauka o slyšení zpovědi radí, aby zpovědník užíval v napomínání kromě pohnutek nadpřirozených, též pohnutek přirozených. Mezi motivy přirozenými velice působí na penitenty pohnutky zdravotnické, a proto jest třeba, aby kněz alespoň v hlavních rysech znal následky různých hříchů na zdraví.

7. Celkem vzato, každý hřích podryvá zdraví; neboť

hřích bouří svědomí, ruší jeho pokoj, zaplavuje je výčitkami a p. a to vše mívá špatný vliv na zdraví. Jsou ale zvláštní hříchy, které zdraví velice podkopávají a u nemocných lidí stav značně zhoršují; sem patří zvláště zavilý hněv, rozvášněná zlost, neukojitelná závist, lakomost, nestřídmost v jídle i pití, a zvláště celá řada hříchů proti šestému přikázání. Svědomitý zpovědník, který o věci té jest důkladně poučen, mnoho dobrého může tu vykonati a proto se doporučuje každému zpovědníku, aby si v tomto oboru z odborných knih náležitých vědomostí zjednal.

8. Jednou z nejhlavnějších podmínek pro udržení zdraví a pro uzdravení nemocných jest blaživý mír a klid duševní, který se však stává údělem toliko duše zbožné, cnostné duše, která hříchu se bojí.

9. Zvláštní pozornosti zpovědníkovy zasluhují osoby, které sice zdají se býti na první pohled normálními, ale ve skutečnosti jimi nejsou, ježto jsou zatíženy duševní chorobou. Zpovídání takových lidí bývá pro kněze úlohou velice těžkou a nesnadnou.

Sem patří:

A. O s o b y s t i ž e n é m e l a n c h o l i í. Základním zjevem této choroby jest bolestná, deprimovaná nálada, která nedovede nalézti pro tento stav rozumného důvodu. Nemocnému se zdá vše jednotvárným, smutným, beznadějným, nic ho netěší, na ničem nejeví žádného zájmu. Obrazotvornost jeho zabývá se jen smutnými obrazy, mysl ukazuje slabost, vůle postrádá vší energie, sebedůvěra jest ztracena. Vzpomíná přechasto svých dávných chyb a hříchů, které již dávno jsou vyrovnány, a znovu a znova se obviňuje, bojí se budoucnosti, děsí se příštího osudu svého, manželky i dětí bezdůvodně.

U dětí, které jsou po rodičích touto chorobou za-

tíženy, objevuje se nemoc obyčejně v době dospívání a bývá často příčinou sebevraždy. Dívky nezřídka pod dojmem vnucených představ založí oheň. U těhotných žen mívá melancholie neblahé následky a vede k násilným činům proti sobě i dítěti. Ženy často v letech 46—50 propadají melancholii.

Těžce zatížený člověk, který hledá příčinu omrzelosti v sobě, provádí sebevraždu nejrafinovanějším způsobem a mnohdy brutálním způsobem; on vraždí své nejdražší osoby z obavy, aby v budoucnosti nepropadly neštěstí. Všechno domlouvání, všechno rozkládání bývá u těžce melancholií zatíženého člověka marné a zvyšuje jen jeho trapný stav, poněvadž se cítí tím více opuštěným a bídným, ba i slova zpovědníkova vyzní u něho nadarmo. Těžce zatížený melancholik jest svému okolí vždy povážlivě nebezpečný a proto kněz učiní nejlépe, když jej odkáže na lékaře, který potřebné již zařídí.

B. O s o b y s t í ž e n é m a n i í. Manie jest pravý opak melancholie; jejím znakem jest neodůvodněná veselá nálada, zvýšený průběh v představách a zvýšená síla vůle. Nemocný zpívá, hvízdá, mluví rychle a mnoho a jest ihned odhodlán provést své nepředložené skutky. Rád mluví o síle svého ducha, sebedůvěře. Nesmírně se zlobívá, když odpor v cestu se mu staví a upadá velmi často do konfliktů se svým okolím. Pití lihovin nemoc jeho velmi zhoršuje. Manie ve slabší míře dosti často se objevuje, silné zatížení bývá nemálo nebezpečným.

C. O s o b y s t í ž e n é o n e m o c n ě n í m v č i n n o s t i p ř e d s t a v.

Sem patří:

a) O s o b y z a t í ž e n é p o r u c h o u p ř e d s t a v v n á b o ž e n s k é m o b o r u. Choroba ta bývá dědičnou a u osob ženských často pohlavním podrážděním spojena. Náboženská cvičení a missie nemoc

jen zhoršují. Takové osoby trpí halucinacemi, cítí se, jako by byly Bohem inspirovány a pro veliké věci určeny, rády reformují a mustrují i kněze, příkoří proto jim činěná rádi snášejí a nemalou zásluhu v tom spatřují, cítí se nad obyčejný svět nemálo povznešenými a proti těm, kteří jim odporují, rádi násilí a i jiných nečestných skutků se dopouštějí; žalují na kněze, anonymní psaní jemu a jeho představeným psávají, kněze, který jim nechce býti ve všem po vůli, pomlouvají, nevěru a podrývání víry mu vyčítají. Osoby takové bývají pravou metlou pro celou farnost a zvláště pro kněze.

b) *O s o b y s t í ž e n é s t í h o m a m e m* jsou ty, které bez náležité příčiny žijí ve stálých obavách, že je někdo pronásleduje, jejich majetek, existenci a čest zničití chce. Jsou nedůvěřiví, bojácní, všudy cítí proti sobě osten, narážku, nástrahu, ba i jed v jídlech a nápojích hledají.

Zvláštní druh této choroby tvoří *querulanti*, t. j. osoby, stížené nedostatkem právního vědomí, které všude vidí proti sobě i jiným nespravedlnost, rády se soudí, apelují do všech možných instancí, rády právnícké knihy studují, které si mylně vykládají, ochotně cizím právní porady dávají, do soudů a sporů je vhánějí.

c) *O s o b y s t í ž e n é f a l e š n ý m i p ř e d s t a v a m i e r o t i c k ý m i* žijí v klamném domnění, že je nějaká vznešená osoba miluje a že na ně stkvělá budoucnost čeká. V pohledech a tvářnosti dotyčné osoby vidí nemocný jen zájem pro sebe, ač osoba ta naprosto o ničem neví, trpí halucinacemi, myslí, že celé okolí si o jejím štěstí šeptá a p. Pak pozná svůj klam a natropí mrzutostí nekonečné řady.

D. P a r a l y s a p r o g r e s s i v n í (Dementia paralytica) při svém vzniku může často knězi u poenitentů způsobiti nepříjemnou situaci. Lze ji poznati po nejisté

chůzi, těžkopádnosti mluvy, nápadné změně obličeje; nemocný jeví nebývalou náchyllost k pití, mrhání penězi a k sexuelním výstřednostem. Je popudlivý, roztržitý, zapomětlivý a vůle slabé.

Později objevuje se nejmarkantnější známka. Nemocný cítí se jako bohem, myslí, že má miliony, že jest velikou a slavnou osobou; představy tyto řídí se dle průměru vzdělání a sociálního postavení jeho. Konečně nemocný blbne čím dál tím více, až dostaví se smrt buď mrtvicí aneb otravou krve.

E. Epilepsie a padoucnice jest onemocnění čí-
vové soustavy, které vystupuje křečemi a ztrátou vě-
domí. Epileptikové bývají dosti často postiženi patho-
logickou zbožností, která se jeví často různým pobož-
nůstkářstvím, nerozumnou askesí a nepřírozenou ka-
jicností. Nemoc tato racionálním léčením dá se značně
omeziti, ba i odstraniti.

F. Hysterie jest nemoc nervová, která se
jeví abnormální dráždivostí v nervových obvodech,
které cit a pohyb zprostředkují. Osoby hysterické
vyznačují se přemrštěnou citlivostí, obyčejný svit
slunce nemálo dráždí jejich oko, nepatrný šustot,
který normálního člověka se ani netkne, působí na hy-
sterického člověka nesnesitelně, vůně, která jest nor-
málnímu člověku příjemná, hysterické osobě jest ne-
snesitelnou. V horších případech vyznačují se hysterické
osoby naproti tomu úplnou bezcitností.

Osoby hysterické často si stěžují, že mají pocit,
jakoby jim v mozku hřebík vězel anebo jako by jim od
srdce koule vzhůru vstoupala. Osoby hysterické bývají
pro zpovědníky hotovou torturou svým výstředním a
nesnesitelným chováním. Hysterické osoby se domnívají,
že vidí nebe otevřené, že se jim Bůh zjevuje, že obcují
se svatými, že mají prorockého ducha a p., říkají, že

cítí v sobě moc zlého ducha, že jsou ďáblem posedlí, že zlý duch je týrá a domnívají se, že musí proti své vůli ve smyslu jeho pronášeti slova rouhavá, necudná, nevěrecká a p.

Příčinou této nemoci bývá často rodinné zatížení a někdy výchova buď příliš změkčilá nebo příliš tvrdá, nepřiměřené přetěžování jak v práci duševní, tak i tělesné, nedostatek tělesného pohybu této nemoci zvláště při vrozené náklonnosti pracuje jen do rukou.

G. Porušení pudů a vůle. Italský profesor Lombroso tvrdil, že určití lidé se rodí s takovým zatížením a náklonností ku zločinům, že je provádějí s jakousi nutností, tak že jim jich nelze přičítati. Toto učení převrací všechnu morálku a všechno právo a proto setkalo se s takovým odporem. Nelze sice upříti, že různí lidé se rodí s různými náchylnostmi v tom či onom směru, že jeví se u jednoho náchylnost větší a u druhého menší pro touž věc za těchže okolností jedině vlivem duševním. Lze připustiti, že jeden člověk za těchže okolností dopustí se toho či onoho skutku nečestného třeba desetkrát, kdežto jiný méně zatížený jednou a p., avšak nikdy nelze shledati náklonnost takovou, která by činila odpor vůle zcela nemožným. Že osoby zatížené musí více síly vůle užívat, aby pokušení zlomily, nežli osoby normální, jest jisté, avšak vůle jejich přec jen může pokušení přemoci. Může býti tedy jejich duševní zatížení při posuzování jejich činů nanejvýše jakousi okolností polehčující však nikdy důvodem osvobozujícím od zodpovědnosti. Okolnost tato přičetnost jaksi umenšuje, ale nikdy neruší. Přičetnost a její míra závisí od poznání a rozhodnutí čili od úkonu rozumu a vůle, pokud jedno neb druhé neb obojí jeví anomálii částečnou, zmenšuje se přičetnost více neb méně dle intensity anomalie. Pokud však jest anomalie

tak mohutná, že působí duševní poruchu v takové míře, že rozum a vůle nechává vzniknouti činům, jimž mravní a právní motivy opponovati vůbec nemohou, pak nemůže býti žádné řeči o přičetnosti; tu pak se jedná o silné poruše mozkové, která zaviňuje činy nepřičetné.

Zde dlužno se zmíniti též o síle zvyku. Časté opakování téhož činu vytvoří časem určitý stav — habitus — který boj vůle oslabuje a přičetnost v dalších úkonech ze zvyku poněkud zmenšuje; ježto další činy ze zvyku nedějou se již tak s čistým poznáním a s takovou silou vůle jako první. A na to dlužno při kajicnících zlým zvykům oddaných vzíti při zpovědi náležitý zřetel.

Zvyk zvláště v pohlavních poklescích vede často k perversitě, neboť rozpoutaná, stupňovaná a neovládaná vášeň hledá stále něco nového silnějšího a dráždivějšího; až sklesne často do různých stupňů perversity, které se stávají dotyčnému individuu osudnými. Při zpovědi bude záhodno na tyto smutné konce dotyčné poenitenty upozorniti.

D. Poslední pomazání.

1. „Svátost posledního pomazání přijmouti jest schopen katolický křesťan, pakli již k užívání rozumu dospěl a pro nemoc anebo sešlost věkem v nebezpečenství smrti se nachází.“

Svátost posledního pomazání nemá se udělovati:

a) dětem, které k užívání rozumu ještě nedospěly;
 b) blbým neb šíleným, kteří nikdy užívání rozumu neměli; jestliže však dříve rozum měli a pak teprve nemocí jej ztratili, mohou tuto svátost přijati.

c) Ti, kteří v nebezpečenství smrti jsou, ale nemocní nejsou, na př. vojínové před bitvou.

Vzhledem k osobám těhotným platí tyto zásady: Žena těhotná poslední pomazání obdržeti nemůže „si laboret doloribus communibus et ordinariis. Secus esset si laboret doloribus extraordinariis: tunc debent inungi, cum iam infirmitas periculosa sit et adsit verum mortis periculum (Scavini tom. IV., pag. 207).

Ve příčině operace též dlužno rozeznávati. Před lehkou operací nesmí se udělit poslední pomazání, možno však tak učiniti po operaci takové, jestliže následkem operace vyvinul se takový stav nemocného, že by nebezpečství smrti hrozilo. Jestliže však jde o operaci, jíž nemocný vydává se v nebezpečství smrti (císařský řez, operace žaludeční neb střevní rakoviny a p.), pak jest možno poslední pomazání udělit.

Ku přijetí této svátosti vyžaduje se nebezpečství smrti. Poněvač se nesluší s touto svátostí odkládati až na chvíli poslední, nevyžaduje se nebezpečství smrti „velmi blízké“ Mnohdy se stává, že osoby nemocné nebo věkem sešlé, aniž by kritická chvíle nemoci se jevila, cítí blízkou smrt a žádají za tuto svátost, aniž by bylo znamenati nějakých známek blížící se smrti. Dr. Skočdopole (Příruční kniha pastýřského bohosloví, II. díl, str. 674) praví, že na takové snažné žádosti dlužno zřetel míti.

V těžce nemoci a v témže nebezpečství smrti může člověk přijmouti poslední pomazání platně jen jednou. Jestliže nebezpečství smrti bylo a pak pominulo a po té zase za čas se vrátilo, možno tuto svátost udělit znovu, když alespoň týden uplynul.

Pochybuje-li kněz, zdali ještě nemocný jest živ či mrtev, možno udělit tuto svátost s podmínkou: si vivis. Blíže o této věci bude pojednáno na jiném místě.

Při nakažlivých nemocích jest dovoleno udělit poslední pomazání „mediante penicillo“ Než Capellmann

(Pastoral-Medicin, X. vyd., str. 154) z toho zrazuje. Nákazu přenéstí jest možno dvojím způsobem: dotekem nebo dechem. Pokud se tkne nemocí, jichž nákaza se přenáší dotekem, praví, že již sám olej přenesení nákazy zabraňuje, při nemocech, jichž nakažlivinu lze přenéstí dechem, nemá tato opatrnost významu. Mimo to takový způsob udílení posledního pomazání působí nepříjemně jak na nemocného tak na osoby ostatní, které jsou přítomny.

Kdykoli se udílí poslední pomazání osobám nakažlivou nemocí stíženým, nemá se po každém namazání znovu balsam neb prst smáčeti ve sv. oleji, poněvač by se tímto způsobem všecken olej infikoval, nýbrž stačí, když bavlnka silněji se namočí a pak jí veškeré sv. pomazání se udělí.

E. Manželství.

I. O průpravě k manželství.

Dosti často bývá kněz od věřících žádán za radu, za úsudek ve příčině zamýšleného manželství a to jak ve zpovědnici, tak i mimo ni. Aby kněz ve příčině té radu spolehlivou dáti mohl, jest mu třeba jistých znalostí i po stránce fyziologické, neboť jen tehdy, když mu tato stránka alespoň v hlavních obrysech známa bude, bude mu možno dáti radu cennou, již se předejde mnohému zlu a manželství nešťastnému.

Zkušenost dokazuje, že mezi rodiči a jejich dětmi vznikají určité vztahy, které nazýváme *d ě d i č n o s t í*.

Dědičnost může býti rozličného druhu a to:

- a) *d ě d i č n o s t p ř í m á*, když děti se vyznačují zděděnými vlastnostmi po rodičích;
- b) *d ě d i č n o s t n e p ř í m á*, když děti dědí

vlastnosti pokrevnosti in linea collateralis tedy vlastnosti svých strýců, tet;

c) dědičnost zpětná, když děti mají vlastnosti svého děda neb babičky;

d) dědičnost zvrátná, když děti nemají vlastností ani matčiných ani otcových, nýbrž muže, cum quo mater ante matrimonium copulam habuit. Z toho si snadno lze vysvětliti to, že děti cizoložné bývají více podobny legitimnímu muži matky, nežli svému krevnímu otci;

e) dědičnost fyziologická, kde děti dědí vlastnosti fysické i mravní;

f) dědičnost patologická, v níž dědí děti nemoci samé anebo alespoň dispositi k nim.

Tyto různé dědičnosti jsou zjištěny nade vši pochybnost, avšak kdy objevuje se ona, kdy tato dědičnost, v jaké míře a proč, to dosud jest záhadou, kterou nelze rozluštit. Též čistá dědičnost z výše uvedených druhů zřídka se objevuje, obyčejně bývá míšená, tak že někdy má dítě nějaké vlastnosti po otci, jiné po matce, jiné po strýci, jiné po dědovi a t. d. Variace jest zde veliká, takže ani u bratří ani u sester nelze pozorovati všechny vlastnosti stejné, nýbrž něco mají společného, něčím se různí, ba ani u dvojčat nelze říci, že jsou to duo subjecta cum iisdem characteribus, neboť často vykazují veliké protivy.

Dědičnost může se týkati těla i duše.

Co se tkne těla, připomenouti dlužno toto:

Postava obyčejně se dědí po rodičích, takže malí rodičové mívají děti malé, velcí veliké a vzrostlé — ale ne vždy, neboť jsou známy případy, svědčící o opaku. Jestliže jest muž veliký, žena malá, bývají někdy děti velikosti prostřední.

Tloušťka těla z rodičů se přenáší na děti.

A n o m a l i e v r o z e n é j a k o z k ř i v e n á p á t e ř , z a j e č í p y s k , o c h r o m e n í a p . s e p ř e n á š í v á o b y č e j n ě n a d ě t i , n ě k d y v š a k d ě t i t ě c h t o r o d i č ů b ý v a j í z d r a v é , a l e j e j i c h d ě t i t y t o a n o m a l i e v y k a z u j í , d ě d í j e p o d ě d o v i n e b o p o b á b ě .

A n o m a l i e z í s k a n é z ř í d k a s e d ě d í p o r o d i č í c h , a č i t u j s o u p ř í p a d y z n á m y , ž e i t a k o v é a n o m a l i e b y l y z d ě d ě n y .

T ě l e s n á s í l a n e b s l a b o s t p ř e c h á z í n a d ě t i . R o d i č e s i l n í m a j í s k o r o v ž d y d ě t i s i l n é , r o d i č e s l a b í d ě t i s l a b é . N a ú k o r s í l y d ě t í j e s t s k o r o v ž d y p ř í l i š n ý r o z d í l s t á ř í r o d i č ů .

N ě m o c i r ů z n é d ě d í d ě t i p o r o d i č í c h . S e m p a t ř í :

a) T u b e r k u l o s a . N e m o c t a t o z a c h v a c u j e o b y č e j n é p l í c e , a v š a k m ů ž e z a c h v á t i t i k a ž d o u č á s t t ě l a . O t e c t u b e r k u l o s n í m ů ž e n a k a z i t i p l o d p ř i p r v n í m j e h o v z n i k u , r o v n ě ž i m a t k a . T a k t v r d í n ě k t e ř í l é k a ř í a t o p a t e r p e r n e m a s p e r m a t a , q u a e h a b e n t b a c c i l l a , m a t e r p e r o v u l u m b a c c i l l i s i n f e c t u m . N ě ž p r a v d ě p o d o b n ě j š í s e z d á d r u h ý n á z o r , k t e r ý t v r d í , ž e t u b e r k u l o s n í o t e c n e b t u b e r k u l o s n í m a t k a j i ž p ř i p r v n í m v z n i k u p l o d u k l a d o u d o n ě h o t o x i n y , t . j . j e d y , k t e r é b a k t e r i e v t ě l e v y v o l á v a j í , n á s l e d k e m č e h o ž d ě t ě t u b e r k u l o s n í c h r o d i č ů j e s t d ě d i č n ě z a t í ž e n é o d p r v n í h o s v ě h o v z n i k u , j e s t k b a c c i l l ů m t u b e r k u l o s n í m v e v z d u c h u s e v y s k y t u j í c í m v e l m i c i t l i v é , z m l á d í s t ů n ě č a s t ě j i n e m o c e m i k r č n í m i , b r o n c h i a l n í m i a p l i c n í m i a v p o z d ě j š í c h d o b á c h d o s t a v u j í s e s o u c h o t i n y . T u b e r k u l o s a u m a t k y j e s t n e b e z p e č n ě j š í n e ž l i u m u ž e ; t ě h o t e n s t v í m a t k y t u b e r k u l o s n í u r y c h l u j e j e j í s m r t , p l o d č a s t o h y n e j e š t ě v t ě l e m a t k y n e b o z á h y p o n a r o z e n í . V z h l e d e m k t o m u d l u ž n o m a n ž e l s t v í m e z i t u b e r k u l o s n í m i c o m o ž n o n e j v í c e z r a z o v a t i .

b) R a k o v i n a j e s t p o t u b e r k u l o s e n e j r o z š í ř e -

nější nemocí a zvláště zle řadí mezi ženami. Rakovina může sice různé údy zachvátiti, avšak nejčastěji se jeví v žaludku, na pysku, na střevě, na prsou a v ženských rodidlech. Rakovina spočívá ve tvoření se určitého pletiva, které zdravé svaly ničí tak dlouho, až nastane jejich úplné uvadnutí, na povrchu jeví se nádory, které se pak rozpadávají a jsou smrtelné. Jest jisto, že rodičové náchylnost k této nemoci, již sami jsou stíženi, na své děti přenášejí, takže děti takových rodičů vyznačují se disposicí pro rakovinu.

c) *S c r o f u l o s a* může pocházeti buď dědičností po rodičích nebo sama může se vyvinouti. Skrofulosní děti bývají též obyčejně údělem rodičů věkem příliš pokročilých a alkoholiků.

d) *P ř í j i c e* působí v manželství velice zlobně. Muž příjící nakažený zničí zdraví své ženy již prvním stykem. Žena příjící nakažená stává se pro mateřské povinnosti neschopnou, trpí předčasnými porody, potraty, děti přicházejí obyčejně na svět buď mrtvé nebo umírající. Přijde-li na svět dítě živé, může se příjice na něm brzo objeviti, pakliže se zdá zdravé, což velmi zřídka se stává. Dítě rodičů příjící stížených pravidelně brzo umírá, neboť síly k životu potřebné jsou u něho jedem příjícím podlomeny a vydrží-li přece nějaký čas, neunikne předčasné smrti. Život takového dítěte jest skoro nepřetržitou řadou utrpení, které působí v jeho těle od rodičů zděděný příjící jed, vyvoláváje v něm různé bolestné komplikace, až konečně je zachvátí smrt. Poněvač v dnešních, na mravnost tolik pokleslých dobách jest nebezpečnoství příjice nemálo veliké, jest třeba všechno vynaložiti k tomu cíli, aby sňatek mezi osobami příjící stíženými se neuzavíral a pečovati o to dlužno, aby možnost nákazy se co možno nejvíce omezovala.

e) **A l k o h o l i s m u s.** Děti alkoholiků trpce pykají za hřích svých rodičů, neboť bývají stíženy nervosou, značnou dispozicí vůči nakažlivým nemocem, slabostí vůle, idiotismem, různými duševními nemocemi, hysterií, náchylností ke zločinům, bezcharakterností, mikrocephalií, hydrocephalií a p. Plod často hyne již in utero nebo krátce po narození.

Co se tkne dědičnosti různých nemocí, dalo by se ještě tuto velmi mnoho uvést, než spokojujeme se alespoň s hlavními věcmi.

Ve příčině duševních vlastností připomínáme jen toto:

Děti dědívalí po rodičích dobré i zlé vlastnosti duševní, jak zkušenost dokazuje; nejnovější zkušenost dovozuje, že i náchylnost ku zločinům bývá dědičná. Rodiče téhož temperamentu rodívají děti, u nichž týž temperament jest stupňovaný. Temperament v manželství se obyčejně mísí, neboť přirozený pud mezi snoubenci hledá temperament ne stejný, nýbrž opačný, tak na př. sanguinik muž hledá ženu klidnou.

Stáří a plodnost často se dědívalí po rodičích. Jsou známy mnohé rodiny, u nichž vysoké stáří bývá pravidlem. Též lze pozorovati, že i plodnost, t. j. plodivá síla co do četnosti rodiny, v jistých rodinách se dědívalí.

Veliký význam v manželství mají sňatky mezi pokrevenci. Sňatky takové působí mnoho zla a to tím více, čím pokrevenství jest bližší. Sňatky mezi strýcem a neteří, mezi tetou a synovcem, mezi bratrancem a sestřenicí mívají v 90% neblahé následky. Následky jsou: nedokonalé početí, předčasný porod, náchylnost k různým nemocem, hysterie, epilepsie, skrofulosa, slabomyslnost, tuberkulosa, albinismus, veliká úmrtnost dětí, hluchota a němlost. Vzhledem k těmto zlům zakazuje u nás zákon státní taková manželství až do druhého,

zákon církevní až do čtvrtého kolena. Příroda sama takovým manželstvím se vyhýbá a snoubenci vyhledávají přirozeným pudem osoby jiných povah a jiného rodu, tak na př. blondýn touží po brunetce, sanguinik po klidné povaze.

Co se týče stáří snoubenců, stanoví kanonické právo pro dívku překročení roku dvanáctého, pro hochu překročení roku čtrnáctého. Než stanovisko fyziologické doporučuje u nás pro dívky překročení roku 16. a pro muže roku 20. Dívka pokládá se sice za schopnou, quando menstrua apparent, muž cum testes incipiunt conficere semen, než jest třeba též náležitého vývinu těla a jeho zralosti a to jak u muže, tak i u ženy. Rozeznávají tuto dlužno mezi probuzením pudu pohlavního a mezi úplnou vyspělostí a schopností muže i ženy k manželskému životu. V této době jest dlužno věnovati dospívající mládeži plnou pozornost, aby předčasným, nedovoleným užíváním pudu pohlavního své tělo neslabila a se nevyžila. Proto dlužno tu doporučiti přiměřenou práci, zábavu, procházky, hry a zvláště přijímání sv. svátostí, varovati dlužno před zahálkou, špatnou četbou, špatnou společností, před dlouhými známostmi a p.

Sňatky předčasně uzavřené mívají za následek poruchu nervů, zeslabení, nepravidelné těhotenství, nemožnost kojení, děti bývají churavé, slabé, skrofulosní. Proto dlužno před takovými sňatky varovati.

Těž sňatky mezi osobami, které stáří příliš se liší, nelze schvalovati. Děti, ač-li vůbec jaké, z toho manželství se zrodí, bývají stíženy mnohými neduhy a chorobami, a mimo to hrozí tu často nebezpečství zpronevěry manželské.

Sňatky mezi osobami různého stavu též mnoho štěstí se netěší. Sňatek bohatého muže s chudou dívkou,

vzdělaného s osobou bez vzdělání, sňatek osoby vznešenějšího stavu s osobou nižšího stavu, přináší do rodiny mnoho neshod, nezvyklostí, působí omrzelost, zprotivení a to vše má velmi neblahý vliv na děti.

Příroda sama obyčejně si hledá osobu, která se jí nejlépe hodí; rodiče tu mají všechny okolnosti zevrubně uvážit, jestliže jest třeba, poučiti, rozumně varovati. Sňatky, kde rozhoduje toliko bohatství, zaopatření, vznešenost osoby, důstojenství a p. beze všech ohledů na mravnost, zdraví, tělesnou způsobilost a vzájemnou náklonnost, bývají sňatky nešťastné.

II. De impotentia.

Impotentia est absentia aptitudinis ad generandum.

Impotentia vario modo dividitur et quidem esse potest:

1. naturalis, quae habetur jam a nativitate;
2. accidentalis, quae causata est aliquo modo post nativitatem;

3. perpetua et quidem:

a) perpetua absolute, quae neque progressu temporis, neque operatione chirurgica removeri potest (vir utroque teste carens, femina ovariis carens);

b) perpetua relative, quae impossibilem coitum inter certum virum et certam feminam producit (nimius ambitus penis viri et angustia vaginae feminae);

4. temporalis, quae vel progressu temporis vel operatione chirurgica removeri potest;

5. antecedens, si jam aderat ante matrimonium contractum;

6. consequens, si post matrimonium exorta est.

Impotentia perpetua et antecedens impedit matrimonium contrahendum et dirimit con-

tractum, ratio est quia deest objectum aptum ipsius contractus matrimonialis.

Impotentia potest apparere uti in viro ita et in femina.

A. De impotentia viri.

Impotentiam viri potest causare:

1. *a n a p h r o d i s i a* i. e. absentia desiderii sexualis;

2. *a b s e n t i a e r e c t i o n i s p e n i s*;

3. *a b s e n t i a j a c u l a t i o n i s*.

Anaphrodisia potest esse naturalis vel *a c q u i s i t a*.

Anaphrodisia naturalis est valde rara et consistit in eo, ut vir ea gravatus omnibus illis circumstantiis, quibus alii viri normales ad procreationem vel voluptatem vehementer excitantur, manet uti frigidus sine omni desiderio sexuali; ejus membrum erectione caret vel erectum statim deficit.

Anaphrodisiam acquisitam causare potest:

a) nonnulla medicamenta diu adhibita, uti in, syphilide affectis usus hydrargirii, in phytisicis usus jodii, in opificibus qui aurant varias res vel specula conficiunt;

b) debilitatio variis vitiis vitae uti est masturbatio, sodomia, paederastia, quia haec peccata diu patrata aversionem a mulieribus secum ferunt;

c) agitationes vehementes corporis et spiritus uti passiones invidiae, odii, fortis amoris, aversionis, lites, discordia, verbera, vulnera.

Impotentia causari potest variis anomaliis. Huc spectat:

a) *a t r o p h i a* testiculorum, quae oritur ex im-

flammatione eorum, ex vulneribus et pressionibus, ex morbis cerebri, cerebelli et medullae spinalis, ex syphilitide et tuberculosi testiculorum et aliis variis morbis;

b) anorchidia i. e. absentia utriusque testiculi uti in castratis;

c) cryptorchia, ubi testiculi non sunt collocati in recto loco, sed manserunt in locis aliis, ubi per atrophiam correpti intrabiles ad semen producendum evaserunt.

Viri atrophia testiculorum laborantes habent vocem stridulam et acutam, absentiam barbae et pilorum in partibus, rotundam formam corporis, habitum femininum.

In hisce omnibus casibus agitur de impotentia absoluta.

d) Absentia penis naturalis raro evenit qua vitium innatum, saepius qua effectus operationis vel morbi. Copula in hoc casu est impossibilis.

Si est penis minusculus (circ. 2 centim.) potest haberi copula etsi imperfecte.

Si penis habet longitudinem nimis exaggeratam (30 et amplius centim.) est copula difficilis et dolorosa pro utraque parte, quod potest esse causa impotentiae relativae et laesionis membri feminei.

Si est penis valde exilis uti calamus ad scribendum copula cum fecundatione est possibilis.

Si canalis uretrae aperitur parte inferiori membri adest *hypospadia*, et quidem *balanica* si uretra aperitur subtus glandem, *peniena* si aperitur prope basim membri, *scrotalis* si aperitur in scroto in duas partes diviso. In primo et secundo casu est coitus quidem possibilis, sed fecundatio satis difficilis, in tertio casu est fecundatio impossibilis, quia semen inter crura maris deperditur.

Si canalis urethralis, qui ordinarie in apice glandis aperitur, in parte superiori penis aperitur, adest sic dicta *epispadia*, quae quidem coitum possibilem facit attamen plerumque fecunditate caret, ob defectum directionis centralis emissionis seminis quoad ostium uteri.

Hypospadia et epispadia non raro transmittitur ad plures generationes.

Si apertura praeputii ideo angusta est, ut glans detegi non possit adest *phimosi*, si praeputium detecto glande ita premit coronam glandis ut antea protrahi nequeat adest *paraphimosi*. Utraque per hereditatem transmittitur, potest produci gangraena, ulcera, gignunt masturbationem, incontinentiam urinae et alios morbos. Hoc vitium per operationem potest omnino removeri ita ut actum generationis non impediatur; si autem non removetur est erectio valde imperfecta et coitus impossibilis.

Cancer, ulcera syphilitica, gangraena penis etc. efficiunt nimiam magnitudinem venarum dorsalium membri quo coitus impossibilis evadit.

Curvatio, flexio, tortuositas non remouent omnino possibilitatem coitus et fecundationis sed possunt causare impotentiam relativam.

Neurasthenia genitalis. Frequens onanismus, masturbatio et sodomia influunt in medullam spinalem et ita in nervos penis, quod causat insufficientiam erectionis, penetrationis et ita et jaculationis. Hic status appellatur neurasthenia genitalis.

Hyperaesthesia oritur ex abusu voluptatis carnalis et consistit in eo, quod et levis excitatio vel irritatio efficit seminationem et jaculationem ante penetrationem in vaginam; defectus iste potest removeri per abstinentiam per plures menses a coitu.

B) De impotentia feminae.

Generatio feminae quoad ejus organa generativa est possibilis:

- a) si habet aptitudinem recipiendi semen viri per membrum virile in vaginam ejus penetrans;
- b) si habet uterum physiologice evolutum;
- c) saltem unum ovarium sanum et ductus phallopianos pervios.

Desiderium copulae non est necessarium, quia mulier potest concipere etiam si desiderium voluptatis caret et passive se gerit.

Impotentiam feminae possunt causare:

- a) anormalis conformatio organorum generationis,
- b) absentia vel atrophia eorum.

Certum indicium aptitudinis ad generationem est praesentia menstruorum.

Quoad specialia sequentia sunt notanda: Impotentiam mulieris causat:

1. Absentia vulvae; mulier non habet magna et parva labia, deest ei clytoris et ostium. Casus hic est rarus quidem attamen autem evenit.

2. Absentia vaginae; hic casus, in quo deest canale copulae, non infrequenter occurrit, nam multa facta medicinae nota sunt.

3. Hypertrophia labiorum, quando labia adeo sunt magna ut reddant coitum difficilem et aliquando impossibilem.

Conjunctio utriusque labii potest causare impotentiam relativam.

Impotentiam relativam, quae facile a chirurgo removeri potest, statuit hymen, quod est membrana, quam habet vagina qua virgo et quam primo coitu amittit, si est consistens, crassus et durus.

4. *Arcitudo*, Cum mulier adeo habet angustum ostium ut penis viri introduci nequit, et quidem talis defectus reddit copulam impossibilem cum omnibus viris vel saltem cum certo viro. Arcitudo si potest removeri a medico facit impotentiam temporalem et relativam, si non potest removeri, absolutam.

5. *Absentia uteri* causat impotentiam absolutam et relativam.

6. *Imperfecte evolutus uterus*. Hic potest esse:

a) *rudimentalis* si est minimus et valde immutatus;

b) *fetalis* si est talis, quem habent neonatae;

c) *infantilis*, si est paulisper evolutus uti in puella aliquot annorum;

d) *pubescens*, si est intermedius inter uterum plane evolutum et infantilem.

Omnes hic casus causant impotentiam.

7. *Absentia ovariorum*, qui defectus non raro evenit.

8. *Atrophia* utriusque ovarii; causae hujus defectus adhuc non sunt bene notae.

III. De sterilitate.

Si coitus propter aliquam causam accidentalem sive in viro sive in muliere, sive in utroque inhaerentem non potest ita perfici, ut effectus verae generationis producat, loquimur de sterilitate.

Sterilitatis potest causam habere sive in viro sive in muliere.

A. *Sterilitatem viri* causat.

a) *Aspermatismus* vel

b) *azoospermatismus*.

A s p e r m a t i s m u s adest, si copula quidem est normalis, attamen si semen emittitur guttatim, vel in minima quantitate, vel si ejus emissio aliquo modo impeditur. Causa hujus defecti inest in occlusionem ductuum seminalium vel in aliqua anomalia testium. Hoc defectu affecti habent jaculationem seminis immutatam vel satis imperfectam. Hanc anomalam causant nonnumquam etiam morbiuti calculi, restrictiones ascessus prostatae, calculi uretrae et praeputium. Jaculatio saepe etiam deficit deficiente erectione penis vel uti est in perpetua morbosa erectione — id est priapismo.

Debilitas nervea causat aspermatismum psychicum qui oritur ex conditionibus externis, quae influunt in cerebrum uti apathia, pavor, timor, nonnulla externa mulieris, defectus mutui amoris mulieris, talibus et similibus circumstantiis praesentibus erectio quidem apparet attamen jaculatio deest. Hic defectus adest etiam tunc, si vir caret sufficienti vi nervea ad exercendas contractiones musculorum, qui debent semen propulsare usque ad jaculationem.

A z o o s p e r m a t i s m u s adest, si nemaspermata seminis virilis absunt, si in parva quantitate adsunt, si motus non exercent, vel si evolutio eorum est minima. Causae hujus defectus plures sunt, uti:

1. Syphilis, qui potest producere occlusionem canalium, testiculos inflatos, duros, parum sensibiles, potest invadere utrumque testiculum, vel unum solum. Hic morbus potest mederi, et si negligitur potest producere atrophiam testiculorum et ita impotentiam.

2. Blennorrhagia, quae afficit inferiorem partem epididymi et inflammatio potest ita occludere lumen ductus ut nullum nemasperma per illud transire potest. Cura medicinalis potest hunc morbum totaliter remove.

3. Anomalia seminis. Nemaspermata viri sani, sunt magna, bene evoluta, vivo motu praedita, viri debilis sunt parva, minimo motu praedita et pauca. In nonnullis viris nemaspermata evolvuntur continuo tota vita in aliis interrupte, in aliis est rapida eorum evolutio in aliis lente.

Coitus nimis, excessiva masturbatio possunt producere nemaspermata pauca, valde exilia et totalem deficientiam eorum. In blennorrhagia uretrae moriuntur nemaspermata, medici probabilem sententiam tenent activitatem morbi ex infectione efficere suspensionem genesis nemaspermatum. Debilitatio corporis potest producere nemaspermata sterilia vel omnino suspendere eorum elaborationem.

Semen aquosum est effectu nonnullorum morborum et constat mucro tenui, in quo nemaspermata sunt viva vel mortua. Semen colloide oritur ex morbis chronicis prostatae; semen apparet nimis densum, quia secretio prostatae non apparet eo tempore quo jaculatio, propterea non potest moveri et ad uterum pervenire.

B. Sterilitatem feminae

multae causae possunt adducere, quarum commemoramus:

1. Diabetes.

2. Phthisis pulmonaris valde progressa; hic morbus potest causare atrophiam ovariorum et uteri. Si mulieres hoc morbo correptae concipiunt, tuberculosis eo magis progreditur et mortem earum accelerat.

3. Chlorosis, anaemia.

4. Angustia uteri sive congenita sive ulceribus venereis causata; irregularis positio uteri, quae impedit additum nemaspermatum.

5. Chronica inflammatio ovariorum, quia ovula non conficiuntur vel destruuntur.

6. Tumores (cystes) ovariorum possunt suspendere ovulationem.

7. Obesitas seu polysarcia maxime favet sterilitati.

8. Onanismus conjugalis et masturbatio, quia efficiunt debilitatem.

Praeter has causas sunt etiam multae aliae, quia systema generationis mulieris est valde compositum et ita multae anomaliae et defectus possunt oriri.

IV. Usus matrimonii tempore menstrui.

In muliere duplex distinguitur fluxus sanguinis:

a) fluxus ordinarius — menstrua —, qui quolibet mense apparet;

b) extraordinarius seu morbosus, quem causare potest malus coitus, morbus ovariorum, catharrhus uterinus et alia et qui etiam longius tempus perdurare potest.

Coitus tempore menstrui potest efficere multa incommoda valetudini mulieris et praesertim graves haemorrhagias, menstruam haemorrhagiam augere, dolorosam et diuturnam eam efficere. Si foetus concipiatur, potest occurrere abortus.

Coitus tempore fluxus extraordinarii potest morbum valde aggravare. Usus copulae hic dependet a consilio medici.

Theologi copulam tempore menstrui habitam putant esse veniale propter quandam indecentiam et ex causa quadam rationabili accedentem etiam nullum peccatum. Copulam autem tempore extraordinarii fluxus licitam putant, quia si fluxus diu perdurat, abstinentia viri diuturna et gravis esset.

V Tempus morbi.

De usu matrimonii tempore morbi dicit S. Álphonsus: „Conjux non tenetur reddere debitum, si inde grave damnum vel periculum sibi vel proli merito timeat.“

Šetře tohoto principu uvádí spis jednající o mravosvědč (Gury-Ballerini n. 915 III. 916, 6°) tyto zásady-

1. Si illud petat maritus morbo contagioso laborans: v. gr.: gallico, peste, lepra (nisi tamen ante matrimonium fuerit cognita et non sit nimis gravis), non tenetur.

2. Certum est non teneri conjugem reddere debitum cum gravi periculo propriae vitae aut sanitatis.

3. Certum est conjugem non solum teneri sed nec etiam posse reddere cum gravi periculo suae salutis. Probabiliter tamen poterit conjux reddere alteri infecto etiam cum gravi periculo propriae sanitatis:

α) si proles sit necessaria ad bonum commune;

β) si conjux infectus petens in probabili periculo incontinentiae exponeretur;

γ) si redderet ad vitanda magna dissidia, vel ad fovendum amorem conjugalem et etiam ad vitandum periculum incontinentiae propriae et tunc potest etiam petere

Haec tamen omnia intelligenda, sunt si morbus sit diuturnus et quasi habitualis ut lepra, morbus gallicus phthisis etc.; non vero si sit de illis, qui de brevi et facile solent mortem afferre ut est infectio pestis

δ) si conjux sanus possit praeservativis facile vitare contagium sive ejus periculum.

Dle toho tedy dlužno rozeznávati mezi nemocemi nakažlivými a nenakažlivými.

A) C o s e t k n e n e m o c í n e n a k a ž l i v ý c h ,
v ě c s e m á t a k t o :

a) ve příčině dítěte (in utero matris) nemá usus

matrimonii žádného vlivu na dítě, pakliže otec jest onemocnělý nemocí nenakažlivou;

b) ve příčině zdraví rodičů dlužno míti za to, že nějaká méně oslabující nemoc sotva asi se zhorší per copulam a proto licet copulam petere et reddere et denegatio vix licita esse potest.

Než jak Dr. Capellmann praví (Pastoral-Medicin ex 1895, str. 187): „Výminku tvoří onemocnění orgánů pohlavních, které, ač laikům nepatrným se zdává, přec velmi závažné bývá.“ Nemoci tyto zvláště u ženy mohou per copulam se značně zhoršiti a proto quod usum matrimonii dlužno se řídití přísnějším měřítkem.

c) Poněkud jinak však věc má se, pokud se týče nemocí těžkých; tu copula carnalis vždy přináší škodu na zdraví, avšak tato bývá u nemocí chirurgických, pokud nelze se obávati silnějšího krvácení z rány per irritationem, více méně malá a podružného rázu, avšak při nemocích silně horečnatých, zvláště pokud jde o akutní zápalu pobřišnice, pohrudnice, osrdečnice, při hlavniče, zápalu plic, vodnatelnosti se silnou dychavičností jest copula carnalis vždy velice na pováženou, ježto může značné zhoršení, ba i smrt způsobiti. Proto non licet petere nec reddere zdali sub gravi neb veniali to ovšem souvisí od okolností nemoc charakterisujících.

B. N e m o c i n a k a ž l i v é.

Nemoc nakažlivá působí ve příčině dětí a rodičů (Dr. Antonelli: Medicina pastoralis ex 1905 II., 179.) takto:

1. Propadne-li nákaze od otce matka i plod, plod záhy umírá a následuje potrat. Jestliže plod dále žije, přichází předčasně na svět, jest slabý a záhy zmírá.

2. Jestliže v době početí byl syphilis otců latentní, stihají plod tytéž následky a matka může býti nakažena. Naproti tomu syphilis matky působí, že početí bývá

dosti obtížné, avšak nikoli nemožné; počne-li, bude nákaza plodu tím prudčí. Byla-li však syphilis matky latentní, plod přijde na svět na pohled sice zdravý, ale později propadne zkáze.

3. Jestliže v době početí syphilis u otce i u matky dostoupila třetího období, bývá někdy plod zdravý, někdy rodí se s příjící formy druhotné.

4. Byla-li při početí matka zdráva a byla-li nakažena v době těhotenství, přijde plod na svět zdravý a žije, jen když nákaza se nestala v době porodu.

a) S y p h i l i s — Příjice. Nemoc tato má hrozná následky. Jest to těžká, trapná a velice zahanbující nemoc. Nákaza zdravé osoby od osoby stížené jest tu skoro naprostá a vzhledem ku velmi těžkým následkům této nemoci musí býti copula naprosto zakázána a nedovolena mezi manžely, když jeden jest touto nemocí stížen; neboť co do osoby nákazou stížené byl by to hotový atentát na zdraví osoby druhé a co do osoby zdravé bylo by to všeho rozumu prosté jednání a vydávání v šanc svého zdraví a jisté nákaze.

b) K a p a v k a jest nemocí samostatnou a nemá s příjící nic společného. Jest to katarrh roury močové, který se vyskytuje jak u mužů, tak u žen a povstává skoro výhradně nákazou po obcování osoby zdravé s osobou kapavkou stíženou. Nemoc tato od mnohých pokládána mylně za lehké a nic neznameníjící onemocnění, avšak podrobné studium označuje ji jako nemoc nemálo závažnou pro možné a dosti pravděpodobné následky, které jsou u muže dosti vážné a u žen často osudné. Poněvač kapavka jest nemoc vyléčitelná, nákaza skoro jistá, následky nemoci dosti vážné, lze důvodně za to míti, že není copula dovolena mezi manžely, dokud tato nemoc trvá; tedy non licet petere nec reddere.

c) *Tuberculosis* jest nemocí nakažlivou; nakažlivost spočívá v přenášení mikroorganismů z osoby choré v osobu zdravou. *Tuberculosis* se může snadno přenést polibkem; přenesení nákazy *per copulam medicina* připouští, než dí, že nebezpečnoství není tak veliké. Děti rodičů tuberkulosních se rodí obyčejně zdravé, avšak v pozdějších letech *tuberculosis* u nich propuká a ničí jejich život; bývají tedy silně alespoň disponované.

Quoad usum matrimonii conjugum tuberculosi infectorum dicit Dr. Antonelli (o. c. II. p. 183.). Cum vero phtisici (tuberculosi) magna concupiscentia agitentur et ex modico copulae usu grave damnum illis non proveniat videtur haec posse iis permitti. Magna parsimonia tamen illis in hac re commendanda est. Quod vero filii ex hac copula forte geniti aliquando phtisici aut ad phtisim praedispositi nascuntur, non videtur obesse, tum quia hereditas morbi aliquando per saltus procedit et ideo non semper certum est prolem infectam evadere; tum quia ut ait S. Thomas „quamvis proles gigneretur infirma, tamen melius est ei sic esse quam penitus non esse (ap. S. Alph. lib. VI. n. 951.); tum quia demum certi esse non possumus, utrum ex copula hic et nunc habenda proles revera generetur.“

d) Jiné těžké nakažlivé nemoci. Pokud se jedná o těžkou nakažlivou nemoc, která snadno může způsobiti smrt non tenetur pars sana reddere copulam nec petere „cum nemo sit dominus suae vitae aut salutis.“

VI. *Tempus puerperii.*

Quia processus puerperalis magnopere debilitat mulierem etiam robustam, et quia tunc temporis excitatio genitalium ejus potest excitare graves morbos et plura

pericula et incommoda in ejus valetudine uti est gravis emissio sanguinis, inflammatio, vitiosa positio uteri et alia, dicit Dr. Antonelli: „Quapropter viro suaderi debet, ut absteineat ab usu matrimonii saltem primis duabus hebdomadis post partum“ A dále praví: Ceterum ex experientia constat pericula semper adesse usque dum organa generationis ad pristinum statum reducta sunt.“ (O. c. II. p. 174.) quod autem sex hebdomadas durat.

VII. Tempus ebrietatis vel post prandium.

Dítky v opilosti počaté začasto stíženy bývají tupostí duševní, skrofulosou, inklinují k opilosti, šílenství, a nezřídka přicházejí na svět blbé a hluchoněmé. Nebezpečenství hrozí jak od muže tak od ženy quia alcohol ut Dr. Capellmann ait ovulum ipsum et semen inficere potest.

Quapropter conjux ebrius petere copulam non debet et sana pars conjugii ebrio reddere non tenetur.

Quoad prandium dicit Garnier: La Generation universelle p. 288: Copula statim post prandium non evadit absque periculo donec duae vel tres horae saltem a prandio transierunt.

VIII. Tempus praegnationis.

S. Alphons. (lib. VI. n. 924) tenet copulam habitam tempore praegnationis — si periculum abortus excluditur — non excusari a veniali nisi adsit periculum incontinentiae vel alia honesta causa, quae ut dicit Gury vix alioquin abesse potest.

Dle toho tedy v době těhotenství není dovolena copula matrimonialis, pokud lze se obávati potratu.

Abortus autem timendus est, quando copula fit nimis frequenter vel modo vehementi.

Nemálo na váhu tu padá konstrukce ženy; ženy nervosní, chudokrevností neb bledničkou trpící, rekonvalescentky snadno inklinují k potratu. Rovněž disponuje k potratu náhlá veliká radost neb zármutek, strach, silné překrvení.

U ženy silné a zdravé jest pravděpodobnost potratu vyjma prvých měsíců nepatrná.

Potrat jak silné, tak slabé ženy způsobiti mohou pohyby, které příliš stahují břišní svaly, tanec, jízda na koni, jízda na voze kostrbatou cestou, neb po dráze, šití na šicím stroji, zdvihání těžkých věcí, snášení těžkých předmětů z výše, stahování hrudního koše, teplé koupele nohou neb sedací, silný chybný krok, který otřesení působí.

Některé ženy velmi k potratu inklinují, zvláště ty, které již jednou potratily; tu ovšem jest pak třeba zvláštní opatrnosti; Dr. Capellmann o takových případech praví copulam esse illicitam.

Co se tkne nebezpečnosti potratu, bývá toto v prvých měsících těhotenství největší, poněvač silnější překrvení může snadno způsobiti zničení oplozeného vajíčka. Silné překrvení způsobiti může copula nimis frequens ac vehemens.

IX. Tempus lactationis.

Usus copulae tempore lactationis (uti ait S. Alphons. lib. VI. n. 911.) licet, quia copula lac non inficit. Fecundatio tunc temporis est difficilis, etsi tamen evenit, non semper amissionem lactis efficit; si autem nutrix fecundata lac amisit, potest nutritio infantis aut nutrice venali aut nutritione artificiali procurari.

X. Abruptio copulae ante seminationem.

Quia materia ista in praxi satis frequens est, necessaria est ejus clara scientia.

Sacerdos Dr. Antonelli (Medicina pastoralis II. ex 1905, p. 195.) materiam hanc tractans dicit:

1. An mulier possit se tactibus post copulam ad seminationem (emissio muci) excitare, si vir peracta jaculatione se retrahat antequam mulier seminet? — Communior est sententia affirmans juxta S. Alphonsum (Lib. VI., n. 919.), quia seminatio mulieris pertinet ad complemendum actum Systema nerveum et genitale mulieris alias graviter afficeretur.

2. An vir possit se tactibus ad jaculationem excitare, quum mulier jam seminaverit et a copula se retraheret, quin expectaret viri seminationem? — Negative omnino, quia haec seminis emissio nullo modo refertur ad complementum actus generativi et habet rationem verae masturbationis.

3. An vir possit se retrahere a copula ante jaculationem cum uxor jam seminaverit, aut sit in probabili periculo seminandi. — S. Alphons. dicit non posse sine gravi culpa, quia tunc ipse est causa, ut semen uxoris prodigetur.

4. An femina graviter peccat si se retrahat a seminando, cum jam vir seminaverit? Communior est sententia negans, quia fecundatio omnino potest absque illa seminatione effici.

5. An femina graviter peccet, si post actum copulae surgit, ambulat aut aliquid facit cum intentione expellendi semen ex copula receptum? — Affirmative propter malam intentionem, qua studet finem generationis vitare. Ast tales actus per se non possunt finem generationis frustrare.

6. An conjuges graviter peccent, si, incepta copula seminationem cohibeant, scilicet copulam abrumpant ante seminationem? Na tuto otázku odpovídá se zřeteltem na tvrzení sv. Alfonsa: „Si conjuges ambo in hoc consentiunt nec adsit periculum seminandi extra vas id per se loquendo non est mortale“ takto:

1. Zdali ante copulam inceptam byl pojat úmysl eam abrumpere ne proles generetur.

2. Zdali takový úmysl neexistoval ale intentio copulam abrumpendi, teprve ex post se objevil z nějaké vážné příčiny.

Prvý případ jest vždy nedovolený a hříšný a druhý případ jest dovolen absque periculo pollutionis, quod facile conjuges praevideri possunt.

XI. Situs conjugum.

Sv. Alphons (lib. VI. 917) o této věci ze stanoviska morálky praví: Omnis situs etiamsi innaturalis in copula (vel stando, vel sedendo vel more pecudum vel a latere, vel viro succumbente) per se non excedit culpam venialem, dummodo actus conjugalis satis perfici possit. — Mutatio situs generationem non impedit, cum semen viri non recipiatur in matricem mulieris per infusionem seu descensum sed per attractionem dum matrix ex se naturaliter virile semen attrahat

Scavini (Tom. IV. 574) praví: Et ideo nullum etiam erit peccatum, si modus naturalis mutetur ob aliquam justam causam v. gr. aegritudinis, periculi abortus, difficultatis ut ait Concina. Gury (Tom. II, pg. 902.) dí: Minime peccant conjuges, qui situm incertunt ob periculum abortus tempore praegnationis, ob viri pinguitudinem vel curvitatem, ob nimiam mulieris defatigationem aut etiam ob frigiditatem, quando

in innaturali situ magis ex citentur etc. Situs, qui solus possibilis est, qualiscunque demum sit, nullatenus dammandus est, licet non modica seminis perditio sequatur; quia pars ista non est generationi necessaria et per accidens invitis conjugibus deperditur.

Tolik ze stanoviska morálky. Ze stanoviska medicálního praví Dr. Capellmann (o. c. pg. 177):

Situs conjugum est indifferens quoad introitum seminis in uterum. Quod attinet sententiam Gury nihil adnotantum puto.

XII. Fecundatio artificialis.

Fecundatione artificiali operam dederunt Spallanzani, professor universitatis a. 1767 quoad animalia, anglicus doctor Hunter a. 1799 quoad homines, cujus methodum doctor Girault perfecit. Modus est sequens: coitus fit modo ordinario, vir autem habet condom in quod semen ejaculatum intrat. Statim post coitum semen colligitur in calefacto, vitreo symphunculo (do teplé skleněné stříkačky) et dein statim a viro vel a medico introducitur in cavitatem uteri. Femina dein viginti quatuor horas supina in lecto remanere debet. ut facilius reddatur progressus nemaspermatus.

Medici commendant talem fecundationem in talibus casibus, in quibus propter impedimenta genitalium semen non potest intrare in uterum, et tali modo sterilitas causatur.

Attamen Congr. S. R. A. U. I. 24. Martii 1897 vetitam declaravit artificialem fecundationem, in quantum semen ellicitur per masturbationem non autem illam in qua semen recto modo per coitum ellicitur et dein modo artificiali in vas mulieris introducitur uti ait Dr. Antonelli (v. c. pag. 205.).

D o p l n ě k.

Trestné činy proti mravopočestnosti.

Zpovědník má při zpovědi mimo nadpřirozené prostředky používati též prostředků přirozených, aby hříšníka odvrátil od jeho hříchů. Mezi prostředky přirozenými bude s prospěchem, když kněz poukáže také na nebezpečnost trestů v trestním zákonníku obsažených, pokud se týče mravopočestnosti. Proto nebude od místa, když na tomto místě alespoň hlavní rysy uvedeme.

1. Trestní zákonník náš v § 125. praví: Kdo osobu ženskou nebezpečným vyhrožováním, skutečně účinným násilím anebo lstivým omámením jejích smyslů do takového stavu uvede, že mu nemůže odporovati a jí v tomto stavu k mimomanželské souloži zneužije, dopouští se zločinu násilného smilstva.

Trest na tento zločin v § 126. ustanovený jest: Těžký žalář mezi 5 až 10 roky. Jestliže toto násilí mělo za následek vážnou škodu na jejím zdraví anebo docela na životě, může býti žalář prodloužen na dobu mezi 10—20 roky, způsobilo-li smrt, pak nastupuje doživotní žalář.

Týž trest stihá toho vinníka, kdo zneužije děvčete, které ještě není 14 let staré anebo dopustí-li se násilí na osobě, která sama o sobě brániti se s to není, jako na př. osoba nemocná.

2. Kdo hochu neb děvčete, které není ještě 14 let staré, anebo osoby, která jest v bezvědomí nebo ve stavu takovém, že brániti se nemůže, zneužije k ukojení pohlavních choutek, třeba by nedošlo k pohlavnímu aktu, dopouští se zločinu, který se trestá těžkým žalářem od jednoho až do pěti let i větším trestem dle okolností a následků (§ 128.).

3. Jako zločin trestá též zákon bestialitu a sodomii těžkým žalářem od jednoho až do pěti let; jestliže při sodomii užije se násilí nebo spáchá-li se na osobě bezbranné anebo na osobě v bezvědomí jsoucí, jsou tresty ještě vyšší (§§ 129., 130.).

4. Trestní zákon trestá též krvesmilství, t. j. soulož osob v přímé linii, ať již svazek pokrevenství vzešel z lože manželského nebo mimomanželského a to žalářem od šesti měsíců až do jednoho roku (§ 131.).

5. Jestliže otec svede svou nevlastní dceru, neb matka svého nevlastního syna, poručník neb učitel, služka anebo jiná osoba jinou osobu jeho dohledu, výchově neb vyučování svěřenou k nějakému nemravnému skutku, dopouští se zločinu (§ 132.).

6. Rovněž zločinu se dopouští, kdo svádí osobu nevinnou kuplířstvím. Téhož zločinu dopouštějí se rodiče, poručníci, vychovatelé anebo učitelové, pakliže své děti, svěřence, chovance, svádějí k nemravným skutkům s jinými. Tresty jsou od jednoho až do pěti let těžkého žaláře (§ 133.).

7. Trestní zákon trestá smilství mezi vlastními i nevlastními sestrami a bratry, mezi švagry a švagrovými (§ 501.).

8. Rovněž cizoložství na žádost uražené strany se trestá (§ 502.).

9. Též jest trestným, když strážník svede neplnoletou dceru, manželku, když služka svede neplnoletého syna (§§ 503., 504., 505.).

Část VIII.

Kněz a péče o nemocné.

Pastýřský úřad kněze ukládá mu nemocné vyhledávati, navštěvovati a je sv. svátostmi zaopatřovati. Aby kněz úlohu tu náležitě plniti mohl, jest mu mimo jiné též toho zapotřebí, aby alespoň hlavní a laikům přístupné vědomosti o nemocných měl.

Vzhledem k tomu bude třeba probrati tyto statě:

- I. Nemoce nakažlivé.
- II. Nemoce životu nebezpečné.
- III. Znamky nemocí životu nebezpečných.
- IV. Čeho třeba dbáti při ošetřování nemocných.
- V. Nemocnice a její poměr k duchovní správě.
- VI. Vzájemný poměr kněžského a lékařského povolání.

I. Nemoce nakažlivé.

Nemoce nakažlivé jsou ty, které vznikají přenesením nakažliviny z těla chorého. Sem především patří tuberkulosa, syphilis, neštovice, cholera, osypky, spála, mor, žlutá zimnice, tyf břišní a skvrnitý, úplavice, mazdřivka, zánět epidemický plen mozku a míchy,

zánět plic, tetanus, horečka omladnic, vzteklna, snět slezinná, kapavka, ohřivka a j. u nás méně se vyskytující, které proto neuvádíme.

Příčina nákazy není posud u všech nemocí vypátrána a zjištěna. Pokud jest zjištěna tvrditi, možno, že nákazu zaviňují jisté malé organismy, které jsou na nejnižším stupni svého vývoje a zovou se bakterie (od řec. slova baktérion = hůlka). Bakterie mají různý tvar a dle toho i jména; některé mají tvar tyčinek a zovou se bacilly (bacillus = hůl), jiné jsou kulaté a nazývají se mikrokokky, jiné jsou hadovité a jmenují se spirilly. Jak působí tyto mikroorganismy na tělo a jak zaviňují jeho choroby, nelze s určitostí dosud říci; možno se domnívati, že jednou působí škodlivé mikroorganismy samy, jednou jedy, které vytvářejí.

Aby tyto mikroorganismy nemoc vzbudily, musí do těla zdravého: 1. vniknouti a 2. musí naléztí od těla příznivé podmínky dalšího vývoje.

Ad 1. Prameny, z nichž nakažlivina do těla vniknouti může, jsou:

a) Slina, chrchle, výkaly, ze žaludku zvrácené pokrmy a nápoje, slupky kůže.

b) Nádoby, z nichž nemocný pije. Tímto způsobem možno přenéstí zvláště difterii, růži, tuberkulosu, cholery, břišní tyfus.

c) Obvazky, prádlo, peřiny a šatstvo po nemocných, pokoj a nábytek, v němž nemocný ležel.

d) Voda, v níž se pralo prádlo po nemocných neb čistily jiné předměty. Fekalie v záchodech po nemocných i záchody samy, pokud jich nemocní užívali. Podlaha, na níž chrchle uschly neb jinak bacilly se usadily.

e) Často přenáší nákazu též vzduch v pokoji nemocných, v němž se pohybují nakažlivé mikroorga-

nismy; nezřídka šíří nakažlivinu vystonalý člověk aneb mrtvola sama.

Co se tkne přenesení nákazy, dlužno míti zřetel hlavně k těmto čtyřem způsobům, které jsou:

a) D o t k n u t í. Zdravý člověk dotkne se nemocného, čímž přenesl mikroorganismy do svého těla. Pokud tyto mikroorganismy zůstanou toliko na povrchu těla (na prstech a p.) a nepřijdou buď přímo do krve nějakou ranou, aneb na nějakou sliznici (otvor ústní, močový, nosní), nepřenesou nakažlivinu. Tímto způsobem se šíří nejvíce pohlavní nemoce jako kapavka, syphilis.

b) V d e c h. Mikroorganismy plní vzduch a vdychováním přichází do nosu, do úst, odkudž se dále šíří buď do plic vdechnutím, neb polknutím sliny do ústrojů zažívacích. Tímto způsobem nejvíce se šíří tuberkule.

c) Pitná voda a pokrmy. Zvláště při tyfu a choleře bývá zdrojem nákazy, když škodlivé mikroorganismy obsahuje. I voda, kterou se nádobí myje, pakli že jest nakažená a není-li vařená, nákazu přenáší. Salát i ovoce, ředkev, hrozny a jiné zeleniny prané měkkou nakaženou vodou, pokud se požívají syrové, šíří nakažlivinu. Proto se doporučuje k tomu cíli užívati vody tvrdé, neb měkké svařené.

d) Často přenáší nakažlivinu hmyz, zvláště mouchy. Mouchy, které na nemocném neb nakažlivinách se pohybovaly neb docela je ssály, mohou nakažlivinu přenést buď bodnutím přímo do krve, neb tím, že po různých pokrmech se pohybovaly a je infikovaly. Mnohdy ve velikém hejnu obletují mouchy mrtvolu, z níž mrtvolný jed teče (zvláště při parných dnech, kdy rozklad jest prudký a rychlý) a ssajíce tuto nakažlivinu mohou bodnutím velmi lehce otravu krve způsobiti.

Ad 2. Do těla zdravého vniklá nakažlivina musí v něm nalézt příznivé podmínky dalšího vývoje a proto ne každý podlehá nakažlivině, kdo s ní přišel do styku.

Ujmutí a rozšíření nakažliviny ve zdravém těle závisí na více okolnostech, z nichž uvádíme:

a) Náchylnost vrozením. Tak na př. osoby z rodičů souchotinářských vzešlé, které zůstaly zdravými, jeví větší náchylnost k nákaze, nežli osoby zdravého původu. Není organismus všech lidí týž a tudíž i náchylnost k nakažlivým nemocím jest různá.

b) Různé okolnosti, v nichž se individuuum v době nebezpečnosti nákazy nalezá, osoby náchylné náchylnějšími činí a osoby jiné ku přijetí nákazy disponují, t. j. činí ujmutí nákazy pravděpodobnějším v tom stavu, nežli byl onen stav, který by nebyl těmito okolnostmi zhoršen. Sem patří bázeň, hnus, vysílení, porušené trávení, nastuzení, vůbec vše, co sílu organismu seslabuje. Zdravý organismus se brání každé nakažlivině a hledí její vznik, vývoj, vzrůst zameziti. Čím více organismus této odporující a zlé vlivy v něm rušící síly vyvine, tím méně pravděpodobnější jest nákaza. Tím se dá vysvětliti, že organismus jednoho vzniklou nakažlivinu zdolá a člověka před nákazou a nemocí zachrání, kdežto u jiného jest odpor tělesného organismu nakažlivinou zdolán a nemoc vyvolána.

Tím se také částečně dá vysvětliti, proč člověk, který s nakaženými osobami se stýkal, sám nákazy ušetřen zůstal, avšak ty osoby, které přišly s ním do styku se nakazily, čili že nákazu přenesl. Tím lze dále vysvětliti, proč jeden za těchže okolností se nakazil a druhý nikoli, proč týž člověk se tehdy nenakazil a jindy nakazil.

3. Prostředky proti nákaze.

Prostředky proti nákaze jsou různé a řídí se dle různých okolností. Nejlepším prostředkem proti nákaze jest otužilý, zdravý, silný lidský organismus, který nákaze vzdoruje. Čím více má v sobě tělo lidské oné síly, která ničivě vystupuje proti všelike nákaze, tím více jest nákaze nepřístupné. Z toho jest vidno, jaký význam mají pro každého zdraví a silní rodiče, od nichž každý přijímá základnu svého života. Kdo přinese si již z rodičů na svět tělo zatížené, slabé, tím spíše pak nákaze podléhá jeho chorý organismus.

Každý člověk a zvláště disponovaný člověk k různým chorobám a infekcím má se varovati všeho, co tělo zeslabuje a pro nákazu disponuje. Sem patří nepořádný a hýřivý život, nestřídmost, pohlavní výstřednosti, probdělé noci, nečinnost na jedné a přílišné přepínání jak duševních tak i tělesných sil na druhé straně.

Přílišný strach též zvětšuje dispoici. Člověk se nemá nikdy zbytečně vydávati v šanc nákaze, pakliže však buď povolání anebo jiná povinnost jej volá k loži nemocnému, pak má užívati všemožně udaných profylakčních prostředků; zbytečný strach odložití a mysliti si: jsem tu z vůle Boží, Bůh mne ochrání. Důvěra v Boha strach zapuzuje.

Co se tkne kněze, který musí i nemocné těžkými chorobami infekčními stížené sv. svátostmi zaopatřovati, připomínáme toto:

Není radno přijíti k nemocnému nakažlivou nemocí silně chůzí unavenému a zpocenému knězi, poněvadž obé pro nákazu disponuje. Proto má kněz působiti k tomu, aby k takovým nemocným volán byl v čas a nemusil příliš chvátati.

Není dobře odložené šaty svrchní klásti někam v pokoji, kde nemocný leží anebo docela snad z nedo-

statku místa přes postel u nohou k nemocnému. Svrchní šaty nechť svlékne kněz raději venku nebo v jiném pokoji.

Když přijde někdo z rodiny pro kněze, nechť se vyptá kněz, co nemocnému schází, aby věděl, jak se má zařídit. Nemocnému nechť kněz ruky nepodává ani při příchodu ani na odchodu. Někdy za to nemocný prosí, a chce knězi ruku políbiti; tu ovšem bývá těžko odeprít. Než, pak má dáti kněz pozor na svou ruku, aby jí nákazu nepřinesl na místa, kde by mohla účinkovati, zvláště aby se rukou nedotkl svých úst.

Když se k nemocnému jde, jest doporučitelno, aby kněz si kleriku nakropil karbolovou vodou a v ní (1%) své ruce oplákl. Kněz má ji míti stále po ruce v láhvi, kterou za několik haléřů si z lékárny zaopatří. Též jest dobře vypláknouti si ústa roztokem kuchyňské soli.

Když nemocného zpovídá, nemá u něho seděti tak, aby jeho dech vanul přímo do úst kněze, nýbrž má se posaditi tak, aby jeho hlava za a nad hlavou nemocného byla. Tu jest dobře napustiti šátek kapesní silnější karbolovou vodou a přidržeti si jej při ústech.

Po zaopatření není radno u nemocného něco požívat. Někde, zvláště ve vesnicích bývá zvykem kněze uctívati. Kněz učiní v tom případě lépe, pakliže odmítne.

Po vykonaném obřadu doporučuje se hned ruce si omýti mýdlem a ústa vypláknouti solnou vodou.

Není-li to možné neb pro různé okolnosti rádné hned na místě, má kněz cestou dáti pozor, aby ničeho z nemytých rukou do úst nepřijímal a vůbec úst se nedotýkal. Zvláště se snadno může nákaza přenesti tím, že vezme se kapesní šátek rukou infikovanou, z níž bacilly se setrou a přijdou snadno do nosní neb ústní dutiny.

Když kněz se domů vrátí, má svléci kleriku a dáti ji vyvětrati, ne hned uložití mezi ostatní šaty. Ruce nechť si omyje hned v karbolové vodě, ústa vyplákne roztokem kuchyňské soli a též nosní dutinu vyčistí. Pro vyplakování nosu prodávají se k tomu určené nádoby

Když kněz bude těchto pravidel dbáti, učiní vše, co učiniti se dalo a ostatní nechť přenechá vůli Boží.

Dále dlužno jest se zmíniti ještě o těchto prostředcích proti nákaze:

1. O č k o v á n í, které se zdarem se provádí zvláště proti neštovicím. Dříve se myslilo, že očkování chrání navždy, avšak později se ukázalo, že tomu není tak a že nejvýše ochrana trvá 10 let. Jiné očkování, které se provádí na člověku, jest očkování proti vzteklině, na lidech, kteří byli kousnuti od zvířete, podezřelého z nemoci vztekliny.

2. I s o l a c e. Nemocný nakažlivou nemocí má býti osamocen v pokoji a nemá se s ním nikdo[†] stýkati leč ten, kdo musí. Kde to není možno, tam jest vždy lépe dáti takového nemocného do nemocnice. Dnešní nemocnice skoro všude jsou dost pečlivě pro infekční nemoce zařízeny, že takového zařízení a obsluhy lze zřídka kdy poskytnouti v bytě soukromém. Tímto způsobem poslouží se lépe nemocnému i jeho příbuzenstvu. Dříve bývalo to jakousi známkou bídy, když nemocný dán do nemocnice a nemocný se děsil před nemocnicí; dnes však jest toto stanovisko dávno překonaným, neboť za našich časů dosti zhusta i osoby z lepších tříd péči nemocnice neb sanatorií bývají svěřovány.

3. D e s i n f e k c e jest úkon, jímž nakažlivina z nemocného člověka vyloučená se ničí. U nemocných plicní tuberkulosou nemá se nikdy trpěti plivání na

zem, ježto chrchle jejich obsahují množství nakažliviny, která na zemi uschne, pak prachem do vzduchu se dostane a tím okolí nebezpečnou se stává. Nejlépe jest, když nemocný plivá buď do plivátka vodou naplněného nebo do sklenice, v níž z pola jest voda.

Zvláštní péče má se věnovati fekalíím z osob nakažených; nádoba, jíž se k tomu konci užívá, má býti naplněna částečně vodou s rozředěnou kyselinou karbolovou, kterou se mají též prolévati záchody.

Prádlo po nemocném namáčí se do tekutiny desinfekční, kdež nechá se několik hodin ležeti a pak teprve možno je práti, vždy však o sobě a nikdy s prádlem zdravých osob.

Matrace, šaty, peřiny, nábytek, kterého nemocný užíval, mají býti desinfikovány. Ve větších městech zřízeny jsou k tomu účelu desinfekční přístroje. I pokoj, kde nemocný byl, má se očistiti. Děje se tak nejlépe čerstvým chlebem a drobty takto napadané se mají pak spáliti. Též předměty menší ceny, jako slamník, utěrky a p. dlužno spáliti. Též podlaha pokoje se má důkladně omýti mlékem vápeným (4 litry vody na 1 litr vápna).

Ku konci ještě připomenouti dlužno, že roztoku kyseliny karbolové se musí opatrně užívati. Jest totiž kyselina karbolová jed a silnější roztok může snadno na rukou způsobiti sesnětí kůže neb nepříjemné osutiny.

II. Nemoce životu nebezpečné.

Určitě stanoviti: tyto nemoce jsou životu nebezpečné a tyto nejsou, jest věcí velice těžkou a nesnadnou, rovněž tak potížným jest vyjmenovati všechny nemoce, které nebezpečně život ohrožují. Jestliže přes to tímto

thematem se obíráme, pak pokládáme za nutno připomenouti, že máme na zřeteli hlavní nemoci v našich krajinách se vyskytující.

Nemoci životu nebezpečné způsobují těžké poranění orgánů k životu potřebných, jako: Poranění hlavy, když způsobeno bylo proražením lebky a tím i vážně ohrožen byl mozek, otřesení mozku při pádu neb udeření, otřes míchy, těžké poranění v krku, způsobené popálením neb probodnutím, proříznutím roury zažívací neb dýchací, rány v prsou neb v bříše, při nichž porušeny byly nebezpečně vnitřnosti, silné zmačknutí hrudního koše neb břicha, spojené se zlomeninou kostí neb jiným nebezpečným porušením vnitřních orgánů, poruchy větších arterií a p.

Život vážně ohrožuje silné krvácení z nosu, z plic, ze žaludku, z matečníku.

Z epidemických a nakažlivých nemocí uvésti dlužno tuberkulosu, která může zachvátiti každý orgán a dle toho více neb méně životu nebezpečnou nemoc vyvolati neštovice, tyfus skvrnitý, tyfus abdominální, zimnice střídavá, horečka omladnic, rakovina, růže, tetanus, vzteklina, diphtheritis, cholera asiatica, u dětí a slabých lidí cholera, u dětí, zřídka u dospělých spála, kašel zádušný.

Z akutních zápalů připomínáme: zápal mozku, (Encephalitis, Meningitis), zápal průdušek (u dětí a u starců), zápal plic, zápal pohrudnice (Pneumonia, Pleuritis), rychlé souchotiny, zápal osrdečnice (Pericarditis), zápal jater (Hepatitis), zápal ledvin (Nephritis — Morbus Brightii).

Všechny skoro zápalý mohou přicházeti v chronické formě. Všechny ony zápalý, které v akutní formě smrt přivoditi mohou, jestliže se stanou chronickými, přivodí smrt později ale tím jistěji. Smrt se dostaví,

nejčastěji za všeobecného vyčerpání organismu, jestliže snad se nedostaví nějaká vážná komplikace, která životu rychle konec učiní. Kdy chronická nemoc smrt přivodí, to těžce možno říci; u jednoho dostaví se dříve, u druhého později a to z příčiny, kterou nelze často ani pitvou zjistiti.

Konečně dlužno ještě jako životu nebezpečné nemoci označiti mrtvici, prořevání střeva následkem vředů, kýlu uskřinutou, tak zvané miserere čili zauzlení střeva, akutní kloubový rheumatismus, úpal sluneční, křeče dětí, těhotných a rodících matek, různé nemoce měchýře močového, prostaty a pod.; různé ostatní otravy mrtvolným jedem, jedem z ran hnisajících, jedem minerálním neb rostlinným.

III. Některé známky těžkého a životu nebezpečného onemocnění.

Velmi často žádají okolnosti a úřad kněze, aby poznal u nemocných, zdali nemoc jest nebezpečného rázu anebo docela zdali smrt jest blízka. Ve příčině té mohou mu dobře posloužiti tyto symptomy:

1. Vysoké odchylky tělesné teploty a subjektivního pocitu tepla jsou známkou vždy vážných poruch. Normální teplota těla jest 37°C , teplota 39.5°C , jest nedobré znamení, když trvá více dní zvláště když ráno neklesá. Teplota 40.5°C jest znamením velikého nebezpečství života.

Při chronických nemocích jest již dosti nepatrné zvýšení tělesné teploty na pováženou.

Subjektivní pocit teploty zvýšené aniž by se zvýšení teploty objektivně jevilo, není v celku vzato nebezpečným; toliko u cholery jest výjimkou a může tato okolnost poukazovati na nový nebezpečný stav.

Silné zvýšení teploty pozná se vložení ruky na nemocného, neboť tu jeví se pocit pálicího a suchého horka; někdy se ukáže taková teplota (*calor mordax*), že horko to téměř štípe; to pak bývá velmi špatným znamením.

2. Sklesnutí teploty pod normál ukazuje vždy na těžké poruchy. Jeví se při choleře, při těžkých ztrátách krve, vodnatelnosti a křečích. Jestliže teplota náhle sklesne v průběhu akutních nemocí, značí, že smrt jest blízka. Sklesne-li teplota pod normál v chronických nemocích při stadiu vyčerpání sil, jest známkou nedaleké smrti. Každá i sebe menší horečka jest provázena mrazením, což není nic nebezpečného, jestliže však objeví se mrazení během nějaké nemoci, jest známkou nebezpečnou.

3. Puls velmi rychlý přes 130 úderů v minutě (u dospělých) podvojný, nepatrný, nepravidelný, prázdňý, jest choulostivou známkou.

4. Kůže příliš bledá, špinavě hnědá, silně zažloutlá jest známkou těžkého porušení ústrojí zaživacího. Modravá neb modrá barva kůže jeví se při choleře a zimnici střídavé, po celém těle, na obličejí, zvláště ve tvářích a na pysku značí těžké poruchy cirkulační. Suchost kůže jest nedobrý symptom, přílišná suchost kůže trvalá značí těžké onemocnění s nedobrým koncem.

3. Studený pot jest vždy špatným znamením zvláště v akutních horečnatých nemocích; při chronických nemocích při silném vyčerpání sil značí pot blížící se smrt.

6. Skvrny zapálené na různých částech těla jsou vždy velice na pováženou.

7. Křeče buď všeobecné neb jednotlivých údů, jestliže déle trvají a častěji se vrací, značí těžké poruchy a mohou rychle neb náhle život ukončiti.

8. Náhlé zmizení déle trvajících vodnatelných otoků bývá často známkou blízké smrti; vodnatelnost v akutních nemocích, když rychle postupuje, značí obyčejně nedaleký konec.

9. Všeobecné velice nápadné zhubnutí při chronických nemocích značí, že smrt jest nedaleko.

10. Hnědý, mazlavý, suchavý povlak na jazyku, na zubech, na dásních a na pyskách jest znamením hniloby a blížícího se konce.

11. Ústa stále otevřená, z nichž mnohdy samovolně slina vytéká, zkřivená ústa, jsou nedobрым znamením.

12. Uvadlé, průsvitavé uši, vpadlé spánky, špičatění nosu, vpadlé oči, točení očima, tupý pohled, silné slzení, dvojvidnost, necitlivost pupilly oproti světlu, vyhaslé oko, zeslabený sluch jsou špatnými známkami pro život.

13. Chrlení krve jest vždy velmi nebezpečnou známkou, neboť může život rázem zničit. Krvavé chrchle značí vážné poruchy, když se častěji opakují.

14. Příliš časté, delší dobu trvající zvracení ukazuje na cholera, žaludeční rakovinu; při nemoci mozku neb pobřišnice též objevuje se zvracení. Zvracení krve jest známkou žaludečního vředu neb rakoviny. Zvracení fekalií jest vždy známkou velice nebezpečnou. (Miserere.)

15. Velmi častá řídká stolice zvláště při chronických nemocích (u souchotin) značí nedaleký konec.

16. Prudké krvácení, při němž obličej bledne, studeným potem se pokrývá, oči v mlze tonou, hukot v uších se jeví, příliš slabne nebo mizí, jest zlým znamením.

17. Neodtékání moče, nemožnost vymočiti se, značí zvláště u starších lidí nedobré symptomy.

18. Časté vzdychání a zívání během akutních nemocí bývá špatnou známkou. Též nedobrymi známkami jest, když nemocný nejistě rukou jezdí po peřině a něco hledá často při zavřených očích.

19. Svírání poloviny obličeje, strany těla, dolejší poloviny těla, jednotlivých svalů, zvláště při otvorech značí velmi blízké nebezpečství.

20. Ztráta paměti, ospalost, spánek, do něhož nemocný jsa probuzen, ihned zase upadá, spánek, z něhož se nemocný těžce neb vůbec probuditi nedá, jsou velmi špatnými symptomy.

21. Velmi zrychlený dech zvláště v pozdějším stadiu vážných nemocí plicních a srdečních jest nedobrou známkou. Dech těžký, se značnou námahou spojený anebo dech, kdy nastupují kratší neb delší pausy pak nepozorovaně se jeví a po té sesiluje se až k bouřlivému, též pádnému vydechování, po čemž umiňuje a zase pausu tvoří, jest vždy zjevem velmi povážlivým.

Všechny tuto uvedené známky buď k smrti vedou nebo vésti mohou. U jedněch nemocných mohou býti povážlivějšími symptomy nežli u druhých. Bylo by možno jich více uvést, avšak to, co připomenuto, stačí, aby kněz poznal, že nebezpečství hrozí a že blízko jest smrti.

IV. Ošetřování nemocných.

Dokud jest člověk zdrav, může sám o své potřeby pečovati. Jinak však tomu jest, když jest člověk nemocen a zvláště když jest stížen vážnou, snad i těžkou nemocí. Tehdy jest upoután na lože a odkázán na cizí pomoc a obsluhu.

Obsluhovati nemocné není věci snadnou ani lehkou a vyžaduje mnoho dobrých vlastností a schopností. U nás, celkem vzato, se této stránce věnuje málo péče,

a proto jeví se tu tolik povrchnosti a řekněme i lehkomyslnosti, čehož následky bývají někdy vážné a někdy dosti osudné.

Odborně připravení ošetřovatelé nemocných jsou v nemocnicích ač i tu dosti značné mezery se jeví; dobře k tomu cíli vyškoleny jsou šedivé sestry, milosrdné sestry a j. kongregace ženské, jichž životním úkolem jest nemocné ošetřovati. Ve větších městech, kde jsou takové kláštery zřízeny, možno pro jednotlivé případy o ošetřovatelky v nich žádati. Než i tu nemožno všem vyhověti, ježto žádostí hromadí se mnoho a sester poměrně málo bývá. Ve většině případů bývá nemocný odkázán na své nejbližší příbuzné. A tu často tito jednak pro neznalost věcí, jednak z pověrčivosti, jednak z neopatrnosti a povrchnosti zaviňují mnohdy osudné následky ba i smrt nemocného.

Nemocný mívá často různé chutě a to právě na pokrmy a nápoje jemu škodlivé; proto nesmí se dáti nemocnému co chce. Tak na př. člověk nemocný žloutenkou velikou chut mívá na věci kyselé, které jeho nemoc zhoršují, člověk po tyfu mívá značný hlad; kdyby se mu nečas podalo jídlo pevné, netekuté, zaviní to značné zhoršení nemoci ne-li smrt; lidé nemocní žaludečnickými vředy mají zvláště chut na sodovku a přec tato pro hojnou kyselinu uhličitou jest jim škodlivá.

Někteří lidé myslí, že na vyléčení nemoci stačí úplně podávání mediciny a to čím více, tím lépe a při tom ostatních dietetických předpisů pranic nedbají.

Někteří nemocní si vedou velmi nerozumně a tvrdšíjně; léků předepsaných nechtějí používat a dělají, co jim napadne. Pakliže ošetřovatel není dosti energický, může tato věc míti osudné následky.

Jiní ošetřovatelé zase utíkají se k různým pověrám a radám nepovolaných osob, které radí to či ono, co

pak nemocným potajmu, aby lékař nevěděl, dávají, čímž mnohdy zhoršení nemoci i smrt zaviňují.

Kněz, který alespoň hlavní rysy péče o nemocné zná, může mnohé zlo odvrátiti, nemocným ulehčiti a ošetřovatele příležitostně instruovati, avšak vždy se má toho varovati, aby nikde nezabíhal do úlohy lékaře, nedával rady k léčení, neradil k těm či oněm lékům, neboť taková neprozřetelnost by ho mohla přivésti do značných nepříjemností.

I. P o v o l á n í l é k a ř e v č a s.

Hlavní pravidlo při péči o nemocné musí býti zavolati vždy v čas lékaře, když nemoc začíná se jeviti povážlivějším způsobem. V čas zavolaný lékař může propukající nemoc často zažehnati úplně, někdy její průběh zmírniti, ji omeziti a p., co vše lékař pozdě zavolaný učiniti nemůže. Jest vždy dobře, pokud možno, nemoci předejti. Užívati různých prostředků dříve než lékař přijde, není radno, poněvadž se častěji může státi, že prostředky, ty jsouce nevhodně voleny, nemoc zhoršují. V některých rodinách zámožnějších, zvláště na venkově se lékař často z nemístné šetrnosti nevolá a nemocný zanechává se svému osudu neb nanejvýše léčí se domácími prostředky, až pak, když jak se říká, duše jest již na jazyku, přijede se pro pana doktora a pana faráře najednou. Kněz nalezne často příležitost, aby poukázal na toto nerozumné jednání, poučil své osadníky o jejich povinnostech k nemocným a poukázal na to, jak takové bezcitné a nerozumné jednání příčí se pátému přikázání Božímu. Jestliže u lidí zámožnějších se lékař nevolá z nemístné a hříšné šetrnosti, nevolává se často od chudých z trestuhodné lenosti a pohodlnosti. V dnešních poměrech jest dostatečně o to

postaráno, aby chudým nemocným dostalo se lékařského ošetření i léků zdarma. Jestliže přes tato humanární opatření se nemocným chudým lékařské pomoci nedostává, zaslouží takové jednání jen pokárání. Kněz, jak v místě farnosti tak i v místech přifařených, kam do školy chodívá, zvláště na menších osadách, nalezne dosti vhodných příležitostí, aby na odstranění těchto zastaralých a někde i dosti zakořeněných nešvárů pracoval.

Konečně budiž připomenuto, že stává zákon, dle něhož jednotlivé obce buď pro sebe jsou povinny vydržovati lékaře obecní, a nebo ve spolku s jinými lékaři obvodní, na něž chudí nemocní mohou se obrátiti.

2. O s o b a o š e t ř u j í c í.

Osoba, která nemocné ošetřuje, může býti buď z povolání, jako jsou členové některých řádů (Milosrdní bratří) neb ženských kongregací (Alžbětinky, Milosrdné sestry, Šedivé sestry a j.), nebo jsou to světské osoby, které z povolání se věnují ošetřování nemocných, jako na př. ošetřovatelé a ošetřovatelky v různých nemocnicích, nebo osoby soukromé.

a) Osoby ve veřejných nemocnicích podrobeny jsou v první řadě řídicímu lékaři a správci, kteří zodpovědni jsou správě nemocnice a tato zase podléhá doзору úřadů politických a zemskému výboru. Aby dotyčné osoby potřebné vlastnosti vykazovaly, o to ovšem pečovati přináleží těm orgánům, v jejichž správě nemocnice jest a kteří za správné vedení nemocnice vyšším instancím zodpovídají. Do záležitostí těch duchovní správce zasahovati nebude po pravidlu a jestliže by se přece tu a tam toho potřeba jevila, jest třeba, aby zachoval se náležitý takt, aby se dobré věci více neuškodilo.

V přítomných dobách, kdy vedení nemocnic zmocňují se osoby necírkevního smýšlení ba i osoby církvi nepřátelské, bývají nezřídka správci nemocnic ustanovovány osoby téhož smýšlení, kteří pak svůj protináboženský směr v nemocnici uplatniti hledí a zbožné ošetřovatelky a zvláště řeholní sestry všelijak pronásledují, ve vykonávání náboženských povinností nemocným i ošetřovatelkám všelijaké potíže činí a p. Tu ovšem jest povinností faráře zasáhnouti. Nejlépe jest napřed promluvit se správcem nemocnice, kdyby to nepomohlo, teprve se doporučuje obrátiti se na správu nemocnice a na první představené správce a teprve v případech nejnutnějších na zemský výbor. Jest však radno dříve, než nějaký krok v této věci farář podnikne, aby si věc, o níž jde, náležitě zjistil, aby snad z přeháhlenosti aneb nesprávnosti informace nezačal akci, která by jen dobrou věc poškodila.

Jest nespornou věcí, že nejlepšího ošetření se dostává nemocným od řeholních kongregací a že také tento způsob nejlacinějším se jeví. Jednak proto, jednak z toho ohledu, že o náboženské potřeby nemocných jest mnohem lépe postaráno při ošetřování ať již mužskými ať ženskými členy církevního řádu a kongregací, jest povinností místního duchovenstva všemožně takové osoby podporovati, je chrániti proti útokům z tábora nepřátelského v těch místech, kde zavedeny jsou. Jestliže se někde přeje myšlenka do nemocnice řeholní sestry povolati, jest povinností místního faráře tuto myšlenku podporovati, a pro ni pracovati. Nejlépe učiní, když v této záležitosti si vyžádá předem náležité informace v mateřinci dotyčného kláštera a pak dle toho jedná.

a) Nemocní zůstávají často v ošetřování domácím, soukromém, jsouce obsluhovány od osob jim nejbliže

stojících. Jestliže jest nemoc těžká přináší sebou celou řadu nepříjemných starostí a svízelů; nezřídká dostaví se i nedostatek. To vše působí na ošetřující osobu dojmem trapným a bolestným. Osoba ošetřující nemá tyto trapné dojmy s nemocným sdíleti. Nemocný má svůj bol, své bolesti a úzkosti a proto má býti ušetřen ostatních nepříjemností životních a nemocí jeho vyvolaných. Jest k tomu třeba ovšem heroických ctností a mnoho sebezáporu, avšak osoba zbožná, do vůle Boží oddaná vyplní tuto úlohu.

Na průběh nemoci má nemalý vliv rozpoložení duševní každého nemocného a proto se má ošetřující osoba varovati všeho, co by v tomto stavu zhoršení zaviniti mohlo. Proto musí jeviti trpělivost, laskavost, dobrotu srdce a veselou mysl. Musí se varovati hovořiti s nemocným o věcech, které by duši jeho kormoutily a trápily, děsily a těžkými starostmi plnily, musí s ním cítiti, jej těšiti, povzbuzovati, jeho splnitelné přání vyplňovati, s láskou ho obsluhovati, musí odložiti všelikou podrážděnost a nevrlost; mnohdy musí si dáti od nevrleho nemocného i neuznání svých obětí líbiti ba snad i jeho urážky snášeti. Jest to zajisté úloha těžká, ale dobrá vůle mnoho zmůže a milost Boží také sílí.

Jak již řečeno duševní klid mnoho zmůže a na dobrou stránku nemoc obrací. Duševní klid však největší oporu mívá v důvěře v Boha a ve zbožnosti. Proto má ošetřující osoba často tuto důvěru v Boha u nemocného k tomu míti, aby svatá jména vzýval ve svém utrpení a pokud bolesti připouštějí, aby se modlíval; vznešené příklady ze života svatých, uctívání Panny Marie Lurdské blahodárně na duši nemocného působí.

b) Někdy se stane, že zvláště na venkově onemocní osoba osamělá, úplně na sebe odkázaná a že není nikoho, kdo by jí posloužil. Jestliže jest to osoba majetnější,

tu se již snadno nalezne někdo k její posluze; hůře však bývá, jestliže jest to osoba chudší. O takové osoby pečovati má dle zákona obec na své útraty. Jestliže tedy nikdo z dobré vůle se nenalezne, jest tu povinností starosty, aby o ošetřování takové osoby se postaral a ošetřující osobu vyhledal a ji platil anebo jestliže to jest možné, má se o to postarati, aby osoba taková do nejbližší nemocnice dopravena byla. V tomto směru může i kněz mnoho vykonati a někdy i docela nelidskému jednání s takovou osobou přítrž učiniti.

3. L é k a ř s k é p ř e d p í s y.

Když lékař rozpozná nemoc, předpíše léky a udá diätetické prostředky.

To, co lékař nařídí, má se svědomitě zachovati. Veškerá neposlušnost, nedbalost, povrchnost zle se mstí. Zde nelze připustiti žádného smlouvání se strany nemocného ani shovívavosti od ošetřujícího, nýbrž dlužno svědomitě plniti, co nařízeno a jak to bylo nařízeno.

Mnozí a to i z kruhů intelligentnějších veškeru naději skládají do užívání léků a myslí, že když se ten či onen lék užívá, že to úplně dostačí a že není nutno dbáti ostatního. To jest veliký omyl. Užívání léků buď vnitřních buď zevnitřních, jsou-li správně voleny a tak jak předepsáno užívány, působí sice blahodárně, avšak mimo to jest ještě celá řada jiných věcí, které na příznivý průběh nemoci působí a mezi těmi zachování diätetických předpisů lékaře velice na váhu padá. Než jsou mnozí, kteří těchto předpisů málo dbají a velmi povrchně je konají, čímž léčení jen stěžují a mnohdy špatnými výsledky jsou sami vini.

Další osudnou chybou bývá, že mnozí ošetřovatelé užívají různých domácích prostředků, aby lékař nevěděl;

ptají se a pátrají, kdo z jejich známých tu či onu nemoc měl, co mu prospělo, čím se uzdravil, a pak těchže prostředků užívají u svých ošetřovanců. Jindy zase různí známí nemocného navštěvují a radí to či ono. Takových věcí dlužno se varovati. Léčení nemůže býti šablonovité, nýbrž individuální; často co jednomu prospívá, druhému škodí. Proto ošetřovatelé učiní nejlépe, když na všelijaké takové rady ničeho nedají, jediné přesně podle předpisů lékaře řídití se budou, bez něho nic neučiní a kdykoli nějaká pochybnost přijde, lékaře se vždy optají.

Co se tkne kněze, tu se doporučí všechna možná opatrnost, aby při návštěvě neb zaopatřování nemocných se zdržel všeho, co by mohlo mezi ním a lékařem nějakou nepříjemnost způsobiti, proto se bude varovati ať již přímo či nepřímo zasahovati do toho, co jest jediné věci lékaře a zvláště nechť se bedlivě střeží nějaké rady lékařské dávati, neb různé domácí prostředky doporučovati.

4. P o d á v á n í l é k ů.

Léky, které se nemocným předpisují, jsou obyčejně *a)* pilulky, *b)* prášky, *c)* kapky, *d)* léky tekuté.

a) V pilulkách bývají často léky s chutí nepříjemnou a odpornou, proto se mají pilulky celé polknouti a nikoli kousati; polykání pilulek celých některým nemocným dělá obtíže, ježto malé bývají. V tom případě jest radno pilulku zaobaliti do střídy z chleba a tak větší sousto utvořiti. Po polknutí pilulky dobře účinkuje, když nemocný napije se vody.

b) Prášky nasypou se buď do úst na jazyk a pak vodou se zapíjí; nasypati prášek do lžíce vody nebývá radno, ježto tímto způsobem mnoho prášku po lžici se rozejde. Nejlépe podávají se prášky v oplatkách.

c) Ty léky, které se podávají po kapkách, bývají obyčejně prudké a ostré, proto se dávají na cukr, do lžice sladké vody a p. Počítati kapky bývá dosti nesnadné a obtížné; v tom ohledu doporučuje se dáti lék do lahvičky, která má zvláště připravenou zátku, z níž tekutina kape po kapkách.

d) Podává-li se lék po lžici, doporučuje se lépe lžice porcelánová nežli kovová. Lžice má býti vždy čistá. Při mnohých nemocných lze pozorovati nešvár, že lžice od léku upotřebená se nechá ležet, oschnout a pak se na ni zase znova lék nalije. To není správné; nýbrž lžice se má po každém použití ve vodě opláknouti. V lékárnách mají pro takové užívání již připraveny maličké láhvičky, do níž se více nevejde nežli jedna lžice, z níž nemocný může lék snadno píti. Když se podává lék po lžici, nemá ošetřující osoba lžici držeti příliš vysoko, nýbrž nízko, zvláště třese-li se jí ruka.

Léky, které se chovají v láhvičkách, mají býti dobře zazátkovány, nemají býti ani na slunci ani u kamen. Jestliže jest léků více, mají býti náležitě označeny, aby žádný omyl se nestal. To platí zvláště o lécích, které zevně se užívají.

Nemocným se podávají často léky, působící dávení. Jestliže se u nemocného před podáním takových léků objeví samovolně zvracení, křeče, svírání vnitřností, průjem, chrlení neb kašláním krve, má ošetřující s podáním takového léku vyčkati až přijde lékař, jemuž vše sdělí a o další radu se otáže. Před použitím léků zvracení působících, nemají se krátce před tím jísti žádná hustá jídla; oděv se má povolit nemocnému, aby jej nic netísnilo; jestliže však nemocný trpí průtrží, mají býti pasy tím více utaženy. Když nemocný po požití léku

se cítí nevolným a počíná již dostávati náběhy k zvracení, jest dobře, když se napije vlažné vody, neb nějakého slabého odvaru.

Ke konci ještě budiž podotknuto, že jídlo nemocného musí býti tak rozděleno, aby co do času nespáadlo spolu s užíváním léků, leč by to byly léky, které se mají hned po jídle požívat. Jiné léky se mají podávati půl hodiny před nebo po jídle.

5. Z e v n ě j š í l é č i v é p r o s t ř e d k y.

1. L á z n ě, které nemocným jsou předepsány, mohou býti buď studené do 30° C, vlažné od 31—36°, anebo teplé od 37° výše. Používání lázní má značný vliv na oběh krve a proto zvláště u nemocných dlužno míti se na pozoru, aby jim lázeň nepřiměřená stav chorobný nezvětšila. Povinností ošetřujícího jest řídit se přesně dle předpisu lékařova zvláště, co teploty vody a trvání lázně se týče. Při koupání má nemocný si kůži třít a pokud možno se pohybovati. Koupele nohou jsou dosti choulostivé a má se hned po nich jíti do postele. Jestliže v teplé koupeli příliš krev proudí do hlavy, takže působí bolení hlavy, hučení v uších, závrať, dlužno hlavu polévati studenou vodou a jestliže tyto příznaky dále trvají, má nemocný opustiti lázeň. Jestliže při koupeli objeví se mdloby, křeče, neb v ústech krev, má nemocný ihned z lázně vystoupiti. Po lázni má býti tělo náležitě osušeno a zaobaleno.

2. O b k l a d y jsou studené a teplé.

Obklady teplé se dávají tam, kde jest skleslá teplota a kde ji dlužno zvýšiti. Jak a z čeho se mají pořídití určí lékař; rovněž jejich obnovování a trvání.

Studené obklady připravují se ze studené vody. Smočí se rezné plátno neb ručník, vyždíme se tak, aby

voda z něho nevysakovala, a tak buď přímo neb přes tenký kapesní šátek položí na tělo. Takový obklad má pak býti flanelovou látkou obložen a obvázan. Studený obklad může se dáti zmrznouti, když se položí na plechovou nádobu ledem naplněnou, do něhož bylo nasypáno trochu soli. Výborné služby koná měchýř buď zvířecí neb gumový, naplněný sněhem neb kousky ledu (as ve velikosti vlašského ořechu). Jsou-li studené obklady toliko ze studené vody připraveny, musí se obyčejně každé půl až i čtvrt hodiny obnovovati.

3. T ř e n í, m a z á n í, n á p l a s t ě. Tření, masáž, kterou lékař předepíše, má se vykonati od člověka zkušeného a věci znalého, ježto neopatrným třením se může zdraví poškoditi.

¶ Při mazání ne více tělo nemocného obnažiti, než jest třeba, ježto tělo jeho bývá choulostivé a nastuzení snadno přístupné; při tření jest nutno pozor míti, aby se příliš netlačilo a kůže neodřela a tím zbytečné bolesti nezpůsobily; ostré masti lze nejlépe natíratí v kožené rukavičce, aby si ošetřovatel prsty nepoškodil. Masti musí se chovati tak, aby světlo na ně nepůsobilo a prach k nim nemohl.

¶ Co se tkne náplastí a obvazků, tu dlužno připomenouti, že v lékárnách dnes vše se prodává již náležitě upravené a připravené, tak že nemusí si ošetřovatel vše připravovati a shledávati sám. Rány otevřené nikdy se nemají nechati bez obvazu, ježto vždy pak hrozí nebezpečností možné nákazy resp. otravy krve. Když se rána převazuje, má se vždy očistiti z pozůstatků zaschlé masti, což nejlépe se dá provésti olejem, a pak rána sama má býti vyčištěna buď vodou neb nějakou desinfekční tekutinou.

6. P o k r m y a n á p o j e n e m o c n ý c h.

Nemocným a zvláště těžce nemocným předpisují lékaři přesně stravu; ošetřovatel má se pak přísně řídit dle předpisů lékařských a nemá se nikdy dáti svésti rozmary a chutí nemocného, neboť každá neopatrnost, zvláště v jistých nemocech, může zaviniti značné zhoršení ba i smrt.

Nemocný má jísti, pokud možno, v sedě; nejlépe se mu poslouží, když se vzadu při velké slabosti podloží a jídlo na prkénko podá. Jídla nemají býti ani studená ani horká.

Jak krmiti nemocné, kteří jsou bez sebe anebo v chorobném duševním stavu, o tom v každém jednotlivém případě dá náležitou instrukci lékař.

Často se stává, že lékař, zvláště při chronických nemocích zevrubně neurčí jakost pokrmů a nápojů. Vzhledem k tomu uvádíme dle názoru Dr. Capellmanna seznam pokrmů dle jejich stravitelnosti:

a) M a s i t á s t r a v a:

Lehce stravitelné jsou: Holoubata, kuřata, telecí maso, pečené hovězí maso z mladých kusů, strouhaná šunka, libové maso jehněčí a kůzlečí, candát, štika pokud jest jen vařená, vejce na měko.

Těžce stravitelné jest: vařené hovězí maso, vepřové maso, kachny, husy, krocán, zvěřina pernatá, pečená játra, pečené vejce, vejce na tvrdo vařené, vejce na másle, všechny sýry, kapr, losos, úhoř a z valné většiny mořské rybky, mušle, raci.

b) R o s t l i n n á s t r a v a.

Lehce stravitelné: mladá mrkev, mladý hrášek, chřest, špenát, karfiol, bramborová kaše, vařené brambory, rýže, sago, krupička, bílý chléb.

Těžce stravitelné: kapusta, zelí, luštěniny, cibule, okurky, saláty, koláče, moučníky a černý chléb.

Ovoce vařené lépe se snáší nežli syrové. Nevařené ovoce lehce stravitelné jsou jahody, maliny, ryvív, meruňky, kyselé třešně, víno, pomeranče, jablka; ovoce to však musí býti zralé. Těžce stravitelné ovoce syrové jsou hrušky, broskve, blumy, švestky a p., ananas, ořechy, mandle. Ovoce nakládáné v cukru jest vůbec těžce stravitelné.

c) N á p o j e chladící: Voda, kysibelka, kronďorfka, klášterská, poděbradská, bilínská, richardka; ovocné šťávy s cukrem v obyčejné vodě nebo v minerální vodě rozředěné.

Vyživující a sílicí nápoje: Mléko, mléko mandlové (30 gr. sladkých mandlí roztlouci do půl litru vody, nasypati, promísiti, procediti a pak cukrem osladiti), vaječná voda (jedno dobře utlučené vejce, 4 lžíce roztlučeného cukru a půl litru vody), sucharová voda (200 gramů utlučeného sucharu svařiti v litru vody, procediti a smísiti s 3 lžicemi citronové šťávy neb se čtvrtlitrem vína a osladiti), masová polévka (bouillon), víno smísené s vodou, lehké, dobře vyleželé pivo, víno staré.

7. P o k o j p r o, n e m o c n é h o .

Jak často hřeší se v tomto ohledu proti nemocnému, o tom by mohli mnoho kněží z venkova vypravovati. Často leží ubohý nemocný v tom nejbídnějším koutě v celém domě, ve vlhkém a plesnivém vzduchu, v temnotě, v komorách, kam se skládá staré opotřebované náčiní. Často nevolá se lékař, nevolá se kněz a teprve, když jest nebezpečí, vlastně když jest nemocný umořen, omyje se, obleče, přenese se do světnice a teprve se zavolá lékař a často hned spolu kněz. Pro po-

třeby a ošetření nemocného jest bohužel na našich vesnicích celkem vzato, málo porozumění a proto tím záslužnější úlohou kněze bude, aby proti tomuto nešváru pracoval a lid přesvědčil, že nemocnému se má dáti vůbec to nejlepší, co možno.

Pro nemocného má se zvoliti — pokud možno — pokoj prostranný, suchý a světlý, lze-li se sluneční stranou. V pokoji nemá býti zbytečný nábytek, žádné květiny ani rostliny a pokud lze, nemá míti okna do hřmotných ulic ani do hlučných dvorů.

Teplota v pokoji řídí se nemocí. Při nemocných, kteří trpí horečkou jako při spále, neštovicích a p. stačí teplota $13\text{--}14^{\circ}$ R, naproti tomu u nemocných, kteří trpí prsní nemocí a u starých lidí neškodí teplota $16\text{--}17^{\circ}$ R, jinak stačí a jest nejlepší temperatura 15° R

Vzduch má býti čistý a ne příliš suchý. U některých nemocných se okno neotevře celý čas, ba i skulin y okenní jsou pečlivě ucpány. Takové počínání jest nerozumné a škodlivé. Pokoj nemocného se má často větrati, ježto nemocný potřebuje zvláště zdravého, čistého vzduchu. Kde pokoj nemocného přiléhá do jiného pokoje, jest nejlépe důkladně vyvětrati pokoj ten a pak jej do pokoje, kde nemocný leží, otevřít i. Kde to není možno, tam nechť nemocný schová celé tělo i hlavu pod peřinu a pokoj ať se vyvětrá; toliko při bouřlivém a špatném počasí se tento způsob větrání nedoporučuje. Též se nedoporučuje větrati po koupelích a po úpravě obvazků na těžké rány.

V pokoji nemá býti trpěno ničeho, co vzduch kazí. Všechny staré obvazy, obklady, noční hrnek a p. mají býti z pokoje nemocného hned po upotřebení odstraněny. Květiny a rostliny vylučují mnoho kyseliny a kazí vzduch zvláště v noci; proto nemají býti v po-

koji nemocných trpěny. Vzduch nemá býti suchavý. Na kamnech, kde se přílišně horko vyvinuje, má státi mísa s vodou, aby se z ní stále voda odpařovala; též záhodno jest slabě vodou podlahu kropiti, ne však mnoho.

Světlo nemá býti ani hustými tmavými záclonami tlumeno, ani zase zprudka do pokoje vpouštěno. Na noc nejlépe se osvětlí pokoj: tam kde není osvětlení elektrické, olejovou lampičkou.

Nemocný potřebuje klidu; proto se nemá dveřmi v jeho pokoji bouchati, vrzavé obuvi užívati, těžkopádně choditi, hlučně hovořiti a především se nemá před nemocným šeptati. To vždy nemocného velice znepokojuje a různými obavami naplňuje.

Pokyny tuto uvedené nebude možno někdy všechny provésti, avšak pokud možno, má se k tomu hleděti, aby vše bylo zachováno; vyžaduje to zdravotní zájem nemocného.

8. L ů ž k o n e m o c n é h o .

Postel pro nemocného má býti účelně upravena. Postel dřevěná jest teplejší, postel železná čistější a vzdušnější. Peřiny pro nemocného se mnoho nedoporučují, ježto jsou příliš teplé a pak proto, že při delším ležení působí proleženiny. Nejlépe jest na postel položiti matraci plněnou žíněmi, mořskou travou anebo slavník; přes to se položí prostěradlo. Pod hlavu možno použiti polštáře plněného peřím; nemocným, kteří trpí mnoho bolením hlavy, lépe prospěje poduška žíněná. Ku přikrytí nejlépe použiti možno vlněné přikryvky, z nichž jest nejpříjemnější přikryvka, zhotovená z velbloudí srsti.

Postel nemáme staviti ani blízko k oknu, ani blízko ke kamnům, ani hlavou proti oknu, ježto světlo pak

příliš padá do očí. Přikrývati postel záclonami, neb nebesy jest nerozum, poněvadž se zbytečně zabraňuje proudu zdravého vzduchu k posteli.

Postel nemocného se má denně přestlati, při čemž těžce nemocný se musí opatrně přenést na druhou postel, pohovku, neb alespoň na slamník. Prádlo postelní a prádlo na nemocném se má často měniti a to čím častěji, tím lépe. Kdykoli se nemocný převléká, nemá se celý najednou obnažiti, nýbrž po částech, a pak prádlo se na něj nemá dávatí studené, nýbrž se má trochu nahřáti.

Nemocný se má denně omývati; proti tomu se mnoho hřeší a mnohdy nemocný jest celé neděle nemytý. Omývání se má díti vlažnou vodou a to ne vše najednou, nýbrž po částech. Též denní i časté vyplachování úst nemocnému velmi prospívá. Nemocní, kteří močí neb i tuhou stolicí pod sebe proti své vůli pouští, musí býti hned očištěni a nejenom otřeny, nýbrž omyti.

Když nemocný delší dobu leží, dbáti jest toho, aby se neproležel. K tomu cíli jest především všestranná a trvalá čistota, časté omývání, změna prádla jak pro nemocného tak pro postel, natažení postelního prostěradla, aby nemělo žádných záhybů. Velmi dobře se osvědčuje položití jemnou kožešinu pod nemocného anebo gumové podložky, plněné vzduchem.

Jestliže se na některém místě těla objeví bolestivé, červené a naběhlé skvrny, jest to počátek proleženiny. Tu pak dlužno věc lékaři hned sděliti, který pak nařídí, čeho třeba.

V. Nemocnice a duchovní správa.

Jak velikým dobrodiním jsou nemocnice zvláště pro chudý lid, nejlépe poznává kněz, který bývá volán

k různým nemocným. Pohled, který se mu mnohdy naskytuje, jest přímo strašný. Ubohý nemocný leží často na staré, stuchlé slámě, ve špinavém prádle, v cárech a hadrech, jest nemytý, nečesaný, hmyz se na něm jen hemží, leží v nějaké tmavé komůrce, kde jest dusno, vlhko, vzduch plesnivý, kde to člověka i za letních měsíců zrovna mrazí. Ubožáka nikdo si skoro nevšímá, je odkázán sám na sebe a nezřídká trpívá docela hlad a žízeň. Člověk by nevěřil, že taková neřbalost, ba řekli bychom surovost k nemocným za našich časů jest možným zjevem, kdyby nebylo tolik a tak zarmucujících případů z děsivé skutečnosti známo.

Jak naproti tomu ošetřen jest nemocný v nemocnici. V bílém, čistém prádle, na pohodlném a účelně zařízeném lůžku leží tu nemocný v pečlivém ošetřování, ve zdravé vzdušné místnosti. Oko zkušeného ošetřovatele stále nad ním bdí, jemu svědomitě slouží, pokrmy i nápoje nemoci přiměřené v dostatečném množství mu v čas podává, léky obstarává, jej čistí, převléká do čistého prádla, postel přestlává. Lékař pravidelně přichází, průběh nemoci vyšetřuje a stále léčí.

Nemocnice bývají dnes zařízeny skoro všude tak, že zvláště nemoce infekční se co možno nejvíce omezují ba i menší operace se mohou v nich vykonávati, proto nemocnice bývají pravým dobrodiním celého okolí vůbec a pro nemajetné třídy zvláště.

Proto buďte se duchovní správce o to snažiti, aby alespoň na větších místech, na nichž zákonnité podmínky jsou zvláště příznivé, nemocnice zřízena byla. V ohledu tom doporučuje se zvláště působiti v obecním sboru, a ještě lépe v okres. zastupitelstvu, kde farář jest členem tohoto sboru, tam buďte míti práci tu snazší,

kde není, jistě alespoň zná se s osobami vlivnými, u nichž ve směru tom působiti může.

Když se jedná již o zřízení nemocnice, nesmí farář věc ponechati v proudu samu sobě a o nic se nestarati, nýbrž taktním způsobem bude hleděti buď přímo, buď nepřímo dobré věci prospěti a pro duševní blaho nemocných vše učiniti, co se učiniti dá. Někde sice narází na odpor, ale přes to rozšafnému a taktnímu zakročení mnoho se zdaří.

Při každé nemocnici by měla býti zřízena kaple, třeba by byla sebe menší, jen když jest. Jest ovšem pravdou, že do nemocnice se musí přijímati nemocní bez ohledu na náboženské vyznání, ale povážíme-li, že v Čechách a na Moravě jest katolíků 96%, pak snadno uznáme, že nemocní z veliké většiny budou katolíci. Nemocní rádi se modlívali a zvláště ti, kteří nemusí ležeti stále, kapli rádi vyhledávají. Mnohý nemocný, který dříve o Boha málo dbával, po nemoci se obrátil a zbožným se stal, proto jest záhodno nemocným poskytnouti možnost návštěvy domácí kaple v nemocnici. Nikdy se člověk nemodlí tak vroucně, jako když jest nemocným, nikdy tolik nepociťuje sílu víry a potřebu modlitby jako v nemoci. A poněvadž duševní útěcha a uspokojení má blahý vliv i na průběh nemoci, jest nemocniční kaple nejen potřebou duševní a náboženskou, nýbrž i výhodou po stránce medicínální.

V nemocniční kapli — pokud to možno — bude dobře působiti sloužení mše sv., alespoň ob čas. Obětavý duchovní správce, který na účet svého pohodlí v nemocniční kapli mši sv. ob čas slouží a po ní pak mezi nemocné jde, s nimi pohovoří a je potěší, může mnoho dobrého docíliti. Nikdy nepůsobí snad více upřímné slovo kněze, jako na člověka utrpením a nemocí stíženého.

Nelze upříti, že vystavěním nemocnice práce duchovní správě přibude, neboť do ni pak svázeny bývají osoby nemocné z farních osad celého okršku; avšak práce tato, ač zvětšena, přece usnadněna bude tím, že nemocní z různých končin jsou pohromadě. Jest zajisté lépe jíti k nemocnému do blízké nemocnice, nežli choditi neb jezdit po různých vesnicích a samotách; nemocný v nemocnici může býti zaopatřen dle pohodlí a okolností, kdežto jinam může často volán býti kněz v poslední chvíli, za nepříznivého počasí, v noci a t. d.

Kde jest možno, zvláště ve větších nemocnicích, nejlépe učiní duchovní správce, když se postará, aby při nemocnici zřízeno bylo stálé místo pro kněze. Dotace roční 400—600 korun a byt na to stačí. Nějaký deficient neb pensista již se pro takové místo najde.

Pokud se tkne obsluhy nemocných, tu ovšem nejlépe bývá v tom ohledu postaráno řeholními neb klášterními sestrami. Proto duchovní správce má k tomu pracovati a snahy tyto všemožně podporovati.

Nemalé váhy jest ta okolnost, jakého smýšlení jest nemocniční lékař. Hodný, tolerantní a zbožný lékař jest pro nemocnici pravým dobrodiním; naproti tomu lékař náboženství nepřátelský a knězi nepříznivý, bude vyvolávati jistě nepřijemné konflikty. Proto nemůže býti duchovnímu správci volba jeho věcí lhostejnou a přičiní se svým vlivem o to, aby místo takové obsazeno bylo mužem vhodným. Duchovenstvo pak s nemocničním lékařem bude udržovati přátelské styky a pěstovati vzájemnou dohodu. Kdyby však přes všechnu ochotu a dobrou vůli kněžstva lékař v nemocnici působil v duchu protináboženském, pak ovšem duchovní správce by mlčky k této věci přihlížeti nesměl a nemohl. Jest bohudíky takový zjev dosud řídkým, avšak přece jen se přihází. Tu pak učiní duchovní správce nejlépe,

když lékaře takového navštíví, s ním beze vší podrážděnosti, laskavým způsobem o věci promluví. Tímto způsobem lze obyčejně nejvíce docílit. Jestliže mírné a laskavé zakročení, třeba znova a znova opěťované, žádného ovoce nenese, ba docela věc zhoršuje, pak velí povinnost knězi, zakročiti na místech vyšších; zemský výbor, který jest tu nejvyšší instancí, nezná v této věci žádných žertů.

Důležitou osobou v nemocnici bývá též nemocniční správce; dobrý, šlechetný muž duchovenstvu mnoho ušetří práce zbytečné i nepříjemnosti; co se tkne zaopatřování nemocných, práci usnadní, v čas je oznámí, potřeby řádně projedná a t. d., zkrátka jde knězi na ruku. Naproti tomu člověk náboženství nepřátelský ztíží službu knězi v mnohých případech. Proto duchovenstvo, jsouc těchto poměrů pamětlivo, zařídí své chování vůči nemocničnímu správci dle toho a bude pečovati o to, aby po této stránce zavládly žádoucí poměry.

VI. **Vzájemný poměr kněžského a lékařského povolání.**

Člověk skládá se z těla a z duše; o zdraví těla pečuje lékař, o zdraví duše stará se kněz, a proto již z vymezení účelu obou povolání vyplývá jejich vzájemná souvislost v životě praktickém. Jak často svede je oba jejich povolání u lůžka nemocného a to právě ve chvíli, kdy lidská pomoc jeví se slabou a nedostatečnou a kdy na její místo má nastoupiti pomoc vyšší, kdy člověka má vystřídati Bůh! Již z těchto několika slov vysvítá, že oba tyto stavy mají žíti spolu v harmonii a jako duše s tělem jest spojena, tak i kněz a lékař mají ve svém povolání jíti svorně ruku v ruce. Tak by tomu mělo vlastně býti, ale bohužel nebývá tak vždy.

Nevěra jest v našich dobách jaksi módou, která nejvíce zachvacuje intelligenci, do níž patří i stav lékařský, v němž vyskytují se i lékaři, kteří vůbec žádné víry nemají, anebo jeví přílišnou lhostejnost. Jsou sice také lékaři, kteří jsou zbožnými katolíky, avšak těch jest poměrně málo. Podle toho, jaké smýšlení jeví lékař, zařídí se kněz k němu ve svém chování.

Nemo habetur malus nisi demonstratur, tak zní jedna zásada katolické morálky a tou nechť se řídí kněz i ve příčině smýšlení lékařova. Dokud lékař na osadě nevystupuje offensively proti víře a náboženství, jest radno, aby kněz k němu se choval, pokud společenského taktu se týče sice laskavě a zdvořile avšak nijak se nedoporučuje, aby s ním vcházel v nějaké přátelské styky. Neboť jestliže jest o lékaři známo, že jest nevěrcem a nepřítelem náboženství, pak zajisté by osadníci těžce nesli, kdyby jejich duchovní správce se s ním bratříčkoval, a to by nemálo škodilo jemu i věci, již hájiti má. Jestliže však lékař proti víře otevřeně vystupuje a nevěru na osadě šířiti se snaží, pak ovšem farář k tomu mlčeti nemůže a nastává mu povinnost, aby této zhoubné činnosti lékařově se opřel, avšak tuto nechť si pamatuje, že všechno ostré vystupování by poměry jen ještě více zhoršilo. Proto jest radno, aby kněz byl náležitě opatrným, rozvážným a moudrým. Cestou lásky a šetrnosti dá se v této věci mnohem více docílit nežli prudkostí a ostrostí. Opatrný kněz v takovém případě bude hledati vhodnou příležitost, aby s lékařem se sblížil a ve vhodné chvíli mu v plné laskavosti přátelsky domluvil. Poukáže mu k tomu, že oba patří k intelligenci, na niž ostatní patří jako na svůj vzor a příklad a že by nijak ani tomu ani onomu na prospěch nebylo, kdyby mezi nimi povstaly spory, které by jen pohoršení působily, že víra jest v lidu více

v srdce zakořeněna nežli se snad domnívá a že lid zbožný by to těžce nesl, kdyby proti jeho nejdražším statkům nepřátelsky vystupoval a že by mu to na praxi jen škodilo a p. Láska bývá nejlepším klíčem k srdci člověka, praví staré přísloví, které zajisté i tuto dobře se osvědčí, ne-li vždy, tož alespoň ve většině případů, které celkem jsou v životě praktickém bohudíky dosti řídké.

Mnohem hustější případy bývají dnes ty, kdy lékaři ve věcech náboženských jeví lhostejnost, konají své povinnosti a při tom o náboženství se nic nestarají a s duchovním správcem alespoň společensky dobře vyjítí se snaží. Tu jest povinností kněze, aby zdvořilost zdvořilostí splácel a varoval se všeho toho, co by k nepřátelství vedlo. Bylo by to zajisté netaktním, kdyby kněz pro jeho vlašnost ve společnosti na lékaře dorážel a jaksi narážkami jeho dřímající náboženské vědomí probuditi se snažil. Takové počínání by vedlo jen ku pravému opaku; lékař by se hleděl odškoditi jen odvetou a v horším případě by přenesl svoji nenávisť na pole náboženské, kdež by mohl dosti v protichůdném směru proti faráři působiti. Nemocní zbožní katolíci mívají na krku škapulíře; jak často by tu mohl lékař z nenávisti k víře leďajaké nepřístojné poznámky činiti. Nemocní se modlívali růženec; i tu by mohl nemocné jaksi z toho zrazovati. Při nemocných se jedná o včasné zaopatření a v těchto případech může lékař zrovna proti knězi pracovati. Proto bude hleděti moudrý kněz i s takovýmto indifferntním lékařem dobře vyjítí, a když se mu naskytne vhodná příležitost, může opatrně i takovému lékaři upřímné a přátelské slovo promluvíti v soukromí, aby jeho náboženskou vlašnost jaksi zmírnil nebo odstranil.

Ideálem jest a zůstane ovšem lékař zbožný, který má pravou a živou víru. Lékař takový zcela jinak na-

zírá na své vznešené povolání nežli ten, který víry nemá. Lékaře bez víry řídí toliko humanita v jeho povolání, spojená se suchým zákonem, která však jest pro něho zdrojem málo vydatným neřku-li nedostatečným. Lékař zbožný a živou vírou prodchnutý jest na tom mnohem lépe. On nevidí v nemocném pouhý živý objekt své působnosti, nýbrž on v něm vidí více, on v něm spatřuje nejen tělo nýbrž i duši a s ní spojené náboženství. Sám jsa náboženskými ideami prodchnut, řídí se ve svém povolání nejenom pouhým zákonem, pouhými světskými ohledy, nýbrž dbá také náboženských motivů a názorů. V ruku takového lékaře má nemocný mnohem větší cenu, nežli u lékaře bez víry, třeba by tento byl sebe svědomitější. Zbožný lékař nazírá na své povolání docela jinak nežli lékař bez víry; u něho není člověk nějakým dokonalejším zvířetem dle theorie Darwinovy z nějaké opice vyvinutým, u něho jest člověk obrazem Boha, který má do sebe jak po stránce tělesné tak i duševní velikou cenu a dle ní také cení lékař svůj poměr k nemocnému. Proto zbožný člověk vidí u svého lůžka mnohem raději lékaře zbožného nežli lékaře bez víry. Ba i člověk, který sám mnoho nevěří více důvěřuje lékaři, o němž mu jest známo, že jest zbožný.

Zbožný lékař nalezne ve své zbožnosti mnoho povzbuzujících motivů pro své těžké povolání, zvláštní útěchu a sílu, mnoho pohnutek pro svoji svědomitost a bude spojovati svoji dovednost s důvěrou k Bohu. Při lékařském povolání nezáleží vše na dovednosti a důvtipu lékařově, nýbrž mnoho na různých okolnostech, které určuje a rozhoduje vyšší moc — Bůh. Zbožný lékař nepracuje sám, nýbrž s Bohem a to zajisté má a musí míti svůj výsledek nejen co se chování lékařova k nemocnému nýbrž i co se samého léčení týče. Lékař bez víry dbá především na to, aby si udržel dobrou

pověst jako lékař, ve všem svém jednání řídí se jen a jen ohledy čistě lidskými, lékař, který má víru, činí sice také tak, ale on na tom se nespokojuje, nýbrž jde dále, on z ohledů náboženských jeví vždy větší trpělivost, svědomitost, ochotu a laskavost. A to jsou vlastnosti, které ho nejen všeobecně doporučují, nýbrž i v jeho činnosti vzpružují.

Zbožného lékaře bude si zajisté každý kněz náležitě vážit a s ním v nejlepší shodě žít. Lékař pak bude jako v odvetu svorně s knězem pracovat.

Často slýchati možno stížnosti do toho či do onoho lékaře proto, že nemocného nebo jeho nejbližší okolí v čas neupozornil na zaopatření a z toho se také soudívá u kněží na zbožnost lékařovu. My toho stanoviska nesdílíme. Úkolem lékaře jest nemocného uzdravit nebo alespoň jeho nemoc všemožně mírniti. Nemocný úzkostlivě čeká na každé slovo z úst lékařových a chce od něho slyšeti jen slova naděje v lepší stav nemoci. Proto lékař těší nemocného dokud to jest jen poněkud možno a bývá to pro lékaře nejtrapnějším okamžikem, kdy nucen jest říci, že všechno jeho namáhání zůstalo bez výsledku, a že dlužno se připravit na to nejhorší. Někdy to není ani možno, poněvadž nemoc může vzít náhlý obrat a nače vše očekávání může se dostaviti pozdravení nemocného a tu by si lékař škodil, kdyby oznamoval předem katastrofu, která by se pak nedostavila. Jindy zase může povolán býti jiný lékař, který jest jiného názoru, jindy jsou to různé ohledy po stránce finanční, rodinné a podobné důvody, které zasluhují plného uvážení. Říci: dejte se zaopatřit, jest pro každého lékaře kapitulací a doznáním slabosti jeho vědy a proto nedivme se, že i zbožný jinak lékař s tím otálí a teprve v posledních chvílích k tomu sáhne. Bezpočtukrát stál u lůžka nemocného a jeho obavy rozptyloval, těšil

ho den ode dne, vypravoval mu uzdravení z podobných nemocí u jiných, vzdaloval od něho každé pomýšlení na smrt a nyní mu má najednou říci: vše bylo lež, nyní však mluvím pravdu — ty musíš zemřít a proto pomýšlej na poslední věci člověka, smiř se s Bohem! Než řekne se: když viděl lékař, že jest vše marné, neměl nemocného zbytečně těšiti, měl ho na smrt připravovati. Než nastává tu otázka: co pak by měl lékař u nemocného dělati, když by mu hned beze všeho obalu řekl: zde není pomoci, smrt jest neodvratná a zvláště jestliže jest to nemoc smrtelná, která dlouho se vleče. Nejsme sice toho názoru, že by se tím nemocnému zvláštní dobrodiní prokazovalo, aby se zavázanýma očima byl veden až ku branám smrti a nebo docela v tom stavu byl skrze ni na věčnost propuštěn, poněvadž katolická morálka káže jinak, ale tolik pravíme, že pro každého lékaře jest oznámení blížící se smrti pro okolí nemocného anebo snad nemocnému samotnému věci velice těžkou a nesnadnou a že kněz v tomto ohledu má o lékaři souditi se vši rezervou, a odhodlá-li se k tomu přece, pak jest to od něho obět veliká. Tato těžká úloha připadá knězi; z jeho úst jest lid zvyklý slyšati slova naděje i slova hrůzy, slova výstrahy a napomenutí, slova plná starostlivosti o časné i věčné blaho svoje. Kněz lékaři tuto těžkou úlohu usnadní a proto, aby v čas se zaopatření stalo, sdělí lékař své mínění o stavu nemocného duchovnímu a tento již pak bude o to pečovati, by stalo se, čeho jest třeba. V této věci vůbec přijde mnoho na různé okolnosti, v nichž se nemocný ocituje. Zbožný lékař je snadno vycítí a podle toho se zařídí. Jsou okolnosti, kdy lékař snadno může nemocného i jeho okolí pohnáhlu připravovati na blížící se katastrofu, jindy zase opatrně se dá v této věci působiti alespoň na okolí nemocného, aby zaopatření v čas se vykonalo, avšak

někdy jest situace v tomto ohledu velmi nesnadná a těžká a tu učiní nejlépe lékař, když se svěří knězi. Avšak ať jest situace jakákoli, zbožný lékař bude pokládati za svou povinnost, aby se tím nejvhodnějším způsobem o to postaral, aby nemocný bez zaopatření nezemřel.

Část IX.

O s m r t i.

A. Agonie.

Agonie, smrtelný zápas, poslední tažení jest přechod ze života do smrti.

Agonie jest někdy velmi krátká, někdy dlouhá a trapná. Přechod ze života do smrti může se někdy státi takořka rázem, jako na př., při úpalu slunečním, při zabítí bleskem, při střelné nebo bodné ráně do srdce, při srdeční neb mozkové mrtvici; někdy velmi rychle, jako při porodu, při těžké operaci, při silném krvácení a p.

Někdy agonie přijde téměř nepozorovaně — a člověk usne k smrti. Často se tak stává u osob vysokého stáří. Někdy agonie dlouho se připravuje a dlouho trvá. Síla tělesná nepadá tu na váhu; neboť silný člověk, raněný mrtvicí, usne téměř nepozorovaně a klesne v náruč smrti, naproti tomu jiný člověk, souchotinami seslabený a vysílený, pozvolna umírá v agonii a dlouho leží.

Ač jsou mnohé případy, kde nezkušenému oku se nezdá blízkým nebezpečství smrti, a jakkoli tato za několik okamžiků nastane, tož přece možno tvrditi, že více jest případů, kde smrt se z daleka hlásí a člověka si připravuje.

Spánky jsou vpadlé, nos špičatí, uši bělí, brada a tváře jsou propadlé; ústa jsou zpola otevřená, suché pysky sotva zuby kryjí. Oko vyhaslé, vpadlé a jako skleněné. Nemocní cítí často mlhu před očima a volají po světle. Uši, nos a pak celý obličej chladne, čelo pokrývá se mazlavým studeným potem; barva obličejě bývá hnědě zažloutlá, neb přechází do modra. Hlava klesá na stranu, celé tělo svou vlastní tíží spadává; zdvihne-li se nemocnému ruka nebo noha, padá bez vlády zase dolů.

Ze smyslů mizí čich a chut nejdříve. Sluch jest v činnosti nejdéle. Puls jest zcela nepatrný, trhaný a skoro ani nepozorovatelný.

Dech se stává kratším, řídkším a zdlouhavějším. Jednotlivé dechy jsou nestejněměrné, takže po několika slabších následuje silné hluboké vydechnutí. Průdušnice bývá obyčejně zanesena hlenem, který nemůže býti vykašlán a proto vzduch plic na něj narážeje, působí chrapot a příšerné dýchání.

Po několika, v delších pausách od sebe oddělených vydechnutí, končí obyčejně agonie delší pozvolnou expirací.

Péče o nemocného nemá se v posledních chvílích zanedbávati, jak na mnoze se děje. Mnozí si myslí: již mu nic nepomůže, vše jest zbytečno, konec jest neodvratný a proto nemocnému již žádných léků nepodávají. Jestliže léky nepomohou, často alespoň mírní bolest nemocného a proto se mu mají podávati, ježto lékař pro poslední chvíle takové léky předpisuje. Též ústa se mají nemocnému čistiti a vodou aneb vodou s vínem smísenou svlažovati, ježto jazyk i pysky těžkým dechem při otevřených ústech vysychají.

Kol nemocného má býti ticho. Křik, pláč, nářek nemocnému jen přitěžuje a poslední okamžiky zhoršuje.

Při tak vážném okamžiku jest pro křesťana nejvíce na místě modlitba. Církev svatá vytvořila krásné modlitby pro tuto dobu života; jest to *Ordo commendationis animae* v kněžských hodinkách. Bylo by záhodno, aby tato modlitba v českém jazyku co nejvíce lidem přístupnou se stala.

B. Smrt zdánlivá.

Agonií nazvali jsme přechod ze života do smrti. Že agonie skončila, soudíme ze známek zevnějších a ponejvíce snadno pozorovatelných t. j. z ustání dechu a tlukotu srdce. Avšak známky tyto jsou klamavé; my myslíme, že srdce přestalo tlouci, ono však ve skutečnosti bije tak jemně, že to vůbec obyčejnými prostředky nelze pozorovati; my se domníváme, že dech úplně přestal, on však pracuje, ale smysly naše nejsou s to jeho práci obyčejnou cestou konstatovati, zkrátka my myslíme, že člověk zemřel, avšak ve skutečnosti tomu tak není, on žije, jen že život jeho jest tak latentní, že nejeví žádných známek. A tu mluvíme o smrti zdánlivé.

Jako nemocný ze své nemoci přechází v plné zdraví rekonvalescencí, tak i živý člověk přechází do smrti skutečné smrtí zdánlivou. Studium o této věci má do sebe mnoho důležitého a zajímavého a proto v době poslední zabývají se jím četní odborníci.

Nedávno vydal J. B. Ferreres S. J., professor morálky a církevního práva v Tortose v Madridě spis španělský: „Smrt skutečná a smrt zdánlivá vzhledem ku sv. svátostem“ (*La muerte real y la muerte aparente relación a los santos sacramentos*). Kněz a fyziolog v Římě Dr. G. Geniesse vydal tento spis ve vlašském jazyku, brzo po té vyšel spis ve frančtině a v němčině: „Der

wirkliche Tod und der Scheintod in Beziehung auf die heil. Sacramente“ v Koblenci. Zajímavou a cennou studii o této věci uveřejnil Dr. M. D. Halluin, předseda fyziologického ústavu na svobodné fakultě lékařské v Lillu pod titulem: Les étapes de la mort, Paris, Sueur-Charruey.

Na základě výsledků těchto studií možno o smrti tvrditi toto:

S m r t z d á n l i v á jest déle trvající synkopa respirační spojená se slabým tlukotem srdce. Pouhému oku se zdá, že respirace přestala a pouhé ucho nepozoruje žádné činnosti srdeční. Životní úkony zjevné: dech, tlukot srdce, oběh krve přestávají se jeviti známkami, na něž my jsme v běžném pozorování života uvykli, avšak tyto životní úkony ve skutečnosti trvají, jenže jsou latentní a trvají tak dlouho, dokud látky životní v jednotlivých částech organismu nejsou vyčerpány.

Dr. Collongues vynalezl dva přístroje ku zjištění smrti: dynamoscop a bioscop.

Vloží-li se ucho na libovolné místo živého těla, možno slyšeti jakýsi šum. Jestliže jest tělo mrtvé, nelze slyšeti ničeho. Dynamoscop jest přístroj, kterým možno i sebe slabší a menší šum těla lidského pozorovati. Nastane-li poslední vydechnutí při agonii, tu Dr. Collongues tvrdí, že možno dynamoscopem pozorovati tento šum v těle zemřelého 12 až 15 hodin po úmrtí a to stále slabší a slabší až zmizí úplně.

Bioscop jest jakýsi druh kompasu, který sestává ze dvou jehel z bezové duše, jež jsou křížem přes sebe položeny a na vlasu zavěšeny. Bezová duše jest citlivá oproti živoucím organismům, následkem čehož i když jest v člověku sebe slabší, latentní život, se bezová jehla pohybuje; když však smrt úplná nastala, ne-

jeví bioscop žádného pohybu. Bioscop přiložen na tělo člověka zemřelého, jeví pohyby skoro 24 hodin ještě po smrti.

Jak dlouho trvá latentní život v člověku po jeho posledním vydechnutí?

Jestliže člověk zemřel smrtí náhlou jako mrtvicí, oběšením, bleskem, utopením, udeřením a p., tu trvá latentní život tak dlouho, dokud se nedostaví známky hniloby.

Jestliže nastala smrt následkem nemoci organismu stále víc a více vysilující, trvá život latentní jistě ještě půl hodiny po posledním vydechnutí a možno však uvést případy doby dvou- i vícehodinové.

Tento život skrytý možno v člověku po dechu posledními umělými prostředky fysiologickými, na př. rytmickými tahy jazyka, massáží srdce a p. sesílit, vzpružiti, ba i znova do života přivesti.

Jestliže smrt nastane následkem obyčejné nemoci, jest návrat do života velmi těžký a nesnadný a podaří-li se přece, pak brzo zase život mizí.

Naproti tomu při smrti náhlé jest snáze život vzбудiti a i trvale navrátiti. Ovšem secundum quid.

Charakteristickou známkou smrti zdánlivé jest především ta okolnost, že při ní jest možný návrat s p o n t a n n í, t. j. sám ze sebe do života (probuzení, procitnutí ze smrti) jako jsou na př. případy, kde mrtví oživli před pohřbem buď sami od sebe, nebo následkem pláče, anebo z jiné vzrušující příčiny, nebo případy, kdy zemřelí teprve v hrobě se probudili a pak ve skutečnou smrt bez pomoci v hrozném stavu upadli, o čemž svědčí vyškubané vlasy, okousané prsty a p. známky, později nalezené.

Jak často objevuje se smrt zdánlivá? Londýnský časopis The burial reformer, orgán spolku pro zabránění

předčasných pohřbů uvádí v r. 1905 celou řadu lékařsky zjištěných případů zdánlivé smrti a to za živa pohřbených 149, těch, kteří před pohřbem k sobě přišli 219, těch, kteří za mrtvé jsouce pokládáni, při pitvě obživli 13, za živa spaleného 1, za živa balsamované 2, tedy celkem 384, což zajisté jest počet velmi značný. Velmi mnoho dokázaných případů uvádí spis: *Premature burial* od Dr. Hartmana.

R. J. G. Ousely ve svém spisu: *Earth to carth burial* (Londýn, 1895), tvrdí, že v Anglii a ve Walesu ročně asi 2700 lidí bývá za živa pohřbeno.

Časopis „Lancet“ přinesl na str. 1104 dne 14. června 1884 zprávu, v níž se tvrdí, že r. 1870 navštívil autor-lékař kryptu v kathedrale v Bordeaux. Mezi 40 mrtvolami, které byly v kathedrále uchovány byly dvě, které na prvý pohled dokazovaly, že byly za živa pohřbeny. Jedna mrtvola byla převrácena na stranu, kolena měla zdvižena a ramena takovou posici, jakoby stěnu rakve prolomiti chtěla. Obličej poukazoval na hrozná muka. Druhá nalezena byla, ona leží úplně obráceně a ruce spočívaly pod hlavou.

Dr. Ciarni, ředitel obecního pohřebiště v Lucce tvrdí na základě svých pozorování, že v roce 1876 na počet obyvatel 20.000 počet pochybné smrti na 2—3% stanoviti možno.

Než stanovení nějaké statistiky v tomto ohledu nelze ani z daleka zdánlivě provésti, ježto odkrytí případu osoby zdánlivě mrtvé, jen náhodou se stává, jako na př. změna hrobu, náhodné otevření rakve buď od příbuzných neb zlodějů, exhumace soudní, otevření hrobky při novém pohřbu a p.

Než ať již statistika vykazuje u tohoto pozorovatele tato čísla a u jiného jiná, tož přes to s plnou jistotou tvrditi jest možno, že zdánlivá smrt není žádnou

zvláštností a že poměrně dosti četně se přihází aniž by byla zavčas poznána a hrozící nebezpečnoství předčasného pohřbení odvráceno).

Při kterých nemocech se vyskytuje nejvíce úmrtí zdánlivé? Jak již řečeno, největší nebezpečnoství chovají v sobě případy náhlé a rychlé smrti, jako bývá při *asphyxii*, *mdlobách*, *lethargii*, *katalepsii*, *usmrcení bleskem*, *otravou některými narkotickými látkami*.

a) *Asphyxie* vzniká, když nepřichází vzduch do plic, čímž se stává, že organismus ztrácí známky života, mrtvý nedýchá a srdce nebije — avšak jen zdánlivě. Při *asphyxii* bývá skoro vždy delší přechod ze života do smrti skutečné smrti zdánlivou. *Asphyxie* se jeví u oběšených, utopených, vdechováním svítiplynu a jedovatých plynů, zkaženého vzduchu uhlovodíkem, neb kvašením piva a vína; může vzniknouti i následkem velikého vedra neb veliké zimy. Smrt zdánlivá může tu trvati více neb méně hodin, podle intensity příčiny a síly organismu.

b) *Mdloby* vznikají krvácením, silným pokažením žaludku, přílišnou rozruchou duševní buď radostí neb bolestí, oslabením činnosti srdeční; někdy dostavují se jako následky nemoce jako na př. *asthma*, *ztrnutí*, *padoucnice*, někdy po těžkém porodu. U člověka do *mdlob* upadlého jeví se ztráta živé barvy, ochabnutí činnosti srdeční a dýchací, povšechná slabost celého těla. *Zornice* však zůstává vůči světlu citlivou a moč ani výkaly samovolně nevycházejí. *Mdloby* mohou trvati toliko krátkou dobu ale mohou končiti i smrtí; v tomto případě však smrt zdánlivá dlouhou dobu trvá, než dostaví se smrt skutečná.

c) *Katalepsie* vzniká z dědičnosti, z přílišného rozdráždění, ze strachu, z hrůzy, z přílišného na-

pínání mozku, z hysterie, z přílišného vedra, z různých nemocí mozku, jako na př. jsou mozkové nádory a p. Katalepsie jest druh nemoci nervové, kde svaly nemocného se křečovitě stáhnou, dech jest slabý, vědomí mizí, oči zůstávají otevřeny a roní četné slzy, tělo zachová tutéž polohu, jakou mělo, když v chorobný stav upadlo a ztrne; avšak údy nikdy neztrhnou, nýbrž možno jimi dle libosti pohybovati. Stav tento se může dostavovati též periodicky, t. j. v určitou dobu, a trvati může několik minut, hodin ba i více dní. Katalepsií mohou býti zachváčeny i děti v prvním a druhém roce.

d) *Lethargie* jest hluboký těžký spánek, v němž oči bývají přivřeny, údy bez vlády a bez úplného pocitu, tak že nemocný necítí ani bodání ba ani ne pálení. Sluch zůstává zachován a nemocný slyší i šepot z dálky. Činnost svalů a nervů zůstává. Stav tento pozoruje se obyčejně při hysterii, trvá několik minut, někdy několik hodin, jindy i celé dny.

e) *Epilepsie* působí těžký spánek, kde nemocný ztratí vědomí, má však klidný dech. Takový spánek přichází po těžkých případech a může delší dobu trvati. Když se nemocný probudil vstane a o ničem, co se s ním dělo, neví.

f) *Zabití bleskem a elektr. proudem.* Při vniknutí značného množství elektřiny do těla buď bleskem, buď galvanickým proudem působí se stažení svalů a následkem toho zatažení dechu, tedy jakýsi druh asphyxie. Nelze-li tuto asphyxii zavedením umělého dýchání přemoci, následuje smrt. Dr. Asonval tvrdí, že téměř každého, kdo byl bleskem zasažen, lze umělým dýcháním za hodinu k životu přivesti; než vzkríšený bývá mrzákem, obyčejně hluchým, někdy i bláznem.

g) O t r a v a n a r k o t i c k ý m i l á t k a m i zvláště opiem a opiovými přípravky. Opium seslabuje smysly a činnost srdce, rozšiřuje zornici, působí nucení k dávení, nesnáze při močení, pocit zimy v končetinách. Byla-li dávka silná $\frac{1}{2}$ až 1 gr., dostaví se hluboký spánek, údy se třesou, tep jest slabý ale rychlý, kůže jest studená a studeným potem pokrytá, zornice se rozšíří a pro světlo otupí. Smrt dostavuje se za 10—12 hodin po požití jeđu.

Zdánlivá smrt nastává často i po otravě jedovatými bylinami. Znamky skoro při všech otravách mají hlavní charakteristický typ: Nepravidelnou cirkulaci krve, nepravidelné dýchání, předchozí nevolnost žaludku s nucením k dávení, závratě, delirium, mdloby, ochabnutí smyslů, studený pot.

K t e r a k l z e z d á n l i v o u s m r t p o z n a t i? Jako známky smrti zdánlivé se uvádějí:

1. Když se přidrží zrcátko chvíli u úst, a když se po chvíli sebe méně zakalí, jest to známkou, že zemřelý dýchá slabě a že jest zdánlivě mrtvým.

2. Položí-li se ucho na prsa a jestliže jest slyšeti tlukot srdce, pak nemocný nezemřel, nýbrž jest zdánlivě mrtvým.

Než jak již řečeno, nejsou tyto známky spolehlivými, ježto tlukot srdce i dech může pracovati tak nepatrně, že se jejich činnost pouhými smysly ani neznamená.

3. Když kůže zemřelého se tře chvíli hrubým plátnem a zůstane-li potom červená, jest to důkazem, že smrt jest zdánlivá.

4. Podváže-li se zemřelému prst a zmodrá-li za chvíli a jestliže pak, když se obvazek odstraní, prst nabude své dřívější barvy, jest to důkazem, že život ještě trvá.

5. Kápne-li se na kůži rozpálený pečetní vosk, nebo dotkneme-li se kůže rozžhaveným železem a naběhne-li po té puchýř, jest to známkou života.

6. Jestliže se zemřelému přidrží u nosu čpavek, silné kapky, etheru, neb dráždí-li se nos neb oči kouřem tabákovým a objeví-li se sebe menší známka, pak jest to důkazem, že nemocný jest ve smrti zdánlivé.

Než všechny tyto známky nejsou spolehlivé, neboť jest známo mnoho případů z praxe medicíní, kdy těchto známek bylo užito a kdy nejevily se žádné známky života a přece dotyčné osoby nebyly skutečně mrtvy, nýbrž smrt byla jen zdánlivá, tak že možno s jistotou tvrditi, že tam, kde výše uvedené známky se jeví, nastala smrt zdánlivá ale nejeví-li se, není možno říci, že nastala smrt skutečná.

C. Smrt skutečná.

Smrt skutečná jest úplné ustání veškeré životní činnosti organické. V té chvíli, ve které veškerá organická životní činnost těla lidského přestala, oddělí se duše od těla a nastává smrt skutečná. Tato smrt jmenuje se smrt absolutní a liší se od smrti relativní, která nastává posledním dechem. Jakmile člověk posledně vydechl, nezemřel totiž, avšak jeho organická činnost v něm trvá sice v míře zmenšené, ale přece existuje a to vždy ještě půl hodiny po posledním vydechnutí a jsou známky, že tato doba i více hodin trvati může.

Jak z uvedeného vidno, každý člověk, který umírá, není mrtev hned úplně, nýbrž jen zdánlivě, napřed nastupuje smrt relativní, kdy nejeví se žádné známky života pouhému oku a uchu a teprve z tohoto stavu přechází každý ve smrt absolutní, kdy duše od těla se

oddělí a kdy teprve možno plným právem tvrditi, že člověk zemřel.

Které jsou známky toho, že smrt skutečně nastala a že duše od těla se oddělila? Lékaři uvádí tyto:

1. Úplné a naprosté zastavení činnosti srdce. Srdce nejposléze umírá, a když zemřelo, jest mrtvý celý organismus tělesný. Když srdce po dvacet minut nebije, nastane smrt. Než zjistiti, že skutečně srdce nebije, jest jednou z nejněsnadnějších věcí.

2. Svaly ztrácejí citlivost a nestahují se více. Stažení svalů nastává nejprve na levé části srdce, pak na žaludku a vnitřnostech asi za hodinu po smrti, pak na pravé části srdce, na hrudníku, na břiše a končetinách asi za 7—8 hodin a naposledy v pravé komoře srdeční. Než jsou některé nemoci, kdy se svaly nestahují, jako jsou některé nemoc chronické, a při smrti otravou čpavkem, kyselinou karbolovou, různými plyny a p., ač citlivost co nejdříve ztrácejí. Okolnost tato se konstatuje tím, že do jednotlivých svalů zabodnou se dva hroty, jimiž se pustí galvanický proud. Sval mrtvý se nestáhne proudem, kdežto sval živý ano.

3. Chladnutí těla. Po smrti klesá rychle teplota těla a to zvláště od 6 do 24 hodiny po smrti. Klesání teploty řídí se teplotou místnosti a přikryvky a dle stáří a sešlosti a povahy nemoci. U chlapců, starců a lidí slabých neb nemocí sešlých dostavuje se chladnutí rychleji. V prvních 24 hodinách klesá teplota za hodinu o 0·8 až 1° C. Při některých nemocech stoupá teplota těla a to v agonii i po smrti jako na př. při choleře, tyfu, spále, strnutí a j.; teplota může dostoupiti až 43·75° C; avšak po té teploty rychle ubývá.

4. **Z t u h n u t í m r t v o l y.** Svaly po smrti ztuhnou a nemohou býti nataženy; jsou-li však nataženy násilím, pak nemohou býti uvedeny v bývalou polohu. Nejprve ztuhnou svaly na hlavě a spodní čelisti, pak svaly na dolních končetinách, na krku a konečně paže. Ztuhnutí svalů působí stažení vláken. Ztuhnutí může nastati za několik minut po smrti, až za 7 hodin. Za 18—24 hodin ztuhne celé tělo a zůstane ztuhlé 36—48 hodin. Při některých nemocech nastává ztuhnutí hned při smrti a mrtvola podrží tutéž polohu, jakou měla při smrti, jako na př. při explozi výbušných plynů, při smrtelném zranění.

5. **H n i l o b a** nastane, jakmile ztuhnutí svalů přestane a když svaly změknu. Počátek a postup hniloby jest závislým na různých okolnostech. Ženy a děti hnijí rychleji. Hniloba rychleji postupuje v teplém vlhkém vzduchu, než ve studeném a suchém, mrtvoly hnijí rychleji na vzduchu než ve vodě a v zemi, mrtvoly, které mají rány, rychleji nežli mrtvoly neporušené, mrtvoly, jichž vnitřnosti jsou plny, rychleji než mrtvoly s prázdnými vnitřnostmi; poněvadž látky otravné působí antisepticky, hnijí osoby otrávené pomaleji nežli přirozenou smrtí zemřelé.

Hniloba počíná žaludkem, který se zbarví do zelena. Uvnitř vyvinou se plyny, čímž obličej a hrud naduří; krev se zpění a vnikne následkem tlaku do všech částí mrtvoly a vytéká ústy a řití. Později zachvátí hniloba celé tělo a zničí je až na kosti.

Nyní dlužno zodpověděti otázku: Zdali tyto známky jsou úplně spolehlivé a zdali možno z nich s naprostou jistotou souditi, že smrt skutečná nastala a že duše od těla se oddělila? A na tuto otázku musíme odpověděti negativně. Neboť jest mnoho a mnoho případů, kde dle těchto známek na smrt se soudilo a do-

tyčné osoby přece mrtvy nebyly a oživly. Kdo by se chtěl více touto otázkou zabývat, toho odkazujeme na spis již jmenovaný: *Der wirkliche Tod und der Scheintod* od P. Ferreres a Dr. Geniese, kde možno nalézt pro toto tvrzení mnoho dokladů z lékařské praxe.

Abychom přece alespoň některé případy a názory lékařů uvedli, klademe tuto ze spisu *Medicina pastoralis* od Dra. Antonelliho tyto údaje:

Jest mnoho příkladů, že velmi bedlivým vyšetřováním pohybu srdce na různý způsob, bylo mnoho životů zachráněno. Doktor Icard některé z nich uvádí, o kterých se též zmiňujeme, ježto jsou velice důležité. Brachet uvádí mnoho případů, kde byly narozené děti o kterých se zdálo, že jsou mrtvy, životu uchovány, u kterých bylo co nejbedlivěji vyšetřeno, že se srdce ani nepohybuje, ani netluče. Týž lékař podává zprávu o jakémsi nemluvněti, u kterého nemohl nikterak pozorovati pohyb srdce a o kterém se již domníval, že jest mrtvo, že vložil prst na páteř v části zábokové a tu zpozoroval pohyb srdce, co sluchem vyzkoumati nemohl.

Doktor Gobal byl jedenkrát povolán k jedné dívce, o které se mělo za to, že jest již několik hodin mrtva. I on snadno zpozoroval všechny příznaky skutečné smrti, které se u ní jevily; oči měla zkalené, údý stažené, ležela zcela nehybně, necítila ničeho, tepna nebila a tělo bylo stuhlé; mimo to vyšetřováním zjistil, že nepozoroval v krajině srdeční na prostoře 1—2 stop pražádného pohybu srdce; nebylo pozorovati ani nejmenšího pohybu hrudníku, co bylo známkou, že dech úplně chyběl; všechny prostředky ji přivést k životu, byly marny; a když nebylo již žádné naděje na uchování života, pojednou oživila.

Jasat doznává, že užíval často metody, dle které vyšetřoval srdce a nenalezl žádné známky života, a v choleře r. 1849 že ho při ohledávání a vyšetřování nemocného tato známka často zklamala.

Doktor Duchêne pozoroval, že se srdce pět minut nehýbalo u stíženého asphyxií následkem chloroformu, ačkoli co nejbedlivěji vyšetřil krajinu srdeční.

Doktor Andrel nemohl v případě zdánlivé smrti manželky jednoho lékaře, která v tom stavu setrvala deset hodin, upozorovati ani známky pohybu srdce; ač po celou tu dobu srdce bedlivě vyšetřoval.

Doktor Tournier nepozoroval u jakéhosi muže, za dobu šesti hodin žádného pohybu srdce přese všechno bedlivé ohledávání. Týž doktor byl jedenkrát na rychlo povolán k vojínu, kterého sám byl léčil, a našel ho mrtvého, tepna více nebila a po bedlivém vyšetřování zjistil, že srdce více nebije; za několik hodin však, když lékař ujistil domácí o nastalé smrti a všichni okolo stojící se o skutečné smrti přesvědčili, sebou nemocný pohnul a vydal ze sebe několik vzdechů.

Třiatřicetiletá žena setrvala ve zdánlivé smrti přes čtyřadvacet hodin a po celou tuto dobu se neukázalo přes opětné bedlivé vyšetřování ani známky nějakého pohybu srdce.

Doktor Plugge přivedl mnoho novorozených dětí k životu, ačkoli jich ohledáváním nenalezl ani jedné známky pohybu srdce.

Doktor D'Outrepont provedl na jedné ženě, které nebila ani tepna, ani u ní nebylo znamenati pohybu srdce, císařský řez a přece zase oživila.

U jednoho oběšeného přestalo srdce bít již více než hodinu a lékaři, kteří měli ohledati mrtvolu, prohlásili, že již nastala smrt, a když otevřeli srdce, shledali, že ještě tlouklo; v první hodině po pitvě bylo lze

pozorovati za minutu čtyřicet úderů, ke konci druhé hodiny bylo ještě za tutéž dobu pět úderů a teprve za tři hodiny po pitvě srdce přestalo úplně bítí.

Jistá žena, ve stáří as třiceti let, upadla hned po porodu ve zdánlivou smrt; tepna ji přestala bítí, nedýchala, a pozorováním po pět minut se zjistilo, že srdce jest úplně nečinné; údy byly bez vlády, tvář vpadlá, rty bezbarevné a krátce vše nasvědčovalo, že nastala smrt. Avšak vdechováním a umělým dýcháním byla zase přivedena k životu.

Doktor Bourgeois podává zprávu o jisté ženě, která byla následkem silné horečky jako mrtvá, ježto jí po čtyři hodiny ustalo srdce v činnosti; později však byla přece zase přivedena k životu.

Doktor Briquet mluví o jednom nemocném, kterého sám byl ošetřoval a který zase oživnul, ačkoliv ustalo srdce po čtyři hodiny ve své činnosti.

Takovýchto příkladů jest ve vědě lékařské hojnost, i mohli bychom jich ještě více uvést; ty však, o nichž jsme se zmínili, postačí, by nám okázaly, že vyšetření a ohledání srdce není ještě známkou skutečné smrti, není-li totiž lze po nějakou dobu pozorovati pohyby a činnost srdce.

Ve případech, kdy není možno ani po nejbedlivějším ohledání pozorovati ani sebe menší pohyb srdce, nemůžeme přece s jistotou říci, že skutečná smrt nastala. Bylo již několikrát pozorováno, že může srdce na nějaký čas ustati ve své činnosti, a zdánlivě mrtvý že může zase přijíti k životu, povzbuzuje-li se činnost srdeční; dle zkoušek, které byly konány na živočiších, mohli býti ve mnohých případech tyto zase oživení a činnost srdce jim mohla býti zase vrácena. To však jest k uchování života nevyhnutelno, by se jeho istologická a anatomická soustava pranic nezměnila. Tyto zkoušky

byly konány na živočiších, které mají studenou krev a na těch, které mají teplou krev; pokusy byly činěny i na lidech, totiž takových, kteří byli k smrti odsouzeni. Není známo, jakou dobu může býti srdce nečinným a zase oživnouti vhodným povzbuzením srdeční činnosti. By se vysvětlilo trvání života i bez pohybů srdce, připouštějí mnozí lékaři, že v takových případech činí srdce tak nepatrné pohyby, které doposud nemohou býti pozorovány prostředky, které nám nyní věda lékařská poskytuje; neboť jest jisto, že, aby mohly býti pohyby srdce jednotlivě pozorovány a rozeznávány, jest třeba, by byly úderý srdce poněkud silnější; jsou-li však velmi slabé a pomalé, nemůže je slyšeti ani sebe lepší a vycvičenější sluch; pročež učí doktor Icard, že jest mnoho případů na klinice, které ukazují, že může býti srdce i činné, byť i sebe lepší a vycvičenější sluch jeho tlukot ani nepozoroval, proto však přece srdce pracuje, způsobuje oběh krve a udržuje život. Doktor Beclard v té věci praví: „Úplné ustání pohybů srdce může býti rovněž považováno za téměř jistou známku smrti, leč by bylo lze pozorovati slabé chvění srdce, které jest téměř k nepoznání. Jest tu třeba veliké opatrnosti. Neboť shledáváme častěji u živočichů, kteří dlouho zimu přespávají, že jsou zdánlivě mrtvi a že jest jejich srdce úplně nečinné.

Doktor D. Halluin vypravuje o případě jistého muže, u něhož zpozoroval Rousseau činnost srdce po dvaceti devíti hodinové přestávce, kdy se všeobecně mysli, že nastala smrt.

Dr. Blanc tvrdí totéž, praví totiž, „že jsou v praxi častěji případy (z nichž mnohé někteří lékaři uvádějí), ve kterých mnozí z těch, kteří za jistou dobu po bedlivém vyšetřování pohybů srdce neukazovali ani známky života, po vyšetřování, které jest ve vědeckých knihách

označeno, zase oživli; a to se nestává toliko u těch, kteří bývají překvapeni náhlou smrtí, nýbrž i u takových nemocných, kteří umírají po smrtelném zápase.

Někteří lékaři tvrdí, že nastane skutečná smrt tehdy, když přestane srdce d e f i n i t i v n ě bít. To i my připouštíme; jest však nesnadno říci, kdy ustane d e f i n i t i v n ě činnost srdce a schopnost k životu; v praxi doposud není prostředků, jimiž by bylo lze pozorovati i ty nejmenší pohyby srdce, z čeho by se mohlo n a j i s t o souditi, že srdce ustalo d e f i n i t i v n ě ve své činnosti; jest to zřejmo z více medicínálních případů, ve kterých chyběly všechny pravidelné známky smrti, a ti, o nichž se myslelo, že jsou mrtvi, buď sami sebou či nahodilými prostředky opětně oživli.

Jiní lékaři však, mezi nimi i Icard, praví, že není jistou známkou smrti, ustane-li srdce ve své činnosti, nýbrž přestane-li p o d e l š í dobu bít. Dojista. Jak dlouho to má však trvati, bychom měli jistotu o nastalé smrti? Toho nevíme. — Z toho, co bylo řečeno, můžeme tedy souditi, že ustane-li srdce ve své činnosti i po delší dobu, o čem jsme se bedlivým vyšetřováním přesvědčili, přece to není j i s t o u známkou skutečné smrti.

Druhá známka, totiž s k l e s n u t í t e p l o t y nemůže býti též považována za jistou, absolutní známku smrti; neboť jsou některé nemoce, při kterých se v agonii a po smrti zvýší teplota, o kterých jsme se svrchu již zmínili. Různé příčiny mohou zvýšiti či snížit teplotu, jako na př. povaha nemoci: teplota potrvá déle v nemocech akutních, při mrtvici, asphyxii karbolem, rychleji se však ztrácí při nemocech chronických, úbytích, asphyxii, utonutím; tělo sešlé a hubené ztrácí teplotu dříve než tělo silné; dále má velký vliv stáří: děti a lidé mužní podrží teplotu déle než starci; stav, kdy přijal kdo potravu, neboť teplota potrvá déle

u těch, kteří se právě nasýtí než u těch, kteří mají žaludek prázdný; teplota ročního počasí a ložnice zemřelého, která má veliký vliv na zvýšení či sklesnutí teploty těla. Dá-li se dle doktora Icarda doporučení pozorování teploty v praxi, přece nemůže býti její nedostatek považován za jistou známku skutečné smrti.

Ztrátily svaly svoji pružnost a nedostavily se tato více, nastala skutečná smrt. Pružnost svalů potrvá však i nějakou dobu po smrti; jak ze zkušenosti víme, jest nejkratší doba, ve které svaly ztrácejí svoji pružnost, půl druhé hodiny, nejdelší dvacet sedm hodin, průměrně však pět nebo šest hodin. Není vždy snadno ani nijak jisto, poznati dle přístroje, pracují-li svaly ještě čili nic, neboť to vyžaduje muže zkušeného, který by dovedl přístrojem právě takovou sílu ustanoviti, která by svaly zase vzpružila; kdyby byla příliš slabá, svaly by se nevzpružily, kdyby však byla síla příliš prudká, ztratily by svaly svoji pružnost. Tato známka smrti nemá tedy, ježto může býti pozorována toliko odborníky a to pomocí přístrojů, pro všeobecnou praxi žádného významu; jest to tedy prostředek málo praktický.

Ani ztuhnutí mrtvoly nemůže býti považováno vždy za jistou známku smrti; neboť se staly již případy, že byli někteří, jichž těla stuhla a vychladla, považováni za mrtvé a přece zase oživli a jiní, jichž údy zůstaly ohebnými, co by bylo svědčilo o jich žití, jeví přece jisté známky skutečné smrti. Podotknouti sluší, že může býti stuhnutí mrtvoly od těch, kdož nejsou žádnými lékaři nebo jsou nezkušení, zaměněno se stuhnutím, které se před smrtí dostavuje u nemocných asphyxií, spasmem, tetanem nebo se stuhnutím, které lze pozorovati u nemocných, stížených křečmi, padoucí nemocí atd. Pročež praví doktor Icard: „Jest zřejmo,

že může býti stuhnutí mrtvoly nezkušenými zaměněno s různými chorobnými stavy, o kterých jsme pojednali a že z toho může povstati nepříjemný zmatek; máme však za to, že zkušený lékař může ze stuhnutí poznati zcela jistě skutečnou smrt.“

V praxi se někdy uplatňuje též obyčej, v r á ž e t i d o s r d c e vhodný h r o t; hrot se totiž zabodne pod pátým žebrem až do krajiny srdeční a pozoruje se, pohybuje-li se; bije-li srdce třeba slaběji, lze pozorovati pohyb hrotu; nebije-li již srdce, zůstane hrot nehybným. Tento způsob se nemůže v obyčejné praxi však provozovati, ježto jest spojen s největším nebezpečenstvím, poněvadž může bodnutí do srdce přivoditi smrt, jak se již několikrát stalo, a příbuzní nepřipustí tento způsob (a to vším právem), jelikož se zdá, jakoby se jím měla smrt uspíšiti; mimo to jest na ujmu lékařově vážnosti u jeho svěřenců. Jest tedy tento způsob spíše theoretický než praktický. Ustalo-li srdce toliko na nějaký čas ve své činnosti, nedává hrot žádné známky o životu, který se může ještě vrátiti.“

Z toho všeho jest vidno, že jediná známka, z níž možno souditi na skutečnou smrt absolutní jest h n i l o b a, proto o ní více se zmíníme.

Mrtvola která leží v teplotě pod nulou, zůstane dlouhou dobu nezměněna; jestliže jest teplota 0° nemění 8—15 dní barvu a nezapáchá; přestane-li však zima a stoupne-li teplota na $7—8^{\circ}$, možno již za několik hodin pozorovati čpavkovitý, mrtvolný zápach. Přenese-li se mrtvola do místnosti, kde jest teplota $20—25^{\circ}$ objeví se na žaludku již na sklonku téhož dne zelená barva; stoupne-li teplota na $35—60^{\circ}$ vypaří se z těla voda a hniloba nastane později.

-Charakteristická známka hniloby jest zelenavá barva na žaludku, která jest jejím počátkem a nezvratným důkazem, že hniloba nastala a že život úplně vymizel. Než u lidí kteří zemřeli utopením, neb nějakou mozkovou nemocí, nebo u novorozeňat neobjevuje se počátek hniloby zelenou skvrnou na žaludku nýbrž rozklad počínánatváří. Avšak tyto známky nejeví se na mrtvole hned po úmrtí nýbrž až po nějakém čase. Jestliže tedy počátek hniloby jest jedinou známkou nastalé smrti a jestliže tato známka dá na sebe dosti dlouho čekati nežli se objeví, pak přicházíme k poznání, že konstatovati smrt v době, kdy tělo naposledy vydechlo, jest věcí velmi nesnadnou.

Smrt přichází různým způsobem na člověka: Někdy smrt předchází prudký zápas smrtelný, silné bolesti, úzkosti, duše opouští stěžka tělesnou schránku; jindy přichází téměř nepozorovaně, tak že se podobá klidnému usnutí jako na př. bývá u lidí vysokého věku, u souchotinářů a p.

Smrt jest přirozené ustání života; život lidský však ustane, když ztrácí jednu z hlavních podmínek své existence a tato ztráta závisí na různých okolnostech. Někomu již záhy se nedostává této hlavní podmínky; jsou to děti slabé s vrozenou slabostí života a proto záhy po narození zmírají; jindy zase dostaví se různé nemoci a podtínají život v různém stáří. Přirozeně vzato, měl by člověk tak dlouho žiti, až by věkem organismus jeho se opotřeboval a neschopným k životu se stal. Tak by tomu bylo kdyby nebylo různých nemocí které zákeřně lidstvo přepadají a usmrcují a tak jest to u lidí, kteří překonavše všechny nemoci zmírají sešlostí věkem, marasmem. Délka života závisí tedy od zdravého organismu, který dovede nemocem vzdol-

rovati a je potlačovati; čím více tělo této síly v sobě má, tím delšího života se dočká a tím více smrt oddálí.

Co se tkne úmrtnosti, umírá jedno dítě ze dvaceti již před narozením; mnoho jich umírá brzo po narození a do jednoho roku stárí; desátého roku dožijí se 3 neb 4 děti ze 6. Ve věku mužném jest počet umrtí menší, po šedesátém roce úmrtnost stoupá. V dětských letech umírá více děvčat než chlapců, v mužném věku umírá více žen nežli mužů, ve stárí stoupá úmrtnost mužů, ženy dosahují vysokého stárí více než muži. V létě a počátkem jara jest úmrtnost menší nežli na podzim a v zimě; zima jest nebezpečná pro starce. Na venkově jest počet umrtí po 8. a 9. hod. ráno větší, v městech o 4. a 5. hod. odpolední; v poledne a v půlnoci úmrtnost jest nejmenší.

Část X.

Péče o zemřelé.

A. Povinnosti k mrtvole v domě.

Když nemocný zemře tu obyčejně hned po úmrtí zatlačí mu oči, umyjí ho a podvážou mu bradu šátkem, aby mrtvole nezůstala ústa otevřená.

Počínání toto nelze schvalovati. Ačkoli proti zavření očí nelze ničeho namítati, jest naproti tomu podvázání brady na pováženou, neboť nemocný může býti jen zdánlivě mrtvým a silným zavřením úst se zamezí možný návrat k dýchání.

Zajímavý doklad vypravuje dr. Antonelli. (*Medicina pastoralis* II. pg. 281.) Jistá dívka byla uznána od dvou lékařů za mrtvou. Osoby, které u ní byly ho-vořily o šatu pohřebním do něhož měla býti zemřelá oblečena. Avšak zdánlivě mrtvá všechno slyšela a všemu rozuměla, nemohla však ani slova promluvit ani nějaké znamení života o sobě dáti. Náhodou její matka bolestí zdrcena vrhla se na mrtvou, líbala a objímala ji, následkem čehož zdánlivě mrtvá k sobě přišla; po té přivoláni byli lékaři a uzdravili ji, tak že potom dlouhá léta ještě žila.

Proto doporučuje se mrtvolu ponechati na lůžku, přikrýti ji a vyčkati až mrtvola vystydne.

Mezi tím má býti povolán lékař, aby mrtvolu ohledal.

O ohledání mrtvých platí tyto zásady:

Dle § 11. instrukce služební pro lékaře obecní a obvodní, vydané místodržitelským vyhlášením ze dne 9. února 1889, č. 1079 praes. zák. zem., č. 6 vykonávati má ohledání mrtvých lékař obecní (obvodní) osobně v celém obvodu působnosti své se vší přesností a se zřetelem k tomu, že ohledání to má několik účelů.

Výjimka může se státi toliko v případě tom, když lékaři fysicky jest nemožno, aby osobně zakročil nebo aby se zastupovati dal jiným lékařem, v kterémžto případě ohledání předsevzítí smí zástupce od lékaře za vlastní odpovědnosti podrobně zpravený a se schválením úřadu politického od obce k tomu ustanovený.

V případě tom buď ku podpisu ohledně lékaře, zastupujícího na listu úmrtním připojena doložka, odůvodňující zastoupení lékařského ohledače mrtvých, doložka ta buď pak také zapsána do poznámky protokolu o ohledání mrtvých.

Každý úmrtní list má potvrzen býti starostou obce neb jeho zástupcem.

Pro každou obec lékař obvodní věsti má zvláštní protokol o ohledání mrtvých.

Za příčinou ohledání mrtvých má lékař obecní (obvodní) učiniti všecka opatření zdravotní, jichž potřebí ohledně pohřbu nebo vůbec jinak, po případě má se postarat o dohled k nutným opatřením bezpečnostním, kteráž i na listu úmrtním, krátce vyznačena buďtež.

V příčině prohlídky mrtvých vydalo c. k. místodržitelství vyhlášením ze dne 1. července 1894, č. 58897 následovní ustanovení:

a) *Narizení o prohlídce mrtvých.*

1. Ku prohlídce mrtvých ustanoveni jsou lékaři obecní a obvodní; jest tedy třeba, aby oni u příslušných správců duchovních každého vyznání, jakož i u všech obcích byli ohlášení. Oni vydávají o svém nález, vykonavše prohlídku, lístek ohledací a vedou protokoly o prohlídce mrtvých zvlášť pro každou obec.

2. Prohlídku mrtvol konají pravidelně jen lékaři neb ranlékaři.

3. Také v nemocnicích a ústavech zaopatřovacích, v ústavech pro choromyslné, jakož i v klášteřích koná prohlídku mrtvol lékař obecní neb obvodní, není-li tu zvláštního prosektora, jemuž prohlídka úředně jest svěřena.

4. Jsou-li některé osady v jistých dobách na čas nepřístupny, neb roznemůže-li se lékař mrtvoly ohledající, neb zemře-li a není-li vůbec možno, aby ho hned jiný lékař zastupoval, může se svěřiti prohlídka mrtvých výjimkou a sice na tak dlouho, až překážka přestane, neb až ustanoven bude jiný lékař neb ranlékař, se svolením politického úřadu *s t a r o s t o v i, o b e c n í m u r a d n í m u* nebo jinému způsobilému, věrohodnému zástupci, který příslušným lékařem byl poučen; na něho pak náleží, aby zvláštní protokol o prohlídce mrtvých vedl, dokonale znal a šetřil příslušná ustanovení. K tomu účeli obdrží od politického úřadu výtisk návodu pro ohledače mrtvol. Lístky úmrtní od něho vydané musí *s t a r o s t a o b c e* aneb zástupce jeho podepsati; pak dodají se tyto obvodnímu neb obecnímu lékaři k potvrzení.

Zemře-li novorozené nemanželské dítě neb nastane-li smrt náhle za okolností podezřelých anebo po nemocech nakažlivých poznamená ustanovený zá-

stupce ohledače mrtvých zevrubně bližší okolnosti na lístku úmrtním a postará se, aby lístek tento, byv prv osvědčen od obecního starosty, bez odkladu dodán byl příslušnému lékaři obvodnímu na vědomí a k potvrzení.

5. Obvodní a obecní lékaři prohlížejí mrtvoly v obcích, jim přikázaných, zdarma.

6. Povinnosti ohledačů mrtvých jsou ve zvláštním poučení vyznačeny. Aby se však ohledači mrtvých poučením tímto jak náleží řídili, nařizuje se:

a) úřadům a duchovním správcům, aby na vlastní zodpovídání toho dbali, aby prohlídka konala se dle předpisů a aby opominutí těchto bez trestu nezůstala.

b) Když ohledač mrtvých v čas, kdy prohlídka se konati má, nejsa ani nemocným, ani za příčinou prokázaných neodkladných výkonů svého lékařského povolání vzdálen opomine konati prohlídku osobně, neb udá-li vědomě čas úmrtí nesprávně a tím pohřbení mrtvého způsobí dříve než připouští zákon, propadá trestu.

7. Aby však ohledač mrtvých byl s to, řádně plniti své povinnosti a vyhověti zúplna rozličným důležitým účelům prohlídky mrtvých, třeba především, aby, jakmile kdo zemře, nebo jakmile se nějaká mrtvola nalezne, neb dítko mrtvé se narodí, příbuzní nebo ti, kdož mrtvolu nejdříve najdou, případ hned oznámili starostovi obce aneb úřadu bezpečnosti, a aby příslušný ohledač mrtvých o tom byl zpraven bez odkladu. Kdyby příbuzní aneb osoby, které však toho, co svrchu praveno, jsou povinny tak učiniti, toho opominuly, aneb kdyby jich nebylo, náleží na starostu obce, aby sám postaral se o povolání ohledače mrtvých.

8. Léčil-li nemocného po čas nemoci lékař, jest povinen vydati léčební lístek, ve kterém pojmenována

jest správně poslední nemoc. Tento lístek léčební doručí se ohledači mrtvých. Kdyby v lístku léčebném byla udání vědomě nesprávně, propadá, kdož lístek vystavil, trestu.

9. Dokud ohledač nepřijde, má zůstat mrtvola co možná nedotknuta a beze změny na témže místě a v téže poloze, ve které osoba zesnula nebo nalezena byla. Ohledně mrtvých má udati dobu smrti svědomitě a určitě.

10. Kdykoliv jest ohledač mrtvých v pochybnosti, zdali smrt vskutku nastala, musí jemu poskytnuta býti všemožná podpora, aby mohl oživiti zdánlivě mrtvého. Vůbec povinni jsou příbuzní a sousedé zemřelého, aby podle potřeby pomohli ohledači mrtvolu svléknouti, nebo odkryti neb jiné potřebné práce vykonati.

11. Příbuzní, služebníci domácí a sousedé zemřelých povinni jsou, byla-li nemoc nakažlivá, aby svědomitě udali náradí, prádlo a šatstvo, jehož nemocný v nemocnici upotřebil, pak aby bedlivě šetřili toho, co ohledač mrtvých za příčinou zničení neb vyčištění takových věcí nařídí. Kdo by v takovém případě něco z těch věcí skryl aneb to, co nařídí ohledač, nezničil aneb nevyčistil, dopustí se přestupku, kterýž jakožto opominutí zdravotně-policejních předpisů trestu podléhá i tenkrát, když by trestní soud od stihání upustil. Proto dopouštějí se opatrovníci, služebníci, domácí neb kdokoli jiný, kdož z věcí na zničení neb vyčištění určených něco odňal, stejně trestného přestupku. Také osoby, které vědomě z těchto věcí něco odkoupí neb jinak si opatří, propadnou stejnému trestu politických úřadů, protože nešetřily zdravotně-policejních předpisů, i když by soud od jich stihání upustil.

12. Nařízení o prohlídce mrtvých náleží správně

a spolehlivě prováděti, a kdož proti nim jedná, propadá zákonitému trestu.

13. Žádný duchovní správce bez rozdílu vyznání nesmí mrtvolu pohřbíti dříve, dokud neobdrží od ustanoveného ohledače mrtvých anebo, bylo-li vykonáno krom obvyčejného ohledání mrtvoly také soudní ohledání, od lékaře soudního lístek ohledací a nesmí připustiti pohřbení těla dříve, nežli uplyne lhůta ustanovená v lístku ohledacím. Kdo proti tomu jedná, propadne peněžité pokutě ve prospěch místního fondu chudých.

14. Ohledací lístek, jež ohledač zanechá na místě, kde ohledání konal, musí příslušným starostou obce nebo zástupcem jeho býti podepsán a pak příslušnému duchovnímu správci odevzdán; tento musí jej zanést do seznamu zemřelých. Oznamení ohledače mrtvých ve kterém vytknuta jest potřeba pitvání soudního aneb zdravotně-policejního, má starosta hned zaslati v prvném případě příslušnému soudu, ve druhém však příslušnému hejtmanství okresnímu.

b) *Naučení pro ohledače mrtvých.*

§ 1. Prohlídku mrtvých konati mají obecní a obvodní lékaři v přenesené působnosti obce pravidelně a svědomitě. Účelem ohledání jest:

- a) aby nebyl nikdo za živa pohřben;
- b) aby se přišlo na stopu skrytým a násilným způsobům smrti;
- c) aby objeveny byly nakažlivé a častěji se vyskytující nemoci, a aby se proti nim mohlo užiti nutných opatření, konečně
- d) aby objeveno bylo úmyslné zanedbání nemoc-

ných od příbuzenstva nebo pěstounů, nebo se přišlo na stopu pokoutnímu léčení.

§ 2. Aby se toho účele dosáhlo, má se vydati ohledač mrtvých na místo, jakmile se mu nějaké úmrtí oznámí a to co možná nejdříve, aby mrtvolu ohledal.

§ 3. Při tom musí nejprve vyptati se na jméno, věk, stav, zaměstnání zemřelého, na události a příznaky, jež smrti předcházely, na lékaře, který nemocného v poslední nemoci léčil, žádati léčebný lístek od lékaře vystavený, vyšetřiti den a hodinu smrti, na to pak celé tělo šetrně obnažiti a zevrubně prohlédnouti.

§ 4. Při tomto ohledání má se nejprv přesvědčiti, zdali smrt skutečně nastala a má toho si všimati, zda nejde tu o smrt zdánlivou a zda nejeví se ještě známky života.

§ 5. Známky smrti dělíme ve tři skupiny: p r v á zahrnuje známky hned po smrti, d r u h á známky v prvních hodinách, t ř e t í známky hniloby.

D o s k u p i n y p r v é n á l e ž í

- a) ochabnutí všeobecné, potom
- b) přestávají všechny libovolné a samovolné pohyby, zejména dýchání, úder srdce a tep,
- c) přestávají ozvy srdce;
- d) kůže jest bez citu, dráždíme-li ji, oko jest bez citu, dotkneme-li se ho;
- e) zornice účinkem světla se nestáhne.

D o s k u p i n y d r u h é n á l e ž í :

- a) studenost jako od mramoru;
- b) skvrny na zadních částech těla;
- c) části na spodu se sploští a zblednou;
- d) ztuhlost posmrtná.

Do skupiny třetí náleží:

- a) oko měkne, rohovka se zkalí;
- b) mrtvola páchne;
- c) skvrny zelené a tmavohnědé šíří se nejprve po břiše, pak po ostatních částech těla,
- d) tělo zbubří,
- e) pokožka plihne a odchlípuje se v puchýřích špinavou tekutinou plných,
- f) z úst a nosu vytéká tmavohnědá páchnoucí tekutina.

Třeba však zvláště podotknouti, že v případech pochybných, zejména v prvé době po smrti nezáleží tak na jednotlivé známce o sobě, ale spíše na tom, aby byly zároveň pospolu všechny známky v té skupině uvedené.

§ 6. O smrti zdánlivé třeba připomenouti, že jsou případy, kde život zdánlivě přestane, jisté známky života však způsobem nezjevným trvají dále, tak že jest oživení možno.

Na zdánlivou smrt pomýšlíme:

1. Když znamenáme sebe nepatrnější známky života, např. škubnutí po dráždění kůže anebo sliznic, stažení zornice na prudkém světle, pohyb v krajině srdce nebo když slyšíme zvuky srdeční, přiloživše ucho;

2. když smrt na krátko před prohlídkou nenadále aneb náhle povstala.

Zvláštní pozornost vyžadují: Oběšení, zardoušení, utopení, vůbec udušení, zmrzlí, bleskem ranění, mrtvě zrozené, avšak ještě čerstvé dítky a pak osoby, o nichž bylo oznámeno, že zemřely náhle po prudkých dojmech, mdlobách, v záchvatu padoucnice, hysterických křečích aneb ztrátou krve.

3. když neshledáme, ačkoli prošla po smrti jistá doba, známky smrti v prvnějším odstavci vytknuté, zejména známky skupiny třetí.

§ 7. Vznikne-li podezření, že jde o smrt zdánlivou, náleží pokusiti se o oživení. Při tom třeba si takto počínati:

1. Překážky dýchání, jsou-li jaké, rychle odstraníme, na př. cizí tělesa neb tekutiny z úst a z nosu, škrtidlo s krku, těsný oděv;

2. zavedeme ihned umělé dýchání a sice tak, že pravidelně v přestávkách stiskneme hrudník anebo že napomáháme pohybům dýchacím jiným způsobem, jak se ohledač mrtvých prakticky naučil;

3. dráždíme kůži mechanicky třením na rukou, nohou a prsou, stříknutím studené vody, zatřesením (avšak bez surového násilí), kapáním pečetního vosku na prsa a pod.;

4. sliznici hltanu dráždíme mechanicky (brkem, prstem aneb tekutinami pronikavě páchnoucími na př. čpavkem, salmiakem, silným octem; ty však držíme jen u nosu neb úst v přestávkách, avšak nesmíme je liti do vnitř;

5. zahříváme tělo.

§ 8. Že smrt dojista nastala, poznáme, jakmile začne tělo hníti; břicho se nadme, skvrny zelenavé, žluté a modré v podbříšku a na jiných částech těla se objeví, a tělo počíná zapáchat.

§ 9. Zemře-li žena v druhé polovici těhotenství, musí ohledač vykonati císařský řez s veškerou potřebnou opatrností jako u živých, aby plod zachránil ještě pokud nenastane hniloba.

§ 10. V obcích, kde ohledač nebydlí, má v takovém případě starosta obce neb zástupce ohledače, politickým úřadem ustanovený, není-li lékařem, jakmile se

od příbuzných neb jinak dozví, že brzká smrt takové ženy se čeká, oznámí to ihned lékaři, ku prohlídce mrtvých povinnému, nebo není-li to možno, nejbližší bydlícímu lékaři, aby on pak bez průtahů po ruce byl k účelu vzpomenutému.

§ 11. Jestli smrt nepochybně jista, třeba nejprve vyšetřiti, zdali nastala násilím.

§ 12. Proto má ohleďač mrtvých všimati si stop a známek násilné smrti.

§ 13. Podezření smrti násilné povstane:

1. když osoba před tím úplně zdravá, za krátký čas zemře za prudkého stálého vrhnutí, křečí, průjmů a bolestí v životě, v mdlobách, omámení, blouznění a pod., shledají-li se na těle stopy úrazu utrpeného, bodnutí, seknutí neb udeření, modré skvrny, podlitiny krve na některých částech těla, otisky prstů, nehtů v obličeji a na krku, nebo oděrky od provazu na krku nebo stopy na rtech a okolí úst, když zemře někdo zbraní střelnou nebo pádem se značné výšky;

2. zemře-li kdo, poživ pokrmu, nápoje, léku neb upotřebiv masti, lázně, vodiček k mytí, tinktury na vlasy a pod. za příznaků náhle nastalých, jež poukazují k otravě;

3. když se kdekoli najdou různé části těla lidského;

4. když se najde mrtvé dítě novorozené, a povstane podstatná domněnka, že byl plod násilně odehnán, anebo že násilné usmrcení nastalo;

5. když nastane smrt po léčení mastičkáři neb pokoutními léčiteli;

6. je-li podstatné podezření, že se stala chyba při léčení, hojení nebo při pomoci porodnické;

7. nastane-li smrt za příčinou:

a) špatného uschování nabitých střelných zbraní,

b) neopatrného udržování žhavého uhlí v prostorách zavřených,

c) neopatrnosti při vykuřování sirou a upotřebení prostředků uspávacích.

d) opominutí zvláštních předpisů o výrobě, uschování, prodeji, dopravě a upotřebení ohně strojních hmot, třaskavin, zápalek, sirek a všech třením snadno zápalných látek střelného prachu a látek výbušných.

e) opomenutí předpisů při dolování, při práci v továrnách, při provozování živnosti a jiných podniků,

f) opominutí předepsaných znamení výstražných,

g) sřícením se budovy nebo lešení,

h) špatné dohlídky na škodné neb zlé zvíře,

i) požití nápoje nebo krmě nezdravé, úmyslně zkažené neb v nádobách zdraví škodlivých připravené nebo uschované,

k) trýznění při udržování domácí kázně,

l) opominutí povinného dohledu na děti neb takové osoby, které samy proti nebezpečí brániti se nemohou,

m) neopatrnou neb rychlou jízdu na koni neb na voze,

n) pádu předmětu z oken bytů, výstupků a pod. a opominutí upevnění věcí tam postavených anebo zavěšených. Totéž platí v případech, kde lidé z příčin již uvedených na svém zdraví škodu trpí a za nějakou buď kratší neb delší dobu na to zemròu; dále je-li podstatná domněnka, že osoby, kterým buď z přirozené neb převzaté povinnosti náleželo o zemřelého pečovati v nemoci, nechaly ho v ní beze všeho lékařského ošetření, ač mohlo opatřeno býti, dále když předběžným šetřením policejním a zevnějším ohledáním těla nebylo lze s úplnou jistotou rozhodnouti, že smrt nastala sebevraždou.

§ 14. Poranění nejsou vždy hned patrna, někdy povstala jemnými noži na místech vlasy pokrytých, u dítek jehlicemi, vbodnutými do měkkých částí hlavy neb do uší, u žen pod prsy.

Proto musí ve všech poněkud podezřelých případech všechny tyto části zevrubně se vyšetřiti.

§ 15. Jeví-li se stopy smrti násilné, třeba jest ihned ohlásiti to starostovi obce, aby příslušnému soudu to oznámil, a tento, uzná-li toho potřebu, soudní ohledání mrtvého zaříditi mohl.

§ 16. Oznámení to náleží i tenkrát učiniti, když sice ani na mrtvole ani na případnostech předcházejících nic podezřelého shledáno nebylo, přece však mezi lidem podezření o smrti té se projevuje; když osoby před tím úplně zdravé náhle zemrou, a příčina jich smrti zůstane neznáma; když buď známé či neznámé osoby mrtvé se naleznou, když novorozené zvláště nemanželské dítky mrtvé na svět přijdou, a jest podezření násilného odehnání plodu neb násilného usmrcení.

§ 17. Ve všech případech násilné smrti náleží na ohledače mrtvých postarati se také o to, aby tělo až do soudního ohledání ponecháno bylo na místě a v poloze, ve které bylo nalezeno. Výjimka učiniti se může jenom, když jest podezření smrti zdánlivé, pak u osob zemřelých ve druhé polovici těhotenství, nebo nemůže-li, mrtvola z jiných důležitých příčin naprosto ponechána býti na místě, na kterém byla nalezena. Tu ovšem musí býti přenesena, avšak se vší opatrností a obezřelostí, aby při přenesení neutrpěla snad úrazu, neb aby rány na ní se nezvětšily nebo nezměnily.

§ 18. Nezemřel-li nebožtík smrtí násilnou, má ohledač mrtvol dle svého uznání pojmenovati nemoc, která byla příčinou smrti, zároveň však také má vyšetřiti, zda nemoc ta v osadě zemřelého častěji se vy-

skytuje, a je-li potřeba zvláštní opatření zaříditi, aby zabránilo se dalšímu šíření.

§ 19. Byl-li nemocný v poslední své nemoci od lékaře léčen, poslouží ohledači mrtvých léčební lístek od lékaře, k označení nemoci vystavený, v němž beztoho musí zevrubně býti udána poslední nemoc smrtelná.

§ 20. I když dostane lístek léčební, náleží na ohledače mrtvých, aby zevrubně vyšetřil tělo, po známkách nemoci, jež smrti předcházely, náležitě se poptal a srovnal udání ta se zjevy pozorovanými na těle.

§ 21. Když shledá, že nemoc nesprávně byla udána, když jméno toho, jenž lístek vydal, bylo paděláno neb nápodobeno, má oznámiti to politickému úřadu.

Stejně tak má hlásiti to ihned na úřad politický, když jest třeba zaříditi zdravotně-policejní pitvání těla. Zejména má se to státi, když z ohledů zdravotní policie neb z jiných anebo dle zvláštních nařízení třeba jest nabýti o příčině smrti zevrubnějšího objasnění, nežli jaké poskytnouti může zevnější prohlídka mrtvoly. Dále je-li třeba, aby zjištěna byla pitváním epidemie, neb má-li po náhlém úmrtí neznámá příčina smrti býti objasněna v zájmu veřejném, u sebevrahů, když jde o církevní pohřeb, u úředníků, když jde o zaopatření vdov a sirotků.

§ 22. Ohledači mrtvých, již nejsou lékaři, mají, nejsou-li sami s to, aby nemoc označili, bezprostřední příčiny smrti poznamenati na ohledacím lístku a podotknouti významnější příznaky poslední nemoci a to podle udání příbuzných anebo domácích.

§ 23. Vyskytá-li se nemoc, kterou někdo zemřel, v osadě častěji, nebo vyžaduje-li zvláštních opatření, aby zabránilo se šíření, náleží hlásiti to bez odkladu starostovi obce, rovněž třeba poznamenati opatření potřebná a zaříditi potřebnou desinfekci.

§ 24. Kdykoliv u osob zemřelých nakažlivými nemocemi nutna jest desinfekce příbytku, šatstva, prádla z lože a s těla, třeba řídit se při tom dle předpisů té doby platných a sice dle § 10. pro obecní lékaře neb osoby od obce zřízené a dobře vycvičené.

K nemocem těm náležejí: Tyf, cholera, neštovice, spála, osypky, záškrť, úplavice střevní, horečka omladnic, souchotiny, zhoubné vředy, příjice a vzteklna.

Ohledač mrtvých má ustanoviti, jakých opatření při pohřbu neb i jinak třeba jest, a podle potřeby dohlednouti, aby se vyhovělo nutným pravidlům opatrnosti, jež také na lístku úmrtním stručně poznamenati má.

Když shledá shora jmenované prudké nemoci takové, má je ihned ohlásiti příslušnému politickému úřadu, aby správný přehled veden býti mohl.

§ 25. Zpravidla nesmí žádné tělo po smrti před osmačtyřiceti hodinami býti pohřbeno.

Mrtvoly, jimiž by nemoc nakažlivá na domácí se mohla přenést, jako po skvrnitém tyfu, úplavici střevní, choleře, záškrťu, neštovicích, spále, nebo mrtvoly, které jsou v takovém stavu, že by vzduch značně znečistily, nebo které pro nedostatek místa v příbytku nemohou ponechány býti, náleží z místa odstraniti a uložiti na ten čas, až zákonitá lhůta k pohřbu projde, buď do umrlčí komory nebo na místě k tomu vhodném.

Mrtvoly osob zemřelých nakažlivými nemocemi, svrchu pojmenovaným, mohou jenom tehdy ponechány býti doma, když příbytek tak jest zařízen, aby k uložení těla až do pohřbu zvláštní, pro tuto dobu pouze k uchování mrtvoly sloužící místnost tu byla, kterou lze uzavřít a vyloučiti ze styku s rodinou.

Tu jest však ohledač mrtvol povinen, aby příbuzné nebo majitele bytu vyrozuměl, jakých opatření

mají šetřiti, aby zdraví uchránili, aby bez odkladu oznámil starostovi obce, jaká vhodná opatření na místě jest vykonati.

§ 26. Dříve mohou se pohřbíti jenom mrtvoly rychle hnijící a škodlivé výpary vydávající.

§ 27 Kdykoli to ohledač mrtvých shledá, má zejména u lidí chudých, na malé příbytky obmezených, naříditi, aby byl příbytek větrán anebo desinfekci podroben.

§ 28. Třeba-li spáliti neb o desinfekci podrobiti náčiní zemřelého, náleží na ohledače mrtvých, aby k řádnému provedení přihlížel a se postaral, aby nic se nezavleklo, neskrylo nebo před vyčištěním neupotřebilo. Kdo se tomu protiví má býti politickému úřadu oznámen.

§ 29. Vykonav prohlídku, má ohledač mrtvých, není-li pochybnosti o skutečné smrti a není-li třeba soudní nebo zdravotně-policejní prohlídky, a mrtvola tedy bez překážky pohřbena býti může, vydati lístek ohledací a tento budiž s lékařovým lístkem léčebním, jaký ohledač obdržel, doručen příbuzným anebo spolu- bydlícím zemřelého, kteří pak odevzdají jej starostovi obce k úřednímu pověření a na to farnímu úřadu nebo příslušné správě matriky.

§ 30. V tomto lístku ohledacím musí býti udáno křestní jméno a příjmí, stav, rodiště a země, náboženství, věk, bydliště, nemoc hlavní, lékař ošetřovací, den a hodina smrti, den a hodina pohřbu, dále byl-li ohledač mrtvol zastupován a konečně zdali a jaká opatření desinfekční byla nařízena. U dítek budiž udáno také jméno a příjmí vlastních rodičů nebo pěstounů.

§ 31. K tomu konci obdrží ohledač mrtvých od obecního úřadu dostatečný počet lístků ohledacích, kteréž v případech úmrtí řádně vyplní a zdarma vydává.

§ 32. Vyskytne-li se nemoc, kterou někdo zemřel, častěji v obci nebo v té krajině náleží to na lístku ohledacím výslovně podotknouti.

§ 3. Poněvadž mnohdy se udává, že zemřelý nepoužíval ničeho leda prostředků domácích, proto, aby zakrylo se pokoutní léčení, nesmí se ohledač mrtvých tím spokojiti, spíše dbáti, aby vypátral pokoutného léčitele na radu volaného a musí jméno jeho i bydliště v ohledacím lístku poznamenati a politickému úřadu oznámiti.

§ 34. Má-li mrtvola býti pohřbena před uplynutím zákonité lhůty čtyřiceti osmi hodin, náleží příčinu toho výslovně udati na lístku ohledacím.

§ 35. Trestu propadne ohledač, opomine-li osobně konati prohlídku mrtvého, vystaví-li ohledací lístek bez řádné prohlídky těla, dopustí-li pohřbíti mrtvolu určenou k soudní nebo zdravotně-policejní prohlídce, neb udá-li čas úmrtí nesprávně a zaviní-li tím pohřeb před časem, konečně zanedbá-li opatření, jež u mrtvol nakažlivých jsou nařízena.

§ 36. Roznemůže-li se ohledač mrtvých anebo nahodí-li se překážky takové, jež naprosto nedopouštějí, aby sám prohlídku mrtvoly vykonal, má to ihned oznámiti starostovi obce, aby ho jiný lékař mohl zastupovati, a když by to možno nebylo, aby to vykonal zástupce od politického úřadu ustanovený.

§ 37. Ohledači mrtvol, kteří nejsou lékaři, konají prohlídku mrtvých pouze v případech svrchu vzpomenutých v zastoupení příslušného lékaře obecního neb obvodního a nikoli stále, musí však prve od politických úřadů být stvrzení a obvodním lékařem náležitě poučeni.

O tom, co se jim snad v tomto poučení nezdá býti jasným, mají, než nastoupí svou činnost, vyžádati si poučení od lékaře obecního neb obvodního.

Ohledací lístky, jimi vystavené, musí odevzdati starostovi obce nebo jeho zástupci k pověření a od něho pak obvodnímu neb obecnímu lékaři k potvrzení.

Při smrti novorozených nemanželských dětí, při náhlé, podezřelé nebo násilné smrti nebo po nemocech nakažlivých má ohledač, který není lékař, v lístku úmrtním zevrubně označiti bližší okolnosti a postarati se, aby lístek tento, byv pověřen od starosty obce, bez prodlení dostal se příslušnému obvodnímu lékaři k potvrzení a dalšímu potřebnému opatření.

* * *

Když zemřelý se uloží do rakve má býti přikryt tylovou látkou, aby mouchy k mrtvole nemohly. Často se stává, že hniloba se již záhy objevuje a tu mouchy mohou snadno způsobiti přenesení nákazy neb způsobiti mrtvolným jedem otravu krve u osob zdravých.

Rakve mají býti vždy v záhybech vysmoleny, aby mrtvolné látky nemohly z rakve ven vytékat. Naši řemeslníci si dají rakev obyčejně dvakrát i vícekrát požádaným obnosem zaplatiti, nežli jest její skutečná cena a při tom zhotoví rakev jen na oko a tak ledabyly že to ani dále nejde. V tomto ohledu by neškodily přísnější předpisy pro zhotovování rakví, aby se předešlo různým nešvarům zdravotnictví ohrožujícím.

Doporučuje se šaty mrtvoly silně nakropiti roztokem karbolové kyseliny a když rozklad mrtvoly silněji postupuje nasypati pod mrtvolu chlorové vápno.

Mrtvoly líbati není nijak radno, ježto nebezpečnoství nákazy jest velmi blízké.

Prádlo po zemřelých osobách jest nejlépe zničiti. Není-li to možno pro chudobu, pak vždy má býti prádlo několikrát vypráno a vyvařeno. To zvláště platí

o povlaku peřin. Peřiny samotné mají býti důkladně na slunci vysušeny. Jestliže nemocný zemřel na nějakou nakažlivou nemoc, pak jest nutná důkladná desinfekce a není-li možna, má býti prádlo v několikeré vodě vypráno a pak 2—3 hodiny vyvařeno. Peřiny mají býti přesypány a peří na slunci důkladně vysušeno.

Někde bývá zvykem hned po úmrtí mrtvoly dáti do rakve a hned odvézti do umrlčí kaple. Pokud ovšem jeví se nebezpečnoství nákazy nebo pokud mrtvola propadá záhy silnému rozkladu, jest takové opatření nutným, když v příbytku není možno mrtvolu bez závady umístiti. Než někde lékaři věc přehánějí a mrtvoly skoro šmahem hned zarakviti a do umrlčí komory odvézti dají. Pokud jednání toto jest humanně a hygienicky správné zvláště pokud se jedná o umrlčí komory, kde naprosto žádného dozoru není a kde toliko umrlčí komora za pouhé skladiště mrtvol se pokládá, o tom nechceme mluvit. Tvrditi toliko si dovoluujeme, že žádná mrtvola nemá alespoň prvých 24 hodin zůstat bez dozoru, jelikož oživení dle posud známých výzkumů jest dosti pravděpodobné.

V některých krajinách bývá zvykem, že kněz vykropuje mrtvolu otevřenou a že teprve po výkropu se mrtvola zarakví. Zvyk ten nelze schvalovati ani ze stanoviska hygienického, ani ze stanoviska aestetického ani z ohledu praktického. Nejlépe jest, když obecní úřad nařídí, aby mrtvola alespoň hodinu před pohřbem byla zarakvena. Tento způsob má do sebe mnoho výhod.

Pohřební průvod má se dle zákonnitých předpisů ubíratí nejkratší cestou ke hřbitovu. Poněvadž církevní pohřeb jest církevním úkonem, přináleží po právu zodpovědnost za plnění tohoto předpisu knězi, který pohřební průvod vede a nikoli obstaravatelům pohřbů

nebo straně. Pokud tedy od tohoto pravidla výjimku z důležité a vážné příčiny povolití se má, přísluší rozhodnouti knězi fungujícímu.

Na mnohých místech konají se pohřby zemřelých z kostela buď přímo anebo se mrtvola vykropí v domě a pak přenáší se do kostela. Církev si takové pohřbívání přeje a státní zákonodárství je v určitých případech, pokud se nejedná o nemoci nakažlivé, připouští.

Když koná se pohřeb přímo z kostela, nemá kněz trpěti, aby mrtvola dána byla do kostela buď na noc anebo příliš dlouho před pohřbem; stačí úplně, když mrtvola do kostela asi hodinu před pohřbem se vnese.

Mrtvoly, které do kostela se vnášejí měly by býti náležitě zarakveny t. j. vloženy do kovové vložky, která se zaletuje a vkládá do rakve. Kde to není možno, tam alespoň měl by duchovní správce dáti podmínku, aby mrtvola byla vložena do rakve vysmolené. Toto opatření jeví se nutným zvláště v teplých dnech, kdy rozklad mrtvoly rychle postupuje.

B. Pohřbívání mrtvých.

Nejobyčejnějším způsobem pohřbívání mrtvých jest ukládání do hrobu.

Nejstarší stopy ukládání v hrob nacházíme již v písmu sv., kde se dočítáme o Abrahamovi, že pohřbil svoji manželku Saru v hrobě. U Židů bylo zavedeno pochování mrtvol do země. Tento způsob pohřbívání zaveden byl i u Budhistů. U Egyptanů bývaly mrtvoly balsamovány a v hrob ukládány. Čiňané až do dnes mrtvoly ukládají do hrobu. Řekové mrtvoly častěji pohřbívali nežli spalovali.

Křesťané mrtvoly pochovávali, jak o tom svědčí četné katakomby. Tento způsob podržela církev až do

dnes z vážných příčin. Příčiny ty kotví v tradici a v motivech náboženských.

Kristus byl uložen v hrob a apoštolové též. Dle zásad křesťanských vstane jednou tělo mrtvé v oslavení a proto jako semeno se klade v lůno země, které vypučeti má v tělo neporušitelné. Dle učení církve neumírá křesťan, nýbrž spí a jednou probudí se tělo jeho k životu věčnému; proto ukládá se do hrobu k spánku dočasnému.

Hřbitov se svými rovy pod nimiž mrtví odpočívají výborně působí na duši věřících v ohledu náboženském. Připomíná smrt a poslední věci člověka, čímž navádí k bohulibému životu, vlévá útěchu v srdce pozůstalých, kteří hrob navštěvují, oživuje památku zemřelých a jejich napomenutí za živa, hroby zemřelých působí dojemněji nežli sebe lepší kázání.

Pohřbívání do země protiví se spalování mrtvol, a proto církev je zakazuje a odpírá církevní pohřeb těm, kteří ustanovili, aby těla jejich byla spálena.

Spalování mrtvol má tendenci protináboženskou, a důvody, které se pro spalování mrtvol uvádějí neobstojí před objektivní kritikou.

Spalování staví se na odpor stanovisko právní. Pohřbí-li se mrtvola do země, možno po dlouhém čase po exhumaci zjistiti, že dotyčný byl otráven, že zemřel následkem různého poranění a p. Spalování mrtvol činí takové rozpoznání nemožným.

Že by spalování bylo lacinější nežli pohřbívání nelze připustiti. Rozpálení pece a mzda zřízenců při tom stojí mnohem více nežli obyčejný hrob.

Kouř z krematorií mnohem více vzduch znečistí nežli hrob. Jestliže jest hrob v náležité hloubce vykopán, pak znečištění vzduchu hrobními výpary jest úplně nemožné, ježto země všechno absorbuje. MUDr.

Marx (Pastoralmedizin, str. 89) vyjadřuje se o této věci následujícím způsobem: „V pohrobené mrtvole nastupuje hned proces hnití, který v 6—9 měsících končí. Dutiny tělesné následkem vyvinování plynů se roztrhají; to stane se i se samotnou lebkou, která takovou tvrdostí se vyznačuje. Tekutiny mrtvolné rozlejou se nejdříve do rakve a pak vniknou do země, která mrtvolu obklopuje. Toto vniknutí mrtvolných tekutin do země bylo pokládáno za pramen nákazy pro živoucí generace, avšak bázeň tato, pokud se týče hřbitova, kde řádně se pohřbívá, jest bezdůvodná.

Rozkladný proces děje se tak, že nelze se obávat při něm nějakého poškozování nebo obtěžování živoucích bytostí. Někaké zvláštní jedovaté, tak zvané mrtvolné plyny, jak dříve se o tom bájilo, se vůbec netvoří. Vytvořené plyny hnilobné, které zapáchají, země úplně absorbuje. Tato absorpce jest tak dokonalá, že při vykopání zetlelých mrtvol téměř nikdy nelze nějakého zápachu pozorovati.

Přenesení nemoci vykopanými mrtvolami se též neděje, ježto vnoření nakažlivých látek ze země, které nemoc způsobují, jest nemožné. Takové látky velmi brzo přechází v zemi na zmar, zvláště působením bakterií, které hnilobu působí.

Ve skutečnosti nestává žádných pověřených dokladů pro větší úmrtnost anebo pro vyšší počet onemocnění nakažlivou nemocí u těch lidí, kteří na hřbitovech bydlí.“

V témže smyslu vyslovuje dobrozdání své pruská vědecko-zdravotní rada dne 31. prosince 1890:

„Zkušenosti o škodlivém působení hrobů zjištěny jsou toliko ve směru nepříjemného zápachu z hniloby a jednotlivě jako škody na zdraví ba i úmrtí toliko při vstoupení do hrobek, v nichž nahromaděna byla kyse-

lina uhličitá. O škodě na zdraví následkem infekce nejsou žádné jisté zkušenosti.“

Z toho jest vidno, jak nesmyslné jest mluvit o nějakém zápachu a morových plynech ze hřbitova vycházejících a o kažení vzduchu a vody v okolí hřbitovech. Takové povídání patří dnes do říše bájí.

Tolik jest dnes vědecky dokázáno, že když pohřbívání koná se řádně dle předpisů, t. j. když pro hřbitov jest volena vhodná půda, když hroby jsou v náležité hloubce vykopány a náležitě od sebe vzdáleny, že takové hřbitovy netvoří žádných obav zdravotnických, a pakliže přece se námitky v tomto směru činí, že jsou liché, bezdůvodné a stranickostí vybásněné.

Aby půda náležitě tělo rozkládala, musí býti vhodně volena; nejlepší jest půda písčaná a břidlicovitá. Jednotlivé hroby mají býti od sebe 50 cm. vzdálené, 2 m. dlouhé a 2 metry hluboké. Mrtvoly klásti na sebe do téhož hrobu se nemají. Mrtvolu vykopati a jinou do hrobu vložití možno až po uplynutí určité doby, která se řídí jakostí půdy a může býti pro velké tělo 7—10 a pro malé 3—5 let.

Květiny a tráva na hrobech a stromy na hřbitovech rozklad mrtvoly urychlují následkem spotřeby látky ke svému vzrůstu, proto jest jen doporučitelno hroby květinami krášlití a stromy na hřbitově sázeti.

Český seznam hlavních nemocí

kteří uváděny bývají na úmrtním lístku pro záznam do matrik.

A.

Abscessus — hlíza.

Adipositas — ztučnění.

Alcoholismus acutus vel chronicus — otrava alkoholem

Allantiasis — otrava zkaženou uzeninou.

Anaemia progressiva perniciosa — chudokrevnost ničivá.

Anchylostomiasis — chudokrevnost horníků.

Aneurysma — rozšíření hlavní tepny.

Aneurysma arterioso venosum — rozšíření cevy spojením jejím se žilou.

Aneurysma cordis — vybočení srdeční stěny.

Angina diphtheritica — záškrt.

Apoplexia cerebri — mrtvice mozková.

Apoplexia spinalis — krvácení míchy.

Arteriitis — zápal tepen.

Arteriosclerosis — zkornatění tepen.

Arthritis deformans — zánět kloubů.

Arthritis urica — dna.

Arthrocae — kostižer.

Ascites — břišní vodnatelnost.

Asthma bronchiale — záducha.
Atrophia cerebri — úbytě mozku.
Atrophia hepatis — úbytě jater.
Atrophia muscul. — úbytě svalů.
Atrophia renum — úbytě ledvin.
Auto-intoxiatio — otrava zničením střev.

B.

Botulismus — otrava jaternicemi.
Brightii morbus — nemoc ledvin.
Bronchitis acuta — zánět průdušek.
Bronchopneumonia — zánět plic.

C.

Calculi fellei — žlučové kamínky.
Calculi renum — ledvinové kamínky.
Calculi vesicales — močové kamínky.
Carbunculus — smrtelný vřed.
Carcinoma — rakovina.
Caries — kostižer.
Catarrhus vesinae urinariae — zápal moč. měchýře.
Cavernitis — zánět močové trubice.
Chlorosis — blednička.
Cholecystitis — zánět žlučového měchýře
Cholelithiasis — žlučové kamínky.
Cholera asiatica, nostras — cholera asiatská, domácí.
Chorea minor — tanec sv. Víta.
Cirrhosis hepatis — zvadnutí jater.
Cirrhosis pulmonum — neprostupnost plic.
Combustio — spálenina.
Commotio cerebri — otřes mozku.
Congelatio — zmrznutí.
Contusio — uskřinutí.
Convulsiones — křeče.

- Cor adiposum* — ztučnění srdce.
Croup — záškrt.
Cystitis — zánět měchýře.
Cystocele — kýla měchýře.
Cystolithiasis — kámen měchýře.
Cystoplegia — ochrnutí měchýře.

D.

- Delirium tremens* — třesavka opilců.
Delirium potatorum — blouznění opilců.
Dementia paralytica — zblbění.
Dermatitis — zápal kůže.
Diabetes mellitus — cukrovka.
Dilatatio cordis — rozšíření srdce.
Diphtheritis — mázdřivka.

E.

- Eclampsia infantum* — psotník.
Emollitio cerebri — změknutí mozku.
Emphysema pulmonum — rozedma plic.
Encephalitis — zápal mozku.
Encephalomalacia — změknutí mozku.
Endocarditis — zánět nitroblány srdce.
Enteritis — zánět střev.
Entero-catarrhis — zánět střev.
Enterocoele — kýla střevní.
Epilepsia — padoucnice.
Erysipelas — růže.

F.

- Febris flava* — žlutá zimnice.
Febris intermittens — zimnice střídavá.
Febris puerperalis — horečka omladnic.

Fibroma — nádor.

Fractura ossium — zlámání kostí.

G.

Gangraena senilis — sněť starců.

Gastritis acuta — zánět žaludku.

Gastroenteritis — zánět žaludku a střev

H.

Haematemesis — chrlení krve,

Haematuria — močení krve.

Haemorrhagia — výron krve.

Hepatitis biliaris — zápal jater.

Hydronephrosis — vodnatelnost ledvin.

Hydropericardium — vodnatelnost srdce.

Hyperaemia pulmonum překrvení plic. —

Hypertrophia prostatae — zduření žlázy předstojní.

I.

Icterus — žloutenka.

Incarceratio herniae — kýla uskřinutá.

Influenza — chřipka.

Insolatio — úpal sluneční.

Insufficiencia valvularum — srdeční vada.

Ischurio — zadržetí moče.

L.

Laryngitis catarrh. — katar hltanu.

Lithiasis — kámen.

Lues — příjice.

M.

Marasmus senilis — sešlost věkem.

Mediastinitis — zánět střední pobřišnice.

Meningitis — zánět mozkových blan.

Metritis — zánět dělohy.

Metrorrhagia — krvácení z dělohy.

Morbilc — spalničky.

Myelomencarditis — zánět míchy a jejích blan.

Myocarditis acuta — zánět srdeč. svalu.

Myositis — **zánět** svalů.

N.

Narkosis — smrt v narkose.

Nekrosis ossium — sněť kostí.

Neoplasma — novotvar.

Nephritis — zápal ledvin.

Nephrolitiasis — ledvinové kamínky.

Neuritis — zánět nervů.

O.

Obesitas — ztučnění.

Orchitis — zápal varlat.

Osteomalacia — změknutí kostí.

Osteomyelitis — zápal kostní míchy.

Ostitis — zápal kostí.

Otitis media — zápal středoucha.

P.

Pachymeningitis cerebralis — zápal tvrdé blány mozeční.

Pachymeningitis spinalis — zápal blány míchy.

Paedatrophia — zápal, úbytě dětské.

Paralysis progressiva — blbnutí.

Paralysis spinalis — ochrnutí míchy.

Paralysis vesicae urinarie — ochrnutí měchýře močového.

Pericarditis — zápal srdce.

Perichondritis — zápal okožky chrupavek.

- Periostitis* — zápal okostice nohy.
- Periproctitis* — zápal buňkoviny konečníku.
- Perisplenitis* — zánět pobřišnice u sleziny.
- Peritonitis* — zánět pobřišnice.
- Perityphlitis* — zánět pobřišnice u slepého střeva.
- Pertussis* — zádušný kašel.
- Pharyngitis acuta* — záškrt.
- Pharyngo-laryngitis* — zánět hltanu a ohryzku.
- Phlebothrombosis* — sražení krve v žilách.
- Phlegmasia alba dolens puerperarum* — trombosa žil stehenních u šestinedělek.
- Phlegmose* — zánět buňkoviny.
- Phtisis pulmonum* — suchotiny plic.
- Pleuritis* — zánět pohrudnice.
- Pleuropericarditis* — zánět pohrudnice u osrdce.
- Pleuropneumonia* — zánět plic a pohrudnice.
- Pneumonia catarr.* — zápal plic.
- Pneumopericardium* — hromadění vzduchu v srdci.
- Polio encephalitis* — zánět hnědé hmoty mozkové.
- Polio myelitis* — zánět šedé hmoty míchy.
- Polyarthritiis rheumatica acuta* — prudký kloubový rheumatismus.
- Polymiositis* — mnohonásobný zápal svalů.
- Polyneuritis* — zánět čivů mnohostranný.
- Polypus* — polyp (krevní sraženiny v nose).
- Polysarcia adiposa* — ztučnění.
- Processus puerperalis febrilis* — horečka omladnic.
- Proctitis* — zánět tlustého střeva.
- Purpura variolosa* — černé neštovice.
- Purpura scorbutia* — kurděje.
- Pustula maligna* — snět sleziny.
- Pyæmia* — otrava krve hnisem.
- Pyelitis* — zánět pánve ledvinné.
- Pyelocystitis* — zánět ledvin a močového měchýře.

Pyelonephritis — zánět ledvin a pánve ledvinné.

Pyephlebitis — zánět vrátnice.

Pyonephrosis — rozšíření ledvin.

Pyopneumo-pericardium — hromadění hnisu a vzduchu v srdci.

R.

Rectocele — kýla v konečníku.

Rhachytis engl. — anglická nemoc.

Rheumarthritus acuta — reumat. zápal kloubů.

Ruptura — roztrhnutí.

S.

Scarlatina — spála.

Sclerosis — zkornatění.

Scorbutus — kurděje.

Scrophulosis — krtičnatost.

Sepsis — rozklad krve.

Spasmus glottidis — křeč hlasivky.

Splenitis — zánět sleziny.

Spondylitis — zánět obratlů.

Stenosis — zúžení.

Stricture — stažení.

Stupor — ztrnutí.

Suffocatio — zadušení.

Syphilis — příjice.

Syphiloma — novotvar příjičný.

T.

Tabes dorsalis — vysychání míchy.

Taenia — tasemnice.

Tetanus — ztrnutí.

Thrombosis — ucpání cév.

Tracheitis — zánět sliznice.

Tracheo-bronchitis — zánět sliznice hrtanové a průduškové.

Trichinosis — nemoc trychýnová.

Tuberculosis — tuberkulóza.

Tumor albus — houba kloubu.

Tussis convulsiva — zádušný kašel.

Typhlitis — zápal slepého střeva.

Typhus abdominalis — tyf břišní.

Typhus exanthematicus — tyf skvrnitý.

U.

Ulcus intestinorum — vřed střevní.

Ulcus ventriculi — vřed žaludeční.

Uraemia — otrava krve močem.

Urethritis — zánět sliznice močové.

Urocystitis — zánět měchýře močového.

Urolithiasis — kámen močový.

Urticaria — kopřivina.

V.

Variacella — neštovice ovčí.

Variocele — kýla.

Variolae — neštovice.

Vitium cordis — srdeční vada.

Volvulus — zauzlení střev.

Část IX.

Zákonodárná ustanovení o nemocích a nemocných.

I.

Organisace veřejné služby zdravotní v obcích.

(Říš. zákon ze 30. dubna 1870 z. ř. č. 68.)

§ 1. Nejvyšší dohled k veškerému zdravotnictví a nejvyšší řízení záležitostí medicínálních přísluší správě státní.

K přímé působnosti správy státní příslušejí práce, které se jí pro jich zvláštní důležitost v příčině obecného způsobu zdraví výslovně k vykonávání vyhrazují.

§ 2. Správě státní přísluší zvláště:

a) Aby měla v evidenci veškeré osoby zdravotní a dohlížela k nim, co věcí lékařských se týče, a aby držela ruku nad zákony o vykonávání praxe těmito osobám příslušející;

b) přísluší správě státní dozorství vrchní k nemocnicím, k domům pomatených k porodnicím, domům nalezců a kojných, k ústavům očkovacím, k chorobincím a podobným ústavům, též k lázním léčivým a dobrým vodám, a rovněž jí přísluší dávatí povolení ke zřizování takových ústavů soukromých;

c) přísluší jí přihlížeti k tomu, aby se vykonávaly zákony o nakažlivých nemocech, o endemiích, epidemiích

a pádu dobytka, o karanténách a kontumaci dobytka, jakož o prodávání jedů a léků;

d) přísluší jí řídití očkování;
e) upravovati veškeré lékárnictví a dohlížeti k němu;
f) nařizovati a předsebráti obdukce z příčiny policie zdravotní, konečně

g) přihlížeti k ohledání mrtvých a k tomu, aby se plnily zákony o pochovávání mrtvých, v místech pohřebních, a o výkopávání i převážení těl mrtvých, jakož jí přísluší přihlížeti k mrchovištím a rasovněm.

§ 3. O b c í m n á l e ž e j í v p ř í č i n ě p o l i c i e z d r a v o t n í z á k o n y o b e c n í m i j i m p ř í k á z a n é v s a m o s t a t n é p ů s o b n o s t i t y t o f u n k c e :

a) Mají pečovati o to, aby se plnily zákony k policii zdravotní se vztahující, co se týče silnic, cest, míst a niv, míst k veřejnému shromažďování, bytů, kanálů nečistotu odvádějících a trativodů, vod tekoucích a stojatých, též co se týče vody k pití a vody k užitku, věcí potravních (ohledání dobytka a masa atd.) a nádob, konečně co se týče veřejných lázní;

b) přísluší jim pečovati o to aby se poskytlo náležité pomoci onemocnělým a rodičkám a ochrany osobám, které náhle přijdou v nebezpečení života;

c) náleží jim, míti v evidenci nalezence, hluchoněmé, pomatence a blbce, kteří nejsou v některém veřejném ústavě, a přihlížeti k opatrování těchto osob.

d) náleží obcím, zřizovati a chovati v dobrém způsobu komory umrlčí a hřbitovy a dohlížeti k nim;

e) náleží jim, přihlížeti v příčině policie zdravotní k trhům dobytčím a k průhonům, a

f) zřizovati a v náležitém způsobu chovati mrchoviště.

§ 4. V p ů s o b n o s t i p ř e n e s e n é p ř í s l u š í o b c í m

a) Činiti opatření místní, aby se předešly nemoci nakažlivé a nerozšiřovaly se;

b) přihlížeti k tomu, aby se zachovávala nařízení a předpisy o pohřbích, pokud se týkají policie zdravotní;

c) ohledávati mrtvé;

d) míti účastenství u všelikých opatřeníh očitých a komisích, které úřad politický v okršlku obecním v příčině policie zdravotní předsebere, zvláště přítomnu býti

při veřejném očkování, při vykopávání mrtvol a při obdukcích, a činiti spolu opatření, aby se zamezil a udusil pád dobytka;

e) přísluší jim přihlížeti přímo, co policie zdravotní se týče k ústavům léčitelským a porodnicím v obci;

f) přihlížeti přímo k mrchovištím a rasovněm a

g) podávati úřadu politickému periodické zprávy zdravotní.

Zákonodárství zůstaveno jest, aby ustanovilo i jiné věci zdravotní, o které mají obce v působnosti přenesené péči míti.

§ 5. Zákonodárství zemskému zůstavuje se, aby ustanovilo, jak má každá obec o sobě nebo společně s jinými obcemi učiniti opatření, jichž dle položení a velikosti okršlku obecního a dle počtu i zaměstnání policie zdravotní potřebí.

§ 6. Vykonávati moc a působnost státní u věcech zdravotních přísluší úřadům politickým.

K tomu konci zřízení jsou u politických úřadů orgánové zdravotní.

§ 8. Na císařského lékaře okresního, u okresního hejtmanství ustanoveného, náleží, aby ve svém okresu úředním konal tyto práce:

a) Má pod správou hejtmana okresního dohlížeti k činnosti obce, co se týče policie zdravotní, a k osobám zdravotním svého okresu; má přihlížeti k tomu, aby se vykonávaly předpisy proti mastičkářství a nedovolenému provozování praxe lékařské, též předpisy v příčině prodávání jedů a léků; mimo to má přihlížeti k ústavům léčitelským, humanitním a jiným ústavům se strany policie zdravotní pod dohledem postaveným, k lázním a vodám zdravým, k lékárnám veřejným a domácím, konečně k provozování živností v příčině zdraví škodných.

b) Tu, kde okresní hejtmanství samo zdravotní záležitosti spravuje, má císař. lékař okresní společníným býti, má totiž činiti návrhy, jak se mají řídit věci zdravotní v okresu vůbec, zvláště pak času epidemií, a není-li tu lékaře zvířecího, také času epizocií; a nastávalo-li by z prodlení nebezpečství, má sám pod svým opovídáním jednati; když jde o zřízení a propůjčování živností medicínálních a o upravení poměrů k tomu se vztahujících

má taktéž návrhy činiti; kromě toho má vyšetřování v příčině policie zdravotní naň vznesená předsebráti a dobrá zdání o nich podávati; má sobě zjednati vědomost jak obecného způsobu zdraví lidí, tak i příčin trvale ke způsobu zdraví působících, jmenovitě rozličných předsudků v příčině nemocí a jich léčení škodlivých, a má návrhy činiti, jak by se tu pomohlo; konečně má periodicky předkládati vědeckou hlavní zprávu z jiných zpráv a ze své zkušenosti váženou, o všem tom, co v jeho okrese vidí se býti v příčině policie zdravotní důležitého.

Okresní lékař má periodicky a mimo to, kdykoli toho jest potřebí, ve svém okrese cesty konati.

II.

Zdravotní služba v obcích.

(Zem. zákon ze dne 23. února 1888 č. 9.)

§ 1. Každá obec musí míti sama o sobě nebo společně s jinými obcemi jednoho nebo dle potřeby několik lékařů, aby plnila povinnosti, které ukládá obcím zákon ze dne 30. dubna 1870, zák. říš. čís. 68., v §§ 3. a 4. v příčině policie zdravotní.

Obcím náleží v příčině policie zdravotní, zákony obecními jim přikázané, v s a m o s t a t n é působnosti tyto funkce.

a) Mají pečovati o to, aby se plnily zákony k policii zdravotní se vztahující, co se týče silnic, cest, míst a niv, míst k veřejnému shromažďování, bytů, kanálů nečistotu odvádějících a trativodů, vod tekoucích a stojatých, též co se týče vody k pití a vody k užitku, věci potravních (ohledání dobytka a masa atd.) a nádob, konečně co se týče veřejných lázní;

b) přísluší jim pečovati o to aby se poskytlo náležité pomoci onemocnělým a rodičkám a ochrany osobám, které náhle přijdou v nebezpečství života;

c) náleží jim, míti v evidenci nalezence, hluchoněmé, pomatence a blbce, kteří nejsou v některém veřejném ústavě, a přihlížeti k opatrování těchto osob;

d) náleží obcím, zřizovati a chovati v dobrém způsobu komory umrlčí a hřbitovy a dohlížeti k nim;

e) náleží jim, přihlížeti v příčině policie zdravotní k trhům dobytčím a k průhonům, a

f) zřizovati a v náležitém způsobu chovati mrchoviště.

V působnosti přenesené přísluší obcím:

a) činiti opatření místní, aby se předešly nemoci nakažlivé a nerozšiřovaly se;

b) přihlížeti k tomu, aby zachovávala nařízení a předpisy o pohřbích, pokud se týkají policie zdravotní;

c) ohledávati mrtvé;

d) míti účastenství u všelikých opatřeníh očitých a komisích, které úřad politický v okrsku obecním v příčině policie zdravotní předsebere, zvláště přítomen býti při veřejném očkovaní, při vykopávání mrtvol a při obdukcích, a činiti spolu opatření, aby se zamezil a udusil pád dobytka;

e) přísluší jim přihlížeti přímo, co policie zdravotní se týče, k ústavům léčitelským a porodnicím v obci;

f) přihlížeti přímo k mrchovištím a rasovněm, a

g) podávati úřadu politickému periodické zprávy zdravotní.

Zákonodárství zůstavěno jest, aby ustanovilo i jiné věci zdravotní, o které mají obce v působnosti přenesené péči míti.

§ 2. Obce, které mají zvláštní statut a obce, které mají 6000 anebo více obyvatelů, mají si opatřiti samy o sobě potřebný počet lékařů.

Také jiné obce mohou si zříditi vlastní lékaře, když mají k tomu potřebných prostředků a nebude to překážkou při organisaci služby zdravotní v ostatních obcích okresu. Svolení k tomu udílí zastupitelstvo okresní, dohodnuvši se s politickým úřadem okresním. Aby usnesení o tom učiněné bylo platné, jest potřebí, aby je schválil výbor zemský, dohodnuv se o to s politickým úřadem zemským.

Lékaři, které zřídí jednotlivé obce, jmenují se lékaři obecními (městskými).

Zříditi vlastní lékaře pro jednotlivé obce, které mají 6000 obyvatelů, dovoleno jest toliko za podmínkou, že způsob, jakým se obmýšlí upravití službu lékařskou v obci, jest takový, jímž pojištěno jest náležité obstarávání prací zdravotních, které náležejí obcím v působnosti samostatné i přenesené.

Lékařové obecní musí v případech těch bez výjimky míti stále bydliště své v obcích dotyčných.

Při udílení povolení takových hleděno buď povždy k tomu, aby snad osamocněním sousedních obcí menších nebyla porušena organizace všeobecná.

Co se týče takových obcí, které si přejí samy o sobě opatřiti lékaře vlastní, nechť vůbec zastupitelstvo okresní a politický úřad okresní podrobně prozkoumají poměry ve všech směrech a usnesení o tom učiněná nechť předloží s podrobnými důvody ke schválení zároveň s oněmi usneseními, která se týkají rozdělení okresu na obvody zdravotní.

§ 3. O ostatních obcích každého okresu zastupitelského ustanoví zastupitelstvo okresní, majíc zřetel ku vzdálenosti jednotlivých osad od sebe, k poměrům komunikačním, k tomu, kde jsou již usazeni lékaři, a k jiným okolnostem rozhodujícím, které z těchto obcí mají býti obvodem zdravotním a míti společného lékaře, ale náleží mu vyslechnouti o tom dříve obce, jichž se týče, a dohodnouti se o to s politickým úřadem okresním.

Stejným způsobem ustanoví se jméno obvodu zdravotního, sídlo lékaře obvodního a každá změna, která by se učinila v rozdělení okresu zastupitelského na obvody zdravotní nebo hranicích obvodu zdravotních.

Aby platná byla usnesení, která učiní ve všech těchto příčinách zastupitelstvo okresní, musí je schváliti výbor zemský, dohodnuv se o to s politickým úřadem zemským.

Lékaři, kteří zřídí se pro obvody zdravotní, jmenují se lékaři obvodními.

§ 4. Nelze-li při tom, když se skládají obvody zdravotní, některé pohraničné území okresu zastupitelského vhodně pojati do některého obvodu zdravotního tohoto okresu, dovoluje se, aby spojilo se s pohraničním územím, po případě s obvodem zdravotním některého sousedního okresu v jeden obvod zdravotní, o čemž po návrhu jednoho z příslušných okresních zastupitelstev rozhoduje s konečnou platností výbor zemský, dohodnuv se o to s politickým úřadem zemským.

Zemskému výboru náleží, aby zároveň ustanovil, které zastupitelstvo okresní, pokud se týče obvodu takto složeného, vykonávati bude práva a plniti povinnosti zá-

konem tímto okresním zastupitelstvům propůjčené a pokud se týče uložené.

Kdyby nebylo někde dočasně žádného lékaře obecního nebo obvodního, má učiniti opatření představenstvo obecní, po případě výbor okresní, aby jiný lékař na tu dobu vykonával v obvodu zdravotním pravidelnou službu zdravotní.

§ 5. Ustanoven býti může za lékaře obecního neb obvodního, kdo mimo dostatečnou způsobilost fysickou prokáže:

1. že jest státním občanem rakouským;
2. že má právo provozovati praxi lékařskou;
3. že jest mravně zachovalým;

4. že zná jazyk zemský, kterým mluví obyvatelstvo v obci nebo v obvodu zdravotním, kde chce býti ustanoven, a jsou-li zastoupeny v obyvatelstvu obě národnosti, že zná oba jazyky zemské slovem i písmem. Mezi žadateli mají přednost doktorové lékařství, zvláště pak má se míti ohled na ty, kteří odbyli si zkoušku fysikátní s prospěchem, dále k těm, kteří prokáží, že dosáhnuvše hodnosti doktorské, sloužili v některé nemocnici všeobecné.

V městech, která mají zvláštní statut, musí se žadatelé o místa lékařů obecních vykázati, že odbyli si zkoušku fysikátní.

§ 6. V obcích, které si zřídí vlastní lékaře, jmenuje je samostatně zastupitelstvo obecní.

Lékaře obvodní jmenuje zastupitelstvo okresní.

Lékaři obecní nebo obvodní mohou se ustanoviti zatímně nebo trvale, ale zatímně ne na delší dobu než na jeden rok. Po této době rozhodne orgán k tomu povoláný, svěřuje-li lékaři službu trvale.

V městech která mají zvláštní statut, sluší pokládati lékaře obecní, kteří jsou definitivně zřízeni, za rovné úředníkům trvale ustanoveným.

Aby se obsadila místa lékařů obecních a obvodních nově zřízená neb uprázdněná, vypsán budiž konkurs a náležitě ohlášen v zemském listu úředním.

Lékaři obecnímu neb obvodnímu, který byl jmenován, budiž vydán dekret, v němž se přesně označí podmínky, za kterými mu bylo uděleno místo služební.

V obcích, které míti budou vlastní lékaře, zůstanou lékaři obecní, kteří tu byli, když tento zákon nabyt plat-

nosti, ve svém úřadu a to dle smluv, které mají s obcemi, leč že platí také tu, co ustanovuje tento v příčině služného a sesaditelnosti lékařů obecních a obvodních.

V obcích, které měly posud vlastní lékaře, ale přikázány budou k některému obvodu zdravotnímu, mají lékaři obecní, pokud se týče městští, kteří byli v těchto obcích, když tento zákon nabyl platnosti, před jinými nárok na místo lékaře obvodního v obvodu zdravotním, ku kterému se taková obec přikáže.

§ 7. Starosta obce, po případě starosta okresu oznámí politickému úřadu okresnímu, kdo byl jmenován lékařem obecním nebo obvodním, představený pak tohoto úřadu vezme lékaře, který byl jmenován, do přísahy u přítomnosti starosty obecního, když jde o lékaře obecního, a starosty okresního, když jde o lékaře obvodního.

V městech, která mají zvláštní statut, vezme lékaře obecní v přísahu starosta města.

§ 8. Služné lékařův obecních vyměřují zastupitelstva obecní a vyplácejí pokladny obecní.

Příjmy lékařův obvodních jsou: služné a náhrady nákladů, které jsou spojeny s cestami služebními. Příjmy tyto vyměřují zastupitelstva okresní. Chce-li se zastupitelstvo okresní dovolávati v tom podpory z fondu zemského, musí žádati výbor zemský, aby schválil vyměření těchto příjmů.

Výlohy na služné obvodních lékařů v každém jednotlivém okresu ustanovených, nesou stejným procentem dle berní své povinnosti všechny obce, které jsou přikázány k obvodům zdravotním v okresu zřízeným; výlohy k náhradě nákladů, které spojeny jsou s cestami služebními, uhradují se z fondu okresního. Obé vyplácejí pokladny okresní.

Služné lékaře obecního neb obvodního nesmí činiti méně než 400 zl. (800 K). (Zákon ze dne 6. ledna 1893, zák. zem. čís. 9.)

§ 9. Jsou-li tu povinnosti, které slouží tomu, aby se uhradily výlohy na veřejnou službu zdravotní v obcích obvodů zdravotních, nebo jsou-li tu fondy, které přispívají k tomu účelu, nemění se na tom ničeho tímto zákonem. Povinnosti a příspěvky takové náleží konati do fondu okresního a účtovati na prospěch těch za které se konají.

Aby došly výlohy, které vzejdou obcím, po případě obvodům zdravotním ze služby zdravotní, aspoň částečné úhrady, mohou se zastupitelstva obecní, po případě okresní, usnésti, že se vedle ustanovení § 89. obec. zřiz. má vy-moci povolení, aby vybíraly obce, po případě obvody zdravotní zvláštní poplatky za to, když koná se řízení úřední v jiných záležitostech služby zdravotní (na př. ohlédání mrtvol, prohlídka masa a jiné).

Zastupitelstvo zemské poskytne obvodům zdravotním, které by výlohy na lékaře přes příliš tížily, podpory z fondu zemského a vloží za tím účelem každého roku do rozpočtu zemského k odůvodněnému návrhu výboru zemského potřebnou částku. Prvně se to stane teprve tehdy, až bude provedena reorganisace služby zdravotní v celé zemi.

Poplatky, které by po případě ustanoveny byly po rozumu druhého odstavce tohoto paragrafu, vybírají starosta od případu k případu anebo dle povahy dotyčného úředního řízení zdravotního v určitých obdobích a odved je pok adně obecní, pokud se týče okresní. Není dovoleno, aby lékař sám sobě přímo vybíral poplatky tyto.

§ 10. Lékaři obecní a obvodní jsou stálými orgány odbornými, kterým náleží, aby spolupůsobili ve všem, co ukládá zákon obci v příčině policie zdravotní (§§ 3. a 4. zák. ze dne 30. dubna 1870, čís. 68. zák. říš., a mají jako orgánové odborní povahu úředníků veřejných.

Povinnosti služební lékařů obecních a obvodních upraví zvláštní instrukce, kterou vydá politický úřad zemský způsobem nařízení, vyžádav si prvé zdání odborné zemské rady zdravotní a shodnu v to s výborem zemským.

Lékař obecní neb obvodní nesmí na stranách ani žádati, ani od nich přijímati žádné odměny za výkony, kterými jest povinen v obecní službě zdravotní.

Pokud úřad politický neučiní jiných opatření, jest také lékař obecní po případě obvodní povolán a povinen, aby konal očkování veřejné za plat, který za to jest ustanoven.

Také má vyhověti tomu, když požádají ho c. k. úřadové, aby konal zdravotní řízení úřední, za to pak dostane se mu náhrady z pokladny státní podle normální sazby o tom platné.

§ 11. Starostenstvům obecním, pokud se týče výborům okresním sluší dohlížeti k služební činnosti lékařů obecních, pokud se týče obvodních a vykonávati nad nimi moc disciplinární.

Řízení disciplinární budiž zavedeno, když jest lékař v úřadě nedbalým anebo prohřeší se jinak proti své povinnosti.

Tresty disciplinární jsou: důtka, pokuta, která se může ustanoviti až do 100 zl. (200 K) a propuštění z úřadu.

O stížnostech v řízení disciplinárním podaných rozhoduje se postupem instancí samosprávných.

Návrh, aby byl lékař trvale ustanovený propuštěn z úřadu, budiž předložen výboru zemskému, aby o něm rozhodl.

Jestli v cestě disciplinární proti lékaři obecnímu uznáno na pokutu, plyne obnos dotyčný do místního fondu chudinského, uložena-li však pokuta lékaři obvodnímu, plyne do fondu okresního.

Výborové obecní a okresní, vykonávající práva, která jim náležejí podle ustanovení tohoto § 11., obraťtež se k úřadu politickému ve všech případech, kde jde o to, posouditi činnost lékařovu v příčině policejní nebo v příčině věcné.

§ 12. V obcích, které mají zvláštní statut, buďtež stálé komise zdravotní. Také v jiných obcích, které budou míti vlastní lékaře, anebo pro celé okresy zastupitelské mohou se zřídit stálé komise zdravotní, když se zastupitelstvo obecní po případě okresní o to snese.

Účelem těchto komisí zdravotních jest, aby jako poradní orgánové zdravotní podporovaly správy zdravotní dotyčných obcí aneb obvodů zdravotních, když vykonávají působnost svou v oboru zdravotním a přičinily se z vlastního popudu k tomu, aby zdokonalovalo se zřízení zdravotní.

Statutem, jež vydá politický úřad zemský, vyslechnuv prve zemskou radu zdravotní a dohodnuv se s výborem zemským, ustanoví se, jak budou tyto komise zdravotní složeny a jaká bude jejich činnost.

Ustaví-li se v obci nebo v okresu taková stálá komise zdravotní, budiž to oznámeno výboru zemskému a politickému úřadu okresnímu.

§ 13. Každá obec činiž opatření, aby v ní bylo dostatečné pomoci zkoušených babiček při porodech vůbec a pomoci bezplatné chudým rodičkám zvláště. Náklad z toho vycházející uhradí se z prostředků obecních.

Okresní zastupitelstva mají působiti k tomu, aby byl v okrese dostatečný počet zkoušených babiček, jejichž služeb by se mohly dovolávati v případě potřeby.

§ 14. Obce, které si zřídí vlastní lékaře, mají učiniti opatření, kterých jest potřebí, aby se mohlo dostati neodkladné pomoci nemocným anebo rodičkám, které jsou bez přístřeší anebo bez ošetřování, zvláště pak zříditi mají pro takovéto případy místnost, která musí býti přiměřeně opatřena a nejnutnějšími prostředky ochrannými a dopravními opatřena.

Aby také obvody zdravotní takové místnosti podle potřeby si opatřily, o to pečovati mají zastupitelstva okresní.

§ 15. Výborové a zastupitelstva okresní, výbor zemský a úřadové političtí mají v mezích působnosti, která jim po zákonu náleží, přihlížeti pilně k tomu, aby se ustanovení tohoto zákona přísně šetřilo, a mají, kdyby jich nebylo dbáno, zjednati potřebnou pomoc podle předpisů zákonních.

Politický úřad zemský, vyslechnuv dobré zdání odborné zdravotní rady zemské a dohodnuv se s výborem zemským, vydá předpisy, podle nichž se jednotlivá ustanovení tohoto zákona mají prováděti.

§ 16. O stížnostech na usnesení a opatření, která byla učiněna na základě tohoto zákona, rozhodují úřadové, kteří povolání jsou k tomu vedle ustanovení zákona obecního a zákona o zastupitelstvu okresním.

Ve všech případech, kde předpisuje zákon, že k tomu, aby usnesení nebo opatření učiněno bylo platné, jest potřebí, aby dohodnulo se zastupitelstvo okresní s politickým úřadem okresním a kde se nedocílí takového dohodnutí, rozhoduje výbor zemský, dohodnuv se s politickým úřadem zemským jako stolice poslední.

§ 17. Zákon tento nedotýká se vrchního dohledu, jež konati přísluší státní správě k veškerému zdravotnictví vedle ustanovení zákona ze dne 30 dubna 1870, zák. říš. čís. 68.

III.

Zákonná ustanovení o veřejných všeobecných nemocnicích.

(Zemský zákon z roku 1895, čís. 55.)

§ 1. Všeobecné veřejné nemocnice ustanoveny jsou k tomu, aby osobám stíženým nemocí zhojitelnou, nehledíc k tomu, kam přísluší a jakého jsou vyznání, po dobu nemoci jejich poskytovaly lékařskou pomoc a úplné opatření.

§ 2. Do všeobecných veřejných nemocnic buďtež přijímáni všickni nemocní, kteří

a) odevzdání budou do nich, opatření jsouce vysvědčením lékařským, jež dosvědčí nutnou potřebu ošetřování v nemocnici. anebo

b) kteří sami se přihlásí, aby byli přijati.

V obojím případě náleží na lékaře ústavu, aby na základě vlastního vyšetření s konečnou platností, však též na vlastní odpovědnost rozhodl, jsou-li způsobilými ku přijetí.

Žádnému těžce onemocnělému nesmí se odepřítí přijetí do nemocnice proto, že nemá listin, prokazujících jeho příslušnost nebo způsobilost k placení.

§ 3. Osoby, stížené nemocí nezhojitelnou, jakož i osoby stížené neduhy chronickými, které nepotřebují nepřerušného dohledu lékařského a také péče, nýbrž mohou býti ošetřovány buď doma nebo v přiměřených ústavech jiných, zpravidla nejsou způsobilý, aby přijaty byly do všeobecné veřejné nemocnice.

Však výjimkou lze přijmouti do všeobecné veřejné nemocnice též osoby stížené nemocí nezhojitelnou nebo chronickou a to v tom případě, když časem jejich neduh tak se zhorší, že nastane potřeba zvláštní pomoci lékařské, anebo když k neduhu jejich přidá se jiná některá nemoc.

Choromyslní mohou býti přijati do všeobecných veřejných nemocnic toliko na čas potřeby neodkladné, když jsou sobě neb okolí svému nebezpečni a jiným způsobem opatřiti jich nelze, což lékařským vysvědčením musí býti zjištěno, a když ústav má místnosti náležitě zřízené k jich opatření i opatrovnictvo způsobilé k jich obsluze. V ústavu tom ponechání buďte jen dotud, až na základě

jednání, již ihned po jich přijetí do nemocnice má se zavést za příčinou jich umístění v některém ústavu pro choromyslné, bude zjednána možnost dopravit je do ústavu takového.

Rodičky mohou přijaty býti v případě nejdůtklivější potřeby jen tehdy, jsou-li bez přístřeší; v ústavu pak zůstatí mohou jen dotud, pokud nebude možno propustiti je bez nebezpečí pro vlastní jejich zdraví i pro zdraví dítěte.

§ 4. Všeobecné veřejné nemocnice poskytujíž přijatým nemocným: přiměřenou pomoc lékařskou a léky, lože a pobyt v místnosti zařízené tak, aby vyhovovala potřebám nemocných, stravu, obsluhu, ošetřování a v případě úmrtí pohřeb.

Obec domovská povinna jest dáti náhradu za oděv, jehož nemocný nezbytně potřebuje, anebo za chirurgické přístroje, brejle, bandáže, berly a pod., kteréž třeba bylo dáti s sebou nemajetným nemocným propuštěným.

§ 5. Za ošetřování a léčení nemocných mají všeobecné veřejné nemocnice vybíratí jistý poplatek dle dnů ošetřovacích vyměřený. Pokud náklad, který takto ústavům těm způsobí ošetřování nemocných v Čechách domovem příslušných, nelze vymáhati na ošetřovanci nebo na jiných osobách fysických nebo morálních (sborech, spolcích, živnostenských společenstev, podpůrných pokladnách a pod.), které by na základě všeobecných nebo zvláštních zákonů a předpisů, nebo dle zvláštních smluv, závazků nadačních, nálezů soudních nebo správních atd., především byly náhradou povinny, nahradí jej ústavům řečeným fond zemský dle taxy ústavu vyměřené. Co se týče náhrady výloh nedobytných za ošetřování nemocných, příslušných domovem mimo Čechy, kteří byli přijati do některé všeobecné veřejné nemocnice v Čechách, nezmění se zákonem tímto ničehož v předpisech a úmluvách v této příčině platných.

§ 6. Všeobecné veřejné nemocnice mají se samostatně vydržovati z výnosu vlastního jmění svého, svých nadací, z náhrad výloh ošetřovacích a z jiných příjmů po případě jim přikázaných. Spravují se orgány dle stanov k tomu povolanými, jsou však zároveň podrobeny dohledu výboru zemského a úřadů politických.

§ 7. Nemocnice jež byly v Čechách dosud úředně uznány za ústavy všeobecné a veřejné a v této vlastnosti toho času činny jsou, zůstanou jimi dotud, pokud by ne-
vzešla potřeba právo veřejnosti jim odejmouti (§ 19).
Zřizovati mohou nemocnice obce, okresy, sbory aneb jednotliví zakladatelé.

Právní povaha všeobecné a veřejné nemocnice na dále udělovati se bude v každém jednotlivém případě zákonem zemským.

Aby se některá veřejná nemocnice mohla prohlásit za veřejnou, sluší dříve prokázati, že ústavu takového ve příslušné krajině vskutku jest zapotřebí. Při posuzování potřeby této budiž přihlíženo zejména k poměrům zdravotním a výdělkovým, též k hustotě obyvatelstva, ku vzdálenosti a přístupnosti všeobecných a veřejných nemocnic nejbližše se nacházejících a k jiným vůbec okolnostem v té věci důležitým. Kromě toho budiž způsobem přiměřeným zjištěno, hodí-li se budova polohou svou, stavební úpravou i vnitřním zařízením svým k účelům všeobecné nemocnice veřejné; rovněž budiž prokázáno že zakladatelé ústavu postarali se o náklad stavební a zařizovací měrou úplně dostatečnou a že nemocnice opatřena jest na půl roku napřed peněžnými prostředky tak, aby byla s dostatek uhrazena potřeba toho půlletí, pokud ji předvídati lze (§ 18).

§ 8. Každá všeobecná nemocnice měž stanovy své, shodující se s ustanoveními základními zákona toho. Stanovy, po případě jich změnu, schvaluje politický úřad zemský za souhlasu výboru zemského.

§ 9. Stanovy obsahujtež v podstatě následující ustanovení obecná:

1. o tom, co ústav má poskytovat nemocným, a jakým způsobem má se to činiti;

2. o správě ústavu, pokud se týče o tom, kterak mají býti složeny orgány, jimž jest správa svěřena. Při tom hleděti jest

a) k záležitostem, které nepatří k běžné službě ústavu, tudíž zvláště ku všelikým opatřením, jež se týkají kmenového jmění ústavu, rozšíření, oprav, nové stavby, přestavby budovy nemocniční nebo přístavby, vůbec ke všemu tomu, co by mohlo míti účinek na jmění kmenové;

b) k obstarání obyčejných běžných prací správních, konečně

c) též k tomu, kdo má právo ustanovovati počet lékařů, úředníků a ostatních zřízců i jejich příjmy a kdo je dosazovati bude;

3. ustanovení obecná v příčině konání služby lékařské a opatrovatelské, zejména též předpis, že řídící lékař ústavu povinen jest podávati každoročně zprávu o výsledcích léčení vůbec a o své lékařské i vědecké činnosti zvláště;

4. ustanovení o tom, kdo ústav na venek zastupuje, o služebném postavení zřízcův ústavů, po případě o jich nárocích na požitky výslužné a opatrovací, jakož také o vykonávání moci disciplinární nad nimi;

5. ustanovení pro případ zrušení ústavu.

§ 10. Kromě stanov budiž každá všeobecná veřejná nemocnice opatřena potřebnými instrukcemi pro zřízence ústavu a řádem domácím. Instrukce a domácí řady obsahují též podrobné provedení všeobecných předpisů stanov i třeba jest jim schválení výboru zemského za souhlasu politického úřadu zemského.

§ 11. Povinna jest správa nemocnice zejména, kdykoliv některý nemocný přijme se do ústavu, zaříditi ihned potřebné šetření, aby se zjistilo, kdo má hraditi náklad. Šetření toto budiž provedeno s náležitou obezřetností a svědomitostí; náhrada výloh ošetrovacích buď po vystoupení neb úmrtí nemocného bez prodlení požadována na těch, kdož dle platných zákonů a předpisů k ní jsou povinni; a takovéto toliko výlohy ošetrovací, jichž vskutku nelze jinak dobytí, buďtež výboru zemskému v určitých lhůtách za účelem zapravení z fondu zemského účtovány, při čemž dokázati jest nedobytnost jejich. Rovněž má správa nemocnice zvláštním inventářem chovati v patrnosti kmenové jmění ústavu i nadace jemu snad přikázané a nakládati jimi tak, jak to věnování jejich ustanovuje, má ve všelikých výdajích ústavu šetřiti mezi předepsaných taxou ošetrovací a vésti řádné účty o vlastním jmění ústavu a běžných příjmech, tak i o fondech zvláštním účelům věnovaných, má-li nemocnice takových.

Zvláště však má správa každoročně zasílati výboru zemskému účet o hospodářství ústavu (§ 14), předběžně zkoumaný příslušným orgánem správním a zhotovený dle

předpisů, které výbor zemský již vydal nebo budoucně ještě vydá. Též povinna jest správa podati výboru zemskému, jestli sobě toho žádati bude, ku prohlédnutí i jiné doklady, týkající se hospodářství, zejména roční rozpočty a pod.

§ 12. K usnesením a opatřením správy nemocniční, které týkají se záležitostí naznačených v § 9. lit. a), též k usnesením správy, kterými stanoví se počet lékařského, správního a jiného personálu i jejich příjmy, potřebí jest schválení výboru zemského, bez něhož takové usnesení a opatření nesmí se provésti.

§ 13. Každé jmenování lékařů při všeobecných veřejných nemocnicích budiž k potvrzení předloženo výboru zemskému, jenž potvrzení to udělí, vyslechna prve politický úřad zemský.

Řídícím (ordinujícím nebo primárním) lékařem všeobecné veřejné nemocnice může býti jmenován toliko ten, kdo

a) na některé unversitě domácí dosáhl hodnosti doktora veškerého lékařství (pokud se týče hodnosti doktora mediciny a chirurgie a magistra porodnictví), a

b) buď v některé všeobecné nemocnici neb jiném ústavu humanitním alespoň po dvě léta konal služby lékaře sekundárního (po případě assistenta neb operatéra) nebo nejméně po tři léta zaměstnán byl buď ve veřejné službě zdravotní nebo soukromou praxí lékařskou.

Je-li více uchazečů, rozhoduje doba služby ve všeobecné nemocnici, i náleží přednost těm, kdož konali služby jako primáři, sekundáři, assistenti nebo operatéri a podali o své zvláštní způsobilosti doklady. Ustanovení správních úředníků nemocničních potvrzuje výbor zemský.

§ 14. Výbor zemský vykonává vrchní dohled na správu všeobecných nemocnic veřejných; na něj náleží aby každoročně zaslané účty správ o hospodářství nemocnice zevrubně prohlédl a příslušné vyřízení vydal; jest také oprávněn vlastními orgány svými nebo jinými příslušnými orgány, jež k tomu ustanoví, podrobovati nemocnice přímé prohlídce v příčině jich hospodářství, a to po případu též za účastenství úřadů zeměpanských, pokud by šlo o řízení lékařské, i zaříditi, čeho třeba k odstranění vad shledaných.

§ 15. Výbor zemský má právo, pro každou všeobecnou nemocnici veřejnou ustanoviti důvěrníka svého, jemuž jakožto delegátovi výboru zemského přísluší právo zasedati a hlasovati ve sboru dle stanov ke správě ústavu povolaném.

§ 16. Kdyby orgánové, jimž jest svěřena správa nemocnice, povinností svých trvale a hrubě zanedbávali, má výbor zemský právo — pokud by k zjednání pomoci potřebné nestačila ustanovení stanov — sám vinníky suspendovati, po případě je z úřadu nebo funkce jejich odstraniti. Zanedbávají-li lékaři takovýmto způsobem povinností svých, může je — pokud nelze užiti ustanovení stanov — suspendovati neb sesaditi výbor zemský za souhlasu politického úřadu zemského. V obou případech výbor zemský učiní opatření, jichž jest třeba k dalšímu obstarávání prací příslušných.

§ 17. Výboru zemskému přísluší, aby na základě výsledků účetních (§ 14) a za souhlasu c. k. místodržitelství ustanovil taxu ošetrovací na jeden neb více roků. Dokud nebude jinak ustanoveno, budiž při vyšetřování taxy ošetrovací i budoucně užíváno předpisů, obsažených ve vynešeních ministerstva vnitra ze dne 10. dubna 1857, č. 10.946,*) pokud ty předpisy nepřičí se zásadním ustanovením tohoto zákona, při čemž se výslovně ustanovuje, že za náklad na nové stavby, přístavky a přestavby, jakož i na nové jich zařízení vnitřní nelze požadovati náhrady z peněz zemských nýbrž že pouze ti, kdož ústav zřídili aneb převzali, povinni jsou nésti náklad dotčený.

§ 18. Polovice náhrady ošetrovacích nákladů, již se dostane nově zřízené všeobecné nemocnice veřejné z fondu zemského za prvý rok činnosti její jakožto všeobecného ústavu veřejného, užito budiž k založení fondu rezervního pro ústav. Ostatně zůstane — pokud nebude jinak ustanoveno — i dále v platnosti to, co vynesení ministerstva ze dne 19. dubna 1857, č. 10946*) předpisuje v příčině utvoření fondu rezervního.

§ 19. Zákonem zemským může se té které nemocnici k návrhu zemského výboru nebo politického úřadu zemského právo veřejnosti odejmouti; právo toto odejmouti pro-

*) Č. 21 Věstn. vládní z r. 1857, odděl. II.

zatímně až do vydání příslušného zákona zemského může však též politický úřad zemský se souhlasem výboru zemského.

Právo veřejnosti odejmouti se může tehdy, když během času pominuly podmínky, jež rozhodly o zřízení takového ústavu, zejména když frekvence ústavu klesla tak, že by se nesrovnávala s nákladem uvedeným na ošetřovance ústavu, neb když správa nemocnice trvale zanedbává ustanovení tohoto zákona a jiných zákonů a nařízení, týkajících se veřejné péče o nemocné, když převzaté závazky neplní, a když jiné donucovací prostředky neměly výsledku.

Pokud by pro takový případ v příčině naložení s jměním ústavu a dalšího užívání budovy v stanovách nebylo s dostatek postaráno a též ustanovení zákonů ze dne 16. dubna 1864 a 25. července 1864 (č. 7. a 27. zák. a nař. o ústavech obecních a okresních nemohlo se užiti, má výbor zemský, vyslechna onen sbor, jemuž přísluší správa ústavu a politický úřad zemský, po případě zjednáje si souhlas politického úřadu zemského, učiniti opatření potřebná.

§ 20. Správě státní vyhrazeno jest právo vrchního dohledu k všeobecným nemocnicím veřejným podle toho, co v té příčině ustanovuje zákon ze dne 30. dubna 1870, č. 68 zák. říš.

IV.

Zákonné ustanovení o dlouhotrvajících a nevléčitelných nemocích vzhledem k nemocnicím.

(Výnos c. k. místodrž. česk. ze dne 2. července 1869, č. 33.749.)

1. Oznámení o dlouhotrvající nemoci budiž bez výjimky, tedy nehledíc k tomu, lze-li nemocného převéztí čili nic, učiněno hned obci, v níž nemocnice se nalézají, jakmile lze poznati, že nemoc jest chronická, vším způsobem pak nejdéle po projití čtvrt roku ode dne, kdy nemocný byl do nemocnice přijat.

2. Ošetřovací náklad, který by vzešel za nemocné nezhojitelné a k ošetřování v obecných nemocnicích veřejných nezpůsobné, nemůže za zemským fondem býti pohledáván; pročež veřejné nemocnice nemají takových

nemocných pokud se týče chorých neduživců, přijímati v ošetřování, leda by šlo o příhodilé zhoršení takové nezhojitelné nemoci pokud zvláštního lékařského ošetřování vyžaduje, nebo by bylo činiti o jinou nemoc, která zvláště v sobě se vyskytla.

Za toutéž příčinou budiž ošetřovanec, jakmile se okáže nezhojitelnost jeho, podle které ve veřejné nemocnici již léčen býti nemá, z nemocnice propuštěn, nehledíc k tomu, jak dlouho byl v ošetřování; kdyby pak takový nemocný nemohl býti propuštěn tak, aby sám o sobě byl zůstaven, budiž obci, v níž nemocnice leží, oznámeno to s vyzváním, aby nemocného do krátké lhůty převzala, kteréžto obci šetřiti bude toho, co ustanovuje domovský zákon ze dne 3. prosince 1863, zák. zem. čís. 105 částka IV. v příčině přespólních chudých ještě zvláště § 28. téhož zákona. Přísluší-li ošetřovanec takový, který se má od obce přijmouti, k obci sousední, může se nemocnice obrátiti též přímo k této obci.

3. Veřejné nemocnice a obce jsou právy z toho, aby závazků výše na ně vložených, pilně šetřily.

V.

Zákonné ustanovení o desinfekci při nakažlivých nemocích.

(Výnos c. k. místodržitelství v král. Českém ze dne 11. září r. 1887, č. 75.281.)

Návod, jak se konati má desinfekce při nemocích nakažlivých dle návrhů nejvyšší zdravotní rady.

I. Poznámky úvodní.

1. Chceme-li zameziti, aby nemoci nakažlivé dále se nerozšiřovaly, musíme nejen zároveň pečovati o to, aby opatřeny byly zdravý vzduch, čistá voda, čistá půda a aby jízba, v níž nemocný se nachází, nemocný sám i jeho okolí co možná nejvíce v čistotě drženy byly, nýbrž třeba i co nejbezpečněji užívati prostředkův, kterými nakažliviny, jež z těla nemocného vycházejí a přeneseny byvše na lidi zdravé zplozují v nich nemoc stejnou, se ničí aneb tak se

mění, až se stanou neškodnými a kde to možno není, aspoň na čas se zbavují působnosti, až dojdou v místa, kde dále škoditi nemohou.

Jaká jest podstata nakažlivin.

2. Bádáním doby novější bylo dokázáno, že většina nakažlivin dosud blíže známých jsou organismy rostlinné, náležející k plísním dělivým. Zdali tak zvané beztvárné kvasy působí také jako nakažliviny, nelze té doby ještě pokládati za zjištěné; nicméně však na základě toho, co bylo pozorováno, možno míti za to, že prostředky, kterými nakažliviny rostlinné se ničí nebo působnosti se zbavují, také dostačují, aby beztvárné kvasy jimi pozbyly nakažlivosti své.

Čím se přenáší nákaza.

2. Nakažliviny, jež vešly do organismu lidského a tam se během nemoci rozmnožují (kokky, bakterie, bacilly), opouštějí tělo spolu s různými tekutinami odměšovanými a látkami výmětnými. Dle toho, ve kterém ústrojí se usadily, nalézáme je brzo ve výmětech střeva (při cholere, tyfu, úplavici), brzo v odměscích žláz a sliznic (při mázdrivce, nakažlivém zánětu očním, horečce omládnic, záduše, tuberkulose atd.), brzo v obsahu výkvětků kůže a na šupinkách pokožky (neštovice, spalničky, spála, při poslednější také v moči), v povrchu ran a vředu (při růži, sněti slezinné, ozhřivce).

Jak se nakažliviny chovají.

4. Nakažliviny, které vyšly ven, lpí na nemocném a na všech věcech, s kterými nemocný neb výměty jeho ve styk přišly. Plísně nakažlivé udržují se za příznivých okolností zevnějších po delší čas při životě a podržují způsobilost svou, rozvíjeti a rozmnožovati se.

Toto poslednější platí zejména o oněch plísních dělivých, které již uvnitř těla lidského, což ovšem se zřídka stává, aneb vyšedše z těla, rozvíjejí se ve tvary trvalé, tak zvané spóry (výtrusy), jež vlivům zevnějším lépe vzdorovati mohou než tvary životní (bakterie, bacilly atd.), ze kterých pošly a které se z nich opět vyvíjejí.

Musíme tudíž vždycky nakažliviny co možná zavčas neškodnými učiniti, pokud se týče je zničení (t. j. desinfikovati), abychom umrtvili rostlinné tvary plísni dělivých, jež méně mohou vzdorovati, prve než kdy déle meškáme, za příznivých poměrů utvořily tvary trvalé — spóry (výtrusy) — kteréž pak nejen ke zničení svému vyžadují delší a důkladnější desinfekce, nýbrž i, jakmile nositelé jich vysušení jsou, jakožto prach větrem zavanuty bývají a tak účinku prostředků desinfekčních těžce přístupnými se činí.

Nemoci nakažlivé.

5. Nemoci, proti jichž zavlečení desinfekci provésti třeba, jsou následující:

1. asijská cholera,
2. neštovice,
3. mázdřivka,
4. tyfus osutinový a zvratný,
5. tyfus břišný,
6. úplavice epidemická,
7. spála,
8. spalničky a růžovky,
9. růže a akcidentelní nemoci ranné,
10. sněť slezinná a ozhřivka,
11. nemoci omladnic,
12. nakažlivý zánět oční,
13. úbytě plic (souchotiny) a záducha (kašel dusivý).

Jak máme při desinfekci před se jíti.

6. Prostředky desinfekční a způsob, jak s nimi zacházeti máme, neřídí se tak dle způsobu nemoci nakažlivé, ako spíše dle předmětu, jenž desinfikován býti má. Způsob desinfekce zůstává tudíž pro tytéž předměty při různých nemocech nakažlivých stejným.

Naproti tomu řídití se bude rozsah desinfekce a užití ji při různých předmětech, na něž se vztahovati má, v každém jednotlivém případě jak dle způsobu nemoci, tak i dle zevnějších okolností a životních poměrů nemocného, a určí je tudíž od případu k případu úřad zdravotní, pokud se týče lékař úřední, jenž potřebných zpráv vyžádati sobě má od lékaře ošetřujícího.

Vůbec buď při nemocech, uvedených pod čísly 1 až 7, desinfekce provedena v rozsahu větším a při nemocech, uvedených pod čísly 1 až 4 také trvaleji, kdežto při nemocech ostatních desinfekci méně obsáhlou a toliko na ty věci obmezenou, kterých nemocný bezprostředně užívá, zejména v těch případech smíme pokládati za dostatečnou, jestli v místnosti, která desinfikována býti má, pouze jedna osoba, nakažlivou nemocí stížená, a bylo-li se postaráno o to, aby všechny nakažliviny byly rychle odstraněny a neškodnými učiněny, aby vzduch v jizbě, v níž nemocný jest, vydatně a často byl obnovován, a aby jizba ta v čistotě držena byla.

Nejdůkladnější desinfekci podrobeny buďtež tekutiny odměšované a výměty nemocného, jež známy jsou jako nositelé nakažlivin.

II. Prostředky desinfekční.

7. Jakožto prostředků desinfekčních budiž užito:

a) **S p á l e n í.** Toto smí nařízeno býti pouze při věcech bezcenných, obvazcích, hadrech k utírání, jež tím, co nemocný ze sebe vyvrhl, vyprázdnil neb vydávil, silně jsou znečištěny, podobně při smetí, slámě z postele, aneb, pakli strana k tomu svolí, při předmětech zvláště pokálených, avšak ještě cenných.

b) **P r o u d í c í p ř e h ř á t é p á r y v o d n í** v zařízených k tomu přístrojích a ústavech desinfekčních.

Poněvadž proudící pára vodní jest jedním z nejúčinnějších prostředků desinfekčních, jehož užití lze při velmi mnoha věcech, jimiž nejčastěji nakažliviny se přenášejí a zavlékají, jako šatstvo, prádlo, pokrývky vlněné a vatové, žíněnky, ano i papír a knihy, a to bez poškození materiálu, třeba bude působiti k tomu, aby v každém větším městě, avšak také v nemocnicích, trestnicích a pracovnách a pod. zřízeny byly takové stálé ústavy desinfekční, dle potřeby zařízené.

Ke společnému užívání pro obce menší doporučovalo by se zřízení přístrojů, které se dají přenášeti.

Dokud přístrojů takových není po ruce, buďtež pro potřebu učiněna opatření, která uvedena byla ve vydaném

vynesení ministerském ode dne 5. srpna 1886, čís. 14067, poučení o choleře, III. předpisy o desinfekci.

Budiž tedy pro pomoc v případě potřeby užito uzavřené nádržky, do které se předměty zavěsí aneb na mřížové dno postaví. Spodní dno opatřeno buď rourou, do níž se přivádí pára z kotla parního. Hořejší část nádržky buď opatřena víkem těsně přiléhajícím, v němž jest roura, kterou pára proudí ven, která však nesmí býti širší, než ona, kterou se pára přivádí.

Doba, po kterou předměty vydány býti mají účinku proudící páry, závisí od toho, zdali předměty ty parou snadněji nebo tížeji proniknuty býti mohou. Oděv musí vydán býti účinku páry nejméně 1 hodinu, hustější věci, polštáře, žíněny nejméně 2 až 3 hodiny. Předměty vyňaté ze skříně parní buďtež na to provětrány a když uschly, buďtež vydány.

Kde není po ruce kotle parního, užiti lze většího kotle na prádlo nebo bane destilační, s které sňat jest příklop, nad kterýžto kotel postaví se jako prostora desinfekční dřevěný sud, jenž ku kotli těsně přiléhá; dolejší dno sudu jest nahrazeno dnem mřížovým. V hořejším dnu jest vyvrtána větší díra, kterou pára proudí ven, do níž teploměr zavěsiti lze, abychom se z teploty ucházející páry, která 100 stupňů Celsia míti musí, ujistiti mohli, že nakažliviny skutečně se zničí.

Výslovně budiž podotknuto, že kožešin, koží, předmětů klížených do proudící páry vodní dáti nelze, aniž by nebyly poškozeny. Užiti horkého vzduchu suchého (suchého horka) neposkytuje dostatečné záruky pro výsledek desinfekce a škodí zejména věcem, vyrobeným z látek zvířecích.

c) Pětiprocentového roztoku kyseliny karbolové, jež obdržeti lze z jednoho dílu hraněné neb rozpuštěné kyseliny karbolové, která však ještě obsahuje hranoly kyseliny karbolové, rozpustíme-li ji pečlivě v 18 dílech teplé vody.

Tohoto roztoku kyseliny karbolové užívá se nejvíce, poněvadž účinkem svým překazí rozvoj nakažlivin rostlinných a úplně je umrtví. Roztok ten hodí se k desinfekci všech věcí, které se dají mýti, věcí kožených, náradí dřevěného, všech výmětů nemocného, klosetů atd. Roztoku

toho užití lze také k výrobě mlhy karbolové (sprchy karbolové) v jizbě nemocných, ku kterémuž účelu upotřebíme většího přístroje rozprašovacího.

Kyselina karbolová jest jedovatá, ve stavu sehnaném žíravá, třeba tedy obezřele s ní zacházeti.

Tekutá hnědě zbarvená surová kyselina karbolová, která v obchodech se prodává, má co do desinfekce cenu pochybnou, poněvadž obsahuje zhusta málo čisté kyseliny karbolové a obsah ten velice se mění. Této kyseliny užití lze pouze k polévání záchodů a pod.

d) R o z t o k u s u b l i m á t u (ž í r a v é h o s u b l i m á t u, c h l o r i d u r t u ť n a t é h o). Roztok tento připravíme, rozpustíme-li jeden gram chloridu rtuťnatého v litru destilované vody. Voda pramenitá nebo studničná nehodí se proto k roztoku, poněvadž se v ní, chová-li v sobě jen poněkud více uhličnatého vápna, chlorid rtuťnatý částečně neb zcela rozkládá a tím účinek desinfekce se zeslabuje. Všeobecnějšímu užívání sublimátu vadí přes to, že prostředek tento velmi účinně působí na kultury bakterií, kokky a spóry (výtrusy), okolnost ta, že týž velmi mnoha minerálními a organickými sloučeninami se rozkládá a tím účinnosti pozbývá, že však také výtvořiny přeměnou ze sublimátu vyrobené účinkují na organismus lidský způsobem zdraví škodlivým, pročez předmětů sublimátem desinfikovaných toliko tehdy dále smíme bez obavy užití, jestliže je, když roztokem sublimátu byly desinfikovány, tak důkladně vyčistíme, že se při tom úplně odstraní sloučeniny rtuťové, které na nich lpí. Tomuto požadavku v mnoha případech nelze vyhověti, tak na př. jest přímo nemožno, odstraniti z podlah a dírkovaných stěn, které byly desinfikovány roztokem sublimátu, později úplně sloučeniny rtuťové, a mohou následkem toho v případech takových povstati onemocnění rtuť.

Z důvodů těchto upuštěno buď od sublimátu jako prostředku desinfekčního a budiž užito na místě jeho kyseliny karbolové ve všech případech, ve kterých není plné záruky, že s jedem tímto tak prudkým zacházeti budou osoby věci znalé, šetříce veškeré opatrnosti. Protož smí se užití sublimátu jen ke zvláštnímu nařízení lékařovu a za osobního návodu jeho.

e) Vedle uvedených tuto prostředků desinfekčních, jichž účinnost pokusy a zkušeností vyzkoumána byla, a jichž obecněji užívati lze, dlužno se ještě zmíniti o tak zvaném vykurování chlorem, parou bromovou, kyselinou sirnou atd., kteréž v době dřívější, dokud povaha nakažlivin nebyla přesněji seznána a dokud pokusy nebylo vyzkoumáno, jak se chovají k jmenovaným agenciím, bylo vychvalováno jako velice účinný prostředek desinfekční. Byloť se spokojeno tím, že místnost a věci, které měly býti desinfikovány byly působení jmenovaných plynů, aniž bylo podrobněji vyšetřeno, zdaliž také kvantitativní poměry a podmínky, za kterých plyny ty nakažliviny ničí, splněny jsou aneb splněny býti mohou.

Teprvé pokusy v pozdější době konané podaly vysvětlení v příčině té. Dle těchto pokusů mohou ovšem chlor a brom následkem účinného působení svého na substance organické ve stavu vlhkém také zničiti nakažliviny, užije-li se jich v dostatečném soustředění.

K desinfekci pokojů a věcí v nich se nalézajících musilo by ke vzduchu přimíseno býti nejméně 1 procentné páry chlorové neb bromové, aby nakažliviny ve vzduchu spolehlivým způsobem byly zničeny. Dle toho bylo by k desinfekci pokoje prostřední velikosti, majícího as 100 krychlových metrů prostoru vzdušného, potřebí krychlového metru plynu chlorového. Aby toto množství chloru bylo vyvinuto, k tomu bylo by třeba 15 kilogramů zoprocenního vápna olověného a 36 kilogramů obyčejné kyseliny sirné. Nehledě k tomu, že předměty, vydané delšímu působení chloru, se poškodí, nelze takového množství materiálů k vyvinutí chloru potřebných nikterak zmociti bez zvláštních přístrojů a bez znalosti věci. Užije-li se menšího množství, napáchne sice vzduch v pokoji chlorem, tento však nepodává nijaké záruky, že měl účinek desinfekční.

Vápnoclorové (vápno bílicí) v podobě prášku nebo v roztoku vodnatém ničí ve styku s nakažlivinami ovšem tyto poslednější, obecnému jeho užívání však jest na překážku okolnost, že v roztoku sehnaném, ve kterém jediné spolehlivě působí, poškozují většinou předměty, jež desinfekce potřebují, kromě toho sám se rozkládá a účinnosti pozbývá.

Pro brom platí poměry obdobné. Kyselinu sirnou označiti dlužno dle nejnovějšího šetření experimentálního jako prostředek desinfekční málo a nejistě působící.

Z důvodů právě vylíčených budiž tedy od upotřebení chloru, bromu a kyseliny sirné zpravidla upuštěno a lze k nim sáhnouti toliko tehdy, jestli provedení spolehlivějších způsobů desinfekce spojeno s překážkami, jichž odstraniti nelze.

f) Zředěné roztoky žíravých a uhlíkatých alkálií a zejména mýdla mazaového (mýdla draslového) v poměru 1 : 1000 ruší vrzůst spór (výtrusů) a mají tudíž rovněž účinek desinfekční. Proti upotřebení jich k účelům desinfekčním lze tím méně něčeho namítati, jelikož zároveň jako prostředky čistící v mnohém ohledu způsobilé jsou a tudíž i v té příčině plného povšimnutí zasluhují.

g) Žíravé vápno v podobě prášku, však také jako mléko vápenné a ovšem slabší než voda vápenná, ničí dle konaných pokusů s bacilly tyfovými, choleroými a s uměle napodobenými výměty choleroými v několika hodinách zárodky tyfu a cholery, a bylo by hleděti k upotřebení jeho k účelům desinfekčním zejména v případech, ve kterých následkem stížených poměrů dopravních a místních rychlé opatření a upotřebení účinných prostředků desinfekčních v úvodu uvedených s obtížemi spojeno jest.

III. Jak se desinfekce provádí.

Co jest předmětem desinfekce.

8. Desinfekce budiž zavedena ihned, jakmile nade vší pochybnost jest jisto, že tu jest některá z výše uvedených nemocí nakažlivých, a budiž v ní pokračováno i po skončení nemoci. Desinfekci buďtež podrobeny osoby a věci, které s nemocným ve styk přišly a následkem toho nositeli nákazy, výměty atd. pokáleny byly, aneb znečištěny býti mohly.

Osamocení nemocného.

9. K cíli zjednodušení desinfekce budiž především nemocný vhodným způsobem osamocen a budiž z okolí

jeho odstraněno vše, čeho k ošetřování jeho třeba není. Zejména buďtež z jizby nemocného odstraněny veškeren zbytečný nábytek a věci, které provedení desinfekce stěžují aneb protahují. Toho třeba dbáti zejména v příčině jizeb nemocných ve kterých umístěny jsou osoby onemocnělé cholerou, neštovicemi, tyfem osutinovým neb zvratným, mázdrivkou, spálou neb úplavicí. Není dovoleno, vynášeti nábytek nebo předměty, kterých nemocný užívá, v době nemoci z místnosti, v níž nemocný se nalézá; bylo-li by toto nutně potřebí, buďtež věci ty prve dle daných předpisů desinfikovány.

Desinfekce a) šatstva, prádla k oblékání
a prádla ložního.

10. Šatstva, jež nosil přímo před onemocněním, prádla, jehož užíval, a náradí osoby jiné užívati nesmějí, nýbrž musí totéž prve desinfekci podrobena býti.

Oděv, jež práti lze a který nemocný naposled nosil, prádlo, jehož užíval k oblékání, a prádlo ložní, jakož i prádlo a povlaky, jichž užito bylo v době onemocnění, buďtež při osobách onemocnělých cholerou, neštovicemi, mázdrivkou, tyfem osutinovým neb zvratným, úplavicí, snětí slezinnou neb ozhřivkou, vloženy do nádržky pohotově stojící a 5 procentovým roztokem kyseliny karbolové naplněné, v nádržce té buďtež z jizby vyneseny a byvše vydány nejméně po dobu dvanácti hodin působení roztoku tohoto, při čemž toho dbáti jest, aby veškeré prádlo roztokem karbolovým nasyceno bylo, buďtež odevzdány dalšímu čištění.

Oděv a jiné věci, jichž nemocný užíval a jichž práti nelze, a kterými takto naložiti se nedá, desinfikovány buďtež parou vodní (punkt 7 b).

Při ostatních nemocech, v punktu 5 uvedených, jest dovoleno oděv, prádlo k oblékání a prádlo ložní osoby onemocnělé namočiti v roztoku mýdla draslového, co nejdříve je vyvařiti a pak obyčejným způsobem vyprati.

b) Věci, jichž se vůbec užívá.

Šat, jehož se v době onemocnění užívá k otírání nábytku v jizbě nemocného atd., budiž dle způsobu nemoci

rovněž desinfikován buď roztokem karbolovým neb roztokem mýdlovým.

Smetí z jizby nemocného, jakož i hadry, kterých užito bylo k ušetření výmětů, a pošpiněné obvazy, nemají-li ceny, buďtež spáleny, rovněž i upotřebená sláma ložní.

c) N á s t r o j e.

Všechny upotřebené nástroje a nářadí, pokud tak možno jest, o čemž lékař rozhodne, buďtež vloženy do roztoku karbolového a pak vyčištěny.

d) V ý m ě t y.

Dle způsobu nemoci budiž ještě zvláště hleděno k výmětům osob onemocnělých. — Při choleře buďtež, co nemocný vydávil, věmýty jeho a moč, při všech způsobech nemocí tyfových a při úplavici epidemické buďtež výměty, při spále, mázdřivce, po případě při ozhřivce výmět, ozher a moč v nádobách, jež do čtvrtiny naplněny jsou roztokem karbolovým, zachyceny a pak do záchodu vylity. Vyprázdněné nádoby buďtež po vyčištění opět pro další potřebu naplněny roztokem kyseliny karbolové.

e) Z á c h o d y.

Nemocní druhu právě zmíněného záchodů užívati nemají. Stalo-li se tak, prve než nemoc byla zjištěna aneb i po té, musí, dříve než osoby zdravé jich užijí, prkno a nálevka záchodu 5procentovým roztokem kyseliny karbolové silněji polity a prkno hadry namočenými do roztoku kyseliny karbolové otřeno býti.

Zvláštní opatření dle způsobu nemoci.

II. Při neštovicích, spále, spalničkách a růžovkách budiž jako k nositelům nákazy zvláště hleděno k odpadkům kůže. Při sněti slezinné a při akcidentelních nemocech ran vyžadují obvazy a upotřebené nástroje, na nakažlivém zánětu oční mýdlo, rukavice a šátky, jež odměšování očí pokáleny býti mohou, obvazy, houby, jichž užito bylo k omývání víček, a pánve mycí zvláštní pozornosti. Při záduše a při úbytích plic buďtež věci, jež výmětem z dy-

chadel pošpiněny jsou aneb ve kterých výmět se zachycuje, podrobeny dle potřeby desinfekci roztokem kyseliny karbolové. Co se týče nemoci omladnic, budiž naléháno na to, aby přesně šetřeno bylo příkazů, obsažených v nařízení ode dne 4. června 1881, zák. říš. čís. 54.

V příčině cholery zůstávají v platnosti také předpisy desinfekční, obsažené v poučení o choleře ode dne 5. srpna 1886, čís. 14067.

Desinfekce a) osoby pozdravené.

12. Po skončení nemoci musí nemocní, kteří se uzdravili, prve než opět vejdou ve styk s osobami zdravými v lázni mýdlové, a kdyby následkem neobmezených poměrů lázně takové po ruce nebylo, umytím celého těla teplým roztokem pečlivě se očistiti, a pak obléci čisté prádlo a oděv buď desinfikovaný neb takový, jehož v nemoci neužívali. — Voda, již užito bylo k lázni a k mytí, vlita buď do záchodu, vany mycí a lázeňské buďtež vymyty roztokem kyseliny karbolové, touto buď pak opláknuta roura záchodová.

b) mrtvol.

Mrtvoly osob, jež zemřely cholerou, neštovicemi, mázdřivkou, tyfem osutinovým neb zvratným, úplavicí, snětí slezinnou, ozhrůvkou, buďtež ihned, jakmile smrt na jisto postavena jest, nemyté a zabalené do šatu, namočeného do 5procentového roztoku kyseliny karbolové, vloženy do rakve a co možná brzo z příbytku odneseny.

Budiž působeno k tomu, aby osoby, jež zemřely jinými nemocemi nakažlivými, co možná nejdříve odstraněny byly z domu smrti. Mrtvoly osob, zemřevších spalničkami, spálou, tyfem břišním, vloženy buďtež do rakve, byvše zabaleny do prostěradel namočených do roztoku mýdla draslového neb vápna chlorového. Vystavování mrtvol takových budiž vůbec zapovězeno. Náradí a paramenty, jichž užito bylo k uložení mrtvol na máry, buďtež stejně jako nábytek v jizbě nemocného podrobeny desinfekci.

c) věci.

Peřiny, žíněnky, podušky, přikryvky, koberce buďtež jako oděv, jež práti nelze, při choleře, neštovicích, má-

zdrůvce, tyfu osutinovém a zvratném, úplavici, sněti slezinné, ozhrůvce podrobený po dobu 2 až 3 hodin desinfekci proudící parou vodní (pukt 7, lit. b).

Při jiných nemocech nakažlivých může na místě proudící páry vodní dovolena býti desinfekce v suchém horku.

Ku přenesení jmenovaných věcí do ústavu desinfekčního hodí se nejlépe bedny přenosné, které se dají zavřítí a jež opatřeny jsou víkem těsně přiléhajícím; kdyby jich nebylo, musí předměty, jež mají býti desinfikovány, zavázány býti do šatu, nasyceného 5procent. roztokem kyseliny karbolové a tak odevzdány býti k desinfekci.

Bedny a jiné při tom upotřebené prostředky dopravní buďtež ihned jakmile byly vyprázdněny, vyčištěny 5procentovým roztokem kyseliny karbolové a na to vodou.

Desinfekce jizby osoby nemocné.

13. Po skončení nemoci budiž desinfikována také jizba, ve které nemocny se zdržoval, a nábytek její.

Jestliže v jizbě té byly osoby, onemocnělé cholera, neštovicemi, mázdřivkou, tyfem osutinovým neb zvratným, spálou, desinfikován buď veškerý nábytek v jizbě se nalézající, byť i nemocný s ním přímo nebyl ve styk přišel.

Při jiných nemocech, uvedených v punktu 5., může vzhledem ku všem poměrům desinfekce obmezena býti na ony předměty, s nimiž nemocný a výměty jeho byly v přímém styku.

Předměty dekorační.

V případech, ve kterých se jeví potřeba důkladnější desinfekce, buďtež předměty dekorační, záclony u oken, opony a pod., jež lze práti, namočeny do roztoku kyseliny karbolové nebo mýdla draslového, a pak buďtež přeneseny do vařící vody a podrobeny dalšímu čištění. Předměty, které se nedají práti, jež však snesou horkou páru vodní, buďtež dány do páry té (srv. punkt 7., lit. b).

Nábytek.

Koží, plátnem voskovaným a pod., potažený nábytek, odpočívadla, sesle spací atd., jichž nelze desinfikovati

proudící parou vodní, buďtež drhnuty hadry neb houbami, namočenými do roztoku kyseliny karbolové a pak utřeny šatem do vody namočeným a konečně šatem suchým.

Sametem, hedvábím a jinými drahými povlaky opatřený nábytek, jakož i jiný nábytek, jenž nesnese drhnutí roztokem kyseliny karbolové neb roztokem mýdlovým, vydán buď, možno-li tak, v místnosti uzavřené účinku sprchy karbolové, na každý pád buď utřen vlněnými hadry a pak na místě vzdušném, k němuž není obecného přístupu — v kůlně, na půdě — po několik dnů buď provětráván.

Obyčejný nábytek, dřevěné a kovové nářadí, nádobí buďtež desinfikovány roztokem kyseliny karbolové neb roztokem mýdlovým

Dvěře, okna, podlahy atd.

Po vyklizení jizby nemocného buďtež dvěře, okna, dřevěné obložení, podlahy atd. vydrhnuty roztokem kyseliny karbolové, která se napustí do trhlin a žlábků a pak důkladně vyčištěny vodou, ke které lze dle potřeby přimísiti louhu. Stěny pokálené výměty, buďtež navlhčeny roztokem kyseliny karbolové a pak, pokud třeba, oškrabány. Co bylo seškrabáno, hozeno buď do ohně.

Hadry a houby, kterých užito bylo k utírání a drhnutí, buďtež spáleny.

Stropy a stěny v jizbě, v níž nemocný se zdržoval, buďtež pokud možná, ovrhnuty vápnem.

Jizba ve všech svých částech desinfikovaná buď déle provětrávána, což trvati má po několik dnů, jestliže během nemoci vyskytly se okolnosti povážlivější.

Jak se jest zachovati osobám, jež nemocné ošetřují.

14. Osoby, jež ošetřují nemocné, mají se po dobu služby své v jizbě nemocného, a osoby, jež jsou zaměstnány při pracích desinfekčních, mají se po dobu činnosti této zdržeti jídla, pití i kouření. — Vůbec smějí do jizby nemocného přinášeny býti pokrmy a nápoje, které pouze pro potřebu nemocného určeny jsou, potraviny a nápoje tamtéž v zásobě chovány býti nesmějí.

Osoby, zaměstnané ošetřováním nemocných a desinfekcí, mají po dobu služby své užiti zvláštního obleku

aneb aspoň přiléhajícího oděvu svrchního, jež, když opouštějí jizbu nemocného a když skončily práci svou, odložití mají. Kromě toho musí sobě ruce pečlivě očistiti zředěným (2procentovým) roztokem kyseliny karbolové, dále obličej, hlavu a vousy vodou mýdlovou. — Opatrovatelé nemocných buďtež také přidržáni k tomu, aby sobě pokaždé ruce umyli roztokem kyseliny karbolové a mýdlem, jestliže si je při posluze nemocného pošpinili.

Doprava nemocných.

15. K dopravě osob nakažlivou nemocí onemocnělých není dovoleno, užívati povozů veřejných. K účelu tomu buďtež pohotově chovány zvláštní vozy pro dopravu nemocných nebo nosidla. — Tytéž buďte tak zřízeny, aby bez dlouhého protahování lehce a důkladně mohly býti vyčištěny a desinfikovány.

Hmyz jako nositel nákazy.

16. Zvláště pozoruhodným činitelem pro zavlečení nemocí nakažlivých jest hmyz, zejména mouchy. Tyto buďtež od nemocného a od jizby, v níž se nachází, co možná oddalovány, a buďte dle možnosti hubeny.

Nebudiž trpěno, aby v jizbě nemocného zdržovala se zvířata domácí.

VI.

Úřední instrukce o první pomoci v náhlém nebezpečí života.

(Vyhláška c. k. místodržitelství pro král. České ze dne 17. dubna 1858, č. 17673.)

Při zdánlivém úmrtí, při nenadálém nebezpečí života a ve všech podobných případech náleží především o to péči míti,

a) aby byl nešťastník dopravěn opatrně na místo, kde by se mohl pohodlně a důkladně křísiti a z nebezpečí vysvoboditi a aby se s ním tak nakládalo, by nejen před vůbec známými, nýbrž zvláště před oněmi škodlivými

účinky zachráněn byl, které takové nebezpečnosti života přivedly;

b) aby zároveň a to nejrychleji lékař povolán a o události zpraven byl tak, aby potřebné prostředky s sebou vzít mohl;

c) aby nešťastník svlečen byl s oděvu, sprostěn tkanin, šátků atp., jimiž tělo jeho stísněno, zúženo a zašněrováno neb stlačeno jest.

I. Jak se má nakládati se zmrzlými.

1. Osoby zmrzlé mají se na saních, ve vozech neb na nosidlech s podloženým sněhem, slamou, senem neb sekankou na místo osvobození dopravit; při tom však se také opatrnosti šetřiti musí, aby se jim zimou ztuhlá uši, pysky, prsty, nos atd. neulámaly.

2. Místo, kde má být mrtvý křísen, nemá býti vytopeno a průvanu vysazeno. K tomu se doporučuje komora, stodola, sklepení neb síň.

3. Odřežme zdánlivě mrtvému opatrně oděv s těla, položme nahého na hromadu sněhu, několik pěstí zvýší upravenou, přikryjme ho až k ústům a nosu několik pěstí zvýší sněhem, jež všude na tělo přitlačme.

4. Ve sněhu musí zmrzlý tak dlouho ležeti, až docela roztaje a až krk, trup a ostatní údy ohebnými se stanou.

5. Roztál-li by mezi tím někde sníh, budiž na to místo čerstvý dán a opět k tělu přitlačen.

6. Nebylo-li by sněhu, roztaje tělo, když se do přikryvadla v ledové vodě smočených a od času k času do ní opět namáčených zaobalí, nebo když se položí do vody, s drobným ledem roztlučeným smíšené.

7. Když tělo roztálo, vezme se ze sněhu, z mokrých prostěradel neb ze studené lázně, utře se obyčejným neohřátým šatem, uloží se do netopené světnice v chladnou obyčejnou postel a zaobalí se do chladného přikryvadla.

8. Když tělo takto změklo a ohebnosti nabylo, zahřejme je poznenáhla, zaobalivše je do vlažných, potom teplejších prostěradel, aniž bychom je při tom obnažili a přiloživše po stranách trupu a mezi ostatní údy ohřáté a do šatů zabalené talíře, kameny, cihly neb láhve horkou vodou naplněné a dobře zacpané (baňky).

9. Shledáme-li, že mrtvý nedýše a necítíme-li jeho tepnu (puls) neb tlučení srdce, postříkejme obličej, obnažená prsa a břicho studenou vodou, lechtejme ho na chodidlech nebo šimrejme v nose, v požeráku vlhkým peřím, opatrně ho tak dráždíce.

10. Velmi je přiměřeno, nešťastníkovi vzduch do plic foukati, při čemž mu nos prsty opatrně smáčkeme a do vyčištěných úst jeho ústy svými čerstvě vdychaný vzduch mírně vdechujeme, život dlaněma opatrně a jemně k prsoum tlačíce; což několikráte opakujeme.

11. Především ale způsobíme dýchání a obíhání krve, když, ploché ruce na život nešťastníkův položivše, dutinu hrudní, tlačíce k ní život mírně a jemně v malých přestávkách, abyčejném dýchání lidskému rovných, sůžeme a přestavše život tlačiti, opět rozšíříme; takto máme delší čas bez přestávky a to právě tehdy ještě pokračovati, když srdce a tepna zřetelněji tlouci počne. Že domněle mrtvý samostatně dýchati počal, poznáme, když napnutá bránice nepřipustí, aby se život tak jako dříve vzhůru mohl tlačiti, načež slyšitelné dýchání následuje. S počátku bývá ono samostatné dýchání přerušeno, ale což se odstraní, když se život opět vzhůru tiskne, jak výše naznačeno.

12. Ve světnici se nyní poznenáhla, avšak mírně zatopí, a může-li osoba vzkřísená polykati, dá se jí šálek neb miska vlažného thé se lžící vína neb teplého piva a za potravu hovězí polévka.

13. Jednotlivé údy roztálé buďtež, pakli by bolely, do vlažného šatu zabaleny, zůstaly-li by necitlivy, v studené vodě myty.

14. Čpavé věci, jako jest líh salmiakový, pod nos dávati a prsa, břicho nebo údy šatem, kartáči atd. třítí se nemají, poněvadž prostředky takové, když se jich užije vůbec více škodí než aby prospěly.

II. O utopených.

1. Aby se osoby, ve vodě utonulé, vyhledaly a vytáhly, mělo by se užívati zvláštních nástrojů: hledače, háku chytacího. Děje-li se to ale, když takových nástrojů není, obyčejnými vesly, musí se při tom opatrně a prozřetelně před se jíti, aby se tělu nešťastníkovu neublížilo.

2. Nešťastníkovi z vody vytaženému mají se hned ústa ukazovatelem do nich vstrčeným, chřtán husím peřím a nos lžičkou nebo kouskem zkrouceného papíru od pěny, bahna nebo písku vyčistiti.

3. Na to se nahne tělo několik sekund obličejem a prsy šikou dolů, aby voda v průdušnici shromážděná ústy, a nosem vytéci mohla, což se na nejlepší způsob docílí, když se tělo na břicho podél prkna položí, dolejší část prkna se vyzdvihne a tělo se tak šikou nahne, při čemž se má čelo rukou podepřítí a drobet vzhůru držeti.

Nestavme ale nikdy utopeného na hlavu, aniž ho přes sud kladme.

4. Zdánlivě mrtvý, na znak ležící, přinese se, hlavu maje povýšenou, na pohodlných márách na místo ochranné, aby se mu především po svlečení šatů s těla mohl opatřiti stupeň tepla ku křísení potřebný.

5. Spadl-li nešťastník do vody času zimního, a zkrhlo-li tělo jeho tak jako zmrzlého, musí dříve ve sněhu neb v ledové vodě roztáti, načež se mu poznenáhla opatří potřebný stupeň tepla, při čemž opatrnosti pod č. I. uvedené šetřiti dlužno.

6. Děje-li se to pod širým nebem nedaleko nějaké řeky,

a) obložme domnělou mrtvolu až po krk pískem na slunci ohřátým, ježž od času k času teplejším nahrazujeme; anebo

b) položme ji, hlavu něčím podloživše, svobodně na slunce, nebo ji posadme ke zdi, bránice při tom, aby se přímí paprskové sluneční o hlavu její stále nepopírali.

7. Jde-li zahřívání mrtvoly před se v nějakém stavení,

a) položme domněle mrtvého na prohřátou matraci nebo na prohřáté houně, do nichž ho také zaobalme; nebo

b) položme ho do teplé koupele tak, aby mu šla voda až po hrud, posadme ho tam na polo, obnaživše hlavu, krk a prsa jeho, a myjme údy tyto a zároveň i záda teplou vodou.

8. Aby zdánlivě mrtvý zase dýchatí počal, jest se zachovati podle toho, co o tom pod I. 9., 10. a 11. jest připomenuto.

9. Poněvadž takové osoby, byvše k životu přivedeny, snadno do mdlob padají, jest zapotřebí, aby vždy co nej-

bedlivěji opatrovány a až do jich uzdravení dobře chovány byly.

III. O oběšených neb zardousených.

1. Oběšeného musíme co nejrychleji odříznouti, šetříce při tom té opatrnosti, abychom tělo jeho jednou rukou, nebo je-li tu nějaký pomocník, oběma rukama obemknuli a na to teprva provaz na hořejším konci přeřízli, aby se tělu, kdyby snad dolů spadlo, neublížilo.

2. Především sejměme osobě oběšené s krku provaz, pásku škrtící a šátek, rozepněme límec, rukávy u košile a vestu, kalhoty, šněrovačku, sukňe a podvazky a svlékněme ji se všech šatů k tělu jejímu přiléhajících.

3. Na to dopravme domněle mrtvého na nosidlech, položivše pod hlavu jeho podkladek, na přiměřené místo osvobození: je-li počasí teplé, položme ho raději pod širé nebe než do parnaté světnice, uložíme ho, hlavu podkladem povýšivše, na postel svobodně stojící a přikryjme tělo lehkou přikrývkou.

4. Aby tělo nešťastníkovu potřebného stupně tepla nabylo, jest zapotřebí, aby, zkřehlo-li krutou zimou, ve sněhu dříve roztálo a aby se při poznenáhlém zahřívání šetřilo též opatrnosti, jež při křísení zmrzlých předepsána jest.

5. Není-li domněle mrtvý zkřehlý, nýbrž jen studený, položme pod páždí, mezi stehna a bérce a na šlapadla horké, do šatu zaobalené talíře, tašky, cihly neb láhve, horkou vodou naplněné a zacpané (baňky).

6. Nelékaři, sami sobě zůstaveni, mají domněle mrtvému, když se byl prohřál, střídavě

a) vějířem neb měchem čerstvý vzduch do obličeje váti a

b) do obličeje a na prsa studenou vodu ze zdálí stříkati;

c) ostatně mají stálou péči o to míti, aby se mrtvý zkřísil dle pravidel pod č. I. 9., 10. a 11. uvedených a

d) dáti vzřísenému, když může polykati, šálek nebo misku thé s trochou vína neb teplého piva po lžicích a položití ho do pohodlné postele, opatřené vysokým podkladem pro hlavu.

IV. Jak se má nakládati s osobami, ježto se zadusily, nadýchavše do sebe škodlivého vzduchu.

1. Zadusiti se může, kdo se dlouho zdržuje v uzavřených prostorách, v nichž se škodlivý vzduch vyvinuje a usazuje, jakož jest na př. pára z doutnajícího uhlí dřevného a kamenného, kyselina uhičitá z kysajícího vína, piva, mestu ovocního, plyn hořlavý, páry ze zahřáté kyseliny sírkové, sanýtrové a solní, z kostíku čili fosforu, z těkavé soli louhové, vzduch, jenž jest v studních, jamách nebo-li žumpách, v průplavech zaneřádných a v prostorách, kteréž, nebyvše provětrávány, dlouho uzamčeny byly.

2. V takovém případě musí se domněle mrtvému především vzduch občerstviti, což se stane, když se okna a dvěře otevrou, ale zvláště pakli se zadušený z místa, kde se nalézá, jinam a na zdravé povětrí dopraví.

3. Nežli se ale nešťastník z takového místa vytáhne, učiníme dobře, když na př. do sklepa, v němž se kysavá tekutina nalézá a jehožto dvěře a okna se byla otevřela, nalejeme vápennou vodu anebo když se do studnic, žump atd. prostředkem zvláštního přístroje sláma nebo třísky hořící spustí.

4. Kdo chce nešťastníka z dotčeného místa vytáhnouti, spustí se, opatřen houbou octem napitou a před ústa přivázanou na roubíku sedě po rumpálu pozvolna dolů, obvázav tělo své ještě zvláště provazem nahoře připevněným z té příčiny, aby hned bez překážky dáti mohl znamení, kdyby chtěl nahoru býti vytažen. Avšak má se jen potud odvážiti, pokud hořící svíčka, pochodeň neb dračka, již s sebou vzal dolů, sama od sebe nezhasne.

5. Domněle mrtvý, ze vzduchu škodlivého takto vysvobozený, položí se, aniž by se jím silně otrásalo, do chladné světnice, čistým vzduchem naplněné; ale je-li počasí příhodné, nechá se pod širým nebem a položí se na zem, hlavu maje nějakým podkladem podloženou.

6. Na to se musí hlava, je-li to v zimě, sněhem tříti, v jiný roční čas mají se na ni studené obkladky přikládati neb studená voda líti a ze vzdálí stříkati a tělo do teplé plátěné plachty jako do pláště zaobaliti. Také se má tělo

octem umývati a zdánlivě mrtvému ocet s vodou dáti užívati.

7. Aby nešťastník opět dýchati počal, má se neunavně podle toho pokračovati, co strany toho již pod I. 9., 10. a 11. jest předeepsáno.

8. Prostředků tuto uvedených má se užívati potud, pokud se syčení v nose, škytání neb vrhnutí husté pěny neobjeví anebo až není více naděje, že by se mrtvý vzkřísil.

9. Aby se vrhnutí nadlehčilo, má se chřtán peřím do oleje namočeným lehtati.

10. Počne-li nešťastník po vrhnutí volněji dýchati, utře se a zaobalí se volně do teplých lněných šatů a položí se do pohodlné postele, vysokým podkládkem pro hlavu opatřené, aby takto od lékaře dále byl ošetřován.

V. Jak se mají křísiti osoby bleskem omráčené.

1. Že člověk za mrtvého nalezený bleskem byl raněn, poznati lze:

a) když bouřka předcházela nebo když hrom jednou, silně udeřil;

b) ze zápachu po síře a kostíku, jenž se na oděvu omráčeného a na místě, kde se nešťastník nalézá pozoruje, a

c) z úrazů na těle, na šatech, na zdech světnice nebo na některé věci na blízku stojící.

2. Úrazy na těle jsou z větší části jen povrchní a pozůstávají obyčejně v pruhu na prst širokém a jako měď červeném, který se na kůži s rozvětvenými prameny po stranách a na konci od hlavy neb trupu až k prstům u nohy táhne.

3. Byl-li kdo ve světnici neb v jiném uzavřeném místě bleskem raněn, otevřme rychle dvéře a okna a odnesme raněného co nejrychleji na zdravé povětrí.

4. Nemůže-li se člověk v širém poli bleskem omráčený hned do nejbližšího obývaného místa odnésti, položme ho, ze šatů jej svleknuvše, na čerstvou trávu, obložme ho čerstvými listy neb tenkými větvemi, které až k obličejům asi na pět prstů zvýší zemi čerstvě nakopanou pokladme

a postarejme se co nejrychleji o to, aby do nejbližšího obývaného místa dopraven byl.

5. Na místě osvobození uložíme omráčeného, se šatů svlečeného, dávše mu podkladek pod hlavu, tak, aby pohodlně odpočíval, přikládáme na hlavu studené obkladky aneb na ni lejíme studenou vodu, tělo zaobalme do teplé plachty tak jako do pláště a položíme nohy jeho do vlažné koupele.

6. Aby omráčený opět dechu nabyt, jest se zachovati podle toho, co již pod l. 9., 10. a 11. strany toho připomenuto.

7. Mdloby, ježto se obyčejně po vzkříšení zdánlivě mrtvého objeví, pozůstalá zpitomělost, ospalost, závrať, pomatená řeč a ochrnutí jednotlivých údů žádají bedlivého lékařského ošetřování.

8. Na úžehy čili spáleniny přikládá se studená voda tak dlouho, pokud bolest neulevila.

Ve všech tuto uvedených pokusech, jimiž by se bleskem omráčený vzkřísil, má se po několik hodin pokračovati.

VI. O otrávených.

1. Při otrávení jakémkoli pokusme se o to, aby na žaludek otráveného hned a pokud jen možná co nejrychleji od jedu vrhnutím vyčistil a jen při tak zvaných jedech zžíravých, jako jest kyselina sírková, lučavka, kyselina solní neb sanýtrová, luh atd., zachovejme se dříve než vrhnutí způsobíme, podle toho, co se v tom ohledu tuto pod č. 2. a 3. klade.

Chceme-li, aby otrávený vrhnul, lechtejme ho na patru a požeráku navlhčeným peřím (hořejší část husího brku) aneb vstrčme mu prst hluboko do chřtánu. Zvláště pak podporujeme vrhnutí, když žaludek otráveného nějakou tekutinou notně naplníme. Z té příčiny dejme mu vodu, mléko, syrovátku a tekutiny později jmenované u větší míře po sklenicích v malých přestávkách píti, častokrát začne otrávený sám od sebe vrhnouti, nestalo-li se to, můžeme hltan jeho dráždit.

Zvláště pak jest se při jednotlivých jedech spravovati, co se tuto klade:

2. Člověku kyselina mi zžíra v ý mi otrávenému dejme několik sklenic vody, do níž se 1—2 lžíce pálené magnésie nebo několik vajec zakverlá, nebo zředěnou vodu vápennou neb křídovou, mydliny, mléko neb mandlové mléko po sobě píti, aby se s tím kyselina v žaludku, z části spojila, obzvláště ale zředila a takto zředěná vyvrhla.

3. Otrávenému látkami louhovitými dejme v hojně míře píti kyselinu zředěnou, na př. vodu s octem, vodu s citronovou šťávou, kyselinu vinnou, kyselou a s vodou smíchanou šťávu z jahod, mezi tím také mandlové mléko, mléko, lžíci oleje a hledme, aby otrávený vrhnul.

4. Otrávenému utrechem (myšákem, práškem na krysy), způsobme hned a to opětne vrhnutí, pak mu dejme píti hodně vody s rezem železitém smíšené, magnésie s vodou, vlašnou vodu, vápennou vodu, nápoje šlemovité a olejně, i způsobme, kdyby se to samo sebou nestalo, vrhnutí, jak již o tom bylo řečeno.

5. Osobám, otráveným rezem měděným (krunšpánem) a jinými preparáty měděnými, nesmí se dáti nápojů kyselých, nýbrž způsobí se vrhnutí, kteréž se podporuje, když se otrávenému dá hojně vody, do níž se bílek zakverlá; mimo to cukrová voda, mléko z magnésie, mléko, syrovátka, omáčky z masa a nápoje šlemovité.

Při otrávení preparáty rtuťovými a jinými kovy jedovatými jest se taktéž zachovati.

6. Při otrávených bylinami neb látkami zvířecími, jakož jsou jedovaté houby hníjící maso a hníjící droby, sýr, španělské mouchy, opium, bolehlav, panenská okurka, náprstník, rulík, blín atd., jest k tomu působiti, aby se otrávený z toho co požíval okamžitě a opětným vrhnutím vyčistil; k tomu konci se má požerák nešťastníkův drážditi a žaludek vodou šlemovitou a nápoji olejem smíchanými naplniti, mezi tím se mu také může dát píti černá teplá káva.

Jest však škodlivé, dávatí člověku, mouchami španělskými, výstřelkem z nich vytaženým, plesnivými droby a sýrem otrávenému, olej neb nápoje s olejem užívati.

Objeví-li se při tom mdloba, zmámení neb ohlušení, lejme na hlavu otráveného studenou vodu, přikládejme na

ni studené obkladky, a přestane-li nešťastník docela dýchat anebo dýše-li jen slabě, zachovejme se v tom podle toho, co již pod č. I. 9., 10. a 11. bylo připomenuto.

VII. Jak se máme zachovati při úrazech na těle, jakož jsou rány, zlomeniny kostí, vymknutiny atd.

1. Při úrazech na těle přichází živobytí v náhlé nebezpečnosti krvácením a silným otřesem těla.

a) Slabé a třeba i déle trvajícím krvácením o sobě není důležité; aby se ale neobnovilo anebo zbytečně příliš dlouho netrvalo, nesmí se rána vymývat a sražená zaschlá krev snad zúmyslně odstraniti.

Silnější krvácení zastavíme, když krvácející ránu, položivše na ni plátěný klůček neb chumáč třepení z plátna (šarpie), namočený v studené vodě, jížto se může také octa, kořalky a kamence přimísiti, pevně obvážeme, anebo když na ni nasypáme roztlučanou kalafunu, kamenec, mouku neb prášek uhelný, anebo když oba tuto uvedené prostředky spojíme.

Největší nebezpečnost jest ale pro život, když krev z některé větší tepny proudem vystřikuje. V tomto pádu položme pevně palec nebo některý jiný prst na to a přes to místo, odkud krev teče, a držíme ho tam tak dlouho, až se bude moci rána pevně obváhati; pročez si připravíme pevnou, velikosti rány přiměřenou kuličku nebo balíček ze složeného plátna, třepení čili cupování, chuchvalce hubky atd., již do výše jmenovaných látek, jimiž se krvácení zastavuje, namočití neb jimi posypatí můžeme položme je rychle, prst odstranivše, na ránu a přes ni, a přivažme to pevně způsobem přiměřeným buď obvazkem, šátkem nebo páskou atd., aby balíček na ránu krvácející položený silně přiléhal. Na to přikládejme na týž obvazek studené obklady.

b) Otřesení mozku, míchy a ostatních útrob hrudních a břišních jeví se pokaždé omámením neb ohlušením, s ochrnutím nebo bez něho. Přikládejme v pádu tomto studené obkladky na hlavu, a podle okolností i na prsa a na břicho, polévejme otřesené údy studenou vodou a podporujeme dýchání. kdvbv mělo přestávati a tudíž i kroužení

krve, užívající prostředků, v tom ohledu již svrchu pod č. I. 9., 10. a 11. připomenutých.

2. V pádech takových, jakož vůbec při každém poranění, při zlomení kostí a při vymknutí jakéhokoli druhu jest ještě o to dbáti, aby poraněný pohodlně byl uložen; má-li se však někam dopravit, tedy hleďme k tomu, aby se poraněný úd pokud možno neotřásal, nesmýkal, neotloukal a netlačil, za tou příčinou naložme nemocného na nosidla nebo v zimě na saně, připravivše mu na nich měkké lůžko, na př. ze slámy, sena, peřin atd.

3. Nechtějmež však nikdy při zlomeninách kostí, vymknutinách atd., poraněný úd napravovati.

VIII. Jak se má nakládati s osobami, pokousanými od nemocných zvířat, zvláště pak od psů a od jedovatých hadů.

Vymyjme a vyčistíme bedlivě ránu octem, silně slanou vodou, močem, luhem, mydlinami a nechme ji delší čas krváceti aneb k tomu pomáhejme mírným tlačáním k ráně směřujícím. Vždy však bude nejprůměřenější, ránu ústy vyssáti, poněvadž se tím žádný nevydá v nebezpečství, má-li jenom zdravá ústa a nerozpukané pysky, a vyplivne-li z opatrnosti to, co vyssál.

Přehled hlavnějších nemocí.

Abasie, vyskytující se zpravidla spojena s *a s t a s i í*, jest příznak těžkých nervových chorob, jako neurasthenie neb hysterie; projevuje se tím, že nemocný nemůže postavit se na nohy. Je-li úplná, nemůže nemocný vůbec na nohy se postavit a choditi a padá proto při každém pokusu. Jindy se sice postaví, jest však schopen učiniti pouze několik kroků, neb chodí těžce a třese se po celém těle. Při sedění neb ležení příznaky poruchy hybnosti se nejeví. Vyskytuje se u lidí dědičně zatížených a léčí se znovunacvičením chůze pomocí massáží, elektrisace a tělocviku; recidivy jsou i po vyhojení časté.

Abortus (potrat) viz **Porod předčasný**.

Acardiacus, zrůdnost plodu ve vývoji srdce, které buď chybí, aneb bývá nahrazeno vakem či cévami. S tímto defektem spojeny jsou vždy různé jiné zrůdnosti, tak že na př. chybí hlava, dolní část těla, končetiny, atd. Život plodu jest ovšem nemožný.

Addisonova nemoc jeví se zvláštním zabarvením kůže do bronzova a velikou slabostí tělesnou. Dostavuje se zpravidla při chorobě ledvin, trvá několik let a končí obyčejně smrtí.

Adenie viz **Hodgkinova nemoc**.

Afasie jest různě vyvinutá neschopnost buď vyjadřovati myšlenky slovem neb písmem či rozuměti jim, jsou-li pronášeny neb psány od osob jiných. Příčinou jest porucha jednotlivých míst v mozku, v nichž slovní či psané obrazce jsou nahromaděny, což děje se při ucpání krevních cév, krvácení, úrazu a pod. U dětí jest vyléčení aspoň částečně možno. Jindy způsobena bývá neschopnost neb porušenost

výslovnosti onemocněním jader nervu podjazykového, lícního a pod., které popudy mozkové sdělují příslušným svalům a takové porušení zove *dyslalie* a těžký stav *alalie*.

Agorafobie jest nemoc, která působí úzkost, bázeň a zavrať při vkročení do veliké, zvláště liduprázdné prostory. Jest to choroba skoro nevyléčitelná; nejlepším prostředkem jest vyhýbat se podobným kritickým místům.

Agrafie povstává zničením té části mozku, odkud vycházejí popudy nutné ku pohybům při psaní, tak že nemocný nedovede více psáti, ač ruka jest dobře pohyblivá.

Agrypnia viz **Nespavost**.

Achromatopsie, barvoslepost spočívá v nemožnosti rozeznávat přesně určité neb všechny barvy. Jeví se na př. jako *daltonismus*, což jest slepota pro barvu červenou a zelenou neb pro modrou a žlutou. Barvoslepost úplná vyskytuje se patrně pod vlivem dědičnosti vrozené na obou očích a jest nezhojitelná. Částečně barvoslepost může se nabýti u hysterických osob, kdy bývá zhojitelná aneb jest následkem nemoci nervu zrakového.

Akromegalie, odulost končetin, vyznačuje se pozvolným zvětšením jistých částí těla u osob dospělých a končí po dlouholetém trvání smrtí celkovou sešlostí či mozkovými příznaky. Pitvou pozorováno bylo často zvětšení některé části mozku.

Aktinomykosa jest nakažlivá, plísněmi podmíněná nemoc dobytka, která v řídkých případech přenáší se i na člověka ústy a zaviňuje nádorovité bujení tkani na místě, kde se usadí.

Alalie viz **Afasie**.

Albinismus způsoben jest vrozeným nedostatkem tmavého barviva (pigmentu) v kůži a v kožních útvarech jako ve vlasech, očních víčkách a pod. (alb. úplný), následkem čehož tato místa jsou nápadně bledá až bílá; vlas jest bílý, pleť světle růžová, oči světlé s červeným krajem víček a proti silnému jasnu choulostivé. Po kůži na těle jeví se bílé skvrny, jež někdy splývají v rozsáhlé komplexy. Tělesná konstituce albinů bývá slabá, často nepravidelná a oči světloplaché, pročež možno je brániti barevnými skly, povaha jest nestálá, nakloněná k vášnivým výbuchům. Příčiny albinismu nejsou dosud známy, jest to však cho-

roba nevyléčitelná a dědičná. Částečný albinismus, postihující na př. jen vlasy neb jisté části kůže, bývá získaný po dlouhých vysilujících nemocech.

Alkoholismus, opilství, jest vědecký název pro nadprůměrné pití lihových nápojů a vznikající z toho stavu: občasnou žízeň po lihovinách (dipsomanie), katary zažívadel a hrtanu, otylost, třesení a blouznění (delirium tremens). Pití lihovin způsobuje opilost dle množství lihu v nápojích obsaženého a dle stáří a konstituce tělesné. Není hroznějšího jedu, neboť líh hubí lidstvo tělesně i mravně v ohromných rozměrech a přes veškerý boj proti lihovinám, vedený jednak zákonodárstvím, jednak spolky střídmosti, požívání lihovin jest stále na postupu. V Čechách jsou to zejména kraje průmyslové a některé okresy na jihovýchodu, jež alkoholismem trpí nejvíce. O zhoubě lihovin svědčí tyto příklady: dítě šestiměsíční zemřelo po 2 lžících otravné dávky kořalky, dorostlý po 500 g ($\frac{1}{2}$ l.), jiný po 60 g absyntu a t. d. Z nápojů obsahují volumých procent lihu: kořalka 25—50%, koňak 65, rum 51, absynth 60, whisky 50, víno portské 16—19, rýnské 8, pivo 2—6%. Kdo vypije denně 2 l. piva jen tříprocentního, požije v něm tolik lihu, jakoby vypil $\frac{1}{4}$ l. kořalky 30%. Častější opití vzbuzuje zprvu občasnou žízeň po lihovinách (dipsomanií), kdy opilství trvá den i více a vrací se střízlivý stav, v němž opilec mnohdy lituje svého činu. Po nějakém čase přichází však nový záchvat, následkem čehož snižují se tělesné i duševní schopnosti, opilec blbne neb zmírá náhle ochrnutím srdce, jindy dostavuje se choroba mozková, projevující se nespavostí, chvěním údů, návaly krve k hlavě a konečně i blouzněním a zuřením (delirium tremens) a vše končí šílenstvím, mrtvicí neb pozvolným vysílením a smrtí. I pouhé trvalé pijáctví bez opilství jest škodlivé, ježto porušuje trávení a způsobuje dávení, piják trpí chybnou stolicí, žaludečními křečemi, pálením žáhy, katarom hrtanu (pivní bas) a také chorobami ledvin, jater nervů a t. d. Nelze se tu široce rozepsati o všech přeměnách a příznacích opilství. Úplná opilost jeví se bezvědomím a ochrnutím všeho svalstva; obličej jest smrtelně bledý, čelist skleslá, oči vypouleny, tep nepravidelný a dech těžký. Léčení děje se vypitím černé kávy, na lýtka přiloží se hořčičné placky a na hlavu ledové obklady; není-li

opilý příliš skleslý, polévá se hlava studenou vodou a nedostavilo-li se vrhnutí, hledí se vzbuditi. Silní pijáci piva onemocňují často rozšířením a zbytněním srdce, což jeví se rychlým tepem, krátkým dechem, dušností a zmodráním rtů; zároveň nabíhají nohy a objevuje se bílkovina v moči. Delirium tremens jest duševní choroba vznikající náhle při otravě vleklé. Dostavují se různé preludy, tíseň a strach, třesení těla, žízeň a horečka a konečně propuká záchvat zuřivosti, který může trvati i několik dní. Onemocní-li alkoholik prudkými chorobami, dostaví se delirium se smrtelným zakončením. Jako léku používá se chloralhydrátu, jenž způsobuje spánek, není však radno podávati ho bez lékaře, který v takových případech má býti včas povolán. Alkoholismus jest zhoubný nejen pro tělo, ale i pro duši, jelikož způsobuje duševní choroby, spojené s tělesným úpadkem. Také děti opilců bývají dědičně zatíženy a to hlavně po otci, kdežto matka bývá často neplodná. Potomstvo alkoholiků jest tělesně i duševně zakrnělé a tvoří právě tak jako opilci sami největší procento zločinců a choromyslných. Pokud není podlomena mravní síla pijáka, lze alkoholismus léčiti nenáhlým odvykáním při němž se denní dávka lihoviny znenáhla zmenšuje, kdežto náhlé odnětí jest mnohdy škodlivo. Odvyknutí zdaří se snadněji zejména po nějaké přestálé těžší nemoci nebo delším léčení v lázních. Léčení vleklé otravy možno s úspěchem konati pouze při pečlivém ošetřování v některém ústavě.

Amblyopie, tupozrakost jest snížení ostrosti zraku způsobené buď od narození vadami na stavbě oka či získané při různých chorobách, kdy mozkové centrum bylo zeslabeno. Prvý druh jest nevyléčitelný, druhý zpravidla přechodný, neb znenáhlým cvičením zrakovým napravitelný.

Amnesie, ztráta paměti, způsobena bývá různými nemocemi mozkovými aneb přirozeným fyziologickým způsobem ve stáří či rozličnými chorobnými stavy jako neurasthenií. Úplná ztráta paměti jest těžkou duševní chorobou, částečná však mívá za následek jen menší bystrost a těžkost v zachycování nových dojmů. Někdy zapomenou se pouze jednotlivé pojmy, jindy zase vymizí celá řada souvisejících představ. Mluví se o případech, kdy následkem úrazu mozku vědec pozbyl svých odborných vědomostí,

aneb kdy po záchvatu mrtvice nemocný úplně zapomněl jednu z cizích řečí a za stejných okolností ztratily se i znalosti hudební.

Anaemie viz **Chudokrevnost**.

Anasakra viz **Vodnatelnost**.

Andělská (anglická) **nemoc** viz **Křivice**.

Angina viz **zánět mandlí**.

Angiom, novotvar, buď v podobě nádoru, neb pouhé skvrny, skládající se hlavně z chorobně vytvořených krevních cev. Všeobecně známy jsou modře fialové, často dosti rozsáhlé skvrny v obličeji, vyskytující se již od narození dítěte, které sice obličej hyzdí, nebezpečny však nejsou. Nádorovité novotvary odstraňují se operací, skvrnité však léčí se velmi těžce.

Ankylosa jest nehybnost kloubu, způsobená chorobnou změnou jeho součástek neb okolí. Pravá ankylosa vzniká po předchozím zánětu kloubním, srostou-li spolu pevně kloubní konce kostí, nepravá, je-li hybnost kloubu jen do jisté míry omezena. Léčení je chirurgické a snaží se buď vůbec chorobu odstraniti, aneb uvésti srostlé klouby do takové polohy, aby na př. končetiny aspoň částečně byly schopny užívání, na což již tehdy, hrozí-li nebezpečí ankylosy, nutno dbáti.

Apoplexie viz **Mrtvice**.

Appendicitis viz **Zánět slepého střeva**.

Arteriosklerosis viz **Zkornatění tepen**.

Arthralgie, **bolest kloubová**, objevuje se hlavně u osob přicházejících do styku s olovem, leč také při nemocech nervových, aniž by bylo pozorováno nějaké znatelné porušení kloubových částí.

Ascites (vodnatelnost břišní) viz **Vodnatelnost**.

Asfyxie je stav, ve kterém postižený — hlavně novorozeně, následkem porušeného výkonu ústředí dýchacích nedýchá. Srdce ještě pracuje a podaří-li se porušený výkon vzbuditi, jest dítě zachráněno. Asfyxie vyskytuje se hlavně po dlouhotrvajícím porodu, kdež lékař aneb aspoň porodní bába zařídí vše potřebné. U dospělých dostavuje se zejména při mnohých otravách plyných.

Asthma, **záducha** jest v širším slova smyslu jakákoliv obtíž při dýchání. Znenáhla se však ukázalo, že asthma jest příznakem různých chorob a omezuje se proto pojem

ten na nezánetlivé, vleklé stížení dýchání, způsobené změnami plic, srdce, hrtanu, průdušek a i svalstva dýchacího neb nervů, zejména pak označují se slovem tím dvě skupiny a sice asthma bronchiální a srdeční. Prvá z nich, *dýchavice*, jest choroba velmi obyčejná, vyskytující se v každém věku, nejčastěji však u dospělých. Za příčinu považuje se křečovitě sůžení jemných větviček průdušnice, čímž stěžuje se neb znemožňuje proudění vzduchu. Tato křeč charakterisována jest dusivými záchvaty těžkého dechu s přestávkami úplně volnými; někdy vyskytují se záchvaty každodenně, zejména v noci, jindy v obdobích i několika let. Zprvu dostavuje se pocit tlaku v hrudi, jakoby byla něčím svírána, nos bývá ucpán a vdechy sípají. Postižený nemůže ležeti, jelikož dýchání a zvláště vydechování jest stíženo, proto všechno na sobě uvolňuje a pospíchá na čerstvý vzduch. Často dostavuje se suchý kašel, obličej jest zduřelý, bledý neb modravě červený, pokrytý potem. Ovšem nejsou všechny záchvaty stejně dlouhé a těžké, trvají však někdy i mnoho hodin až celý den. Dýchavice život neohrožuje, dostavují-li se však záchvaty příliš často, nastává vysílení a slabost srdeční. Léčení omezuje se na zmírnění neb odstranění záchvatů. Osoby k dýchavivosti náchylné musí opatrně voliti místo, kde se zdržují; nutný je byt s čistým, suchým a teplým vzduchem bez prachu a kouře. V některém kraji se choroba mírní, jinde dostavuje se záchvat za záchvatem. Bedlivě třeba dbáti, by zažívací ústrojí nemělo poruch, jako větry, zácpu a pod. Nápoje nemají býti příliš teplé, pokrmy těžké a nestravitelné, večere má býti skrovná, bez lihovin a brzká. Šat budiž teplý a volný. Přílišné sedění a duševní námaha záchvaty podporují. Choroba lepší se užíváním jodových a narkotických léků, jichž kouř při doutnání se vdechuje. Je-li asthma ve spojení s onemocněním sliznice zažívadla, prospívá pití minerálních vod. Ku zmírnění záchvatů přispívá silná teplá káva aneb polykání ledových pilulek. *Astma srdeční* jest příznakem různých srdečních neduhů, zvláště rozšíření levého srdce. První neočekávaný záchvat vypuká náhle při nejrůznějších příležitostech a jest svědectvím dosud ukryté choroby srdce, další dostavují se pak dosti často. Záchvat počíná svíravým pocitem v okolí srdeční jamky a krátkých žeber

a lehkým bušením srdce. Nemocný touží po čerstvém vzduchu, zachycuje se okolních předmětů rukama, vztyčuje se a naklání tělo ku předu a ssaje vzduch otevřenými ústy. Nutno povolati lékaře a zachovávat správnou dietu. Nemocnému radno podati něco černé kávy a tříti mu vlněnou látkou kůži na prsou, ruce a nohy, načež zaobalí se celé tělo do prostěradla. Záchvat trvá i několik hodin, načež v příznivém případě zbude únava a mdloba. Též děti zvláště choré až do desátého roku trpívají asthmou, způsobenou křečí svalů hlasových.

Ataxie prozrazuje se nepřesností pohybů těla a hlavně okončin, které nejsou tak ovládány, aby přesně dospěly tam, kam mířily. Jest to příznak různých nemocí nervových, mozku, míchy a nervů obvodových.

Atherom jest tukový boubelovitý nádor, vznikající ucpáním vývodů míšků vlasových, v nichž pak hromadí se tuk. Jest různě veliký, od velikosti hrachu do dětské hlavy, má pevný obal a kašovitý vnitřek. Nejčastěji objevuje se na částech hlavy pokrytých vlasem. Sám o sobě není zhoubný, někdy však hnisá a může býti příčinou rakoviny, pročež je radno ho operativně odstraniti.

Atheroma viz **Zkornatění tepen**.

Bahenní zimnice viz **Malaria**.

Barvoslepost viz **Achromatopsie**.

Basedowova (Gravesova) **nemoc** jest nervová choroba, vyskytující se hlavně u žen prostředního věku a vyznačující se tlučením srdce, při němž počet úderů stoupá i přes 160 za minutu, zvětšením žlázy štítné (voletem), vyvalenýma očima a třesením rukou mimo jiné příznaky, jako slabostí, průjmy, vrhnutím, pocením, žízní, náladovostí atd. Jest to nemoc vleklá, pozvolna se vyvíjející a léta trvající. Případy smrti jsou řídké. Příčina není dosud jasná, dle jedněch jest to onemocnění nervu soucitného (sympathického), dle jiných nověji odvozují se všechny příznaky od zvětšení žlázy štítné a tím zvýšené produkce neznámého výměšku. Léčení docílí se klidem, vysoko položenými lázněmi, životosprávou, galvanisací a léky železitými, bromovými sloučeninami, arsenem atd. Operativní odstranění žlázy štítné nemělo očekávaných výsledků.

Bezdětnost bývá obyčejně způsobena různými chorobami a vrozenými vadami pohlavních ústrojů mužských

neb ženských, řídčeji některou chorobou nervovou neb celkovou. Značný díl připadá na nákazu kapavkou. Méně závažné příčiny lze často léčením neb operací odstraniti.

Bělokrevnost (leukaemie) jest způsobena abnormálním rozmnožením počtu bílých krvinek v krvi, jichž poměr místo 1 : 300 jest daleko větší, až 1 : 1. Dalším příznakem jest značně zduřená slezina, někdy zvětšené mízní (lymfatické) žlázy neb velká játra. Nemocný pocituje bolení hlavy, zmalátněnost, nechut k jídlu, závratě, těžký dech a bušení srdce. Někdy dostavuje se i krvácení z dásní, nosu, žaludku, konečníku a do kůže, často pak ochabnutí zraku a posléze otékávají nohy. Nemocný často po několik let chřadne a zmírá buď slabostí srdce, krvácením či některou komplikací, jako tuberkulosou plic. Příčina nemoci není známa. Z léků doporučuje se hlavně arsén neb velké dávky chininu.

Bělotoč (fluor albus, leukorrhoe), nekrvavý, bělavý výtok z ženských rodidel, jest vždy příznakem choroby těchto ústrojů a hlavně vleklého zánětu děložního a to buď jen čípku či těla neb obou zároveň. Příčinou bělotoku jest tedy vleklý neb i prudký zánět dělohy neb pochvy a dle onemocnělého ústroje nutno rozlišovati léčení, které hned od počátku třeba beze studu svěřiti odbornému lékaři. Bělotoč mající původ v onemocnění dělohy jest důležitější než onemocnění pochvy a rozeznává se tím, že jest žlutší, zanechává na prádle silné skvrny a reaguje alkalicky, kdežto bělotok pochvový kyselé, ač mohou se vyskytnouti oba současně. Někdy dostavuje se i při neškodných nádorech děložních. Počíná vylučováním hlenu řídkého a bělavého, který znenáhla mění se v mlékovitý, smetanovitý, žlutavý až i zelenavý a je-li příčinou onemocnění dělohy podobá se sklovité huspenině. Hlen způsobuje pálení a svědění, zapáchá, čmýra jest slabá a bolestná a někdy úplně zmizí. S počátku nezpůsobuje bělotok zvláštních obtíží a bývá proto zanedbáván. Teprve když nemocná hubne a chřadne a stává se nervosní, dějí se pokusy o zlepšení, jež jest sice obtížné, ale vždy možné, nejedná-li se o těžké choroby, jako rakovinu neb tuberkulosu vnitřních rodidel, při nichž jest bělotok také počátečním příznakem. Jest-li že vyvinul se bělotok následkem zánětu sliznic, podmíněného kapavkou, jest nakažlivý. Příčiny zánětu pochvy a dělohy spočívají

buď v celkové dispozi (v bledničce, tuberkulose, krticích a j.) aneb jsou původu místního (v silné čmýře hlavně u panen neb v době odkvětu, onanii, přílišném neb brzkém souložení, porodu, úrazu, nákaze kapavčité a j.). Dle toho jest léčení jednak celkové, jednak místní. Při chudokrevnosti jest nutná řádná životospráva jako u bledničky a nedostatek železa v krvi nahrazuje se léky a dietou. Doporučuje se pohyb na čerstvém vzduchu a pohlavní zdrželivost. Léčení místní děje se dle příčiny onemocnění. Při počínajícím bělotoku užívají se vlažné sedací lázně a znenáhla se teplota nechá klesati a denně koná se řádné vyplachování pochvy. Následky zanedbaného bělotoku jsou nepříjemné a mohou býti i příčinou neplodnosti.

Blbost vyznačuje se stížením průběhu duševních výkonů až úplným jich zánikem. Může to býti blbost vrozená následkem neúplného rozvoje mozku (idiotie), při čemž trpí mnohdy i vývoj těla (kretinismus). Idiotie může však povstati také teprve při těžkém porodu úrazem hlavy dítěte neb vyvinouti se v dětském věku. Vyskytuje se vrozená nejčastěji u dětí pocházejících z rodičů blízce pokrevních, choromyslných, alkoholických, neb stížených padoucníci a mozkovými chorobami. Získati může se úrazem hlavy a tím mozku v útlém mládí, špatnými životními podmínkami, tvrdým ošetřováním, těžkými nemocemi a pod. Jest to choroba nevléčitelná. U lidí dospělejších vyvíjí se t. zv. blbost prvotní a to hlavně následkem špatné výživy, onanie, těžkých nemocí a t. d. Nemoc dostavuje se buď znenáhla aneb náhle a mnohdy bez zřejmého důvodu pojednou ustává. Dále jest blbost konečná (terminální), dostavující se po různých duševních chorobách jakožto předzvěst konce a blbost paralytická, vznikající těžkým onemocněním mozku, spojeným s ochrnutím údů. Choroba tato v poslední době velmi se rozmáhá. Dostavuje se hlavně u starších mužů a počíná oslabením paměti a změnou povahy a dosavadních zvyků, načež mnohdy následuje blouznění, zuřivost a trudnomyslnost a současně přichází porušení řeči a ochrnutí údů. Vše končí zpravidla smrtí po dvou až třech letech. Konečně vyskytuje se u starců blbost senilní; způsobená nedostatečnou výživou. Viz také choromyslnost.

Blednička, chlorosa, vyskytuje se velmi často u mladých děvčat od 14.—24. roku, ač byla pozorována i u žen

o něco starších. Příčina není jista, zdá se však, že rozhoduje tu nesprávná životospráva, nerozumné zvyky a různé zevní vlivy. Chorobný stav podmíněn jest špatnou skladbou krve, ježto rudé krvinky mají méně barviva krevního, haemoglobinu a počet jich jest zmenšen; krev jest proto jasnější a obsahuje méně pevných součástí a železa než krev normální. Důležité jest nepřipustiti vzrůst této choroby, zaměňované často s chudokrevností a napadající častěji děvčata bledovlasá, zejména, jsou-li dědičně náchylná. Postižené dívky jsou nápadně bledé s lehkým nádechem do zelena a bledost tato vyniká nejvíce na sliznicích rtů a na uších. Dostavuje se slabost těla, brzká tělesná i duševní únava, pohodlnost a nechť k jakýmkoliv výkonům, nechť k jídlu spojená se záľusky chorobnými, ku př. na zrnka kávy, křídou a pod., bolest v žaludku, krátký dech, bušení srdce, závratě a hučení v uších. Nemocná i při menší námaze rychle mění barvy, kůže se nepotí a svalstvo je slabé, jakoby vysílené. Čmýra buď vůbec chybí aneb je skrovná a vodnatá, jindy zase velmi hojná a bolestná. Častým zjevem jest bělotok. Nemoc trvá někdy i několik let a snadno se opakuje. Léčení vyžaduje tělesný i duševní klid, pobyt na zdravém vzduchu a přiměřenou změnu životosprávy. Důležitým lékem umělým jest železo. Těžší případy zaviňují snadné potraty, neplodnost a hysterii.

Blefaradenitis či blefaritis jest zánět žlaz a jich okolí na okrajích očních víček, jevíci se šupinkami a stroupky mezi řasami, po př. i příškvarky. Vyskytuje se hlavně u osob chudokrevných neb skrufulosních a má za následek vypadávání řas a zahnutí okraje víček do vnitř, při čemž nově vyrostlé, slabší řasy jsou obráceny proti oku a mohou způsobiti zákal rohovky. Léčení děje se odstraněním příškvarků a leptáním vrádků pod nimi, přikládáním mastí a pod.

Blefarofimosis jest částečný srůst očních víček u zevního koutku a to buď vrozený, aneb získaný, hlavně u starých lidí při zánětech okrajů víček.

Blesk jest pro člověka osudným, dotkne-li se ho. Často nastává rychlá smrt, při čemž někdy na těle pozorovati jest hnědé rozvětvené čáry, kudy blesk prošel. Leč i úder v blízkosti může způsobiti otřesení mozku, obrny údů, duševní choroby a pod. Pomoc děje se umělým dýcháním, požíváním krajiny srdeční studenou vodou, třením údů,

zahříváním končetin, požitím vína neb černé kávy. Lékař má býti vždy co nejrychleji zavolán. Je-li zasažený v bezvědomí, má se mu dáti vdechovati nosem čpavek a třeba ho svléci a položit na lože.

Bolest bederní čili houser jest hostcové onemocnění svalstva bederního; příznakem jest bolest v krajině bederní čili kříži, stupňující se zvláště při pohybech těla. Onemocnělý ztěžka mění držení těla a při případech prudších trpí žízni, horkostí, zácpou a jinými příznaky zánětu. Choroba dosti záhy již v několika dnech pomíjí bez následků a léčí se masáží, elektřinou, parními lázněmi a zvláště klidným ležením a přikládáním teplých náčinků. Za příčinu uvádí se buď rheumatické onemocnění svalstva bederního aneb natržení svalových vláken. Nemoc dostavuje se náhle buď z rána po probuzení aneb po některém náhlém pohybu. Podobné bolesti v kříži doprovázejí však i některé vážné nemoce, jako neštovice, nemoce ledvin, páteře, míchy a pod., a proto jest radno povolati lékaře, když po klidném ležení bolestí neubývá.

Bolesti hlavy vyskytují se při velmi rozmanitých nemocích, jichž čítá se přes 20 a v takových případech použitím běžných léků (antipyrinu, migraeninu atd.) se někdy bolesti otupí, příčina jich se však neodstraní. Rozeznati tuto příčinu není při různotvárnosti chorob nikterak lehké. Mnoho případů spočívá na dědičnosti což platí hlavně o migréně, jindy jest to tělesná dispozice, nepravidelný a výstředný způsob života a pod. Dle příčiny bolesti jest sídlo jejich různé a rovněž tak způsob a trvání. Opakuje-li se bolení hlavy častěji neb je-li povahy prudší a trvalejší, jest radno lékařské vyšetření.

Bolesti kyčelní viz Ischias.

Bolesti v zádech bývají následkem silné tělesné námahy, avšak také prozrazují vážné choroby vnitřní, jsou-li trvalé neb periodické a nastávají-li bez pochopitelné příčiny. Jsou pak příznakem hostce páteře, neb míchy, počátku úbytě míchy, chorob vnitřních orgánů atd. V případech lehkých přejdou, když onemocnělý pokojně leží; také prospěje natírání líhem, flanelem a pod.

Bolesti zubů jsou dvojího druhu: jedny způsobeny jsou zánětem zubní dřeni, druhé zánětem lůžka zubu. Prvé z nich jeví se záchvaty, dostavujícími se pravidelně po uleh-

nutí, kdežto ve dne při chůzi bolesti přestávají aneb objevují se jen při zvýšeném krevním tlaku. Během řady záchvatů bolesti ty bloudí po všech zubech až usídlí se ve skrání (při zánětu dřeni v zubu hořejším) neb uvnitř ucha (při zánětu v zubu dolejší) a nemocní pak hledají v těchto místech původ bolesti, zacpávajíce ušní otvory vatou, česnekem a pod., což může škoditi sluchu. Bloudění bolesti zaviňuje, že se často vytáhne zub nepravý a zejména mrtvý neb plombovaný, v nichž bolesti ty nejvíce se cítí. Prostředkem jest buď umrtvení dřeni (plombování) neb vytažení bolest vskutku působícího zubu. Dosti často zaměňují se tyto bolesti s neuralgií nervu trojklaného, který vysílá rovněž nervová vlákna do dřeni zubů. Druhý druh začíná mnohdy rovněž záchvaty bolesti, ta však brzo usídí se pevně v zachvácený zub, který stává se při doteku citlivým, nemožno naň kousati a konečně okolí zubu opuchne ve velkém rozsahu. Bolest ani za dne neutuchuje a zmírní se teprve dostavením opuchliny. V počátcích možno zub zachovati, později však nezbyvá než jeho vytažení. Zubům má býti věnována co největší péče a při každém nemilém pocitu v nich má se pátrati po příčině a vyhledati pomoc odborníka. Značným zhoubcem zubů i dásně jest zubní kámen, usazující se zvláště na zadní ploše předních dolních zubů, ježto obnažuje zubní krček a tlačí na dásně. Proto máme si vyplachovati ráno i večer a po obědě ústa odraženou vodou a cítiti zuby kartáčkem za pomoci dobrého prášku. Odstraňovati cizí látky ze zubů tvrdými a zvláště kovovými parátky se nedoporučuje. Ošklivý zápach z vyžraných zubů odstraňuje se vyplachováním slabým roztokem nadmanganu draselnatého. Tuhé předměty, jako oříšky, pecky, cukr a pod. nikdy nerozkusujeme, po požití sladkých věcí očistíme si zuby pečlivě, nejezme rychle po sobě chladné a horké pokrmy, žvýkejme na obou stranách čelistí a pozorujeme-li sebe menší zubní poruchu, dejme si zuby ohledati specialistou, což jest vhodné vykonati i při zdravých zubech aspoň jednou za rok.

Bolesti žaludeční jsou různé povahy a nemají mnohdy se žaludkem nic společného. Pravá bolest žaludeční vzniká na př. po požití přílišného množství potravy, nahromaděním plynů, rozličnými jedy, rozšířením žaludku, žaludečními vředy a rakovinou a pod., ač i mnohé neuralgie, jako

bolesti při úbytích míšních, hostci břišních svalů a pod. bývají za ně zaměňovány a také onemocnění střevní, katary, zácpa, kýla, blednička, dna a t. d. způsobují bolesti nemocnými kladené do krajiny žaludeční. Někdy zdá se, že bolesti ty jsou povahy křečovitě. Léčení provádí se dle určitých případů onemocnění.

Boubel tukový povstává ucpáním otvoru, jímž ústí žláza odměšující tuk na povrchu kožním. Viz Atherom.

Božec viz **Psotník**.

Brightova nemoc viz **Zánět ledvin**.

Bronchiektasie, rozšíření průdušek povstává při chorobách dužniny plicní neb průdušek, jež se značně rozšíří a stěny vyměšují obyčejně hnis. Jest to nemoc téměř nevléčitelná, zdoluhavá a nepříjemná. Při léčení podává se benzoë, terpentínový olej a pod. a doporučuje se pobyt na čerstvém vzduchu.

Bronchitis viz **Katar průdušek**.

Bušení čili tlučení srdce povstává, když počet srdečních úderů jest rozmnožen, síla stahů srdečních svalů intensivnější a dech zrychlený. Nemocný někdy cítí jen zrychlený tepot spojený s malou nevolností, jindy pocítuje i bolesti v krajině srdeční a úzkost, vyvolanou nezvyklým tlakem a nedostatkem vzduchu. Zjev ten provází nejen různé srdeční vady, nýbrž i četné jiné choroby, na př. při nemocech nervových, jako neurasthenii, hysterii, při nemocech krevních, jako chudokrevnosti a bledničce, při různých otravách a při nemoci svalstva srdečního. Silné bušení srdce způsobuje i nemírné kouření a pití a silné duševní hnutí. Bušení netrvá stále, nýbrž dostavuje se v záchvatech, způsobujících úzkostlivý pocit. Léčení jest závislé na druhu nemoci, způsobující bušení srdce; při záchvatu samotném jest nejlépe klidně ležeti, přikládati na srdeční krajinu studené náčinky a užívatí některého předepsaného léku. Bušení srdce nemusí býti známkou srdeční vady neb jiné vážnější choroby, opakuje-li se však, jest radno co nejdříve poraditi se s lékařem.

Carcinom viz **Rakovina**.

Caries viz **Kostižer** a **Tuberkulosa**.

Cizí tělesa jsou neživé předměty vniklé nedopatřením neb náhodou ze zevnějšku do těla lidského. Záleží na tom, jaký jest tento předmět a kam vnikl. Mohou to býti s po-

travou požitá pecky, kosti a pod. neb vdechnuté pevné látky, do úst, ucha neb nosu zaskočivší kamínky, boby, umělé chrupy atd., do svalstva proniknuvší střepiny skla, úlomky jehel a trny aneb konečně úštěpky kostí, vstřelené koule atd. Základním pravidlem jest, že každé cizí těleso má se pokud možno z těla odstraniti, po případě i cestou operativní. Mnohdy pomůže si tělo samo, jelikož okolí tělesa se zanítí a hnis se i s cizím tělesem provalí ven, což však bývá nebezpečné. V novější době používá se ku hledání cizích těles v těle s úspěchem fotografování pomocí Roentgenových paprsků. Vážné bývají nehody, při nichž cizí tělesa dostanou se do dýchadel, což stává se hlavně u dětí, při jídle, kýchnutí, zakašlání a u opilých při dávení. a to hlavně ústy, které v zadní části své dutiny souvisejí s hrtanem. Obyčejně podaří se předmět odstraniti kuckáním a kašlem, často musí však lékař rychle zakročiti a je-li dušení nebezpečné, otevřítí průdušnici. Někdy vnikne cizí těleso až do průdušnice a do průdušky, odkud se ztěžka odstraňuje a může způsobiti ucpáním hnisavý zánět plic a i smrt. Rovněž do hltanu dostanou se často cizí tělesa, jež při ucpání vchodu způsobují dušení, jinak bolest při polykání, píchání a později zánět a hnisání. I tu nutno někdy rychle otevřítí průdušnici, ač obyčejně se cizí těleso snadno nalezne a odstraní. Mnohdy projde předmět hltanem a uvázne v jícnu a to zpravidla na místech, kde je trubice nejužší. Nejčastěji pomůže si postižený sám tím, že předmět vydává neb spolkne, čemuž napomáhá zajedění střídky chleba neb zapití vodou. Nezdaří-li se to, nutno vždy povolati lékaře. Do žaludku dostává se celá řada nejpodivnějších předmětů, jež buď přejdou do střeva a dříve či později stolicí odejdou, aneb v žaludku zůstanou. Pozorují-li se po čase bolesti žaludeční neb tlak, jest radno odhodlati se k operaci, poněvadž ostrý předmět způsobuje vředy a proděravění. Kdežto veliké předměty, jako umělé chrupy, kávové lžičky a pod. odcházejí mnohdy z těla bez těžších následků, stává se, že malé předměty uváznou v přívěsku červovitém a způsobují jeho zánět, končící smrtícím zánětem pobřišnice, nebylo-li v čas operativně zakročeno. Děti velmi rády strkají si cizí tělesa do nosu, zacpávají nosní dutinu, čímž vzniká po čase smrdutý výtok z nosu. Někdy bývají to i muší larvy, které způsobují při svém vý-

vinu bolesti a zánět. Cizí těleso odstraní se silným kýcháním, vzbuzeným drážděním šňupcem tabáku neb pírskem, larvy pak čicháním chloroformu, jímž se omámí. Vytahování předmětů háčkem od neodborníků jest nebezpečné, poněvadž se může způsobiti poranění a ještě další zatlačení předmětu. Cizí tělesa v oku, nebyla-li příliš silně vržena, usazují se zpravidla pod horním víčkem, kdež způsobují nepříjemný pocit a tlak, oko zčervená, slzí a nesnese světla. Někdy vyplaví se tělísko slzami, jindy musí býti uměle odstraněno, což děje se obrácením víčka pomocí jemné vaty a zachycením na cípek kapesníku; manipulace ta u horního víčka jest však dosti obtížná a vyžaduje lékaře. Mnutí oka třeba se vyvarovati. Nebezpečnější jsou tělíska, vržena značnou silou proti oční rohovce, což děje se často u kovářů, kameníků, havířů a pod. Čisté tělísko po malém zánětu rohovky pomalu se vyloučí, znečištěné však může způsobiti i ztrátu zraku. Nejzhoršivější následky má vniknutí cizího tělesa do nitra oka, na př. při rozbíjení kovových kapslí, explozí a pod., ježto oko to zpravidla nelze zachrániti a i druhému oku hrozí nebezpečí oslepnutí. Z ucha odstraní se cizí tělesa stříkačkou; vždy však má býti povolán lékař, ježto osoba nezkušená může ucho poraniti, bubínek protrhnouti a pod. Hmyz náhodou do ucha vniklý pozná se po pohybech a hluku; nejdříve usmrtí se teplým olejem a po té snadno rychlým nakloněním hlavy se odstraní.

Croup viz Záškrt.

Cukrová úplavice, cukrovka (diabetes) jest choroba, při níž cukr následkem poruchy výživy zůstává v těle nezužitkován a vyměšuje se proto v neobvyklé míře močem. Vyskytuje se nejvíce u otylých mužů, zvláště jsou-li pijáci. Příčina není dosud přesně známa; může to býti poranění, některá mozková nemoc, značné duševní hnutí a soudí se i na dědičnost. Dle pitevnických výsledků domníváme se, že k assimilaci cukru v těle jest nutná přítomnost neporušené slinivky břišní (mikteru), jejíž poškození neb úplné porušení má za následek cukrovku. Proč se při této nemoci cukr objevuje v moči, vykládá mnoho teorií různým způsobem. Za poměrů normálních obsahuje krev asi 0.15% hroznového cukru, který slouží zvláště k vyrábění tepla. Jestliže však produkce cukru jest příliš velká, stoupne jeho množství v krvi a nastává vyměšování močí, čímž tělo se ochu-

zuje a trpí. Zdravá ledvina má schopnost cukr v krvi zdržovati, patrně však jen do jisté míry. Lidé cukrovkou trpící mají na počátku různé příznaky jako obtíže nervové a žaludeční, impotence, nežitý po těle a pod. ač jindy zase konstatuje se cukr v moči pouze náhodou a postižený neví o ničem. Později onemocnělý hubne a slábne, trpí žízní a častým a silným močením. Trvání nemoci a výsledek léčení jest různý. Některé případy, zvláště u dětí, končí po několikaměsíčním trvání smrtí, jindy ukončí život plicní neduhy aneb snětivé údy a sněť může býti příčinou konce. V jiných případech nemocný žije dlouhá léta a podobá se, že jsou případy, kdy byla choroba po krátkém trvání úplně vyhojena. Léčení stanoví přesnou dietu, zakazuje jídla moučná, cukr a cukroví, brambory, rýži, luštěniny, sladké ovoce, sladká vína a pod. a doporučuje pití alkalických vod, hlavně Karlovarských, vedle množství různých léků s výsledkem nestejným.

Červenka viz **Úplavice**.

Černina viz **Melaena** a **Melanosa**.

Daltonismus viz **Achromatopsie**.

Dacryocystitis jest zánět slzného vaku, nalézajícího se u vnitřního koutku oka, povstalý nejčastěji po dlouhých nemocech nosních. Vyznačuje se zduřením okolí vnitřního koutku oka a slzením, v případech náhlých i bolestí a konečně provalí se hnisovitý obsah vaku na venek. Léčení jest operativní.

Dávení povstává vyprazdňováním žaludečního obsahu ústy. Nejčastěji značí jen náhodné a zdraví neškodné porušení trávení, vzniklé z obtíží žaludku pokrmem neb nápojem neb ze silného leknutí. Opakuje-li se však dávení častěji bez těchto příčin, jedná se o zjev chorobný způsobený činností tak zv. středu dávení v prodloužené míše. Příčiny mohou tu býti rozmanité, hlavně však trojí a to buď z chorobného žaludku (katar žaludeční, katar pijáků, atonie, vřed a rakovina žaludku) neb z břišního nervstva (neprůchodnost střeva čili miserere, zánět pobřišnice, žlučové a ledvinové kaménky, v počátcích těhotenství) či konečně ze středů nervových a tu jak z mozku tak z míchy. Dávení takové léčí se současně s příčinou.

Delirium tremens viz **Alkoholismus**.

Diabetes viz **Cukrová úplavice**.

Diftherie viz **Záškrť.**

Dipsomanie viz **Alkoholismus.**

Distorse viz **Vyvrtnutí.**

Dna, podagra způsobena jest hromaděním kyseliny močové v chruplavkách kloubových, šlachách, ledvinách, kůži a v různých zejména obvodových částech těla, čímž povstávají záněty napadených částí. Vyskytuje se buď dědičně, aneb bývá způsobena hlavně nestřídmým pitím lihovin, nepřírodným způsobem života a nedostatkem svalové práce, leč také otravou olovem a jinými neznámými příčinami a to zpravidla v pokročilejším věku. Nemocní bývají otlí, trpí ledvinovými kaménky a asthmatem. Dna projevuje se vedle trvalých uloženin ob čas zánětlivými záchvaty speciálně v kloubech na palcích nohou a zanártních za velikých bolestí, při čemž kůže v sousedství postiženého místa rudne. Současně dostavuje se nechůť k jídlu. Záchvat trvá několik dnů a bývá téměř vždy ukončen po dvou týdnech. Jindy dostavují se po krátkém trvání záchvatu v kloubu různé podružné bolesti nervové, svalové, záněty oční, asthma a pod. Po prvním záchvatu nastává klidné mezidobí, po delším čase dostává se však záchvat nový, pak následují rychleji po sobě, postihující kloub po kloubu, při čemž často porušují jich pohyblivost. Dna léčí se střídmým způsobem života, tělesným pohybem a pitím alkalických vod, zvláště Karlovarských, načež záchvaty znenáhla se oddalují. Při záchvatu přikládají se na bolestivé místo studené neb Priessnitzovy náčinky, zachovává se klid, málo se jí, pije se některá kyselka a doporučuje se projímadlo.

Dýchavice viz **Asthma.**

Dysenterie viz **Úplavice.**

Eklampsie viz **Psoťník.**

Ekzem viz **Lišej.**

Emphysema pulmonum viz **Rozedma plie.**

Encefalitis viz **Zánět mozku.**

Endocarditis viz **Zánět srdce.**

Endometritis (zánět nitroblány děložní) viz **Zánět dělohy.**

Enteritis, zánět střevní sliznice, též střevní katar jest častá choroba způsobená buď poraněním sliznice aneb stykem jejím se hmotami dráždivými a jedovatými, ne-

smírným pitím lihovin, špatnou potravou, nezralým ovocem, ledovými nápoji, u dětí nedobrým mlékem a častým měněním potravy. Rozeznává se zánět prudký, rychle probíhající a vleklý. Zánět prudký způsobuje bolesti v životě, průjem, nechut k jídlu, kručení, povleklý jazyk a žlutou stolicí. Léčení spočívá ve vyprázdnění střeva, absolutní dietě a podávání prostředků svrašťujících a opiových preparátů. U dětí jest onemocnění to nebezpečné, stolice jest hojná a nazelenalá, břicho nadmuté; někdy dostavuje se dávení, hubnutí a chladnutí končetin. Zánět vleklý bývá způsobován i nemocemi ledvin, srdce a jater, souchotinami a spáleninami. Průjmy nejsou tak časté, nemocný však hubne a slábne. Osvědčuje se pití Karlovarských vod, vína chovající tanin, vizmut a pod., strava musí býti lehká, ale záživná (maso, dobré polévky a pod.).

Epilepsie viz **Padoucnice**.

Erysipelas viz **Růže**.

Faryngitis (pharyngitis) viz **Katar hltanový**.

Fibrom jest tvrdý neb měkký nádor na těle, sestávající z propletených vláken vaziviny a prostoupený několika krevními cévami. Vyskytá se někdy ojediněle, jindy v hojnosti a jest celkem neškodný a operativně snadno odstranitelný. Fibromu podobné jsou různé jiné nádory povahy nebezpečnější jako fibrosarkom a fibrokarcinom, což jest již vlastně rakovina.

Flegmona jest zánět podkožního vaziva, způsobovaný osobám k ní náchylným bakteriemi, jež vnikají do těla zpravidla nepatrnou ranou, oděrky, hnisavými puchýřky a pod. Často zánět stihne jen malý okrsek, jindy se však šíří po ploše neb i do hloubky, kdež zachvacuje někdy svaly, klouby a cevy. Nemoc jeví se třesavkou, horečkou, zmalátněností a bolestmi na postiženém místě, jež jest zarudlé, oteklé a při tlaku bolestivé, později na některém místě zřítloví, sežloutne a konečně se protrhne, nebyl-li před tím hnis uměle odstraněn. U hluboké flegmony může dojíti vedle poškození napadených částí i k otravě krve čili pyaemii. Při počátku radno přikládati na postižené místo studené obklady, čímž podporuje se vstřebání cizích tělísek bez hnisání; později však urychlujeme hnisání obklady teplými a pomáháme výtoku hnisu řezem.

Fluor albus viz **Bělotok**.

Furunkulus viz **Nežit.**

Gangraena viz **Snět.**

Glaukom viz **Zákal zelený.**

Gonorhoea viz **Kapavka.**

Hadí jed a uštknutí. Značný počet hadů má ve své horní čelisti aspoň dva dlouhé, zahnuté zuby spojené dutinou neb rýhami se zvláštní žlázou vylučující jedovatou tekutinu. Uštkne-li takový had člověka, způsobuje jed do rány vniklý příznaky těžké otravy, končící někdy smrtí. U nás žije jen jediný jedovatý had, zmije obecná, dlouhá 60—80 cm, barvy rudohnědé neb šedohnědé s tmavým vlnitým pruhem po zádech a s roztroušenými skvrnami po stranách pruhu; na hlavě jest tmavá vidlicovitá skvrna. Obydlí vyhledává si na výslunných, suchých místech. Sama člověka nenapadá, tak že uštknutí děje se nešťastnou náhodou. Jed nepůsobí vždy stejně; nejprudší jest u odpočalých zvířat po trvalém parnu neb zimním spánku. Nejvíce případů uštknutí jest na nohách lidí chodících na boso. Nejdříve jest cítiti bodnutí, které se často přehlédne, až další příznaky poučí o jeho povaze. Rána má podobu dvou až čtyř bodů, bylo-li zakousnutí úplné. Asi za hodinu neb i dříve dostavuje se silná bolest, okolí rány značně oteče a nabývá fialové barvy. Nastává prudké bolení hlavy, vrhnutí, křeče a často i bezvědomí. V příznivém případě příznaky ty znenáhla mizí, jindy však uštknutý rychle dýchá a stává se otupělým, otoku přibývá a smrt nastává zpravidla druhého až šestého dne. Důležitá jest rychlá a dobrá první pomoc. Uštknuté místo radno řezem rozšířiti neb vůbec vyříznouti a možno-li ránu vyssáti, což však může se odvážiti jen ten, kdo má rty, zuby i pysky úplně zdravé. Slinu třeba vyplíti, poněvadž jed ani v ústrojí živacím není úplně beze škody. Poraněný úd se něco nad ránou pevně obváže, na trupu neb obličeji však, kde to není možno, přiváže se těsně na ránu čistý oblázek zaobalený v čistý šátek. Je-li po ruce ammoniak, jodová tinktura, dýmavá kyselina dusičná, neb silný roztok manganistanu draselnatého, nakape se do rány. Uštknutému podají se dráždivé látky, hlavně silné lihoviny v dosti velkém množství. Zkušený muž může ránu také vypáliti nějakým čistým rozžhaveným železem. O lékařskou pomoc má býti co nejrychleji postaráno.

Haemorrhoidy, zlatá žíla, jsou nádorovité městky poblíže žil konečnickových, vznikající stíženým odtokem krve z těchto žil, což nastává hlavně při opěťované zácpě, trvalém sedění, jízdě na koni a pod. Objevují se zejména mezi 30—50 rokem a jsou pravděpodobně také dědičné. Rozeznávají se haemorrhoidy vnitřní, umístěné na sliznici konečníku a vnější kolem otvoru řitě. Při sezení zanítí se snadno vyčnívající haemorrhoidy a způsobují silnou bolest. Obojí často krvácejí po předchozích obtížných zjevech jako nevolnosti, tlaku v konečníku, obtížích žaludečních, bolestech v kříži, závratí a pod., načež po krvácení se nemocnému značně uleví a to mnohdy s jistou pravidelností na měsíc. Někdy se sliznice konečníku zanítí a vylučuje pak mnoho slizu. Nemocným svědčí hojný pohyb, pravidelná stolice a časté používání studených sedacích lázní 15° R. na 5—15 minut. Léčení má být přenecháno lékaři, poněvadž dle rozvoje haemorrhoidů jest různé. Někdy dostavuje se v pozdějším věku vyléčení samo, zpravidla však jsou zjevem povahy trvalejší.

Hepatitis viz Zánět jater.

Hernie viz Kýla.

Herpes viz Opar.

Hlavy bolení viz Bolesti hlavy.

Hlísti budí v organismu různé chorobné příznaky, závisící na druhu hlístů, na místě usídlení a na jich počtu. Červivka (helminthiasis) vzniká jen při přílišném rozmnožení hlístů, což děje se při špatném trávení a slabé činnosti střeva a nepozornosti postiženého. U nás jsou známy tři druhy hlístů a sice roup, škrkavka a tasemnice. R o u p y (srnice) jsou 4—13 mm. dlouzí červíci, žijící v zažívací rouře někdy velmi hojně, hlavně u děvčátek. Usazují se v konečníku a řiti, kdež svými pohyby způsobují svědění a dráždění a přelézají-li do pochvy, dráždí tu sliznici a způsobují katar, zaměňovaný za bělotok. Pomáhají klystéry studené vody, která roupů usmrcuje; ve tvrdošíjných případech možno ráno na lačný žaludek vypít mléko svařené asi s 15 citronovými jádérkami. Třeba dbáti toho, aby děti se u řitě neškrábaly a před jídlem ruce si čistě umyly. Rovněž š k r k a v k a bývá nejčastěji pozorována u dětí, sídlíc zejména v tenkém střevě. Děcko má pak koliku, dáví, dostavují se průjmy a malý, nepravidelný

tep, někdy i křeče a nezvyklé pocity v nose; jistotou přítomnosti škrkavek jest však toliko nalezení jich ve výkalech. Hlíst ten bloudí někdy v zaživacím ústrojí, dostává se i do žlučovodů a žaludku, odkudž možno ho zvrátiti. Obvykle usmrcují a odstraňují se cicvárovým semínkem s medem aneb předpisuje se santonin mimo různé jiné prostředky. Zhoubněji působí t a s e m n i c e, jichž jest několik druhů. Jsou to hlísti dorůstající délky 3 až 8 metrů tím způsobem, že počínaje od hlavičky vyrůstají jednotlivé články, tak že nejstarší nalézají se na konci celého pruhu, od něhož se na konec oddělují. Články za hlavičkou jsou nejmladší a nejúžší, čím dále však, tím více se šíří, až články zralé jsou nejširší. Hlavička jest malá, 2—3 cm. v průměru, a opatřená u některých druhů háčky, přísavnými destičkami a pod. U člověka sídlí tasemnice hlavně v tenkém střevě. Nejobyčejnější jest tasemnice dlouhočlenná, až 3 m. dlouhá. Vejce tohoto hlísta, obsažená ve zralých člancích, dostávají se s těmito články výkaly z lidského těla. Další vývin jest velmi zajímavý. Vejce musí býti pozřeno vepřovým dobyt看em, prodere se z ústrojů zaživacích do masa a tvoří tam známé uhry. Jí-li člověk uhrované maso, v němž vařením neb pečením nebyly uhry zničeny, zachytí se uher — hlavička tasemnice — v tenkém střevě a vyvine se tasemnice. Někdy se stává, že dostanou se vajíčka do lidského žaludku buď náhodou při jídle aneb při dávení a způsobují tak zv. měchořep. Vajíčka ta totiž vyvinou se také v uhrovaný zárodek ozbrojený při tomto druhu šesti háčky a prodírají se do svalů, pod kůži, do srdce, mozku atd. Tu se usídlí a asi do tří měsíců obalí se váčkem velikosti většího hrachu, naplněným bezbarvou tekutinou. Ve váčku tom žije zárodek několik let, načez se scvrká a zachází. Měchořep bývá nebezpečný, vyskytuje-li se ve větším množství a prodírá-li se do citlivých útrojů, kdež může býti příčinou smrti. Zárodek jiného druhu, tasemnice bezbranné, pojmenované dle toho, že hlavička nemá háčeků, prodělává vývoj svůj v dobytku hovézím, kdežto jiný druh, škulovec, v rybách. Obrácený poměr jest u měchožila, který žije jako tasemnice u psů, kdežto u člověka vyskytuje se jen uhrovaný zárodek. Lidé tasemnicí stížení mívají někdy různé obtíže žaludeční, střevní a nervové, jistým kriteriem jest však pouze odcházení zralých článků ve výkalech. Nej-

oblíbenějšími léky jsou granátová kůra, kousso, kamala, extractum ficilis a j., jichž užívání však bez lékařského předpisu se nedoporučuje, poněvadž chovají v sobě různé jedovaté látky.

Hlízy povstávají soustředěním hnisu na chorobných místech, napadených hnisavým zánětem. Některé vznikají přenesením hnisu, jiné, vleklé, vyskytují se u osob krტიčnatých, syfilistických, tuberkulosních neb při zánětech kostí a hlízy zvané zběhlé, vyvinují se při porušení kostry. Hnis razí si vždy cestu tam, kde jest nejmenší odpor, tedy u hlíz pod kůží ven; proces ten trvá však zpravidla delší dobu a může snadno vésti k nebezpečným komplikacím, pročež malá lékařská operace jest radná a mnohdy i nutná. Je-li hlíza větší, trpí nemocný velikými bolestmi na hnisajícím místě, horečkou, nespavostí, nechutí k jídlu atd. Některá ústrojí napadána bývají často hlízami, které dle místa vzniku nesou zvláštní jména a léčí se různým způsobem. Velmi nebezpečná bývá hlíza jaterní, vyskytující se zvláště při pyaemických procesech, nemocech žlučovodu atd. Choroba pozná se dle bolestí v okolí jater, třesavky a někdy i žloutenky, správné poznání není však lehké. Léčení jest operativní. Při zánětech v mozku neb v jeho okolí a z různých jiných příčin povstává hlíza mozková jakožto produkt hnisavého zánětu mozkového, která může se zpravidla poznati jen tehdy, vystoupí-li vedle příznaků onemocnění mozku ještě horečka a třesavka. Dále známa jest hlíza plicní, prsu, v břišní stěně atd.

Hodgkinova nemoc (adenie, pseudoleukaemie) náleží mezi nemoci mízního ústrojí jako na př. krtice. Nejdříve zduří mízní žlázy na některé straně krku po př. na obou a zduřeniny vzrůstají v nádory, tísnící celé své okolí. Později přidružují se i zduřeniny různých jiných žláz a nemocný stává se chudokrevným, bledne a slábne. Často staré nádory měknou a provalují se, zanechávající nezhojitelné vředy. Příčina není známa a léčení nejisté buď operativní aneb pomocí arsenu.

Horečka jest příznakem nejrozličnějších chorob více méně nebezpečných. Zprvu dostavuje se všeobecná zmalátněnost a nechut k jídlu, později pociťuje nemocný horko v celém těle a žízeň, dech a tep se zrychlí a mysl se zatemňuje. Znamky tyto způsobeny jsou stoupaním tělesné teploty,

již při každé horečce třeba pečlivě měřiti tak zv. maximálními teploměry v ústní dutině, říti, v podpáždí atd. několikráte denně. Poznalo se, že horečka jest zjevem, jehož příčinou jest zápas tělesných ústrojů proti různým jedům, vniknuvším do těla a způsobujícím choroby, jako na př. zápal, nakažlivé nemoci a pod. Z toho důvodu není umělé snižování tělesné teploty vždy místné. Prostředkem proti horečce jsou studené obklady a lázně, chinin a různé přípravky jako antipyrin aneb líh ve způsobě cognaku neb žitné kořalky, trpí-li nemocný slabostí srdce. Chorý má ležeti v klidném, mírně teplém, větraném pokoji z lehka přikryt a doporučuje se hojné pití mléka, minerálních vod neb studené vody, kdežto pevná potrava podávati se nemá. Zvláštním druhem horečky jest *t ř e s a v k a*, lidově zvaná zimnicí, při níž dostavuje se zprvu pocit zimy, ač tělesná teplota stoupá a teprve později horečka.

Horečka omladnic povstává nákazou rodidel choroboplodnými bakteriemi zpravidla při porodu neb potratu. Bakterie mohou sice vniknout do těla lidského, patrně i bez cizího vlivu, hlavně však dostávají se tam neopatrným dotykem, nástroji a pod. Povaha této horečky jest různá, poněvadž shrnuto tu pod jedno jméno mnoho různých chorob; někdy umírá onemocnělá již po 24 hodinách, jindy po několika nedělích a uzdraví-li se, cítí po mnoho let ne-li do smrti těžké následky nemoci. Nebezpečí nákazy, třeba mu nyní desinfekce s velikým úspěchem čelí, zvýšeno jest u rodiček s těžkým porodem neb po značné ztrátě krve. Jakmile se po porodu objeví horečka, třeba jí věnovati ihned pečlivé lékařské ošetřování a nespoléhati se, že jest to „horečka mléčná“. Především lze tuto chorobu pečlivou čistotou a desinfekcí zvláště míst okolo rodících ústrojů, opatrností babičky, která zejména při vyšetření má si ruce vodou a kartáčkem umíti a pak desinfikovati lysolem, kys. karbolovou atd.

Hostec, rheumatismus, revma vzniká dle novějších výzkumů nákazou bacilly a jest to tedy choroba infekční, po př. i dědičná. Není tedy jedinou příčinou nastydnutí, ač jest to důležitý sprostředkovatel, bez něhož zpravidla nemoc nevypuká ve větší míře. Dle povahy a sídla rozeznává se hlavně *h o s t e c k l o u b o v ý n á h l ý* neb *v l e k l ý* a *h o s t e c s v a l o v ý*, lid však považuje neprávem

skoro každou bolest svalstva, zánět kloubů a pod. za hostec. — Náhlý hostec kloubový stihá zejména osoby mezi 15—30 rokem, které vystaveny jsou snadnému nachlazení. Ohlašuje se všeobecnou zmalátněností, zimomřivostí a horečkou, bolestí svalstva, hojným vylučováním kyseliny močové, zrychlením srdečního tepu a značným pocením. Za den až dva dny zanítí se a zduří jeden neb více kloubů po př. postupně i další a stanou se neobyčejně bolestivými. Dle toho trvá onemocnění několik dnů až měsíců a nezanechává trvalých změn v kloubech nepřidružil-li se zánět vleklý. Sám o sobě není nebezpečný, často však přidruží se zánět pohrudnice, srdeční pablány, plic, ledvin a pod. což vede ke vzniku srdečních vad až i ku smrti. Z léků jest všeobecně známá kys. salicylová (*natrium salicylicum*) a její soli, zanícené klouby potírají se ichthyolovou masťou neb pokládají chloroformovými obklady. Strava má býti lehce stravitelná, ne příliš masitá a za nápoj hodí se alkalické kyselky. Brzo po utišení záchvatu radno počítí s otužováním těla vodoléčbou. — Vleklý hostec kloubů podobá se dně, s níž často bývá zaměňován ač podobné příznaky má nejen blízký zánět kloubů, nýbrž i nemoci těžké jako tuberkulosa kloubů, choroba míchy atd. Vyskytuje se jako choroba samostatná hlavně u osob starších aneb u osob mladších zejména po opětovaném prudkém onemocnění. Klouby znenáhla dle síly choroby více méně zduřují, stávají se bolestivými a méně pohyblivými. Horečka dostavuje se jen při občasném zhoršení, chybí však chuť k jídlu a spánku, postižené končetiny hubnou a někdy vyvíjí se i srdeční vada. Léčení jest zdlouhavé a těžké; při náhlých zhoršeních děje se jako u náhlého hostce, jinak galvanisováním, massáží a hlavně různými teplými lázněmi přirozenými i umělými. — Hostec svalový způsobuje vedle všeobecné zmalátnělosti náhlé bolesti v jednotlivých svalech, vyvolané jich pohybem neb tlakem. Jest to buď choroba samostatná aneb druží se k hostci kloubovému. Nejznámější jest houser čili bolest bederní (viz tam), pravidlem však bývají postiženy toliko jednotlivé svaly neb určitá soustava, jako hostec kyvače (oční svalstvo), při němž nemocný často po řadu let chodí s pootočenou hlavou, hostec svalů šijových, mezižeberních a pod. Léčení i tu děje se teplými a parními lázněmi, massáží a pod.

Houser viz **Bolest bederní**,

Hydrocefalus, vcdnatelnost mozku vzniká nahromaděním průzračné tekutiny v mozku a to buď v komorách (h. vnitřní) aneb mezi plenami mozkovými (h. zevní), což děje se někdy náhle při zánětu mozkových plen, či pozvolna z různých příčin. H. vnitřní bývá vrožený po př. dědičný, kdy lebka jest neobyčejně vyvinuta, tak že řádný porod jest znemožněn a děcko zpravidla netěší se dlouhému životu. H. vnitřní získaný vyvíjí se vedle neznámých příčin hlavně při mozkových nádorech a pozoruje se při něm spavost, (slepnutí, křeče a tělesná i duševní slabost.

Hydrocele viz **Kýla vodní**.

Hypnotismus jest suggestí uměle vyvolaný stav spánku, při němž nervová soustava osoby hypnotisované (media) jest činná a ávislá na popudech vycházejících hlavně z vůle osoby, která uspávala. Kdo chce býti uspán, musí mysliti jen na spánek a stačí pak u osob náchylných časem pouhé vyzvání. Soustředění vůle a myšlenek bývá podporováno upjatým hleděním na určitý, zpravidla lesklý předmět, ač nutné to není. Nejlepší výsledky dostávají se u osob silně hysterických. Methody uspávací jsou různé a také stavy hypnotisovaných se různí (kataleptický, lethargický, somnambulický); pohyby jsou podobny pohybům ve spánku a medium následkem slabosti vůle jest přístupno v neobvyklé míře suggesti a hallucinacím. Před časem hledal se v hypnotismu důležitý lék hlavně proti chorobám nervovým, leč výsledky jsou nepatrné a to jen u nervosy a hysterie.

Hypochondrie, chorobný duševní stav, jevíci se přehnanými představami o nemocech, kterých ve skutečnosti není, aneb jsou zveličené. Obyčejně souvisí s neurasthenií neb s jinými psychickými cho obami, ježto jest důsledkem dráždivého ústrojí nervového za současného vzrůstu egoismu, nekritisovaného jasným rozumem. Hypochondricky nalažená osoba neúmorně vyhledává na sobě nejrůznější nemoci z nejmalichernějších příčin a necítí se proto nikdy úplně zdravou, vyhledávajíc stále rady a pomoci v celém okolí. Léčení musí býti psychické; lékař a osoby okolní musí získati důvěru nemocného a pomocí přesvědčivé suggestce působí na rozptýlení jeho chorobných představ.

Hysterie jest precitlivění nervové soustavy, při němž změna duševních stavů má výstřední vliv na výkony některých tělesných ústrojů a na činnost jednotlivých nervů. Objevuje se zpravidla u věku dospělejším nejčastěji u žen (u mužů však také) z příčin nejrůznějších jako po silném duševním hnutí, strachu, leknutí, zármutku, po nešťastné lásce a pod. a to u takových osob, které buď zdědily, či různými chorobami (chudokrevností, cukrovkou, nemocemi pohlavních ústrojů, záněty ledvin, nakažlivými nemocemi atd.), nepřiměřenou výchovou neb nesprávnou výživou získaly dráždivou povahu. Na lidi k hysterii náchylné působí i styk s člověkem hysterickým, tak že ho nápodobí, čímž vzniká někde pravá epidemie. Choroba tato jest různé intensity, od celkem neškodné výstřednosti a dráždivosti počínaje až k úkazům vážným, spojeným s křečovitými záchvaty povahy epileptické. Nejčastěji hysterická osoba přehání citové výrazy, zveličuje neb simuluje nemoci, ráda budí sensaci, je nestálá a podléhá snadno suggestci. Citlivost některých částí těla mizí aneb jest zvýšena, dostávají se bolesti hlavy, migréna, porušení ústrojí dýchacího, zažívacího a močového, bolesti v kloubech, otupení zraku a jiných smyslů, jež bývají však také nepravidelně zostřeny. Hojně jest dále křečovitě stahování svalstva a zjevy s tím související, jako křeče hltanu, stěžující polykání, křeče svalů hlasivek, způsobující i dlouho trvající němotu neb koktání, třesení, záchvaty dušnosti, kopřivka a pod. U nás na štěstí pozorují se téměř výhradně menší záchvaty, při nichž nemocní stížení jsou jen různými škubavými křečemi. Léčení jest velmi obtížné a zdlouhavé, opírajíc se hlavně o řádnou změnu výživy a přiměřenou proměnu okolí, čímž dociluje se uklidnění a sesílení nervů. Dobře působí i vodoléčba, masáž, lázně, elektřina, tělesná cvičení a pod. Běžný názor, dle něhož nejlepším lékem osob hysterických jest sňatek, spočívá na omylu a vede zpravidla k nešťastným manželstvím, zejména je-li i druhá osoba dráždivější.

Chámotok viz **Polluce**.

Chanere měkký viz **Vřed měkký**.

Chanere tvrdý viz **Příjice**.

Chlorosa viz **Blednička**.

Cholera asijská jest velice nakažlivá nemoc, bolestná a rychle probíhající, končící asi v 50% smrtí. Příčinou jest nákaza kómmabacillem (bacill čárkový), přenášeným hlavně výkaly nemocných. Nemoc jest původem z Indie, odkud poprvé v r. 1817 vyšla do okolních území a od té doby navštívila několikrát i Evropu a v posledním čase usadila se v některých ruských krajích skoro trvale, ohrožujíc obyvatelstvo západních států. V Čechách řádila posledně v r. 1866—1867. Lékařství nezná dosud jistých léčivých prostředků a spočívá proto hlavní ochrana v profylaxčních opatřeních jak nákaze předejít. Ježto nákaza šíří se hlavně výkaly a podporována jest poruchami ústrojí zažívacího, musí každý jednatel hned od prvních ohlášených případů co nejpečlivěji dbáti, aby jednak uchránil se zkažení žaludku průjmů a nachlazení, jednak zamezil přístup bacillům do ústrojí zažívacího. Proto nutno pít buď vodu minerální neb převařenou, jelikož do vody pitné mohou se spodními proudy dostat bacilly ze záchodů a stok. Voda z vodovodů neb říční pít se nemá vůbec nikdy. Koupání ve volných vodách má býti přerušeno a i při umývání radno používati převařenou vodu. Potrava ze zamořených krajů a zejména taková, která snadno může přijíti ve styk s výkaly, jako ovoce, melouny, zeleniny, nemá býti požívána. Choditi na záchody navštěvované cizími osobami není radno. Čistota těla i obydlí musí býti zvýšena, pročez má se každý ob den koupati v převařené, teplé vodě, veškerá vlhká místa a hlavně záchody, žumpy a pod. třeba desinfikovati chlorovým vápnem, zelenou skalici či kyselinou karbolovou. Hlavní zásadou jest zachovávatí přísnou dietu a chrániti se všech výstředností, aby trávení nebylo porušeno. Cestování a styk s cizími lidmi není radný, poněvadž možno tu přijíti ve styk s nečištěným prádlem, potřísněným výkaly nemocných. Obraz choroby jeví tři hlavní formy. Prvou jsou cholerové průjmy, přecházející buď ve stadia další aneb v uzdravení. Vyznačují se kručením v břiše, hojnou, častou a řídkou, žlučově zabarvenou stolicí bez zvláštních bolestí. Druhým stupněm jest cholera, která může vzniknouti ze zanedbaných choleroých průjmů, aneb také může býti prvním úkazem cholery. Ohlašuje se rovněž průjmy velmi hojnými, ale stolice jest velmi řídká, spočátku vzhledu moučné polévky, později rýžové vody.

Současně přichází silné dávení, žízeň, vysílení a křečovitě škubání v lýtkách; moč vyměšuje se velmi málo. Poněvadž cholera počíná průjmy, nutno jim v době epidemie věnovati zvláštní pozornost. Pozoruje-li někdo vodnatý průjem, třeba bez bolestí, má ihned ulehnouti, co nejtepleji se přikrýti aneb horkými předměty (pískovými pytlíčky, cihlami atd.) stále se obkládati, vypíti horký odvar z máty peprné, horkou kávu s cognacem, horké víno neb některé jiné dráždidlo a poslati ihned pro lékaře. Na loži nutno v příznivém případě setrvati tak dlouho, až jest stolice úplně normální. Silné pocení jest příznivým znamením, nesmí však býti přerušeno. Nejprudší formou jest cholero-
rový záchvat, jehož předzvěstí bývá zmíněná cholero-
vá běhavka neb cholera. Záchvat vystupuje náhle zpravidla v noci. Nemocný trpí proudem se vylévající, nebolestnou stolicí bez zápachu, podoby rýžové vody, dávením, při němž po obsahu žaludku vychází i hlen a žluč a konečně i tekutina podobná stolici a palčivou žízni. Nastávají křeče v lýtkách a jinde, tlak na prsou a pocit tísně, zvolnění dechu, vychladnutí pokožky a bezvědomí. Smrt nastává nejčastěji v málo hodinách. Kdo však nepodleh, není ještě mimo nebezpečí, ježto často dostavuje se tak zv. cholero-
vý tyfoid, při němž vyměšovací činnost ledvin jest porušena, dýchání jest nepravidelné, močovina odchází někdy potem a kromě toho přidružují se těžká onemocnění útro-
b. Rekon-
valescence jest velmi zdlouhavá a obtížná, poněvadž celé tělo a hlavně ústrojí zažívací jest krutě postiženo.

Cholera dětská jest prudký zánět střevní u dětí hlavně do druhého roku, vyznačující se vodnatými průjmy, ne-
ústupným dávením, velikou žízni, chladnutím končetin, vysílením a hubnutím. Příčinou jest nepřiměřená výživa zaviněná buď chorobou matky aneb umělým živěním.

Cholera nostras (cholera domácí) vyskytuje se zvláště v letní době následkem nestřídmostí a nesmírného požívání ovoce neb špatných nápojů a má podobné příznaky jako cholera asijská, s kterou však nesmí být zaměňována, ježto onemocnění nepovstává nákazou kom-
mabacillem. Stoli-
ce aspoň s počátku bývá těstovitá, barvy zelenavé, žlu-
távé neb nahnědlé. Smrt následuje poměrně zřídka. Lé-
čení jest podobné léčení cholero-
vých průjmů a jako lék doporučuje se opium. Mírnější forma zove se rovněž chole-

rinou a jest charakterisována hojnými, nebolestivými průjmy, dávením, žízní a slabo horečkou.

Cholerina viz **Cholera asijská** a **Cholera nostras**.

Chorea viz **Posunčina**.

Chorioiditis (zánět cévnatky) viz **Oční nemoci**.

¶ **Choromyslnost** jest výsledkem stavů duševních, odchylujících se od stavů normálních. Ježto pak výkonným orgánem duševních projevů jest nervová soustava a hlavně mozek, vzniká choroba tato dle mínění lékařů zejména porušením mozku, třeba by mnohdy žádné viditelné změny nebyly patrný. Rozsáhlým souborem těchto chorob zabývá se psychiatrie, pohlížející na choromyslné jakožto na osoby nemocné. Pozoruje, v čem a jakým způsobem odchyluje se duševní činnost nemocných od činnosti normální, kterou ovšem je těžko přesně ohraničiti a hledá příčiny onemocnění, aby jim bylo možno předejiti a zařiditi dle nich léčení. Náklonnost k choromyslnosti zaviněna jest četnými příčinami, jež zejména v poslední době následkem ztráty pevných duševních a mravních opor u mnohých jednotlivců a celých společenských vrstev, jakož i vývinem horečného sociálního boje stále více a více nabývají na intenzitě. Jsou to vlivy civilisace a kultury, vlivy sociální, politické a náboženské, pohlavní a starobní, vlivy zaměstnání atd. Častou pohnutkou bývají také různé tělesné choroby (vady srdeční a orgánů zažívacích), nemoci nakažlivé, pohlavní výstřednosti, těhotenství, porod a kojení, požívání narkotických jedů, alkoholismus, nesprávná výživa, chybná výchova a pod. Mocným faktorem jest dědičnost, poněvadž potomci osob nervově zatížených jsou k choromyslnosti více nakloněni než osoby jiné. Choroba jeví se v nejrůznějších formách, při čemž může býti chorobně změněna duševní činnost, vůle, cit i rozum. Někdy vzniká bez všelikého podstatného popudu vnějšího určitá duševní nálada, jako silné sklíčení, nesmírné veselí, jindy popud ten není nijak úměrný k projevům, představy jsou spletené, často se intenzivně vrací, paměť jeví množství nepravidelností, myšlenkový řetěz jest abnormální, dostavují se chorobné neb zločinné pudy, preludy, snění a extase atd. Dle toho, je-li mozek zevně zdravý či již dříve nemocný, rozeznávají se dvě skupiny: do první počítá se šílenost (manie), trudnomyslnost (melancholie), pomatenost (paranoie) a t. zv. zho-

jitelná blbost, do druhé blbost vrozená (idiotie, kretinismus), blbost paralytická (progressivní paralyza), blbost konečná (terminální) u starců, mozkové choroby při příjici mozku atd., o nichž pod příslušnými hesly jest pojednáno. Léčení má úspěch hlavně u skupiny první, kdežto choroby ostatní bývají nezhojitelné. Nesprávný pochod duševní nelze ovšem přímo léčiti a proto hledí se vlastně ku zmírnění neb odstranění jednotlivých příznaků, jakými jsou na př. špatná výživa, nespavost, rozčilení, duševní přepínání, pohlavní výstřednosti, alkoholismus a pod. Důležitou službu prokazují tu ústavy pro choromyslné.

Chráničky (neštovice kravské, vaccina), nakažlivé onemocnění krav, vyznačující se tvořením puchýřků hlavně na vemeni. Obsah očkován na člověka jest příčinou vzniku neštovičného puchýře, čímž člověk chráněn jest po několik let před nákazou pravými neštovicemi, kterými obyčejně onemocní jednotlivec pouze jednou.

Chrlení krve jest příznakem různých chorob, které nemusí býti vždy vážné, ježto i při úplně zdravých osobách může nastati prasknutí některé malé cévy v plicích. Krev objevující se ve slinách neb chrchlech může pocházeti na př. ze vředovitých zánětů v ústech neb v hltanu, z krvácení v zadní nosní dutině, překrvením plic při srdečních vadách atd. Záleží na tom, odkud krev pochází a v jakém množství vytekla. Krev z útrob zažívacích je temná a nakyslá, bez pěny, kdežto krev z plic jest jasně červená, zpěněná a chutná slane a nasládle. Vážné je, je-li chrlení krve přivoděno tuberkulosou plic, což může se státi v každém období této choroby, ač i tu nemusí býti všechna naděje ztracena. Při každém větším chrlení krve má býti rychle zavolán lékař a nemocný zatím má polo ležeti, polo seděti, nepohybovati se a nemluviti. Doporučuje se volné polykání ledových pilulek a po delší době požití něco málo studeného mléka. Je-li záchvat silný, nutno užiti horkou lázeň na nohy a přiložiti hořčičné těsto na lýtka, ježto hrozí nebezpečí zalknutím.

Chřipka (influenze) jest infekční, rychle epidemicky se šířící choroba, zaviněná patrně mikroorganismy, vyskytujícími se na sliznici nemocného. Od r. 1890, kdy po dlouhé době po první u nás se objevila, opakuje se nyní zvláště z jara

a na podzim dosti hojně, ač tvářnost její není zpravidla stejná. Zdá se, že chřipka přenáší se jak dotykem, tak vzduchem. Počíná nejčastěji náhle mírnější horečkou a pocením, rozmanitými bolestmi po těle, zvláště prudkým bolením hlavy a dolních končetin a dalšími příznaky, dle nichž různí se několik forem. Chřipka nervová nejeví dalších příznaků mimo závrať, mdloby a pod. Nejčastěji však dostavuje se katar dýchadel s rýmou a kašlem a mnohá chřipka považována jest proto jen za rýmu a naopak. V těžších případech převládají katary plicní a mluví se pak o hrudní chřipce. Někdy objevují se katary zažívadel při tak zv. břišní chřipce. U zdravých lidí při náležitém opatření mizí prvé příznaky za několik dní, ale rekonvalescence — neprávem tak zvaná — trvá mnohdy několik neděl, kdy nemocný, náchylný je k různým místním chorobám, jako zánětu plic a nervů. U lidí chorých přináší chřipka zhoršení dosavadních nemocí. Případy zvláště těžké aneb smrtelné vyskytují se zřídka zejména ku konci epidemie. Ochrana je těžká; radno býti na čerstvém vzduchu, chrániti se styku s nemocnými a nastuzení. Léčení vyžaduje klid na lůžku a velmi často lékařské ošetřování. Vycházeti brzo do špatného počasí jest nebezpečno.

Chudokrevnost (anaemie) jest způsobena nedostatkem krve a hlavně krvinek v krvi, které nemohou se na př. po značném krvácení tak rychle obnoviti jako voda a bílkoviny. Nedostatek krve zaviněn býti může buď přímým krvácením či různými poruchami organismu, při nichž krvinky jednak tvoří se v počtu nedostatečném, jednak přílišně se rozkládají a zacházejí, což děje se při nedostatečné neb nesprávné výživě, při pobytu ve špatném vzduchu, při nespavosti atd. aneb při rozmanitých infekčních chorobách. Chudokrevnost počíná buď náhle neb vyvíjí se pozvolna. Při náhlých případech hlavně po větším vykrvácení pleť a vnější sliznice blednou, oči vpadnou, zrak se kalí, dostavuje se závrať, hučení v uších a mdloby a tep se sice zrychluje, leč mírní nitensitu. Nutno ovšem zastaviti krvácení, sice nastává smrt, načež nemocný se uloží a podávají se mu posilující nápoje neb léky. I při chudokrevnosti počasné sou nemocní sice bledí, znak ten však nemusí býti příznakem této choroby, nýbrž řada různých obtíží jako těžký dech a tlučení srdce při námaze, bolesti hlavy, závrať

a hučení v uších, těžká hlava, ospalost, slabost občasná, nechuf k jídlu, některé zvuky srdeční se protahují atd. Při léčení nutno odstraniti příčinu choroby a dodati tělu takové látky, aby tvoření krve a krvinek bylo zrychleno a zánik jich znemožněn. Prospívá pití dobrého převařeného mléka se špetkou práškovitého dvojuhličitanu sodnatého, požívání masitých polévek, do nichž po částečném ochlazení možno rozmíchatí vejce, požívání dle možnosti syrových vajec, pití dobrých vín (malaga, madeira, portské), několik lžiček chinového vína a pod. Nastuzení, k němuž osoby chudokrevné jsou náchylné, třeba se chrániti. Krátké vlažné lázně a pohyb na čerstvém vzduchu jest nutný. Podávání oblíbených přípravků železitých jest sice v zásadě dobré, leč zpravidla jest to železo nestravitelné, kazící žaludek.

Chudokrevnost zhoubná (anaemia perniciosa) jest vzácné těžké onemocnění, projevující se podobnými příznaky jako chudokrevnost, leč ve zvýšené míře. Počet krvinek v krvi klesá neobvykle i pod 10%, následkem čehož dostavuje se bledost až žlutavá, horečky, krvácení a častá smrt. Léčení děje se pomocí arsenu a železa. Těžkou chudokrevnost způsobují také velké druhy tasemnic a jiní cizopasníci a těžké infekční choroby.

Icterus viz **Žloutenka**.

Idiotie viz **Blbost**.

Influenze viz **Chřipka**.

Inhalace, vdechování plynů, par neb rozprášených tekutin děje se při mnohých chorobách zejména dýchadel pomocí jednoduchého přístroje.

Insolace viz **Zážeh sluneční**.

Iritis, zánět duhovky, jest těžké a zpravidla velmi bolestné onemocnění oční. Příznakem jest podráždění oka, překrvení okrajů rohovky, změna barvy duhovky do zelenava nebo rezava, nehybnost zornice a nepravidelnost jejího tvaru. Iritis dělí se na forum serosní, plastickou a hnisavou. Prvá jest nejméně bolestivá, trvá však nejdéle; zornice jest velmi zvětšená a na vnitřní ploše rohovky povstávají zákaly. Druhá forma trvá několik týdnů, jest značně bolestivá a vyznačuje se srůstáním zornice s přední plochou čočky. U formy hnisavé, nejbolestivější a nejzhoubnější, ježto vede ke ztrátě zraku, usazuje se hnis v prostore mezi

rohovkou a duhovkou. Prvé dvě formy způsobeny bývají hlavně příjící, kapavkou a hostcem, třetí při celkové otravě krve neb poranění nečistým nástrojem. Duhovka může býti zachváčena též tuberkulosou. Viz také **O č n í n e m o c i**.

Ischias neboli **neuralgie nervu sedacího** vyznačuje se silnou bolestí na zadní ploše stehna, jdoucí někdy až do lýtky a nohy. Bolest ta sleduje nerv sedací a některé jeho větve a spočívá v jeho onemocnění; dostavuje se zejména v noci v záchvatech trvajících i několik hodin. Chůze jest nejistá, postižený pokulhává a chodí velmi opatrně. Příčinou jest jednak zánět nervu sedacího, jednak tlak na nerv způsobovaný rozšířením cév, nádory a pod., jakož i delší pobyt ve vlhkém studenu po předchozím zahřátí a různé jiné choroby, poranění, veliké a trvalé namáhání nohou a pod. Nemoc léčí se těžko a doporučují se různá natírání, klid na lůžku, náčinky Priessnitzovy, u starších případů masáž, narkotické léky a zvláště elektřina a lázně. Jako první pomoc bývá dobrou podkožní injekce morphia. Doba trvání jest různá a záchvaty snadno se vrací.

Jaterní nemoci jsou v celku dosti vzácné, avšak vyznačují se těžkými příznaky, ježto játra jsou důležitým orgánem, který odměšuje žluč a připravuje různé důležité látky. Do jater ústí také zvláštní cévná soustava, pročež při mnohých chorobách jaterních trpí krevní oběh a vzniká vodnatelnost. Častou chorobou bývá ucpání žlučového při onemocnění dvanáctníku, následkem čehož pro nedostatek žluči trpí trávení a žluč vniká miznicemi do krve, způsobujíc žloutenku. Těžším onemocněním jsou kaménky žluční čili jaterní, dále rakovina, záněty, jež hlavně v tropech jsou těžké a prudká úbyť jater. Z hlístů usazuje se tu rád měchožil. Populární chorobou je t. zv. zvětšení jater, způsobené při nestřídmém životě překrvením, ač hraje tu často fantasmie hlavní roli.

Ječné zrno jest podmíněno zánětem žlázek na okraji víček a způsobuje značný otok víčka, který se na konec provalí a zduření spojivky. U lidí chudokrevných vyskytuje se dosti často. Léčení děje se příkládáním teplejších obkladků a vymýváním oka antiseptickým roztokem, po př. proříznutím.

Jedy viz Otrava.

Jícnu zúžení (striktura, stenosa jícnu) povstává tlakem zvenčí při chorobných tvarech, křečí jícnového svalstva, jizvami z vředů, po otravě žíravými tekutinami a hlavně při rakovině jícnu a má za následek chřadnutí nemocných, kteří nemohou výživu pravidelně přijímati. Při léčení snaží se pomocí nástrojů zúžená místa rozšířiti a při zvláště těžkých případech vykonává se *gastrotomie*, při níž proříznou se stěny břicha a žaludku a spojí se tak, aby zůstal otvor, kterým nemocný se vyživuje.

Kameny jsou pevné sraženiny vzniklé v dutinách tělesných z výměšků a šťáv buď kol nějakého cizího tělesa aneb usazením krystalickým; počtem, velikostí, barvou a tvrdostí se značně liší dle různých případů. Protože působí různé obtíže, bolesti a jiné choroby, jest nutno je co nejdříve z těla odstraniti. Nejdůležitější jsou kameny močové a žlučové. **Kámen močový** (měchýřový) skládá se z kyseliny močové a její solí a z různých přidružených látek. Velikost jest rozmanitá, někdy jest to jen drobný písek, jindy kámen velikosti pěsti a váhy i přes 1 kg. Malých kamének bývá mnoho, veliký zpravidla jen jediný. Prozrazuje se bolestí v krajině měchýře a při konci močení, kalnou po př. krvavou močí, později ochablostí stěn měchýře, horečkou a chřadnutím. Nejbezpečnější důkaz může provésti lékař pomocí kathetru. Odstranění děje se buď drcením kamene měkkého aneb kamenorezem, ježto žádné jiné léčení nepůsobí. Totožné povahy jest **kámen ledvinový**, vyskytující se v ledvinách za podobných poměrů. Příčiny tvoření nejsou známy, toliko jistá souvislost se dnou byla pozorována. Nejhorší jich příznak bývá kolika ledvinová, nastávající často, když kameny procházejí z pánve ledvinné skrze močovody do měchýře; bolesti v té krajině a okolí bývají hrozné. Není-li ihned lékař po ruce, možno nemocnému ob hodinu připravit teplou lázeň, třeba jen sedací a dáti mu hojně píti sodovku neb minerální vodu s hojnou kyselinou uhličitou, aby průběh byl urychlen. Osoby náchylné musí bedlivě dbáti diety a co nejdříve podrobovati se lékařskému ošetření a operaci.

Kámen žlučový viz **Žlučový kámen**.

Kapavka (gonorrhoea) jest nakažlivý zánět močové trubice u mužů neb rodidel žen, jehož původcem jest mikrob gonococcus. Jest to nemoc samostatná, nemající ničeho

společného s příjící. U muže vzniká nákaza zpravidla po souloži s onemocnělou ženou vniknutím hnisu s mikroby do ústí roury močové a průběhem dvou až pěti dnů ohlašuje se zprvu svěděním v rouře hlavně při močení, zánětem sliznice a zduřením pyje. Dostavuje se výron nejdříve vodnatý, později hnisavý až i krvavý a bolesti zejména v noci při ležení se stupňují. Nákaza pokračuje dovnitř, nejčastěji však zastaví se u svěrače měchýře (kapavka přední), dostoupí vrchole počátkem druhého týdne po vzniku, načež asi po 5 týdnech znenáhla ubývá, až výtok úplně mizí. Mnohdy však postupuje choroba dále svěračem měchýře a jeho hrdlem (k. zadní) a ohlašuje se nutkáním k močení, erekcemi, kalným až krvavým močem, může však pokračovati ještě hlouběji až k ledvinám aneb šířiti se i do tkaně v okolí roury močové. Při prudké kapavce vzniká často zánět nadvarlete, jež třeba chrániti před pohybem suspensoriem a pronikl-li mikrob do krve, může se státi nákaza nebezpečná celému tělu. Nutno se chrániti přenesení na spojivku oka, což děje se při porodu novorozenců u onemocnělých žen, pročež v tom případě mimo vhodného vyčištění pochvy nutno nakapati do očí dítěte roztok dusičňanu stříbrnatého. U žen sídlí choroba nejčastěji ve sliznici pochvy, odkudž někdy přechází i do roury močové a dále. Příznaky jsou podobné jako u mužů, avšak léčení zastaralých případů jest velmi zdlouhavé. Žena stížená touto chorobou v šestinedělí zpravidla těžce onemocní, později zůstává neplodná a stále churaví. Někdy i u mužů dostavuje se kapavka chronická následkem nesprávné diety, dráždění, náchylnosti a pod. a způsobuje různé nepříjemné úkazy. Nejdůležitější jest před nemocí touto se chrániti a v případě nákazy hned s počátku svědomitě ji léčiti. Strava nesmí býti dráždivá a nemá způsobovati zácpů. Za nápoj hodí se voda, mléko a čaj, nikdy však pivo a silnější lihoviny. Přílišný pohyb jen škodí. Absolutní zdrželivost až do úplného vyléčení jest nutná. Léčení třeba vždy svěřiti lékaři.

Karcinom viz Rakovina.

Kašel je mohutný, křečovitý výdech, způsobený podrážděním hrtanu, průdušnice, průdušek, pohrudnice a pod., při čemž podrážděním může býti cizí tělíčko, vniknuvší na sliznici dýchacích ústrojů, aneb jest to zjev chorobný, způsobený nejružnějšími příčinami. Kašel může býti t. zv.

suchý, bez chrchlů, aneb bývá provázen vykašláváním hojného hlenu. Příkladem prvního druhu jest kašel při zánětu pohrudnice, neb při počátku tuberkulosy plic, druhý vyskytuje se ku př. při kataru průdušek, zánětu plic, pokročilé tuberkulose atd. Trvá-li kašel déle, nesmí býti zanedbáván; třeba přestati kouřiti, nepíti lihoviny a nepožívati dráždivé pokrmy, sice i jednoduchý katarální kašel může přejíti ve vleklý katar hrtanu. Prostředků užívá se nesčíslné množství. Obyčejný kašel zmírní se ajbišovým odvarem neb sirupem, pitím kysibelky s mlékem atd. Běžným prostředkem jest také, hlavně u dětí, směšenina ze 2 žloutků, lžice prášku cukrového a půl lžičky zázvoru.

Kašel zádušný (dávný, černý) jest dotykem přenosná nakažlivá nemoc, vyskytující se hlavně u dětí do 7. roku epidemicky za vlhkého a studeného počasí. Dítě má s počátku rýmu, kašel a přechodnou horečku, načež po jednom až dvou týdnech dostávají se kašlové záchvaty, vyznačující se několikerým zakašláním, zajiknutím dítěte a dlouhým vdechem, což trvá několik vteřin až i minut a v těžkých případech pozoruje se krvácení z nosu, do ucha, oční spojivky, kašel, který znenáhla ustává. U mladších dětí neb spojením se zánětem průdušek neb plic bývá to nemoc nebezpečná, končící i smrtí. Děti onemocnělé radno izolovati, aby stykem nákazu nešířily. Z léků chválí se chynin, antypyridin a pod. a dobře prospívají procházky na čerstvém vzduchu neb změna vzduchu vůbec. V době epidemie radno děti chrániti před stykem s jinými dětmi.

Katar jest prudký neb vleklý zánět některých sliznic a mnozí označují slovem tím pouze ty záněty, při nichž vyměšování sliznice jest rozhojněno. Za příčinu uvádělo se dříve jen nastuzení, ač nyní jest známo, že působí tu často bakterie neb některé lučebniny. Dle onemocnělé sliznice rozeznávají se různé druhy katarů. Někteří lidé jsou ke katarům zvláště náchylni, což svědčí buď o zchoulostivění, či o některé jiné vážnější chorobě katary doprovázené. Při případech prudších radno povolati lékaře k vyšetření a léčení.

Katar hltanový (pharyngitis), zánět sliznice hltanové, jest hojné onemocnění a to buď prudké neb počasně. Prudký katar buď doprovází jiné choroby, jako spálu, spalničky, zánět mandlí, rýmu a pod. aneb vyskytuje se jako onemoc-

nění samostatné hlavně u kuřáků, pijáků a pod., při čemž nastuzení bývá hlavní příčinou. Zpravidla dostavuje se dráždivý kašel s málo hleny, horečka, bolesti při polykání a nechůť. Choroba lepší se asi v týdně, ale recidivy jsou hojné. Léčení děje se kloktáním, proplachováním roury nosohltanové 2% roztokem kyseliny borové a pod. Často vyvinuje se katar počasný, těžko zhojitelný natíráním svíravými neb leptavými léky a leptáním, při němž nemocný značně trpí kašlem a sípáním a mnohdy obává se souchotin.

Katar hrtanový (laringitis) jest buď prudký neb vleklý zánět sliznice hrtanové. Vyskytuje se dosti často jako choroba prvotná neb podružná. Prudký katar prvotný mívá příčinu v nastuzení neb v dýchání dráždivých plynů. Sliznice hrtanu pokrývá se v brzku hlenem zprvu průsvitným, později hustým a polohnisavým, tak že kašel jest obtížný a neodlehčuje. Hlas stává se hrubým a chraptivým a při těžších případech, doprovázených horečkou a malátností někdy úplně se ztrácí. Ke konci prvního týdne katar se lepší, kašel je lehčí s množstvím chrchlů a asi po 14 dnech nastává úplné vyhojení. Při léčení osvědčuje se pobyt v uzavřené místnosti za teploty asi 20° C., málo mluvení, pití teplé limonády neb čaje, teplé koupele nohou, pocení a Doverský prášek. U dětí vzbuzuje tato choroba dojem záškrtu; pomáhá se dávidly a kožními dráždidly, které náhle vzniklý katar brzo zaženou. Prudký katar podružný doprovází různé jiné těžké choroby, jako tyfus, neštovice, růži, příjici atd. a jest zjevem často neblahým. Vleklý katar má původ svůj buď z opakovaných katarů prudkých aneb jest to choroba samostatná hned od počátku, vypukující u osob, které při svém zaměstnání musí mnoho mluvit. Hlas jest vždy drsný až chraptivý a drásání v hrtanu nutí k hojnému odkašlávání. Léčení jest zdlouhavé a spočívá v omezení kouření, mluvení a pití, inhalaci a v nanášení léků přímo na sliznici.

Katar nosní viz Rýma.

Katar průdušek (plicní, bronchitis) jest rovněž velice časté onemocnění povstalé nastuzením, vdechováním dráždivých plynů neb vzduchu zkaženého prachem a kouřem (též pelem rostlin) a pod. či doprovázející jiné choroby jako chřipku, spalničky, tyf a pod. Dostavuje se bolest a dráždění na prsou, mírná horečka, kašel, zmalátněnost a nechůť

k jídlu. Chrchlů je zprvu málo, později mnoho podoby hnisovité, načež se katar lepší a asi po 14 dnech nastává vyléčení. Je-li choroba prudší, postihuje i menší průdušky; příznaky jsou tu tytéž, leč zvětšeny a vyléčení nastává až po 3 týdnech. Doporučuje se pobyt v čistém a teplém vzduchu, pití teplých nápojů podporujících pocení neb umírňujících kašel, kladení studených obkladů na hrud, inhalace a pod. U dětí neb starých lidí rozšiřuje se katar často i na nejmenší průdušky a stává se proto nebezpečným; dostavuje se značná dušnost, chladnutí končetin a asi po týdnu mnohdy smrt. Vleklý katar doprovází vždy rozedmu plic a jiné choroby srdce, ledvin atd., nejčastěji jest to však choroba vzniklá následkem častých katarů prudkých a proto bývá hojným u starších lidí. Léčení jest obtížné a závisí na způsobu nemoci. Radno pohybovati se ve vzduchu stejnoměrně teplém a čistém, užívati prostředky podporující odkašlávání, léky balsamické a po případě i narkotické a sílicí.

Katar střevní jest prudký neb vleklý zánět střevní sliznice v různých částech střeva, následkem čehož choré části sliznice překrví, zhubne a odměšují hojně hlenu. Prudký katar bývá způsoben vlivy atmosféry, požíváním zkažených pokrmů, nezralého ovoce, ledově studených tekutin a pod. Známkou jsou silné bolesti a kručení v břiše, průjem se žlutou stolicí, nechť a povleklý jazyk. U dospělých trvá nemoc zpravidla pouze několik dní, u dětí však může končiti i smrtí. Dětský katar způsoben bývá hlavně nesprávnou výživou, špatným mlékem, častým měněním potravy a pod.; stolice je zelená, břicho nadmuté, děcko někdy i dává a hubne. Léčení u dospělých děje se vyprázdněním střeva, aby odstranila se příčina choroby, přísnou dietou a dobře prospívají opiové preparáty. U dětí má býti zavolán lékař. Katar počasný trvá dlouho a jeví se průjmy mnohdy střídavě se zácpou, hubnutím a zmalátněností. Příčiny jsou zpravidla stejné jako u kataru prudkého, někdy však jedná se o příznak nemoci ledvin, souchotin a pod. U choroby samostatné prospívá pití některých alkalických vod a léky vizmutové, tanninové atd. Mnohdy zaměňuje se obyčejný průjem za katar, leč nesprávně, ježto průjem může povstati i z jiných příčin.

Katar ústní (stomatitis) jest zánět sliznice ústní, proje-

vující se palčivými bolestmi ve sliznici zvláště při jídle a pití studených neb teplých nápojů, za současné nechuti a zápachání z úst. Může býti způsoben zkaženými zuby, přes přílišným kouřením, kořeněnými pokrmy, nečistotou a pod. Léčení děje se kloktáním, po př. odstraněním dráždicího předmětu.

Katar žaludeční jest rovněž prudký neb počasný zánět žaludeční sliznice, která překrví, zhubří a odměšuje hojně hlenu. Prudký katar vyznačuje se slabou horečkou, tlakem v žaludku, dávením, nechutí, žízní, suchem v ústech a povleklým jazykem a nesmí proto každá nevolnost žaludeční způsobovaná nejrůznějšími chorobami jinými, považována býti za katar, který má původ svůj ve špatné potravě, jedech a pod. Doporučuje se přísná dieta, pití mléka, ledové pilulky proti bolesti a dávení, po př. i narkotické léky. Choroba trvá několik dní, kdežto katar počasný, vznikající hlavně pitím alkoholických nápojů, vleče se velmi dlouho. Příznaky jsou nechuť k jídlu, nadmuté břicho, časté dávení, zácpa, říhání a hubnutí; léčení děje se vyplachováním žaludku, pitím mléka a některých alkalických vod.

Katarakta viz **Zákal šedý**.

Keloid jest malý nádor, vyrůstající v jizvě po ráně či hnisání a to hlavně u lidí skrofulosních, jichž krk po provalených zhnisalých žlázách jeví známé krtice. Zpravidla jest to neškodný výrůstek, někdy však jest příčinou bolestí neuralgických, způsobovaných tlakem na nervy. Chirurgické zakročení bývá často bez výsledku, ježto brzo naroste keloid nový a proto konaly se s úspěchem pokusy s elektrickými jiskrami, vpouštěnými do nádoru.

Keratitís (zánět rohovky) viz **Oční nemoci**.

Kolika povstává podrážděním nervů střevních, ač zaměňuje se zpravidla s jinými chorobami, jako katary, zúžením střeva a pod. Bolesti, obyčejně křečovité, vznikají náhle a předchází je jen tlak a nepříjemný pocit v životě. Záchvaty se stupňují a trvají někdy až půl hodiny. Nejobyčejnější je kolika z větrů, způsobená přílišným vývojem plynů v tlustém střevě. Prospívá častá změna polohy, tlak na břicho, thé heřmánkové, fenyklové a pod., Hoffmanské kapky, teplé obaly a klystéry. Jindy povstává kolika ze stvrdlého obsahu střeva, zkaženého žaludku, nastuzení, z hlístů atd. Také ledvinové a žlučové kaménky

způsobují velmi bolestnou koliku při procházení močovodem a žlučovodem; ku zmírnění bolesti přikládají se teplé obklady na krajinu jaterní, podávají se utišující léky, vstříkne morfium pod kůži atd., leč vždy za lékařského dohledu.

Kopřivka (urticaria) je kožní onemocnění, při němž náhle naskakují a za několik hodin zase mizejí pupeny různé velikosti, mírně nad okolní kůži vyčnělé, ploché a barvy zpravidla bledší. Někteří lidé jsou ke kopřivce velmi náchylni, tak že stačí slabé mechanické popudy ke tvoření pupenů. Příčiny jsou různé: vyskytuje se u osob nervově zatížených, doprovází některé jiné kožní choroby, souvisí s pohlavními úkony ženy, dostavuje se po některých pokrmech (jahodách, malinách, racích) atd. Léčení hledí odstraniti příčinu a radno zachovávat dietu. Svědění mírní roztok octa v lihu, roztok chloroformu, čpavku, citronová šťáva a t. d., kůže však nesmí se škrábat. Chronická kopřivka jest velmi těžko úplně vyléčitelná.

Kostižer (caries) v celku značí řadu chorob, majících v zápětí zkázu kosti, hlavně však jest to vleklý zánět povahy tuberkulosní, vyskytující se zpravidla u dětí a mladých osob z tuberkulosních rodin. Bezprostřední příčinou bývá náraz kosti, která na postiženém místě zduří a změkne, až provalí se hnis ven jedním neb několika otvory, kudy vytéká často celé týdny. Vznik doprovázen jest bolestmi a postižené údy stávají se mnohdy ku svým výkonům neschopnými. Léčení má často dobrý výsledek a spočívá ve zlepšení výživy, čištění napadeného místa, operaci a pod., ač někdy ani operace nic neprospívá, druží-li se ku kostižeru tuberkulosa, nemoci ledvin a pod. Veliký význam má onemocnění kloubu kyčelního, ježto je časté a má při zanedbání za následek znetvoření končetiny. Projevuje se bolestmi ráno při vstávání a při tlaku na stehna na kloubní pušku a nemocná noha se o něco prodlouží. Lékařské léčení musí býti včasné, sice postižená osoba stane se mrzákem.

Krtice (skrofulosa) je choroba povahy tuberkulosní, při níž tělo na různých místech je zvláště náchylné k zánětům jen velmi zvolna se hojícím, jež mnohdy jsou provázeny sesýrovatěním hmot, které hnisají a provalují se na venek. Vyskytá se hlavně v dětském věku, avšak i u kojenců z několika příčin, z nichž nejdůležitější jsou dědičnost,

sociální bída dětí a rodičů, vlhký nezdravý vzduch, nedostatečná neb nevhodná, jen z mouky a škrobu sestávající strava, krevní příbuzenství rodičů, celkové nemoci rodičů jako tuberkulóza a příjice, alkoholismus rodičů a t. d. Ze žláz nejčastěji onemocňují žlázy krční, při nichž někdy zduření jest neobyčejně veliké, často dostavuje se hnisání a provalení, způsobující píštěle, vředy a konečně ošklivé jizvy. Na kůži jeví se choroba tato různým způsobem. Obličej bývá napaden vlhkým lišejem a zvláštní osutinou, jejíž vřídky dávají vznik lupusu, sliznice nosu je často zanícena a ucho trpí záněty, vedoucími k nahluchlosti. I kosti a klouby zachváceny bývají záněty a články prstů zduřují a odumírají. Nemocný někdy končí smrtí hlavně za příznaků tuberkulózy jiných lidských orgánů, aneb se vyléčí, k čemuž přispívá dobrá a správná výživa, zlepšení hygieny okolí, zdravý vzduch a hlavně pobyt u moře a koupání.

Krvácení z nosu je velmi častým úkazem hlavně u mladších lidí a bývá zpravidla zjevem bezvýznamným, leč někdy jest příznakem i vážných chorob. Mnohé osoby trpící krvácivostí krvácejí i při pouhém sehnutí bez jakýchkoliv předběžných známek, jindy dostavuje se bolest hlavy, vzniklá překrvením, horkostí a pod. Časté krvácení z nosu dostavuje se také u osob náchylných k tuberkulóze. V lehčích případech stačí k zastavení klid, studené náčinky na čelo, týl neb spánky a pobyt v prostřední teplotě, jindy srkají neb vstříkují se do nosu svařující prostředky, jako ocet s vodou, citronová šťáva, roztok tanninu a pod. Také možno ucpatí nos čistou vatou namočenou v octě a držeti při tom hlavu vztyčenou. Dispozici u mladých osob pomáhá odstraňovati mírná dieta, pohyb na zdravém vzduchu a studené koupele. Časté neb urputné krvácení třeba svěřiti lékaři.

Krvácení a poranění povstává protržením cev, při čemž se krev buď vylévá na venek, aneb tvoří pod pokožkou modrofialové podlitiny. Krvácení radno vždy co nejdříve zastaviti, což děje se u tepen stlačením nad ranou, u žil pod ranou. Krev vytékající z tepen jest světle červená a uniká prudce s rytmickým střídáním; krev ze žil jest temnější a vytéká stejnoměrně. Krvácení jest největší z ran řezných, kdežto z bodných neb tržných jest slabší a při rozdrcení tvoří se často sraženina, která ránu sama ucpe. Ku

většímu krvácení radno povolati lékaře, na menší rány upevní se vata, náplast a pod. aneb staví se krvácení ledovou vodou, octem, neb kamencem, svíravými prášky a t. d. Krvácení vnitřní, ať již jest původu jakéhokoliv, nutno svěriti vždy lékaři, který řídí se dle jednotlivých případů. Dobrým prozatímním prostředkem k zastavení většího krvácení jest přiložení čistého oblázků nad poraněnou tepnu aneb na protrženou žílu, obvázání šátkem a pevné utažení uzlu pomocí hůlky.

Krvácení při kašli jest obávaným zjevem, ježto často bývá způsobeno tuberkulosou plic. Kašlaná krev nemusí však býti vždy příznakem děsivým, ježto příčina může vězeti na př. ve vředech v ústech či hltanu, v krvácení ze zadní dutiny nosní a v různých jiných zjevech mírnější povahy. Nutno, aby při krvavém kašli každý tiše ležel a nemluvil, nejedl a nepil horkých věcí a lihových nápojů a v případě, že by kašel v brzku neustal neb krvácení bylo silnější, radno povolati ihned lékaře.

Krvotok, krvácení děložní mimo dobu čmýry vyskytuje se při různých chorobách dělohy a příbuzných ústrojů, při některých prudkých nemocech nakažlivých, u chorob spojených s porušením krevního oběhu, v těhotenství, při porodu a v šestinedělí. Dle toho jest léčení různé a třeba ho vždy svěriti lékaři.

Křeč je oblíbený název pro každé bolestné stahování svalstva neb vnitřních ústrojů, avšak ve smyslu lékařském jest křečí jen chorobný pohyb svalů, povstalý mimo vůli člověka aneb neodpovídající danému popudu. Podstata křeče není jasná, víme však, že příčinou její je vždy onemocnění nervové soustavy, zvláště míchy a některých částí mozku. Rozeznávají se různé druhy křečí z nichž uvádíme tu křeč spínavou, při níž stažení svalů trvá delší dobu, a postižené údy jsou nepohnuté, křeč škubavou, vyznačující se rychle střídavým škubáním svalů, křeč posunčivou, třesení, křeč skládající celé nucené pohyby a t. d. Zvláštní křeč vyskytuje se u některých zaměstnání a nazývá se pak na př. křeč písařů, pianistů, krejčů a pod.; objevuje se jen při provádění určitých pohybů se zaměstnáním těsně souvisejících a bývá to někdy choroba úporná, jindy stačí klid a částečná změna pohybu k vyléčení. Různé jiné důležitější křeče jsou následující: k ř e č h l a s i v k y, při níž napnou

se vazy hlasové a sevřou hlasivku v hrtanu, tak, že vzduch nemůže pronikati do plic po několik vteřin až i minut. Obvyklejně objevuje se u dětí s poruchou ústředního nerstva neb stížených křivicí, padoucnicí, hysterií a pod. Dítě se náhle zajikne, dusí se, sesíná a zmítá sebou a někdy dostavuje se smutný konec. Před příchodem lékaře doporučuje se polévání studenou vodou, tření na prsou a čichání k silnému octu. **K ř e č v l ý t k á c h** vzniká bolestným napnutím svalstva po některém nezvyklém pohybu neb únavě, při tanci, plování a pod. Lidé zvláště náchylní típí rozšířenými žilami na nohách (městky). Křeč trvá krátce a pomíjí pozvolným našlápnutím na patu, hnětením, třením teplou neb studenou vodou a natíráním lihovými prostředky. **K ř e č m i m i c k á** čili šhubavá křeč obličejová vyznačuje se nápadnými posunkými v obličejí a to nejčastěji v jedné polovině. Příčiny jsou velmi rozmanité a léčení těžké. **K ř e č t. zv. ž a l u d e č n í** jeví se záchvatovými bolestmi v žaludku a to prý po pití studené vody, po námaze, duševním pohnutí a pod.; mírní se polykáním ledových pilulek a ledovými náčinky, po případě vstříknutím morfia. Mimo to jsou různé místní neb povšechné, jež umírňují v celku teplé obklady, lázně a tření a všechny léky, utišující bolesti vůbec.

Křivice, (rhachitis), **a n g l i c k á** neb **a n d ě l s k á** nemoc je dětská choroba hlavně v období mezi vzrůstem zoubků až do třetího roku, vyznačující se abnormálním způsobem vzrůstu kostí. Chruplavkovité části bují a kosti nedostatečným zvápenatěním rostoucích částí a změknutím částí hotových snadno se ohýbají. Konce dlouhých kostí stloustnou, žebra na přechodu kostnaté části do chruplavkovité zduří, lebka se deformuje a podobně i páteř, končetiny a t. d. Příčina této nemoci není dobře známá; zpravidla jeví se u dětí nuzných rodičů, špatně a nepřiměřeně živených, bídě bydlících a hlavně u nemluvňat uměle živených. Následky pro život jsou různé, dle toho, kdy rhachitický proces se zastavil a nejdůležitější jsou změny hrudníku, páteře a pánve, ježto mají vliv na choroby plic a srdce po př. u žen na porod. Léčení je obtížné a spočívá na sílící stravě, v pití mléka, pohybu ve výslunné krajině a z vnitřních léků doporučuje se tuk a železo.

Kurděje, **s k r o b u t**, vyskytují se zpravidla hromadně, vyznačující se hlavně změknutím a zduřením dásní,

jež jsou krvácivé a plny vřidků, krevními podlitinami a vůbec náchylností ke krvácení z kůže i vnitřních sliznic v dutině břišní a hrudní. Nemocní trpí bolestmi v krvácejících místech, jsou slabí, bledí a snadno usínají. Těžší případy končívají smrtí, lehčí trvají několik neděl. Choroba řadí hlavně tehdy, nedostává-li se správné potrawy, najmě čerstvého masa a zelenin, jako při obležení, na lodích, při polárních výpravách, ve věznicích a t. d. Nemocným nutno podávati kyselé ovocné šťávy (citrony) čerstvou bylinnou a ovocnou stravu, posilující léky, pečovati o zdravý vzduch a obydlí, chinin a t. d. Onemocnělé dásně vyžadují čistotu a kloktání. V dnešní době jsou kurdějové epidemie vzácným zjevem.

Kuří oko vzniká nejčastěji na kloubech prstů u nohy následkem neustálého tlaku těsné obuvi. Rohová pokožka zbytní, obklopí se kruhovitým mozolem a proniká t. zv. kořínkem do hlubších vrstev a mnohdy až ke kosti, čímž nervy při tlaku jsou tísněny a způsobují bolesti. Proto jest radno nositi obuv dle tvaru nohy, aby kuří oko nemohlo se vytvořiti a aspoň jednou týdně nohy omývati v teplé vodě. Proti bolestem užívá se různých náplastí, hlavně salicilové, kterou pokryje se jen kuří oko, když nohy byly vymyty v mýdlové vodě a mozol opatrně odřezán. Radikálně lze odstraniti kuří oko buď operací, aneb pozvolně, jestliže na př. mozol změkčuje se každý den v mýdlové teplé vodě, načež změkklá část se odřeže aneb tře pemzovým práškem až se odstraní. Také může se vždy na večer přiložiti na kuří oko některá náplast a z rána vždy změkklá část odřezati. To děje se tak dlouho, až se kořen uvolní a dá snadno vytáhnouti. Třeba vždy dbáti čistoty a opatrně odřezávati.

Kyfosa (hrb) viz **Páteř**.

Kýla, průtrž, (**hernie**) povstává vystoupením některé útroby z dutiny, v níž jest uložena, tak že tlačí na stěnu dutinu tuto omezující. Nejčastěji mluví se o kýle v dutině břišní, kdež tvoří různě veliké nádory, jichž obsah možno zpravidla vtlačiti zpět do břišní dutiny. Kašlem a namáháním se kýla zvětšuje a nebezpečný zjev nastává, když některým prudkým pohybem vniklo tolik útrob do kýlní dutiny, že nemohou snadno býti vsunuty na původní místo, což jmenujeme uskřinutím kýly. Průchodnost střev uskřinutím značně trpí a často jen po operaci možno zjednati nápravu. Nejhojněji vyskytuje se kýla tříselná na místech,

kde břicho souvisí se stehny, dále kýla stehenní a kýla pupeční, která bývá ze všech nejčastěji vrozená. Při kýle tříselní vnikají hlavně střevní kličky do dutiny tříselní, kdež vzniká nádor zevně viditelný a při zakašlání snadno hmatem patrný. Při kýle stehenní prodírají se střevní kličky obalené pobřišnicí mezerou v okolí hlavních krevních cev na noze a při kýle pupeční postupuje zejména tenké střevo pupečním kruhem. V případech vrozených děčka zpravidla umírají, mohou však získati kýlu pupeční i v útlém věku hlavně kašlem, dávením a křikem, proti čemuž radno přikládati jim plátěné obvazy kol pupku. Všechny kýly břišní dutiny léčí se obvazem, který zvětšování nádoru zamezí, často kýlu vůbec vyhojí a znesnadňuje uskřinutí. Ovšem musí to býti obvaz správný. Uskřinutí střeva pozná se po kolikových bolestech a dávení, při čemž následkem neprůchodnosti střeva na konec dáví se i hmoty žluté, zapáchající (miserere). Zácpa je úplná a bolesti šíří se od nádoru po celém břiše, které je tvrdé a napiaté. V brzku dostavuje se i horečka a silná žízeň a došlo-li ke snětivění, cítí se sice úleva avšak dostavuje se škytání, chladnutí končetin a zvracení a během třeba jen 12 hodin může nastati smrt. Proto ke každému uskřinutí má býti rychle povolán lékař a nemocný zatím může se pokusiti o vpravení obsahu nádoru do normální polohy, leč bez násilí. Léky projímavé jen škodí. Radikálním prostředkem proti kýle jest operace.

Kýla vodní, hydrocele spočívá v nahromadění jantarově zbarvené tekutiny v krajině kolem varlete, čímž vzniká hruškovitý nádor zprvu měkký, později tvrdší, na jehož zadní straně umístěno jest varle. Bývá buď vrozená, neb získaná úrazy onemocněním varlete, kapavkou a pod. a není v celku nebezpečná. Dočasná odpomoc zjednává se vypouštěním tekutiny, nabodnutím, trvalá zpravidla jen operací.

Laryngitis viz **Katar hrtanový**.

Ledvinné nemoci způsobují zpravidla poruchy v odměšování moči, kterou ledviny vyměšují a poznávají se proto obyčejně po změnách v moči. Velice časté jsou záněty ledvin, při nichž moč chová obyčejně bílkoviny, někdy i krev a různé zlomky dužniny. Při značném poškození dužniny odměšování moči může i přestati a nastává otrava krve močí (uraemie). Často přidružuje se vodnatelnost a různé jiné

úkazy. Bloudivá ledvina pozoruje se zpravidla u žen a to na pravé straně a způsobuje tlak a bolesti v břiše, porušení zaživacích výkonů a řadu příznaků nervosních, někdy i stavení moči a bolestivý zánět pouzdra, při čemž ledvina ráda srůstá s náhodným okolím. Další chorobou jest amyloidní zvrhlost hlízy, novotvary, kaménky a pod.

Lepra viz **Malomocnost**.

Leukaemie viz **Bělokrevnost**.

Leukorrhoe viz **Bělotok**.

Lišej (ekzem) jest nejobyčejnější nenakažlivé onemocnění kůže, jeví se zarděním a odlupováním pokožky, mokváním a hnisáním, pročež tvoří se osutina. Zároveň cítiti jest na postižených místech svědění, nutkající ku škrábání. Lišej vzniká z různých příčin podrážděním kůže látkami chemickými, mýdlem, terpentýnem neb pod., drsnými chloupky, paprsky tepelnými a světelnými atd. a někteří lidé jsou k tomuto onemocnění zvláště náchylni. Obyčejně stačí k vyléčení odstranění příčiny, pokrytí mastí a zasypaní. Souvisí-li lišej s některou celkovou chorobou těla, jako s krticemi, dnou a pod., či se zaměstnáním, jako u praden, jest ovšem vyléčení těžké. Škrábání třeba se vždy vyvarovati, ježto chorobu zhoršuje.

Lupenka je málo známá ač dosti obyčejná kožní nemoc, která vyznačuje se pupeny, skládajícími se ze suchých bílých a lesklých šupinek umístěných nad ploškami přesně ohraničenými, rudými a snadno krvácejícími. Velikost a množství těchto pupenů je různé a vyskytují se nejčastěji okolo kolen, loktů a na hlavě. Nemoc vyvíjí se zdlouhavě a vleče se mnohdy po dlouhá léta. Příčina není známa, pouze častá dědičnost byla pozorována. Léčí se jednak vnitřně arsenem, jednak zevně dehtem a jinými léky, leč vrací se snadno.

Lupus, v ř e d ž í r a v ý, je vleklá choroba kůže, vznikající častěji v mladém věku u osob neduživých, hlavně na nose a obličejí. Rozeznávají se dvě formy, z nichž prvá vyznačuje se drsnými, suchými lupínky, pokrývajícími červené skvrny a druhá důležitější, vznikem rudých zrn v hlubších vrstvách kůže, které brzo zvedají se nad okolní kůži, rozpadávají a hojí se jízvou, z níž neb v jejím nejbližším okolí tvoří se zrna další. Choroba znenáhla se šíří, postupuje i do hloubky a rozrušuje veliké plochy kůže a sliznic. Příčinou je usídlení tuberkulosních bacillů v kůži. Léčení je obtížné.

Dříve dělo se buď chirurgicky neb leptadly, v novější době pomocí světelných paprsků po vyloučení paprsků tepelných.

Lymfon je nádorovité zvětšení mizní žlázy různého původu. Při zánětu mandlí a hltanu neb při vyžraných zubech tvoří se krční lymfon zánětlivý, vyznačující se zvětšením lymfatických žláz v okolí zánětu. Při tuberkulose, přijici atd. vyskytuje se lymfon specifický, který při tuberkulose mění tkáň žláz v sýrovitou hmotu, provalující se ven (krtice). Zhoubné jsou lymfosarkomy, při nichž na př. zduří skupina krčních žláz a vytvoří nádor, kterýžto pochod dále pokračuje a pseudoleukaemie, vyznačující se zduřením mizních žláz po celém těle vedle jiných změn v útrokách. Příčinou zánětu žláz jsou obyčejně bakterie a léčení je různé dle příčin. Užívá se jodový nátěr, vstříkování arsenu, operace a pod.

Lyssa viz **Vzteklina**.

Malaria, s t ř í d a v á n e b b a h e n n í z i m n i c e způsobena jest nakažlivinou: plasmodium malariae, přenášenou na člověka některými druhy komárů z rodu Anopheles, v jichž útrokách prodělává část vývoje. V typických případech dochází k záchvatům zimnice, jež dostavují se ob den neb každodenně či jednou za tři dny skoro v tutéž dobu, počínají třesavkou a končí horečkou značně vysokou a potem. Jindy přidružují se mnohem jiné zjevy, jako vrhnutí, průjmy, křeče, známky zánětu ledvin atd. V Čechách jest to choroba vzácná, v jižní Evropě však místy obecná a životu nebezpečná. Osoby, které přestály mnoho záchvatů bývají bledé, trpí zánětem ledvin, průjmy, otoky nohou a jinými následky. Nejlepším lékem jest chinin, který v krajinách zahubených radno v malých dávkách užívati i jakožto prostředku profylakčního. Malarii nejlépe odstraní vysušení krajiny, aby v bařinatých půdách komáři a nakažlivina nemohli se množiti.

Malleus viz **Ozhřivka**.

Malomocnost, (l e p r a) jest nemoc v Čechách nyní velmi vzácná. Rozeznává se několik typů, v celku však příznakem jest zhuštění kožního povlaku a sliznice, žlutavé neb hnědé skvrny na chorobných místech, které vyznačují se buď zvýšenou či sniženou citlivostí a různé změny útro. Choroba vleče se více let a končí zpravidla smrtí za zvláštního marasmu nemocných, kteří chřadnou tělesně i duševně, tělo pokryto jest vředy a končetiny jsou ochrnuté. Povaha

nemoci není úplně jasná; dle všeho způsobují nákazu malé bakterie. Léčení děje se nověji vnitřním užíváním kreosotu, salicylanu sodnatého a pod., ač úspěch není veliký.

Manie viz **Šílenost**.

Marasmus, sešlost věkem jest celkové chřadnutí lidského organismu a útrob následkem pokročilého věku, projevující se úbytěmi (atrofii) snad všech součástí těla. Kůže stává se svraštělou, vlasy vypadávají, svalstva ubývá, tepny kornatí, orgány špatně pracují, činnost mozková klesá atd. Choroba počíná v různém věku dle celkové dispozice těla a vleče se i více roků, netrpí-li vážně ústřední nervstvo a srdce. Osoba marastická musí hleděti si pečlivě životosprávy, čímž může si věk ještě na čas prodloužiti.

Mázdřivka viz **Záškrť**.

Mazotok (seborrhagie) jest kožní choroba vyznačující se nadbytečným tvořením kožního mazu. Povrch kůže vylučuje buď mnoho olejovité hmoty (mazotok tukový) aneb množství lupů (maz suchý). Nejčastěji zachváčena bývá část hlavy pokrytá vlasy, jež znenáhla řídnu a vypadávají. Při léčení odstraňuje se přebytečný tuk a lupy různými mýdly.

Mdloba (syncope) jest náhlé, ale pomíjející bezvědomí, zakládající se na oslabené činnosti srdeční a tím způsobené nedokrevnosti mozku. V mírných případech, chabosti, dostavuje se závrať, mžitky, šumot v uších, chvění těla, studený pot v líci, jež zbledne, slabost svalstva, dávení atd., ale nemocný zachová vědomí, které je pouze ztemněno. Při skutečné mdlobě povstává náhlá slabost a zblednutí, dech je nepravidelný a sténavý, tep sotva hmatatelný, čelisti strnulé atd. a nemocný klesá v bezvědomí k zemi, což trvá někdy i po mnoho hodin. Při zdánlivé smrti jsou příznaky mdloby nejtěžší; tělo je úplně bezcitné, oko nehybné, obličej pokryt studeným, lepkavým potem a rysy ostré, tep a vdech skoro nepoznatelné. Stav tento věští nejčastěji smrt. Příčiny mdloby jsou mnohé. Chabost dostavuje se hlavně u osob nedokrevných neb nervově dráždivých i z malicherných příčin a podporována byla hladem a sevřením hrudi šněrovačkou. Pravá mdloba objevuje se při vysílení po některých nemocech, zejména trpělo-li srdce, při vadách srdce, větší ztrátě krve a pod. Zdánlivá smrt při silném krvácení a průběhem některých otrav. Mdloba

u mladších lidí nemá zpravidla významu, u starších bývá příznakem ochablé činnosti srdce. Prvá pomoc děje se položením nemocného na lůžko, aby hlava ležela nízko a krev mohla prouditi do mozku. Veškerý tísnící šat se uvolní a do obličeje stříká se studená voda. Rozličná čichadla (voňavky, ocet, kolínská voda, Hoffmanské kapky) drží se u nosu a vtírají na spánky a čelo. Záda a srdeční krajina třou se mírně vlněnou látkou. Po procitnutí podává se něco Hoffmanských kapek na cukru neb něco horkého vína, doušek studené vody a pod. K těžším mdlobám radno povolati lékaře, aby vyšetřil příčinu a zařídil vše potřebné.

Melaena (č e r n i n a) vyznačuje se vylučováním krvavého obsahu z ústrojí zažívacího, ať již stolicí či dávením. Jméno dostala tato choroba, jejíž příčiny mohou býti velmi různé, dle toho, že mnohdy stolice jest barvy až černé a vydávený obsah podobá se kávové sedlině. Nemoc svědčí o krvácení žaludečním neb střevním. Zvláštní druh vyskytuje se u novorozeňat v prvých týdnech žití, kdy krvavé stolice neb dávení jsou příznakem vředů žaludku a střeva, krvácivosti, či stavení krve v žilách následkem těžkého porodu. Z dětí těchto sotva polovina přežije několik prvých týdnů života.

Melancholie viz **Trudnomyslnost**.

Melanosa (č e r n i n a) způsobena jest černěmodrými nádory (melanomy), chovajícími mnoho černého barviva. Jest to choroba zhoubná, ježto někdy vyrůstají další nádory na různých místech a náhlým jich vzrůstem trpí úkon orgánu, v nichž rostou. Nemocní znenáhla chřadnou a umírají. Melanomy vyrůstají nejraději z míst, v nichž jest uloženo mnoho černého barviva (pigmentu), zvláště z temně zbarvených znamínek (smah) po těle, které radno chirurgicky odstraniti. Léčení děje se buď operací neb užíváním arsenu, leč výsledek jest nejistý.

Meningitis viz **Zánět mozkových plen**.

Metritis viz **Zánět dělohy**.

Měchořep viz **Hlísti**.

Městky (k ř e č o v é ž í l y) vznikají chorobným rozšířením žil, hlavně na nohách osob, jež musí mnoho státi, u žen těhotných, při srdečních vadách a z různých jiných příčin. Nejčastěji vyskytují se na žilách podkožních, kde tvoří silné, vyčnělé, křivé a namodralé rourky neb měkké

nádory, snadno stlačitelné. Tlakem na nervy vznikají bolesti a oběh krevní jest stížený, následkem čehož vznikají otoky, záněty a těžko hojitelné vředy, křeče a při náhodném prasknutí i krvácení různě silné. Další nebezpečí hrozí srážením krve a pyaemií. V celku však jest to úkaz více nepříjemný než nebezpečný. Radikální léčení děje se operací, při níž postižené místo žíly vylučuje se z krevního oběhu. Proti následkům užívá se pružných obepínadel, které žíly stlačují a doporučuje se co možno nejméně státi a choditi.

Migraena projevuje se občasnými bolestmi v hlavě, probíhajícími často jen v jedné polovině. Bolest je povahy nestálé, bývá doprovázena obtížemi žaludečními a trvá zpravidla několik hodin, načež nastupuje klidné období nej-různější délky. Dle charakteristických příznaků rozeznávají se různé formy, z nichž důležitá jest migraena zrková, spojená s přeludy zrkovými (ohnivá kola, klikaté čáry a pod.) a někdy s nepravidelným viděním, při němž obzor zrkový jest buď zúžen, aneb jehož střed jest zatemněn a jinými zjevy. Migraenou trpí nejvíce ženy dlouhou řadu let; choroba objevuje se zejména v období čmýry a jest často dědičná. Záchvaty dostavují se rády při delší jízdě, rozčilení, nestřídmostech a pod. Léčí se různými léky, osvědčujícími se různým způsobem dle jednotlivých případů (migraenin, anti-pyrin, kofein, fenacetin a pod.).

Mikrocefalie jest vrozená vada zárodku, jevíci se malou lebkou a tím zmenšeným mozkiem, což má za následek idiotismus. Příčinou jest předčasný srůst lebečních švů.

Miliaria viz **Potničky**.

Miserere, s t ř e v n í n e p r ů c h o d n o s t nastává při porušení průchodnosti střeva, což děje se nádory ve střevní stěně, žlučními kaménky, uskrínutím při kýle, vsunutím střeva, zkroucením atd. V každém případě má býti rychle povolán lékař, ježto jest to stav nebezpečný, často smrtelný, projevující se nadmutím života, bolestmi, tlukotem srdce, těžkým vrhnutím obsahu žaludečního a později i výměto-vitých hmot a neustupnou zácpou. Projímadla jsou prostředkem nebezpečným.

Močení bezděčné vyskytuje se nejčastěji při ochrnutí svalů, měchýř močový uzavírajícího a nazvaného svěrač měchýře, což děje se hlavně při nemocech míchy a mozku, jakož i rozšířením svalstva měchýře, hromadí-li se delší dobu

v měchýři moč. Mimo to odchází bezděčně moč, nepodléhá-li svěrač lidské vůli, jako v opilství, v epileptickém záchvatu a pod. Třeba by při ochrnutí moč stále odkapávala, přece bývá měchýř rozšířen a naplněn, což mívá za následek řadu dalších chorob (záněty měchýře, ledvin a pod.), pročež nutno čistou cévkou moč vypouštěti a měchýř vyplachovati desinfekčními kyselinami. Tělo musí býti často očištěno od odkapávající moče. Léčení děje se hlavně pomocí elektrického proudu.

Močení krve děje se z různých příčin. Krvácení z ledvin vyskytuje se při zánětu neb poranění ledvin, při kamenech, rakovině a tuberkulose atd. Krvácení močového měchýře objevuje se při poranění, zánětech, nádorech, kamenech a pod. Z roury močové vzniká krvácení při kapavce a zánětech vůbec atd. Rozpoznání původu krvácení nebývá vždy lehké. Léčení děje se ledovými náčinkami na místě vzniku a prostředky krev stavícími.

Močení obtížné způsobeno bývá mechanickou překážkou, jako zúžením močové trubice (striktura), zvětšením žlázy předstojné, zduřením sliznice trubice a hrdla močového při zánětech, křeči svěrače, zúžením vnitřního ústí trubice, močovými kameny neb nádory atd. Někdy odtok jest v úb e c zamezen a musí býti použito cévky po případě i nabodnutí měchýře k odstranění moči. Léčení směřuje k odstranění vlastní příčiny.

Močokrevnost viz Uraemie.

Mor (p e s t i s) náleží k nejzhoubnějším infekčním chorobám, jež byly zavlečeny z Asie do Evropy. Nákaza způsobena jest tyčinkovým bacillem, vyskytujícím se hlavně ve tkani a hnisu zachvácených mízních žláz, který může vniknouti do těla různým způsobem. Zdá se, že nejčastěji děje se to oděrky v kůži, neb hmyzem, jindy ústrojím dýchacím či zažívacím. Nemoc počíná po jisté době horečkou, k níž druží se často třesavka. Brzo následuje značná tělesná i duševní ochablost, delirium neb i koma. Jazyk schne, močení se zastavuje neb mírní a tep nejdříve stoupne, pak slábne. Asi za 2 neb 3 dny zduří žlázy mízní na jednom neb více místech, zvláště v tříselech (podpaží, krku a pod.), rychle rostou a nenastala-li zatím smrt, obyčejně podebírají se a provalují. Tato forma jmenuje se mor d ý m ě j o v ý. Jiný obraz skýtá m o r k o ž n í, při němž zprvu tvoří se na

kůži temné skvrny, měnící se v puchýře a vředy a teprve později zduřují žlázy. Nejzhorbnější je *m o r o v ý z á n ě t p l i c*, který probíhá za intensivních příznaků morových a hlavně za zvláštního zánětu plic. Úmrtnost dosahuje při vzniku epidemie mnohdy 90 i více procent a smrt nastává třeba ve 24 hodinách, zpravidla však během týdne. Léčení a ochrana děje se nyní serem Jersinovým, působícím asi 14 dnů, nejlepším praeventivním prostředkem u nás jest však hygiena a zdravotní opatření, která stěžují vypuknutí a rozšíření hrozných epidemií, z nichž na př. jedna v prvé půli XIV. století vyhubila čtvrtinu obyvatel evropských.

Morbilli viz Spalničky.

Mořská nemoc, vyskytující se hlavně při delší jízdě po lodích, vyznačuje se zpravidla dávením, bolestmi v žaludku, závratí, bolením hlavy, sklíčeností, nechutí k jídlu atd. Příčinou jest kolébání lodi a nemoc proto obyčejně na pevné zemi rychle pomíjí. Zachvacuje hlavně osoby se slabým neb zkaženým žaludkem. Prostředků doporučuje se hojnost, jako citrony, bromid draselnatý, cocain atd. a za praeventivní prostředek považuje se správné najedění a zapití jídla sklenkou silné lihoviny před odjezdem a procházka na svěžím vzduchu několik prvých hodin jízdy, leč účinky nebývají vždy příznivé.

Mrtvice (*a p o p l e x i a*) jest známkou některých nemocí mozkových, při nichž vzhledem k tomu, že postiženo jest nejvyšší nervové ústředí, ovládající pohyby a pocity, dostavuje se náhlé ochrnutí těla a to zejména jedné poloviny, mnohdy spolu se ztrátou vědomí, je-li postižena i mozková kůra. Následky mrtvice jsou různé; někdy následovati může úplné pozdravení, jindy dostavuje se náhlá neb zdoluhavá smrt. Nejdůležitější příčinou bývá prasknutí některé cévy krevní v mozku neb uvnitř lebeční dutiny, hlavně v okolí t. zv. velikých uzlin mozkových, následkem čehož krev vniká do jemné mozkové tkaně, kterou tříští a tísni. Dle množství vyteklé krve jeví se pak obraz mrtvice. Důvody protržení cev nejsou přesně známy, největší vliv má však stáří, dědičnost, tělesná zeslabenost pitím a výstřednostmi a pod. Jindy způsobena bývá mrtvice ucpáním mozkových tepen odloupenými částicemi stěn, odplavenými do mozku, čímž okrsek tepnou živý propadá smrti, ježto nedostává se mu živné krve. Je-li ucpání úplné a trvalé, následuje smrt,

jinak nezhojitelné ochrnutí neb vyléčení, byla-li překážka v čas odstraněna. Mrtvice jeví se hlavně náhlým bezvládním jedné ruky a nohy téže strany aneb aspoň jedné končetiny a často současným bezvědomím. Než přijde lékař radno nemocného opatrně svléci a položit na lůžko. Všeho podráždění, křiku, pronikavého světla, násilných dotyků a pod. nutno se varovati. Klystér bývá prospěšným; často dává se na hlavu studený obkladek, ač výsledek jest pochybný. Různá mazání na mnoze užívaná nemají významu.

Mydriasis jest trvalé zvětšení zornice (panenky) spojené s její nehybností, způsobené buď ochrnutím zvláštního svalu (svěrače zornice), či podrážděním nervstva sympathického aneb otravou. Zvětšení zornice má za následek oslnění, vyvolané množstvím do oka vpadajících paprsků, proti čemuž slouží šedá skla. Mydriasis mizí po vkápnutí atropinu. Právě opačným zjevem jest *miosis*, při níž zornička jest rovněž nehybná, ale velice nízká, což stává se na př. při úbytích míchy, vysýchání mozku atd.

Myelitis viz **Zánět míchy**.

Myocarditis (zánět svalů srdečního) viz **Zánět srdce**.

Nádor (novotvar) vzniká abnormálním bujením různých tkání, dle nichž bývá rozličně pojmenován. Při fibromech bují vazivo, při lipomech tuk, při chondromech chrustavka, při osteomech kost, při myomech svalstvo, při karcinomech (rakovině) epithelie atd. Příčinu nádorů vysvětlují různé domněnky jednak na základě vrozené dispozice, jednak pomocí mikroskopických cizopasníků a pod. Bezprostřední příčinou bývají často lokální úrazy a dlouhotrvající místní dráždění. Některé nádory nebývají nebezpečné, omezují se na určitou tkáň, ač mohou způsobiti i smrt, sídlí-li v důležitém orgánu. Jiné nádory jsou zhoubné, ježto rychle rostou, zachvacují sousední tkáně, zvláště mizní žlázy a objevují se samostatně na vzdálenějších místech, kamž zárodky bývají proudem krevním či mízním zaneseny. Nemocní hubnou, slábnou a brzy hynou. Léčení děje se nejlépe brzkým odstraněním nádoru operací, leptadlem, žhavým, železem a pod., ač zejména zhoubné nádory znova se dostávají na místech vzdálených.

Náměsíčnost (sommambulismus) jest chorobný stav spánku, při němž člověk sice spí, ale nepokojně a náhle vstane, chodí a vykonává výkony mnohdy velmi zručně, ač

stále zůstává pohřížen ve spánek a konečně, není-li rušen, po nějaké době znovu uléhá a klidně spí. Hmat, síla a paměť náměsíčných je zvýšena, citlivost kůže otupena. O záchvatu neví se po procitnutí zpravidla ničeho. Zjev tento pozoruje se hlavně při nemocech mozku (hysterii, padoucnici a pod.) a dostavuje se obyčejně po mocnějším duševním hnutí. Léčení není známo, choroba však pomíjí někdy bez jakékoliv zjevné pomoci. Hlasité volání, postřikování a pod. v případech, kdy náměsíčný jest v nebezpečných posicích, na př. v okně, na římsách, střeše atd. jest neprozřetelné, ježto nemocný po procitnutí mohl by snadno přijíti k úrazu.

Nastuzení bývá zpravidla podkládáno za příčinu většiny chorob, ač vliv ten jest velmi přehmán. Zdá se, že mnohé nemoci, přičítané nastuzení, vznikají a šíří se pomocí mikrobů, jako na př. rýma, záněty v hltanu a pod., ježto vyskytují se často epidemicky a na místech vzdálených lidského ruchu chybějí vůbec, třeba by lidé náhodou tu bydlící vystaveni byli značným změnám teploty. Proti nastuzení chrání nás nejlépe vlastní kůže, která je tak přizpůsobena, že v teple kožní cévy se roztahují a v chladnu stahují, tak že kůže je v teple také teplá a potem vlhká, v chladnu studená a suchá. Ježto však lidé chladnějších pásem zpravidla neužívají šatstva ve správném poměru s teplotou, bydlí v místnostech uzavřených a kůži řádně nečistí, stávají se snadno choulostivými proti změnám teploty, pročež snadno se nastudí. Celé tělo bývá zhusta seslabeno a tím ztrácí se i životní energie, čelící proti nejrůznějším neduhům. Proto již dítky měly by býti opatrně otužovány, ač zase přehánění rovněž jest škodlivé. Šat má býti vždy přizpůsoben teplotě, ve které právě dlíme, obydlí třeba větrati a tělo nutno často omývati.

Nával krve povstává zvýšeným přítokem a nahromaděním krve na některém místě, s čímž spojeny jsou některé pocity a odchylné výkony postižených orgánů. Překrvené místo živě zčervená a vydává zvýšené teplo a spolu dostavuje se pocit plnosti, bolestivost, hušení v uších, brnění a pod. Důležitý jest nával krve do mozku, značí se zardělým obličejem, těžkou hlavou, hušením v uších a mžitkami, po př. i bolestmi hlavy, nespavostí, strašidelnými sny a pod. Příčinou bývá sluneční zážeh, otrava líhem, zánět mozku a mozkových plen, silné duševní hnutí a pod. Nemocný má

býti ponechán v úplném klidu v zastíněné místnosti a na hlavu a týl kladou se studené neb ledové náčinky. Častý bývá i nával krve k plicím, hlavně po náhlém ochlazení těla, při stoupání na vysoké hory, při těžké námaze a pod. Taktéž dostavuje se nával krve k játrům neb k ledvinám. Někdy podmíněno jest nahromadění krve zamezením odtoku a to hlavně u plic při srdečních vadách. U osob náchylných, vyznačujících se otylostí, krevnatostí, dušností a zardělým obličejem doporučuje se doposud sázení baněk neb pouštění žilou. Někdy prospěje projímadlo, jindy nutno léčiti chorobu návaly způsobující.

Nephritis viz **Zánět ledvin.**

Nervosa viz **Neurasthenie.**

Nespavost (agrypnia) bývá způsobena různými příčinami, jako nezvyklým lůžkem, přeplněním žaludku před spaním, některými pokrmy neb nápoji, rozčilením, kouřením, atd., mimo to však bývá známkou různých nemocí, jako neurasthenie, hysterie, mozkových chorob, chorob duševních, chorob ústrojí zažívacích a srdce atd. Zpravidla bývá spánek toliko často přerušován, kdežto déle trvající nespavost je velmi vzácným úkazem. Léčení řídí se dle příčiny.

Neštovice pravé (variola) jest nakažlivá nemoc, u nás nyní velmi vzácná, vyznačující se tvořením neštoviček. V průběhu rozeznati lze v typických případech pět období: první jest doba trvající několik dní až dva týdny, kdy sdělená nákaza není ještě znatelná. Choroba sama počíná pak horečkou často až ku 40° C. vysokou, která trvá 2—3 dny a klesá teprve až při objevení se prvních červených skvrn po kůži, v krátké době dostavují se první neštovičky a nastává období vývoje osutiny. Zprvu objevují se po kůži hlavy a obličeje malé rudé pupínky, které často pokračují i na kůži trupu a končetin a mění se asi za 2—3 dny v mokem naplněné puchýřky, jež za několik dalších dní počínají hnisati, při čemž horečka znovu se stupňuje dle rozsahu osutiny. Různá stadia neštoviček bývají však znatelná zpravidla současně na různých místech kůže. Asi po 5 dnech neštovičky usychají, bolesti, pálení atd. se zmírňuje a zbylé stroupky odpadávají, ponechávajíce po sobě často znatelné jizvy. Obraz choroby jest ovšem velmi rozdílný, dle jednotlivých případů. V dnešní době chráníme se před touto nemocí všeobecně očkováním látkou z neštovic kravských,

ježto neštovice zachvacují člověka zpravidla jen jednou. — Neštovice plané (ovčí, varicella) vznikají rovněž nákazou, vyznačující se tvořením puchýřků až do velikosti čočky, aniž by však dostavovaly se předběžné příznaky neb zbyly stopy v kůži. Jest to choroba dětská až asi do 10. roku, vyskytující se skoro každoročně epidemicky a v celku lehká, nepřidruží-li se jiná těžší nemoc. Také horečka jest obyčejně jen nepatrná. — Nejzhubnějším tvarem neštovic pravých jsou neštovice černé, končící obyčejně smrtí. Zvláště těžká je forma, kdy po silné horečce objeví se zprvu na kůži těla červeň s modravým odstínem, načež následují jemné, temnější tečky, způsobené výlevy krve pod kůži, jež rychle se rozšiřují, až tvoří jedinou podlitinu. Současně vyskytují se i jiná krvácení a výlevy krve do útrob i sliznic, horečka buď vysoko stoupá neb hluboko klesá a nemocní obyčejně zmírají. Jiná forma neštovic černých či vlastně krvavých počíná až tehdy, když již vytvořily se neštovičky a krvácení toto, znatelné jednak krvavými body mezi neštovičkami, jednak zkrvavením obsahu neštoviček jest vždy příznakem velmi povážlivým.

Neštovice kravské viz Chráničky.

Neuralgie projevuje se krutou bolestí v obvodu některého citícího nervu, aniž by nějaké zvláštní změny byly patrné. V některých případech bylo sice shledáno, že příčinou choroby bývá obyčejně zánět nervu, jinde však vlastní podstata jest dosud neznáma. Bolest umístěna jest vždy přesně v obvodu nervu. Při neuralgii lícní rozkládá se v obvodu nervu trojklaného, citného to nervu ovládajícího čelo, líce a tvář. Strašná bolest buď se opakuje v krátkých, ale často po sobě jdoucích přestávkách, aneb v řidších, za to však delších záchvatech. Příčiny bolesti jsou různé: tlak na nerv, nachlazení, příjice, střídavá zimnice, zácpa a mnohé nevysvětlitelné případy. Často se stává, že zachváceny jsou bolestí zuby, k nimž nerv jde a zbytečně jsou vytrhávány. Léčení jest velmi obtížné a nejisté za pomoci stálého galvanického proudu a vnitřního užívání arsenu, chyninu, salicylanu sodnatého a pod., ač mnohdy ani vyříznutí chorobného nervu nepomáhá. — Neuralgie mezižeberní (klaní hrudní) projevuje se prudkou bolestí v obvodu nervů mezižeberních, tak že bolest obklopuje pásovitě buď jednu neb obě poloviny hrudníku na různých místech, dle toho,

kolik a které z 12 párů nervů bylo zachváčeno. Choroba tato stihá hlavně ženy hysterické a snad i chudokrevné aneb příčinou bývají nemoci míchy a páteře. Léčení děje se dle příčiny a za pomoci narkotických léků. — **Neuralgie** **p a ž n í** jeví se bolestí v některé ruce a léčí se podobně jako lícni. — **Neuralgie** nervu **sedacího** viz **Ischias**.

Neurasthenie (slabost nervů, nervosa) jest velmi častá choroba, při níž jinak pravděpodobně neporušené nervstvo pozměnilo své výkony. Četné duševní útrapy nasvědčují tomu, že jedná se o chorobu ústředního nervstva, hlavně mozku. Vyskytá se hlavně ve věku středním a pozdějším u osob z rodin, stíhaných nervovými chorobami, u lidí pohlavně předrážděných, kteří pěstovali onanii, u osob s těžkými starostmi, při úrazech (na př. železničních) a pod. Trvá často i řadu let, ač život přímo neohrožuje. Neurasthenik bývá trápen strachem, nedovede vyvinouti intenzivní duševní činnost, jest malátný, snadno dráždivý, těkavý a pod. a také naříká si na nejrůznější bolesti v těle. Při chůzi, zraku a trávení dostavují se rozmanité obtíže. Léčení spočívá ve změně způsobu života, zvýšení pohybu, správné výživě, používání elektřiny, massáží a podávání nervových prostředků.

Neuritis (z á n ě t o b v o d o v ý c h n e r v ů) posti huje buď jen jeden neb více nervů najednou a dle toho obraz choroby a umístění jest velmi rozmanité. Nervová vlákna jsou totiž zánětem poškozována v různé míře, pročež průběh a bolesti se liší; někdy bývá to choroba nezhojitelná a i smrtelná. Pozorováno bývá na př. ochrnutí údů, při postižení nervů smyslových trpí výkony smyslů, při zachváčení nervu zrakového může následovati ztráta zraku, u nervů citících ztráta citlivosti na příslušných místech atd. Příčinou bývá úraz, různé otravy, zejména otrava lihem u pijáků, nemoce infekční, dna, cukrovka, zkornatění tepen a pod. Léčení přihlíží k příčinám a mimo to doporučuje se elektřina a léčení vodou.

Neuritis optica (zánět zrakového čivu) viz **Oční nemoci**.

Nežit (**f u r u n c u l u s**) jest ohraničený zánět kůže a podkožního vaziva, vedoucí k odumření uprostřed položené tkani. Příčinou jsou zvláštní bakterie hnisoplodné, usazující se i v nepatrných oděrkách a zvláště hojně vyskytují

se nežity u lidí dobře živených, při horečnatých chorobách, na nečisté kůži a v jistých ročních obdobích (z jara a na podzim). Postižené místo počíná svědět, oteče, zrudne a pobolívá. Záhy povstane menší nádorek, zakončený zažloutlou špičkou. Některé nežity bývají značně veliké a dle toho i příznaky jsou bouřlivější, aneb splývají ve velký k a r b u n k l čili uhlák. S počátku radno přikládati obklady s octanem hlinitým, počal-li však již hnisavý proces, doporučuje se řez a vytažení hnisu. Mačkání nežitu, dokud má pouze žlutou špičku, celému průběhu jen škodí. Nežit bývá nebezpečný pro otravu krve, zvláště sídlí-li v obličeji, a časté nežity bývají někdy předzvěstí vážnější choroby, jako na př. cukrovky.

Noma jest snět tváře, vyskytující se u dětí sešlých a špatně živených aneb po nemocech nakažlivých, jako tyfu a spále, při níž zvředovatí sliznice úst. Vředy ty černají, z úst vytékají smrduté sliny a podčelistní žlázy otekou, načez snět prostupuje tvář a objeví se zevně ve formě puchýřků, jež černají a rozpadávají se. Znenáhla se snět šíří a často zachvátí celou tvář, obnaží zuby a konečně nastává smrt buď otravou krve či zánětem plic. Podařilo-li se snět omeziti, zbude po ní po uzdravení ošklivě zjizvená tvář. Léčení třeba co nejdříve svěřiti lékaři.

Oběšení viz Udušení.

Obrny čili **o c h r n u t í s v a l s t v a** nastávají buď porušením spojení nervového mezi svalem a ústředním nervstvem, aneb zničením tohoto ústředí a vyskytují se tudíž při různých chorobách nervstva. Každé onemocnění mozku, míchy a plen, jakož i obvodového nervstva má za následek obrnu. Léčení hledí porušené spojení zase upravití aneb chorobné ústředí znovu oživití.

Oční nemoci jsou mnohdy zbytečně příčinou úplného neb částečného oslepnutí. Nejzhoubněji působí **n e m o c i n e r v u z r a k o v é h o**. Jež jen zřídka jsou léčitelný, dále **h n i s a v ý z á n ě t s p o j i v k y** (blenorhoea) novorozeňat i dospělých trpících kapavkou, kterému možno čeliti praeventivními prostředky. Jsou-li několik dní po porodu oční víčka dětska zduřelá a červená, neb je-li větší odměšování, třeba dítě svěřiti lékaři a zavrhnouti všechny domácí prostředky, ježto jedná se o ztrátu zraku. U dospělých trpících kapavkou nutno zachovávatí pečlivou čistotu rukou

a prádla. Další nemocí jest *t r a c h o m* (egyptská nemoc), který dříve měl za následek časté oslepnutí. Jest to choroba nakažlivá a vleklá, při které veškeré prádlo, jež přichází ve styk s obličejem, nesmí býti používáno jiným a ruce musí býti řádně čištěny. U dětí padají na váhu nemoci rohovky. Při úrazech oka cizími tělísky nutná co nejrychlejší lékařská pomoc a jako okamžitý prostředek postačí čistý obvaz se studenou vodou, po případě při popálení vápnem s některou látkou olejovitou. Sem náleží také dalekozrakost a krátkozrakost, proti nimž radno včas použití vhodných brýlí. — Při náhlém *k a t a r u s p o j i v k y* jest spojivka *v í č e k i o k a* červená a značně překrvená. Oko slzí, tak že bývá ráno zalepeno, pálí, dostavuje se pocit tlaku jako po cizím tělísku a zrak nejasně vidí. Příčinou kataru bývá prudký vítr, prach, některé nemoci infekční a pod. Při léčení oko se šetří a vymývá slabým (3%) vlažným roztokem borovým; při silném pálení vkapuje se 2% roztok kokainu. Nemoc trvá několik týdnů. *K a t a r c h r o n i c k ý* vyvíjí se obyčejně z náhlého a pozná se po větším zduření spojivky víčkové, k čemuž po dlouhém trvání a u starších lidí druží se někdy vřídky na okraji rohovky a nastává nepravidelné postavení víček, které buď odstávají, aneb jsou i s řasami obráceny do vnitř. Léčení chronického kataru jest obtížné a užívá se mimo antiseptického vymývání léků svrašťujících. Nejzhubnější z těchto chorob jest *h n i s a v ý z á n ě t s p o j i v k y*, vyskytující se hlavně u novorozenat nakažených odměšky matky. V příznivém, řádně léčeném případě objeví se zprvu několik dní po porodu překrvení a zrudnutí spojivky, načež opuchnou a zčervenají víčka, spojivka značně zduří a oko odměšuje po té hnis několik neděl, až znenáhla všechny příznaky se ztrácejí. Je-li choroba zanedbána, může vésti i k úplné ztrátě zraku, ježto jest velice nakažlivá a snadno se přenáší z jednoho oka do druhého ano i do očí opatrujících, nečistí-li si dobře ruce. Léčení nutno svěřiti lékaři. Snad ještě nebezpečnější jest u nás velmi vzácná *d i f t h e r i e s p o j i v k y*, jejíž mírnější forma zove se *k a t a r c r o u p o s n í*, jímž trpí často slabé děti. Vyznačuje se tvořením tenkých pablán na části spojivky víček a hojí se asi ve 2 týdnech pomocí antiseptického vymývání. Jiné druhy zánětů vytvářejí ve spojivce víček zvláštní uzlíčky, podobné *s a g u* neb *k a v i a r u*, jež hojí se buď

jízvou, aneb ztrácejí se bez následků. Jsou to choroby nakažlivé. V prvním případě jedná se o t r a c h o m, vleklou to chorobu, při které v těžších případech dostavuje se také změna polohy víček aneb dokonce slepota, rozšíří-li se zánět i na rohovku. Léčení děje se velmi zředěným sublimátem, potíráním nanejvýše 1% roztoku jodu v glycerinu, potíráním kaménkem modrým neb bílým atd. dle intensity choroby. Vzhledem k nakažlivosti trachomu musí nemocný užívati veškeré prádlo a hlavně mycí jen pro sebe, a ruce nutno stále čistiti. V druhém z řečených případů jedná se o k a t a r f o l l i k u l á r n í, podobající se zprvu trachomu, avšak zhojitelný již ve dvou týdnech při řádném vymývání očí slabým roztokem borovým aneb převařenou vodou s několika kapkami octanu olovnatého, či vkapování kokainu. Choroba tato stihá hlavně mladší lidi, kdežto trachom vyskytuje se v každém věku. — Z á n ě t r o h o v k y (keratitis) náleží k nejčastějším očním chorobám. Rozeznávají se různé formy dle toho, zda-li zánět zachvátil jen vrstvy povrchní, či vrstvy hlubší, aneb jedná-li se o zánět hnisavý. Nejobyčejnější je zánět flyktaenulosní, stíhající hlavně děti a vyznačující se puchýřkem umístěným zpravidla u okraje rohovky. Oko jest podrážděné, více méně překrvené a světloplaché. Chorobu provází často příznaky krtičnatosti, vyrážka v obličeji, rýma a pod. Léčení děje se zprvu vkapováním slabého roztoku atropinu neb kokainu, vymýváním sublimátem a později léky mírně dráždícími. Čistota rukou musí býti zachována a oči nesmí se mnouti. Zánět hluboký doprovází zpravidla u mladých lidí vrozenou příjici a vyznačuje se zkalením hlubších vrstev rohovky. Při léčení (pomocí atropinu atd.) hledí se zameziti zánět duhovky, který se rád přidružuje. — Z á n ě t d u h o v k y (iritis) jest těžké a obyčejně bolestné onemocnění různé formy, vždy však jest oko předrážděno a jeví silné červenofialové překrvení obklopující okraj rohovky. Přimíšením krve nabývá obvyklá barva duhovky odstín do zelenava neb rezava a kresba její je nezřetelná. Zornice je různě nepravidelná a pozbývá reakční schopnosti ke světlu. Nejzhubnější jest zánět hnisavý vedoucí ke ztrátě oka; vyskytuje se při poranění nečistým nástrojem aneb při celkové otravě krve. Lehčí záněty způsobeny bývají příjicí, kapavkou, hostcem a pod. Duhovku může zachvátiti také syfilis a tuberkulosa

nebo některý z nádorů, hlavně sarkom. Léčení zánětu děje se vkapováním atropinu, bolest mírní se obklady a prostředky narkotickými. Poranění duhovky vede někdy i k t. zv. soucitnému onemocnění zdravého oka a končí slepotou. — Závažnou chorobou jest též zánět cévnatky (chorioiditis), který vyznačuje se znenáhlym klesáním zraku. I tu je nejzhoršivější zánět hnisavý, původu podobného jako u ostatních hnisavých zánětů očních. — Sítnice, stýkající se bezprostředně s cévnatkou, bývá také zachvácená zánětem oku nebezpečným (retinitis), který možno právě tak jako předešlý rozeznati toliko očním zrcátkem. Zrak pomalu a zpravidla bezbolestně slábne a může býti i úplně ztracen. Příčinou těchto zánětů bývá nepravidelnost čmýry, vady srdeční a choroby cév, chronické záněty ledvin, cukrovka, těžká chudokrevnost a pod. Léčení řídí se dle celkové choroby a podporuje se nošením šedých skel a vkapováním 1% pilocarpinu. Také bělima nebo vazivo spojující ji se spojivkou může býti zachvácená zánětem (skleritis a episkleritis), který vyznačuje se překrvením zaníceného místa barvy červeněmodravé. Příčinou bývá chronický rheumatismus, příjice, nedostatek čmýry a pod. Jest to choroba těžko léčitelná různými léky dle své příčiny. — Konečně může býti zánětem stížen i čivzrakový (neuritis optica). Příčinou bývají některé celkové choroby a léčení podobné jako předešlé s výsledkem různým. Viz také Cizí tělesa, Zákal atd.

Oedem viz Vodnatelnost.

Omrznutí a oznobení vzniká při náhlém zahřátí zmrzlých nebo chladem ztuhlých částí těla a způsobuje zánět, prozrazující se červeným nebo modravým, velmi bolestným otokem. Při značnějším omrznutí tvoří se puchýře, jež praskají a tvoří těžko zhojitelné vředy, vedoucí při zanedbání ke sněti a k otravě krve. Omrzliny pokud nezvředovatěly, musí se pozvolna oživovati třením sněhem nebo studenou vodou, načež se dobře osuší, trou flanelem a zaobalí. Znenáhla přechází se ke studené vodě s pálenkou, k octu, kafrovému lihu a k olověné vodě a jsou-li bolesti veliké, vtírá se do kůže kakaové máslo nebo vaselina. Proti oznobeninám užívá se jodové tinktury, kterou se potírají postižená místa každý večer, při čemž ovšem zbarví se na čas do hněda. Také se doporučuje teplý odvar duběnkový a roztok taninu. Častým

případem bývá omrznutí boltce, pročez radno v mrazu častěji boltce hnísti, pečlivě otíratí jsou-li mokré a při vstoupení do teplé místnosti straniti se přílišné teploty a uši mírně tříti, což zvláště je nutné, byl-li již někdy dříve boltec omrzlý. Při lehčím omrznutí stačí obklady s ledovou vodou neb sněhem, s vodou olověnou neb Goulardskou a ucho nutno chrániti proti vzduchu. Utvořila-li se místa mokvavá neb vředy, obvazují se rouškami s Goulardskou vodou. Jest-li že však po silném pálení a svědění dostavila se úplná necitlivost, ucho ztvrdlo a odumřelo, třeba ihned povolati lékaře. Zatím postižený má prodlévati v chladné místnosti a přikládati si k uchu sníh neb vak s ledem, nesmí však boltec tříti neb jím pohybovati. Teprve, pozorují-li se známky života, možno tříti jej studenou vodou a na pozdější prudký zánět dávatí obklady s kafrovým octem.

Onanie (sebeprznění) objevuje se nejvíce v mladším věku a stupňuje se někdy v neukrotitelnou vášeň, jejíž následky mohou na zdraví zhoubně působiti. Onanií způsobuje se ztráta materialní a organismus je často drážděn, následkem čehož nervstvo se rozrušuje, tělo chudne a v dospělém věku dostavuje se často pohlavní slabost. Proto rodiče mají dbáti a dohlížeti na děti, aby této vášni nepropadly.

Opar (herpes) je osutina na kůži neb sliznici, sestávající z nahromaděných puchýřků, lemovaných obyčejně úzkým červeným páskem. Puchýřky tyto nehnisají, nýbrž buď pukají a vylévají vodnatý obsah na povrch, aneb sesýchají v příškvár, po jehož odloučení objeví se zdravá kůže. Rozznává se několik druhů, na př. o p a r p á s o v ý, který zachvacuje trup na způsob pásů rovnoběžných se žebry neb končetiny rovněž způsobem pruhovitým. Provází různé nemoci nervů probíhajících pod chorobnými místy a vyskytuje se obyčejně jen jednou v životě, někdy skoro epidemicky. Zaniká snadno sám sebou a nemá žádných následků, pročez léčení směřuje jen proti bolesti, kterou působí. O p a r r t ů a l í c í vyskytá se u téže osoby mnohdy několikráte za rok, provází mnohé choroby horečnaté, vnitřní a pod. ač často příčina není určitá. O p a r p l ō d i d e l podobá se při svém vzniku počínajícím vřídkům venerickým a příjčným, ač jest zcela neškodný a způsobuje proto mnohé obavy. O p a r v ě n č i t ý i d u h o v ý tvoří se na způsob věnečku, jenž mnohdy uprostřed se hojí a šíří se po obvodu

kruhu, při čemž kůže překrvením nabývá místy rudou a namodralou barvu. **O p a r h o r e č n a t ý** počíná krátkou horečkou, po níž objevuje se na tváři neškodný opar. — Jiného druhu jest však **o p a r l y s i v ý**, choroba nakažlivá, vznikající zvláštní plísní. Jeví se na způsob skvrn neb nahromaděných puchýřků, při čemž skvrny jsou zprvu rudé, později žlutohnědé a rozšiřují se po obvodu. V obsahu puchýřků bují plíseň, vnikající i do vlasových lůžek, následkem čehož vlasy hynou a vypadávají, pročež usídlení oparu na místech porostlých vlasy neb vousy vede k částečné neb úplné plešatosti postižených míst. Při léčení nutno nejdříve vlasy z těchto míst klíšťkami vytrhati, načež ničí se plíseň nátěrem dehtu, naftolu, salicylu, sublimatu a pod. Na místech lysých opar tento hojí se snáze a nemá žádných patrnějších následků.

Opařenina povstává spálením tělesné tkáně horkou tektinou, parami, rozžhavenými kovy a pod.; podle délky, trvání, velikosti opařeného místa a teploty látek vznikají různé změny v zasažené tkáni a rozličné následky. Při mírné formě kůže zčervená, cevy se rozšíří a nastává mírný zánět, při těžším opaření vznikají puchýře a při nejvyšších stupních zničená tkaň odumírá a vylučuje se z těla. Opaření způsobuje pocit bolesti, který v těžkých případech bývá tak silný, že nastává i smrt; mimo to objevuje se celkové oblužení, mráкотy, deliria a skleslost a konečně i ranná infekce. Při léčení hledí se nejdříve zmírniti bolest. Opařená část pokryje se mullem namočeným do směsi olivového oleje a vápenné vody a obváže se; jiným prostředkem jest jodoform, borová mast (vaselina) a pod. Namáčení do studené vody sice také bolest mírní, ale není prospěšné dalšímu léčení. Při značnějším opaření neb postižení choulostivých orgánů radno povolati lékaře.

Opilství viz **Alkoholismus**.

Osyvky viz **Spalnicek**.

Otrava jeví se obyčejně náhlým vrhnutím, průjmem, sklesnutím sil, bledým a zsinálým obličejem, mdlobami, křečemi, bolestmi v útrokách a pod., ač příznaky podobné dostavují se i při uskřinutí, kýle, protržení žaludečního vředu, choleře, mrtvici atd. Podezření jest zvýšeno, onemocní-li současně několik osob, aneb vzniknou-li příznaky ty brzo po nějakém jídle. Rozeznávají se otravy vleké

a prudké. U prvých příčinou bývá alkohol, tabák, opium, morfium a pod., vdechování par jedovatých při zaměstnání atd. Příčinou jsou vždy různé jedy a jest proto důležité poznati, jakým jedem otrava povstala, což však mnohdy jest velmi těžké i pro odborníka. O hadím jedu viz příslušné heslo. Nevíme-li, kterým jedem otrava byla způsobena, nepodávejme otrávenému teplé vody, mléka a olejovitých tekutin. Za to vždy možno doporučiti roztok z 2—3 bílků na litr vody, prášek dřevěného uhlí ve vodě, roztoky klíhové, gelatiny a škrobu. Při bezvědomí zavedme umělé dýchání, které udržujeme po více hodin. Nejjednodušší způsob jest ten, že nemocného obrátíme asi 15krát za minutu z polohy na znak v polohu břišní aneb rytmicky smačujeme dolejší žebra se strany a krajinu hrudní z předu nad žaludkem. Při tom nutno jazyk z úst povytáhnouti. Hlava má býti uložena hlouběji než trup. Má-li otrávený studené končetiny, radno je tříti a zahřívati a jeví-li spavost, přikládáme ledové náčinky. Z náhodných otrav bývá častá otrava jedovatými houbami, ohlašující se někdy hned po požití, jindy však až i druhého dne nevlí, vrhnutím, průjmy, bolestmi v břiše a jinými příznaky jako mdlobami, škrubáním svalů, rozšířením zorniček, slepotou, zmodráním rtů a prstů atd. Než se dostaví lékař, radno vyprázdniti žaludek lehtáním hrtanu, načež podá se studená silná černá káva, roztok kyseliny tříslové neb studený nálev z dubových či ořechových listů a na hlavu dávají se studené náčinky. Brzké a vydatné vrhnutí jest nejdůležitější. Hojná jest dále otrava jedem jaternicovým po požití nahnílených jeliť a podobného uzenářského zboží za příznaků závratě, vrávorání, obtížného dýchání a polykání, kašle a pod. I tu dávají se hlavně dávidla a projímadla jako léčivý prostředek. Otrava lihem viz alkoholismus. Proti různým jedům užívají se určité protijedy, tak na příklad proti fosforu skalice modrá, proti morfium atropin aneb kafr, proti leptavým kyselinám bílek slepičího vejce se studenou vodou a pod.

Otřesení mozku a míchy přičítá se některým chorobným zjevům, objevujícím se při prudším nárazu těla na tvrdý předmět, při pádu a pod., ač žádné poranění vnější neb vnitřní není jinak patrné. V lehčích případech dostavuje se jiskření před očima, znění v uších, závrať a krátké bezvědomí, ale vše brzo pomíjí a zůstane jen bolest v hlavě

a údech, zmalátněnost a pod. V těžších případech nastává ihned bezvědomí a často dávení a kálení a následky (slabost, špatné trávení, bolesti) zůstávají delší dobu. Jindy konečně nastává okamžitá smrt. Nemocného nutno vodorovně položit, třít a tělo polévat vodou. V některých případech, hlavně při pádu na záda, mluví se o otřesení míchy, kdy nemocní neztrácejí vědomí, končetiny jsou však bez vlády a mohou býti i úplně ochrnuty. Léčení jest podobné jako při otřesení mozku, často však následuje těžší nemoc míchy nesnadno zhojitelná.

Ozhřivka (malleus) je infekční, zvláštním bacillem způsobovaná choroba koní a příbuzných zvířat, přenosná však i na člověka. Průběh u člověka je buď akutní neb chronický. Dostávají se bolesti v údech, kleslost a nechůť k jídlu, později horečka a příznaky osutiny na těle a sliznicích (hlavně nosní). Osutina sestává ze zrn, jež hnisají a rozpadávají se, načež následuje stálé ubývání sil a v několika týdnech smrt. Chronická ozhřivka liší se slabšími příznaky, konec bývá však z 50% stejný. Léčení jest bezvýsledné, nutno však brániti dalšímu šíření řádnou desinfekcí.

Padoucnice (epilepsie) způsobena bývá některými jinými chorobami, jako otravami, mozkovými nádory, nemocemi střevními a pod.; hlavní roli však hraje dědičnost u rodin, trpících počasnými nemocemi nervovými, zvláště mozkovými, kdy dostavuje se první záchvat, na př. po mocném duševním hnutí, poranění hlavy a pod. Forma této choroby jest rozmanitá. Někdy dostávají se záchvaty bez křečí, jindy jest křeč nepatrná a bezvědomí krátké, v typických případech však počíná záchvat různými předzvěstnými pocity, (bolestí některé části těla, úzkostí, zrakovým neb sluchovým preludem) nemocný obyčejně vykřikne a již padá a ztrácí vědomí. Ihned bledne a trpí křečemi zprvu spínavými, při nichž svaly tělesné tuhnou, zuby a pěsti jsou zařaty a pod. Asi po půl minutě následuje poněkud delší křeč škubavá, tělo sebou hází, jazyk jest sevřen mezi zuby, dýchání hlučné, oči zsinavé. Konečně tělo i dech se utiší, načež po několika minutách nemocný procitne z bezvědomí s těžkou hlavou, zemdlen a s pocity rozmanitých bolestí. Počet záchvatů jest nanejvýš rozmanitý, někdy sotva jeden za rok, jindy následuje záchvat po záchvatu. Choroba mívá někdy za následek choromyslnost, často však stihá lidi až do pozd-

ního věku bystré. Z léků osvědčují se sloučeniny bromové, zinkové, atropin a pod., výsledek však bývá pochybný. Kupování drahých tajných léků jest zbytečné vyhazování peněz.

Pachydermie, choroba kůže, jejíž vazivo, hlavně podkožní, abnormálně zmohutní, čímž kůže ztloustne a jednotlivé postižené údy nabývají neforemných tvarů. Příčinou jsou časté záněty cev i miznic v postižené krajině. V některých krajinách, hlavně tropických vyskytá se tato nemoc endemicky a způsobuje přímo monstrosní tvary lidských údů neb orgánů.

Pakostnice jest název pro nejrůznější počasně nemoci kloubové. Viz *h o s t e c k l o u b o v ý a d n a*.

Pálení žáhy vyznačuje se palčivým pocitem, vzniklým podrážděním nervstva hlavně v dolních částech jícnu, čehož příčinou jest obsah žaludku, je-li přesycen kyselinou solnou neb mléčnou a pod. K utišení slouží alkalické prostředky jako uhličitan sodnatý, karlovarská voda a pod., po případě ulehnutí na pravý bok těla.

Parametritis jest prudký zánět vaziva kolem dělohy, vznikající poraněním, nákazou po porodu neb potratu, nečistotou a neopatrností při různých vnitroděložních výkonech, při kapavce a pod. Počíná obyčejně třesavkou a vysokými horečkami, silnými bolestmi v pánvi, nucením na moč, bolestivou stolicí a zácpou. Ve vazivu tvoří se pevný výměšek, způsobující tlakem na sousední orgány různé obtíže. V příznivém případě výměšek se zvolna vstřebává, jindy však zhnisá a může se provaliti různými cestami ven. Často přidružují se jiné choroby, jako zánět pobřišnice a po chorobě zůstávají nepravidelné polohy děložní. Dlouhotrvajícími horečkami a hnisáním může býti přivoděna i smrt. Nemoci lze předejít pečlivou čistotou a pozorností při porodu, potratu a v šestinedělí. Nutný jest úplný klid na lůžku, přikládání ledových vaků nad zanícené místo, utišující léky a není-li přidružen zánět pobřišnice, péče o dobrou a pravidelnou stolicí. Při hnisání radno zjednati hnisu řádný odtok operací. Později doporučují se náčinky Priessnitzovy, sedací lázně, massáže a t. d.

Paranoie viz **Pomatenost**.

Parotitis viz **Zánět příušnice**.

Páteř neroste někdy pravidelně, nýbrž bývá v y b o č e n á neb z k ř i v e n á. Normální páteř počíná se v době, kdy se děcko pokouší seděti a běhati, zakřivovati na třech místech, a tyto normální zakřiveniny navzájem se vyrovnávají, aby těžiště nebylo porušeno. V šesti letech bývá tvar páteře již definitivní. Z různých chorob svalových způsobených poraněním, nedostatečnou činností nervstva, obrnou, rheumatickými chorobami a pod. aneb z ochuravění kostí páteřních (caries obratlů, křivice a pod.) uchyluje se však někdy páteř (hlavně po šestém roce až k dospělosti) na různé směry. Je-li úchylna vypouklá v zad, jmenujeme stav ten k y f o s o u (hrb), směruje-li v před, l o r d o s o u, vybočuje-li na některou stranu, s k o l i o s o u. Léčení odborné má se díti co nejdříve, dokud kostra jest poddajná. Dobře prospívá při slabosti svalstva rozumný tělocvik a ku zlepšení vad kostry užívá se přístrojů, pro jednotlivé případy zvláště upravených.

Pemphigus viz **Půchyřina**.

Perimetritis je zánět pobřišnice dělohy a vedlejších útrob pánevních, vznikající hlavně nákazou v šestinedělí a nákazou kapavčitou. Příčinou bývá nastuzení a soulož v době čmýry, nepravidelné polohy, nádory, záněty neb poranění dělohy, záněty přiléhajících částí a pod. Choroba má průběh buď prudký neb vleklý. V prvním případě počíná třesavkou, silnou horečkou, bolestmi v podbříšku, tlakem a obtížemi při stolici a močení. Zánět rozšiřuje se někdy s podbřišnice dělohy na celou břišní dutinu a může dojíti buď ku zánětlivému slepení pánevních útrob, aneb k vytvoření hnisavého výpotku různé velikosti, jenž může se provaliti různými cestami, jako do střeva, močového měchýře, dělohy, břišní stěnou a pod. Srůst pánevních útrob mezi sebou bývá příčinou znemožnění neb stížení obtěžkání po př. vadí v těhotenství. Po hnisavém výpotku zůstávají delší dobu píštěle, čehož následek bývá zeslabení a marasmus. Nemocná má zachovati úplný klid a při léčení prospívají ledové vaky na podbříšku a utišující léky. V případech chronických doporučují se Priessnitzovy náčinky, lázně slatinové neb solní, irrigace pochvy a různé léky. Došlo-li ku hnisání, nutno chirurgické zakročení. Úbytek sil nahraditi má silná strava.

Peritonitis viz **Zánět pobřišnice**.

Perityphlitis viz **Zánět slepého střeva.**

Pestis viz **Mor.**

Pharyngitis viz **Katar hltanový.**

Pleuritis viz **Zánět pohrudnice.**

Pneumonia viz **Zánět plic.**

Pocení nohou jest častá vada, nepříjemná pro zápach, vznikající dle všeho z přítomností bakterií. Radikální léčení není známo, zápach odstraní se častým omýváním, střídáním punčoch a obuvi mezi dnem a zasypáváním práškem z rýžového škrobu neb mastku, kamž přidá se něco kamence neb kyseliny salicylové.

Podagra viz **Dna.**

Podvrtnutí viz **Vyvrtnutí.**

Poliomyelitís, zánět předních rohů šedě míšní hmoty jest choroba vyskytující se jednak v dětském, jednak dospívajícím věku a způsobující ochrnutí postižených svalů, jichž část se často uzdraví, část však zůstane ochrnutá navždy. Svaly ty pak rychle hubnou a až na nepatrné stopy vymizejí, čímž vznikají různé znetvořeniny končetin a pod. Léčení děje se použitím elektrického proudu, zhubeňlé svalstvo se však již nikdy k životu neprobudí. Někdy bývá průběh choroby vleklý řadu let, často se sice proces na jistém stupni zastaví, postihne-li však svalstvo dýchací, bývá příčinou kruté smrti. Choroba ohlašuje se horečkou a později obrnami svalstva hlavně končetin. Příčina jest neznámá, snad infekční.

Polluce (chámotok), abnormální výtok chámu, děje se z nejrůznějších příčin. Často jest to pouhý zjev fyziologický, zejména u zdravých, zdržlivých lidí, mnohdy však bývá příznakem chorob, jichž jest celá řada. Chámotok účinkuje zhoubně zejména tím, že jako příčina neb následek jeví se podráždění nervů, což na př. při neurasthenii mívá zlé následky. Častější polluce hlavně u osob slabých, nervových neb jinak nemocných vyžaduje lékařského léčení, které řídí se dle individuality nemocného, vždy však jest zdlouhavé.

Polypy jsou stopkaté nádory celkem ne mnoho nebezpečné, skládající se z části ze zbytnělé sliznice. Vyvinují se na úkor vrstvy žlázovité a fibrosní na nejrůznějších místech, hlavně v nosu, kdež více méně ucpávají průvody a způsobují bolesti hlavy a astmatické záchvaty, dále v sluchovodu, v hrtanu, v konečníku, v rouře močové,

v děloze, v pochvě atd., způsobující dle toho různé příznaky. Léčení jest vždy operativní a často snadné.

Pomatenost (paranoie) je zvolna se vyvíjející duševní choroba, při níž nemocný sice neztrácí soudnost, ale základní představy jsou následkem klamu smyslu neb paměti chybné a proto i myšlenkový vývoj nesprávný. Vzniká v dospělejším věku u osob zatížených mnohdy bez zjevné příčiny a jest nevyléčitelná. Rozeznává se několik typů dle převládajících klamných pojmů. Zatížené děti při vzniku puberty domnívají se býti uloupeni rodičům z vyšších společenských vrstev, jindy nemocný hraje úlohu některé osoby vysoce postavené, někdy cítí se stále pronásledován, některý pociťuje křivdy právnické na něm prý spáchané a stále se soudí atd. Pomatenost souvisí se zmateností, při níž však i duševní pochody jsou zmírněny. Viz také choromyslnost.

Porod nepravidelný způsoben bývá hlavně zúžením pánve, přeplněním močového měchýře neb konečníku, zúžením dělohy a jejích částí a různými jinými chorobami a nepravidelnostmi často vrozenými. Jinou příčinou bývá nepravidelná poloha plodu, jeho zrudnost neb přílišná velikost atd. Porod takový vyžaduje zvýšené opatrnosti, pročež má býti dle možnosti přivolán lékař, ježto život plodu i matky bývá ohrožován.

Porod předčasný děje se před koncem těhotenství, plod však jest již života schopen. Není-li plod ještě dospělý, což stává se zpravidla koncem 7. měsíce (28. týdne) těhotenství, mluví se o p o t r a t u (abortus). Naděje na život plodu, třeba již dospělého, jest větší teprve od 32. týdnu, v každém případě třeba však zvýšené péče. Novorozeně má býti chováno stále v teplotě asi 32° C. Těhotná žena nemá konati těžkou práci a vůbec má se varovati náhlých pohybů tělesných. Rovněž škodlivé bývají horké lázně, pití lihovin, prudké duševní hnutí a pod. Mnohdy ovšem příčinou potracení neb předčasného porodu bývají různé nepravidelnosti a nemoci dělohy neb celkové. Potrat zvláště v pozdějším stupni vývoje mívá bolestivý průběh se značným krvácením a třeba mu proto vždy věnovati tutéž pozornost jako šestinedělí. Hříšná umělá potracení často mají za následek smrt nerozumné matky.

Posunčina (chorea, tanec sv. Víta) jest choroba hlavně dětského věku, vznikající často po přestálém hostci, zánětu

plic, tyfu a osutinách, také však snad po leknutí neb působením hlístů (roupů). Vyznačuje se stálými křečovitými pohyby obličeje a končetin obyčejně ve spánku, k čemuž přistupuje někdy horečka a duševní slabost. Trvání nemoci nebývá dlouhé, často se však prodlužuje na dva i více měsíců, ba let a příznaky se mnohdy tak stupňují, že dítě musí býti voděno a krmeno. Někdy vyskytuje se i u dospělých a to hlavně u těhotných žen, starců a ve zvláště náchylných rodinách. Lékař má býti co nejdříve povolán, počíná-li děcko cukati svalstvem v obličeji a na rukou, za což bývá nevině trestáno.

Potničky (miliaria) jest kožní osutina, vznikající při silném pocení a v průběhu některých chorob (břišní tyf, hostec, horečka omladnic) a projevující se malými puchýřky zprvu narudlými, později bělavými, hlavně na hrudi a břiše. Rozeznává se několik forem, z nichž t. zv. horečka potná vystupuje i epidemicky s nebezpečím života.

Pottova nemoc viz Zánět obratlů.

Proctitis (zánět konečníku) vzniká z rozmanitých důvodů, jako z přítomnosti roupů u dětí, rozpětím žil konečníku (haemorrhoidy), při přijici, tuberkulóse a pod. a léčí se tudíž dle svého původu. Prozrazuje se zpravidla zarudlostí kol řiti, svrběním, pálením, bolestmi při stolici, dále výtokem hnisu při zánětu hnisavém a pod.

Průtrž viz Kýla.

Příjice (syphilis) jest vleklá, přímým stykem nakažlivá choroba. Nákaza, vniknuvší do těla, rozšiřuje se znenáhla po celém těle a způsobuje tu po sobě řadu změn. Choroba bývá buď vrozená, neb získaná. V prvním případě plody odumírají často již v životě matky, neb bývají života neschopny, zmírajíce brzo po porodu, někdy však přece zachovávají život a vyrůstají, ovšem za příznaků příjice různého stupně. Nákaza získaná vzniká nejčastěji při souloži, ježto sídlem útvaru příjicných bývají hlavně ústroje pohlavní, také však může vzniknouti i mimo soulož přímým dotykem některého krvácejícího místa s příjicným útvarem, a to hlavně u lékařů, ošetrovatelek a pod. V průběhu choroby vystupuje několik typických stupňů, znenáhla do sebe přecházejících. Nejdříve objevuje se 3—4 týdny po nákaze buď zatvrdlina krytá pokožkou (sklerosa) aneb tvrdý vřed špekovitého povrchu a ostrých okrajů, nebyla-li rána, kudy

nákaza do těla vznikla, ještě zhojena. Sklerosa poněkud vzrůstá a obyčejně po delším čase mizí, někdy však zvředovatí. Asi za 2—3 týdny po jejím objevení počínají zduřovati mízní žlázy a sice nejdříve nejbližší, až zachváceny bývají v celých skupinách žlázy veškerého těla. Zduření jest tvrdé, tu a tam provázené hnisáním, bezbolestné. V zá-pětí následují změny v kůži, nejdříve na hrudi, později po celém trupu a těle. Jsou to různě veliké skvrny zbarvené do rudohněda, jež časem buď mizejí, aneb proměňují se ve vypouklé pupeny, které usazují se nejvíce na styčných plochách kůže, jako kol ústrojů pohlavních, řitě, pod pažema a pod. a zejména na dlani a na prstech. Tyto pupeny čil kondylomy jsou rudohnědé a podobají se širokým, měkkým bradavkám. Podobné pupeny objevují se i na sliznici nosu, úst, rtů a hltanu, brzo však vředovatí a mokvají a mimo to vyrážejí někdy i různé jiné osutiny po kůži. Tento stupeň trvá někdy i léta, jindy se nemocní úplně vyléčí, nejčastěji však objevují se za různě dlouhou dobu t. zv. gummata, nádorky sídlící ve vazivině těla. Nádorky tyto zvětšují se do různé velikosti, uprostřed měknou a hnisají, provalují se buď na povrch těla neb do některé tělesné dutiny. Sídlo jich jest nanejvýš rozmanité: vznikají buď v kůži neb sliznici, tvoříce vředy a ve vazivině svalstva, kostí a různých orgánů, kdež působí buď různé defekty kostry, neb choroby plic, jater, ledvin, mozku, míchy atd. Tak rozsáhlý hnisavý proces má ovšem za následek různé bolesti a celkové zeslabení těla, vedoucí mnohdy ke smutnému konci. Léčení jest sice obtížné a zdlouhavé, ježto recidy jsou snadné, může však vésti k úplnému vyhojení, zejména, bylo-li v čas a důkladně zakročeno. Nejlépe prospívají léky obsahující rtuť neb jod a v poslední době proslulo zvláště serum Erlichovo.

Pseudoleukaemie viz **Hodgkinova nemoc.**

Pseudothanatos viz **Smrt zdánlivá.**

Psotník čili **božec** (eklampsie) vyznačuje se škubavými křečmi končetin, obličeje nebo celého těla, trvajícimi několik vteřin, minut, hodin až i dní za současného bezvědomí postiženého. Rozeznáváme psotník u dětí a dospělých. Choroba tato u dětí podmíněna jest dráždivou nervovou soustavou zděděnou po nervově zatížených rodičích a bezprostředním popudem bývá nalévání dásní při

zoubcích, průjmy, katary průdušek a záněty plic, u dětí starších spála, spalničky, záškrt, zádušivý kašel atd. Síla nemoci jest různá, někdy jsou záchvaty lehké, trvající několik vteřin i minut a opakující se několik dnů po sobě, načež mizí, jindy však trvají mnoho dnů s různými přestávkami. U dětí slabých v době onemocnění některou nakažlivou nemocí hrozí často smrt, avšak i když děcko se vyléčí jest psotník znamením porušené nervové soustavy a mnohdy následuje později epilepsie. Psotník dospělých jest nejhorší v těhotenství, při porodu neb v šestinedělí, ježto jest důkazem choroby ledvinové, při níž hromadí se v těle následkem neprůchodnosti ledvin otravné látky. Často nastává smrt již během záchvatů, aneb život bývá stále ohrožován chorobou ledvin. Léčení jest různé a čelí jednak ku zmírnění záchvatů, jednak proti jejich příčině.

Puchýřina (pemphigus) je chronická kožní nemoc, vyznačující se od prvopočátku naskakováním puchýřů různé velikosti, naplněných tekutinou zprvu čistou, později zakalenou. Choroba trvá delší dobu a pak znenáhla přestává, někdy však hojení puchýřů starších pokračuje velmi zvolna, tak že celá plocha kůže je zanícená. Dlouhodobým hnisáním, často i infekcemi a sdruženou horečkou tělo slábne a hyne. Příčina není jasná, snad nervová a léčení zpravidla mnoho nepomáhá.

Pyemie jest otrava krve způsobovaná některými mikroby. Vzniká po vniknutí infekce do rány v kůži, nákazou po porodu a pod., mnohdy však příčina není jasná, patrně jedná se o infekci při různých vnitřních zánětech. Krví zanáší se nákaza po celém těle, proniká stěnami žil a způsobuje snětivění a hlízovatění, čímž život bývá vážně ohrožen. Prozrazuje se třesavkou, nepravidelnými horečkami, krevními podlitinami na pokožce a sliznicích a přítomností krve neb bílkovin v moči.

Rabies viz **Vzteklina**.

Rachitis viz **Křivice**.

Rakovina (karcinom) je zhoubný nádor, postihující hlavně starší osoby od 40 let výše, zvláště z rodin dispozičních, po poranění, vředech drážděných, po chronických zánětech atd. Příčina není s určitostí známa, ježto infekce pozorovaná nálezy mikroorganismů mnohde se neuznává

Rakovina může vzrůst všude na povlaku kůže a sliznice (epithel) a po jistý čas jest nemocí místní, pročez má býti v této době operativně odstraněna neb jinak radikálně léčena, sice zanáší se z původně postiženého místa i do jiných útroh, zvláště do žlaz (metastasy) a jest pak nevyлéčitelná. Nádory ruší tkaň, ze které vyrůstají, rozpadávají se později ve vředy, způsobují krvácení, chřadnutí a řadu dalších příznaků dle toho, který orgán jest postižen. V těchto případech podávají se narkotické prostředky a zlepšuje se výživa pomocí arsenu. Rozeznává se několik tvarů, jako zatvrdlé nádory na kůži, rozpadávající se v žíravé vředy a umístěné hlavně na tváři, nosu, rtech, a nádory na sliznicích, zejména v žaludku, střevech, průduškách a děložním hrdle, nádory ve žlázách, jako rakovina prsní žlázy, štítné žlázy, vaječníku a varlat a některé jiné zvláštní formy.

Kožní rakovina léčí se také pomocí Roentgenových paprsků neb natíráním alkoholickým roztokem arsenu.

Dle postižených orgánů rozeznává se:

r a k o v i n a d ě l o h y, náležející mezi nejzhubnější ženské nemoci. První příznaky bývají nepatrné; dostavuje se nepravidelné krvácení a výtok zprvu vodnatý a začervenalý, později hustý a zapáchající, pocházející z rozpadlého nádoru. Bolesti nejsou zprvu valné, zvětšují se však značně, když rakovina se již rozšířila. Průběh choroby trvá někdy i několik let, jindy nastává smrt již po několika měsících. Vyléčení jest možné jedině tehdy, jestliže rakovina se nerozšířila mimo dělohu, která musí býti celá operativně odstraněna, jinak prodlouží život vyškrabání centra rakoviny, pokud je to vůbec možné a mnohdy může lékař toliko ulehčiti útrapy. Zvláště podezřelé je nepravidelné krvácení a výtok z rodidel v době a zejména po době ženského odkvětu;

r a k o v i n a k o n e č n í k u ohlašuje se velikými bolestmi v kříži, hlavně při stolici a tvrdošjnou zácpou, ježto výkaly nemohou pro nádor volně odcházeti, následkem čehož střeva se rozšiřují a břich napíná. Objem stolice jest menší a stolice bývá prostoupena hlenem a hnisem a obalena krví. Nádor šíří se do okolních orgánů, na př. do močového měchýře, což pozná se dle obsahu krve v moči. Léčení spočívá v operativním odstranění rakovinné části

konečnicku, po př. nutno při značném zúžení vytvořiti umělou řít;

rakovina prsu vyskytuje se nejčastěji u starších žen; v hloubí vyrůstá zprvu malý, tvrdý nádor, jehož další vzrůst provázen jest prudkými bolestmi. Později vytvoří se na kůži žíravý vřed a rakovina postupuje i do hloubky až na orgány hrudníku. Záhy bývají zachváčeny zejména mízní žlázy v podpaží. Včasné operativní zakročení jest nutné, jinak nastává brzo recidiva;

rakovina střevní postihuje různé části střeva, hlavně střevo tlusté a způsobuje chronickou střevní neprůchodnost. Dostavují se bolesti v životě, zácpa, napiatý břich, špatné trávení atd. a později po zvředovatění nádoru krvavá stolice. Následek, vedoucí ke konci bývá buď provalení střeva aneb zachváčeni blízkých orgánů, jako jater. V počátcích rakoviny pomůže operace odstraňující zachváčenu část střeva, později však pomoci není;

rakovina žaludeční jest ze všech nejčastější. S počátku dostavují se neurčité obtíže, jež rychle se stupňují ve značné bolesti provázené nechutí, vrhnutím a chřadnutím. Nádor vyrůstající ze žaludečních žláz se snadno rozpadává v krvácející vřed, pročež vyvrhnuté látky často obsahují krev. Léčení jest rovněž operativní a to s dosti dobrým výsledkem.

Rány všeho druhu nutno pečlivě vymýti čistou vodou (při značnějším krváčení studenou a smíšenou s troškou octa neb kamence) a obvázáti čistou vatou, namočenou v líhu, neboť znečištěním, dotykem prstů a pod. může býti i při nepatrné ráně způsobena nákaza. Při ráně tržné třeba odchlíplé kousky kůže odstříhnouti čistými nůžkami, aby zabráněno bylo hnisání a urychleno zacelení. Při ranách větších neb značně krvácejících radno co nejdříve zavolati lékaře.

Retinitis (zánět sítnice) viz **Oční nemoci**.

Rhachitis viz **Křivice**.

Rheumatismus viz **Hostec**.

Roseola viz **Růžovka**.

Roupy (srnice) viz **Hlísti**.

Rozedma plic (emphysema pulmonum) vzniká hlavně rozšířením sklípků plicních, následkem čehož plíce se zvětšují, ale oběh krevní v nich vázne, jelikož mnoho cev mezi-

sklípkových je zničeno a pravé srdce proto se rovněž rozšiřuje a zbytnuje. Příčinou bývají hlavně vleklé plicní katary. Nemocný kašle, při urychlenějších pohybech nedostává se mu vzduchu, hrudník se rozšiřuje a z rozšíření srdce dostávají se otoky končetin, zsinalost a smrt. Může-li však nemocný vyhnouti se všem značnějším pohybům, šetří-li se a užívá prostředků proti téměř nezbytnému plicnímu kataru, může dosáhnouti i dlouhého věku. — Jiné druhy rozedmy plic vznikají tím, že buď jedna část plicní dužniny stává se nepřístupnou vzduchu, aneb že vzduch vnikne při poranění do plicní dužniny či do prostorů mezisklípkových.

Růže (erysipelas) jest infekční nemoc, vyvolaná zvláštním mikrobem hlavně na kůži, také však na sliznicích, kamž vniká poraněnými místy mnohdy nepatrnými a skrytými. Zánět usazující se zvláště často v obličeji, v těžkých případech snětiví a končívá smrtí. Choroba počíná obyčejně náhle horečkou neb třesavkou, bolestí hlavy a žaludečními obtížemi. Je-li infikována kůže, vyráží na ní v brzku osutina, mající podobu červenavé skvrny, která rychle vzrůstá a mnohdy objevují se na ní puchýřky. Někdy vzrůst skvrny se brzo zarazí, barva její bledne, horečka přestává a kůže se loupe. Jindy však skvrna šíří se z míst zhojených stále dále a dále, nemocný bouzní, trpí oslabením srdce a často i záněty plic, ledvin a pod. Takovýto těžký průběh vyskytuje se hlavně u osob sešlých a pijáků. Je-li nakažena sliznice, jest průběh podobný jako u kůže, ale rozeznání těžší, protože barva skvrny a sliznice jest skoro stejná. Při léčení jest nutná izolace, ježto růže jest dotykem sdělná a na zanícená místa přikládají se různé obklady namočené hlavně v octanu hlinitém.

Růžovka (roseola) jest osutina vzniklá rozšířením cevek a překrvením tepen některého místa, jež jest narudlé. Vyskytuje se při různých poruchách organismu neb při rozličných nemocech jiných a léčení řídí se dle této příčiny,

Rýma, katar nosní jest zánět sliznice nosních trubic a jako ostatní katary jest buď prudký neb vleklý, prvotný neb podružní. Prudký katar povstává hlavně nachlazením hlavy, šíje neb nohou, leč také zážehem, prudkým žárem neb vdechováním dráždivých plynů. Jeví se mrazením, horečkou, bolestí hlavy, s zením, suchem v nose, kýcháním

a znenáhla přichází odměšování hlenu, který jest s počátku hojný a tekutý, později hustší a hnisu podobný. Nosní trubice jsou proto ucpány, čímž znemožněno jest dýchání nosem a čich se ztrácí. Choroba trvá 5—14 dní a hojí se u dospělých sama sebou. Vyléčení urychlují prostředky k pocení, proplachování nosu vlažnou vodou a léky formalinové. Vleklý katar vzniká hlavně u mladších osob a bývá někdy příznakem skrofulosy, příjice neb tuberkulosy. Léčí se ztěžka a to různým způsobem dle vlastní příčiny.

Řezavka vyznačuje se palčivým řezáním v močové rouře při močení. Příčinou bývá pití některých nápojů, jako mladého piva neb několika různě vykvašených piv a pod. Nemocný nutí se stále k močení, ale toto děje se pouze po kapkách pro n. ustálé bolesti. Rychlá odpomoc spočívá ve vypití asi 1 l. čerstvé vody. Podobný zjev vyskytuje se i při nemocích měchýře a kapavce.

Sarkomy jsou nádory vyrůstající ze tkane pojivové, barvy různé dle množství cev a krevnatosti. Vznikají obyčejně v prostředním lidském věku z místního podráždění, poranění a pod., mnohdy bez bolesti, není-li jimi drážděn některý nerv a zřídka vředovatí. Někdy vyrůstá pouze jeden nádor, jindy několik a proudem krve bývají zanášeny zárodky na místa vzdálenější, kde bují. Průběh jest různý; přílišné bujení sarkomu může vésti ke smrti následkem zeslabení organismu. Léčení jest operativní, recidivy však hojné.

Scabies viz **Svrab**.

Scarlatina viz **Spála**.

Sebeprznění viz **Onanie**.

Seborrhagie viz **Mazotok**.

Sepsis jest otrava lidského organismu, způsobená vniknutím hnisavých látek do rány, při čemž však na rozdíl od pyaemie látky tyto nevnikají do krevního oběhu, nýbrž pouze jejich jedovaté zplodiny, pročež onemocnění se nešíří do celého těla. Příčinou jsou zvláštní hnisavé mikroorganismy různé podoby a to zejména u ran způsobených nečistými nástroji neb u ran špatně ošetřovaných. Vedle změn na ráně samé dostavuje se často horečka, zduření lymfatických žláz, nepravidelný a zrychlený tep a pod. Každou ránu třeba proto pečlivě vymýti a obvázati čistou vatou namočenou v lihu. Léčení spočívá v antiseptickém

ošetřování nakažené rány a v případech pokročilých často smutně končících, v udržování sil nemocného.

Sešlost věkem viz **Marasmus**.

Shok je srdeční obrna způsobená silným podrážděním citlivých nervů hlavně při těžkých poraněních neb operacích, končící zpravidla smrtí. Nemocný jest při vědomí; buď leží bez vlády aneb zuří a křičí. Při léčení zavádí se umělé dýchání, údy se zahřívají a podávají se povzbuzující léky.

Skleritis viz **Oční nemoci**.

Skorbut viz **Kurděje**.

Skrofulosa viz **Krtice**.

Smrt zdánlivá (pseudothanatos) děje se z různých příčin zavinujících nedostatečný přístup kyslíku a tím nahromadění kyseliny uhličité a snad i jiných látek v těle. Veškeré projevy života pomíjejí neb jsou obmezeny na míru nejnutnější, organická činnost však pokračuje dále. Případy takové nastávají za různých okolností; nejčastěji u novorozeňat, dále po dlouhém hladovění, při některých nervových nemocech a otravách, po silné ztrátě krve, po zasypání neb potopení, účinkem silného mrazu atd. Rozpoznání smrti zdánlivé od smrti skutečné jest ovšem velmi důležité, avšak nesnadné, ježto vlastně jediným neomylným kriteriem zůstává počínající hniloba a mrtvolní stuhlost. Často zachovává kůže v obličeji svoji narůžovatělost, údy jsou ohebné, při poslechu srdce možno slyšeti slabé záchvěvy a duhovka očí při přiblížení světla se stahuje. Má býti ihned zavedeno umělé dýchání a dále doporučuje se elektrické dráždění nervů bráničných, běžících po stranách krku a pokusy jako při hluboké mdlobě, jako postřikování studenou vodou, dráždění nosu čpavými látkami, tření a zaobalování těla do horkých přikryvek, jakož i vkládání kusků ledu do řítního otvoru. Prostředky vyžadující operace, jako převedení cizí krve a řez průdušky může vykonati jen lékař. Prostředkem proti pohřbení osob zdánlivě mrtvých jest jednak úřední ohledání mrtvol, jednak zákaz pohřbívatí před uplynutím 48 hodin.

Sněť (gangraena) přerušuje veškeré životní projevy napadeného orgánu, který pro tělo jest mrtvý, tak že snaží se ho zbaviti hnisáním. Odumřelé místo buď hnije, dostává fialovou, nazelenalou barvu a rozpadává se, aneb

a to hlavně u starců, napadený orgán vyschne, kůže se svrašťuje, zhnědne a ztuhne a vše jest mumifikováno. Vždy však dostavuje se zánět snětlivé místo obklopující. Příčina bývá buď přímá, způsobená fysickým neb chemickým zničením tkaně při rozmačkání, spálení, zmrznutí, leptání ho žiravinami a pod., aneb nepřímá, zaviněná zaražením výživy postiženého okrsku, do kterého krev nemůže prouditi neb z něho vytékati, jako při podvázání tepen a žil, neprůchodnosti cev a některých chorobách, způsobujících patrně smrštění cev (otrava námelem). Jindy vzniká sněť působením zvláštních mikrobů, pozorovaných na př. u sněti slezinné dobytka, přenosné však i na lidi. Dříve, dokud neužívalo se při operacích prostředků antiseptických, dostavovalo se často snětivění ran. U novorozeňat vyskytuje se zejména sněť pupku, povstala ucpáním cev v krajině pupeční, u dospělých osob se zeslabeným organismem sněť plicní, končící často smrtí. Léčení sněti děje se operací, leptáním, žeháním, sesílením výživy po př. vnitřním podáváním a inhalováním antiseptických látek.

Sommambulismus viz **Náměsíčnost**.

Souchotiny viz **Tuberkulosa plic**.

Spála (šarlach, **scarlatina**) jest nakažlivá, zpravidla epidemicky vystupující dětská choroba, způsobená zvláštním mikrobem. Nemoc ohlašuje se po jisté době od nákazy obyčejně vysokou horečkou, vrhnutím, bolestmi hlavy a pod. Děcko je silně rozpáleno, žízni, ztrácí chuť k jídlu a mnohdy zachváčeno bývá křečemi končetin. Zároveň počíná zápal mandlí jako počátek difterie. Po té objevuje se červená vyrážka skoro po celém těle, hlavně však na krku, zádech, prsou a zadní straně končetin, při čemž však okolí úst zpravidla zůstává netknuto. Charakteristické je tvoření bílých rýh, několik minut trvajících, přejeďeme-li prstem po vyrážce. Konečně asi po pěti dnech počíná se pokožka odlupovati po velkých kusech a to zprvu na krku. Průběh nemoci jest různý. Některé případy končívají již asi po týdnu uzdravením, jindy následuje smrt třeba i ve dvou dnech ještě před objevením vyrážky. Mimo to jsou nebezpečné sdruženiny nemocí krčních (záškrt) a zánět plic a ledvin; mnohdy zbývá i po vyléčení hostec kloubový. Smutný konec věstí obyčejně v počátku značně vysoká horečka, bezvědomí a bezvládnost, obluzení, velmi zrych-

lený a těžký dech, jakož i nejasné objevení se vyrážky. Později, asi po týdnu jest zlým znamením bělomodrý pruh na čele, kol nozder a na bradě. Nejlepší ochranou proti spále jest odstranění dětí z místa, kde choroba tato vypukla. Je-li jedno z více dětí v rodině choré, radno ostatní odstraniti vůbec z bytu, ježto mohou se nakaziti i beze styku s nemocným. Léčení má vždy býti svěřeno lékaři, který vše potřebné zařídí. Isolování nemocného děcka a desinfikování moče, výkalů, prádla a všech potřeb, s kterými přichází do styku, jakož i důkladné vyčištění místnosti po konci choroby jest nutné.

Spálenina viz Opařenina.

Spalničky (osypky, morbilli) vyskytují se hlavně v pozdějším dětském věku a poněvadž jedna osoba onemocní jimi zpravidla jen jednou, jsou u nás ve vyšším stáří vzácné. Jest to prudce nakažlivá osutina, jejíž příčina není známá, počínající po průpravné době 8—10 dnů mrazením, horečkou, bolením hlavy a nechutí. Sliznice nosní, často i hltanová a hrtanová a spojivky oční jsou katarálně zduřelé a zardělé, oči slzí a dostavuje se kašel, kýchání, chrapot a někdy i krvácení z nosu. Za několik dní objeví se z prvu na tváři, později i na krku, trupu a končetinách osutina v podobě menších rudých skvrn, jichž střed bývá obyčejně krupičkovitě vyvýšen, po př. pokrývají se skvrny puchýřky neb naplňují krví (osypky černé). V lehčích případech osutina brzo bledne, horečka po jejím objevení klesá a asi po týdnu počíná nepatrné odlupování. Zpravidla jsou spalničky chorobou lehčí, ač mohou býti též onemocněním těžkým, často však přidružují se k nim jiné nebezpečné choroby, jako zánět plic, tuberkulosa a pod. Nemocný má býti izolován a v období horečky má zachovávat mléčnou dietu. S prospěchem užívá se kloktadel (kamenec, šalvěj) a zanícené oči vymývají se 3% roztokem kyseliny borové.

Spondylitis viz Zánět obratlů.

Srdeční vady způsobeny bývají hlavně onemocněním nitroblány srdeční, chlopní a svalů srdečního. Nejčastěji bývají to následky zánětů chlopní srdečních, jež nekonají svou funkci správně, čímž nastává porušení práce celého srdce zpravidla nevyléčitelné. Srdeční vady objevují se při namáhavější práci svalové a chůzi, způsobujíce krátký dech, bušení srdce a pod. Při nepřiměřeném způsobu

života obtíže ty stanou se trvalé, krevní oběh vázne a dostavuje se zsnalost, vodnatelnost a pod., až vše končí smrtí. Proto radno vystříhati se v takových případech těžké práce, rozčilení, kouření, nestřídmosti, pití lihovin, silné kávy a čaje a při správné životosprávě možno dožítí se i dlouhého věku, ježto srdeční sval zvýšenou prací vyrovnává vadu chlopní. V pokročilejších případech podávají se různé léky, povzbuzující srdce k další práci. Osoby otlé, trpící ztučnělým srdcem, léčí vadu tu hlavně s počátku životosprávou, tělocvikem a lázeňskou kúrou ve vhodných lázních.

Stomatitis viz **Katar ústní**.

Strictura viz **Zúžení roury močové, Jíenu zúžení**.

Střevní neprůchodnost viz **Miserere**.

Svrab (scabies) jest nakažlivá kožní nemoc, způsobená roztočem, zvaným zákožka svrabová. Onemocnění projevuje se značným svrběním napadených míst, hlavně na ruku, kol pasu, vnitřních stranách stehen, a pod koleny, kde zákožky nejraději vyrypují si chodbičky. Okolí chodbiček často zrudne a silným škrábáním povstávají oděrky a lišeje, dále neštovice a při zanedbání a nečistotě jest celý povrch těla pln vředovitých ran. Léčení spočívá v důkladném natírání kůže mastěmi, jež zákožku usmrcují a léčí lišeje a vředy. Podstatnou částí těchto mastí bývá sirný květ, naftol, peruvský balsám a pod. Natírání má se dítí ráno a večer několik dní po sobě a asi čtvrtý den nemocný se vykoupe, veškeré prádlo na těle a v posteli se vymění a desinfikuje.

Synkope viz **Mdloba**.

Syphilis viz **Příjice**.

Šarlach viz **Spála**.

Šílenost (manie) vyznačuje se nekritickými a intenzivními pochody duševními. I nejnepatrnější okolní zjev vyvolává v šílenci myšlenkový proud, aniž by však pozornost byla delší dobu v určitém smyslu upoutána. Nálada jest vzrušená a nestálá, hned výstředně radostná, hned hněvivá, slova nestačí proudu řeči, tělo, ruce a obličej napomáhají výrazu a veškeré konání vyznačuje se stálými změnami. Přes to, že nespavost doprovází vždy tuto nemoc a že postižený stále je duševně i tělesně činný, nepozoruje se na něm únava, která v brzku prozradí simulanty. Průběh

choroby jest různý, někdy končí uzdravením, zpravidla však jest jen obdobím jiných duševních chorob, jimiž končí. Také může následovati smrt z vyčerpání sil. Prudší šilenci jsou nebezpeční svému okolí. Léčení pokročilejších případů nutno svěřiti ústavu, jelikož blízké okolí jest bezmocné. Viz také choromyslnost.

Šilhání způsobeno jest slabostí, ochrnutím neb zkrácením některého ze čtyř zevních přímých svalů očních, následkem čehož oko uchyluje se od přímého směru. Nejčastější jest šilhání vnitřní, při němž oko uchyluje se k nosnímu kořenu. Příčinou bývá dalekozrakost, u šilhání zevního krátkozrakost a vůbec různé oční choroby při vrozené disposici. Počíná-li děcko šilhati, nemá namáhati oči, hrát si malými hračkami a držeti je blízko obličeje, mnohdy radno nositi příslušné brejle, cvičiti svaly otáčením oka v opačný směr, vkapovati atropin a pod. Nejlepší-li se vada, má býti ještě v mládí, asi kol 10—14 let, provedena operace, při níž prořízne se sval, oko nejvíce natáčející.

Škrkavka viz **Hlísti**.

Tabes dorsalis (úbyť míšní) vyskytuje se ve středním a pozdějším věku nejvíce u mužů, trvá mnoho let a vyznačuje se v pokročilejších případech špatným ovládním nohou, tak že chůze bývá později vůbec nemožnou. Za příčinu uvádí se v poslední době příjice, způsobující úbyť nervových vláken hlavně v zadních provazcích míšních. Počínající choroba projevuje se různě; často silnými bolestmi v nohách a v trupu, mnohdy spolu s rozličnými nemocemi očními. Dále vyskytují se záchvatové žaludeční obtíže, nemoci kloubu, a velice často již od počátku chybějí reflexy šlachové, při nichž podrážděné svalstvo samovolně bez naší vůle se pohybuje. Tyto různé příznaky trvají třeba rok i méně, leč také řadu let; než choroba se úplně vyvine. Chůze stává se více a více nejistou, zrak musí kontrolovati pohyby nohou, jež ztrácejí cit, až konečně nemocný musí ulehnutí, aby více nepovstal, ježto smrt ukončuje jeho muka. Případy vyléčení jsou známy, bylo-li včasné zakročeno a to pomocí elektřiny a lázní.

Tabes meseraica jest choroba hlavně dětí skrofulosních neb z tuberkulosní rodiny, vyznačující se zduřeninami žláz v okruží, pročež bývá nazývána břišní skrofulosou.

Nemocní, jichž břicho jest rozšířené, kůže na něm ztenčena, tak že prosvítají široké modravé žíly, zpravidla umírají tělesným vysílením, zaviněným překážkami ve výživě celého organismu. Při léčení hledí se zejména ku správné výživě děcka, ač nedociluje se mnoho úspěchů.

Tanec sv. Víta viz **Posunčina**.

Tasemnice viz **Hlísti**.

Tetanie jest onemocnění vyznačující se záchvaty spínavých křečí. Postiženy jím bývají hlavně ženy těhotné a kojící, leč i jiné osoby z různých příčin, jako při silném duševním hnutí, při tyfu a jiných infekčních chorobách, po vyříznutí volete a pod. a mnohdy příčina není jasná. Mimo dráždivosti obvodových nervů, dostavují se křečovitě záchvaty, stíhající hlavně svaly rukou, leč i svalstvo dolních končetin, lícni a dýchací. Končetina při křeči strne a jest zvláštním charakteristickým způsobem položena. Bolesti jsou značné, ač jinak onemocnění, nestihne-li křeč svaly dýchací, končí zpravidla po době několika neděl vyhojením. Léčení koná se elektrisováním postižených údů a bolesti zmírňují se narkotickými prostředky.

Tetanus (ztrnutí) projevuje se záchvaty spínavých křečí a trvalým stažením určitých svalových skupin. Jest to choroba nakažlivá, velice nebezpečná, způsobená zvláštním bacillem. Často vyskytuje se endemicky v porodnicích, kdež jest příčinou smrti postižených a mnohdy po poranění, vnikla-li do rány zahradní půda, v níž bacilly jsou skryty. Nejčastěji postiženy bývají svaly v obličeji, který dostává zvláštní výraz, v hořejší části jakoby v pláči, v dolejší ve smíchu; dále staženy jsou svaly žvýkací a polykací, pročež přijímání potravy jest znemožněno. Mnohdy nemocný nemůže se posadit a leží při poloze na znak jen na hlavě a patách, ježto stažením svalů šijových na zádech a končetinách jest páteř prohnuta. Za několik dní obyčejně křeče dostihnou svalstvo dýchací a nemocní hynou zadušením. Při léčení podávají se utišující léky zmírňující křeče a v novější době upotřebuje se zvláštní serum, slabé výsledky dostavují se však jedině při tetanu z poranění.

Tlučení srdce viz **Bušení srdce**.

Tonsillitis viz **Zánět mandlí**.

Trachom viz **Oční nemoci**.

Trichiny jsou malí červíci (sameček asi 1·5 *mm*, samička 3—4 *mm*), vyskytující se cizopasně i v těle lidském, kamž dostávají se patrně hlavně po požití nakaženého vepřového masa špatně připraveného. Zárodky zůstávají ve střevě a vyvíjejí se tu. Mláďata samiček pronikají stěnami střeva a usazují se ve svalech, kdež stáčejí se do spirály, avšak dále se nevyvíjejí, ježto vývoj svůj mohly by dokončiti teprve v zaživacím ústrojí dalšího hostitele. Nejraději usazují se v bránici a ve svalstvu mezižeberním, krčním a očním, způsobující těžké, často smrtelné onemocnění. Nejdříve dostavuje se velmi prudké onemocnění střevní a žaludeční, později bolesti zaníceného svalstva, kamž trichiny vnikly a porušení jich výkonů. Teplota nad 60° červíky usmrcuje, pročež vedle zdravotního dozoru na vepřové maso nejlepším prostředkem jest jeho řádné pečení neb vaření.

Trudnomyslnost (melancholie) jest duševní choroba, při níž bezdůvodně stísněné duševní projevy upoutány jsou na vnitřek, propukávající i při bezvýznamných zevnějších dojmech buď zoufalým bolem či resignovanou hořkostí. Melancholik trpí duševním bolem, jímž se stále obírá a nevěnuje proto ničemu jinému pozornost. Obviňuje se těžce z každé maličkosti a každé nehody je vinen. Projevy hypochondrické jsou sice při trudnomyslnosti pravidlem, avšak melancholik odpírá léčení, poněvadž nemůže mu býti již prospěšné. Celé vzezření i konání nemocného mluví o jeho velikém bolu. V záchvatech hrůzy jest nebezpečný svému okolí a hlavně sobě a sebevražda jest tu častým zjevem. Průběh nemoci jest zdoluhavý a nestálý. Nejčastěji jest to počátek jiných duševních chorob, může však býti také po nepřilíš dlouhém trvání vyléčena. Smrt dostavuje se buď vysílením, sebevraždou neb po t. zv. blbosti terminální. Melancholik nesmí nikdy zůstati bez dozoru a při léčení třeba síliti pokleslou energii tělesnou i duševní přiměřenou silnou výživou, pohybem a spánkem, odstraněním všeho rozčilujícího, změnou okolí a pod., Viz také choromyslnost.

Tuberkulosa jest nejrozšířenější chorobou na světě a zvláště silně řadí hlavně ve velkých městech a v okresích venkovských se špatnými poměry klimatickými neb s vyvinutým průmyslem. Stihá každý věk, nejhorší období

jest však mezi 20—30tým rokem. Tuberkulosa jest onemocnění nakažlivé, jehož příčinou jest vždy bacill, zvaný Kochův. Zachvacuje zpravidla jednotlivé orgány cévami opatřené a nejčastěji plíce, dále žlázy mízné, tenké střevo, pohrudnice, osrdce, pobřišnice, játra, kosti atd. V útlém dětství onemocňují zprvu mízné žlázy, ve věku pozdějším hlavně ústroje dýchací a střevo, ve věku ještě pokročilejším zejména pohrudnice a osrdce, kol 30—40 let vyskytuje se hlavně miliární tuberkulosa. Bacilly vnikají do těla lidského nejčastěji ústrojím dýchacím, pročez blízkost osoby tuberkulosní jest nebezpečná, také však ústrojím zaživacím, ač tu spíše zanikají. Onemocnění podporuje špatné větrání bytu, málo pohybu, špatná výživa, časté katary plic, chybná stavba hrudníku a pod., hlavně však dispoice vrozená či získaná. Také považuje se tuberkulosa za chorobu dědičnou, často však dědí se tu spíše chatrná konstituce, onemocnění podporující a další dokončí blízkost chorých rodičů a zpravidla i naprosto nehygienický způsob života. Mnohdy objeví se tuberkulosa po různých nemocech organismus vysilujících, kdy patrně životní reakce proti nákaze jest zeslabena. — Nejznámější formou jest t u b e r k u l o s a p l i c, jeví se ve trojím způsobu a sice jako prudká miliární, vleklá ložisková (souchotě) a prudký sýrovitý zánět plic. Prudká, miliární tuberkulosa plic vyskytuje se nejvíce ve středním věku do 40 let a stihá hlavně plíce, pohrudnici, pobřišnici a omozečnici. Počátek jeví se mnohdy neurčitými příznaky, jindy podobá se tyfu neb zánětu průdušek a pod., vždy však vyznačuje se prudkým kašlem, dušností, zsinalostí obličeje, nechutí, slabostí a horečkou. Příznaky další se mění dle napadaného orgánu. Nemoc trvá obyčejně něco přes měsíc, někdy i více měsíců a končí téměř vždy smrtí. Vleklá tuberkulosa plic čili souchotě vyvinuje se jen pozvolna a proto prvé počátky jsou těžko poznatelné. Příznakem bývá chrkání krve, častější kryácení z nosu, přílišná a častá čmýra, rychlé hubnutí, přílišné noční pocení, horečka a kašel, což zejména u lidí z mládí skrofulosních neb z tuberkulosních rodin, či u lidí po zánětu pohrudnice neb po trvalém hnisání má vzbuditi vždy zvýšenou pozornost. Později horečka vzrůstá a rovněž tak i kašel, který nabývá někdy rázu křečovitého a vzbuzuje dávení. Časem stávají se chrchle hnisavé a na-

žloutlé a mnohdy obsahují krev. V dalším postupu, když vytvořila se doupata v plicích, dostavuje se dušnost, zsinalost a velmi hojné odkašlávání hlenu jednak hutného, jednak pěnivého; i krvácení bývá silné. Průběh nebývá vždy však stejný. Ve zlých případech končí život již v půl roce, jindy vyskytují se obraty k lepšímu a choroba protahuje se i na více let a často také, hlavně v mládí, dostavuje se úplně vyléčení. Sýrovitý zánět plic podobá se s počátku zánětu plic, avšak v druhém týdnu nedostavuje se úleva, nýbrž v plicích vyvíjejí se doupata za příznaků trvalé horečky a nočních potů. I tu průběh jest nestejný, často trvá asi do tří měsíců, někdy jest značně prudší, jindy přechází v tuberkulosu vleklou. — Vzhledem k tomu, že tuberkulosa jest chorobou nakažlivou, a že stihá hlavně organismy z jakéhokoliv důvodu zesláblé neb dispoiční, jest radno v takových případech voliti životní zaměstnání nepoutající ke stálému sedění neb k práci v kouři a dýmu. Osoba tuberkulosní má míti oddělené nářadí a prádlo, bližší styky, zejména pohlavní nemají býti připuštěny a chrchle měly by vždy býti odkašlávány do nádobky s desinfekční tekutinou, jejíž obsah časem vylévá se do ohně. Prádlo má býti vždy řádně desinfikováno. Rodiče tuberkulosní neměly by děcka líbati a matka kojiti. Tuberkulosa jest nemocí vyhojitelnou; hlavní váhu třeba klásti na řádnou hygienu a výživu, což děje se nejlépe ve zvláštních sanatoriích. — Vedle plic bývají zachváčeny touto chorobou i jiné orgány. U malých dětí vyskytuje se nejčastěji *tuberkulosní zánět mozkových plén*, vedoucí obyčejně k dalšímu rozšíření nákazy a vyznačující se slabostí, bolestí hlavy a zejména snadným zvrácením, později apatií, nepravidelným tepem, slabší horečkou, zácpou a konečně posunutím hlavy do zadu a smrtí asi po 2—3 týdnech. *Tuberkulosa kostí* (caries), vyskytuje se hlavně u mladších lidí, kteří na zachváčených místech cítí silné bolesti, kost zduří a po čase onemocnělé místo hnisá a hnis provaluje se na venek neb do sousedních orgánů. Léčení je dle možnosti operativní, aneb děje se vstřikováním antiseptických prostředků a výživnou potravou. Často bývá zachváčena tuberkulosou i pobřišnice, střeva, orgány močové a pohlavní a rovněž tak i žlázy (viz *k r t i č n a t o s t*). Jakou zhoubnou chorobou tuberkulosa jest vysvítá z toho,

že jen v kulturním světě podléhají na 3 miliony lidí. V novější době boj proti tomuto hlavnímu škůdci lidstva děje se důrazněji hlavně zakládáním četných sanatorií buď samostatných neb při větších nemocnicích, kdež dosahuje se příznivých výsledků, přišel-li nemocný v čas do ošetřování.

Tyf skvrnitý (typhus exanthematicus) je choroba dotekem silně nakažlivá, zejména pro starší neb otlé lidi nebezpečná, nyní však řídko se vyskytující. Ohlašuje se horečkou, bolestmi v hlavě a kříži, katary sliznic v orgánech zažívacích a dýchacích, vrhnutím a pod. Již za několik dní dostavuje se osutina ve způsobu malých rudých skvrn, v jichž středu objevují se kol devátého dne v době nejprudšího stupně malé krevní výrony do kůže. Současně stoupá oblužení a katary, tep slábne a asi koncem druhého týdne nastává někdy smrt, často však zlepšení, vedoucí k uzdravení. Nemocný má býti ihned dopraven do nemocnice, aby nákaza se nerozšířila, prádlo, lůžko a vše, čeho se dotekl má býti buď spáleno neb opatrně desinfikováno. Při léčení doporučují se chladnější lázně, tekutá strava a studené osvěžující nápoje.

Tyf střevní (břišní, hlavnička, typhus abdominalis atd.) způsoben jest bakteriemi, vnikajícími do těla patrně ústrojím zažívacím a to nejčastěji vodou znečištěnou zárodky, jež dostaly se tam ze záchodů a stok, do nichž vylity byly výkaly nemocného. Choroba tato stihá hlavně mladší a střední věk a při typickém průběhu trvá asi měsíc. Nejdříve dostavuje se zmalátnělost, nechuf a bolest hlavy, později horečka často s třesavkou, průjmy (leč i zácpa), kašel a blouznění. V třetím týdnu horečka počíná klesati, vědomí se jasní a nastává obrat k lepšímu, nepřidružilo-li se krvácení ze střeva, prozrazující se černou stolicí, bledostí v obličeji a klesáním tepu, dále proděravění střeva, zánět pobřišnice neb plic atd. Mnohdy vrací se nemoc po několika klidnějších dnech a nastává recidiva. Některé případy jsou velmi lehké, jiné však probíhají bouřlivě. Při léčení šetří se porušená tkaň střevní lehce stravitelnou, tekutou potravou a snižuje se horečka. Naprostá čistota a desinfekce výkalů, moče, chrchlů, prádla a všech předmětů, s nimiž nemocný přichází do styku jest nutná. V době epidemie zvláště jest radno varovati se pítí vodu z podezřelých pramenů a nejlepší jest pítí pouze vodu převařovanou.

Úbytě viz Tuberkulosa.

Úbytě míšní viz Tabes dorsalis.

Udušení, oběšení, utopení jest příčinou smrti, povstalé zamezením přístupu vzduchu do plic. Ježto však srdce pracuje ještě o několik minut déle než plíce, vede mnohdy rychlá pomoc k zachování života. Víme-li, co dýchání zamezilo, hledíme odstraniti nejdříve tuto příčinu; postižený položí se vodorovně, zavádí se umělé dýchání a celé tělo tře se suchými látkami, aby oběh krve byl povzbuzen. U osob, které se topily, položí se tělo hlavou šikmo dolů. Umělé dýchání koná se několika způsoby. Osoba dotyčná položí se vysvlečená na znak a v tempu vždy po 2 vteřinách klade se za pomocí dvou lidí střídavě na břicho; na bok a na znak, při čemž drží se jazyk, aby neucpával hrtanovou trubici. Jindy zdánlivě mrtvý se vysvleče a položí se tak, aby prsa a šíj byly o něco výše. Jedna osoba drží jazyk a druhá pohybuje pažemi do výšky a na zad a sice pomalu, ale rázně a při sklonění přitlačí je na hrudník, což děje se asi 15krát v minutě.

Ucho a jeho nemoci. Ušní nemoci mohou týkati se boltce, vnějšího ucha, bubínku, středního ucha a vnitřního ucha. Z nemocí boltce uvádíme omrznutí neb popálení a lišej. Do vnějšího ucha (zvukovodu) vniknou často cizí tělesa (viz tam), dále vznikají tu záněty a opary, jakož i různé jiné choroby. **Bubínka** zřídka onemocní samostatně, nýbrž obyčejně choroba přenáší se buď ze zvukovodu či z dutiny bubínkové, hlavně při zánětech, kdy hnis provaluje se z dutiny bubínkové skrze bubínek ven, aniž by tím však sluch byl trvale poškozen, poněvadž rána se brzo zahojí. Při chronickém zápalu stává se, že otvor v bubínku zůstane i po vyléčení a nutno proto ucho chrániti kouskem bavlny a zejména varovati se styku s obyčejnou vodou. Protržení povstává také poraněním neb úrazem, kdy třeba zvukovod uzavřiti čištěnou vatou a rána se zpravidla brzo zahojí, ač ani protržený bubínek nemusí znamenati znatelnější oslabení sluchu neb dokonce hluchotu. **Střední ucho** zachváčeno bývá katarem současně s katarom nosu (rýmou) a hrtanu a zvláště bolestivý a nebezpečný bývá prudký hnisavý zánět, provalující se bubínkem. Časné onemocnění je vleklý hnisavý zánět a někdy bývá příčinou choroby onemocnění trubice Eustachovy. **Ucho**

v n i t ě r n í bývá buď již od narození chybné zničením nervu sluchového, který může býti poškozen také poraněním neb následkem infekčních nemocí. Mnohdy nevěnuje se ušním chorobám tolik péče, kolik by důležitost tohoto orgánu vyžadovala a domácí léčení bývá tu špatným pravidlem.

Úplavice (červenka, dysenterie) jest nemoc nakažlivá, vyskytující se hlavně v teplejších krajinách a postihující tlusté střevo. Projevuje se prudkými bolestmi v životě, průjmy zprvu pravidelnými, později hlenovitými a s obsahem krve. Nucení ke stolici jest stále a bolestné. V těžkých případech dostavuje se silná horečka, klesání sil, nespavost a žízeň a mnohdy smrt neb aspoň vleklý průběh. Při léčení vyprázdní se nejdříve střevo, bolesti tiší se vnitřními prostředky (opium) a klystery napomáhají mírniti proces ve střevě, kdež tvoří se krvácivé vředy.

Úplavice cukrová viz **Cukrová úplavice**.

Uraemie (močokrevnost) způsobena bývá nedostatečným odměšováním moče ledvinami, pročež některé jedovaté součástky močové hromadí se v těle, způsobující tu různé chorobné příznaky, jako bolesti hlavy, vrhnutí, bezvědomí, spavost, křeče a pod. Uraemie vyskytuje se často společně se zánětem ledvin a pozná se po malém odměšování moče. Léčení řídí se povahou základní choroby a mimo to podávají se léky vzbuzující pot a projímadla. Úleva zjedná se prý ve zlých případech také pouštěním žilou.

Urticaria viz **Kopřivka**.

Uskřinutí viz **Kýla**.

Uštknutí viz **Hadí jed**.

Utopení viz **Udušení**.

Vaccina viz **Chráničky**.

Varicella (neštovice plané) viz **Neštovice pravé**.

Variola viz **Neštovice pravé**.

Vodnatelnost nastává hromaděním zvláštní tekutiny, pocházející z krve, v celém těle neb v určitých částech. Dle toho, které části jsou postiženy nabývá choroba různá jména: vodnatelnost břišní sluje *a s c i t e s*, jsou-li postiženy pouze tkaně, mluví se o *o e d e m u*, a silnější stupně zovou se *a n a s a k r a*. Příčinou jest porušení krevního oběhu a proto objevuje se všeobecná vodnatelnost při nemocech ledvinových, srdečních, silné chudokrevnosti a místní při nemocech jaterních, rakovině, tuberkulose pobřišnice,

při některých zánětech a pod. Choroba jeví se otokem postižených částí, kůže ztrácí pružnost a dle jednotlivých případů jsou další příznaky, na př. při vodnatelnosti břišní, bolestné napětí, špatné trávení, stížené dýchání atd. Léčení řídí se dle základní choroby a mnohdy dá se vodnatelnost na čas odstraniti nabodnutím.

Vodnatelnost mozku viz Hydrocefalus.

Vřed měkký (Chancre měkký) jest infekční venerická choroba, přenosná zejména pohlavním stykem, jejíž příčinou jest zvláštní bacill. Ze všech venerických nemocí má nejmenší význam, ježto se úplně hojí a nenechává následků. Počátky jeví se brzo po souloži nejčastěji vznikem několika vřidků mírně hnisajících a snadno krvácejících, které při větším počtu splývají v jednu vředovitou plochu. Vředy trvají asi měsíc a znenáhla se hojí, zanechávajíce po sobě malou jizvu. Často přidružuje se zduření a po př. i hnisání některé sousední mízní žlázy neb zánět lymfatické cevy, zaklesnutí předkožky atd. Léčení spočívá v čistotě, mírném leptání a užívání desinfekčních léků. Jestliže v 3—4 týdnů měkký vřed ztvrdnul, jedná se o příjici, která současně byla přenesena.

Vřed žaludeční jest velmi hojná choroba zvláště v mladším věku vznikající z nejrůznějších příčin, jako po těžkých infekčních nemocech, po úrazu v krajině žaludeční, požíváním příliš horkých pokrmů a pod. Projevuje se bolestmi v krajině žaludeční a okolí, častým vrhnutím po jídle a mnohdy i černými výkaly a vrhnutím hmot pomíšených krví. Při léčení vedle ošetřování lékařského nutno zachovávatí přísnou dietu a požívati hlavně polévky, mléko a vejce. Zpravidla následuje po čase vyhojení, ač na př. proděravěním stěny žaludeční, krvácením a pod. bývá i život ohrožen.

Vřed žíravý viz Lupus.

Vyvrtnutí (distorse, podvrtnutí) nastává při silném a z pravidla náhlém napětí pouzdra kloubního a svalů, při němž mohou se jednotlivé svaly i přetrhnouti, kosti samy zůstávají však spojeny pravidelně. Na zraněném místě objevuje se obyčejně krevní podlitina a postižený cítí silnou bolest. Nejlepším prostředkem jest dobrý obvaz, naprostý klid postiženého místa a obklady octanem hliníovým.

Vzteklina (lyssa, rabies) jest nakažlivá choroba povstávající vniknutím slin vzteklinou postiženého zvířete do krve. Inkubace t. j. doba od kousnutí až k prvním nervovým příznakům bývá různě dlouhá, obyčejně 2—8 neděl, ale i více. Po uplynutí této doby počínají křeče zvláště svalů dýchacích a to zejména při polykání a při pohledu na lesklé věci, leč i při velmi nepatrných jiných popudech. Spolu dostavuje se rozčilení a strašná úzkost, vysvětlitelná tím, že postižený jest si svého stavu úplně vědom. Po několika dnech křeče mizejí a dostavují se obrny svalstva končetin, vnitřností, dýchadel a srdce a konec smrti. Dříve byla vzteklina vždy smrtelná, nyní léčí se Pasteurovým léčením, spočívajícím v postupném očkování stále silnější látky, utvořené sušením míchy vzteklých zvířat.

Zácpa, spočívá v pozdrženém kálení a působí mnohdy značné obtíže, jako tlak po jídle, bolest, nechť k jídlu, pálení žáhy, bolesti hlavy, nespavost a pod. Příčina zácpy může býti rozličná, buď z nesprávné stravy a pod., ze zděděné náchylnosti, či jest zácpa průvodčím jiných chorob. Jest to stav častý, k jehož odstranění třeba zejména pohybu a pití vody. Radno také, aby ten, kdo zácpou trpí, zvykl si choditi na stolicí v určitou hodinu, což z počátku podporuje se klistérem z obyčejné vody. Jako vnitřní prostředky slouží různé soli, jako hořká neb karlovarská, hořké vody, rhabarbora a spousta nabízených přípravků, jichž účinek častějším užíváním však stále se zmenšuje.

Záducha viz **Asthma**.

Zákal šedý (katarakta) jest zkalení oční čočky, která se stává neprůhlednou, následkem čehož zrak stále víc a více slábne, úplné oslepnutí dostavuje se však jen při spojení s jinými očními chorobami, které mnohdy bývají i příčinou šedého zákalu. Nejčastěji však bývá příčina choroby neznámá. Při poranění čočky neb silném otřesu celého oka může rovněž zákal šedý vzniknouti. Léčení jest zpravidla operativní.

Zákal zelený (glaukom) jest těžká oční choroba, stíhající obyčejné osoby starší a vedoucí při zanedbání k oslepnutí, jež jméno své obdržela dle zvláštního zelenavého svitu, vycházejícího někdy ze zornice onemocnělého oka. Rozeznává se dvojí forma. Při první objevuje se zákal ze-

lený jako náhlé zatemnění zraku provázené příznaky zánětu; oko zčervená, bolest šíří se i do hlavy, zornice je široká a oko je značně tvrdé. Příznaky tyto mohou opět zmizeti a zrak stane se normálním, ale záchvaty se opakují a oko znenáhla slábne, až oslepne, což děje se někdy velmi rychle. Druhá forma je chronická, nezánětlivá; zrak znenáhla slábne, často jen po některé straně a po létech dostavuje se konečně nezhojitelná slepota. Podstatou zákalu zeleného jest zvýšení tlaku vnitroočního, příčina však nebývá jasná. Léčení má se díti hned od prvých záchvatů a spočívá v zachování klidu, vkapování různých léků zužujících zornici do oka, hlavně však v operativním odstranění části duhovky. Druhá forma často vzdoruje každému léčení.

Zánět dělohy (metritis) a **zánět nitroblány děložní** (endometritis) jsou hojné ženské choroby buď samostatné či podružné z jiných nemocí. Nejčastěji vyskytují se po porodu a potratu, dále při nákaze gonorrhoidické, při nepravidelné poloze, nádorech, onanii, přílišném souložení a pod. Průběh bývá buď prudký neb vleklý. V prvém případě dostavuje se horečka, bolest v podbříšku, krvácení, výtok a pod., v druhém bolesti v životě a v kříži, tlak dolů, obtíže při čmýře, výtok a pod. Při vleklém zánětu nitroblány jeví se výtok, nepravidelná čmýra a neplodnost. Léčení trvá zpravidla více měsíců a vede při náležité pozornosti k vyléčení neb aspoň k odstranění obtíží. Radno denně vyplachovati pochvu a užívati sedací lázně s přísadou různých solí neb koupele slatinové a třeba vyvarovati se těžké práce, souložě, přílišné chůze, tance, šití, zácpy a pod. U osob chudokrevných neb trpících bledničkou dobře působí pohyb ve zdravé přírodě, správná výživa, železité neb arsenové léky a rašelinové koupele.

Zánět jater (hepatitis) bývá u nás nemocí vyvolanou jinými chorobami a zpravidla vleklou. Zánět prudký, obyčejně hnisavý vyskytuje se při poranění hlavy, po úplavici, po zánětu slepého střeva a hlavně při hnisavých zánětech žlučvodů. Jest to pro svůj hnisavý proces choroba vážná, jeví se někdy bolestmi v okolí jater, horečkou, třesavkami a tu a tam i žloutenkou. Vleklý zánět vede ku svraštění jater, jež dostávají žlutou barvu a nemocný trpí břišní vodnatostí, špatným trávením a někdy i žloutenkou. Ve většině případů nastává asi po 2 letech smrt. Jindy

játra se zvětšují a nemocný trpí obyčejně žloutenkou. Příčinou vleklých zánětů bývá nejčastěji nestřídmé pití lihovin a někdy i některé infekční nemoci. Při léčení nutno zanechat pití lihovin a nahraditi je mlékem; mimo to podávají se jodové přípravky a obtížná břišní vodnatelnost odstraňuje se aspoň na čas nabodnutím.

Zánět konečníku viz Proctitis.

Zánět kosti, okostice a dřeni. Zánět může stihnouti všechny součásti kosti aneb pouze jedinou a bývá příčinou porušení a odumření kosti. Zánět okostice projevuje se vedle bolestivosti postiženého místa a horečky také zduřením povrchu kosti, které se buď časem ztrácí a hojí, aneb vede ku hnisání, po př. okostice zduří a zkostnatí. Zánět dřeni provází buď zánět okostice aneb vzniká samostatně, jak se zdá infekčně a mívá někdy velmi rychlý průběh, tak že nemocného zachrání jen rychlá amputace. Projevuje se horečkou, třesavkou a bolestmi v postiženém údu. V mírnějších případech razí si hnis cestu kostí. Stihne-li kosti tuberkulosa, následuje chronický zánět, vedoucí ku hnisání a odumírání kosti (caries).

Zánět ledvin (nemoc Brightova, nephritis), postihující dužninu ledvinovou, zdržuje odměšování moči, která obsahuje bílkovinu a odpadky dužniny, pročež v těle hromadí se mnoho tekutiny a nastává snadno vodnatelnost. Záněty ledvin bývají prudké neb vleklé a za příčinu prvých uvádějí se různé choroby infekční, hlavně spála, některé otravy a pod., u druhých pak zkornatění tepen, pití lihovin, prudký zánět ledvin atd. Prudký zánět, jenž vzniká často snad také infekcí, nepůsobí mnohdy zvláštních obtíží, jindy dostavuje se však bolest hlavy, vrhnutí a záhy i uraemie. Průběh obou forem jest velmi rozmanitý, zánět vleklý trvá někdy i dlouhá léta a má za následek úplné svráštění dužniny ledvinové, jindy však nastává smrt již po několika měsících. Léčení spočívá ve správné dietě a doporučuje se hlavně mléko, moučná strava, ovoce a kyselky a málo masa; zhojitelný jest jen zánět prudký.

Zánět mandlí (angina, tonsillitis) jest velmi hojné onemocnění, stíhající nejvíce mladý věk. Za příčinu uvádí se nastuzení hlavně nohou, některé infekční choroby a také infekce bakteriemi. Některé osoby jsou zvláště náchylné k této chorobě, kterou prodělávají aspoň jednou ročně po

celou řadu let, patrně působí tu zchoulostivění, vyvolané příliš teplým oblékáním, pročež radno znenáhle otužování a omývání studenou vodou. Zánět sám bývá buď prudký (prostý či hnisavý) neb vleklý. Prudký zánět pozná se po zduřených a zardělých mandlích, bolestech při polykání, změně hlasu, horečce, bolesti hlavy a týlu a t. d. a trvá obyčejně asi 5 dnů. Někdy objeví se na mandlích bělavé neb žlutavé tečky, vzbuzující strach ze záškrtu a také mohou zduřeti nejbližší mízní žlázy. Prudký zánět hnisavý postihuje skoro vždy pouze jednu mandli s nejbližším okolím. Jest to choroba těžší, provázená horečkou, třesavkou, silnými bolestmi při polykání, huhňavou řečí, hlenem v ústech a na konec asi po pětidenním trvání provalením hnisu z mandle. Výjimkou může však nastati i smrt otravou krve, snětí neb krvácením velké cevy. Opětované prudké záněty vedou k zánětu vleklému, při němž zvětšení mandlí bývá značnější, polykání však snadné a mimo to dostavují se různé nepříjemné následky při dýchání, spaní atd. Záněty mandlí bývají obyčejně provázeny záněty v hltanu. Léčení děje se kloktáním roztoku kamence, kyseliny borové, salolu v líhu s vodou atd.; při zánětu hnisavém radno proříznutí hlízy a při zvětšených mandlích doporučuje se operativní odstranění.

Zánět míchy (myelitis) může býti prudký neb vleklý a týkati se části šijové neb hrudní či bederní a dle toho jeví různé příznaky. Příčinou prudkého zánětu bývají různé nemoci infekční, aneb bývá to choroba samostatná. Vleklý zánět vyvinuje se nejčastěji z prudkého neb ze zánětu obratlů. Počátek prudkého zánětu jeví se někdy nejdříve zmalátněností, nechutí, horečkou a pod., jindy hned s počátku počnou slábnouti svaly a dostavuje se úplná obrna končetin po př. předchozí nemožnost močení. Je-li postižena hrudní část míchy, jsou ochrnuty končetiny dolní, které ztuhnou, při zánětu části krční kromě toho přidružuje se chudnutí (atrofie) končetin horních, při zánětu části bederní přichází atrofie končetin dolních. Současně ochrnuje svalstvo měchýře močového a konečníku, pročež s počátku odměšování je zadrženo, později koná se bezděčně. Vyhojení jest vzácné, ježto nejčastěji následuje zánět vleklý, ač-li některé komplikace neměly v zápětí smrt. Při zánětu hrudní části vyvíjejícím se od počátku vlekle, cítí

se v končetinách únava, brnění a pod. a chůze stává se ne-
snadnější, nohy slábnou a tuhnou, až po několika letech
vrcholí choroba v úplné obrně. Při léčení nutno brániti se
proleženinám a u zánětu vleklého doporučuje se léčení
vodou, elektřina a dobrá výživa.

Zánět mozku (encefalitis) bývá rovněž prudký neb
vleklý a zachvacuje někdy jen určité místo, jindy i pleny
mozkové. Prudký zánět končí hnisáním, vleklý tvořením
nového vaziva. Příčinou bývá poranění mozku, zánět
středního ucha, zánět plen mozkových atd. Příznaky závi-
sejí na velikosti a sídlo zánětu a spočívají zprvu v silné bo-
lesti hlavy, závratí, zeslabení zraku, porušení řeči, v křečo-
vitém trhání svalstva a pod., později následuje horečka,
obrny, deliria, záchvaty mrtvičové a křeče, až předzvěstí
konce bývá otupení a spavost. Někdy příznaky se na jistou
dobu utiší, což však neznačí zlepšení, ježto přece následuje
smrt mnohdy rychlá, způsobená provalením hnisu do ně-
které důležité části mozku. Při léčení hledí se zmírniti
některé příznaky a v poslední době zakročuje se v někte-
rých případech s úspěchem operativně.

Zánět mozkových plen (meningitis) bývá prudké a ne-
bezpečné onemocnění často povahy tuberkulosní neb z růz-
ných jiných příčin, týkající se jak tvrdé, tak měkké pleny.
Při zánětu pleny tvrdé dostavuje se bolest hlavy, spavost,
obrny a křeče různých nervů, ubývání intelligence a pod.
a obyčejně následuje smrt; zánět pleny měkké lze snadněji
poznati po silné bolesti hlavy, dávení, horečce, ztuhlosti
svalstva šije a přitažení hlavy na zad a oparu na lících.
Často následuje bezvědomí a brzká smrt, někdy však do-
stavuje se aspoň částečné vyhojení. Mnohé případy pro-
bíhají vlekle a někdy vyskytují se pravé epidemie, způsobo-
vané snad infekcí. Léčení děje se projímadly a studenými
náčinky.

Zánět obratlů, Pottova nemoc (spondylitis), stihající
nejvíce mladší osoby, bývá obyčejně původu tuberkulos-
ního. Průběh jest vleklý, bolestivý a nebezpečný pro časté
hnisání, pro následující zánět míchy a sdružená onemocnění
jiná povahy tuberkulosní. Nenastala-li žádná komplikace,
může nastati vyléčení, obyčejně však zbude zkřivení páteře.
Při léčení jest nutná dobrá výživa a šetření zaníceného
místa, podporované vhodnými obvazy, po př. operace.

Zánět obvodových nervů viz Neuritis.

Zánět plie (pneumonia) má několik forem, z nichž nejhojnější jest zánět kruposní, vyvolaný zvláštními mikroby, vniklými do plicních sklípků. Stihá nejvíce osoby zeslabené, málo na vzduchu se pohybující a neotužilé. Počíná třesavkou, vysokou horečkou a bodavou bolestí na onemocnělé straně. Spolu dostavuje se kašel s chrchly zprvu rezavými, později zelenavými, zrychlené dýchání, opar na lících a změna šelestu při dýchání. Choroba trvá obyčejně něco přes týden a končí nejčastěji rychlým uzdravením, někdy však i smrtí, po př. přidruží se jiné choroby nebezpečné neb uzdravení zdržující. Při léčení hledí se snížit horečka, zachovati pravidelnost srdeční práce a mírniti bolest.

Zánět pobřišnice (peritonitis) vyskytuje se v nejrůznějších formách a to jak u novorozeňat, tak u dospělých. V prvém případě břich jest nadmutý a bolestivý a dech těžký. Vyhojení bývá časté, pouze záněty zaviněné nákazou z horečky omladnic a s růží končí vždy smrtelně. Zánět pobřišnice u dospělých vyznačuje se náhlou bolestí v břiše hlavně při tlaku, vrhnutím zelenavé tekutiny, zácpou, chladnutím končetin a malým tepem. Vrhne-li se lejno, jedná se spolu o neprůchodnost střeva. Je-li zachválena celá pobřišnice, následuje zpravidla dosti brzká smrt, ohlašující se silnou škytavkou, ztrátou sil a chladnými končetinami. Příčiny zánětu bývají nejrůznější, jako nachlazení, poranění, roztržení střeva, kýla, zánět dělohy, střev neb jater a pod., někdy i tuberkulosa hlavně ústrojů břišních, kdy konec jest smrtelný.

Zánět pohrudnice (pleuritis) jest velmi hojné onemocnění buď samostatné neb vyvolané jinými chorobami. S počátku dostavuje se často značnější horečka, silná bodavá bolest, umístěná obyčejně na jedné straně hrudi a suchý, namáhavý kašel, někdy však pouze jen nepatrná bolest. Dalším příznakem jest třecí šelest na pohrudnici. Při zánětu suchém následuje uzdravení, počnou-li se však tvořiti tekuté výměšky, dostavují se četné další obtíže a nebezpečí. Průběh jest dle toho velmi nestejný a zvláště nebezpečné jest hojné tvoření výměšek hnisavých. Léčení na počátku hledí mírniti sílu zánětu a bolestí, u zánětů větších hnisavých a menších výměšek jest operativní.

Zánět příušnice (parotitis) objevuje se buď po různých nemocech infekčních ve formě hnisavé, aneb jako onemocnění samostatné, serosní, postihující epidemicky hlavně děti od 5 let. Příznakem jest zduření žláz příušných a často i podčelistných a podjazyčných, tak že obličej zdá se býti rozšířený. Bolest zvyšuje se při tlaku a žvýkání. Po několikadenním průběhu horečka, bolest hlavy a žaludeční obtíže mizejí a následuje uzdravení, podporované příkládáním obkladů s octanem hlinitým. Často zanítí se u hochů současně jedno neb obě varle a u děvčat prsy a stydké pysky.

Zánět střevní sliznice viz Enteritis.

Zánět rohovky (heratitis) viz Oční nemoci. Podobně zánět duhovky, cévnatky, sítnice a zrakového čivu.

Zánět slepého střeva (perityphlitis) jest časté onemocnění zachvacující mnohdy okolní části pobřišnice. Příčinou jest snad nadržování výkalových hmot ve slepém střevě. Východiskem zánětu bývá nejčastěji červíkovitý násadec slepého střeva, pročež nemoc tato zove se též *appendicitis*. Nejdříve a to nejčastěji po zácpě počínají bolesti na pravé straně podbříšku, nemocný někdy vrhne, trpí horečkou, život jest nadmutý a na bolestivém místě cítí tlak. Většina případů se za 1—3 týdny vyléčí, někdy však utvoří se hlíza, která může provaliti se do břicha, čímž způsobí zánět pobřišnice a zlý konec. Hlízu tu nutno operativně odstraniti, což při hlízách blíže povrchu jest snadné, u hlubších vážnější. Před příchodem lékaře prospívá klid na lůžku a příkládání studených náčinků na pravou stranu podbříška.

Zánět srdce týká se buď nitroblány srdeční (*endocarditis*) či svalů srdečního (*myocarditis*) neb obou současně. Zánět nitroblány jest původu infekčního a má za následek buď tvoření vřidků neb bradavek. Zánět vředovitý jest chorobou vážnou, projevující se třesavkou, silnou horečkou, bolestí v údech, šelesty, nádorem sleziny atd. a končící obyčejně smrtí neb aspoň srdeční vadou. Zánět, při němž tvoří se na nitrobláně toliko bradavky a hrboulky, jest mnohem mírnější a bývá zpravidla sdružen s hostcem kloubním. Život jím obyčejně přímo není ohrožen, přece však následkem bývá srdeční vada. Zánět svalů srdečního mívá tutéž příčinu jako předešlý; z kterého se také může

vyvinouti, aneb bývá způsoben zánětem osrdce. Příznaky bývají často nezřetelné, toliko příznaky tvořících se někdy mozolů srdečních vystupují zřetelněji těžkým dechem, bušením a rozšířením srdce, otoky nohou a jinými známkami srdeční vady.

Záškrt (diftherie, mázdřivka) jest choroba způsobovaná mikrobem, který usazuje se ve sliznici hltanu. Nemoc vyskytuje se hlavně ve studenějších obdobích u dětí všech stavů a jest silně nakažlivá, dotekem přenosná, řádící ráda epidemicky. Počíná horečkou a bolestmi v hlavě, v týle neb páteři, načež počínají se objevovati bolesti v hrdle, zvláště při polykání. Mandle jsou zduřené a překrvené a rovněž tak pablány, utvořené na povrchu zanícených míst. S počátku jsou tyto pablány velmi malé, podobajíce se malým šedým krupičkám, rostou však rychle až tvoří bělavý neb šedavý povlak, přesahující někdy obvod mandlí. Mimo to pozoruje se nechuf k jídlu, zduření mízních žláz na krku, tep bývá rozmnožen a řeč huhňavá. Další průběh jest různý. Nejčastěji počnou se po několika dnech pablány odlupovati, horečka klesá a nastává vyléčení (mázdřivka). Často však choroba pokračuje dále, nejdříve do nosu a někdy i do hltanu, odkudž dostává se do ucha středního, kdež může poškoditi sluch. Z nosu zase může slzovodem ohroziti oči. Nebezpečné jest zachvácení hrtanu, což děje se i při nepatrném postižení mandlí a nastává pravý záškrt (croup), způsobující zduření stěn, čímž se zúžuje hrtanová roura a nastává nebezpečí udusení. Jest to nemoc těžká, spojená s dusivými záchvaty, kdež mnohdy zachrání se život jen operací. V hrtanu se postup často zastaví, někdy však pokračuje i do průdušnice a průdušek a způsobuje nové nebezpečí zadušení. Diftherie může zachvátiti i jiné části těla a mimo to vyvíjí se často současně sepsis, vyznačující se vysokou horečkou, spavostí, suchým jazykem, krevními podlitinami a pod. aneb jest postižené místo zachváčeno snětí. Někdy vzniká záškrt též po vdechování dráždivých neb horkých plynů a vzduchu, při různých nemocích infekčních a pod. Léčení může konati jen lékař, ježto děje se různě dle rozmanitých případů. V novější době koná se buď jako prostředek profylaktický, aneb jako samo léčení podkožní vstříkovaní krevního sera, získaného z imunisovaných zvířat. Každé onemocnělé děcko nutno iso-

lovati až do 2 týdnů po uzdravení a veškeré ostatní dítky mají zachovávat čistotu těla a zvláště ústa často vyplachovati manganistanem draselnatým.

Zážeh sluneční (insolace) probíhá u nás nejčastěji mírně, projevujíc se omdlením neb jen zčervenáním nechráněné kůže, vyskytuje se však i vážná forma, při které postižený zbledne, omdlí a zesíná, dech a tep se zprvu zrychluje, později zvolňuje, až se srdce zastaví a teplota tělesná jest neobyčejně zvýšena. Onemocnění trvá 2—3 hodiny a čtvrtina postižených umírá. Onemocnění podporováno jest těžkým šatem, pochodem v uzavřených řadách a malým pocením. Léčení spočívá ve zjednání stínu a chladnějšího vzduchu, v omývání těla chladnou vodou a přikládání ledových náčinků na hlavu. Dobře působí studené sprchy na hlavu a prsa.

Zimnice střídavá viz **Malaria**.

Zkornatění tepen (atheroma, arteriosclerosis) jest počasný zánět tepen, postihující větší neb menší okrsek, po př. i celou soustavu. Jest to choroba stáří urychlovaná přílišným kouřením, jídlem neb pitím, syfilis, dnou a cukrovkou. Následky jsou různé dle rozsahu a místa choroby, která může vésti ku zbytnění a rozšíření srdce, k vadě chlopní a t. d. Léčení vyžaduje pravidelný, střídavý život, vystříhání se lihovin a kouření a pod.

Zlatá žíla viz **Haemorrhoidy**.

Zrůdnost plodu viz **Acardiacus**.

Ztrnutí viz **Tetanus**.

Zuby viz **Bolesti zubů**.

Zúžení jíenu viz **Jíenu zúžení**.

Zúžení roury močové (striktura) bývá způsobováno buď křečovitým smrštěním svalstva, kdy brzo pomíjí, aneb změnami tkaně, hlavně smrštěním jizev po kataru sliznice roury močové. Značnější zúžení překáží vytékání moči a vede proto ku zbytnění a rozšíření měchýře. Léčení spočívá v pozvolném rozšiřování roury, mnohdy však musí býti operativní a při úplném ucpání nutno raziti pro výtok moči cestu umělou.

Žloutenka (icterus) bývá způsobena nejrůznějšími příčinami jako zkažením žaludku, chorobami jater, silnými ho-

rečkami a t. d. vůbec jakoukoliv překážkou pravidelného odtoku žluči z jater, následkem čehož žluč dostává se do krve a kůže, sliznice, krev, pot i moč barví se do žlutava. Někteří uvádějí za příčinu i prudké vzrušení mysli, hlavně zlost. Průběh jest podmíněn příčinou, kterou u nás nejčastěji bývá katar žaludeční.

Žlučové kaménky jsou pevné sraženiny vytvořující se ve žlučovém měchýři někdy v podobě drobných zrněk, jindy však až do velikosti vlaského ořechu. Pravděpodobně podmíněny jsou nedostatkem tříslové kyseliny ve žluči. Často přítomnost jich není ani patrná, jindy však způsobují různé nepříjemnosti a i těžké nemoci. Vyvolávají zánět sliznice žlučníku a jeho vředovatění a proděravění, což vede ke smrtelnému zánětu pobřišnice, dále způsobují ztloustnutí stěn žlučníků, protože žluč odchází z jater přímo do dvanáctníku, jsou příčinou žloutenky při ucpaní žlučovodu atd. Nezřídka odcházejí žlučovodem do dvanáctníku, což spojeno bývá s bolestnými záchvaty kolikovými, náhle přicházejícími, při nichž tep je zeslaben, kůže chladná, obličej bledý a někdy dostavují se i mdloby a vrhnutí. Po různě dlouhé době, někdy až druhého dne záchvat přejde, ač tu a tam končí i smrtí. Léčení vyžaduje lékařské pomoci.

Abecední ukazovatel.

- A**basie 383.
Abortus 131.
— naturalis 131.
— artificialis 131.
— medicinalis 131.
Abruptio copulae 247.
Acardiacus 383.
Addisonova nemoc 383.
Adenie 404.
Afasie 383.
Agonie 290.
Agorafobie 384.
Agrafie 384.
Agrypnia 437.
Achromatopsie 384.
Akromegalie 384.
Aktinomykosa 384.
Alalie 384.
Albinismus 384.
Alkoholismus 150.
— jeho účinky 152.
Alkoholismus 385.
Alkohol. nápoje 167.
Amblyopie 386.
Amnesie 386.
Anaemie 413.
Anasakra 470.
Andělská (anglická) nemoc
425.
- Angina 474.
Angiom 387.
Ankylosa 387.
Apoplexie 434.
Appendicitis 478.
Arteriosklerosis 480.
Arthralgie 387.
Ascites 470.
Asfyxie 387.
Astasie 383.
Asthma 387.
Ataxie 389.
Atherom 389.
Atheroma 480.
- B**ahenní zimnice 429.
Barvoslepost 384.
Basedowova nemoc 389.
Bezdětnost 389.
Bělokrevnost 390.
Bělotok 390.
Bestialita 172.
Blbost 391, 411 a 412.
Blednička 391.
Blefaradenitis 392.
Blefaritis 392.
Blefarofimosis 392.
Blesk 392.
Bolesti: bederní 393, hlavy

- 393, kyčelní 415, zad 393,
zubů 393, žaludeční 394.
Boubel tukový 395.
Božec 453.
Brightova nemoc 474.
Bronchiektasie 395.
Bronchitis 419.
Bušení srdce 395.
Byt 53.
— jeho teplota 54.
— jeho prostor 54.
— jeho zařízení 54.
- Caesareus partus** 133.
Carcinom 454.
Caries 422 a 467.
Cephalotomia 132.
Cephalotripsia 131.
Císařský řez 133.
Cizí tělesa 395.
Coelibat 177.
Craniotomia 132.
Croup 479.
Cukrová úplavice, cukrovka
397.
Černina 431.
Červenka 470.
Červíky 168.
Červivka 402.
Četba špatná 166.
Čistota v kostele 72.
Čich 29.
- Daltonismus** 384.
Dacryocystitis 398.
Dávení 398.
Dědičnost u dětí 227.
Delirium tremens 385.
Děti a mše sv. 190.
Diabetes 397.
Desinfekce 324.
Desinfekce vůbec 359.
— jak se koná 361, 366.
— prostředky 362.
— šatů a prádla 367.
— záchodů 368.
— peřin 369.
— umrl. komory 81.
— osob 369.
— rekonvalescentů 369.
— mrtvol 369.
— pokoje 370.
— nábytku 370.
- Diftherie 479.
Dipsomanie 385.
Distorse 471.
Divadla 166.
Dlouhá chvíle 167.
Dna 399.
Dýchání 20.
Dýchavičnost 388.
Dysenterie 470.
Dystalie 384.
- Eklampsie** 453.
Ekzem 428.
Embryulcia 132.
Emphysema pulmonum 456.
Encefalitis 476.
Endocarditis 478.
Enteritis 399.
Epilepsie 447.
Erysipelas 457.
Etiologie 11.
Evisceratio 132.
- Farní budova** 53.
Faryngitis 418.
Fecundatio artificialis 249.
Fibrom 400.
Flegmona 400.
Fluor albus 390.

- Furunkulus 439.
Fysiologie II.
- G**angraena 459.
Glankom 472.
Gonorhoea 416.
Gravesova nemoc 389.
- H**adí jed 401.
Haemorrhoidy 402.
Helminthiasis 402.
Hepatitis 473.
Hernie 426.
Herpes 444.
Hlas lidský 25.
— jeho hygiena 26.
— jeho nemoci 27.
Hlavnička 468.
Hlavy bolení 393.
Hlísti 402.
Hlízy (jaterní, mozková atd).
404.
Hmat 27.
Hniloba mrtvoly 79.
Hodgkinova nemoc 404.
Horečka 404.
Horečka omladnic 405.
Hostec 405.
Houser 393.
Hrb 449.
Hrobky 79.
Hroby 79.
— jejich rozměry 79.
— společné 79.
— jejich výzdoba 80.
Hřbitov 78.
Hydrocefalus 407.
Hydrocele 427.
Hygiena II.
Hypnotismus 96, 407.
Hypochondrie 407.
- Hysterie 408, 147.
— co jí zaviňuje 169.
- Ch**ámotok 450.
Chancre měkký 471.
— tvrdý 452.
Chlorosa 391.
Cholera asijská 409, **č**ětská
410, nostras (domácí) 410.
Cholerina 409 a 410.
Chorea 451.
Chorioiditis 443.
Choromyslnost 411.
Chrám 69.
— zdravotnictví v něm 69.
Chráníčky 412.
Chrlení krve 412.
Chřipka 412.
Chudokrevnost 413.
— zhoubná 414.
Chut 28.
- I**cterus 480.
Idiotie 391 a 411.
Impotence pohlavní 232.
— muže 233
— její příčiny 234.
— ženy 236.
— její příčiny 237.
Influenze 412.
Inhalace 414.
Insolace 480.
Iritis 414 a 440.
Ischias 415.
- J**átra 13.
Jaterní nemoci 415.
Ječné zrno 415.
Jejunium naturale 216.
Jícen 12.
Jícnu zúžení 416.

- Kameny, močovy a ledvinový**
 416, žlučový 481.
 Kapavka 416.
 Kaple nemocnice 281.
 Kaple — vystavení mrtvoly
 v ní 82.
 Karbunkl 440.
 Karcinom 454.
 Kašel 417.
 — zádušný 418.
 Katafalky v kostele 70.
 Katarakta 472.
 Katarrh 418, hltanový 418,
 hrtanový a průdušek 419,
 střevní a ústní 420, žalu-
 deční 421, nosní 457.
 Keloid 421.
 Keratitis 440.
 Koberce kostelní 74.
 Kolika 421.
 Komise zdravotní 350.
 Kopřivka 422.
 Kořalka 151.
 Kojení 139.
 Kostel 69.
 — zdravotnictví v něm 69.
 — přeplnění jeho 71.
 — výzdoba jeho 71.
 Kostela návštěva 186.
 Kostí lidské 23.
 Kostížeř 422.
 Kostnice 80.
 Kretinismus 391.
 Krev 17.
 — její oběh 18.
 Kropenky 73.
 Krtice 422.
 Krvácení z nosu a z poranění
 423, při kašli 424.
 Krvotok 424.
 Křeče 424.
 Křečové žíly 431.
 Křest 208.
 Křivice 425.
 Kurděje 425.
 Kuří oko 426.
 Kyfosa 449.
 Kýla 426.
 Kýla vodní 427.
Laryngitis 419.
 Ledviny 21.
 Ledvinové kameny 416.
 Ledvinové nemoci 427.
 Lékař 283.
 — jeho poměr ke knězi 283.
 Lékařské předpisy 270.
 — jich provádění 271.
 Léky 271.
 Lepra 429.
 Leukaemie 390.
 Leukorrhoe 390.
 Letora lidská 42.
 — nervosní 45.
 — erotická 46.
 — cholerická 47.
 — melancholická 49.
 — sankvinická 50.
 — flegmatická 51.
 Líbání mrtvol 327.
 Lišej 428.
 Lístek ohledací 325.
 Lordosa 449.
 Lupenka 428.
 Lupus 428.
 Lymfon 429.
Malaria 429.
 Lyssa 472.
 Malleus 447.
 Malomocnost 429.
 Manie 411 a 462.

- Manželství 226.
 Marasmus 430.
 Masturbatio 169.
 Mázdřivka 479.
 Mazotok 430.
 Malaena 431.
 Mdloba 430.
 Melancholie 465 a 411.
 Melanosa 431.
 Meningitis 476.
 Menstruace 39.
 Metritis 473.
 Měchořep 403.
 Měchožil 403.
 Městsky 431.
 Migraena 432.
 Mícha 43.
 Mikrocefalie 432.
 Mikter 15.
 Miliaria 452.
 Miserere 432.
 Moč 21.
 Močení bezděčné 432, krve
 433, obtížné 433.
 Močokrevnost 470.
 Močové kameny 416.
 Mor 433.
 Morbilli 461.
 Morfium 137.
 — otrava 137.
 Mořská nemoc 434.
 Mozek 33.
 Mrtvice 434.
 Mrtvola 311.
 — jich líbání 327.
 — její ohledání 312.
 — nařízení o tom 313.
 — uložení do rakve 327.
 — odvezení na hřbitov 329.
 — kdy se má pohřbít? 325.
 Mše sv. přítomnost 187.
- Mydriasis 435.
 Myelitis 475.
 Myocarditis 478.
- Nádor** 435.
Nákaza 256.
 — prostředky proti 256.
 — čím se přenáší 360.
 — v čem se drží 360.
 — jak se bránit 371.
Náměsíčnost 435.
Nastuzení 436.
Nával krve 436.
Návštěva kostela 186.
 — nemocných 190.
 — dětí 191.
 — žen těhotných 192.
Neděle svěcení 182.
Nemoce těžké 259.
Nemoce nakažlivé 252.
Nemoc smrtelná 322.
 — její falešná udání 323.
Nemoce na úmrt. lístku 335.
 — jich seznam 361.
 — doprava osob 372.
Nemocní 190.
 — jich návštěva kostela 190.
Nemocní 253.
 — jich ošetřování 264.
 — jich pokrmy 275.
 — jich lůžko 278.
 — nevyléčitelní 358.
 — doprava 372.
Nemocnice 279.
 — účtování v ní 355.
 — povinnosti faráře k ní 280.
 — 352.
 — kdo může být přijat 352.
 — náklad kdo hradí 353.
 — veřejné 354.
Nemocniční poplatek 325.

- Nephritis 474.
 Neplodnost 237.
 — muže 238.
 — ženy 239.
 Nervosa 439.
 Nervy 33.
 Nespavost 437.
 Neštovice pravé 437.
 — plané 438.
 — černé 438.
 — kravské 412.
 Neuralgie 438 (lícni, mezi-
 žeberní atd.).
 Neuralgie nervu sedacího 415.
 Neurasthenie 439.
 Neuritis 439.
 — optica 440.
 Nežít 439.
 Noma 440.
 Nos 19.
 Nymphomania 168.

Obec 344.
 — její povinnosti zdravot-
 nické 345.
 Obecní zdravot. policie 342.
 Obecní lékař 345.
 Obrazy vlné 166.
 Obvodní lékař 346.
 Oběšený 376.
 Oční nemoci 440.
 Oděv lidský 55.
 Oedem 470.
 Omrznutí 443.
 Okres. stát. lékař 343.
 — jeho povinnosti 343.
 Onanie 444.
 Onanismus conjugatis 171.
 Opary 444.
 Opařenina 445.
 Operace 142.

 Opilství 385.
 Opojení umělé 249.
 Oplození 40.
 Osypky 461.
 Otázky zpovědní 168.
 Otrava 445.
 Otrávený 379.
 Otrávení plyny 377.
 Otřesení mozku a míchy 446.
 Ozhřivka 447.
 Oznobení 443.

Padoucnice 447.
 Pachydermie 448.
 Pakostnice 448, 399 a 405.
 Pálení žáhy 448.
 Parametritis 448.
 Paranoie 451 a 411.
 Parotitis 478.
 Páteř vybočená a zkřivená
 449.
 Pathologie 11.
 Pemphigus 454.
 Perimetritis 449.
 Peritonitis 477.
 Perityphlitis 478.
 Pestis 433.
 Pharyngitis 418.
 Pivo 150.
 Pleuritis 477.
 Plivání na zem 186.
 Pneumonia 477.
 Pobřišnice 15.
 Pocení nohou 450.
 Podagra 399.
 Podvrtnutí 471.
 Pohrudnice 14.
 Pohřeb — kdy? 324.
 — z domu 324.
 — umrl. kaple 324.
 Pohřeb 328.

- Pohřeb z kostela 329.
 — do země 329.
 — ohněm 330.
 Pohřbení předčasné 326.
 Pohyb 61.
 Poliomyelitis 450.
 Pokrm 14.
 — jeho zažívání 14.
 — jeho výživnost 14.
 Policie zdravotní v obci 342.
 Polluce 450, 174.
 Polypy 450.
 Pomatenost 451 a 411.
 Poraněný 381.
 Pohlaví plodu 41.
 Pohlavní hříchy 164.
 — příčiny jejich 165.
 Pokrmy nemocných 275.
 Porodní baby 351.
 Posty 193.
 — jaké 194.
 — osvobození od nich 195.
 — jich zdravotní význam 200.
 Posunčina 451.
 Porod nepravdělný a před-
 časný 451.
 Pot 20.
 Potničky 452.
 Potrat 451.
 Potrava lidská 57.
 Poslední pomazání 224.
 Pottova nemoc 476.
 Povinnost manželská 232.
 — při menstruaci 240.
 — v nemoci 241.
 — po porodu 244.
 — v opilosti 245.
 — po jídle 245.
 — v těhotenství 245.
 — při kojení 246.
 Práce 60.
 Prádlo po zemřelých 328.
 — nemocných 328.
 — desinfekce 328.
 Prášení kostela 75.
 Prach v kostele 71.
 Priapismus 169.
 Proctitis 452.
 Průdušnice 19.
 Průtrž 426.
 Procuratio abortus 131.
 Příjice 452.
 Pseudoleukaemie 404.
 Pseudothanatos 459.
 Psotník 453.
 Puchýřina 454.
 Pyaemie 454.
 Pytvání 323.
Rabies 472.
 Rakev 327.
 — její uzavření 327.
 Rakovina 454 (dělohy, koneč-
 níku, prsu, střevní a žalu-
 deční).
 Rány 456.
 Renititis 440.
 Revma 405.
 Rhachitis 425.
 Rheumatismus 405.
 Rozplozovací ústrojí 36.
 Roseola 457.
 Roupy 402.
 Rozedma plic 456.
 Rozklad mrtvoly 79.
 Růže 457.
 Růžovka 457.
 Rýma 457.
Řezavka 458.
Samoprznění 170.
 Samota 167.

- Sakristie 76.
 Sarkomy 458.
 Scabies 462.
 Scarlatina 460.
 Sebeprznění 444.
 Sebevražda 145.
 Seborrhagie 430.
 Sepsis 458.
 Sepsis puerperalis (horečka omladnic) 405.
 Sešlost věkem 430.
 Shok 459.
 Skleritis 440.
 Skoliosa 449.
 Skorbut 425.
 Skrofulosa 422.
 Slezina 14.
 Sloh kostela 69.
 Slinivka břišní 13.
 Sluch 29.
 Smrt zdánlivá 459.
 Smrt násilná 322.
 — skutečná 299.
 — její známky 300, 317.
 Smrt zdánlivá 292.
 — její známky 293, 318.
 Sněť 459.
 Snoubenci 231.
 — jich stáří 231.
 — rozdíl stavu 231.
 Sňatky předčasné 231.
 — tuberkulosních 228.
 — skrofulosních 229.
 — přijíci stížených 229.
 — alkoholiků 230.
 — příbuzných 230.
 Sodomie 172.
 Sommambulismus 435.
 Souchotiny 465.
 Spála 460.
 Spálenina 445.
 Spalničky 461.
 Spánek 61.
 Spondylitis 476.
 Sphenotripsia 132.
 Spermio 36.
 Spiritismus 83.
 Srdce 17.
 — jeho tepy 18.
 Srdeční vady 461.
 Srnice 402.
 Stenosa jícnu 416.
 Sterilita facultativní 41.
 Stojan svíčkový 70.
 Stomatitis 420.
 Striktura jícnu 416, roury močové 480.
 Střevo tenké 12.
 — tlusté 13.
 — slepé 13.
 Střevní neprůchodnost 432.
 Střídavá zimnice 429.
 Svrab 462.
 Syncope 430.
 Syphilis 452.
 Svaly 25.
 Svátost oltářní 213.
 Svěcení neděle 182.
 Svíce kostelní 70.
 — oltářní 72.
 Symphysestomia 132.
 Šarlach 460.
 Šílenost 462 a 411.
 Šilhání 463.
 Škrkavky 402.
 Škulovec 403.
 Tabes dorsalis a meseraica 463.
 Tanec sv. Víta 451.
 Taneční zábavy 166.
 Tasemnice 403.

- Tetanie 464.
 Teplota těla 21.
 Tepny 17.
 Tetanus 464.
 Tlení mrtvoly 320.
 Tlučení srdce 395.
 Tonsillitis 474.
 Trachom 440.
 Trestné činy proti čistotě 251.
 Trichiny 465.
 Trudnomyslnost 465 a 411.
 Tuberkulosa 465.
 Tyf skvrnitý a střevní 468.
 Typhus exanthematicus, abdominalis 468.
 Tupozrakost 386.
 Tuk kožní 21.

Úbyť 465.
 — míšní 463.
 Udušení 469.
 Ucho a jeho nemoci 469.
 Umrličí komora 81.
 — její zařízení 81.
 — desinfekce 81.
 Úplavice 470.
 — cukrová 397.
 Utopený 374.
 Uraemie 470.
 Urticaria 422.
 Uskřinutí 426.
 Uštknutí 401.
 Ústrojí rozplozovací 36.
 Utopení 469.

Vaccina 412.
 Varicella 438.
 Variola 437.
 Vazivo 10.
 Věčná lampa 73.
 Větrání kostelů 69.
 Větrání paramentů 77.
 Víno 151.
 Vodnatelnost 470.
 Vodnatelnost mozku 407.
 Vřed měkký 471.
 — žaludeční 471.
 — žíravý 428.¹⁾
 Výkrop otevřené mrtvoly 328
 Vyhnání plodu 133.
 Vymknutí 381.
 Vyvrtnutí 471.
 Výzdoba kostela 71.
 Výživa umělá dítěte 144.
 Vzteklinou stížený 382.
 Vzteklna 472.

Zabitý bleskem 378.
 Zácpa 472.
 Záducha 387.
 Zákal šedý a zelený 472.
 Zametání kostela 74.
 Zánět dělohy a nitroblány
 děložní 473, duhovky 414
 a 440, jater 473, konečníku
 452, kostí, okostnice a
 dřeni, ledvin, mandlí 474,
 míchy 475, mozku, mozko-
 vých plen, obratlů 476, ob-
 vodových nervů 439, plic,
 pobřišnice, pohrudnice 477;
 příušnice 478, střevní sliz-
 nice 399, rohovky 440, sle-
 pého střeva a srdce 478.
 Zarakvení 328.
 Zdravotnictví v sakristii 77.
 Záškrt 479.
 Zážeh sluneční 480.
 Zimnice střídavá 429.
 Zkornatění tepen 480.
 Zlatá žíla 402.
 Zlomenina kosti 381.

- Zmrzlý 373.
Zpověď 216.
— hygiena zpovědi 217.
Zrak 31.
Známky těžké nemoci 261.
Způsobilst hřbitova 78.
— její význam zdravotní 205.
Zrůdnost plodu 480.
Ztrnutí 464.
- Zuby a jich bolesti 393.
Zúžení jícnu 416, roury mo-
čové 480.
- Ž**aludek 12.
Životospráva 62.
Žluč 16.
Žloutenka 480.
Žlučové kaménky 481.
-

OBSAH.

Pojem a obor pastorální medicíny	Str. 5
Literatura	7

ČÁST I.

Přehled nauky o těle lidském.

Žákladní pojmy	9
----------------	---

I.

Orgány a úkony vyživující.

A. Ústrojí zaživací	12
Pokrmy a pochod zaživací	14
B. Srdce, cévy a oběh krve	16
C. Ústrojí dýchací a dýchání	29
D. Ústrojí vyměšovací	20
E. Tělesní teplota	21

II.

Úkony života animálního.

1. Pohyb	23
A. Kostra člověka	23
B. O svalech	25
2. Lidský hlas	25
3. Smysly	
A. Hmat	27
B. Chut	28
C. Čich	29
D. Sluch	29
E. Zrak	31

III.

Ústrojí nervové a jeho úkony.

1. Mozek	34
2. Mícha	34
3. Nervy	35

IV.

Udržování člověka	36
-------------------	----

ČÁST II.

Lidské letory.

A. Letora nervosní	45
B. Letora erotická	46
C. Letora cholerická	47
D. Letora melancholická	49
E. Letora sanquinická	50
F. Letora flegmatická	51

ČÁST III.

Zdravotnictví kněze v soukromém životě.

A. Byt	53
B. Oděv	55
C. Potrava	57
D. Práce, pohyb, spánek	60
E. Přehled zásad životosprávy	62

ČÁST IV

Zdravotnictví na posvátných místech.

A. Zdravotnictví v kostele	68
B. Zdravotnictví v sakristii	76
C. Zdravotnictví na hřbitově	78
D. Umrličí komory	81

ČÁST V.

Příkázání Boží a medicina.

A. Prvé příkázání Boží.

O spiritismu	83
O hypnotismu	96

	Str.
B. Páté přikázání Boží.	
1. Procuratio abortus	131
2. Užívání morfia	137
3. Výživa novorozených dětí	139
4. Operace s nebezpečenstvím života spojené	142
5. Sebevražda	145
6. Hysterické osoby	147
7. Alkoholismus	150

C. Šesté přikázání.	
1. Význam hříchů proti čistotě a jejich následky	164
2. Příčiny hříchů pohlavních	165
3. Satisfactio venerea solitaria seu masturbatio	169
4. Onanismus conjugalis	171
5. De sodomia et bestialitate	172
6. Pollutio	174
7. Coelibat	175

ČÁST VI.

Zdravotnictví a přikázání církevní.

A. Svěcení neděle a svátků	183
B. Návštěva kostela	186
C. Zachovávání postů	193
D. Závazek nejméně jednou za rok se zpovídati	205

ČÁST VII.

Svátosti.

A. Křest	208
B. Svátost oltářní	212
C. Zpověď	216
D. Poslední pomazání	224
E. Manželství:	
1. Příprava k manželství	226
2. De impotentia	232
3. De sterilitate	237
4. Usus matrimonii tempore menstrui	240
5. Usus matrimonii tempore morbi	241
6. Tempus puerperii	244

	Str.
7. Tempus ebrietatis vel post prandium	245
8. Tempus praeconationis	245
9. Tempus lactationis	246
10. Abruptio copulae ante seminationem	247
11. Situs conjugum	248
12. Fecundatio artificialis	249
Doplněk: Trestné činy proti mravopočestnosti	250

ČÁST VIII.

Kněz a péče o nemocné.

I. Nemoce nakažlivé	252
II. Nemoce životu nebezpečné	259
III. Některé známky těžkého a životu nebezpečného onemocnění	261
IV. Ošetřování nemocných	264
1. Povolání lékaře v čas	266
2. Osoba ošetřující	267
3. Lékařské předpisy	270
4. Podávání léků	271
5. Zevnější léčivé prostředky	273
6. Pokrmy a nápoje nemocných	275
7. Pokoj nemocného	276
8. Lůžko nemocných	278
V. Nemocnice a duchovní správa	279
VI. Vzájemný poměr kněžského a lékařského povolání	283

ČÁST IX.

O smrti.

A. Agonie	291
B. Smrt zdánlivá	292
C. Smrt skutečná	299

ČÁST X.

Péče o zemřelé.

A. Povinnosti k mrtvole v domě	311
B. Pohřbívání mrtvých	329
C. Latinsko-český seznam hlavních nemocí, které bývají uváděny na úmrtním lístku pro záznam do matrik	333

ČÁST XI.

Zákonodárná ustanovení o nemocích a nemocných.

Organisace veřejné služby zdravotní v obcích	341
Zdravotní služba v obcích	344
Zákonná ustanovení o veřejných všeobecných nemocnicích	352
Ustanovení o dlouhotrvajících a nevléčitelných nemocích vzhledem k nemocnicím	359
Zákonné ustanovení o desinfekci při nemocech nakažlivých	359
Úřední instrukce o první pomoci v náhlých nebezpečích života	372
Přehled hlavnějších nemocí	382
Abecední ukazovatel.	
